

Ahi Evran Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Dergisi

Cilt 9, Sayı 3, 2023

**AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ**

Sahibi

Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü adına
Prof. Dr. Cemalettin İPEK (Enstitü Müdürü)

Editör

Prof. Dr. Ayfer ŞAHİN

Alan Editörleri

Prof. Dr. Ayfer ŞAHİN (Sınıf Öğretmenliği Eğitimi/Türkçe ve İlk Okuma Yazma Eğitimi)
Prof. Dr. Fazıl YOZGAT (Kamu Yönetimi)
Prof. Dr. Hüseyin ŞİMŞEK (Eğitim Tarihi)
Prof. Dr. Musa ÖZATA (İşletme)
Prof. Dr. Veli ÜNSAL (Tarih)
Prof. Dr. Abdulkerim KARADENİZ (Türkçe Eğitimi)
Prof. Dr. Ahmet Cem ERKMEN (Antropoloji)
Doç. Dr. Davut AYDIN (Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık)
Doç. Dr. Gül ÖZÜDOĞRU (Hayat Boyu Öğrenme ve Yetişkin Eğitimi)
Doç. Dr. Hande KILIÇARSLAN (Geleneksel Türk El Sanatları)
Doç. Dr. Maksut YİĞİTBAŞ (Türk Dili ve Edebiyatı)
Doç. Dr. Menderes ÜNAL (İngilizce)
Doç. Dr. Remzi CAN (Türkçe Eğitimi)
Doç. Dr. Yurdal DİKMENLİ (Coğrafya Eğitimi)
Doç. Dr. Yusuf Ziya OLPAK (Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi)
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ERTUĞRUL (Hukuk)
Dr. Öğr. Üyesi Işık Adak ADIBELLİ (Arkeoloji)

Akademik Danışma Kurulu

Prof. Dr. Ahmet AY (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)
Prof. Dr. Akmatali ALİMBEKOV (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi/Kırgızistan)
Prof. Dr. Ayfer ŞAHİN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)
Prof. Dr. Camgırbek BÖKÖŞOV (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi/ Kırgızistan)
Prof. Dr. Douglas K. HARTMAN (Michigan State Üniversitesi, ABD)
Prof. Dr. Fırat PURTAŞ (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Filiz Nurhan ÖLMEZ (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)
Prof. Dr. Gülnaz ABDULLAZADE (Bakü Müzik Akademisi, Azerbaycan)
Prof. Dr. Halil İbrahim YALIN (Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Hayati AKYOL (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin ŞİMŞEK (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)
Prof. Dr. Kadyrali KONKOBÆV (Türk Akademisi Başkan Yardımcısı)
Prof. Dr. Nadir İLHAN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)
Prof. Dr. Niginahon Arslonovna ŞERMUHAMEDOVA (Özbekistan Milli Üniversitesi, Özbekistan)
Prof. Dr. Refik BALAY (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)
Prof. Dr. Sema ETİKAN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)
Prof. Dr. Tahira ALLAHYAROVA (Sosyal Araştırma Merkezi Azerbaycan/Bakü)

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Vefa TAŞDELEN (Yıldız Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Yakup ÇELİK (Yıldız Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Yaşar ÖZÜÇETİN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)
Prof. Dr. Yonca ANZERLİOĞLU (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Yücel KABAPINAR (Marmara Üniversitesi)

Bu Sayının Hakemleri
Cilt 9, Sayı 3, 2023

Dr. Ahmet Cem ERKMAN
Dr. Alev ÖZTÜRK MERDİN
Dr. Alper Raif İPEK
Dr. Ayşe ATAŞ
Dr. Ayşegül GÜRDAL PAMUKLU
Dr. Barış GÜR
Dr. Bengü ÇELENK
Dr. Buğra ZENGİN
Dr. Derya GİRGİN
Dr. Durdane ÖZTÜRK
Dr. Elif ÖZER
Dr. Emine Seda KOÇ
Dr. Emrullah FATİŞ
Dr. Ertuğrul USTA
Dr. Fatma KİMSESİZ
Dr. Gülistan YALÇIN
Dr. Hakan ERKUTLU
Dr. Hande KILIÇARSLAN
Dr. Havvaana KARADENİZ
Dr. Işık ADAK ADIBELLİ
Dr. İbrahim BOZACI
Dr. İbrahim COŞKUN
Dr. Korhan MAVNACIOĞLU
Dr. Mahmut ÇİTİL
Dr. Mehmet KATRANCI
Dr. Mehmet UMUR

Dr. Meryem KARATAŞ
Dr. Mustafa BAŞARAN
Dr. Mustafa KARACA
Dr. Mustafa YILDIZ
Dr. Nüket AFAT
Dr. Oğuzhan ASLANTÜRK
Dr. Oktay AKTÜRK
Dr. Ömer Faruk TEBER
Dr. Özgür BABAYİĞİT
Dr. Özlem BAŞ
Dr. Özlem ÖZDEMİR SÜZER
Dr. Recep ÖZKAN
Dr. Safa DEMİR SARI
Dr. Semih ARICI
Dr. Sena ALTIN
Dr. Sinan ARI
Dr. Sümeyra CEYHAN
Dr. Şevki ÖZGENER
Dr. Tercan YILDIRIM
Dr. Turan TEMUR
Dr. Türel YILMAZ ŞAHİN
Dr. Yalın Kılıç TÜREL
Dr. Yusuf ÖZTÜRK
Dr. Yüksel İLTAŞ
Dr. Zehra ÖZBULUT

Prof. Dr. Ayfer ŞAHİN (Editör) 0 (386) 280 43 01

Arş. Gör. Fatma Cahide ÖZÇELİK (Sekretarya)
Arş. Gör. Dildar ÖZASLAN (Sekretarya)
Arş. Gör. Semra OMAK (Sekretarya)

Doç. Dr. Gül ÖZÜDOĞRU (Dizgi)

e-posta: sbed@ahievran.edu.tr

Dergi, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün resmi yayın organıdır ve uluslararası, akademik, hakemli bir dergidir.

Dergi yılda üç kez (Mart, Temmuz ve Kasım aylarında) yayımlanır.

Dergide, Türkçe ve İngilizce makaleler yayımlanmaktadır.

Dergimiz ULAKBİM TR Dizin, Türk Eğitim İndeksi (TEİ), İslami Araştırmalar Merkezi Dizini (İSAM), Directory of Research Journals Indexing (DRJI), Sosyal Bilimler Atıf Dizini (SOBİAD), ASOS ve Google Akademik'te taranmaktadır.

Dergimizde yayımlanan tüm eserler Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmaktadır.

**AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ**

Cilt 9, Sayı 3, 2023

Araştırma Makalesi

Muhterem AKGÜDEN

Tearing Down Propaganda: A Case Study on the “What You Should Know About the Wall” Brochure.....655-669

Araştırma Makalesi

Alper OVA

BIST Gıda ve İçecek Endeksinde Yer Alan Şirketlerin Finansal Durum Analizi670-682

Araştırma Makalesi

Alper ŞAHİN, Hakan SARI, Tarık KORKMAZ, & Burhanettin KARAKOÇ

Özel Eğitim Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitim Sürecine İlişkin Görüşleri: SWOT Analizi Tekniği.....683-695

Araştırma Makalesi

Ceren URCAN

Latin Amerika’da Yoksulluğu Önlemede Küreselleşmenin Etkisi: Arjantin Deneyimi....696-715

Araştırma Makalesi

Hüseyin ATAŞ, Selim GÜNDÜZ & Hakan USLU

Fark Ödeme Desteklerinin Tarımsal Göstergelere Etkisi: Panel Veri Analizi.....716-732

Araştırma Makalesi

Bilge GÖK & Zeynep TUNÇ

Akademik Süreçler ve Yeterlilik Üzerine Paydaş Görüşleri: Türkiye'den Durum Çalışması.....733-751

Araştırma Makalesi

Büşra ELÇİÇEĞİ

Türkiye ve Afganistan Sosyal Bilgiler Ders Programları ve Ders Kitaplarının Karşılaştırmalı Bir Analizi752-770

Araştırma Makalesi

Muhammet Fatih DUMAN

Ehâbiş Kabilelerinin Köken Sorunu: Ensâb Literatürü Üzerinden Bir Tartışma..... 771-786

Araştırma Makalesi

Ayfer ŞAHİN & Fatma Cahide ÖZÇELİK

Sınıf Öğretmeni Adaylarının Duygusal Zekâları ile Empati ve Merhamet Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.....787-802

Araştırma Makalesi

Fatih PALA

Bilim ve Sanat Merkezi Öğrencilerinin Çevre ve Ekoloji Konusuna İlişkin Farkındalıkları.....803-821

Araştırma Makalesi

Sedat MADEN & Akif ÖZGEN

Türkçe Eğitimi Alanında Hazırlanmış Öz Yeterlik ile İlgili Araştırmaların Eğilimleri.....822-839

Araştırma Makalesi

Bihter ZEYBEK HÜSEM, Üzeyir KEMENT & Ayşe ŞENGÖZ

Destinasyon İmajının ve Gastronomik Deneyimin Destinasyon Sadakatine Etkisi: Ayvalık Örneği.....840-859

Araştırma Makalesi

Ertan YILDIRIM

Sait Faik'in Durum Hikâyecisi Kimliğine "Uzun Ömer" Hikâyesi Üzerinden Bir Bakış.....860-872

Araştırma Makalesi

Ümit AR & Özgen KORKMAZ

Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi Öğrencilerinin Kodlama Eğitimine Dönük Tutumları ve Bilgisayarca Düşünme Beceri Düzeyleri873-892

Araştırma Makalesi

Halil İbrahim ÖKSÜZ & Hayati AKYOL

Ön Bilgi, Sözel Çalışma Belleği ve Dikkat Becerilerinin Okuduğunu Anlama Becerilerine Etkisi.....893-907

Araştırma Makalesi

Banu ÜNLÜ & Yalçın DİLEKLİ

Özel Eğitim Okullarında Çalışan Görsel Sanatlar Öğretmenlerinin Öğretim Süreçlerine Yönelik Görüşleri908-922

Araştırma Makalesi

Sinan ÖZCAN & Müge SAVRUM KORTANOĞLU

Phryg Vadisinde Yer Alan Kaya Anıtlarının Korunması ve Sunumu: Sorunlar ve Öneriler.....923-942

Derleme Makale

Mine TINGİR & Burak Erhan TARLAKAZAN

Artırılmış Gerçeklik Uygulamalarının Özel Üretim Ürünlerde Kullanımı.....943-956

Araştırma Makalesi

Samet TAŞÇI

Frequency and Functions of Non-Finite Clauses in Native and Non-Native Academic Texts.....957-970

Araştırma Makalesi

Beril ADIYAMAN & Mustafa TÜRKYILMAZ

Ortaokul Öğrencilerinin Okuma Motivasyonlarının Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi.....971-987

Araştırma Makalesi

Derya ERYILMAZ

2003-2013 Yılları Arasında Yapılan Bursa-Paşalar Kazısı Hominoid Dişlerinin Metrik ve Morfolojik Analizi.....988-1007

Araştırma Makalesi

Bahadır İnanç ÖZKAN

UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı Zanaat ve Halk Sanatları Teması Bağlamında Van'daki Savat İşçiliğinin Değerlendirilmesi.....1008-1027

Araştırma Makalesi

Fatih Ferhat ÇETİNKAYA & Uğur BEYHAN

Online Alışveriş Sürecinde Müşteri Bağlılığın Müşteri Güveni Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi.....1028-1044

Derleme Makale

Tuğba AYDIN YILDIZ

A Review: Relative Clause Sentence Processing.....1045-1061

Tearing Down Propaganda: A Case Study on the “What You Should Know About the Wall” Brochure

Muhterem AKGÜDEN
Mersin University
muhteremakguden@mersin.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-0090-5232

Araştırma Makalesi

DOI: 10.31592/aeusbed.1119921

Geliş Tarihi: 23.05.2022

Revize Tarihi: 20.08.2023

Kabul Tarihi: 11.09.2023

Atf Bilgisi

Akgüden, M. (2023). Tearing down propaganda: A case study on the “What You Should Know About the Wall” brochure. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(3), 655-669.

ABSTRACT

Contemporary history is full of remarkable Cold War resources which were not given considerable attention at their times due to the perception of them as *ridiculous words of enemy*. Although they were not classified documents in the depths of national archives, they were not considered important or serious to be studied alongside more popular materials. This study supports the re-discovery of such propaganda materials with a general belief that international propaganda studies can realize their historical significance, when the ideas that once labelled them as products of enemy have disappeared. With this aim, this study presents a qualitative case study on the *What You Should Know About the Wall* brochure, which was an early example of the official East German brochures on the Berlin Wall in English. It was written to inform the citizens of other countries about the situation in Berlin after the construction of the wall from the East German perspective. Nevertheless, it was not possible for this brochure to create a popular understanding among the English-speaking target groups who live in the Western countries. Even though the brochure had potential of persuading its target groups in favor of the East German causes through its well-prepared turn of expression or responses to critiques, there were certain disadvantages for achieving its purpose. In this context, this article questions why this brochure was not able to justify the construction of the Berlin Wall among the English-speaking target groups in the West. In this way, it focuses on this remarkable but understudied propaganda material and contributes to the Berlin Wall literature and international propaganda studies.

Anahtar Kelimeler: August 13, Berlin Wall, Cold War, East Germany, propaganda.

Propagandayı Yıkmak: “Duvar Hakkında Bilmeniz Gerekenler” Broşürü Üzerine Bir Vaka Çalışması

ÖZ

Soğuk Savaş döneminde yayımlanan bazı yazılı kaynaklar, *düşmanın saçma sözleri* olarak damgalanarak hak ettiği akademik ilgiyi görememiştir. Bu kaynaklar, arşivlerin derinliklerinde keşfedilmeyi bekliyor olmasa da buldukları dönemin şartları açısından çalışılmak için yeterince değerli veya ciddi görülmemiştir. Damgalayıcı kalıpların etkisini yitirmesi gereken bu Soğuk Savaş sonrası dönemde, çeşitli sebeplerle önemli olabilecek bu kaynakların akademik anlamda uluslararası propaganda çalışmaları çerçevesinde ele alınması önem taşımaktadır. Bu nedenle, bu çalışmada Berlin Duvarı hakkında İngilizce yazılan ilk resmi Doğu Alman broşürlerinden biri olarak tarihsel önem taşıyan *Duvar Hakkında Bilmeniz Gerekenler* broşürü incelenmektedir. 1962 yılından beri ulaşılabilir olmasına rağmen, akademik çalışmalarda neredeyse görünmez olan bu kaynak, uluslararası toplumu Berlin Duvarı'nın inşasının başlamasından sonraki süreç hakkında bilgilendirmek için yazılmıştır. Broşür, kullandığı dil ve yaygın eleştirilere verdiği yanıtlar bağlamında insanları Doğu Alman tezi lehine ikna etme potansiyeline sahip olmasına rağmen, Batı'daki hedef kitlesi arasında beklenen etkiyi yaratmamıştır. Bu çalışma, broşürün amacına ulaşmadaki başarısızlığını, karşılaşılan dezavantajlara dikkat çekerek uluslararası propaganda çalışmaları kapsamında anlamaya çalışmaktadır ve duvarın propaganda yoluyla zayıflatılması ve güçlendirilmesi konusuna odaklanarak literatüre katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: 13 Ağustos, Berlin Duvarı, Soğuk Savaş, Doğu Almanya, propaganda.

Introduction

The Berlin Wall was a unique building with an illusion that those looking from the west saw a prison wall, while the officials doing the same from the east saw an embodied victory. This illusion was created by the propaganda campaigns which operated on both sides of the wall in order to support the views against the “reds” or “communists” of the East (newspapers.com, 1961, August 13;

newspapers.com, 1961, November 20; Shields, 1961, August 19) or the “fascists” or “imperialists” of the West (German Propaganda Archive, 1998; German Propaganda Archive, 2001). Both campaigns sought to justify their arguments over the wall and produced many propaganda materials for this purpose. The *What You Should Know About the Wall* brochure was one of these materials which attempt to justify the wall.

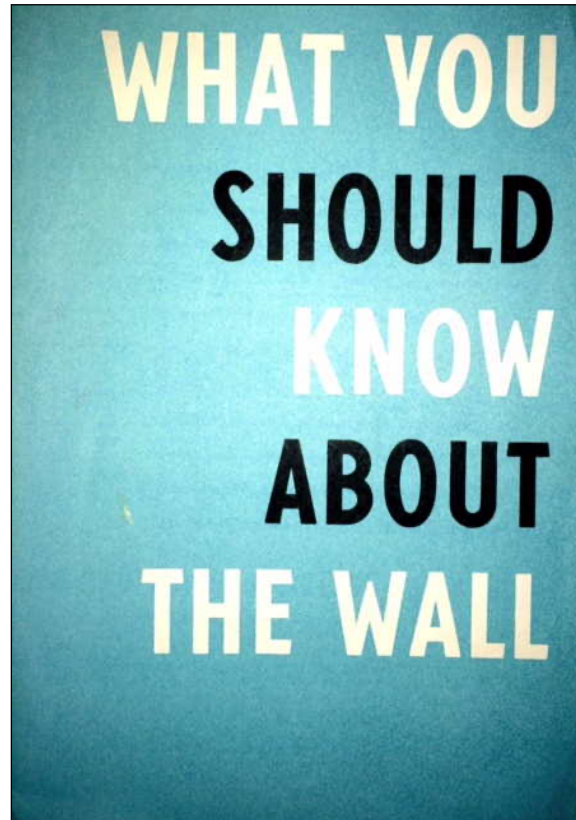

Figure 1. The Cover of the Brochure (German Propaganda Archive, 2001)

The *What You Should Know About the Wall* brochure was published in English in 1962 by the East German authorities in order to inform the international community on the situation in Berlin after the erection of the Berlin Wall. It was reflecting the official East German perspective on the wall in answering questions in its ten titles: “Where, exactly, is Berlin situated?”, “Did the wall fall out of the sky?”, “Did the wall have to come?”, “What did the wall prevent?”, “Was peace really threatened?”, “Who is walled in?”, “Who breaks off human contacts?”, “Does the wall threaten anyone?”, “Who is aggravating the situation?”, and “Is the wall a gymnastic apparatus?” (German Propaganda Archive, 2001).

In terms of international propaganda studies, the brochure seems like a promising propaganda material which would influence how people think of the Berlin Wall for having a clear purpose, addressing specific target groups, and carrying an open message. In this respect, it aimed to report the post-wall atmosphere in Berlin, addressed to the English-speaking world, and defended that reaching an agreement which would serve peace is still possible even after the wall (German Propaganda Archive, 2001). Apart from them, the meticulously written language of the brochure was also noteworthy to understand its potential. With the awareness that the text will address to the people who live beyond the Iron Curtain, socialist discourses tried to be avoided. It means that there was no emphasis on “comrades”, “socialism”, or “working class” unlike *On the 13th*, an East German pamphlet on the Berlin Wall written in 1963 (German Propaganda Archive, 2009a). The language was also significant, while the brochure was answering certain critiques from West Berlin and trying to create a positive image of the German Democratic Republic (GDR). In this sense, it focused on the

contradictoriness of these critiques and reminded hostile words which are told against the GDR. For example, West Berlin Mayor, Willy Brandt was cited for his words “We want to be the disturber of the peace” and the West Berlin Senate was mentioned for its sending “respects” to the people who East Germany accepts as provocateurs (German Propaganda Archive, 2001).

After the publication of the brochure, the Berlin Wall continued to be mentioned in the West in the contexts of the violation of laws, the humanitarian plights, or the violence of the East German guards and police (newspapers.com, 1962, August 10; Thomas, 1963, August 12). It meant that neither the brochure nor the propaganda campaign it belongs to could not achieve to popularize the East German arguments in the West, despite the promising features of the brochure. In this sense, this article tries to understand why the brochure could not justify the Berlin Wall among its English-speaking target groups in the West. In order to answer this question properly, this article is divided into some sections. The *East German Emigration and Steps towards the Berlin Wall* section focuses on the historical background of the construction of the wall with a particular emphasis on the East German emigration and economic issues in order to understand the propaganda environment the wall and the brochure were born. Under *Rise of the Berlin Wall and the Propaganda Wars in Media*, the emergence of the propaganda and counter-propaganda discourses after the erection of the wall are highlighted in order to understand how the wall was responded on both of its sides. *Method* explains the qualitative research methods this study benefited. It also emphasizes the resources that were accessed during data collection process and made this research possible. In the *Analysis* section, the study examines the brochure and other accessed resources and centers upon three disadvantages the brochure had due to the time period and the particular expressions and characteristics inside the pages. Finally, *Findings* offers the result of the whole analysis and reaches the conclusion that the brochure did not achieve its objective, because the propaganda environment was not suitable, the brochure had threatening expressions and it implied the wall was a desperate decision.

Surprisingly to a nonconfidential sixty-one years old resource, the *What You Should Know About the Wall* brochure did not attract academic attention except the studies of Berger and LaPorte (2008, p. 546; 2010, pp. 101-102) who mentioned the brochure as a Socialist Unity Party of Germany (SED) pamphlet that aims to respond negative British public opinion about the wall and justify it, Diliberto (2022, pp. 23-25) who considered the brochure as a Stasi propaganda material, Cantrell et al. (2018, p. 124) who quoted a section from the brochure to exemplify how the wall was viewed in the East, and Derenčinović (2001, p. 148) who gave a reference to the brochure in order to express the developments in East Germany between 1949 and 1961. Although the number of these studies are limited and their main area of study is not the brochure, no academic resources about the brochure were discovered apart from them. Thus, this article will contribute to the Berlin Wall literature in particular and the post-Cold War era researches of understudied Cold War materials in general.

East German Emigration and Steps towards the Berlin Wall

The construction of the Berlin Wall was a response to decades of migration flows from the east to the west in Germany. Between 1949 and 1961, around 3 million people, almost one-sixth of the population of East Germany, left the country for the West (Miegel, 2002, p. 11). Their emigration was not only harming the prestige of the East as a socialist and liveable country, but also shaking the national economy critically. East Germany was losing 3.5 billion Deutsch Marks annually and could not fill the place of young and high-skilled citizens who emigrated (German Propaganda Archive, 2001; Schollosser, 2008, p. 341). The country “no longer wanted to stand by passively and see how doctors, engineers, and skilled workers were induced by refined methods unworthy of the dignity of man to give up their secure existence in the GDR and work in West Germany or West Berlin” (German Propaganda Archive, 2001). Thus, the East saw the emigration as something needs to be prevented in order to protect the economy and the stability of population numbers and engaged in some strategies to do so.

One of the first strategies was the Berlin blockade of the Soviet Union. After the American, British, and French authorities introduced a common economic system and a new single currency in

their occupation zones in the west of Germany, the Soviet forces began a blockade that cut off all ground traffic between Berlin and the west of Germany in 1948. The use of new Deutsche Mark caused moving of old Reichsmarks to the East and risked bringing down its already unstable economy. In this sense, the blockade was an attempt to stabilize the economy. The response of the Western powers, whose experts believed the blockade is an attempt to force them to withdraw from Berlin, was an airlift plan to supply the city (Крамник, 2008). Through the airlift, they were able to protect their positions and sustain the needs of 2.2 million Berliners. In a way the Soviets could not foresee, the blockade also contributed to bring Germans in the western zones and their former enemies Westerners together and strengthen the idea of 'West Germany'. Thus, the Soviets ended the blockade in May 1949 without achieving a development over the ongoing German or Berlin questions (Spencer, 1998, pp. 389-391).

In May 1952, the border between the Federal Republic of Germany (West Germany) and the German Democratic Republic (East Germany) was closed only three years later the countries were founded. Berlin remained as the sole gate East Germans can pass to the West side (Defrance, 2020; Rottman, 2008, p. 9). In order to deal with the emigration flows, Walter Ulbricht, the leader of the SED intended to seal this gate, too and started his efforts to persuade the Soviet Union in 1953 (Harrison, 2011). Nevertheless, the Soviet leadership did not approve the idea in order not to add new tensions to the Cold War (Koehn, 2001) and defended that such an action would mean the acceptance of a failure and harm the image of socialist nations (Harrison, 2011).

While the East German Uprising was approaching in 1953, East Germany lost another 185,000 people of its population to West Germany in the first six months of the year. The East German regime saw this emigration flow as an economic matter and slowed down the collectivization efforts and loosened economic controls. These strategies contributed the sharp decline in the number of emigrants in the second half of 1953, but they could not prevent the West powers to use the East German Uprising to announce the weakness of the socialist regime. Following years, East Germany continued to face emigration and lost hundreds of thousands of its population through the 1950s. It ensured until the socialists felt obliged to do what they try to avoid: Building a wall in 1961 (Ingimundarson, 1994, pp. 463-478).

In the fall of 1960, East Germany took a series of unilateral decisions to make the border difficult to cross, but the border could not be sealed without the Soviet military support which would deter any potential reaction (Harrison, 2011). Thus, further steps were taken to convince Moscow. Ulbricht used the 'socialist ally' card and implied the Soviet leadership that the border needs to be sealed for the survival of the socialist ally of Moscow. The Soviet Chinese rivalry was also benefited, and Khrushchev began to consider that building of a wall would show China how Moscow is able to stand against the West. Finally, Ulbricht asked Khrushchev to seal the border in March 1961, but he was asked to wait for an answer until the Khrushchev-Kennedy meeting in June (Koehn, 2001). After Khrushchev left the meeting with the new US President Kennedy without reaching a settlement over Berlin, he approved the request of Ulbricht (Koehn, 2001; US Department of State Office of the Historian, 2008).

Even though Ulbricht declared that nobody intends to construct a wall in June 1961 (Lacey, 2015, p. 1), the Soviet permission and support were granted for the secret operation to seal the border, *the Operation Rose*, in the following month (Harrison, 2011; Kempe, 2011, p. 324; Steury, 2011;). After that, Ulbricht and Khrushchev addressed the representatives of the Warsaw Pact in order to guarantee their support on the issue and strengthen the deterrence against potential reactions. Then, the East German and Soviet officials began to work on how the daily life will continue after the Operation Rose and they decided on the details of the changes on the movements of the transportation means and people (Harrison, 2011).

Rise of the Berlin Wall and the Propaganda Wars in Media

Berliners woke up to see soldiers and barbed wires around a sealed border on August 13 (Harrison, 2011). A night before, East Germany, backed by the Soviet Union, began to construct barriers around West Berlin's 110-mile circumference (Kempe, 2011, p. xviii). As the construction area was in the Soviet zone, the American officials in Berlin did not intervene in their actions (Encyclopedia Britannica, 2020). Even though there were rumors of a potential change in the status of the border, many East Germans were not expecting its closure. For this reason, they were surprised, but also feared from the possibility of a military conflict (Ross, 2004, p. 32). Actually, there were reasons to fear when the American and Soviet troops began to deploy near the border on the opposite sides. During these tense moments, any wrong action could have caused a war. Nevertheless, Khrushchev and Kennedy agreed on the removal of their troops from the border and ended one of the tensest developments of the Cold War in Europe peacefully (US Department of State Office of the Historian, 2008).

The Western and Eastern German officials wanted to direct people to listen their own discourses through media as early as possible before their believing in counter-discourses. For this reason, the wall has become a propaganda theme since the first hours it started to be constructed. *The Declaration of the Warsaw Pact States* began to be heard in the East German radio stations at 04.00. Their broadcasts highlighted the application of new protective measures at the Berlin border as a result of the hostile Western responses to the peaceful East German actions (Lacey, 2015, p. 7). The East German radio stations *Berliner Rundfunk* and *Deutschlandsender* referred to the wall as a defensive action against the American spying (Schlosser, 2008, pp. 342-343), when the East German authorities called it as a measure to protect the country from the negative influence of falling capitalism (History, 2010). The SED also described the wall as a symbol of power rather than weakness (Ross, 2004, p. 33), because the East Germans were able to take action on August 13 just like they stood against the Nazis and Nazism before (German Propaganda Archive, 2009b). As the party explained in a pamphlet later, the "successors" of Hitler and Himmler were stopped on that day (German Propaganda Archive, 2009a). In accordance with this discourse, the building was officially named *Antifaschistischer Schutzwall* or "anti-fascist protection barrier" in East Germany (Hohensee, 2018).

On the other side of the barrier, the West German radio programs laid the situation at the border to audiences for the first time at 10.20. Their initial report was about the locations of the Soviet soldiers, tanks, and tents, but their following reports included the violence of the East German guards and polices at the border. By 18.30, the voice of Willy Brandt, Mayor of West Berlin, was heard from the radios. Brandt evaluated the development as the annexation of East Berlin and the violation of the United Nations Declaration of Human Rights (Lacey, 2015, pp. 9-10). The voices of the West Berlin radio stations *RIAS* and *Sender Freies Berlin* were also angry. According to them, the wall was the evidence that Germany is weak and being used in the superpower rivalries, when the Germans could not defend their own interests or do anything apart from watching the Soviet and the SED efforts in the construction of the wall. Significantly, *RIAS* also addressed the same arguments that it put forward during the Berlin crisis in 1948 and 1949 and reflected the wall as a symbol of oppression and unskillfulness of the communist system in East Germany. Further, *RIAS* commentator Hans-Peter Herz compared Ulbricht to Hitler and stated that Ulbricht is violating the 1945 Potsdam Agreement and the four-power order, that divided Germany and Berlin into four occupation zones among the American, British, French, and Soviet forces, just as Hitler violated many agreements in the past (Coy, 2011, pp. xvi, 197; Schlosser, 2008, pp. 343-373).

Similar to the West German media, the Western media channels in English brought the issue to the fore in negative contexts. Early as August 14, the British newspaper *The Daily Express* headlined "Sealed at Gunpoint" (Reid, 2021). In the following month, the American-centered journal *Time* wrote about how the four power agreements are being violated and how "Red Boss" Ulbricht keeps unhappy citizens behind the wall (*Time*, 1961, p. 18). *Daily Sketch*, another British newspaper, focused on the lack of freedom in the eastern side of the wall. The photograph on its cover showed an East German soldier who jumped over the barbed wire from the East to the West and said that "Now I

am a free man” (Reid, 2021). Thus, the Berlin Wall started to have a bad reputation in the English-media just after the beginning of its construction.

Method

This article is explanatory research on the field of international propaganda. In order to develop suitable answers to its research question, it benefits from two qualitative research methods: Case study analysis and record keeping. Case study analysis is intending to explain the organization of a series of events or an entity through data collection (University of Sargodha, 2021). Within the scope of the content of this article, case study analysis is necessary, because it provides to focus on the developments, personal and media statements, and propaganda materials by the time the Berlin Wall was erected. Record keeping is another qualitative method, and it aims to benefit from existing reliable materials in doing research. Through this method, formerly published data would be used in the construction of a new research (University of Sargodha, 2021). In this context, record keeping is primarily used to analyze printed resources like brochures, booklets, and arguments in the German Propaganda Archive of Calvin University and news of the 1960s that are now accessible online. This method enabled this study to analyze and compare these resources and understand the language and turn of expressions of the *What You Should Know About the Wall* brochure better. The usage of these two methods together provides the necessary methodological background to start the data collection process of this article.

In order to collect data, the article addresses the *What You Should Know About the Wall* brochure as its key document, when it also collects and analyze data from several primary and secondary materials that were accessed from academic journals and books, online propaganda and news archives, encyclopedias, theses databases, and official webpages along with a few informative internet resources and a think-tank study. Among them, the German Propaganda Archive has a key position for this article. The archive provides open access to full-text or partial display of several documents like the *What You Should Know About the Wall* brochure, the *Zehn Jahre Deutsche Demokratische Republic* booklet (*Ten years of the German Democratic Republic*), the *Da schlug's 13* brochure (*On the 13th*), the *Sonderargumentation zum Schlag gegen den deutschen Militarismus* argument (*A special argument on the strike against German militarism*) or the *GDR Review* magazine that made the writing of this article possible.

The 1960s newspaper collection of *newspapers.com* and the archive of *the Guardian* and *Time* also contributes a lot to this article to obtain data about the early reactions to the construction of the Berlin Wall. They provided access to various Western newspapers from different regions and countries such as *Time* (New York, the US), *The Akron Beacon Journal* (Ohio, the US), *The Boston Sunday Globe* (Massachusetts, the US), *The Guardian* (London, the UK), *The Windsor Star* (Ontario, Canada), and *Tallahassee Democrat* (Florida, the US). These newspapers were not chosen to reflect any political or regional preferences. The reason they are involved to this study is the limitation of this article to collect data from free-accessible digitalized newspapers that reacted early or carried the early reactions about the construction of the wall to their pages mainly early as August 1961. Through these collected data and the methods, the article attempts to understand the failure of the brochure in its own propaganda environment.

The preparation process of this article did not require the ethics committee decision.

Analysis

In East Germany, propaganda was in a key position that the country would have collapsed without it. Propaganda was lapped in both domestic and international areas, because it was providing the obedience of its citizens at home and granting approval of the international community abroad. As these areas were seen complementary to each other, the country needed almost universal approval (Bytwerk, 1999, p. 411). In this sense, East Germany had to explain the reasons behind the necessary

steps which led the construction of the Berlin Wall and expect to persuade international target groups. The *What You Should Know About the Wall* brochure was written with this objective.

The brochure was a clear propaganda material in terms of its target groups, purpose, and message. It was addressing to the English-speakers around the world by saying “what would be the considerations of a citizen of a foreign state if he wanted to gain clarity about the problems in West Berlin” (German Propaganda Archive, 2001). It was expressing the situation in Berlin following the construction of a ‘necessary’ wall, and making a call for peace that would end all tense developments (German Propaganda Archive, 2001). For non-socialist international readers who live beyond the Iron Curtain, it avoided using a socialist terminology and expressed tolerance to readers’ ideologies with the words “Perhaps YOU don’t want socialism. That is your affair” (German Propaganda Archive, 2001). It also wanted to show how the West German discourses are hostile to East Germany by citing Brandt’s words “We want to be the disturber of the peace” or expressing “Bonn propaganda describes the wall as a “monstrous evidence of the aggressiveness of world communism”” when it was explained that the wall was actually created by “the anti-national, aggressive NATO policy” (German Propaganda Archive, 2001). Despite these characteristics, the brochure was not successful in the Western countries and the Berlin Wall continued to be remembered as an unpleasant symbol of humanitarian tragedies, violated laws, and police and guard violence (newspapers.com, 1962, August 10; Thomas, 1963, August 12). The failure of the brochure cannot be attributed only to the Cold War mentality on how enemy words are approached. It would mean any propaganda material in the east side of the Iron Curtain were destined to be unsuccessful during the Cold War. In order to investigate further reasons, this article benefits from record-keeping and case study analysis methods and analyzes the propaganda environment of the brochure and the expressions of the text through comparing it with other materials.

Firstly, the brochure was analyzed in terms of its propaganda environment. Initially, it should be noted that the publication month of the brochure is unknown. In German Propaganda Archive (2001), Randall Bytwerk expresses his guess for the month as February 1962, but explains that the brochure was not clearly dated. For this reason, it should be accepted that the brochure might be published in a date between January 1962 (five months after the Operation Rose) and December 1962 (seventeen months after the Operation Rose). On this point, the Western media contents show that five to seventeen months would be too late to shape the opinion of the international community. From day one, the West developed its own discourse and it was, unsurprisingly, not parallel with the official East German point of view. Among the Westerners, the Berlin Wall was engraved as a symbolic, material, psychological, and political form of asymmetric violence. It also became a topic of art and literature in the West in the expression of anger against “barbarism”. (Defrance, 2020). These negative discourses were also being fueled every day by several media outlets throughout the world (German Propaganda Archive, 2001). For many parts of the world, it was possible to follow the developments in Berlin almost in the heat of the moment through several newspapers in English (newspapers.com, 2020). At one point, as it can be seen in the day-to-day development of 1961 in *Chronik der Mauer* (2001), media channels and officials of the Western powers, West Berlin, and West Germany began to unite their voices to criticize the wall for its representing illegality and violence of a failed socialist system early as August 1961. In this context, it should have not been easy to have a strong impact on the international community who had already read or heard about how the East Germans bombed a group of young people at the border (Kellett-Long, 1961) or how the East German security forces were expanded (newspapers.com, 2011).

Unlike the fast spread of the negative Western discourses, East Germany did not seem in a hurry to direct a pro-wall propaganda towards the international community. When the *What You Should Know About the Wall* brochure met with its international readers in 1962 (German Propaganda Archive, 2001), it faced with the reality that its arguments had already been responded by the Western propaganda. For instance, the brochure was referring to the wall as “the protective wall of the GDR” against the fascists (German Propaganda Archive, 2001), but a daily Canadian newspaper, *The Windsor Star*, had already carried the story of an old woman who questions the ‘protective’ status of the wall on August 19, 1961. The woman was living in the East and asking whether the wall is

protecting her from her grandchild across the border (Shields, 1961). Thus, the international readers had already known the Eastern German emphasis on the wall as a protective barrier was challenged, even by their own citizens. When the brochure demanded respect for the wall as a state border through explaining that it is not “a gymnastic apparatus” (German Propaganda Archive, 2001), it was known that even some East German polices and soldiers had passed the border in order to take refuge in West Berlin (Chronik der Mauer, 2001; Rottman, 2008, p. 8). Moreover, the brochure was not the only late material for the international community. Although East Germany had a propaganda channel like *GDR Review*, a monthly propaganda journal in several languages for foreign readers (German Propaganda Archive, 2010), the issue of the Berlin Wall was not treated here until 1962. When the issue was finally mentioned, the journal supported the East German arguments through representing the wall as a preventive measure against a potential danger which would cause another world war (Hillaker, 2014, p. 30). Then, East Germany did not benefit from all of its media capabilities to address to the English-speaking groups earlier and people who cannot understand German had remained under the heavy influence of the Western discourses and, possibly, had developed an initial perspective on the developments in Berlin. Thus, the brochure born disadvantaged in this propaganda environment.

Secondly, this study evaluated the language of the brochure and observed the presence of both peaceful and threatening expressions. In general, the brochure was trying to represent East Germany as a peace-loving and a well-meant country. For instance, the Bonn government's accusation of aggression against East Germany was responded by asking “Have you ever considered it to be a sign of aggressiveness when someone builds a fence around his property?”. It was also stated that East Germany offered several proposals that would serve peace and if they were followed “the situation in Germany would not have been aggravated and, consequently, there would have been no wall” (German Propaganda Archive, 2001). Later, the brochure agreed that it would be better if there is no wall, but the wall was the result of the non-cooperative and destructive actions of West Germany and West Berlin. East Germany does not also see the wall as pleasant in terms of separating people from each other, but remaining separate due to a wall rather than a war was a far better situation. This view also attempted to be supported through giving place for the opinion of Paul Reynaud, former Prime Minister of France, who commented that the closure of the border by the GDR decreased the risk of another world war. In this context, the brochure implied that the East German authorities make a call for reaching an agreement which would serve peace, despite the recent hostile developments over Berlin (German Propaganda Archive, 2001).

Figure 2. The Map inside the Brochure (German Propaganda Archive, 2001)

Although the brochure stressed the peaceful intentions of socialist East Germany, it concluded with a different message with a map and a sentence which can be evaluated as threatening for two reasons. Firstly, the choice of color in this map, which shows East Germany and its neighbors, can be considered as a subliminal message. Here, West Germany was colored in black, when the neighbor socialist states were in blue (German Propaganda Archive, 2001). If blue represents allies, black is likely to represent its opposite, non-allies or even enemies and it is not a friendly message to make a call for peace. Secondly, the focus of the map and a sentence in the previous page gives a clear warning to West Berlin. The map highlights the position of West Berlin surrendered by the East German territories and “He who lives on an island should not make an enemy of the ocean” is written close to the map (German Propaganda Archive, 2001). When it is considered, the West saw Berlin as “a democratic island in a communist sea” (Spencer, 1968, p. 383), here, the intentional focus on the *island* of West Berlin within the *ocean* of East Germany does not seem like a peaceful expression. For these reasons, the brochure might mean that East Germany wants peace, but it is also ready for war. This message overshadows the East German intentions to be seen as a peaceful nation. Further, East Germany was a communist nation and from a Western point of view, communism was seen as closely related to the destruction of the Free World and the expansion until the creation of a communist world (Garthoff, 1994, p. 10). When the communist rules had been already stigmatized in negative sense, adopting such discourses could not be the proper way to address people beyond the wall.

Finally, there are some contradictions about the expressed success of the Berlin Wall and East Germany in the brochure. Throughout the pages, the East German authorities tried to show how capable they are in terms of having a “safeguarded and strengthened” frontier, “bringing about the danger of a conflict”, preventing “West Berlin’s becoming the starting point for a military conflict”, and erecting “the wall as an antifascist, protective wall against them” (West Berlin Senate’s “espionage centres, their revanchist radio stations, their fascist soldiers’ associations, their youth poisoners, and their currency racketeers”) (German Propaganda Archive, 2001). Nevertheless, these capabilities were overshadowed by disclosing the wall’s being a desperate decision after a series of undesired developments. For instance, the brochure stated that the wall did not “fall out of the sky”, because the developments like the application of the two-currency practice in 1948, the formation of

“the West German separatist state” in 1949, or the repetition of the annexation of East Germany as the official target of the West German government caused its erection (German Propaganda Archive, 2001). Since these developments were not shaped with mutual agreements between West Germany and East Germany, they actually showed incapability of East Germany. The brochure might have been intended to represent East Germany as the innocent side and the target of hostile actions of West Germany and the West, but regarding unwanted developments creates a weak image of East Germany.

The brochure also argued that West Berlin was transformed into a sabotage center of the revanchists, *RIAS* and ninety agent organizations against East Germany and other socialist countries. It denied the claim of the West Berlin Senate that East Germans walled themselves in and defended that these external actors were walled in. Nevertheless, the brochure informed the readers that the destructive Western actions still continue at the East German border, despite the presence of the wall (German Propaganda Archive, 2001). The East German border security facilities were bombed; border guards were attacked and got shot; tunnels were prepared for passing of spies and railway wagons were harmed, while these “provocateurs” were not brought to justice and praised by the West Berlin Senate (German Propaganda Archive, 2001). Although this part reflected East Germany as a sovereign state whose rights were disrespected and violated, it accidentally showed the incapability of the country to prevent the actions of the *fascists*. Then, it would have been unexpected to persuade the target groups that the *anti-fascist barrier* was able to keep the country safe from the actions of the *fascists*. The Berlin Wall was also unlikely to be recognized as a success in this sense, too.

Findings

This article reaches three reasons to answer why the *What You Should Know About the Wall* brochure could not justify the existence of the Berlin Wall to its target groups in the West:

Firstly, the propaganda environment was not suitable for the emergence of the brochure. It was published five to seventeen months after the erection of the wall, and the time was too late to take advantage of creating a positive first impression about the wall. The analyzed Western media channels showed that the Western media were so active and carried day-to-day developments in Berlin with their English-speaking readers. When they had been spreading negative events and comments about the wall since August 1961, East Germany was not benefiting from all of its propaganda capacities. Not only this brochure, but also multi-language magazine *GDR Review* did not mention of the wall until 1962. Thus, the brochure was published in a disadvantaged environment.

Secondly, the brochure was threatening for a material that makes a call for peace. The brief summary of the brochure is that the construction of the wall was seen as a necessity, but there was still a desire for a peaceful settlement in which no wall will be needed. Nevertheless, the same brochure ended with a warning. A map which showed West Germany in black, and a statement read “He who lives on an island should not make an enemy of the ocean” points the island of Berlin inside the East German ocean signals that West Germany and West Berlin to be careful (German Propaganda Archive, 2001). This warning might mean that East Germany wants peace, but it is also ready to fight, and it cannot be expected such a message would be internationally welcomed.

Finally, the brochure accidentally implied that the wall was a desperate decision. The wall was represented as the result of East German capability to deal with external interventions from the other side of the frontier. Nevertheless, regarding the undesirable developments of the 1940s and the 1950s reveals that East Germany could not hinder the progress that concluded with the rise of the wall. Considering that the real capability would be the prevention of these developments, the reached result is not consistent. Moreover, when the brochure informed that the destructive activities of the West are still continue at the East German border, it is implied that the wall is not completely successful to protect East Germany from such activities. Thus, it was explained to the readers that the wall does not serve its purpose, while the same wall was being praised.

Conclusion, Discussion and Recommendations

There is no guarantee that all propaganda materials become well-known or achieve their purpose to transform their arguments into popular views. In some cases, target groups do not basically adopt them for some reasons. This article was about one of these materials, *What You Should Know About the Wall*, a remarkable brochure with little impact, and it questioned why this brochure was not able to justify the construction of the Berlin Wall among the English-speaking target groups in the West. As a result of the research, this article argued that the brochure was a well-prepared propaganda material in terms of its language, content, and clear objectives, but it was not published in the right propaganda environment in which it would shape the perspectives of its propagandees easily, was not always peaceful for carrying some threatening messages, and was not consistent for reflecting the wall as a success and a desperate action simultaneously. For these reasons, it was seen that the brochure was born disadvantaged to compete with the well-spread Western discourses and failed to persuade its target group over the idea that the construction of the wall was a necessity, and it serves to protect East Germans against fascists properly. As history showed that the Berlin Wall continued to be recalled in negative contexts in the Western discourses, the brochure did not achieve its main purpose.

This article also showed that the historical significance of some understudied Cold War materials like the *What You Should Know About the Wall* brochure might be revealed through approaching them outside the *allies-enemies* mindset of the Cold War. In this case study, the brochure was seen significant as one of the earliest East German propaganda materials in English about the Berlin Wall. The study on this brochure contributes to international propaganda studies and welcomes future research on the materials which might be remarkable for particular reasons but had remained understudied among many others. Researchers who study on historical issues are generally directed to study archival materials, but studying what is open and accessible also contributes to the field of international propaganda.

Author Contribution Statement

The author contributed 100% to this article.

Conflicts of Interest

There is no conflict of interest in this article.

References

- Berger, S. and LaPorte, N. (2008). In search of antifascism: The British Left's response to the German Democratic Republic during the Cold War. *German History*, 26(4), 536-552.
- Berger, S., and LaPorte, N. (2010). *Friendly Enemies: Britain and the GDR, 1949-1990*. New York: Berghahn Books.
- Bytwerk, R. L. (1999). The failure of the propaganda of the German Democratic Republic. *Quarterly Journal of Speech*, 85(4), 400-416, DOI: 10.1080/00335639909384271.
- Cantrell, J., Smith, N., and Smith, P. (2018). *Complete 20th Century History for Cambridge IGCSE® & O Level (Second Edition)*. Oxford: Oxford University Press.
- Chronik der Mauer, (2001). *Chronicle 1961*. Retrieved from https://www.chronik-der-mauer.de/en/chronicle/_year1961/_month6/?month=6&year=1961&opennid=180294&moc=1 in 16.08.2022.
- Coy, J. P. (2011). *A brief history of Germany*. New York: Facts on File.

- Defrance, C. (2020). *The Berlin Wall representing the Cold War*. Retrieved from <http://ehne.fr/en/node/12403> in 16.08.2022.
- Derenčinović, D. (2001). U Povodu Presude Europskog Suda Za Ljudska Prava U Predmetu Streletz, Kessler I Krenz Protiv Njemačke. *Croatian Annual of Criminal Law & Practice*, 147, 147-170.
- Diliberto, E. (2022). *Mit Deutscher Gründlichkeit: The people behind the world's most effective police state*. Honor thesis, Providence College, United States of America.
- Encyclopedia Britannica. (2020). *Berlin crisis of 1961*. Retrieved from <https://www.britannica.com/event/Berlin-crisis-of-1961> in 16.08.2022.
- Garthoff, R. L. (1994). Looking back: The Cold War in retrospect. *The Brookings Review*, 12(3), 10-13.
- German Propaganda Archive (1998). *Introduction by Wilhelm Pieck*. Retrieved from <https://research.calvin.edu/german-propaganda-archive/ddr10.htm> in 16.08.2022.
- German Propaganda Archive (2001). *What you should know about the wall*. Retrieved from <https://research.calvin.edu/german-propaganda-archive/wall.htm> in 16.08.2022.
- German Propaganda Archive (2009a). *On the 13th*. Retrieved from <https://research.calvin.edu/german-propaganda-archive/schlugs13.htm> in 16.08.2022.
- German Propaganda Archive (2009b). *Argument nr. 55*. Retrieved from <https://research.calvin.edu/german-propaganda-archive/argu61.htm> in 16.08.2022.
- German Propaganda Archive (2010). *GDR Review (august 1984) — pages 1-6*. Retrieved from <https://research.calvin.edu/german-propaganda-archive/gdrreview8-1984.htm> in 16.08.2022.
- Harrison, H. M. (2011). *New evidence on the building of the Berlin Wall*. Retrieved from <https://www.wilsoncenter.org/publication/new-evidence-the-building-the-berlin-wall> in 16.08.2022.
- Hillaker, L. E. (2014). *Half of the picture: Representations of East Germany in GDR Review, 1958-1989*. Master's thesis, The University of North Carolina at Chapel Hill, United States of America.
- History, (2010). *Berlin Wall built*. Retrieved from <https://www.history.com/this-day-in-history/berlin-wall-built> in 16.08.2022.
- Hohensee, N. (2018). *The Berlin Wall as a political symbol*. Retrieved from <https://www.khanacademy.org/humanities/art-1010/architecture-design/late-modernism-post-modernism/a/the-berlin-wall-as-a-political-symbol-edit> in 16.08.2022.
- Ingimundarson, V. (1994). Cold War misperceptions: The Communist and Western responses to the East German refugee crisis in 1953. *Journal of Contemporary History*, 29(3), 463-481.
- Kellett-Long, A. (1961, August 14). Demonstrators defy armed policemen. *The Guardian*.
- Kempe, F. (2011). *Berlin 1961: Kennedy, Khrushchev, and the most dangerous place on earth*. New York: G. P. Putnam's Sons.
- Крамник, И. (2008, June 24). Берлинская Блокада. У Истоков Холодной Войны, *Риа Новосту*.

- Koehn, J. (2001). *East Germans pressured Soviets to build Berlin Wall*. Retrieved from <https://www.wilsoncenter.org/publication/east-germans-pressured-soviets-to-build-berlin-wall> in 16.08.2022.
- Lacey, K. (2015). *The wall of words: Radio and the construction of the Berlin Wall*. Retrieved from <https://www.iwm.org.uk/research/research-projects/listening-to-the-world-bbc-monitoring-collection-ahrc-research-network/academic-papers> in 16.08.2022.
- Miegel, M. (2002). *Die deformierte gesellschaft: Wie die Deutschen ihre wirklichkeit verdrängen*. Berlin: Propyläen Verlag.
- Newspapers.com. (1961, August 13). Red troops seal off E. Berlin from West. *The Boston Sunday Globe*.
- Newspapers.com. (1961, August 18). East Germany recruits youth, builds 'Berlin Wall', *The Akron Beacon Journal*.
- Newspapers.com. (1961, November 20). Reds add tank traps to Berlin Wall. *St. Cloud Times*.
- Newspapers.com. (1962, August 10). Heartbreak wall. *The Cincinnati Enquirer*.
- Newspapers.com. (2020). *Berlin Wall*. Retrieved from <https://www.newspapers.com/topics/cold-war/berlin-wall> in 16.08.2022.
- Reid, A. (2021), *Construction of the Berlin Wall, 1961: Through the papers*. Retrieved from <https://www.historic-newspapers.co.uk/blog/berlin-wall-construction> in 16.08.2022.
- Ross, C. (2004). East Germans and the Berlin Wall: Popular opinion and social change before and after the border closure of august 1961. *Journal of Contemporary History*, 39(1), 25-43.
- Rottman, G. (2008). *The Berlin Wall and the intra-German border 1961-89*. New York: Osprey Publishing.
- Schlosser, N. J. (2008). *The Berlin radio war: Broadcasting in Cold War Berlin and the shaping of political culture in divided Germany, 1945-1961*. Doctoral thesis, University of Maryland, United States of America.
- Shields, E. J. (1961, August 19). Reds raise Berlin Wall, *The Windsor Star*.
- Spencer, R. (1998). Berlin, the Blockade, and the Cold War. *International Journal*, 23(3), 383-407.
- Steury, D. P. (2011). *Bitter measures: Intelligence and action in the Berlin crisis, 1961*. Retrieved from <https://www.archives.gov/files/research/foreign-policy/cold-war/1961-berlin-crisis/overview/bitter-measures.pdf> in 16.08.2022.
- Time, (1961, September 1). *Berlin: Guns at the wall*, 18-20.
- Thomas, K. (1963, August 12). Why escape?... Woman tells her story as Berlin Wall nears 2nd anniversary, *Tallahassee Democrat*.
- University of Sargodha (2021, February 19). *Advances in Research Methods*. Retrieved from <https://lms.su.edu.pk/lesson/103/qualitative-research-design> in 09.08.2023.
- US Department of State Office of the Historian. (2008). *The Berlin crisis, 1958-1961*. Retrieved from <https://history.state.gov/milestones/1953-1960/berlin-crises>.

Genişletilmiş Özet

Giriş

Soğuk Savaş sırasında Demir Perde'nin herhangi bir tarafında üretilen yazılı materyaller, diğer tarafta yaşayanlar tarafından ideolojik, dikkate değmez ve hatta gülünç kaynaklar olarak görülebilirdi. Bu materyaller, otuz yıl önce sona eren bir dönemin ötekileştiren kalıplarından uzaklaşarak uluslararası propaganda çalışmalarını kapsamında yeniden ele alınmayı hak etmektedir. Bu çalışma, *Duvar Hakkında Bilmeniz Gerekenler* adlı broşür üzerine bir vaka çalışması yaparak bu amaca hizmet etmeyi amaçlamaktadır. Söz konusu broşür, Berlin Duvarı'nın varlığını diğer ülkelerin vatandaşlarına haklı göstermek için Doğu Almanlar tarafından yazılmıştır. Bu konuyla alakalı kaleme alınan ilk İngilizce broşürlerden biri olduğu için önemlidir; ancak akademik anlamda gerekli ilgiyi görmemiştir.

Duvar Hakkında Bilmeniz Gerekenler, 1962 yılında basılmış ve İngilizce bilen dünyaya hitap ederek, Berlin Duvarı'nı bir gereklilik ve bir başarı olarak yansıtmayı amaçlamıştır (German Propaganda Archive, 2001). Broşür, gerek kullandığı dil ve eleştirilere verdiği yanıtlar açısından, gerekse net bir amacı, mesajı ve hedef kitlesi olması açısından ikna potansiyeline sahip bir propaganda örneğidir. Buna rağmen, amacına ulaşamamıştır ve Berlin Duvarı, Batı'da çoğunlukla olumsuz bağlamlarda anılmaya devam etmiştir (newspapers.com, 1962, Ağustos 10; Thomas, 1963, Ağustos 12).

Soğuk Savaş, Batılı zihinlerde sosyalist rejimlere karşı bir *öteki* veya *düşman* algısı yaratsa da, bu algı, tek başına propaganda materyallerinin başarısını veya başarısızlığını açıklamaya yetmez. Bunu kabul etmek, Soğuk Savaş döneminde hiçbir sosyalist propaganda materyalinin Batı'da başarılı olamadığı söylemekle eş değer olacaktır ve elbette, bu doğru değildir. Bu amaçla, bu makale broşürün Batı'daki hedef kitlesi içinde neden başarısız olduğunu araştırmaktadır. Broşürün başarılı olamamasının sebeplerini, broşürün kendi içinde ve dönemin propaganda ortamında arayarak, propaganda ortamının elverişli olmadığı, broşürün tehditkâr ifadeler içerdiği ve duvarın çaresizce alınan bir karar olduğunu ima etmesi sonuçlarına ulaşmaktadır.

Yöntem

Bu makale açıklayıcı bir araştırma olup nitel araştırma yöntemlerinden vaka çalışması ve kayıt tutmadan yararlanarak *Duvar Hakkında Bilmeniz Gerekenler* broşürü üzerine hazırlanmıştır. Kullanılan veriler, çevrimiçi arşivler, gazeteler, akademik dergiler ve kitaplar, ansiklopediler, tezler ve resmi internet siteleri gibi kaynaklardan toplanmış ve makalenin araştırma ve yazım süreci, buralardan edinilen birincil ve ikincil kaynaklar sayesinde mümkün olmuştur.

Analiz ve Bulgular

Bu makaleye göre, *Duvar Hakkında Bilmeniz Gerekenler* broşürünün, Berlin Duvarı'nın varlığını hedef kitlesine haklı göstermemesinin broşürün özellikleri ve dönemin propaganda ortamıyla alakalı üç sebebi vardır:

Bunlardan ilki, broşürün doğru bir propaganda ortamında doğmamış olmasıdır. Broşür, duvarın inşasının başlamasından beş ila on yedi ay sonra basılsa da fikirleri şekillendirebilecek bir kaynak olmakta geç kalmıştır. Geçen sürede, İngilizce yazılı medya, Berlin'deki gelişmeleri, Doğu Alman yetkililerinin sınırdaki şiddet içeren tutumlarını dâhil, neredeyse anında okuyuculara aktarma olanağı bulmuştur (Kelleth-Long, 1961; newspapers.com, 2011; newspapers.com, 2020). Uluslararası okuyuculara ulaşabilmek için tüm medya imkânlarını kullanmayan Doğu Almanya ise bu yarışa geç girişmiş ve kayda değer olan bu broşürü, Berlin Duvarı'yla ilgili çoktan izlenim edinmiş olan bir uluslararası kitleyle paylaşmıştır.

İkincisi, broşür, barış vurgusu yapan bir materyale göre oldukça tehditkârdır. Sayfalar boyunca, duvarın Batı'dan yayılan düşmanca eylemlere karşı bir gereklilik olduğundan ve iki taraf arasında yaşanabilecek çatışma olasılığını engellediğinden söz edilmesine rağmen, duvarın varlığının gerekli olmadığı bir barış ortamına duyulan özlem dile getirilmiş ve buna yönelik bir çağrı yapılmıştır. Bu dostça çağrıya rağmen, broşürün sonunda Batı Berlin açıkça uyarılmıştır. Batı Almanya'nın, müttefik Doğu Alman komşularının aksine, siyahla gösterildiği bir haritada, Batı Berlin'in Doğu Alman toprakları tarafından çevrelenmiş konumu kastedilerek *adada yaşayanın okyanusu kendine düşman etmemesi gerektiğine* dikkat çekilmiştir (German Propaganda Archive, 2001). Verilen mesaj, broşürün barışçıl çağrısıyla ters düşmektedir ve bu uyarının Batı'da hoş karşılanabileceği düşünülemez.

Üçüncüsü, duvarın bir başarı örneği olduğunun iddia edilmesine karşın, onun aslında çaresizce alınan bir karar olduğu ima edilmiştir. Duvarın inşasının bir gereklilik olduğunu sık sık tekrarlayan broşür, bu sonuca giden gelişmeleri iki farklı para birimi kullanılmaya başlanması, Batı Alman devletinin kurulması ve Batı Alman hükümetinin resmi hedefinin Doğu Almanya'yı ilhak etmek olduğu gibi sebeplere dayandırmıştır; ama bunları sıralarken aslında geçmişte bu gelişmeleri engellemeye gücünün yetmediğini de açıkça ortaya koymuştur. Ayrıca, broşürde duvarın sağladığı fayda konusundan söz ederken de çelişki vardır. Resmi adı *faşist karşıtı korunma engeli* olan duvarın inşasına rağmen, Doğu Alman sınırında Batı'nın yıkıcı faaliyetlerinin devam ettiği belirtilmektedir (German Propaganda Archive, 2001). Yani, duvarın faşistlerden korumakta tamamen etkili olmadığı açığa vurulmaktadır. Bu şekilde, duvarın inşasının, geçmişte ve şimdi engel olunamayan gelişmelere karşı mecburen alınmış bir karar olduğu okuyuculara gösterilmiştir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Yapılan araştırma sonunda, iki temel sonuca ulaşılmıştır. Bunlardan ilki, *Duvar Hakkında Bilmeniz Gerekenler* broşürünün iyi seçilmiş ifadeleri, eleştirilere yanıt veriş biçimi ve berlirli bir amacı, mesajı ve hedef grubu olmasından dolayı umut vaat eden bir propaganda materyali olmasına rağmen başarısız olmasının bazı sebepleri olduğudur. Yapılan analiz sonucunda ulaşılan sebepler, broşürün doğru propaganda ortamında yayımlanmaması, tehditkâr mesajlar içermesi ve Berlin Duvarı'nın çaresizce alınan bir karar olduğunu ima etmesidir. Makalenin ulaştığı diğer sonuç, kendi dönemlerinde yargılanmış veya ihmal edilmiş Soğuk Savaş materyallerinin, uluslararası propaganda çalışmalarına sağlayabileceği katkılarla alakalıdır. Bu çalışmada, iki kutuplu dünya düzenine ait *Duvar Hakkında Bilmeniz Gerekenler* broşürünün, Berlin Duvarı'nın inşasını meşru göstermeye çalışan İngilizce yazılmış ilk resmi Doğu Alman broşürlerinden biri olması sebebiyle önemli görülmüştür. Broşürün temel kaynak olarak ele alınması, hem ondan söz eden kaynakların oluşturduğu kısa literatüre hem de uluslararası propaganda çalışmasına katkı sağlamaktadır. Tarihle ilgilenen araştırmacıların çoğunlukla arşiv belgelerine yönelmesi beklenirken, bu çalışma, uluslararası propaganda alanına katkı sağlamak için bilinen ve erişilebilir materyallerin de anlaşılması ve çalışılması gerektiğini savunmaktadır.

BIST Gıda ve İçecek Endeksinde Yer Alan Şirketlerin Finansal Durum Analizi

Alper OVA
Doğuş Üniversitesi
alperova@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0002-1784-1506

Araştırma Makalesi

DOI: 10.31592/aeusbed.1212833

Geliş Tarihi: 01.12.2022

Revize Tarihi: 07.09.2023

Kabul Tarihi: 22.11.2023

Atf Bilgisi

Ova, A. (2023). BIST gıda ve içecek endeksinde yer alan şirketlerin finansal durum analizi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(3), 670-682.

ÖZ

İnsanlar yaşamsal faaliyetlerini gıda ve içecek tüketerek sürdürürler. Gıda ve içecek ihtiyacı ülke içinde üretilmezse ithal edilerek giderilir. Bu da ülke ekonomisine negatif bir etki yapabilir. Bu çalışmada BIST gıda ve içecek endeksinde yer alan şirketlerin finansal durumları Altman Z''-skor modeliyle incelenmiştir. Çalışma sonuçları, endekste yer alan şirketlerin genel olarak finansal açıdan sağlam bir görüntü sergilediğini göstermektedir. Güvenli bölgede yer alan şirket yüzdesi 2018 yılında %44,4, 2019 yılında %60,7, 2020 yılında %66,7 ve 2021 yılında %62,5 olmuştur. Bununla beraber, riskli bölgede yer alan şirket yüzdesi 2018 yılında %22,2, 2019 yılında %14,3, 2020 yılında %11,1 ve 2021 yılında %4,2 olmuştur. Ayrıca endekste şirketlerin ortalama Z'' skoru 2018 yılında 1,58 olurken, 2019 yılında 2,42, 2020 yılında 3,75 ve 2021 yılında 3,71 olmuştur. Z'' skorlarının medyan değeri ise 2018 yılında 2,54, 2019 yılında 2,90, 2020 yılında 3,52 ve 2021 yılında ise 2,83 olmuştur. Firma bazında skorlar ve riskli bölgedeki firma yüzdesi analiz edildiğinde, BIST gıda ve içecek endeksindeki firmaların genel görüntüsünün olumlu olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gıda ve içecek endüstrisi, Altman Z''-skor, finansal sıkıntı.

Financial Situation Analysis of Companies in the BIST Food and Beverage Index

ABSTRACT

People maintain their vital activities by consuming food and beverage. If the need for food and beverage is not produced in the country, it is met by importing. This can have a negative impact on the country's economy. In this study, the financial status of the companies in the BIST food and beverage index was examined with the Altman Z''-score model. The results of the study show that the companies in the index generally display a financially sound image. The percentage of companies in the safe zone was 44.4% in 2018, 60.7% in 2019, 66.7% in 2020 and 62.5% in 2021. However, the percentage of companies in the risky zone was 22.2% in 2018, 14.3% in 2019, 11.1% in 2020 and 4.2% in 2021. In addition, while the average Z'' score of the companies in the index was 1.58 in 2018, it was 2.42 in 2019, 3.75 in 2020 and 3.71 in 2021. The median value of Z'' scores was 2.54 in 2018, 2.90 in 2019, 3.52 in 2020 and 2.83 in 2021. When the scores on a firm basis and the percentage of firms in the risky zone are analyzed, it is understood that the general outlook of the firms in the BIST food and beverage index is positive.

Keywords: Food and beverage industry, Altman Z''-score, financial distress.

Giriş

İnsanların yaşamsal faaliyetlerine devam etmeleri için yeterince gıda almaları ve içecek tüketmeleri gerekmektedir. Aynı zamanda bu tüketilen gıda ve içeceğin üretilmesi de gerekir. Aksi takdirde bu gerekli olan gıda ve içeceğin ithal edilmesi kaçınılmaz olacaktır. Mevcut gıda ve içecek şirketlerinin faaliyetlerine sağlıklı bir şekilde devam etmeleri ve üretim yapabilmeleri için finansal açıdan sağlam olmaları gerekir.

Finansal açıdan sağlam olabilmek için, şirketlerin globalleşen dünyada teknolojik ve ekonomik gelişmelere, gittikçe zorlaşan koşullara ayak uydurmaları elzem bir hal almıştır. Çünkü değişen koşullara paralel olarak tüketicilerin ihtiyaçları da değişmektedir. Şirketler de değişen ihtiyaçlara göre kendilerini değiştirmeli ve geliştirmelidirler. Bu zorunlu durumun gerekliliğini yerine getiremeyen şirketlerin, finansal başarısızlıkla karşı karşıya kalmaları muhtemeldir. Finansal başarısızlığa yönetimin yanlış politikaları, likidite problemi gibi şirketin içinden kaynaklanan nedenler sebep olabileceği gibi toplum yapısı, ekonomi ve hukuk gibi şirket dışı nedenler de sebep olabilir (Abacıoğlu ve Bulut, 2020, s.1).

Şirketler başarısızlık sürecinde olduklarında, işletme içi sorunlara çözüm bulamazlarsa ya da işletme dışı gelişmelere adapte olamazlarsa finansal başarısızlık sürecinin son evresi olan iflas durumuyla karşılaşabilmektedirler. Bu noktada şirket kapanmakta ve ülke ekonomisi için bir probleme dönüşmektedir. Yani son aşama olan iflas aşaması, yalnızca şirket ortakları, yönetimi, çalışanlar ve şirketle bağlantısı bulunan diğer kurumlar (kredi veren bankalar vb.) için değil aynı zamanda ülke için de önemli bir kayıp haline gelmektedir (Abacıoğlu ve Bulut, 2020, s.1).

Kısacası, şirket iflasları ya da finansal başarısızlıkları sadece firma için değil aynı zamanda başka taraflar için de oldukça önemli bir maliyet oluşturmaktadır. Temel ihtiyaçları giderdiğinden dolayı gıda ve içecek sektöründeki şirketlerin iflas ya da başarısızlık maliyeti diğer sektörlerle oranla daha yüksek olabilir. Yani ülkenin gıda ve içecek firmalarının başarısızlığı beraberinde ithalata bağımlı olmayı getireceğinden, bu şirketlerin finansal durumu, ülke ekonomisi açısından diğer birçok sektördeki şirketlere göre daha da önemlidir. Bu sebeple bu sektörlerin periyodik olarak analiz edilmesi gerekmektedir.

Bilindiği kadarıyla, Türkiye'deki gıda ve içecek şirketlerinin finansal durumları Altman modeliyle incelenmemiştir. Bu boşluğu doldurmak amacıyla, bu çalışmada BIST gıda ve içecek endeksinde yer alan şirketlerin finansal durumları Altman Z'-skor modeliyle analiz edilmiştir. Bu bağlamda, çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışma, literatür incelemesi ve yöntemin açıklanmasıyla devam etmektedir. Yöntemin açıklanmasından sonra araştırmanın bulguları ve sonuç bölümü gelmektedir.

Literatür

Literatürde finansal başarısızlıkla ya da iflas tahmini ile ilgili çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bazıları aşağıda gösterilmiştir. Gıda ve içecek şirketlerini ele alan çalışmalar oldukça sınırlı olduğundan diğer sektörleri dikkate alan çalışmalar da incelenmiştir. Bu çalışmalardan bazıları kısaca aşağıda gösterilmiştir.

Alkhatib ve Al Bzour (2011) Altman ve Kida modellerini kullanarak Ürdün'deki finansal dışı hizmet ve endüstriyel şirketlerin finansal durumunu 1990-2006 periyodunu dikkate alarak incelemişlerdir. Çalışma sonucunda, Altman modelinin iflas tahmin gücünün Kida modeline göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Büyükarıkan ve Büyükarıkan (2014) Bilişim sektörü firmalarının finansal başarı durumunu Altman Z-skor ve Springate modelleriyle incelemiştir. 2008-2013 dönemini konu alan çalışmada, Altman Z-skor sonuçlarına göre 2013 yılında 6 firmadan 3'ü başarılı, 2'si kararsız ve 1'i başarısız olmuştur. Springate S-skor 2013 yılı sonuçlarına göre ise 6 firmadan 5'i başarılı, 1'i başarısız çıkmıştır.

Aloy Niresh ve Pratheepan (2015) Sri Lanka şirketlerinin iflas durumunu, Altman Z-skor modeli kullanarak, 2010-2014 dönemi verileriyle incelemiştir. Hesaplanan ortalama Z-skorlarına göre 7 şirketten 5'i sıkıntılı bölgede yer alırken, 2 şirket gri bölgede yer almıştır. Yani şirketlerin %71'i finansal sıkıntı yaşamaktadır. Ayrıca hiçbir şirket güvenli bölgede çıkmamıştır. Celli (2015) İtalya borsasında işlem gören 102 şirketin finansal durumlarını Altman Z-skor modeliyle incelemiştir. Z-skor sınırının 2.675 olarak düşünüldüğü yaklaşımda, finansal başarısızlık yaşayan firmalar bir yıl öncesinden %15,7 hata oranıyla tahmin edilmiş, finansal açıdan sağlıklı olan firmalar ise bir yıl öncesinden %9,9 hata oranıyla tahmin edilmiştir. Celli (2015) Altman Z-skor modelinin İtalyan firmalarının başarısızlık tahmininde etkin bir şekilde çalıştığını ifade etmiştir.

Hamid, Akter ve Rab (2016) Bangladeş'teki banka dışı finansal kuruluşların finansal sıkıntı tahminini Altman Z-skor modeliyle incelemiştir. Çalışmaya konu olan son yıl olan 2015 yılı sonuçlarına göre şirketlerin %93'ü sıkıntılı bölgede çıkarken, %7'si gri bölgede çıkmıştır. 2015 yılında güvenli bölgede olan şirket bulunmamaktadır. Rybárová, Braunová ve Jantošová (2016) Slovak Cumhuriyeti'ndeki inşaat endüstrisini iflas tahminini farklı Altman Z skor modelleriyle gerçekleştirmiştir. 109 işletmenin incelendiği çalışmada, Altman'ın üretim dışı ve start up şirketleri için tasarladığı model (Z'') sonucunda şirketlerin %31 riskli bölgede çıkarken, Altman'ın diğer

işletmeler için tasarladığı (Z') model sonucuna göre şirketlerin %19'u riskli bölgede çıkmıştır. Yazarlar ayrıca modifiye edilmiş başka bir Altman Z-skor modeli de uygulamış ve bu modelde de firmaların %32'si riskli bölgede çıkmıştır.

Soba, Akyüz ve Uğurcan (2016) Borsa İstanbul'da kayıtlı 9 şirketin 2011-2015 dönemi finansal başarısızlık durumunu Altman Z skor yöntemiyle incelemiştir. Çalışma sonucunda 2011 yılında 3, 2012 yılında 4, 2013'te 3, 2014 ve 2015 yıllarında 4 şirket riskli bölgede yer almıştır. Ege, Topaloğlu ve Erkol (2017) imalat sanayinde finansal başarısızlık ile finansal performans ilişkisini incelemiştir. 2011-2015 döneminin analiz edildiği çalışma sonuçlarına göre Tobin's Q ile fulmer skoru arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki çıkmıştır. Kayalı ve Doğan (2018) Borsa İstanbul (BİST) Kurumsal Yönetim Endeksinde yer alan imalat sektöründeki firmaları 2012-2016 dönemi verilerini kullanarak incelemiştir. Kayalı ve Doğan (2018), Altman, Springate, ve Fulmer modellerini kullanmıştır. Çalışma sonucunda, araştırmanın son yılı olan 2016 yılında, Altman modeline göre incelenen 16 şirketten 7'si riskli bölgede yer almıştır.

Fitriani, Hasan ve Indrapriyatna (2019) Endonezya Borsasında listelenen çimento şirketlerinin 2013-2017 dönemi iflas tahminini Altman Z-skoruyla analiz etmiştir. Araştırmanın son yılı olan 2017 yılı hesaplanan Altman Z-skorlara göre, incelenen 4 şirketten 3'ü güvenli bölgede çıkarken 1'i riskli bölgede çıkmıştır. Öztürk ve Yılmaz (2019) BIST gelişen işletmeler piyasasında finansal sıkıntı ve muhasebe manipülasyon ilişkisini Altman Z-skor ve Beneish M-skor modelleri yardımıyla incelemiştir. Çalışma sonucunda Altman modeline göre 12 şirketten 2'sinin riskli bölgede olduğu görülmüştür.

Tung ve Phung (2019) iflas riskini analiz etmek için Altman Z-skorunu Vietnam'daki şirketlere uygulamışlardır. 180 şirketin incelendiği çalışma sonuçlarına göre 53 şirket riskli bölgede yer alırken, 35 şirket gri bölgede ve 92 şirket güvenli bölgede yer almıştır. Tung ve Phung (2019) ayrıca binary lojistik regresyon analizi uygulayarak iflas riskinin belirleyicilerini saptamıştır. Gülençer ve Hazar (2020) Borsa İstanbul'da faaliyet gösteren ilaç firmalarının finansal durumlarını Altman Z-skor ve TOPSIS yöntemiyle incelemiştir. 2016-2020/6 döneminin incelendiği çalışmada, uygulanan Altman Z-skoru sonuçlarına göre analiz edilen 4 ilaç şirketinin finansal başarısızlık riski bulunmadığı tespit edilmiştir. Pratama ve Mulyana (2020) otomobil bileşen endüstrisinin finansal sıkıntı analizini Altman Z-skor, Springate S-Skor, Ohlson O-skor ve Zmijewski X-skor yöntemleriyle 2014-2018 periyoduna ait verileri kullanarak incelemiştir. Çalışmanın incelediği son yıl olan 2018 yılı Altman Z-skor analizi sonuçlarına göre analiz edilen 11 şirketten 3'ü sıkıntılı bölgede çıkmıştır.

Yiğit (2020) Türkiye'deki hastane hizmetleri alt sektörünün 2009-2019 dönemi finansal durumunu TOPSIS ve Altman Z skor modelleriyle incelemiştir. Çalışma sonuçlarına göre hastane hizmetleri alt sektörünün 2009-2019 dönemi Z-skor ortalaması 1,77 olurken 2019 yılı Z skoru ortalama 1,45 olmuştur. Yiğit (2020) TOPSIS sonuçlarının ve Altman Z-skoru sonuçlarının benzer olduğunu ifade etmiştir. Erol Fidan (2021) BIST te yer alan Tekstil, Giyim Eşyası ve Deri Sektörü firmalarının 2017-2019 dönemi finansal durumlarını Altman Z-skorla incelemiştir. Çalışma sonuçlarına göre analiz edilen 22 firmadan, 2017 yılında 19'unun, 2018 yılında 16 'sının ve 2019 yılında 17'sinin riskli bölgede olduğu anlaşılmıştır. Yazar, analiz edilen firmaların, ilgili dönemde çoğunun sıkıntılı bölgede olduğunu ifade etmiştir.

Güçlü (2021) Altman Z ve Springate modellerini katılım 50 endeksindeki şirketlere uygulamıştır. Araştırmada 2016-2020 dönemi incelenmiş ve 14 şirket analiz edilmiştir. Çalışmanın en son yılı olan 2020 sonuçlarına göre Z' model uygulanan 10 işletmeden hiçbiri riskli bölgede çıkmamıştır, ayrıca 2020 yılı Z" sonuçlarına göre 14 işletmeden 1'i riskli bölgede çıkarken, Springate 2020 yılı sonucunda 14 işletmeden 1'i riskli bölgede çıkmıştır. Güçlü (2021) İslam'a uygun hisse senetlerinin genel olarak sağlıklı bir finansal yapıda olduğunu ifade etmektedir.

Swalih, Adarsh ve Sulphay (2021) Altman Z-skoru modeliyle Hindistan otomobil endüstrisinin finansal sağlamlığını incelemiştir. Çalışma sonuçları, Hindistan otomobil endüstrisinin sağlam olduğunu ve çalışmaya konu olan otomobil şirketlerinin yakın gelecekte iflas etme ya da

finansal sıkıntı içine düşmeye meyilli olmadıklarını göstermektedir. Altman'ın orijinal Z-skor modelinin uygulandığı analizde 10 şirketten sadece 1'i riskli bölgede çıkarken, gelişmekte olan piyasalar (emerging markets) Z-skor modelinde ise hiçbir firma riskli bölgede çıkmamıştır. Gezen ve Özcan (2022) Covid-19'un finansal sıkıntı üzerine etkilerini BIST Turizm endeksinde incelemiştir. 2011-2020 yıllarını konu alan, Altman Z skor modelinin uygulandığı ve yedi şirketin incelendiği çalışma sonuçlarına göre 2018 yılında 4, 2019 yılında 2, 2020 yılında ise 1 şirket riskli bölgede yer almıştır. Şahin ve Özkan (2022) BIST 'te işlem göre 8 otomotiv ana sanayi şirketinin 2017-2021 finansal durumlarını Altman, Springate, Taffler ve Zmijewski modelleriyle analiz etmiştir. Altman modeli sonuçlarına göre 8 firmadan 2017 ve 2018 yıllarında 2, 2019 yılında 3, 2020 ve 2021 yıllarında 1 firma riskli bölgede çıkmıştır.

Yöntem

Bu çalışmada finansal sıkıntı tahmin modellerinden Altman Z"-skor modeli kullanılmıştır. Altman Z"-skorunun seçilmesinin nedeni literatürde oldukça sık kullanılması ve tahmin gücünün yüksek olmasıdır. Ayrıca modelin gerektirdiği veri seti şirketlerin finansal tablolarından elde edilebilmektedir.

Araştırma Modeli

Literatürde çok finansal sıkıntı tahmin modelleri bulunmakla birlikte bu modellerden en popüler olanı yukarıda açıklanan literatürden de anlaşılacağı üzere Altman Z-skorudur. Altman Z skorunun birkaç versiyonu bulunmaktadır. Orijinal versiyon ve Z skoruna göre bölgeler aşağıdaki gibidir (Altman, 1968):

$$Z = 0,012X1 + 0,014X2 + 0,033X3 + 0,006X4 + 0,999X5$$

Burada X1 = Çalışma Sermayesi / Toplam Varlıklar
X2 = Dağıtılmamış Karlar / Toplam Varlıklar
X3 = Faiz ve Vergi Öncesi Kar / Toplam Varlıklar
X4 = Özsermaye piyasa değeri / Toplam Borçların defter değeri
X5 = Satışlar / Toplam Varlıklar
Z = Toplam indeks

- Z skor > 2,99 → Güvenli bölge
- 1,81 < Z skor < 2,99 → Gri Bölge
- Z skor < 1,81 → İflas bölgesi

Burada ilk 4 değişkenin sisteme giriş şekliyle 5. Değişkenin sistem giriş şekli farklılık göstermektedir. Birçok kişi modelin daha uygun bir spesifikasyonunun aşağıdaki gibi olduğunu bulmuştur (Altman, 1993):

$$Z = 1,2X1 + 1,4X2 + 3,3X3 + 0,6X4 + 1,0X5$$

Daha sonra model güncellenmiş ve özel şirketler için Z' model geliştirilmiştir. X4 te yer alan özsermaye piyasa değerinin yerini özsermayenin defter değeri almıştır. Tabi yeni yapılan düzenlemeye uygun olarak bölgeler ve katsayılar da değişmiştir. Sonrasında ise Z" modeli geliştirilmiş ve X5 modelden çıkarılmıştır. Bu özel model, varlık finansman tipinin firmadan firmaya değişiklik gösterdiği bir endüstride de faydalıdır. Z" model katsayıları ve bölge sınırları aşağıdaki gibidir (Altman, 1993):

$$Z'' = 6,56X1 + 3,26X2 + 6,72X3 + 1,05X4$$

X1: Çalışma sermayesi / Toplam Varlıklar
X2: Dağıtılmamış Karlar / Toplam Varlıklar
X3: Faiz ve Vergi Öncesi Kar / Toplam Varlıklar
X4: Özsermayenin Defter Değeri / Toplam Borçlar

- Z'' skor > 2,60 → Güvenli bölge
- 1,10 < Z'' skor < 2,60 → Gri Bölge
- Z'' skor < 1,10 → İflas bölgesi

Bu çalışmada BIST gıda ve içecek endeksinde yer alan şirketlerin finansal durumlarının analizinde Z'' model kullanılmıştır.

Evren ve Örneklem

Bu çalışmada BIST Gıda ve İçecek endeksinde yer alan şirketlerin finansal sıkıntı tahmini yapılmıştır. Dolayısıyla araştırmanın evreni BIST Gıda ve İçecek endeksinde yer alan firmalar olmaktadır. BIST Gıda ve İçecek endeksinde yer alan 30 şirketten 28'inin verilerine ulaşılmıştır. Dolayısıyla bu çalışma, endeksin büyük bir bölümünü kapsamaktadır.

Veri Toplama Araçları

Veriler <https://finance.yahoo.com> (Yahoo finance) adresinden alınmıştır. İnternet ortamından elde edilen şirket verileri için etik kurul kararı gerekmemektedir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

İnternet ortamında toplanan veriler Microsoft Excel ortamında analiz edilmiştir. Örneğin bir numaralı firmanın analizi, $Z'' = 6,56X1 + 3,26X2 + 6,72X3 + 1,05X4$ formülüne göre aşağıdaki gibi hesaplanmıştır.

Tablo 1
Verilerin Analizi

	Yıl	X1	X2	X3	X4	Z'' Skoru
F1	2018	0,0479	-0,0084	0,1009	0,3587	1,34
F1	2019	0,0388	0,0452	0,1031	0,3308	1,44
F1	2020	-0,0203	0,0841	0,0446	0,3368	0,79
F1	2021	0,0765	0,1030	0,1301	0,7047	2,45

Araştırma Etiği

Bu çalışma araştırma ve yayın etiğine uygun olarak yürütülmüştür.

Bulgular

Tablo 2
BIST Gıda ve İçecek Endeksi Şirketleri Z'' Skorları ve Bölgeler

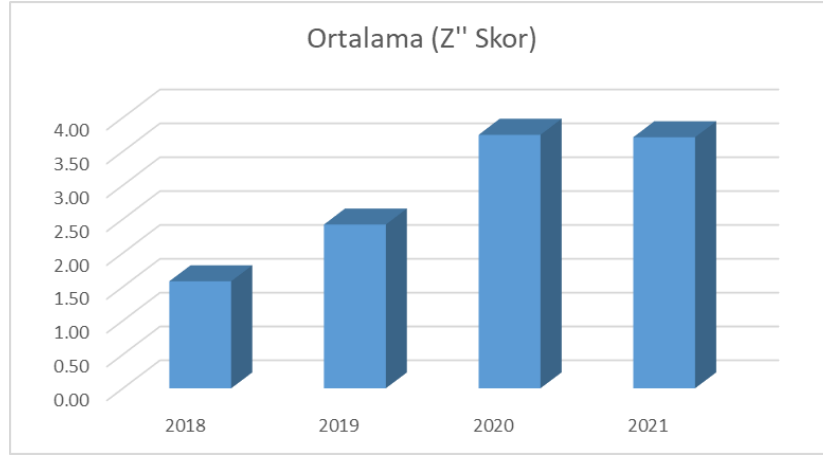
	2018		2019		2020		2021	
	Z Skor	Bölge	Z Skor	Bölge	Z Skor	Bölge	Z Skor	Bölge
F1	1,34	Gri Bölge	1,44	Gri Bölge	0,79	Riskli	2,45	Gri Bölge
F2	1,64	Gri Bölge	1,80	Gri Bölge	1,68	Gri Bölge	1,10	Gri Bölge
F3	3,36	Güvenli	4,13	Güvenli	2,31	Gri Bölge	2,70	Güvenli
F4	2,47	Gri Bölge	2,76	Güvenli	3,28	Güvenli	2,77	Güvenli
F5	-26,91	Riskli	-12,51	Riskli	-0,64	Riskli	1,54	Gri Bölge
F6	5,76	Güvenli	5,56	Güvenli	5,25	Güvenli	5,53	Güvenli
F7	2,06	Gri Bölge	3,49	Güvenli	3,88	Güvenli		
F8	2,60	Güvenli	4,06	Güvenli	6,29	Güvenli	5,94	Güvenli
F9	3,22	Güvenli	4,17	Güvenli	4,27	Güvenli	1,59	Gri Bölge

F10	1,79	Gri Bölge	2,51	Gri Bölge	4,61	Güvenli	2,42	Gri Bölge
F11	5,86	Güvenli	3,99	Güvenli	3,58	Güvenli	2,78	Güvenli
F12	2,57	Gri Bölge	6,20	Güvenli	6,82	Güvenli	6,36	Güvenli
F13	5,87	Güvenli	6,04	Güvenli	3,52	Güvenli		
F14	-5,69	Riskli	-5,33	Riskli				
F15	1,54	Gri Bölge	1,32	Gri Bölge	1,78	Gri Bölge	2,87	Güvenli
F16	0,14	Riskli	1,73	Gri Bölge	3,56	Güvenli		
F17	-0,80	Riskli	-0,24	Riskli	3,03	Güvenli	3,09	Güvenli
F18	5,71	Güvenli	5,73	Güvenli	4,81	Güvenli	4,34	Güvenli
F19	-2,23	Riskli	-2,46	Riskli	-3,39	Riskli	-2,43	Riskli
F20	2,54	Gri Bölge	2,86	Güvenli	2,39	Gri Bölge	2,55	Gri Bölge
F21	5,55	Güvenli	6,43	Güvenli	10,45	Güvenli	10,36	Güvenli
F22	2,05	Gri Bölge	1,77	Gri Bölge	2,29	Gri Bölge	1,48	Gri Bölge
F23	5,85	Güvenli	6,35	Güvenli	7,02	Güvenli	6,57	Güvenli
F24	0,51	Riskli	2,61	Güvenli	3,16	Güvenli	3,85	Güvenli
F25	2,64	Güvenli	2,38	Gri Bölge	2,50	Gri Bölge	1,86	Gri Bölge
F26	4,58	Güvenli	3,06	Güvenli	6,00	Güvenli	4,13	Güvenli
F27	8,70	Güvenli	4,98	Güvenli	8,79	Güvenli	10,02	Güvenli
F28			2,95	Güvenli	3,10	Güvenli	5,16	Güvenli

Tablo 3
BIST Gıda ve İçecek Endeksi Şirketleri Özet Finansal Durum

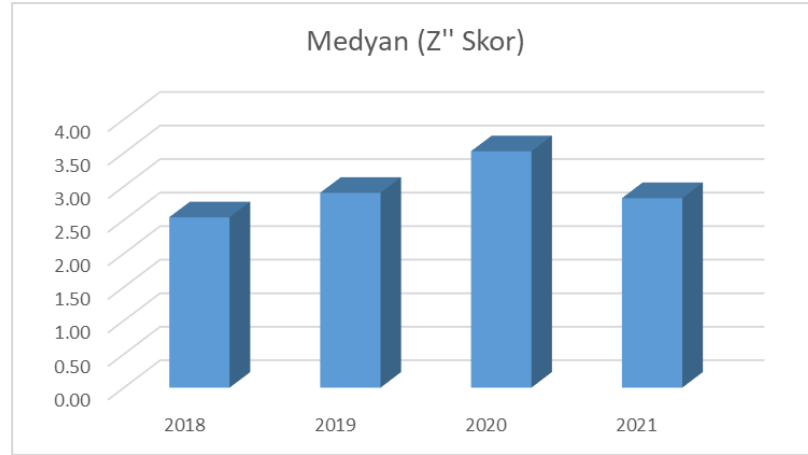
	2018		2019		2020		2021	
	Şirket	Oran	Şirket	Oran	Şirket	Oran	Şirket	Oran
Güvenli	12	44,4%	17	60,7%	18	66,7%	15	62,5%
Gri Bölge	9	33,3%	7	25,0%	6	22,2%	8	33,3%
Riskli	6	22,2%	4	14,3%	3	11,1%	1	4,2%
Toplam	27	100,0%	28	100,0%	27	100,0%	24	100,0%

Tablo 2 ve Tablo 3, BIST Gıda ve İçecek endeksinde yer alan şirketlerin finansal durumlarını göstermektedir. Burada dikkat çeken önemli bir nokta 2018 yılında şirketlerin %22,2'si riskli durumdayken, 2021 yılına gelindiğinde sadece %4,2'sinin riskli olduğu görülmektedir. Özellikle 2020 ve 2021 yıllarındaki olumlu görüntünün temel sebebi kısmen Covid-19 salgınıyla açıklanabilir. Çünkü salgın dönemini insanlar genel olarak evlerinde geçirmişler ve bu da gıda ve içecek tüketimini artırmış olabilir. Artan taleple beraber firmaların finansal durumları daha iyi hale gelmiştir. Ayrıca ülkeye olan düzensiz göçle beraber gelen nüfus artışının da talep üzerinde artırıcı bir etki yapmış olduğu düşünülmektedir. Genel olarak Altman modelinin incelendiği çalışmalar son 4-5 yıllık periyodu ele almaktadır (Güçlü, 2021; Kayalı ve Doğan, 2018; Şahin ve Özkan, 2022). Bu sebeple Tablo 2 ve 3'te son dört yıllık dönem incelenmiştir.

Şekil 1. BIST Gıda ve İçecek Endeks Şirketleri Z'' Skor Ortalaması

Şekil 1 ortalama Z'' skorlarını vermektedir. 2018 yılında 1,58 olan ortalama Z'' skoru, 2019 yılında 2,42, 2020 yılında 3,75 ve son olarak 2021 yılında 3,71 olmuştur. Z'' skoruna göre 2,60 değerinin üzerindeki şirketler güvenli sayılmaktadır. Bu durumda sektör ortalamasının güvenli düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Ancak ortalamayı çok fazla etkileyebilecek aykırı değerler bulunmaktadır. Örneğin 5 numaralı firmanın 2018 ve 2019 skorları oldukça düşüktür. Ayrıca 14 numaralı şirketin 2020 ve 2021 yılı verileri bulunmamaktadır. Dolayısıyla ortalamadan ziyade, belki Z'' skorlarının medyan değerinin incelenmesi daha sağlıklı yorumlar yapılmasına olanak verebilir.

Şekil 2. BIST Gıda ve İçecek Endeks Şirketleri Z'' Skorlar Medyan

Şekil 2'deki Z'' skoru medyan değeri incelendiğinde, medyan değerinin 2018 yılında 2,54, 2019 yılında 2,90, 2020 yılında 3,52 ve 2021 yılında ise 2,83 olduğu görülmektedir. Medyan değerleri 2019, 2020 ve 2021 yıllarında güvenli bölgede yer alırken, 2018 yılında ise gri bölgede ama güvenli bölgeye yakın bir yerde yer almıştır.

Şekil 3. BIST Gıda ve İçecek Endeks Şirketleri Genel Durum

BIST Gıda ve İçecek endeksinde yer alan şirketler Şekil 3'te genel olarak incelendiğinde riskli bölgenin giderek azaldığı görülmektedir. Örneğin 5 numaralı firma 2018-2020 döneminde riskli bölgedeyken 2021 yılında gri bölgede yer almıştır. 16 ve 17 numaralı firmalar 2018 yılında riskli bölgedeyken 2020 yılında güvenli hale gelmiştir. 2021 yılı incelendiğinde analizde yer alan şirketlerin %62,5'inin güvenli bölgede, %33,3'ünün gri bölgede ve sadece %4,2'sinin riskli bölgede olduğu anlaşılmıştır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

İnsanlar yaşamsal faaliyetlerini sürdürebilmek için yeterli miktarda gıda almak ve içecek tüketmek durumundadırlar. Dolayısıyla her ülkenin belirli bir miktarda gıda ve içecek tüketimi bulunmaktadır. Gıda ve içeceğin ülke sınırları dâhilindeki şirketler tarafından üretilmesi ülke ekonomisine ve istihdama önemli katkılar sağlamaktadır. Ülke içinde üretilmeyen gıda ihtiyacı ithalatla karşılanmakta ve bu da ekonomiyi negatif yönde etkileyebilmektedir.

Günümüz ekonomik ortamında şirketlerin faaliyetlerine devam etmeleri ve rekabet halinde olmaları serbest piyasa ekonomisi ve globalleşmenin etkisiyle zorlaşmaktadır. (Çetinkaya, 2021, s.321). Çünkü günümüzde şirketler belirsizliğin ve karmaşıklığın yüksek seviyede olduğu bir ortamda faaliyet göstermektedirler (Gözen, 2019, s.212). Belirsiz piyasa koşulları şirketlerin hızlı bir şekilde finansal sıkıntı içine girmesine neden olabilmektedir. Bu sebeple şirketlerin finansal durumlarının periyodik olarak incelenmesi gerekmektedir.

Bu çalışmada BIST gıda ve içecek endeksinde yer alan şirketlerin finansal durumları popüler bir yöntem olan Altman Z" modeli ile incelenmiştir. Çalışma sonuçlarına göre endekste yer alan şirketler genel anlamda finansal olarak sağlam bir görüntü sergilemektedir. Güvenli bölgede yer alan şirket yüzdesi 2018 yılında %44,4, 2019 yılında %60,7, 2020 yılında %66,7 ve 2021 yılında %62,5 olmuştur. Buna paralel olarak riskli bölgede yer alan şirket yüzdesi 2018 yılında %22,2, 2019 yılında %14,3, 2020 yılında %11,1 ve 2021 yılında %4,2 olmuştur.

Erol Fidan (2021) tekstil, giyim eşyası ve deri sektörünü incelerken çalışmasının son yılı olan 2019 yılında 22 şirketten 17'sinin (%77) sıkıntılı olduğunu göstermiştir. Gezen ve Özcan (2022) turizm sektörünü inceleyen çalışmasında, 2020 yılında 7 şirketten 1'i (%14) riskli bölgede çıkmıştır. Soba, Akyüz ve Uğurcan'ın (2016) çalışmasında ise incelenen son yıl olan 2015 yılında 9 şirketten 4'ünün (%44) riskli bölgede olduğu görülmüştür. Sonuçlar bu çerçevede ele alındığında ve riskli

bölgedeki firma sayısının azaldığı göz önünde bulundurulduğunda gıda ve içecek sektörünün genel görünümünün kötü olmadığı söylenebilir.

Riskli bölgedeki firma sayısının azalmasında COVID-19 salgınının etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü salgın dönemini insanlar evlerinde geçirirken yeme içme tüketiminin de artmış olduğu görülmektedir. Ayrıca diğer bir faktörün düzensiz göç ile oluşan nüfus artışı olduğu ve bunun da gıda ve içecek endüstrisine olan talebi artırdığı düşünülmektedir.

Ortalama Z” skorlar incelendiğinde 2018 yılında 1,58 olan ortalama Z” skorunun, 2019 yılında 2,42, 2020 yılında 3,75 ve son olarak 2021 yılında 3,71 olduğu görülmüştür. Bazı aykırı değerlerin ortalamayı yukarı ya da aşağı çekme durumu olabileceğinden Z” skorlarının medyan değeri de incelenmiştir. Z” skoru medyan değerinin 2018 yılında 2,54, 2019 yılında 2,90, 2020 yılında 3,52 ve 2021 yılında ise 2,83 olduğu görülmektedir. Gerek firma bazında incelemeler ve riskli bölgedeki firma yüzdesi, gerek Z” ortalama skoru, gerekse Z” skoru medyanı, BIST gıda ve içecek endeksindeki firmaların genel görüntüsünün olumlu olduğunu göstermektedir.

Bundan sonraki çalışmalarda gelişmiş ülkelerdeki gıda ve içecek endüstrisinin finansal durumlarının incelenip, Türkiye’deki şirketlerle mukayese edilmesi sektörün performansının daha iyi yorumlanmasını sağlayacaktır. Araştırmacıların, şirketlerin, yatırımcıların ve diğer paydaşların sağlıklı analiz yapılabilmesi için BIST’te yer almayan şirketlerin verilerini de içeren bir veri tabanı oluşturulması gerekmektedir. Ayrıca yapılan analizler neticesinde iflas etme ihtimali bulunan şirketlere gerekli devlet desteklerinin sağlanması, gıda ve içecek şirketlerinin istikrarlı bir şekilde faaliyetine devam etmesini sağlayacaktır.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Çalışma tek yazarlıdır. Dolayısıyla katkı oranı %100’dür.

Çıkar Çatışması

Çalışmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- Abacıoğlu, S. ve Bulut E. (2020). *Finansal başarısızlık ve istatistiksel yöntemler: Borsa İstanbul uygulaması*. Akademisyen Kitabevi A.Ş.
- Alkhatib, K., and Al Bzour, A. (2011). Predicting corporate bankruptcy of Jordanian listed companies: Using Altman and Kida Models. *International Journal of Business and Management*, 6(3), 208-215.
- Aloy Nireesh, J., and Pratheepan, T. (2015). The application of Altman’s Z-score model in predicting bankruptcy: Evidence from the trading sector in Sri Lanka. *International Journal of Business and Management*, 10(12), 269-275.
- Altman, E. I. (1968). Financial ratios, discriminant analysis and the prediction of corporate bankruptcy. *Journal of Finance*, 23(4), 589-609.
- Altman, E.I., (1993). *Corporate financial distress and bankruptcy*. John Wiley and Sons, Inc.
- Büyükarıkan, U. ve Büyükarıkan B. (2014). Bilişim sektöründe faaliyet gösteren firmaların finansal başarısızlık tahmin modelleriyle incelenmesi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (46), 160-172.

- Celli M. (2015). Can Z-score model predict listed companies' failures in Italy? An empirical test. *International Journal of Business and Management*, 10(3), 57-66.
- Çetinkaya, F. F. (2021). KOBİ'lerin teknoloji kullanımını hususunda yaşadığı iktisadi ve yönetsel sorunlar. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 321-340. DOI: 10.31592/aeusbed.817822
- Ege, İ., Topaloğlu, E. E. ve Erkol, A. Y. (2017). Fulmer modeline dayalı finansal başarısızlık ile finansal performans ilişkisi: İmalat sanayi üzerine bir uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (74), 119-132. <https://doi.org/10.25095/mufad.396862>
- Erol Fidan, M. (2021). BİST'te işlem gören tekstil, giyim eşyası ve deri sektörü işletmelerinin Altman-Z skor yöntemi ile finansal başarısızlık tahmini. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 13(3), 1945-1969. <https://doi.org/10.20491/isarder.2021.1239>
- Fitriani A., Hasan A., and Indrapriyatna A.S. (2019). Bankruptcy prediction of listed cement company in Indonesian stock exchanges using Altman Z-score model. *Spektrum Industri*, 17(2), 167-178. <https://doi.org/10.12928/si.v17i2.13961>
- Gezen, A. ve Özcan, S. (2022). COVID-19'un finansal sıkıntı üzerine etkisi: BİST turizm endeksi uygulaması. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 483-496. <https://doi.org/10.20491/isarder.2022.1392>
- Gözen, M. (2019). Şirket değerlemesine kuramsal açıdan genel bir bakış. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 198-219. DOI: 10.31592/aeusbed.573125
- Güçlü, F. (2021). İslami hisse senedi piyasalarında finansal sıkıntı riskinin Altman-Z ve Springate modelleri ile incelenmesi: Katılım 50 endeksi örneği. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10(4), 3667-3684. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1002058>
- Gülençer, S. ve Hazar, A. (2020). Borsa İstanbul'da faaliyet gösteren ilaç şirketlerinin Altman Z skor ve TOPSIS yöntemleri ile değerlendirilmesi. *Ekonomi ve Finansal Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 83-105.
- Hamid, T., Akter, F., and Rab, N.B. (2016). Prediction of financial distress of non-bank financial institutions of Bangladesh using Altman's Z score model. *International Journal of Business and Management*, 11(12), 261-270
- Kayalı, N. ve Doğan, İ. (2018). Kurumsal yönetim derecelendirme notu ile işletmelerin finansal başarıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (78), 111-124. <https://doi.org/10.25095/mufad.412537>
- Öztürk, S. ve Yılmaz, C. (2019). Finansal sıkıntının muhasebe manipülasyonu ile ilişkisi: BİST gelişen işletmeler piyasasında bir uygulama. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (41), 241-253. <https://doi.org/10.17498/kdeniz.479863>
- Pratama, H., and Mulyana, B. (2020). Prediction of financial distress in the automotive component industry: An application of Altman, Springate, Ohlson, and Zmijewski models. *Dinasti International Journal of Economics, Finance & Accounting*, 1(4), 606-618, <https://doi.org/10.38035/dijefa.v1i4.533>
- Rybárová, D., Braunová, M., and Jantošová, L. (2016). Analysis of the construction industry in the Slovak Republic by bankruptcy model. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 230, 298-306.

- Soba, M., Akyüz, F. ve Uğurcan, Y. (2016). Şirketlerin finansal performanslarının Altman yöntemiyle analizi: Borsa İstanbul örneği. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(28/4), 65-87.
- Swalih, M., Adarsh, K., and Sulphey, M. (2021). A study on the financial soundness of Indian automobile industries using Altman Z-score. *Accounting*, 7(2), 295-298.
- Şahin, T. ve Özkan, N. (2022). COVID-19'un Borsa İstanbul'da işlem gören otomotiv firmalarının finansal başarısına etkisi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(3), 516-527. <https://doi.org/10.29106/fesa.1152427>
- Tung, D. T., and Phung V. T. H. (2019). An application of Altman Z-score model to analyze the bankruptcy risk: Cases of multidisciplinary enterprises in Vietnam. *Investment Management and Financial Innovations*, 16(4), 181-191. [http://dx.doi.org/10.21511/imfi.16\(4\).2019.16](http://dx.doi.org/10.21511/imfi.16(4).2019.16)
- Yahoo Finance. (2022). Retrieved from <https://finance.yahoo.com> in 31.10.2022.
- Yiğit, V. (2020). Hastane hizmetleri alt sektörünün finansal performans analizi. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 6(3), 609-624.

Extended Abstract

Introduction

People need to take enough food and beverage to continue their vital activities. At the same time, this consumed food and beverage must be produced in the country. Otherwise, the importation of this necessary food and beverage will be inevitable. Existing food and beverage companies need to be financially sound in order to continue their operations.

In order to be financially sound, it has become essential for companies to keep up with technological and economic developments and increasingly difficult conditions in the globalizing world. Because the needs of the consumers change in parallel with the changing conditions. Companies should also change and develop themselves according to changing needs. Companies that fail to meet the requirement of this mandatory condition are likely to face financial failure. Financial failure can be caused by internal reasons such as management's wrong policies and liquidity problem, as well as external reasons such as social structure, economy and law (Abacıoğlu and Bulut, 2020, p. 1).

When companies are in the process of failure, if they cannot find solutions to internal problems or cannot adapt to external developments, they may face bankruptcy, which is the last stage of the financial failure process. At this point, the company shuts down and eventually turns into a problem for the country's economy. In other words, the bankruptcy stage, which is the last stage, becomes an important loss not only for the company's partners, management, employees and other institutions (lenders, etc.) that are connected with the company, but also for the country (Abacıoğlu and Bulut, 2020, p. 1).

In short, company bankruptcies or financial failures pose a significant cost not only for the company but also for other parties. The cost of bankruptcy or failure for companies in the food and beverage industry may be higher than in other industries because it meets basic needs. Therefore, in this study, the financial status of the companies in the BIST food and beverage index was analyzed with the Altman Z"-score model.

Method

In this study, financial distress estimation of companies in the BIST Food and Beverage index was made. The data of 28 out of 30 companies in the BIST Food and Beverage index were accessed. Therefore, this study covers a large part of the Index.

Although there are many financial distress prediction models in the literature, the most popular of these models is the Altman Z-score, as can be understood from the literature explained above. There are several versions of the Altman Z score. In this study, I preferred Z" model since I believed that it would analyze Turkish food and beverage industry better. In the original model, the sales/total assets ratio was one of the Z score components. Later, this ratio was eliminated in the Z" model.

Findings

According to the findings of the study, while 22.2 % of the companies were at risk in 2018, only 4.2% of them were at risk by 2021. The main reason for the positive image, especially in 2020 and 2021, can be partially explained by the COVID-19 pandemic. Because people generally spent the pandemic period at home, and this may have increased food and beverage consumption. With the increasing demand, the financial situation of the companies has become better. In addition, it is possible that the population increase that comes with the irregular migration to the country has an increasing effect on the demand.

In addition, the average Z” score, which was 1.58 in 2018, was 2.42 in 2019, 3.75 in 2020 and finally 3.71 in 2021. According to the Z” score, companies above 2.60 are considered safe. In this case, it is understood that the sector average is at a safe level. However, there are outliers that can affect the mean too much. For example, the 2018 and 2019 scores of the company number 5 are quite low. In addition, company number 14 does not have data for 2020 and 2021. Therefore, examining the median value of the Z” scores, rather than the average, may allow for healthier interpretations. When the median value of the Z” score is examined, it is seen that the median value is 2.54 in 2018, 2.90 in 2019, 3.52 in 2020 and 2.83 in 2021. While the median value was in the safe zone in 2019, 2020 and 2021, it was in the gray zone but close to the safe zone in 2018.

Conclusion, Discussion and Recommendations

In this study, the financial status of the companies in the BIST food and beverage index was examined using the popular Altman Z” model. According to the results of the study, the companies in the index generally display a financially sound image. The percentage of companies in the safe zone was 44.4% in 2018, 60.7% in 2019, 66.7% in 2020 and 62.5% in 2021. In parallel, the percentage of companies in the risky zone was 22.2% in 2018, 14.3% in 2019, 11.1% in 2020 and 4.2% in 2021.

Probably, the decrease in the number of companies in the risky zone was due to the Covid-19 pandemic. Since people spent the pandemic period at home, it is possible that the consumption of food and drink has increased. In addition, another possible factor is the population increase caused by irregular migration, which may have increased the demand for the food and beverage industry.

When the average Z” scores were examined, it was seen that the average Z” score, which was 1.58 in 2018, was 2.42 in 2019, 3.75 in 2020 and finally 3.71 in 2021. The median value of the Z” scores was also examined, as some outliers might pull the mean up or down. It is seen that the median value of Z” score is 2.54 in 2018, 2.90 in 2019, 3.52 in 2020 and 2.83 in 2021. When the scores on a firm basis and the percentage of firms in the risky zone are analyzed, it is understood that the general outlook of the firms in the BIST food and beverage index is positive.

In future studies, examining the financial situation of the food and beverage industry in developed countries and comparing them with companies in Turkey will provide a better interpretation of the sector's performance.

Özel Eğitim Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitim Sürecine İlişkin Görüşleri: SWOT Analizi Tekniği

Alper ŞAHİN
Necmettin Erbakan Üniversitesi
alprshin@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-8855-8732

Hakan SARI
Necmettin Erbakan Üniversitesi
hakansari@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-4258-8936

Tarık KORKMAZ
Necmettin Erbakan Üniversitesi
tarikkorkmaz@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-5311-6799

Burhanettin KARAKOÇ
Necmettin Erbakan Üniversitesi
burhankarakoc2958@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-8213-7809

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1216556
Geliş Tarihi: 14.12.2022	Revize Tarihi: 23.07.2023
	Kabul Tarihi: 21.11.2023

Atıf Bilgisi

Şahin, A., Sarı, H., Korkmaz, T. ve Karakoç, B. (2023). Özel eğitim öğretmenlerinin uzaktan eğitim sürecine ilişkin görüşleri: SWOT analizi tekniği. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(3), 683-695.

ÖZ

Bu araştırma, uzaktan eğitim sürecinde özel eğitim öğretmenlerinin karşılaştığı durum hakkındaki görüşlerinin SWOT güçlü (Strengths) ve zayıf (Weaknesses) yönler, fırsatlar (Opportunities), tehditler (Threats) analizi açısından incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırmada durum çalışması deseni kullanılmıştır. Veriler Türkiye'deki 3 devlet okulundaki 46 özel eğitim öğretmeninden toplanmıştır. Veriler ise yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Verilerin toplanmasının ardından, SWOT analizi kullanılarak güçlü ve zayıf yönler, tehditler ve fırsatlar belirlenmiştir. Araştırmanın bulgularında, özel eğitim öğretmenlerinin uzaktan eğitim sürecinde yaşadıkları "güçlü yönler (olumlu yaşadığı durumlar)" temasında en fazla tekrarladıkları durum, ailenin eğitim sürecine dahil olması, "zayıf yönler (olumsuz yaşadığı durumlar)" temasında en fazla tekrarladıkları unsur, otizmlili ve ağır zihinsel engelli öğrencilerin ekran başında kalmaması, fırsatlar (öğretmene kazandırdıkları)" temasında, özel eğitim öğretmenlerinin önemli bir bölümü, öğretmenlerin teknolojik ders yapma alternatiflerini zenginleştirme, "tehditler (problemler, sorunlar)" temasında, teknolojik sıkıntıların olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Ayrıca araştırmanın sonuçlarında, güçlü yönlerde, aile ile iletişimin artması, aile çocuk etkileşiminin artması, zengin içerik hazırlanması; zayıf yönlerde, öğrencilerin katılımının az olması, fiziksel yardımın olmaması; fırsatlarda, öğretmenlerin yeni yöntem ve materyal geliştirmesi, veli ve çocukların yaşadığı ortamı görmeyi; tehditlerde ise yapılamayan çevrimiçi derslerden sorumlu tutma, öğrencinin yerine ailenin beceriyi yapması, aile desteğinin eksikliği teknolojik sıkıntıların önemli olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Özel eğitim, özel eğitim öğretmeni, uzaktan eğitim, SWOT analizi, durum çalışması.

Special Education Teachers' Views on the Distance Education Process: SWOT Analysis Technique

ABSTRACT

This research has been conducted in order to examine in terms of SWOT analysis about their own views about the process faced by special education teachers in the distance education process. Case study design was used in the research. Data were collected from 46 special education teachers in 3 public schools in Turkey. At the same time, data were collected with a semi-structured interview form applied to special education teachers. Afterwards, strengths and weaknesses, threats and opportunities were determined using SWOT analysis. In the findings of the study, results have been achieved the most repeated situation in the theme of "strength aspects (positive situations)" experienced by special education teachers in the distance education process is the involvement of the family in the education process, the most repeated element in the theme of "weak aspects (negative situations)" is that students with autism and severe mental illness do not stay in front of the screen, in the theme of "opportunities (they bring to the teacher)", an important part of special education teachers stated that teachers should enrich their alternatives to offer technological lessons, in the theme of "threats (problems,

problems)" that there are technological problems. In addition, the results of the research has been found to be important in strengths, increasing communication with family, increasing family-child interaction, preparing rich content; weaknesses, low student involvement, lack of physical assistance; in opportunities, teachers develop new methods and materials, see the environment in which parents and children live; In the case of threats, holding responsible for online lessons that cannot be done, family doing the skill instead of the student, lack of family support are the reasons for technological problems.

Keywords: Special education, special education teacher, distance education, SWOT analysis, case study.

Giriş

1980'li yıllardan bu yana bilgisayar ve internetin hızla gelişmesi, telekomünikasyon hizmetlerinin ilerlemesi ile günümüzde kullanılan iletişim araçlarının gelişimi de hızlanmıştır. Bu bağlamda internetin gelişmesi ve ilerlemesi ile kıtalar, ülkeler arasında hızlı bir iletişim ve haberleşme ağı oluşmuştur (Kaya, Erden, Çakır ve Bağırsakçı, 2004, s.162). Gelişen haberleşme ve iletişim ağı ile birlikte eğitim öğretim ortamları sürekli gelişim ve değişim göstererek internet ortamında derslerin yeniden şekillenmesine neden olmuştur. Ders içerikleri ve uygulama süreçlerinin öğretiminde farklı nedenlerden dolayı uzaktan eğitim yoluyla öğretim ortaya çıkmıştır.

1700'lü yıllarda posta telgraf yoluyla yapılmaya çalışılan uzaktan eğitim, günümüzde gelişmiş ve ilerleyen teknolojilerle birlikte daha sistematik, telekonferans ve internet teknolojisi ile birlikte uygulanır hale gelmiş şekliyle insanlara hizmet sunmaktadır. Böylece eğitim öğretim hizmetleri fiziki sınıf içerisinde çıkmış bilgisayar ve internetin olduğu her yerde öğretim olanağı sunan 'Uzaktan Eğitim' kavramı olarak insanlığın hizmetine girmiştir (Ak, Oral ve Topuz, 2018, s.72).

Literatürde uzaktan eğitimle ilgili birçok tanımlara rastlanılmıştır. Moore ve Anderson'a (2003) göre uzaktan eğitim, öğrenciye kazandırılması amaçlanan süreklilik arz eden öğrenme davranışlarında içerisinde barındıran, öğrenme öğretme davranışları içerisindeki öğretim yöntemleri olarak tanımlanmaktadır. Bir diğer ifade ile öğretmen ile öğrenci arasındaki iletişimin basılı yayınlar, internet, mekanik veya başka iletişim araçlarıyla sağlanmasıdır (Moore ve Anderson, 2003, s.5). Kaya, Erden, Çakır ve Bağırsakçı'ya (2004) göre uzaktan eğitim şu şekilde tanımlanmıştır: Öğrenci danışmanlığı, öğrencinin sistemi öğretmen rehberliğinde takip etmesi, öğretmen ve öğrencinin sorumluluk alması, öğretmen ve öğrencinin kurmuş olduğu ekip tarafından organize edilen kendi kendine çalışma ortamının sağlandığı sistematik bir düzendir. Milli Eğitim Bakanlığının (MEB) (2013) yaptığı diğer bir tanımda ise, uzaktan eğitim; mevcut öğrenme-öğretme yöntemlerinden kaynaklı sınırlılıklar sebebiyle yüz yüze eğitim öğretimin verilemediği durumlarda eğitimci ve öğrenen arasında iletişim ve etkileşimin belli bir planlamaya göre oluşturulmuş öğretim üniteleri ve farklı ortamlar kanalıyla belirlenen bir merkezden öğrencilere eğitim sağlanılmıştır. Uzaktan eğitimle ilgili farklı tanımlar incelendiğinde ise internet veya internete dayalı teknolojilerle yürütülen WEB yoluyla görüntü ve ses olanağı sağlayan sistem bünyesindeki katılımcıların belirlenmesi ve yönetilmesi, ders içeriklerinin oluşturulması, öğrenciye ödev verme, öğrenciyi sınavlarla ölçme gibi çeşitli süreçleri barındıran yazılımsal bir sistemdir (Düzakin ve Yalçinkaya, 2008).

Uzaktan eğitim tanımlarında dört temel unsurun öne çıktığı görülmektedir. Bunlardan ilki uzaktan eğitim bir kurum tarafından verildiği için formal bir eğitim olması, ikincisi öğretmenler ve öğrenenlerin mekân olarak aynı ortamda olmamalarıdır. Üçüncü unsur ise iletişim teknolojileri ile sağlanan etkileşimin olmasıdır, buna karşın etkileşim kritik öneme sahip olmakla birlikte olmazsa olmaz bir durum değildir. Dördüncüsü ise, eğitim öğretim ortamının planlandığı bir bağlantının oluşturulmasıdır (Ozan, 2013). Elkatmış ve Tanık'ın (2022) yaptığı çalışmada, öğrencilerin büyük çoğunluğunun uzaktan eğitim kavramına ilişkin olumsuz bir algıya sahip olduklarını, bunun yanında eğitim uygulamaları da dâhil olmak üzere bu konuda da olumsuz görüşlere sahip olduklarını belirtmiştir. Ayrıca uzaktan eğitimde ile ilgili öğrencilerin görüşleri arasında ise; öğrenci merkezli olması, bireysel öğrenmeyi teşvik etmesi, eğitimde zaman ve mekân sınırının olmaması olumlu özellikleridir. Bununla birlikte uzaktan eğitimin birtakım sınırlılıklara da sahip olduğunu da ifade etmiştir. Bunlar kısaca öğrencilerin derse isteksiz katılması, derste kontrolün sağlanamaması, her öğrencinin internete ulaşamaması, yaparak yaşayarak öğrenmenin sağlanamaması gibi nedenler sıralanabilmektedir

(Karadağ-Yılmaz, Savaş ve Kalkan, 2022). Bunun yanında genel eğitimde ve özel eğitimde öğretmenlere uzaktan eğitim konusunda oldukça önemli sorumluluklar düşmektedir.

Uzaktan eğitim süreci genel eğitim ve özel eğitim öğretmenlerince kullanılan bir süreçtir. Bu süreçte özel eğitim öğretmenlerinin uzaktan eğitim sürecinde genel eğitim öğretmenlerine kıyasla birtakım zorluklar yaşadıkları ve bu zorlukların üstesinden gelmeye çalıştıkları bilinmektedir. Ayrıca özel eğitimde uzaktan eğitim konusunda yapılan çalışmalar incelendiğinde özel eğitim öğretmenlerinin uzaktan eğitim sürecini tercih etmedikleri ortaya çıkmıştır (Ünay ve Diğ. 2021). Demirdöğen (1997) SWOT analizinde bir kurumun güçlü (Strength) ve zayıf (Weakness) yönlerini, kendi yapısıyla ilgili fırsatları (Opportunity) ve tehditleri (Threats) belirleyerek önemli noktalarının değerlendirilmesine imkân tanıyan bir teknik olarak ifade edilmektedir. SWOT analizi ile amaçlanan bir kurumun bünyesinde yer alan çevreyi tanımak, anlamak, yönetmek amacıyla (güçlü, zayıf, fırsatlar ve tehditler açısından) sistemli olarak kendini değerlendirmesidir. Başka bir ifadeyle, kurumun mevcut güçlü yönlerinden yardım alarak dış çevredeki imkânlardan yararlanması, varsa zayıf yönlerini giderebilmesi ve bu sayede ortaya çıkabilecek olumsuz durumlardan kaçınmayı sağlayan stratejik yönetim aracıdır (Demirbağ ve Ünlü, 2019, s.193).

Özel eğitim öğretmenlerinin uzaktan eğitim ders süreçlerinin SWOT analizi tekniği ile incelenmesinde ilk aşama verilerin incelenmesi ve değerlendirmeye tabi tutulmasıdır. İkinci aşama da ise, toplanan ve değerlendirilen verilerin dört kategoride incelenmesidir, bunlar dersin içerisindeki güçlü ve zayıf yönler, dersin dışındaki fırsatlar ve tehditlerdir. Üçüncü aşama da ise, bir SWOT matrisinin oluşturulmasıdır. Son aşama ise, SWOT analizi tekniği ile, uzaktan eğitim yoluyla yapılan özel eğitim ders planıyla örtüşen alternatiflerin tespit edilmesi için karar alınması ve uygulama sürecine dâhil edilerek analizin gerçekleştirilmesidir (Gretzky, 2010, s.92).

Bu çalışma ile özel eğitim öğretmenlerinin uzaktan eğitim sürecinde SWOT analizi yöntemi ile öğrencilerin yaşadığı çevresel, sosyo ekonomik sıkıntılar, donatımsal, materyal eksikliği, internete erişim sorunları, öğrencinin dikkatini toplayamaması gibi sorunların ortadan kaldırılması amacıyla kurumun mevcut imkânlarından yararlanarak özel eğitim öğrencilerinin uzaktan eğitim sürecinde yaşadıkları sorunların ortadan kaldırılmasına katkı sağlaması amaçlanmaktadır. Hazırlanan bu çalışma ile SWOT analizi ve özel eğitimde uzaktan eğitimde yaşanan sorunların çözümüne yönelik katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışma ile amaçlanan, özel eğitim öğretmenlerinin uzaktan eğitim sürecindeki görüşlerinin SWOT analizi tekniğiyle incelenmesidir. Bu nedenle, bu çalışmada aşağıdaki (güçlü, zayıf, fırsatlar ve riskler) araştırma sorularına yanıt aranmıştır:

1. Özel Eğitim öğretmenlerinin uzaktan eğitim sürecindeki karşılaştıkları durumlarla ilgili güçlü yönler (olumlu yaşadığı durumlar) nelerdir?
2. Özel Eğitim öğretmenlerinin uzaktan eğitim sürecindeki karşılaştıkları durumlarla ilgili zayıf yönler (olumsuz yaşadığı durumlar) nelerdir?
3. Özel Eğitim öğretmenlerinin uzaktan eğitim sürecindeki karşılaştıkları durumlarla ilgili (öğretmene kazandırdıkları) nelerdir?
4. Özel Eğitim öğretmenlerinin uzaktan eğitim sürecindeki karşılaştıkları durumlarla ilgili tehditler (problemler) nelerdir?

Yöntem

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın modeli, örnekleme, veri toplama araçları, veri analizi ve veri toplama süreci hakkında bilgiler aktarılmıştır. Ayrıca araştırma etiği ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Yöntem kısmı açıklayıcı bir şekilde ele alınmıştır.

Araştırma Deseni

Özel eğitim öğretmenlerinin uzaktan eğitim sürecinde karşılaştığı durumlara ilişkin görüşlerini SWOT analizi doğrultusunda belirleyen bu çalışmada, nitel araştırma desenlerinden biri olan durum çalışması kullanılmıştır. Nitel araştırma desenlerinden biri olan durum çalışmalarında bir veya birden çok olay, durum veya birey ile bu durumu etkilenmiş olan ya da bu gibi olaylardan etkilenen değişkenler üzerine odaklanılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Aynı şekilde durum çalışmalarında, bir veya birkaç durum, grup ya da olayın, gerçek yaşam çerçevesi içinde, belirli bir süre boyunca sistemli bir şekilde, sınırların mutlak hatlarıyla belirli olmadığı, incelenen olayı açıklayan birden fazla veri durumunun bulunduğu durumlarda derinlemesine incelenmesidir (Karagöz, 2019). Merriam (2013) ise, belirli bir durumun derinlemesine incelenmesi ve betimlenmesi olarak durum çalışmasını tanımlamışlardır.

Çalışma Grubu

Bu çalışmada rastgele olmayan örnekleme yöntemlerinden, amaçsal örnekleme göre belirlenmiştir. Amaçsal örneklemede, çalışmayı yapan kişi tarafından kimlerin seçileceği konusunda kendi yargılarını ya da ifadelerini kullanır ve bununla birlikte çalışmanın amacına en uygun olanları örnekleme yöntemlerini alır (Balcı, 2005). Bu yöntemde bilgi açısından zengin olan durumların çalışmacı tarafından seçilerek derinlemesine çalışma yapılmasına imkân tanır (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2014). Çalışmanın çalışma grubunu Konya ili merkezindeki Selçuklu Özel Eğitim Uygulama Okulu I. ve II. Kademe, Karatay Özel Eğitim Uygulama Okulu III. Kademe ve İzzet Bezirci İlkokulu'nda çalışan 46 özel eğitim öğretmeninden oluşmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada, Bogdan ve Biklen (2003) tarafından tavsiye edilen ve katılımcıların özgür bir şekilde bir konu üzerinde düşüncelerini ifade etmelerini sağlayan “yarı yapılandırılmış görüşme” formu ile veriler toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda çalışmanın amacına bağlı olarak SWOT analizine yönelik sorular sorulmuştur. Bunun yanında sorular alanında uzman üç kişinin görüşleri doğrultusunda kullanılması uygun görülmüştür. Bu sorular aşağıdaki gibidir:

1. Özel Eğitim öğretmenlerinin uzaktan eğitim sürecindeki karşılaştıkları durumlarla ilgili güçlü yönler (olumlu yaşadığı durumlar) nelerdir?
2. Özel Eğitim öğretmenlerinin uzaktan eğitim sürecindeki karşılaştıkları durumlarla ilgili zayıf yönler (olumsuz yaşadığı durumlar) nelerdir?
3. Özel Eğitim öğretmenlerinin uzaktan eğitim sürecindeki yaşadıkları durumlarla ilgili (öğretmene kazandırdıkları) fırsatlar nelerdir?
4. Özel Eğitim öğretmenlerinin uzaktan eğitim sürecindeki karşılaştıkları durumlarla ilgili tehditler (problemler) nelerdir?

Verilerin Toplanması ve Analizi

Veriler, çalışmacılar tarafından hazırlanmış yarı yapılandırılmış görüşme formlarının çalışmaya katılan özel eğitim öğretmenlerine uygulanmasıyla elde edilmiştir. Bu formlar öncelikle okul müdürlerinden izin alınarak çalışma grubuna doğrudan uygulanmıştır. Ayrıca her bir katılımcıdan çalışmaya gönüllü katıldıklarına dair onay alınarak çalışmaya dahil edilmiştir. Her bir katılımcıya çalışmanın amacı ve nasıl yapılacağına dair ayrıntılı bilgi verilmiştir. Çalışmacılara okulda ders aralarında yazılı doküman verilerek görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda sorular katılımcılara 40 dk boyunca sorulmuştur. Özel eğitim öğretmenlerinin görüşme formlarına verdikleri cevaplar incelenmiş ve elde edilen verilerden 46 tanesi geçerli olarak kabul edilmiştir. Bu görüşme formlarının elde edilen verilerin her birine numara verilerek Excel belgesine aktarılmıştır. Toplanan veriler Excel belgesinde 4 tema altında belirlenmiştir. Bunlar; güçlü yanlar, zayıf yanlar, fırsatlar ve tehditler olarak belirlenmiştir.

Verilerin çözümlenmesinde içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizinde yapılması gereken işlem, birbirine benzeyen verileri mutlak temalar ve kavramlar arasında kalan düşünceleri bir araya getirerek, okuyucunun bu gibi durumları anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Böylece araştırma kapsamındaki fırsatlar, tehditler ile birlikte güçlü ve zayıf yanlara ilişkin katılımcılar görüşlerini belirtmiştir.

Araştırma Etiği

“Özel eğitim öğretmenlerinin uzaktan eğitim sürecinin durumlarıyla ilgili görüşlerinin SWOT analizi tekniğiyle incelenmesi” isimli araştırma için Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu’ndan etik kurul izni alınmıştır (10181 sayılı karar ile Tarih:10.06.2022, Toplantı Sayısı:07, Karar No:2022/243).

Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde çalışmadan elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Güçlü Yönlerle İlişkin Bulgular

Özel Eğitim öğretmenlerinin uzaktan eğitim sürecindeki karşılaştıkları durumlarla ilgili güçlü yönler ve frekansları aşağıdaki Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1

Özel Eğitim öğretmenlerinin uzaktan eğitim sürecindeki karşılaştıkları durumlarla ilgili güçlü yönler ve dağılımları

Uzaktan eğitim sürecinde özel eğitim öğretmenlerinin yaşadıkları durum hakkında güçlü yönler (olumlu yaşadığı durumlar)	Frekans	Yüzde
Ailenin eğitim sürecine dahil olması	10	%21,3
Aile ile iletişimin artması	8	%17
Aile çocuk etkileşiminin artması	6	%12,8
Zengin içerik hazırlama	6	%12,8
Öğretimi kolaylaştırması	5	%10,6
Teknoloji ile ilgili bilgi sahibi olma	5	%10,6
Öğretmen sürekliliğinin sağlanması	3	%6,4
Uzaktan eğitim ile ilgili bilgi sahibi olma	2	%4,3
Aile eğitimi çalışmalarının artması	1	%2,1
Okul desteğinin artması	1	%2,1
Toplam	47	%100

Tablo 1’de görüldüğü üzere, bu çalışmada, özel eğitim öğretmenlerinin uzaktan eğitim sürecinde yaşadıkları “güçlü yönler (olumlu yaşadığı durumlar)” temasında en fazla tekrarladıkları durum, ailenin eğitim sürecine dahil olmasını 10 kişi ifade etmiştir. Bunun yanında, aile ile iletişimin artmasını 8 kişi ifade ederken, aile çocuk etkileşiminin artması ve zengin içerik hazırlamayı araştırmaya katılan bireylerin 6’sı ifade ederken, öğretimi kolaylaştırması ve teknoloji ile ilgili bilgi sahibi olmayı ise araştırmaya katılan 5’er kişi ifade etmiştir. Öğretmen sürekliliğinin sağlanmasını ise katılımcıların 3’ü, uzaktan eğitim ile bilgi sahibi olmayı katılımcıların 2’si ifade etmiştir. En az tekrarladıkları durumlar ise, aile eğitimi çalışmalarının artması ve okul desteğinin artmasıdır.

Zayıf Yönlerle İlişkin Bulgular

Özel Eğitim öğretmenlerinin uzaktan eğitim sürecindeki karşılaştıkları durumlarla ilgili zayıf yönler ve frekansları aşağıdaki Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2

Özel Eğitim öğretmenlerinin uzaktan eğitim sürecindeki karşılaştıkları durumlarla ilgili zayıf yönler ve dağılımları

Uzaktan eğitim sürecinde özel eğitim öğretmenlerinin yaşadıkları durum hakkında zayıf yönler (olumsuz yaşadığı durumlar)	Frekans	Yüzde
Otizml ve ağır zihinsel engelli öğrencilerin ekran başında kalmaması	10	%26,3
Derse katılımın az olması	8	%21,1
Teknolojik altyapı sınırlılıkları	5	%13,6
Fiziksel yardımın olmaması	3	%7,9
Pekiştireç ve cezaların sınırlı olması	3	%7,9
Kazanımlarda azalma	2	%5,3
Motivasyon düşüklüğü	2	%5,3
Sınıf otoritesinin kaybolması	2	%5,3
İşitme engellilerde ders işleme zorluğu	2	%5,3
Otizml ve ağır zihinsel engelli öğrencilerin ekran başında kalmaması	1	%2,6
Toplam	38	%100

Tablo 2’deki verilere göre, yapılan araştırmada uzaktan eğitim sürecinde özel eğitim öğretmenlerinin yaşadıkları “zayıf yönler (olumsuz yaşadığı durumlar)” temasında en fazla tekrarladıkları unsur, otizml ve ağır zihinsel engelli öğrencilerin ekran başında kalmamasını katılımcıların 10’u ifade etmiştir. Bu temada tekrarlanan durumlardan bazıları, derse katılımın az olmasını ise katılımcıların 8’i ifade ederken teknolojik altyapı sınırlılıklarını ise katılımcıların 5’i ifade etmiştir. Fiziksel yardımın olmaması ve pekiştireç ve cezaların sınırlı olmasını katılımcılardan 3’er kişi ifade etmiştir. Bu temada en az tekrarlanan unsurlardan bazıları ise, işitme engellilerde ders işleme zorluğunu, kazanımlarda azalma, motivasyon düşüklüğü ve sınıf otoritesinin kaybolmasını ise 2’şer katılımcı tarafından söylenmiştir. Zayıf yönlerde en az tekrarlanan durum ise “Otizml ve ağır zihinsel engelli öğrencilerin ekran başında kalmaması”dır.

Fırsatlara İlişkin Bulgular

Özel Eğitim öğretmenlerinin uzaktan eğitim sürecindeki yaşadıkları durumlarla ilgili (öğretmene kazandırdıkları) fırsatlar ve frekansları aşağıdaki Tablo 3’te belirtilmiştir.

Tablo 3

Özel Eğitim öğretmenlerinin uzaktan eğitim sürecindeki yaşadıkları durumlarla ilgili (öğretmene kazandırdıkları) fırsatlar ve dağılımları

Uzaktan eğitim sürecinde özel eğitim öğretmenlerinin yaşadıkları durum hakkındaki fırsatlar (öğretmene kazandırdıkları)	Frekans	Yüzde
Öğretmenlerin teknolojik ders yapma alternatiflerini zenginleştirme	22	%62,3
Öğretmenlerin yeni yöntem ve materyal geliştirme fırsatı	8	%22,9
Aile iletişim fırsatı	2	%5,7
Veli ve çocukların yaşadığı ortamı görme fırsatı	1	%2,9
Alıcı dil becerilerini geliştirme açısından gelişmesi	1	%2,9
Sağlığın korunması için faydalı olması	1	%2,9
Toplam	35	%100

Tablo 3’te belirtildiği gibi, bu araştırmada, Özel Eğitim öğretmenlerinin uzaktan eğitim sürecindeki yaşadıkları durumlarla ilgili (öğretmene kazandırdıkları) fırsatlar temasında, özel eğitim öğretmenlerinin yarısından çoğu, öğretmenlerin teknolojik ders yapma alternatiflerini zenginleştirmeyi katılımcılardan 22 kişi ifade etmiştir. Aynı zamanda öğretmenlerin yeni yöntem ve materyal geliştirme fırsatını ise katılımcılardan 8 kişi ifade etmiştir. Bu tema altında en az tekrarlanan durumlar ise, sağlığın korunması için faydalı olması, alıcı dil becerilerini geliştirme açısından gelişmesi ve veli ve çocukların yaşadığı ortamı görme fırsatını ise katılımcılardan 1’er kişi ve aile iletişim fırsatını ise katılımcılardan 2 kişi ifade etmiştir.

Tehditlere İlişkin Bulgular

Özel Eğitim öğretmenlerinin uzaktan eğitim sürecindeki karşılaştıkları durumlarla ilgili tehditler ve frekansları aşağıdaki Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4

Özel Eğitim öğretmenlerinin uzaktan eğitim sürecindeki karşılaştıkları durumlarla ilgili tehditler ve dağılımları

Uzaktan eğitim sürecinde özel eğitim öğretmenlerinin yaşadıkları durum hakkındaki tehditler (problemler, sorunlar)	Frekans	Yüzde
Teknolojik sıkıntılar	8	%24,2
Fiziksel temas gerektiren çalışmaları etkilemesi	5	%15,2
Gelişim gösterenlerde gerileme	4	%12,1
Velilerle olan sıkıntılar	4	%12,1
Öğretmenlerin ve çocukların göz, fiziksel ve psikolojik rahatsızlıkları	2	%6,1
Devamsızlık	2	%6,1
Verilen link bilgilerin başkaları ile paylaşıp derse başkasının girmesi	1	%3
Yapılamayan çevrimiçi derslerden sorumlu tutma	1	%3
Öğrencinin yerine ailenin beceriyi yapması	1	%3
Aile desteğinin eksikliği	1	%3
Materyal kullanım zorluğu	1	%3
Düzyer farklılıklarının olması	1	%3
Motivasyon düşüklüğü	1	%3
Derse katılımın olmamasında ücret kesilmesi	1	%3
Toplam	33	%100

Tablo 4 incelendiğinde, bu araştırmada, Özel Eğitim öğretmenlerinin uzaktan eğitim sürecindeki karşılaştıkları durumlarla ilgili tehditler (problemler, sorunlar)” temasında, teknolojik sıkıntılarının neden olduğu durumu katılımcılardan 8 kişi ifade etmiştir. Bunun yanında, fiziksel temas gerektiren çalışmaları etkilemesini ise katılımcıların 5’i ifade ederken, gelişim gösterenlerde gerileme ve velilerle olan sıkıntıları ise katılımcıların 4’ü ifade etmiştir. Ayrıca öğretmenlerin ve çocukların göz, fiziksel ve psikolojik rahatsızlıkları ve devamsızlıklarını ise katılımcıların 2’si ifade etmiştir. Özel eğitim öğretmenlerinin uzaktan eğitim sürecindeki yaşadıkları süreç hakkındaki tehditler temasında en az göze çarpan durumlar ise, verilen link bilgilerin başkaları ile paylaşıp derse başkasının girmesi, yapılamayan çevrimiçi derslerden sorumlu tutma, öğrencinin yerine ailenin beceriyi yapması, aile desteğinin eksikliği, materyal kullanım zorluğu, düzey farklılıklarının olması, motivasyon düşüklüğü ve derse katılımın olmamasında ücret kesilmesidir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu araştırmanın sonuç, tartışma ve öneriler bölümünde ise aşağıdakiler belirtilmiştir:

1. Araştırmaya katılan özel eğitim öğretmenlerinin uzaktan eğitimde yaşadıkları durum hakkındaki güçlü yönlerine ilişkin görüşleri incelenmiş, ailenin eğitime dâhil olmasının önemli olduğu görülmüştür. Ayrıca, aile ile iletişimin artması, aile çocuk etkileşiminin artması, zengin içerik hazırlanması, öğretimi kolaylaştırması, teknoloji ile ilgili bilgilere sahip olma, öğretmen sürekliliğinin sağlanması gibi görüşler de elde edilmiştir. Bunun yanında, uzaktan eğitim sürecinde özel gereksinimli çocukların ailelerinin sürece dâhil olmasının çok önemli olduğu söylenebilir.
2. Araştırmada uzaktan eğitim sürecinde özel eğitim öğretmenlerinin yaşadıkları durum hakkındaki zayıf yönlerle ilişkin görüşleri incelendiğinde, otizmli ve ağır zihinsel öğrencilerin ekran başında kalmaması önemli bir olumsuz durum olarak görülmüştür. Ayrıca zayıf yönler (olumsuz durumlar) arasında öğrencilerin derse katılımının az olması, teknolojik altyapı sınırlılıkları, fiziksel yardımın olmaması, pekiştirme ve cezaların sınırlı olması gibi olumsuz durumlar da belirtilmiştir.

3. Araştırmaya katılan özel eğitim öğretmenlerinin uzaktan eğitimde yaşadıkları süreç hakkındaki fırsatlara ilişkin görüşleri incelendiğinde, öğretmenlerin teknolojik ders yapma alternatiflerini zenginleştirme özel eğitim öğretmenleri tarafından önemli bir fırsat olarak değerlendirildiği görülmüştür. Ayrıca, öğretmenlerin yeni yöntem ve materyal geliştirmesi, aile iletişim fırsatı, veli ve çocukların yaşadığı ortamı görme fırsatı yarattığı, alıcı dil becerilerini geliştirme açısından gelişmesi, sağlığın korunması için faydalı olması fırsatlar arasında belirtilmiştir.
4. Araştırmada uzaktan eğitim sürecinde özel eğitim öğretmenlerinin yaşadıkları durum hakkındaki tehditler (problemler, sorunlar) ilişkin görüşleri incelendiğinde, teknolojik sıkıntıların önemli bir tehdit olduğu görülmüştür. Ayrıca, fiziksel temas gerektiren çalışmaları etkilemesi, gelişim gösterenlerde gerileme ve velilerle olan sıkıntılar, öğretmenlerin ve çocukların göz, fiziksel ve psikolojik rahatsızlıkları, devamsızlık, verilen link bilgilerin başkaları ile paylaşıp derse başkasının girmesi, yapılamayan çevrimiçi derslerden sorumlu tutma, öğrencinin yerine ailenin beceriyi yapması, aile desteğinin eksikliği, materyal kullanım zorluğu, düzey farklılıklarının olması, motivasyon düşüklüğü ve derse katılımının olmamasından dolayı ücret kesilmesi gibi tehditlerin de olduğu görülmüştür.

Bu çalışmada, uzaktan eğitim sürecinde özel eğitim öğretmenlerinin karşılaştığı durum hakkında kendi görüşlerinin SWOT analizi ile incelenmesi amaçlanmış, güçlü yönler ve zayıf yönler, fırsatlar ve tehditler değerlendirilmiştir. Değerlendirmeler yapılırken, özel eğitim öğretmenlerinin uzaktan eğitim sürecinde yaşadıkları durum hakkındaki görüşleri dikkate alınmıştır. Bu amaç doğrultusunda, çalışmadaki özel eğitim öğretmenlerinden elde edilen bulgular, bu bölümde tartışılmaya, yorumlanmaya ve literatürdeki mevcut araştırma bulguları ile desteklenmeye çalışılmaktadır.

Bu çalışmada, alanyazındaki mevcut araştırmalar incelenmiş ve aşağıdaki gibi tartışılmıştır. Özköse, Arı ve Çakır'ın (2013) yaptığı çalışmada, uzaktan eğitimin güçlü yönlerinde teknoloji ve etkileşimi artırdığı belirtilmiştir. Kırmızıgül (2020) tarafından yapılan çalışmada, öğretmenlerin öğrencilerle işbirliği ve iletişim içinde olduklarını rapor etmişlerdir. Özdoğan ve Berkant (2020) tarafından yapılan bir çalışmada, teknolojinin eğitim içerisindeki önemi üzerindeki farkındalığın artması, teknolojik beceri geliştirme ve ortamsal olarak öğrenme kolaylığı sağlamanın avantaj olarak görüldüğünü ifade etmişlerdir. Uysal-Bayrak ve Tanık-Önal (2021) tarafından yapılan çalışmada, okul öncesi öğretmen adaylarının görüşlerine dayalı uzaktan eğitimin SWOT analizi incelenmiş, güçlü yönler arasında yardımlaşma, topluma aidiyet gibi sonuçlara ulaşılmıştır. Alan yazındaki bu çalışmalar, araştırmanın sonuçları ile benzerlik göstermektedir.

Telli-Yamamoto ve Altun (2020) tarafından yapılan bir çalışmada, yüz yüze öğrenmeye alışkın öğrenciler ve eğitimciler uzaktan eğitime bakış açıları açısından eğer teknoloji kullanımı bakımından yetersizlerse zorlanabilmekte, bir de uzaktan eğitim sunan kanallarda altyapı vb. eksiklikler nedeniyle hedeflenen programlar yürütülemediğinde de verimsizlik gibi konular sorun oluşturabildiği ifade edilmiştir. Uysal-Bayrak ve Tanık-Önal (2021) tarafından yapılan çalışmada, zayıf yönler arasında sosyal etkileşim kurulamaması, uygulama yapılmaması gibi bulgulara ulaşılmıştır. Vasiliki, Charissi ve Tympa (2021) tarafından yapılan bir çalışmada, Yunanistan'da uzaktan eğitim sırasında erken çocukluk eğitimi ve bakımı bölümü öğrencilerinin algılarını ve tutumlarını etkileyen faktörleri araştırılmış, araştırmanın sonuç bölümünde katılımcıların internet bağlantısında ve teknolojik araçlara erişimde sorun yaşadıkları belirtilmiştir. Alan yazındaki bu çalışma, araştırmanın bulguları ile benzerlik göstermektedir. Normal eğitimde hem öğrencilerin hem de öğretmenlerin zorluk yaşayabildiği bu salgın sürecinde özel eğitim öğretmenlerinin de olumsuz durumlar yaşadığı söylenebilir. Mengi ve Alpdoğan (2020) tarafından yapılan çalışmada da dünya çapında devletler ilk kez böyle bir sorunla karşılaştıkları için ve uzaktan eğitim sürecinin ilk kez yaygınlaştırılması zorunluluğu doğduğu için uygulamada bazı sorunlarla karşılaşıldığını belirtmişlerdir. Ayrıca bu süreçte tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de uzaktan eğitimle ilgili bazı sorunlar yaşandığını belirtmişlerdir. Bu sorunlardan birinin de eğitim sistemi içerisinde ayrı bir yeri ve önemi olan özel eğitim alanıyla ilgili olduğunu belirtmişlerdir.

Özdoğan ve Berkant (2020) tarafından yapılan bir çalışmada, hastalığın bulaşmasına yönelik koruma sağlamanın uzaktan eğitimin önemli bir fırsatı olduğunu belirtmişlerdir. Demir ve Özdaş

(2020) tarafından yapılan başka bir çalışmada, öğretmenlerin COVID-19 sürecindeki uzaktan eğitim faaliyetlerini nasıl gerçekleştirdikleri tespit edilmeye çalışılmış, araştırmanın sonuçlar kısmında ise, yüz yüze eğitimde kullanılmayan birçok yöntem ve araç gerecin uzaktan eğitim sürecinde kullanılmasının söylenebileceği belirtilmiştir. Alan yazındaki bu çalışmalar ile çalışmanın bulguları örtüşmektedir.

Sari ve Nayır (2020) tarafından yapılan çalışmada ise, pandemiye eğitim açısından uluslararası raporlarda inceleyerek, var olan problemleri ve bu süreçte yaşanan fırsatları saptamak amacıyla yapılmış ve araştırmanın sonucunda uzaktan eğitim sürecinde karşılaşılan sorunlar arasında teknolojik sorunların da var olduğu değerlendirilmiştir. Avcı ve Akdeniz'in (2021) yaptığı bir çalışmada, uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerin çeşitli sebeplerden kaynaklı bağlantı problemleri yaşamalarının ve canlı derslere katılmamasının eğitimde fırsat eşitsizliğine neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Alan yazındaki bu çalışmalar çalışmanın bulguları ile örtüşmektedir.

Son olarak da bu araştırmadan ulaşılan sonuçlardan hareketle aşağıdaki öneriler ortaya konulmuştur:

1. Özel eğitim öğretmenlerine alan uzmanları tarafından dijital yeterliliklerini geliştirmek için mesleki gelişim ve uygulama stratejileri ile ilgili kurslar düzenlenebilir.
2. Özel eğitim öğretmenlerine ve özel gereksinimli öğrencilere ve hatta özel gereksinimli öğrencilerin velilerine gerekli araçlar sunularak fırsat eşitliği sağlanabilir.
3. Ailelere yönelik kılavuzlar hazırlanabilir. Ayrıca bu kılavuzun sayfalarca hazırlamak yerine küçük boyutlu fakat daha erişilebilir ve daha basit bir yapıda olması, engel gruplarına göre sınıflandırılarak sunulması sağlanabilir.
4. Özel gereksinimli öğrencilerin ailelerine hem okuldaki rehber öğretmen hem de bir psikolojik danışman atayarak süreci daha iyi geçirmeleri sağlanabilir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Bu makaleye birinci yazarın ve dördüncü yazarın %25, ikinci yazarın %40 ve üçüncü yazarın %10 oranında katkısı vardır.

Çıkar Çatışması

Çalışmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum yoktur.

Kaynaklar

- Ak, A., Oral, B. ve Topuz, V. (2018). Marmara Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu uzaktan öğretim sürecinin değerlendirilmesi. *Bilim, Eğitim, Sanat ve Teknoloji Dergisi (BEST Dergi)*, 2(1), 71-80.
- Avcı, F. ve Akdeniz, E. C. (2021). Koronavirüs (COVID-19) salgını ve uzaktan eğitim sürecinde karşılaşılan sorunlar konusunda öğretmenlerin değerlendirmeleri. *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 3(4), 117-154.
- Balcı, A. (2005). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem teknik ve ilkeler*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Bogdan, R. C., and Biklen, S. K. (2003). *Qualitative research for education: An introduction to theories and methods* (4th edition). Boston: Allyn & Bacon.
- Büyükoztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.

- Demir, F. ve Özdaş, F. (2020). COVID-19 sürecindeki uzaktan eğitime ilişkin öğretmen görüşlerinin incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 273-292.
- Demirbağ, O. ve Ünlü, R. (2019). Sessiz Devrimin Yansımaları: Metin madenciliği ile Türkiye büyükşehir ve il Belediyelerinin GZFT (SWOT) analizlerinin büyük resmi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 10, 191-210.
- Demirdöğen, O. (1997). SWOT Analizi ile üretim stratejilerinin geliştirilmesi. *Verimlilik Dergisi*, 11.
- Düzakın, E. ve Yalçınkaya, S. (2008). Web tabanlı uzaktan eğitim sistemi ve Çukurova Üniversitesi öğretim elemanlarının yetkinlikleri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 225-244.
- Elkatmış, M. ve Tanık, M. (2022). Üniversite öğrencilerinin uzaktan eğitime ilişkin metaforik algıları "Kırıkkale Üniversitesi örneği". *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 219-238.
- Gretzky, W. (2010). Strategic planning and SWOT analysis. J. P. Harrison, (Ed.), *Essentials of Strategic Planning in Healthcare* in (pp. 91-97). Chicago: Health Administration Press.
- Karadağ-Yılmaz, R., Savaş, H. ve Kalkan, S. (2022). Katkıları ve sorunlarıyla uzaktan eğitime farklı bir bakış: sınıf öğretmenlerinin uzaktan eğitim algıları. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 277-296.
- Karagöz, Y. (2019). *SPSS-AMOS-META uygulamalı nicel-nitel-karma bilimsel araştırma yöntemleri ve yayın etiği*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kaya, Z., Erden, O., Çakır, H. ve Bağırşakçı, B. (2004). Uzaktan eğitimin temelleri dersindeki uzaktan eğitim ihtiyacı ünitesinin web tabanlı sunumunun hazırlanması. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 3(3), 165-175.
- Kırmızıgül, H. G. (2020). COVID-19 salgını ve beraberinde getirdiği eğitim süreci. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 283-289.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2013). Uzaktan Eğitim sitemiz açıldı. T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Karaman Merkez Abdullah Tayyar Anadolu Lisesi: http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/70/01/967531/icerikler/uzaktan-egitim-sitemiz-acildi_359827.html. 25.05.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Mengi, A. ve Alpdoğan, Y. (2020). COVID-19 salgını sürecinde özel eğitim öğrencilerinin uzaktan eğitim süreçlerine ilişkin öğretmen görüşlerinin incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 413-437.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber* (3. Baskıdan Çeviri, Çeviri Editörü: S. Turan). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Moore, M. G., and Anderson, W. (2003). *Handbook of distance education*. London: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Ozan, Ö. (2013). Uzaktan Eğitimin Tanımı. Özlem Ozan Kişisel Web Sitesi: http://www.ozlemozan.info/index.php?option=com_content&view=article&id=1227:uzaktan-egitimin-tanm-&catid=108:uzaktan-egitim-&Itemid=291. 06.06.2022 tarihinde erişilmiştir.

- Özdoğan, A. Ç. ve Berkant, H. G. (2020). COVID-19 pandemi dönemindeki uzaktan eğitime ilişkin paydaş görüşlerinin incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 13-43.
- Özköse, H., Arı, S. ve Çakır, Ö. (2013). Uzaktan eğitim süreci için swot analizi. *Middle Eastern & African Journal of Educational Research*, 5, 41-55.
- Sari, T. and Nayır, F. (2020). Challenges in distance education during the (Covid-19) pandemic period. *Qualitative Research in Education*, 9(3), 328-360.
- Uysal-Bayrak, H. ve Tanık-Önal, N. (2021). SWOT analysis of distance education based on preschool teacher candidates. *International Journal of Eurasian Education and Culture*, 6(12), 189-234.
- Ünay, E., Erdem, R. ve Çakıroğlu, O. (2021). Covid-19 sürecinde özel eğitimde uzaktan eğitim uygulamaları. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(Özel Sayı), 158-184. <https://doi.org/10.19171/uefad.845915>
- Vasiliki, K., Charissi, A., and Tympa, E. (2021). Greek University students' attitudes about distance education due to emergency circumstances. *European Journal of Open Education and E-learning Studies*, 6(1), 14-25.
- Yamamoto-Telli, G. ve Altun, D. (2020). Coronavirüs ve çevrimiçi (online) eğitimin önlenemeyen yükselişi. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 25-34.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Extended Abstract

Introduction

As a result of the rapid development of computers and the internet since the 1980s and the progress of telecommunication services, the basis of the development of the communication tools used today has been formed. In this context, with the development and progress of the internet, continents has formed a fast communication and communication network between countries (Kaya, Erden, Çakır, and Bağırşakçı, 2004, p.162). In recent years, individuals have been voluntarily or obligated to receive education through distance education. According to Moore and Anderson (2003), it is defined as teaching methods in teaching behaviors that include continuous learning behaviors that are aimed to be gained by distance education to students, and that are done in a way different from learning behaviors. Communication between teacher and student is provided by printed publications, internet, mechanical or other means of communication (Moore and Anderson, 2003, p.5).

The first step in examining the distance education course processes of special education teachers with SWOT analysis is the examination and evaluation of the data. In the the second step, the collected and evaluated data are analyzed in four categories, these are strengths and weaknesses in the course, opportunities and threats outside the course. The third step is the creation of a SWOT matrix. As the last step, SWOT analysis is the analysis by including it in the decision making and implementation process to identify alternatives that overlap with the distance special education lesson plan. (Gretzky, 2010, p.92).

The purpose of this research is to examine the views of special education teachers about the state of the distance education process by using SWOT analysis technique. Therefore, this study seeked answers to the following research questions (strengths, weaknesses, opportunities and risks):

1. What are the strengths of the situations faced by Special Education teachers in the distance education process?
2. What are the weaknesses of the situations faced by Special Education teachers in the distance education process?
3. What arfe the opportunities of the situations faced by Special Education teachers in the distance education process?
4. What are the threats related to the situations faced by Special Education teachers in the distance education process?

Method

Case study, which is one of the qualitative research designs, was used in this study, which determined their own views about the situations faced by special education teachers in the distance education process, in line with the SWOT analysis. Case studies, which are one of the qualitative research designs, focus on one or more events, situations or individuals and the variables that are affected by this situation or are affected by such events. (Yıldırım and Şimşek, 2011). In purposive sampling, the researcher uses his/her own judgments or statements about who will be selected by the researcher, and in addition to this, those who are most suitable for the purpose of the research take the sampling methods (Balcı, 2005). In this research, situations which are rich in information are selected by the researcher and it allows in-depth research (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz and Demirel, 2014). The study group of the research is first and second grades in Selcuklu Special Education Practice School in Konya and third grades in Karatay Special Education Practice School. Study group consists of 46 special education teachers working at and İzzet Bezirci Primary School and Karatay Special Education Practice School.

Data were collected from 46 special education teachers in 3 public schools in Turkey. At the same time, data were collected with a semi-structured interview form applied to special education teachers. These forms were applied directly to the study group after obtaining permission from the

school principals. The answers given by the special education teachers to the interview forms were examined and 46 of the obtained data were accepted as valid. The data obtained from these interview forms were transferred to the Excel document by giving a number to each of them. The collected data were determined under 4 themes in the Excel document. These are strengths, weaknesses, opportunities and threats.

Findings

In this study, 21.7% stated that the most repeated situation in the theme of “strengths” experienced by special education teachers during the distance education process is the involvement of the family in the education process. At the same time, 21.1% of the participants stated that the most repeated element in the theme of “weaknesses” experienced by special education teachers during the distance education process is that students with autism and severe mental disabilities do not stay in front of the screen. In another finding, a significant portion of special education teachers (47.8%) stated that enriching the teachers' alternatives to offer technological lessons in the theme of opportunities regarding the situations that special education teachers experience in the distance education process. In the theme of threats related to the situations faced by Special Education teachers in the distance education process, 17.8% of the participants stated that technological difficulties were the cause.

Conclusion, Discussion and Recommendations

In this study, current researches in the literature are examined and discussed as follows. In the study conducted by Özköse, Arı and Çakır (2013), it was stated that technology and interaction increased in the strengths of distance education. In the study conducted by Kırmızıgül (2020), they reported that teachers are in cooperation and communication with students. In a study conducted by Özdoğan and Berkant (2020), they stated that increasing awareness on the importance of technology in education, developing technological skills and providing ease of learning in the environment are seen as advantages. In the study conducted by Uysal-Bayrak and Tanık-Önal (2021), the SWOT analysis of distance education based on the opinions of pre-school teacher candidates was examined, and results such as cooperation among the strengths and belonging to the community were obtained. These studies in the literature show similarities with the results of the research.

The opinions of the special education teachers participating in the research on their strengths about the situation they experience in distance education were examined, and it was seen that the involvement of the family in the education process was important. In addition, opinions such as increasing communication with the family, increasing family-child interaction, preparing rich content, facilitating teaching, having information about technology, and ensuring teacher continuity were also obtained. In addition, it can be said that the involvement of families of children with special needs in the distance education process is very important. In the study, when the views of special education teachers about the weak aspects of the situation they experienced during the distance education process were examined, it was seen as an important negative situation that the autistic and severely mentally ill students were not on the screen. In addition, among the weaknesses, such as low participation of students in the lesson, technological infrastructure limitations, lack of physical assistance, limited reinforcement and punishments were also stated.

When the opinions of the special education teachers participating in the research about the opportunities they experience in distance education are examined, it is seen that enriching the alternatives of teaching technological lessons is considered as an important opportunity by the special education teachers. In addition, it is stated among the opportunities that teachers develop new methods and materials, provide opportunities for family communication, see the environment in which parents and children live, develop receptive language skills, and benefit for the protection of health. In the research, when the views of special education teachers about the threats about the situation they experience in the distance education process are examined, it is seen that technological difficulties are an important threat. In addition, as a suggestion in this study, special education teachers can organize courses on professional development and implementation strategies to improve their digital competencies by field experts.

Latin Amerika'da Yoksulluğu Önlemede Küreselleşmenin Etkisi: Arjantin Deneyimi

Ceren URCAN
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
ceren.urcan@hbv.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-4720-1788

Araştırma Makalesi

DOI: 10.31592/aeusbed.1225706

Geliş Tarihi: 28.12.2022

Revize Tarihi: 20.10.2023

Kabul Tarihi: 21.11.2023

Atıf Bilgisi

Urcan, C. (2023). Latin Amerika'da yoksulluğu önlemede küreselleşmenin etkisi: Arjantin deneyimi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(3), 696-715.

ÖZ

Bu çalışmanın amacı Arjantin'in yoksullukla mücadele politikalarını belirleyen faktörleri uluslararası, bölgesel, devlet-devlet altı analiz seviyelerinde ele alarak politika dinamiklerini açıklamaktır. Yoksulluk, Arjantin için önemli bir sorundur ve yoksullukla mücadele politikalarının belirlenmesinde küreselleşme önemli bir olgudur. Neoliberal politikaların yaygınlaşması ülkeleri yoksulluk sorunuyla mücadele etme noktasında uluslararası sisteme bağımlı hale getirirken bir yandan da ulusal egemenliğin zedelenmesi yönündeki endişelerin artması bu politika alanını ulusal dinamiklerle şekillendirmeye doğru itmiştir. Arjantin, yaşadığı ekonomik krizleri atlatabilmek adına uluslararası sistemle Dünya Bankası (World Bank [WB]) ve Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund [IMF]) aracılığı ile etkileşimini artırırken sosyo-ekonomik politikaların belirlenmesinde de bölgesel düzlemdeki genel politika çizgisinden uzaklaşmamıştır. Arjantin özellikle sosyal politika programları ve uzun vadeli planları ile ülkedeki yoksulluğu kontrol altında tutmak suretiyle azaltmaya çalışmıştır. 1990'lı yılların sonuna doğru yaşanan krizlerle dönüşüme uğramaya başlayan sosyal politika programları 2001 yılında yaşanan krizle birlikte köklü bir değişim geçirmiştir. Bu dönemde nakit transferleri ülkedeki yoksulluğu etkin bir şekilde azaltma yönünde önemli bir araç olarak görülmüştür. Devlet ve kurumları aracılığıyla yürütülen bu programların birçok alanda çeşitlenmiş olması Arjantin'in yoksullukla mücadele konusunda devlet ve devlet altı faktörleri etkin bir şekilde kullandığını ve en baskın politika belirleyici unsurun da devlet ve devlet altı faktörler olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Yoksullukla mücadele, Arjantin, küreselleşme, sosyal politika programları.

The Effect of Globalization on Poverty Reduction in Latin America: Argentina Experience

ABSTRACT

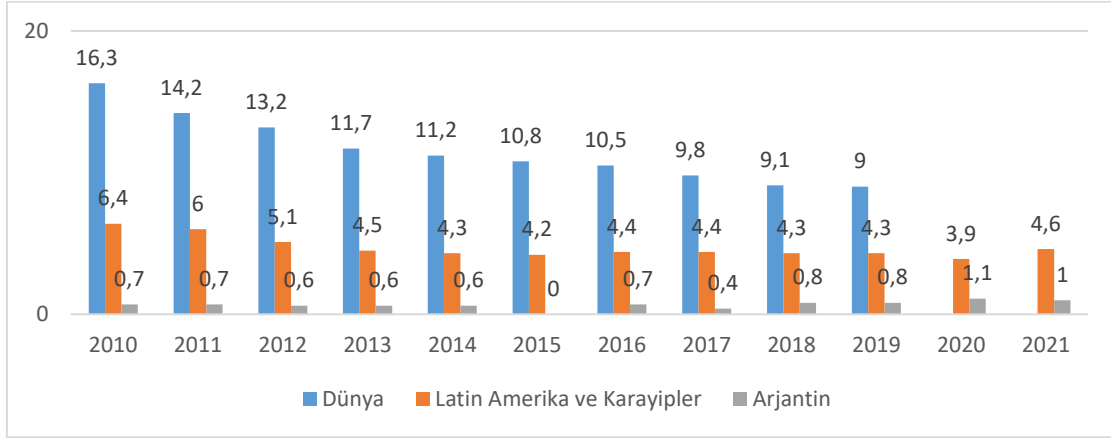
The aim of this study is explain policy dynamics by discussing the factors that determine Argentina's anti-poverty policies at international, regional, state and sub-state analysis levels. Poverty is a considerable issue for Argentina and globalization is an important phenomenon in determining poverty reduction policies. While the spread of neoliberal policies has made countries dependent on the international system to fight against poverty, the increase in concerns about the damage to national sovereignty has pushed this policy area to shape it with national dynamics. While Argentina increased its interaction with the international system with the help of the World Bank (WB) and the International Monetary Fund (IMF) in order to overcome the economic crises it experienced, it did not move away from the general policy line at the regional level in determining its socio-economic policies. Argentina has tried to reduce poverty in the country by keeping it under control, especially with its social policy programs and long-term plans. Social policy programs, which started to be transformed with the crises experienced towards the end of the 1990s, underwent a radical change with the crisis in 2001. During this period, cash transfers were discussed as an important tool to effectively reduce poverty in the country. The diversified character of these programs, carried out by the state and its institutions, in many areas shows that Argentina effectively uses state and sub-state factors in its poverty reduction policies, and the most dominant policy determinant is state and sub-state factors.

Keywords: poverty reduction, Argentina, globalization, social policy programs.

Giriş

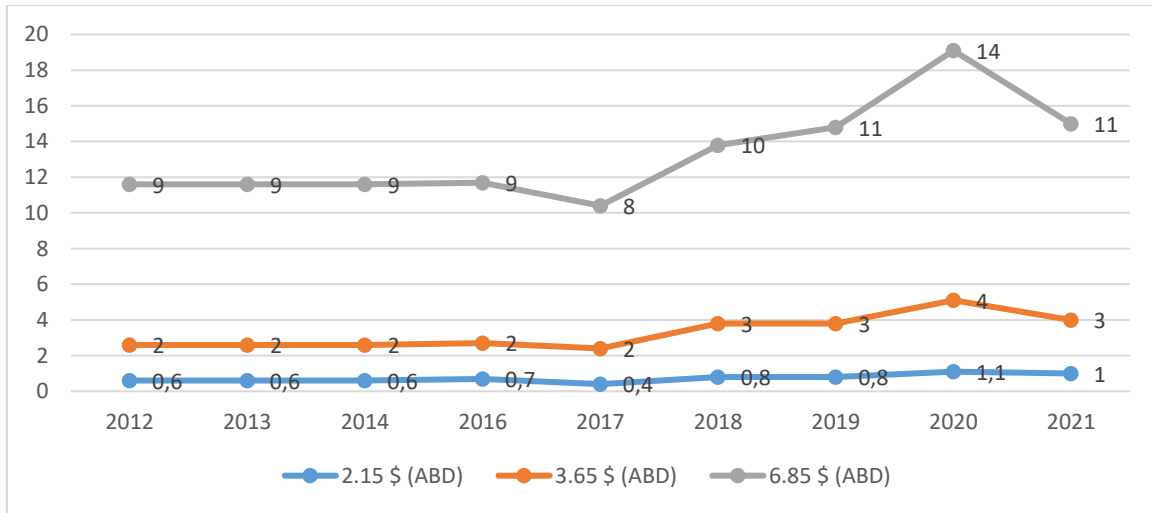
1990'lı yıllarda küreselleşmenin ivme kazanmasıyla birlikte birçok devletin politikası küreselleşmenin gerektirdiklerine uygun olarak şekillenmeye başlamıştır. Dünya genelinde görülen bu eğilim Arjantin'de de benzer bir seyir göstermiş, neo-liberal politikalar devletin baskın politika yaklaşımı olmaya başlamıştır. Yeni küresel düzene uyum sağlamaya çalışan Arjantin aynı zamanda kendi ülkesel problemlerini çözmek durumunda kalmış ve ulusal politikalarını dış politikası ile uyumlu hale getirmeye çalışmıştır. Bu süreçte ekonomik krizleri ve kırılğan ekonomisi ile birlikte güç

kazanmaya çalışan Arjantin bir yandan uluslararası kuruluşlardan destek alırken diğer yandan ülke içindeki önemli problemlerinden biri olan yoksulluk ile mücadele etmeye de halen devam etmektedir. Hanke'nin sefalet indeksinde Arjantin 2022 ve 2021 yıllarında 6., 2020'de 7., 2019 ve 2018 yıllarında ise 2. sırada yer almıştır (Hanke, 2023). Arjantin'in ulusal yoksulluk seviyesi baz alındığında yoksulluk sınırının altında kalanların toplam nüfusa oranı ise DB verilerine göre son birkaç yılda şu oranlarla kayıt altına alınmıştır: %39.2 (2022), %37.3 (2021), %42 (2020), %35.5 (2019), %32 (2018), %25.7 (2017), %30.3 (2016) (The World Bank). 2017 yılında 2.15 ABD Doları, 3.65 ABD Doları ve 6.85 ABD Doları olarak belirlenmiş uluslararası yoksulluk sınırları ile Arjantin'de mevcut olan yoksulluk sınırı karşılaştırıldığında ise farklı grafikler ortaya çıkabilmektedir:

Grafik 1. 2.15 ABD Doları Satın Alma Gücü Paritesine Göre Yoksulluk Oranları (%) (September 2023, Global Poverty Update, World Bank Blogs)

Bu grafikte uluslararası değerlendirme ölçütlerine göre en yoksul olan kesimin yüzdelik oranı Latin Amerika ve Karayipler bölgesi ile birlikte dünya ile karşılaştırılarak gösterilmiştir. Bununla birlikte Arjantin'in farklı satın alma gücü paritelerine göre değişen yoksulluk oranları ise, 2015 yılına ait veri WB veritabanında bulunmadığından ötürü 2015 yılını içermeyecek şekilde Grafik 2'e gösterilmiştir:

Grafik 2. Farklı Satın Alma Gücü Paritelerine Göre Arjantin'de Yoksul Nüfusun Toplam Nüfusa Oranı (%) (Poverty Headcount Ratio- Argentina, The World Bank-Data)

İlgili sıralamalar ve yoksulluk oranları ile ilgili veriler yoksulluğun Arjantin için çok önemli bir sorun olduğunun kanıtı niteliğindedir. Yoksullukla mücadele ederken Arjantin'in ne yönde politikalar izlediği ise birçok değişkene göre şekillenmektedir. Uluslararası sistem tarafından sunulan birtakım

iyileştirme reçeteleri ve programlar ülke içindeki politikalara çoğunlukla entegre olabiliyorken bu durumun istisnaları da mevcuttur. Benzer şekilde bölgesel faktörlerin yoksullukla mücadele konusundaki etkisi de tartışılabilir boyuttadır. Latin Amerika ülkelerinde birçok problemin çözülememesinin ya da yeni birtakım problemlerin ortaya çıkmasının ardında kurumların başarısızlıklarına sebebiyet veren sistemsel sorunlar yatmaktadır. Bu sorunlar da verimli çözümlerin üretilmesinde engel teşkil etmektedir. Yoksulluk oranları yüksek ve eğitim seviyesi de düşük olduğunda kurumlar düzenli ve sistemli bir şekilde yenilikleri gerçek hayata geçirme döngüsünden yoksun olabilmektedirler (Cespedes Quiroga ve Martin, 2017, s. 283; Machado, Scartascini ve Tommasi, 2011, s. 346).

“Yoksulluk” kelime anlamıyla farklı türdeki eksiklikleri ifade etmek için kullanılmakta olup birincil anlamı “sosyal olarak kabul edilebilir miktarda paradan ya da materyal varlıktan yoksun olma durumu” şeklinde ifade edilebilmektedir (Poverty, 2022). İlgili yoksunluk seviyesine kriter olarak “en temel ihtiyaçlar” belirlendiği zaman ise en temel ihtiyaçların neler olduğu bir tartışma konusunu oluşturmaktadır. Bu bakış açısına göre “hayatta kalabilmek için gerekli olan şeyler” en temel ihtiyaç kategorisinde olmanın belirleyici unsurudur. Açlık, doğrudan yoksullukla bağdaştırılan bir kavram iken giyinme ve barınma gibi temel olanaklardan yoksunluk da yoksulluk kapsamında değerlendirilmektedir. Daha genel manasıyla yoksulluk “bir kişinin kaynaklarının minimum ihtiyaçlarını karşılayamaması” olarak ifade edilebilmektedir (Joseph Rowntree Foundation [JRF]). Yoksulluğun tanımı zamana, ülkeye ve hatta ülke içerisindeki farklı dönemlere göre değişebiliyor olup Gupta, bu değişkenlerin etkisini vurgulamadığı kavramsallaştırmasında yoksulluğu iki temel açıdan ele almıştır: mutlak yoksulluk ve göreceli yoksulluk (Gupta, 1984, s. 64). Mutlak yoksulluk bireylerin temel ihtiyaçları olan malları barındıran bir sepetin fiyatlandırılması ile belirlenmekte olup göreceli yoksulluk sosyal parametrelerle tanımlanır ve refah dağılımı ile ilgili bir ölçüttür. Arjantin gibi gelişmekte olan ülkelerin çoğunda yoksulluk, mutlak yoksulluk üzerinden ölçülmektedir (Caruso Bloeck, Galiani ve Weinschelbaum, 2019, s. 3). Bununla birlikte Bloeck vd. nin yaptığı çalışmaya göre Latin Amerika’da uzun dönemler boyunca var olan makroekonomik istikrarsızlıklara rağmen büyümenin devam ediyor olması da yoksulluğun azaltılması yönünde önemli bir etkiye sahiptir. İlgili çalışmaya göre özellikle 2000’li yıllar hem yoksulluğun hem de eşitsizliklerin görece azaldığı bir dönem olmuştur (Caruso Bloeck vd., 2019, s. 1). Öyle ki bu dönemde eşitsizliklerin azalması yönündeki seyir daha önceki yıllarda yaratılan eşitsizlikler için bir telafi mekanizması olarak dahi görülmüştür. Bununla birlikte büyüme her ne kadar sürdürülebilir olsa da bunun her bireyin yaşam standardında iyileşmeye sebep olacağı düşünülmemelidir. Bu sebeple yoksullukla mücadele programlarının en temel etik kaygısı eşitsizliğin sürekliliği hususundadır. Programlar, genel manada yaşam standartlarını iyileştirmeye yönelik olup gıda pulları, barınma desteği ve gelir desteği gibi temel kalemleri barındıran çözümler sunmaktadır. Latin Amerika’da kayıt dışı istihdamın yoğunluğu objektif bir “yoksul” ve “işsiz” tanımı yapmayı neredeyse imkânsız hale getirdiğinden ötürü refah programları da istihdam temeline dayanmamaktadır (Caruso Bloeck vd., 2019, s. 14). Benzer bir yaklaşımla ilgili programlardan kimlerin faydalanabileceğinin seçilmesi süreci de objektif olamamaktadır. En hızlı ölçüm gelir veya tüketim seviyeleri üzerinden gerçekleşmekte olup yine kayıt dışı ekonominin varlığı bu kriterlerin objektivitesine gölge düşürmektedir. Koşulluluk prensibinin mekanizma içerisine dâhil edilmesi de insani sermayeye yapılacak olan yatırımın genel geçerliliğini tartışma konusu haline getirmektedir (Besley ve Coate, 1992, s. 250). Skare ve Druzeta ise yapmış oldukları çalışmada eşitsizlik ne derecede olursa olsun büyümenin yoksulluğu azalttığı ve ekonomik büyümenin de bu sürece tam olarak yeterli olmasa da katkı sağladığı sonucuna varmışlardır (Skare ve Pržiklas Druzeta, 2016, s. 156). DB tarafından hazırlanan bir raporda da büyümenin gelir eşitsizliği üzerindeki azalan etkisinden yola çıkarak büyümenin yoksulluğun azaltılması noktasındaki önemine vurgu yapılmıştır (Adams, 2003). Cervantes ve Dewbre ise yapmış oldukları çalışmada farklı ekonomik gelişmişlik seviyesine sahip olan 25 ülkeyi incelemiş ve bu ülkelerin yoksullukla mücadele sürecinde başarı ile ilerlerken aynı zamanda bazı ekonomik göstergeleri de iyileştirdiklerini ortaya koymuştur. Bu ülkeler öncelikle makroekonomik göstergelerini iyileştirmiştir. İhracat vergilerini, aşırı değerlenmiş döviz kuru oranlarını düşürerek ve tarım piyasasına verimsiz devlet müdahalelerini ortadan kaldırmaya çalışarak korumasızlığı azaltmışlardır. Son olarak da zengin ülkelerle ticari ortaklıklar benimseyenlerin hükümetleri üretim ve ticaret bozacak şekilde çiftçilerine sunulan destek türlerini azaltmışlardır (Cervantes- Godoy ve Dewbre, 2010, s. 21).

Küreselleşme ve yoksulluk arasındaki ilişkiye yönelik olarak küreselleşmenin olumlu ve olumsuz yönlerine odaklanan farklı birçok görüş mevcuttur. Dollar ve Kraay, küreselleşme ile birlikte onun araçları olan ticaretin, yatırımların, sermayenin ve tarifelerin eşitsizlikleri artırmak ya da azaltmakla doğrudan bağlantılı olmadığını; eşitsizliklerin kaynağını ülke içindeki eğitim, vergi ve sosyal politikalarından aldığını vurgulamaktadır (Dollar ve Kraay, 2002, s. 120). Küreselleşmenin büyümeyi hızlandırmak suretiyle sürdürülebilirlik prensibini de benimseyerek orta ve uzun vadede yoksulluğun azalmasına yol açabileceğini savunan görüş ise küreselleşmenin olumlu yanına vurgu yapmaktadır (Biraue ve Doaga, 2019, s. 107). Küreselleşme ile birlikte bazı ülkelerde eşitsizlikler artabiliyorken bazı ülkelerde de azalabilmektedir. Küreselleşme karşıtı olan görüşler ise temelini küreselleşmenin varlıklı olanlarla olmayanlar arasındaki farkı gittikçe açtığı iddiasından almaktadır. Bununla birlikte Latin Amerika'da sendika liderlerinden biri olan Kay Mazur'a göre bu durum devletlerin arasındaki eşitsizlikleri dahi artırmıştır (Mazur, 2000). Küreselleşme ile birlikte ülkelerin bu konudan nasıl etkilenecekleri, eşitsizliklerin ve yoksulluğun artacağı/ azalacağı hususları ülkelerin küresel ekonomik sisteme ne ölçüde uyum sağlayabildiklerine bağlı olarak şekillenecektir. Bu sebeple küreselleşme sürecinde kendi kurumlarını da reform sürecine sokabilen ülkeler bu süreçten fayda kazanmış şekilde çıkabileceklerdir (Dollar ve Kraay, 2002, s. 131).

Bu çalışmada Arjantin'in yoksullukla mücadele politikaları küreselleşme bağlamında, uluslararası sistem- bölge- devlet ve devlet altı analiz seviyelerinde ele alınmıştır. Üç seviyede analiz yöntemi kullanılarak hazırlanan bu çalışmanın birinci bölümünde Arjantin'in yoksullukla mücadele politikalarını etkileyen uluslararası dinamikler ele alınmıştır. İkinci kısmında bölgesel dinamiklerin yoksullukla mücadele konusundaki etkileri ele alınırken çalışmanın son kısmında ise devlet ve devlet altı dinamikler ele alınmıştır. Bunu yaparken özellikle yoksulluğu azaltma yönünde uygulanan sosyal politika programlarına vurgu yapılmıştır. Arjantin'in yoksulluk problemi literatürdeki çalışmalar ve yoksulluk indekslerindeki sıralaması sebebiyle verili kabul edilmiş olup çalışma yoksulluğun ölçümü ve nicel verilerden çok yoksullukla mücadele politikalarının nasıl şekillendiğine yoğunlaşmaktadır. Çalışmanın temel sorunsalı yoksullukla mücadele söz konusu olduğunda Arjantin'in politikalarının hangi analiz seviyesinde yoğunlaştığını ve hangi faktörlerin belirleyici olduğunu tespit etmektir. Çalışmanın yanıt aradığı diğer sorunsallar ise şu şekildedir:

1. Yoksullukla mücadele alanında küresel çapta gerçekleştirilen faaliyetler ve uygulamalar Arjantin için ne derece önemlidir?
2. Yoksullukla mücadele hususu uluslararası- bölgesel ve ülke içi dinamiklerin birbiri ile uyum içerisinde olması ile mi gerçekleşebilecektir?
3. Yoksullukla mücadele Arjantin açısından egemenliğinin baskın şekilde ortaya çıktığı bir husus mudur yoksa küreselleşme ile bu sorunun çözümü de küresel bir zeminde mi olmaktadır?

Uluslararası, bölgesel, devlet- devlet altı olmak üzere üç seviyede analiz yöntemi kullanılarak hazırlanan bu çalışmada analiz birimi ise yoksullukla mücadeledir. Bu yöntemle kurgulanmış olan kavramsal çerçeve küreselleşme ve neoliberal politikalar ışığında tartışılmış ve yorumlanmıştır. Çalışmada nitel veri toplama yöntemleri kullanılmış olup ikincil kaynaklar olan bilimsel makaleler, kitaplar ve raporlar veri kaynaklarıdır. Çalışmanın en önemli sınırlılığı da yoksullukla mücadele politikaları konusunda nicel verilere ulaşmadaki zorluk olmuştur. Bu sebeple çalışmanın genelinde yoksullukla mücadele politikaları niceliksel değerlerle desteklenememiş olup nitel olarak ortaya konmuştur.

Arjantin'in Yoksullukla Mücadelesinde Uluslararası Faktörler

1970'li yıllarla birlikte DB öncülüğünde başlayan yoksullukla mücadele çalışmaları hem sorunun doğasının tartışılmalı olması hem de teorik ve pratik yetersizliklerden ötürü tam manasıyla başarıya ulaşamamıştır. Ekonomik ve politik yetersizlikler de sorunu büyütülmektedir ve dolayısıyla çözümünü de zorlaştırmaktadır. Sorun karmaşıklaştıkça çözüm konusundaki isteksizlik de artmaya başlamaktadır. Nitekim yoksulluk sorununun çözümü için kurumsal yapıların da değişmesi gerekmekte olup hali hazırdaki isteksizlik de sorunu çözümden gittikçe uzaklaştırmaktadır. Latin Amerika bölgesinde uluslararası kuruluşların yoksullukla mücadele çalışmalarına katkı sağlayarak dâhil olmaya

çalışması oldukça tartışılan bir mekanizma olmakla birlikte Veltmeyer bu noktada WB’i masum görmemektedir ve WB tarafından uygulanan politikaların gelişmiş ülkelerin menfaatlerini koruma amacıyla olduğunu öne sürmektedir (Veltmeyer, 2007a, s. 176). 1990’lı yıllarla birlikte uluslararası örgütler kendi kalıplarını dahi esnetmeye çalışarak kalkınma programlarını yeniden gözden geçirmiştir. Genel bir kalkınma anlayışını birebir tüm bölgelere uygulamak yerine alternatif belirleme arayışına girmişlerdir. Bu arayışların içerisinde de yoksullukla mücadele en temel hedeflerden olmuştur (Veltmeyer, 2006, s. 24). Yoksulluğun azaltılması stratejilerinin yeniden düzenlenmesi ve yoksulluk kavramının kalkınma kavramına dâhil edilmesi ve tüm bunların hem söylem hem de eylem bakımından gerçekleştirilmesi gerekmektedir. 1990’lı yılların sonlarına doğru yeni girişimler kalkınma perspektifine dâhil edilmeye başlanmıştır. Bu dönemde WB’in sunduğu Kapsamlı Kalkınma Çerçevelerine göre bazı prensiplerin uygulanmasının yoksullukla mücadele sürecini daha verimli hale getireceğine karar verilmiştir. Öncelikli olarak ilgili ülke, kalkınma programlarına yönelik gerekli hedefleri koyarak, zamanlamasını ve sıralamasını yaparak yoksullukla mücadele politikasını benimsemelidir. İkinci olarak ihtiyaçlar tanımlanırken ve programlar uygulanırken hükümet, sivil toplum, özel sektör işbirliği içerisinde çalışmalıdır. Üçüncü olarak ise ihtiyaçlar ve çözümler için ulusal danışma gerektiren uzun dönemli bir vizyon gerekmektedir. Bu özellikler yardımların dağıtım mekanizmalarının yeni temel prensiplerini teşkil edeceklerdir (Wolfensohn, 1999).

2000’li yılların başında WB tarafından hazırlanan yoksulluk raporunda Arjantin “yoksul insanların fazlaca olduğu zengin bir ülke” olarak nitelendirilmiştir. Rapora göre bu ülkede yoksullar, büyümenin yeniden başlaması ile birlikte bu büyümeden görece az faydalanan kesim olmuştur. Kişi başına düşen gelir arttıkça gelir dağılımı daha adaletsiz hale gelmiştir. En yoksul %20’nin gelirleri azalırken en zengin %10’luk kesimin gelirleri de artmıştır (The World Bank, 2002). 1980’li yıllarda ekonomik krizler yaşayan ülkelerin bu krizlerden nasıl kurtulabileceklerine ve kalkınabileceklerine dair reçeteler olarak nitelendirilen ve 1990 yılında sunulan Washington Uzlaşısı, kavram olarak 1989’da Williamson tarafından ortaya konmuştur. Post- Washington Uzlaşısı 1990’lı yılların ikinci yarısında ortaya çıkmış olup Washington Uzlaşısının başarısız görüldüğü noktaları vurgulayan ve esasen uzlaşılabilir tek husus kalkınma için tek bir reçete olmadığına dair olabileceğini belirten bir uzlaşıdır. Bu uzlaşıya göre öncelikle kalkınma stratejileri Washington Uzlaşısında belirtildiği şekilde sınırlandırılmaz ve bir reçetenin bütün gelişmekte olan ülkelerde uygulanabileceği fikri de çürümeye mahkumdur. Ayrıca, ülkelerin ekonomik gelişmişlik ve kalkınma konularında çok genel bir ölçekte ne yapmaları gerektiğine dair oldukça kapsayıcı ve her ülke için uygulanabilecek tek bir ekonomik yaklaşım mevcut değildir (Krogstad, 2007, s. 77; Stiglitz, 2004, s. 12). Bu bağlamda Post- Washington Uzlaşısı politikalarına göre WB yoksullukla mücadele konusundaki en büyük engel olarak yoksulların bizzat kendi davranış şekillerinin ve özellikle insanı sermayeye yatırım yapma konusundaki isteksizliklerinin yattığını vurgulamıştır. Bu sebeple ülkeye yardım sağlayacak olan uluslararası donörler bir yandan yardımlarını iletirken diğer yandan da yoksulların davranış şekillerini değiştirebilecekleri ve düzenleyebilecekleri yöntemleri kullanma yoluna gitmektedirler. Daha müdahaleci ve karmaşık bir hal alan WB politikaları da ülkelerin iç işlerine dahi müdahale eder bir görüntü vererek gittikçe daha da tartışılan bir konu haline gelmiştir (Ruckert, 2009, s. 74). WB’in “Yapısal Uyum Programları” şeklinde ülkede uyguladığı programlar beklenenin aksine sonuçlar doğurarak eşitsizlikleri ve yoksulluğu derinleştirmiştir. Satın alma gücünün düşmesi, düşük gelirli hane halklarının sayısının artması, gelirin servet olarak yoğunlaşması ve yoksulluğun artması ile birlikte toplumsal refleksler de gelişmiş, farklı direnme ve muhalefet mekanizmaları oluşmuştur (Veltmeyer, 2007b, s. 67).

Yoksulluğu tanımlamada yaşanan sorunun devamı olarak yoksulluğun ölçülmesi problemi ortaya çıkmaktadır. Uluslararası kuruluşlar evrensel ölçütler belirlemeye çalışmakta ve en bilinen ölçüm yöntemi olarak satın alma gücü paritesini kullanmaktadırlar. Ancak temel gıda paketlerine erişim ve temel ihtiyaçları karşılayabilme oranları da yoksulluk ölçümünde kıstas olarak kullanıldığından dolayı ulusal birtakım değişkenlerin bu ölçüme dâhil olması kaçınılmazdır (Veltmeyer, 2007a, s. 179). Her ne kadar veriler farklı kuruluşlara ve yerel istatistiklere göre değişiklik gösterse de iki önemli koşul sağlandığı zaman yoksulluk oranları düşecektir: ortalama gelirdeki artış ve eşitsizlik seviyelerindeki değişim (Veltmeyer, 2007a, s. 182). Zira ortalama gelirdeki artış her zaman yoksul kesimin de bu artıştan faydalandığı anlamına gelmemektedir. Bu iki değişken birbirini tamamlayıcı niteliktedir ve

yoksulluk oranları ile arasındaki nedensellik ilişkisi belirgindir. Buna rağmen uluslararası kuruluşların yoksullukla mücadele programlarında eşitsizliklerin azaltılması hususuna belirgin hassasiyet göstermemeleri önemli bir tartışma konusudur.

Arjantin'in özellikle kriz dönemlerinde çoğu IMF kaynaklı; fakat diğer resmi kreditorlerden de aldığı kredilerin işlevlerinden biri de hükümete bir süreliğine alan yaratarak uzun dönemli stratejisini belirlemesine izin vermektir. Bu süreçte hükümetlerin enflasyonun yükselmesini en azından kontrol altına almaya ve sosyal kargaşadan da uzak durmaya çalışmaları gerekmektedir (Jonas, 2002, s. 41). Ülkede etkin bir etkileşim içinde olan Birleşmiş Milletler (BM) ve özellikle BM Kalkınma Programı'nın (United Nations Development Programme [UNDP]) Arjantin'in önceliklerini göz ardı etmeyerek işlediği düşünülmektedir. UNDP, Arjantin için hazırladığı değerlendirme raporunda birkaç ana sonuca ulaşmıştır. Bu sonuçlardan ilki Arjantin'de uygulanan UNDP işbirliği programlarının ulusal önceliklere bağlı olarak işlediği, özellikle 2001 Krizi sonrasında kalkınma zorluklarına da cevap verebilecek kapasitede olduğu ve bu kriz sonrasında Arjantin Diyalogunda alınan kararlara paralel uygulamalarla desteklendiği olmuştur. İkinci olarak UNDP ulusal hükümetlerden talep geldiği takdirde hükümet, sivil toplum, federal devlet, bölge ve belediyeler arasında arabulucu işlevi görebilecektir. Nitekim Diyalog Masası'nın işlevi de ilgili bu aktörlerin temsilcileri ile bir araya gelerek bölgenin kalkınma sorunlarına çözüm bulmak olmaktadır (UNDP, 2009, s. iv). Bu noktada UNDP'nin Diyalog Masası gibi önemli bir oluşumla işbirliğine gitme ve uyumlu olma çabası esasen Arjantin'de uygulanacak herhangi bir programın ülkenin ihtiyaçlarından ve politikalarından bağımsız kurgulanamayacağı, kurgulansa dahi verimliliğin düşük olacağı kanıtı niteliğindedir. Üçüncü olarak UNDP Arjantin ekibinin teknik ve analitik kapasitesi ülkenin problemlerini insani kalkınma perspektifinden ele alabilecek entelektüel kapasitesi ile de birleşince Arjantin'in ihtiyaçlarına yanıt verebilecek kadar nitelikli ve fiziksel olarak yeterli görülmektedir. Dördüncü olarak UNDP'yi bölgede kaynak yöneticisi olarak değil kalkınma partneri olarak görmek gerekmektedir. Bu şekilde uygulanan işbirliği faaliyetleri meşru, tarafsız, güvenilir ve sürdürülebilir olabilmektedir. Beşinci olarak UNDP projelerinin olumlu çıktılarının hızlı bir şekilde beklenmesi gerçekçi bir yaklaşım değildir. Projeler tamamlandıktan sonra da faydalarının ortaya çıkabileceği göz önünde bulundurulmalı ve verimlilik ölçümleri gerçekleştirilmelidir. Altıncı olarak başarıya ulaşan projelerin proje portfolyosunun azalmasına da yol açması yeni gelen projeler için çıkış stratejilerini daha önemli bir hale getirmektedir. Son olarak da birçok alanda kapasite inşasını gerekli kılan "stratejik dönüş" politikası insani kalkınmanın kalitesini artıracak ve vatandaşların kapasitelerini güçlendirecek alanlara odaklanmalıdır (UNDP, 2009). UNDP, proje dönemlerini değerlendirirken salt finansman kaynaklarını incelemekte, kendi değerlendirme kriterleri olan etkililik, verimlilik, katkıların sürdürülebilirliği, ilgililik, cevap verebilirlik ve işbirliğinin kalitesi gibi kriterleri de gözetmektedir. 2020 yılında yayınlanan son raporda ise 2016-2019 yılları arasında Arjantin'e sağlanan finansal dağıtımın dünyada üçüncü ve Latin Amerika ve Karayipler bölgesinde birinci olduğu belirtilmiştir. Raporda, UNDP'nin Arjantin'in özellikle kuzey bölgesindeki eyaletleri göz önünde bulundurularak ulus-altı idari birimlere yoksulluğu ve eşitsizliği azaltması yönünde destek sağlaması ve eyalete ait hizmetlerin geliştirilmesine katkı sağlaması gerekliliği vurgulanmıştır (Baumann Fonay ve Cohan, 2018; UNDP, 2020, s. 2). BM Sürdürülebilir Kalkınma hedeflerinin ilki olan yoksulluğun azaltılmasının Arjantin'de uygulanma süreci çoğu uygulamada olduğu gibi birtakım tartışmalara yol açmıştır. Sosyal koruma programlarını finanse edebilmek için ek gelirlerin sağlanması olumlu iken bu programlar sebebiyle tarımsal alandaki iş kaybı ve üretimin azalması suretiyle tarıma olan ilginin azalması da olumsuz yönlerdir. Zira halen tarım sektöründe çalışmaya devam edenlerin gelirleri görece düşmekte ve bu kişiler yoksul kalmaya devam etmektedirler (Hoff vd., 2019). UNDP'ye göre Arjantin'de yoksullukla mücadele yönündeki UNDP katkısı iki dönemde incelenebilir. İlk dönem bir geçiş süreci olan 2001- 2004 yılları arasında içermektedir. Bu dönemde yoksulluk oranlarının düşmesi neredeyse bir zorunluluk niteliğindedir. İkincisi ise 2004- 2008 yılları arasındadır. Bu dönemde hâlihazırda düşmüş olan yoksulluk oranlarıyla birlikte UNDP'nin katkısı makroekonomik göstergelerin olumluya evrilmesiyle birlikte sürdürülebilir ve etkili olmuştur. Çok taraflı ve kurumsal bir yapıya sahip olan UNDP, Arjantin'in ihtiyaç duyduğu koordinasyonu ve operasyonel desteği sağlama noktasında etkin olmuştur. UNDP Arjantin Ofisi hükümetle, dini gruplarla ve sivil toplum örgütleri ile işbirliği içerisinde çalışarak projeler yürütmüşlerdir (UNDP, 2009, s. 23). 1990'lı yılların başını konu alan çalışmalarda Arjantin'de kâr amacı gütmeyen kuruluşların çoğunluğunun uluslararası işbirliği sistemi içerisinde fonlanmış olduğu vurgulanmaktadır (Thompson, 1997, s. 412). Arjantin'de yoksullukla mücadele

konusunda çok taraflı bir işbirliği mekanizması yürütülmekte olup bu mekanizmayı hükümet-dışı muhafazakâr kuruluşlar, çevreci ve çevreyle ilgili kuruluşlar, yabancı merkezli kurumlar, kadın organizasyonları, komşuluk kulüpleri, uluslararası ve bölgesel kuruluşlar oluşturmaktadır (Thompson, 1997, s. 411). WB ve Amerikalılar Arası Kalkınma Bankası (Inter American Development Bank [IDB]) tarafından temsil edilen kurumlar Arjantin Hükümeti ile işbirliği içerisinde çalışmakta ve sosyal haklarından yoksun olan kişilere yardım ve kırsal ekonominin gelişimi mekanizmalarının işleyişine katkı sağlamaktadır. Aynı şekilde bu faaliyetlerin de başarılı bir sonuç verebilmesi için yerel çapta kâr amacı gütmeyen kuruluşlarla işbirliği yapılması gereklidir. Uluslararası kamu kuruluşları ve yereldeki kâr amacı gütmeyen kuruluşlar arasında resmi hükümetin de aracılık yaptığı bu mekanizmada doğrudan olmayan bir fonlama ilişkisi görülmektedir. Yoksullukla mücadele konusunda uluslararası kamu kuruluşları bir nevi uluslararası kuruluşların tamamlayıcısı ve destekleyicisi rolündedirler (Rong ve Yanan, 2019, s. 20). UNDP tarafından Arjantin genelinde farklı alanlarda birçok program uygulanmakla birlikte ülkenin Kuzeybatısı için “Küçük Hibe Programları” uygulanmıştır. Ülkenin kuzeybatısı yoksulluğun en yoğun olduğu ve insani kalkınma indeksinin en düşük olduğu bölgedir. İlgili raporlamalarda ise uygulanan programların başarılı olduğu sonucuna varılmıştır (UNDP, 2009).

Arjantin’in Yoksullukla Mücadelesinde Bölgesel Faktörler

Latin Amerika’da yoksulluk tarih boyunca birçok ayaklanmanın ve devrimin itici güçlerinden olmuştur. Bölgede geliştirilen analizlerde çoğunlukla az gelişmişliğin, bölgesel eşitsizliklerin ve köylülerin yoksulluğunun kaynağı olarak kapitalizmin Latin Amerika’daki sömürücü karakteri ve yarattığı bağımlılık ilişkileri görülmüştür (Löwy, 1998, s. 11). 1970’li yıllardan bu yana Latin Amerika’daki birçok ulusal hükümet gelir dağılımındaki adaletsizliğin önüne geçmeyi ve yoksulluk oranlarını düşürmeyi başaramamıştır. Özellikle Arjantin ve Şili yüksek büyüme rakamlarına sahipken dahi bunu yapmakta güçlük çekmiştir. Bölge genelinde okuma- yazma oranı, bebek ölüm oranları ve ortalama yaşam süreleri gibi sosyal kalkınma göstergelerinde gelişme kaydedilirken Şili, Arjantin ve Brezilya gibi refah devleti özellikleri gösteren ülkelerde birtakım sosyal hizmetlere erişim daha da kötüleşmiştir. Latin Amerika genelinde sosyal sigorta politikalarına dayalı olarak varlığını sürdüren sosyal yardım sistemlerinin işleyişi kayıt dışı ekonominin yükselişi ile değişmiş ve birçok kişi resmi sigorta transferlerinden ve sosyal koruma paketlerinden faydalanamamıştır (Hardoy ve Almansi, 2011, s. 5). Kayıt dışı sektöre kimlerin dâhil olduğu ve bu sektörün hangi politika çerçevesinde yaygınlaşmaya başladığı ise değerlendirilmesi gereken bir husustur. Kayıt dışı sektörde çalışanlar, kendi işlerini yapan çalışanlar, taşeron işçiler, kayıt dışı firmaların sahipleri ve ücreti ödenmeyen ve geçime destek sağlayan aile bireyleri olabilmektedir. Bu bireyler sosyal güvenlikleri olmadan ve herhangi bir yasal korumaya tabii olmadan çalışmaktadırlar. Küreselleşme ve kayıt dışı çalışma arasındaki ilişki ise şu şekildedir: ithal ikameci sanayileşme politikalarının uygulandığı dönemlerde kayıt dışı sektör düşüşe geçmiştir. Yeniden düzenlemeler, özelleştirmeler, ticaretin liberalleşmesi gibi politikalar da kayıt dışı sektörün daha da yaygınlaşmasına sebep olmuştur (Munck, 2019, s. 124). Ayrıca kadın işgücünün eğitiminin ve istihdamının yollarını açacak olan politikalar hem kayıt dışı istihdamı azaltacak hem de kalkınmaya katkı sağlayabilecektir (Durmaz, 2016, s. 55). Latin Amerika, yoksulluğun azaltılması konusunda resmi stratejilerin tüm bölge genelinde uygulandığı bir coğrafyadır. “Latin Amerika Yoksulluğu Azaltma Stratejisi” adı verilen belgede birçok yenilikçi sosyal politika araçlarına ve programlarına yer verilmektedir. Özellikle koşula bağlı nakit transfer programları bu anlamda bölge ülkelerinde uygulanan programlardan olmuştur. Yapılan bir çalışmada bu stratejinin neo-liberal politikaları geliştirmekte olan ülkelerde daha da derinleştirmek amacıyla gerçekleştiriliyor olduğu vurgulanmıştır. “Yoksulluğu Azaltmaya Yönelik Strateji” belgeleri uluslararası yardımların dağıtılmasını da koordine eden maddeler içermektedir. İlgili çalışmada yardımların esasen tüm dünyadaki neo-liberalleşme sürecini hızlandırmak için yapıldığı ve bu sebeple de yardımın gittiği ülkelerde de yoksulluğun azaltılmasına ve sosyal iyileşmeye yönelik çıktılarının görülememesi eleştirilmiştir (Ruckert, 2009, s. 57).

Arjantin, Bolivya, Brezilya, Şili, Meksika, Peru ve Uruguay tarafından 1996 yılında oluşturulan Rio Grubu’nun temel amaçlarından biri, farklı ülkelerdeki yoksulluk seviyelerinin göstergeler geliştirilmesi suretiyle analiz edilmesi olmuştur. Arjantin, Bolivya, Brezilya, Meksika ve Peru’nun dâhil olduğu karşılaştırmalı bir çalışmada, Meksika dışındaki ülkelerin yoksulluk ölçümlerinin temelde çok da farklılaşmadığı ortaya konmuştur. Bu noktada “temel gıda sepeti” (canasta básica de alimentos

[CBA]) bireylerin almaları gereken minimum gıda ürünlerini içeren sepettir. “Toplam gıda sepeti” (canasta básica total [CBT]) adı verilen sepet ise temel gıda sepetine ilaveten yiyecek olmayan malları, giyim, ulaşım, eğitim ve sağlık gibi hizmetleri de içermektedir. İki farklı sepet üzerinden yoksul-yoksul olmayan ayrımı yapıldığı görülmektedir. CBA, temel gıdalardan oluşan bir sepeti kapsamakta; CBT ise belirlenen sepetin toplamı anlamına gelmektedir. Buna göre CBA’yı karşılayıp CBT’yi karşılayamayanlar olabilmektedir. Meksika’da üç farklı yoksulluk çizgisi bulunmaktadır. İlki, CBA’yı dahi karşılayamayan aşırı yoksullardır. İkinci grup da ikiye ayrılmıştır. İlki, yetersizliklerden kaynaklanan yoksulluktur ve minimum paketini, eğitim ve sağlık masraflarını karşılamakta yetersiz geliri olanları ifade etmektedir. İkincisi ise minimum paketi, eğitim ve sağlık masraflarını, barınma-giyim-ulaşım masraflarını karşılamada yetersiz geliri olanları ifade eden yoksulluktur (Hardoy ve Almansi, 2011, s. 8). Bölgede birçok farklı açıdan yoksulluk tanımlamaları mevcut olsa da Latin Amerika ve Karayipler Ekonomik Komisyonu (Economic Commission for Latin America and the Caribbean [ECLAC]- Comisión Económica para América Latina y el Caribe [CEPAL]), 1970’li yılların sonunda bir tanımlama ve ölçüm geliştirmiştir. Buna göre bölgedeki yoksulluğun önemli göstergesi “giderilmemiş temel ihtiyaçlar”dır. Bu bilgiler nüfus sayımı bilgileri ile orantılı olmasından ötürü güvenilirliği de yüksek bilgilerdir. Giderilmemiş temel ihtiyaçların temel avantajlarından biri, coğrafi olarak ayrı kalmış olsa bile küçük bölgelerle ilgili verileri de toplayabilmesi olmuştur. Ayrıca bilgilerin kısa vadede çok da değişmiyor oluşu da bir diğer avantajdır. Hane halklarının, bu noktada herhangi bir temel ihtiyacının karşılanmamış olması onları temel ihtiyaçlarını giderememiş olanlar olarak kaydetmek için yeterli olmaktadır. Yoksulluk çizgisi ve giderilmemiş temel ihtiyaçlar yaklaşımının yanı sıra yoksulluğu ölçmek için bir de “karma metot” bulunmaktadır. Bu metot yoksulluğun heterojenliğini ispat edencesine yoksulluğu dört gruba ayırmıştır. “Kronik yoksulluk” adı verilen yoksullukta hane halkı hem giderilmeyen temel ihtiyaçlara sahiptir hem de hane halkının yoksulluk çizgisinin altında geliri vardır. “Ataletli yoksulluk”, giderilmemiş temel ihtiyaçları olan; ancak yoksulluk sınırının üstünde geliri olanlar için kullanılmaktadır. Bu gruptakiler gelirlerini iyi yönetebildikleri takdirde ihtiyaçlarını karşılar duruma gelebilirler; ancak şok durumlarında yoksulluk sınırının altına düşme olasılıkları da yüksektir. Belirtilen iki grup da yapısal yoksulluk tanımı içerisinde değerlendirilmektedir; zira temel ihtiyaçlarından az ya da çok yoksundurlar. “Yeni yoksullar”, temel ihtiyaçlarını karşılayabilen; ancak yoksulluk sınırının altında olanlar için kullanılan tanımlamadır. Son grup ise “yoksul olmayanlar”dır (non-poor). Bu grupta ihtiyaçlar hâlen mevcuttur ve gelir seviyesi de yoksulluk sınırının üstündedir (Hardoy ve Almansi, 2011, s. 10).

Latin Amerika’da yoksulluk incelendiği zaman yoksullukla toplumsal cinsiyet arasındaki bir ilişkinin varlığından da söz etmek mümkündür. Ailenin başında kadınların olduğu ailelerdeki ve ailenin başında erkeklerin olduğu ailelerdeki yoksulluk oranlarının farkına dikkat çeken araştırmaların devamında da “ikincil yoksulluk” adı verilen bir kavram gündeme gelmektedir. Bu kavrama göre ailenin başında olan erkek birey ailenin gelirin kendi tüketimi için el koymakta veya kendi gelirini aile bireyleri ile paylaşmamaktadır. Endekslerle yapılmış iki önemli çalışmada elde edilen ortak sonuçlardan biri Arjantin, Bolivya ve Kosta Rika’daki gidişatla ilgili olanlardır. Bu endekslere göre Medeiros ve Costa’nın yapmış olduğu çalışma ile ECLAC’ın kadın-erkek yoksulluk verileri ile yaptığı çalışma örtüşmekte ve Arjantin özelinde yoksulluğu kadın odaklı düşünmekten uzaklaşıldığı ortaya konmuştur. İlgili çalışma 1900’lü yılların başından 2000’lere kadar olan süreci kapsamaktadır. Medeiros ve Costa’nın çalışmasında yine aynı dönemde Arjantin’de ailenin başında kadın olanların yoksulluk oranlarının arttığı dikkat çekmektedir (Medeiros ve Costa, 2006, ss.12-13).

Yoksullukla mücadele politikalarının ve yoksulluğu gidermeye yönelik teknik verilerin yanında incelenmesi gereken önemli ilişkilerden birisi siyasi bakış açısının da yoksullukla mücadele politikalarını ne yöne evirebileceğidir. Latin Amerika’da yaşanan post-neoliberal dönemin genel karakteristiği olan koşullu nakit transferleri neredeyse yoksulların çeyreği için büyük ölçüde destek niteliğindedir. Bu programlar ayrıca serbest piyasa ekonomisini de desteklemektedir. Latin Amerika her daim eksik bırakılmış bir refah devleti ile yüzleşmiş ve kayıt dışı sektörün yaygın oluşu bu problemi daha da tetiklemiştir. İstihdam ilişkilerinin standartlaşması ve sosyal koruma ağlarının genişlemesi gerekliliği bu anlamda çözülmesi gereken en büyük problemlerden olmaktadır. Yoksul işçiler daha iyi şartlar altında çalışabilecekleri işlere ihtiyaç duyarken aynı zamanda işsizlik, sağlık, engellilik, emeklilik ve diğer türlerde sigortaya da ihtiyaç duymaktadırlar. Bu durum aslında bölge için adeta siyasi bir savaş

alanı niteliğinde olan önemli bir problemdir (Munck, 2019, s.131). Koşullu nakit transferi programlarını bölgede birkaç ülke kullanmaktadır ve bu programlar o ülkelerin yoksullukla mücadele stratejilerinin temelini oluşturmaktadır. Yoksullukla mücadele politikaları ve insani kalkınma politikaları birleşip bir harmoni içerisinde uygulanmaya çalışılmaktadır. Farklı alanlarda programlar uygulanıyor olsa da bu programların üç ortak özelliği mevcuttur: nakit transferi, yoksul hane halkı ya da korunmasız gruplar gibi bir hedef kitle ve son olarak da koşulluluk. Programın içeriği fark etmeksizin nakit transfer programlarının üç önemli bileşenini bu özellikler oluşturmaktadır (Hardoy ve Almansi, 2011, s. 6). Ekonomik kalkınma ve yoksullukla mücadele arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalar bu ilişkiyi bölgesel ekonomik yaklaşım çerçevesinde incelemekte ve bölgesel kalkınma için üniversitelere öncü rol biçmektedirler. Ancak işlevleri eğitmek, bilgi üretmek ve yenilikleri yüksek teknoloji sektörlerine transfer etmekle sınırlı kalabilmektedir (Martin, 2019, s.1214). Latin Amerika sosyal politikalarının bir karakteristiği olarak nitelendirilebilecek koşullu nakit transferleri (conditional cash transfers [CCTs]) 2000'li yıllarda bölge için önemli bir yenilik unsuru haline gelmiştir. Bu bağlamda uygulamaya geçen programlarda özellikle çocukların eğitimi ve sağlığı gözetilmiştir. Verilen paraların koşulu ise annelerin çocuklarını okula göndermeleri ve sağlık muayenelerini yapturmaları olmuştur. Bu fikirlerin altında yatan motivasyon ise bu çocukların gelecekte istihdam edilme oranlarının ve üretkenliklerinin artması amacındır (Bradshaw, Chant ve Linneker, 2019, s.131).

ECLAC'a göre Latin Amerika'daki ülkelerin çoğunluğunun benimsediği bir yol haritası mevcuttur. Buna göre 2003-2008 arası ekonomik büyüme döneminde mali faiz dışı fazlanın ve kamu borçlarının azalmasının önemi vurgulanmıştır. 2009 yılı ise kamu harcamalarının artırılması yoluyla iç talebin istikrarlı hale getirilmesi politikasına vurgu yapmıştır. Kamu harcamaları ise sosyal programları, ev programlarını, küçük ve orta ölçekli firmaların finansmanını ve altyapı gibi çalışmalarını içermektedir. Ayrıca bunları uygularken vergiler de düşürülerek tüketimin artırılması amaçlanmıştır. 2010 yılıyla birlikte kamu finansmanının konsolidasyonu adına yapılan vergi reformları gündeme gelmiş ve önem kazanmıştır (Haines, Ferrari- Filho ve Neyra, 2020, s. 73).

Arjantin'in Yoksullukla Mücadelesinde Devlet ve Devlet-altı Dinamikler

Yoksullukla mücadele konusu neoliberal politikaların yaygınlaşması ve küreselleşmenin etki alanını genişletmesiyle birlikte Arjantin için ulus- devlet kimliğini korumasını gerektiren bir alan haline almıştır. Özellikle bu alanda başta IMF olmak üzere uluslararası kuruluşların etkinliğinin baskınlığı ile birlikte ulus-devlet kimliğini koruma hususu Arjantin için endişe verici bir meseleye dönüşmüştür (Munck, 2001). Sosyalizm düşüncesi Arjantin'de baskın ideolojilerden biri olmakla birlikte sosyalist olan Diane Abbott'un Arjantin için fikirleri şu yöndedir: "... Bir ülkenin yerel halkından ziyade yabancı yatırımcıları için nasıl yönetildiğinin uç bir örneği... Küreselleşme yoksulluk problemini çözmez; aksine kargaşa ve yoksulluk yaratır. Daha fazla küreselleşme daha fazla Arjantin anlamına gelir." (Munck, 2001, s. 68). Küreselleşme, Arjantin için yoksulluğun azaltılması işlevinden ziyade yoksulluk üreten ve sosyal karışıklıklara sebebiyet veren bir mekanizma oluşturmuştur. Bireyler, bankalardan paralarını çekmek istedikleri zaman güçlüklerle karşılaşmışlar ve uzun kuyruklara girmişlerdir. Yaşanan ekonomik krizler ve bu krizlere sürdürülebilir çözümler üretilememesi de ülke içerisindeki yoksulluğun dalgalı bir seyir izlemesine yol açmıştır.

Arjantin'de Yoksulluğun Tanımlanması ve Ölçümü

Arjantin'de yoksulluğun ölçülmesi iki farklı yolla gerçekleşmektedir: yoksulluk sınırı ve giderilmemiş temel ihtiyaçlar metodu. Arjantin'de her on yılda bir ulusal nüfus sayımı gerçekleşmektedir. Bu sayımlarda barınma koşulları, hijyen hizmetleri, eğitim ve istikrarlı iş gibi göstergeler kayıt altına alınmakta ve raporlanmaktadır. Arjantin Ulusal İstatistik ve Nüfus Enstitüsü'ne (Instituto Nacional de Estadística y Censos de Argentina [INDEC]) göre aşağıdaki maddelerden herhangi birini yaşayan hane halkı yoksul sayılmaktadır: eğer bir odada üç kişiden fazla kişi yaşıyorsa; oda kiralama ve güvenli olmayan yapılarla yetersiz barınma koşulları sağlanıyorsa; tuvalet yoksa veya tuvalette su kullanılamıyorsa; okul çağında çocuk var ve okula gitmiyorsa; ekonomik anlamda aktif her kişi için dört veya daha fazla insan ve düşük eğitim seviyesinde bir aile reisi mevcutsa (Hardoy ve Almansi, 2011, s. 11).

Farklı dönemlerde farklı yöntemlerin benimsendiği yoksullukla mücadele politikalarında özellikle ithal ikameci sanayileşme döneminde çoğunlukla sağlık hizmetleri temelde işçilerin katkılarıyla, ev giderleri ise mevcuttaki sendikaların katkıları ve hükümet destekleri ile finanse edilmiştir (Soldano ve Andrenacci, 2005, s. 87; Tepepa, 2019, s.12). Arjantin'in yoksulluk dokusu temelde iki şekilde görülmektedir: şehirlerde temel sosyal haklarından yoksun şekilde yaşayan yapısal yoksunlar ve yeni yoksullar. Yapısal yoksunların temel problemleri en temel ihtiyaçlarını karşılamada zorluk çekmeleri, istihdama en çok ihtiyaç duyan gruplar olmaları ve korunmasız olan grupta olmalarıdır. Yeni yoksullar ise yapısal olarak farklı bir çizgide durmakla birlikte daha önce düzenli bir işi olan ve birtakım sosyal haklardan faydalanabilen; fakat hâlihazırda en önemli problemi işsizlik olan bireylerden oluşmaktadır (Rong ve Yanan, 2019, s. 16).

Sosyal örgütlenme becerisi yüksek olan Arjantin toplumunda yoksullukla mücadelenin bir diğer aktörü ise kar amacı gütmeyen kuruluşlardır. Esneklikleri ve halkın yapısını bilmeleri sebebiyle birtakım avantajlara sahip olan bu gruplar imtiyazsız gruplara kamu hizmeti sağlamaktadırlar. Halk ile uyum sağlayabilen bu gruplar en yoksun olan kişilere ya da gruplara gıda yardımıyla bulunabilmektedirler. Yardımların fonlanması federal hükümet tarafından gerçekleştirilmekte ve kar amacı gütmeyen kuruluşlarla işbirliği içerisinde bu süreç yürütülmektedir (Moscovich, 2012). Açlıktan ölme sınırında olan grupların temel gıda ihtiyaçlarını karşılayabilmek için gıda toplamaktadırlar (Huang, 2016). İlgili kuruluşların hedef kitlelerinden bir diğeri de eğitimleri için desteğe ihtiyaç duyan düşük gelirli ailelere mensup gençlerdir. Bu gruptakiler geçinebilme güdüsü ile erken yaşta düşük ücretlerle de olsa çalışmaya başlamışlardır. Aile geçindirme psikolojisi ile baş edebilmek ve üniversite eğitimi almak için motivasyon geliştirebilmelerini sağlamak için özel bir eğitime tabii tutulmaktadır (Schusterman, Almansi, Hardoy, Monti ve Urquiza, 2001). Ayrıca bu kuruluşlar refah politikalarının uygulanması süreçlerinde de aktif rol oynamaktadırlar. Temsilcileri vasıtası ile danışmanlık hizmetleri vermek suretiyle istihdam olanakları yaratmaktadırlar. Gerektiği noktalarda hükümetleri zorlayarak bu olanakların genişletilmesine aracılık etmektedirler (Schusterman vd., 2001, ss. 8-9).

Arjantin'de Yoksullukla Mücadele Politikaları

Arjantin'de tarım, yoksullukla mücadele için verimli kullanılması gereken üretim sektörlerinden biri olmuştur. Kırsal arazilerin daralmaya başlaması kırsaldan elde edilen gelirin doğrudan azalmasına sebep olurken kaynakların dağıtımı konusunda yaşanan sıkıntılar da elde edilen gelirin eşit olmayan şekilde dağıtılmasına yol açmıştır. Yine bu noktada kar amacı gütmeyen kuruluşların kırsal yoksullukla mücadele alanında aktif oldukları görülmektedir (Rong ve Yanan, 2019, s. 17). Tarımsal üretimin sürdürülebilirliği ve kırsal iş gücünün sürdürülebilirliği Arjantin kırsalının ekonomik kalkınmasının sürdürülebilirliğinin iki önemli kriteridir. Kırsal kesimdeki işgücünün eğitilmesi, doğal kaynakların kullanılması ve ekolojik tarım hakkında bilgi sahibi olması arazinin kullanımının sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından önemlidir (Murtaza ve Austin, 2015). Arazi kullanım hakkı ve araziye sahip olma hakkı Arjantin için hep bir problem teşkil etmiştir ve kar amacı gütmeyen kuruluşların bu husustaki etkisi yadsınamazdır. Öncelikle arazi kullanım haklarını meşru yollarla çiftçilere yükleyebilmekte ve de kredi servisleriyle kırsal arasındaki yönetimi sağlayabilmektedirler (Nardi, 2002, s. 108). İmtiyazsız grupların politika yapım süreçlerine katılımı yoksullukla mücadeledeki ilerlemenin göstergelerinden biri niteliğindedir. Temel sosyal haklardan mahrum olan kadınlar bu hakları elde ettikleri zaman üretim gerçekleştirici faaliyetlere de katılımı artmakta ve iş hayatına aktif bir şekilde dâhil olmaktadır. Hane halkı gelirini artıran bu durum yoksulluğu da bir ölçekte azaltacaktır. Örneğin San Pedro bölgesinde kadınlara sebze bahçeleri kurmak için finansal ve teknik destek sağlanmıştır (Nardi, 2002, s. 192). Kamu hizmetlerinin iyileştirilmesinde, istihdam desteği sağlanması ve teknik destek sunma, tarımsal pazarı geliştirme ve yardım sunma gibi konularda işlevsel olan kar amacı gütmeyen kuruluşlar gönüllülük ve ayrıcalıklı olmayan gruplar tarafından bu işlemleri gerçekleştirmektedirler (Rong ve Yanan, 2019, s. 15).

Kriz dönemleri Arjantin'de yoksulluğun baskın olarak ortaya çıktığı dönemlere denk gelmektedir. Devlet tarafından alınan önlemlerin ve hayata geçirilen uygulamaların gerçekte yoksulluğun azaltılması konusunda ne derecede bir iyileşmeye sebep olduğu incelenmesi gereken konulardandır. Kasım 2001- Mayıs 2002 arasında yoksulluk oranlarını incelemiş olan bir çalışmada

yoksulluk oranının belirtilen zaman diliminde %38.3'ten %53'e çıktığı görülmüştür. Doğrudan eğitim ve sağlık sektörü ile ilişkilendirilen bu durumun sonucu olarak da suç oranlarının, şiddetin ve protestoların yükseldiği tespit edilmiştir (Fiszbein, Aduriz ve Giovagnoli, 2003, s. 144). Hane halkının başındaki kişinin ortaöğretim mezunu olduğu ailelerde kriz dönemlerindeki gelir kaybındaki düşüş dikkat çekici olmuştur. Gelir seviyesindeki bu düşüşle birlikte birtakım haneler daha ucuz ürünlere yönelip, gıda konusundaki harcamalarını sabitte tutup diğer harcamalarını kısma eğilimi sergilemişlerdir. Gelir seviyesi yüksek olanlar ise özellikle gıda konusundaki yönelimlerinde herhangi bir değişikliğe gitmemişlerdir (Fiszbein vd. 2003, s. 146). Eğitim konusu ülke genelinde daha istikrarlı devam etmiş olup özel okulundan devlet okuluna ya da özel okuldan daha ucuz bir özel okula geçişler çok görülmemiştir. Değişimi dikkat çekici olan bir unsur sağlık sigortalarının kapsamı noktasında olmuştur. Ödemelerin yapılamaması sebebiyle elektrik, su ve internet kullanımında kesintiler yaşanmıştır. Toplu taşıma kullanım oranı da düşmüş olup insanlar bisiklet kullanımına ve yürüme alternatiflerine yönelmişlerdir. Ayrıca çalışmaya alternatifler de ortaya çıkmış, evde geçirilen zamanlarda el yapımı ürünlerin üretimi artmıştır (Fiszbein vd., 2003, s. 153).

Yoksullukla mücadelenin yürütülmesinin birkaç yönlü bir sisteme bağlı olduğu Arjantin'de istihdam, ücretlendirmeler ve enflasyona dair sıkıntılar bu sürecin sosyal faktörleri bir yana siyasi birtakım uygulamalarla da yürütülmesi gerektiğini gözler önüne sermiştir. Bu ihtiyacın hissedilmesinin ardından 2005 yılının ortalarında hükümet işçilerle ilgili yaptığı müdahaleleri azaltma yoluna gitmiştir. Öncelikle katı bir şekilde ücret limitleri koymuştur. Bunun garantilenmesi ise iki farklı ulusal işçi birliği ile olmuştur: Genel İşçi Konfederasyonu (Confederación General del Trabajo [CGT]) ve Arjantinli İşçiler Merkezi (Central de los Trabajadores Argentinos [CTA]). Bu oluşumlar özel sektörü ve kamu sektörünü temsil etmiş ve süreci bu iki alandaki işverenler ile birlikte yürütmüşlerdir. Sokak satıcılarının kooperatiflerinin de bir parçası olduğu, farklı sosyo-ekonomik aktiviteler için çalışan ücretsiz işçilerin heterojen bir bileşimi olan Popüler Ekonomi İşçileri Konfederasyonu (Confederation of Workers of the Popular Economy [CTEP]) 2011 yılında kurularak popüler ekonomi anlayışına uygun olarak bir birlik oluşturmaya çalışmıştır (Fernández-Álvarez, 2020).

Yoksullukla Mücadeleye Yönelik Sosyal Politika Programları

Arjantin'in siyasi istikrarsızlıklarla dolu tarihi ve sıklıkla gerçekleşen askeri darbelerin toplumun dengesini kurması yönünde engel teşkil etmesi siyasilerin sivil toplumla bir noktada diyalog kurmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu sebeple Eduardo Duhalde'nin Ocak 2002'de yönetime gelmesiyle birlikte başlayan süreçte birçok program uygulanmıştır. Bu programlar klasik sosyal politika programlarından farklı özellikler taşımışlardır. 2002 Krizi sonrasında Arjantin'in sosyal politikalarının kökeni değişikliğe uğramıştır. Ekonomi nispeten istikrarlı bir hal alınca, yoksulluk oranları ve işsizlik oranları sınırlanınca sosyal politikalarda da radikal değişimler görülmüştür. Öncelikli olarak "istihdam edilemez"i ve "istenmeyen"i tanımlama başlangıç noktası olarak ele alınmıştır. Bu gruba ise kendilerine bağımlı küçük çocukları olan aşırı derecede yoksul kadın ve erkeklerle birlikte yaşlılar girmektedir. Zira bu kesimler piyasa tarafından tercih edilmemektedir. Bu dönüşüm süreci ise fiilen 2004 yılında başlamıştır (Tepepa, 2019, s. 35). Nakit transfer programları gelir seviyelerini doğrudan etkilemektedir. 1990'lı yıllarda kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi, düzenleyici çerçevede yapılan değişiklikler, sosyal güvenlik sigortalarının azaltılması ve devletin sorumluluklarının azalması işsizliği ve yoksulluğu artırmaya başlamıştır. Bu sebeplerden ötürü 2002 krizi ile başlayan ve 2006 yılına kadar uygulanan politikaların birincil amacı yoksulluğu azaltmak olmuştur (Faur, Campos, Pautassi ve Zimmerman, 2010).

İşsiz Hane Halkı Başkanları Programı (Programa Jefas j Jefes de Hogar Desocupados [PJJHD]) 1990'lı yıllarda Arjantin'de başlayan sosyal politika programlarının uygulama ve dizaynı açısından geçirdiği değişikliklerin yansıması niteliğindedir ve bu program toplumun bütün üyelerinin refahını öncelemiştir. Bu programın tasarımı toplumdaki temsilciler tarafından gerçekleştirilmiştir. Sosyal katılımın yüksek olduğu bu program kapsam bakımından da oldukça geniştir ki yetişkinlere yönelik profesyonel eğitimleri ve okul tamamlama süreçlerini de kapsamaktadır (Tepepa, 2019, s. 20). İlk büyük gelir transferi programı niteliği taşıyan PJJHD, Nisan 2002'de uygulanmaya başlamıştır ve bu programa dâhil olabilmek için öncelikli olarak belediyelere başvurulması gerekmiştir. Belediyeler, Buenos Aires Hükümeti ve Çalışma Bakanlığı inceledikleri başvuruların reddi dâhilinde gerekçelerin de

açıklanmasından sorumlu olmuşlardır (Faur vd., 2010, s. 359). PJJHD'nin aktiviteleri üç eksenle gerçekleşmiştir: aileler için güvenliğin ve korunmanın sağlanması, bölgesel kalkınmanın gelişimi ve sosyal ekonominin kalkınması (Tepepa, 2019, s. 23). Sosyal politika programlarının dönüşüm sürecinde 2004 yılı somut birtakım adımların hayata geçirildiği yıl olmuştur. Bu aşamada PJJHD'den faydalananlar üç farklı programa dağıtılmışlardır: Eğitim ve İstihdam Sigortası (Seguro de Capacitación y Empleo), Sosyal İçerme Aile Planı (Plan Familias para la Inclusión Social) ve Daha Yaşlı Vatandaşlar Planı. İkinci aşama ise 2007- 2009 yıllarını kapsamaktadır ve bu aşamada hâlihazırda PJJHD faydalanıcısı aileler başka planlara dâhil olmaya başlamışlardır. Bu planlar ise şunlardır: "Arjantin Çalışıyor" (Plan Argentina Trabaja- The Argentina Works), "Daha Çok ve Daha İyi Mesleklerle Gençler" (Plan Jovenes con Mas y Mejor Trabajo- Youngsters with More and Better Jobs) ve "Çocuklar için Evrensel Görev" (Asignación Universal por Hijo- the Universal Assignment for Child). Üçüncü aşama ise 2015'te başlamıştır. Bu aşamada ideolojik açıdan farklı bir yöntem benimsenmiştir. En çok ihtiyacı olanlara minimum gelir elde edebilmeleri adına geleneksel koşullu kredi transfer programları uygulanmıştır (Tepepa, 2019, s. 35). Bu dönüşüm süreci birtakım koşullulukları da beraberinde getirmiştir. Aile Planı (Plan Familias) ve Eğitim ve İstihdam Sigortası Programı birleşince WB'in birtakım koşullarını da uygulamaya başlamışlardır. Bu koşullulukta esas olan kadınların çocuklarla ilgilenmesi ve erkeklerin ne olursa olsun bir iş sahibi olmalarıdır. Uygulanan birçok program olmasına rağmen programlara yönelik en büyük eleştiri ulaştıkları kitlelerin ve o kitlelere sağlanan faydaların yetersiz görülmesi noktasında olmuştur (Féliz, 2011, s. 354).

Uzun vadeye yayılmış sosyal politika programları ile birlikte birtakım acil durum planları da aşırı yoksulluğun azaltılmasına yönelik olarak hazırlanmış olup bu planlar cinsiyet ayrımı yapmayacak şekilde kurgulanmıştır. Yetersiz Beslenenler ve Zayıflar için Gıda Yardımı (Ayuda Alimentaria para Desnutridos y Bajo Peso- Food Aid for Undernourished and Underweight), yetersiz beslenmeyi önleyebilmek adına hayata geçirilmiş bir program olmuştur. Yardımın hedef kitlesini ise muayene ile kilosu ve boyunun normalin altında olduğu tespit edilen çocuklar oluşturmuştur. Acil Gıda Planı (Plan Emergencia- Emergency Food Plan) aynı şekilde yetersiz beslenmeye yönelik olup hedef kitlesini de çocuklar oluşturmuştur. Gıda Yardımı (Asistencia Alimentaria- Food Assistance) ise hane halkı geliri 150 doların altında olduğu zaman faydalanılabilecek bir programdır. Yaşam Planı (Plan Vida- Plan Life) ise gıda sağlığını dikkate almakla birlikte çocukları ve gebeleri kapsamaktadır. Çare (Remediar 2002-2008 - Remedy) ise sağlık alanında işlev gören bir programdır ve herkesi kapsamaktadır. Yaşlılar Planı (Plan Adultos Mayores- Plan Seniors) ise ikamet yeri şartıyla birlikte parasal herhangi bir destek almama koşulu taşımaktadır (Tepepa, 2019, s. 21).

Birçok sosyal yardım planının uygulandığı ve uzun vadeli programların yürütüldüğü Arjantin'de özellikle yoksulluğu azaltma amacı güden birkaç temel program mevcuttur. PJJHD yoksulluğu azaltmak ve insanların yaşam koşullarını iyileştirmeleri adına uygulanan en kapsamlı program olmakla birlikte onu takiben farklı programlar da uygulanmıştır. Ailelerin Sosyal Katılımına Yönelik Program (Programa Familias por la Inclusión Social [IDH]- The Programme for the Social Inclusion of Families) Sosyal Kalkınma Bakanlığı tarafından uygulanmaya başlanmıştır. Savunmasız Gruplara Yönelik Bakım Programı (Programa de Atención a Grupos Vulnerables [PAGV]) adlı programın yeniden formüle edilmesiyle uygulanmaya başlayan program esas itibarıyla 1996 yılında başlamış olup 2001 Krizi sonrası gelir transferi bileşeni ile yeniden konumlandırılarak revize edilmiştir. IDH'nin iki önemli bileşeninden ilki nakit transferleridir. Bu transferler sosyal güvenlik desteği hesaplarında kullanılmamakta olup bakanlık tarafından ortaya konan kriterleri sağlayan ailelere sağlanmaktadır. Ailenin ve toplumun gelişmesi de ikinci bileşendir. Programa dâhil olmak birtakım kriterlerin sağlanmasını gerektirmektedir. Hamile kadınların ve çocukların genel sağlık kontrolü yaptırması ve çocukların eğitim sistemine dâhil olmaları en önemli koşullardandır. Ulusal çapta bir program olan IDH, çoğunlukla kentsel bölgelerde uygulanmıştır. 2002 yılında program yeniden tanımlandığında programa katılım koşulları şu şekilde revize edilmiştir: faydalanıcılar yoksulluk çeken gruplardan olmalı ve 19 yaşından küçük çocuğu olan ve/veya aile bireylerinden birinin hamile olduğu ailelerden olmalıdır. Herhangi bir şekilde destek ve maaş almayan bu kişilere verilecek aylık destek ailenin büyüklüğüne göre değişebilmekteydi. Başlangıç desteği bir çocuk veya bir hamile başına 100 Arjantin pezosu (ARS) olup çocuk sayısındaki her bir artışta 25 ARS eklenmektedir ve maksimum destek 200 ARS kadar olmaktadır. Teminatı alan annede aranan şart ise liseyi tamamlamamış olmasıdır.

Programın işleyişinde sorumluluk büyük ölçüde anneye düşmektedir ve anne gereken belgeleri sunmak ve gerekli görüldüğü takdirde belgeleri temin etmek sorumluluğu altındadır. Ekim 2004'te çıkartılan bir kararname ile bu programın işleyiş süreci Sosyal Kalkınma Bakanlığı'ndan alınıp Çalışma Bakanlığı'na devredilmiştir. 2005 yılında ise yardımın başlangıç miktarı 150 ARS'ye ve maksimum miktar 275 ARS'ye yükseltilmiştir. 2005 yılında İstihdam, Sosyal Politika ve İnsani Kalkınma sekreterlikleri PJJHD faydalanıcılarının IDH programına dâhil edilmesi yönünde ortak bir karar almışlardır. İsteğe bağlı olan bu geçiş için bir rıza mektubu sunulması gerekmektedir ve bu geçişle kişiler "Familias" programına dâhil olmaya başlamışlardır (Faur vd., 2010, s. 357).

Sosyal olarak savunmasız olanların gelirlerini iyileştirme amacı güden Yerel Kalkınma ve Sosyal Ekonomi Planı'nın (Plan de Desarrollo Local y Economía Social, Manos a la Obra [PMO]) yürütülmesi ve operasyonel faaliyetlerini hayata geçirmesi Sosyal Politika Sekreterliği aracılığı ile olmuştur. İlgili iyileştirmeler ve kalkınma ise teknik destekler, eğitimler ve girişimlere sağlanan finansal destekler yoluyla gerçekleştirilmekte olup tarımın verimliliğinin artırılması yerel kalkınma açısından oldukça önemlidir. PJJHD programının kayıtlarının kapalı olduğu bu dönemde bu plana dâhil olmak için de belirli koşullar gerekmiştir. 2004 yılında dönemin Sosyal Kalkınma Bakanı Daniel Arroyo, üç çocuktan fazla çocuğu olan ve yapısal yoksul olarak nitelendirilen ailelere sosyal destek programlarının sağlanabileceğini, diğer bireylerin ise üretici faaliyetler gerçekleştirmeleri dâhilinde desteklenebileceğini açıklamıştır (Faur vd., 2010, s. 357). Üretim veya hizmetlerle ilgili girişimler için destek, kurumsal güçlendirme, teknik destek ve işbirliği gibi üç temel bileşeni olan bu program dâhilinde altı farklı üretim ve hizmet finanse edilebilmektedir. Bu alanlar bireysel girişimler ya da aile girişimleri, üretim destek hizmetleri, üretim zincirleri, bireysel tüketime dayalı projeler, ticari üretime dayalı girişimler ve iş araçlarıdır. Planın faydalanıcısı olmak isteyenlerin belediyeler, yerel danışma konseyleri veya hükümet/ hükümet dışı kuruluşlar aracılığı ile bir proje sunmaları gerekmektedir. Bu da programın temel problemi haline gelmiş ve herhangi bir kurum veya oluşumla bağlantılı olmayanların programın faydalanıcısı olma ihtimallerini düşürmüştür (Faur vd., 2010, s. 359). Bir diğer program olan Daha Yaşlı Yetişkinler Programı (Programa Adulto Mayor Más [PAMM] - the Programme for the Elderly) ise 2003 yılında oluşturulmuştur. 70 yaş üstüne hitap eden bu programda faydalanıcıların herhangi bir geçim kaynağı bulunmaması gerekmekte olup bir mülk sahibi olmama, kendisinin veya eşinin herhangi bir emeklilik sistemine dâhil olmaması ve yasal olarak kendilerine bakmakla yükümlü kimselerin olmadığını ispatlama koşulları aranmaktadır. Süreç ise yaşanan şehirdeki bir bakımevini ziyaret ederek başlamaktadır. Bu bakımevlerinin yaygın olmaması da başvuru sahibinin uzun seyahatler gerçekleştirip başvuruyu ancak yapabilmesine yol açmaktadır (Faur vd., 2010, s. 360). 2009 yılına gelindiğinde diğer sosyal programlara dâhil olan aileleri doğrudan kapsamına alan ve detaylı kurgulanmış olan Evrensel Çocuk Ödeneği (Asignacion Universal por Hijo [AUH]) oluşturulmuştur. Yeni katılımcılar Sosyal Güvenlik Ulusal Yönetimi (ANSES) web sitesinde kimliklerini doğrulamak ve kaydettikleri bilgilerin kanıtlarını sunmak yükümlülüğü altındadırlar. Seçim kriterlerinin incelenebilmesi için gerekli önkoşul ise resmi ikametinin en az üç senedir Arjantin'de olmasıdır. Onaylanan faydalanıcılara sağlanacak para transferinin miktarı ise paranın kime verileceği, verileceği kişinin çalışma durumu ve ikamet edilen coğrafi bölgeye göre değişiklik göstermektedir. Söz konusu desteğin %80'i 12 aya bölünerek ödenmekle birlikte kalan %20'si ise peşin olarak tek seferde ödenmektedir. %20'nin alınabilmesi için de birtakım kriterlerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir: ailelerde bulunan 5 yaş altı tüm çocuklar WB tarafından finanse edilen "SUMAR Programı" na kayıt olmuş olmalı ve 5-18 yaş arası çocuklar Eğitim Bakanlığı tarafından tanımlanmış resmi eğitimleri alıyor ve sağlık kontrollerini düzenli olarak yaptırıyor olmalı (Tepepa, 2019, s. 37). 2013-2016 yılları arasında finanse edilmiş olan bu program tamamlandığında alması gereken günlük gıda miktarının altında kalanlar ise analiz edilmemiştir (Nuñez, Fernández-Slezak, Farall, Szretter, Salomón ve Vallengia 2016, s. 720).

Sonuç

Küreselleşme ve beraberinde getirdiği neoliberal politikaların daha geniş alanlarda ve coğrafyalarda yaygınlaşması hususu yoksullukla mücadele politikaları söz konusu olduğunda da kendini göstermiştir. Özellikle 1980'li yıllar sonrasında ekonomik anlamda liberal politikaların uygulanması tüm dünyada etkisini göstermiş ve gerek devletlerin ulusal politikaları gerekse küresel sistemde uyguladıkları politikaları büyük bir dönüşüme uğramıştır. Sınırların belirginliğinin azalmasıyla birlikte esasen ulusal problemler de ulusal olmaktan çıkmış dünyanın tamamını ilgilendiren küresel sorunlar haline gelmiştir. Yoksulluk da bu sorunların en önemlilerinden olmuştur.

Arjantin, yoksullukla mücadele politikalarını küresel sistem içerisindeki politikalarını etkileyen tüm derecelerdeki aktörlerle eşgüdümlü olarak belirlemeye çalışmaktadır. Uluslararası seviyede Arjantin'in yoksullukla mücadele politikalarını etkileyen ve hatta bazı dönemlerde bu politikaların belirleyicisi olan uluslararası kuruluşlar mevcuttur. WB bu kuruluşlardan en eski ve etkili olanı olmuştur. Etkisinin verimliliği tartışmalı olsa da özellikle yapısal uyum programları ile kendini gösteren bu yönetim süreci devlet ve devlet altı birçok faktörün işbirliği içerisinde çalışmasının verimi artıracığı yönündeki gerçekliği gözler önüne serdiğinden dolayı tartışmalı yanını halen korumaktadır. Benzer şekilde etkisi olan bir diğer kuruluş ise IMF olmuştur. IMF özellikle kriz dönemlerinde Arjantin için kreditor görevi görmüş, ekonomisini toparlaması açısından mali destek sağlamıştır. UNDP ise Arjantin'in yerel ihtiyaçlarını göz ardı etmeyen, ülkenin ulusal dinamikleri ile doğru bir yönetim ile yoksullukla mücadele politikalarının yönlendirilebileceğini göstermiştir.

Bölgesel faktörler incelendiği zaman ise Latin Amerika ve Karayipler Ekonomik Komisyonu ile Rio Grubu dikkat çekmektedir. Latin Amerika birçok sistemsel ve kurumsal sıkıntının yaşandığı ve çoğu alanda yapısal değişikliklere gidilmesinin elzem olduğu bölgelerdendir. Kayıt dışı istihdam, enflasyon, sosyal hareketlerle dolu bir geçmiş, siyasi ve ekonomik krizler gibi birçok olgu günümüz Latin Amerikası'nı oluşturan özelliklerindedir. Bu olgular ise yapısal birçok değişiklik ve sistemsel birçok düzenleme ile Latin Amerika'nın ekonomik, siyasi ve sosyal dokusuna zarar vermeyecek hale getirilebilir. Bu şekilde kronik problemleri olan ülkelerin olduğu Latin Amerika yoksulluk konusuna ayrıca cinsiyet odaklı bir bakış geliştirmiş, günümüze yaklaştıkça kadın-erkek yoksulluk oranları arasındaki fark azalmaya başlasa da tarihsel süreç içerisinde kadınların çoğunlukla daha yoksul olduğunu vurgulamıştır.

Arjantin'in yoksullukla mücadele politikalarını en baskın şekilde ulusal dinamiklerin şekillendirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Sosyal politikalar nezdinde gerçekleştirilen sosyal harcamalar ülke içerisinde bulunan dezavantajlı olan ya da bu politikalardan gelecek olan aynı ve nakdi yardıma ihtiyaç duyan gruplara yöneltilen ve dolayısıyla gelir eşitsizliğinin ve yoksulluğun yarattığı olumsuz etkiler azaltılmaya çalışılacaktır (Çetin, 2021, s. 590). Cinsiyet eşitliğini önemseme, verimli olma, kişilerin yardımlara erişebiliyor olması ve alınan yardımlardan sonra kişilerin hayat standartlarının iyileşmesi gibi birçok husus tartışma konusu olsa da Arjantin Hükümeti sosyal politikalara her zaman önem vermiştir ve oldukça detaylı programlar uygulamışlardır. Programlar tasarlanırken programların kapsayıcı olmalarına özen gösterilmiştir. Küreselleşme, neoliberal politikalar ve Arjantin'deki mevcut yoksulluk oranları devleti ulusal egemenliğinin zedelenmeyeceği bir politika çizgisi belirlemeye itmiştir. 1990'lı yıllarla başlayan programlar ve planlar yıllar içerisinde önemli dönüşümler geçirmiştir. Özellikle 2001 krizi sonrasında sosyal politika programlarının dönüşümü daha da hız kazanmış ve günümüzde halen Arjantin için en kapsayıcı plan olarak nitelendirilen İşsiz Hane Halkı Başkanları Programı ilk büyük gelir transferi programı olmuştur. Kendinden sonra gelen programları da şekillendiren ve zaman içerisinde farklı planlara bölünerek faydalanicılarını daha da özelleştirilmiş planlara yönlendiren bir yapıya bürünmüştür. Yardımlara başvuru kriterleri oldukça detaylandırılmış olup bölgenin kronik problemlerinden olan cinsiyet eşitsizliği gibi konuların giderilmesi için de programların uygulanması esnasında bu hususta çaba gösterilmiştir. Bu bağlamda kadınların, çocukların ve yaşlı insanların yardımların en temel hedef kitlelerinden olduğu görülmektedir.

Küreselleşme, Arjantin ekonomisini oldukça fazla açıdan etkileyen bir olgu olmakla birlikte Arjantin'in hassas problemlerinden olan yoksullukla mücadele konusunda hükümetleri daha

detaylandırılmış politikalar izlemeleri yönünde bir uyarıcı rolünü üstlenmiştir. Ülkenin ekonomisini toparlayabilmek ve krizleri yönetebilmek adına aldığı krediler ve dâhil olduğu yapısal uyum programları kırılmalı olan ekonomisini dış etkilere daha da açık hale getirmiştir. Ayrıca uluslararası sistemle geliştirilecek olan artan bağımlılık ilişkilerinin eşitsizlikleri artırma eğiliminden dolayı Arjantin'e yoksullukla mücadele alanında ne ölçüde katkı sağlayabileceği her daim tartışmalı olacaktır. Yoksullukla mücadele sorununun çözümü ise sadece ekonomik parametrelerle açıklanacak bir alan olmamakla birlikte siyasi birtakım işbirliklerini ve uzun vadeli planlamaları gerektirmektedir. Bir ülkenin iç işlerine karışma ve ulusal egemenliğinin zedelememesi açısından yoksullukla mücadele politikaları söz konusu olduğunda Arjantin hükümetlerinin daha dikkatli hareket ettiği görülmektedir. Ülke içerisindeki politika değişiklikleri neoliberal politikaların tüm dünyada yükselişi ile paralellik göstermekte olup bununla birlikte yaşanan krizlerle de daha içe dönük politikaların benimsenmesi eğilimi görülmüştür. Bu noktada da sosyal politika programlarının uygulanmasının yaygınlaştığı ve etki alanının genişlediği görülmektedir. Yoksullukla mücadele alanında uyguladığı sosyal politika programları ile gelişme katedebilmiş olan Arjantin yapısal kısıtlamalarının getirdiği olumsuzluklar sebebiyle bölgesel ve uluslararası dinamiklerle olan işbirliği mekanizmalarını kendi devlet politikaları ile uyumlu olacak yönde geliştirebildiği sürece yoksullukla mücadele alanında daha etkin politikaları hayata geçirebilecektir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Bu çalışma tek yazarlı olduğundan dolayı yazarın katkı oranı %100'dür.

Çıkar Çatışması

Çalışmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum bulunmamaktadır.

Açıklama: Bu çalışma yazarın 2022 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalında tamamlamış olduğu "Küreselleşme, neoliberal politikalar ve Latin Amerika'da ekonomik kalkınma: Arjantin deneyimi" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

Kaynaklar

- Adams, R. (2003). *Economic growth, inequality, and poverty: Findings from a new data set*. Washington: The World Bank Poverty Reduction Group. Retrieved from <http://documents.worldbank.org/curated/en/168041468761746890/pdf/multi0page.pdf> in 19.02.2019.
- Baumann Fonay, I., y Cohan, L. (2018). *Crecimiento económico, PTF y PIB potencial en Argentina*. Working Paper 0001, Ministerio de Hacienda, Secretaría de Política Económica- Subsecretaría de Programación Macroeconómica.
- Besley, T., and Coate, S. (1992). Workfare versus welfare: Incentive arguments for work requirements in poverty-alleviation programs. *The American Economic Review*, 82(1), 249-261.
- Bırau, R., and Doaga, D.I. (2019). The effects of poverty on emerging countries development in the context of globalization and rapid economic growth. *Letters & Social Science Series*, 1, 107-114.
- Bradshaw, S., Chant, S., and Linneker, B. (2019). Challenges and changes in gendered poverty: The feminization, de-feminization, and re-feminization of poverty in Latin America. *Feminist Economics*, 25(1), 119- 144.
- Caruso Bloeck, M., Galiani, S., and Weinschelbaum, F. (2019). Poverty alleviation strategies under informality: Evidence for Latin America. *Latin American Economic Review*, 28(14), 1-40.
- Cervantes- Godoy, D., and Dewbre, J. (2010). *Economic importance of agriculture for poverty reduction*. Paris: OECD Publishing.

- Cespedes Quiroga, M., and Martin, D.P. (2017). Technology foresight in traditional Bolivian sectors: Innovation traps and temporal unfit between ecosystems and institutions. *Technological Forecasting & Social Change*, 119, 280-293.
- Çetin, İ. (2021). Yolsuzluk sosyal harcamaları azaltıyor mu? Gelişmekte olan ülkeler için bir analiz. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 590-601.
- Dollar, D., and Kraay, A. (2002). Spreading the wealth. *Foreign Affairs- HEINONLINE*, 81(1), 120-133. doi:10.2307/20033007.
- Durmaz, Ş. (2016). İşgücü piyasasında kadınlar ve karşılaştıkları engeller. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(3), 37- 60.
- Faur, E., Campos, L., Pautassi, L., and Zimmerman, S. (2010). Rights questioned. Limitations of poverty-reduction policies in Argentina. *International Social Science Journal- Wiley Online Library*(60). doi:1468-2451.2010.01726.x
- Féliz, M. (2011). The macroeconomic limits of income's policy in a dependent country: The need and possibilities for radical reformers in social policies in Argentina after the crisis (2001-2008). P. Mutis, Alicia and S. Ong'wen Okuro (Eds), *Strategies against poverty- designs from the North and alternatives from the South* in (pp.301- 324). Buenos Aires: Consejo Latinoamericano de Ciencias Sociales (CLASCO).
- Fernández-Álvarez, M.I. (2020). Building from heterogeneity: The decomposition and recomposition of the working class viewed from the "popular economy" in Argentina. *Dialect Anthropol.*, (44), 57-68. doi:10624-018-9509-6.
- Fiszbein, A., Aduriz, I., and Giovagnoli, P.I. (2003). The Argentine crisis and its impact on household welfare. *CEPAL Review*. Retrieved from <https://www.cepal.org/en/publications/10935-argentine-crisis-and-its-impact-household-welfare> in 07.02.2019.
- Gupta, S.P. (1984). Conceptualizing poverty. *Sociological Bulletin*, 33(1/2), 63-74.
- Haines, E.A., Ferrari- Filho, F., and Neyra, H. (2020). The consequences of the international financial crisis and the great recession in Argentina and Brazil. *Brazilian Journal of Political Economy*, 40(1), 68- 85.
- Hanke, S. H. (2023, May 18). Hanke's 2022 Misery Index. *National Review*. Retrieved from <https://www.nationalreview.com/2023/05/hankes-2022-misery-index/> in 07.10.2023.
- Hardoy, J., and Almansi, F. (2011). Poverty in Latin America. J. Hardoy and F. Almansi (Eds.) *Assessing the scale and nature of urban poverty in Buenos Aires* in (pp.3-11). International Institute for Environment and Development.
- Hoff, H., Monjeau, A., Gomez- Paredes, J., Frank, F., Rojo, S., Malik, A., and Adams, K. (2019). *International spillovers in sdg implementation: The case of soy from Argentina*. Stockholm: Stockholm Environment Institute (SEI).
- Huang, J. (2016, Şubat 16). Argentine non-profit organizations provide food for over 48,000 people with leftovers from the Banquet. *World Wide Web*. Retrieved from <https://world.huanqiu.com/article/9CaKrnJTS5m> in 10.10.2021.
- Jonas, J. (2002). *Argentina: The anatomy of a crisis*. ZEİ Working Paper.
- Joseph Rowntree Foundation (JRF). *What is poverty*. Retrieved from <https://www.jrf.org.uk/ourwork/what-is-poverty> in 03.02.2022.

- Krogstad, E. (2007). The Post-Washington Consensus: Brand new agenda or old wine in a new bottle?. *Challenge*, 50(2), 67-85.
- Löwy, M. (1998). *Latin Amerika Marksizmi*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Machado, F., Scartascini, C.G., and Tommasi, M. (2011). Political institutions and street protests in Latin America. *The Journal of Conflict Resolution*, 55(3), 340-365.
- Martin, D.P. (2019). Knowledge transfer models and poverty alleviation in developing countries: Critical approaches and foresight. *Third World Quarterly*, 40(7), 1209- 1226.
- Mazur, J. (2000, Ocak). Labor's new internationalism. *Foreign Affairs*. Retrieved from <https://www.foreignaffairs.com/articles/2000-01-01/labors-new-internationalism> in 10.09.2022.
- Medeiros, M., and Costa, J. (2006). *Poverty among women in Latin America: Feminization or over-representation?*. UNDP Brazil: International Poverty Centre. Retrieved from <https://ipcig.org/sites/default/files/pub/en/IPCWorkingPaper20.pdf> in 28.06.2021.
- Moscovich, L. (2012). From top to bottom- and back to the top again: Federal spending, sub-national coalitions, and protests in Argentina. *Journal of Politics in Latin America*, 4(1), 35-72.
- Munck, R. (2001). Argentina, or the political economy of collapse. *International Journal of Political Economy*, 67-88.
- Munck, R. (2019). The labor question and dependent capitalism: The case of Latin America. J. Breman, K. Harris, C. Kwan Lee and M. van der Linden (Eds.), *The social question in twenty first century* in (pp. 116-132). Oakland: University of California Press.
- Murtaza, N., and Austin, M.J. (2015). Community organizing and service delivery during an economic crisis: The role of a Jewish international ngo in Argentina, 2001- 2009. *Social Development Issues*, 37(1), 38-52.
- Nardi, M.A. (2002). *Análisis comparativo de modelos institucionales de intervención en desarrollo rural en la provincia de Misiones*. Argentina: University of Buenos Aires.
- Nuñez, P. A., Fernández-Slezak, D., Farall, A., Eugenia Szretter, M., Salomón, O.D., and Valeggia, C.R. (2016). Impact of universal health coverage on child growth and nutrition in Argentina. *AJPH Research*, 106(4), 720- 726.
- Poverty. (2022, March 7). Merriam- Webster. Retrieved from <https://www.merriamwebster.com/dictionary/poverty> in 09.09.2022.
- Rong, T., and Yanan, L. (2019). Research on non-profit organizations' participation in the antipoverty problem in Argentina. *Canadian Social Science*, 15(8), 15- 29.
- Ruckert, A. (2009). A decade of poverty reduction strategies in Latin America: Empowering or disciplining the poor. *Labour, Capital and Society*, 42(1-2), 56-81.
- Schusterman, R, Almansi, F., Hardoy, A., Monti, C., and Urquiza, G. (2001). *Poverty reduction in action: Participatory planning in san fernando, Buenos aires-Argentina*. IIED Working Paper 6 on Poverty Reduction in Urban Areas. Retrieved from https://www.ucl.ac.uk/dpu-projects/drivers_urb_change/urb_governance/pdf_partic_proc/IIED_Schusterman_Poverty_Reduction_in_Action.pdf in 15.10.2022.

- Skare, M., and Pržiklas Družeta, R. (2016). Poverty and economic growth: A review. *Technological and Economic Development of Economy*, 22(1), 156- 175. doi:10.3846/20294913.2015.1125965.
- Soldano, D., y Andrenacci, L. (2005). Aproximación a las teorías de la política social a partir del caso argentino. L. Andrenacci (Ed.), *Problemas de política social en la Argentina contemporánea* in (pp.21-90). Buenos Aires: Prometeolibros.
- Stiglitz, J. E. (2004). The Post Washington Consensus Consensus. *The Initiative for Policy Dialogue (IPD)*.
- Tepepa, M. (2019). *Social policy in Mexico and Argentina*. Levy Economics Institute of Bard College.
- Tetteh Baah, S.K., Castaneda Aguliar, R.A., Diaz-Bonilla, C., Fujs, T., Lakner, C., Nguyen, M.C., and Viveros, M. (2023). *September 2023 global poverty update from the World Bank: new data on poverty during the pandemic in Asia*. World Bank Blogs. Retrieved from <https://blogs.worldbank.org/opendata/september-2023-global-poverty-update-world-bank-new-data-poverty-during-pandemic-asia> in 10.10.2023.
- The World Bank. (2002). *Poor people in a rich country*. Geneva: The World Bank- Poverty Reduction and Economic Management Programme.
- The World Bank (2023). *World Development Indicators- Argentina*. The World Bank- DataBank. Retrieved from <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators> in 10.10.2023.
- The World Bank (2023). *Poverty Headcount Ratio- Argentina*. The World Bank- DataBank. Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.LMIC?end=2021&locations=AR&start=2012> in 10.10.2023.
- Thompson, A. A. (1997). Non-governmental organisations and philanthropy: The case of Argentina. *International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 8(4), 401- 417.
- United Nations Development Programme. (2009). *Assessment of development results- evaluation of UNDP contribution- Argentina, executive summary*. The USA: UNDP.
- United Nations Development Programme. (2020). *Independent country programme evaluation- Argentina*. The USA: UNDP Independent Evaluation Office.
- Veltmeyer, H. (2006). *Latin Amerika ve başka bir kalkınma*. İstanbul: Kalkedon.
- Veltmeyer, H. (2007a). Latin Amerika'da yoksulluğa karşı Dünya Bankası. H. Veltmeyer ve A. O'Malley (Der.) *Neoliberalizmi aşmak- Latin Amerika'da kitle merkezli kalkınma: Kuramlar, deneyimler ve çıkartılacak dersler* içinde (ss. 175- 208). İstanbul: Kalkedon.
- Veltmeyer, H. (2007b). Merkezlesizleşme ve yerel kalkınma. H. Veltmeyer ve A. O'Malley (Der.) *Neoliberalizmi aşmak- Latin Amerika'da kitle merkezli kalkınma: Kuramlar, deneyimler ve çıkartılacak dersler* içinde (ss. 61-84). İstanbul: Kalkedon.
- Wolfensoh, J. (1999). *A proposal for a comprehensive development framework*. The World Bank. Retrieved from <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/33432> in 20.12.2022.

Extended Abstract

Introduction

Globalization is a phenomenon that has the capability to effect the countries' internal problems either by effecting them through mechanisms which has the capacity to solve the problems or internationalizing these problems through international mechanisms. The tendency to adopt neoliberal policies by 1990s was observed in many countries and it was obvious that neoliberal policies were dominant in state policies during this term. During these times, Argentina was both trying to adopt the principles of global system and solving its internal problems such as poverty alleviation. While Argentina increased its interaction with the international system with the help of the World Bank and the International Monetary Fund (IMF) in order to overcome the economic crises it experienced, it did not move away from the general policy line at the regional level in determining its socio-economic policies. In the fight against poverty, Argentina has tried to reduce poverty in the country by keeping it under control, especially with its social policy programs and long-term plans. Social policy programs, which started to be transformed with the crises experienced towards the end of the 1990s, underwent a radical change with the crisis in 2001. During this period, cash transfers were discussed as an important tool to effectively reduce poverty in the country. The approaches to explain the nature of poverty and poverty alleviation issue in Latin America, especially in Argentina, requires a multilateral view which includes internal, regional and global dynamics regarding poverty issue. In this regard, the aim of this study is to discuss the factors that determine Argentina's anti-poverty policies at international, regional, state and sub-state analysis levels. The main problem of the study is to determine at what analysis level Argentina's policies are concentrated and decisive when it comes to combating poverty. Other problematics that the study seeks to answer are as follows:

1. How important are the activities and practices carried out on a global scale in the fight against poverty for Argentina?
2. Will the issue of combating poverty be realized when international, regional and domestic dynamics are in harmony with each other?
3. Is the fight against poverty an issue in which Argentina's sovereignty is dominant, or is the solution of this problem on a global basis with globalization?

Method

The main method of this study is the three- level of analysis method which means to discuss the unit of analysis in three levels which are state and sub-state, regional and global. The conceptual framework constructed with this method has been discussed and interpreted in the light of globalization and neoliberal policies. The affects of globalization processes and neoliberal policies on poverty reduction policies are especially reflected in the international dynamics part of this study. Qualitative data collection methods were used in the study. Scientific articles, books and reports, which are secondary sources, are data sources. The most important limitation of the study was the difficulty in accessing quantitative data. For this reason, in the study, the policies to combat poverty could not be supported with quantitative values and were put forward qualitatively.

Conclusion, Discussion and Recommendations

Argentina has been trying to implement its poverty reduction policies in accordance with all factors that have been effecting Argentina in all these three levels. International organizations have been an accelerator in poverty reductions policies. The World Bank has shown itself as the oldest and the most sufficient one. However, the use of structural adjustment programs is still controversial while considering the increasing effect of state and sub-state factors. When it comes to the regional factors that determine the poverty reductions policies it is seen that some structural changes are needed to decrease the levels of poverty and to combat poverty. Since some structural problems and gender inequalities, the poverty within Latin America has been moved to a different phase. In spite of all these

structural problems and blockades against combatting poverty, some legal and administrative arrangement may help to change it.

Considering the internal dynamics, there have been too many cash transfer programs which had detailed conditions to be participate in these programs. Some chronic problems such as gender inequalities, inefficiency and improving the livelihoods of the people who took advantages of these programs have been trying to overcome. The diversification of social policy programs and poverty reduction programs carried out by the state and its institutions in many areas shows that Argentina effectively uses state and sub-state factors in its poverty reduction policies, and the most dominant policy determinant is state and sub-state factors. The activities regarding to combat poverty in global scale are as important as the other factors in other scales. Since the harmonization of policies in three- levels is a vital element for efficient policies, the activities in global level has enormous importance. Even if in all three levels the policies are conducted in an efficient way, the most effective way to combat poverty is via harmonizing all policies in three different levels and integrate them into each other while necessary. However, the crises that Argentina has faced with pushed him to improve its relations with international organizations and hence the issue of poverty reduction has been directly linked to the policies of international organizations regarding overcoming of the crises. When the increasing interaction of Argentina with international organizations has been combined to increasing need to fight against poverty, a core importance has attached to international organizations. The issue of poverty reductions is not an issue that can be solved by some economic parameters, besides, it requires some strategic thinking, strategic moves and development plans. In this regard, when the poverty reduction has been trying to be solved in Argentina, the issue touches some points that are relevant with sovereignty of states and states do not want to abandon its rights.

Even the issue of poverty reduction and poverty itself could have been analyzed in different levels, for further research, the connections of all social policy programs with the international/ regional organizations may be investigated.

Fark Ödeme Desteklerinin Tarımsal Göstergelere Etkisi: Panel Veri Analizi

Hüseyin ATAŞ
Adıyaman Üniversitesi
hataş@adiyaman.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-3201-7360

Selim GÜNDÜZ
Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi
sgunduz@atu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-5289-6089

Hakan USLU
Samsun Üniversitesi
hakan.uslu@samsun.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-1649-6859

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1301502
Geliş Tarihi: 24.05.2023	Revize Tarihi: 29.09.2023
	Kabul Tarihi: 21.10.2023

Atf Bilgisi

Ataş, H., Gündüz, S. ve Uslu, H. (2023). Fark ödeme desteklerinin Tarımsal göstergelere etkisi: Panel veri analizi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(3), 716-732.

ÖZ

Türkiye’de uygulamada olan tarımsal destekleme politikaları, Avrupa Birliği’nin (AB) Ortak Tarım Politikası’ndan bağımsız değerlendirilmemektedir. 2000’li yıllardan sonra Türkiye’de yapılan tarımsal reform çalışmalarında AB uyum süreçleri göz önünde bulundurulmuştur. 2007’de dünyada yaşanan ekonomik krizle birlikte tarımsal desteklemelerde, genelde de tarımsal politikalarda bir paradigma değişimi gerçekleşmiştir. Türkiye’nin de dahil olduğu 30 Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) ülkesinin gerçekleştirdiği Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Doha İleri Tarım Müzakereleri’nde dünyada tarım piyasalarının serbestleştirilmesine artan dünya nüfusunu doyurmak için gereken gıdanın nasıl sürdürülebilir şekilde temin edilebileceğine odaklanmak gerektiği vurgulanmış, hedeflenen başlıklardan birisi olarak da adil rekabeti bozucu iç desteklerin azaltılması gerekliliği belirtilmiştir. Ancak gelinen noktada dünyada sürdürülebilir gıda ve tahıl temini problemleri, üreticilere yönelik koruyucu politikaların sorgulanmasına neden olmuştur. Bu çalışmada, belirtilen tartışmalar altında Türkiye’de uygulanan destekleme politika araçlarından birisi olan fark ödeme desteklerinin tarımsal üretim ve göstergeler üzerindeki etkisi 2002-2020 dönemi için ampirik olarak sınımlanmıştır. Türkiye’nin tamamını kapsayan il düzeyinde panel veri setinin kullanıldığı analizler kapsamında Huber, Eicker ve White tahmincisi kullanılmıştır. Bulgular, Türk lirası (TL) cinsinden fark ödeme desteklemelerinde gerçekleşen %1 birimlik artışın, tarımsal üretim üzerinde %0.74, tarımsal ürün değeri üzerinde %0.60, tarımsal ihracat üzerinde ise %2.23 oranında istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye yol açtığını ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Tarımsal desteklemeler, fark ödeme destekleri, panel veri analizi.

The Effect of Deficiency Payment Supports on Agricultural Indicators: A Panel Data Analysis

ABSTRACT

Agricultural policies in Türkiye are evaluated dependently of the European Union's (EU) Common Agricultural Policy. During the reforms made in Türkiye after the 2000s, the EU was taken into consideration in harmonization institutions. With the global economic crisis of 2007, supporting trade generally caused a paradigm shift in travel policies. The World Trade Organization's Doha Advanced Agricultural Negotiations across 30 OECD countries, including Türkiye, emphasized that it should cover the liberalization of agricultural markets in the world, but how to sustainably supply the food needed to feed the growing world population. The obligation to reduce support is explained. However, the problems of sustainable food supply and availability have led to the questioning of protective policies for managers. In this context, the effect of deficiency agricultural payment supports, which are one of the agricultural support policy tools implemented in Türkiye, on user generation and indicators, has been empirically tested for the 2002-2020 period. Huber, Eicker, and White estimators were used within the scope of the analyses used in the panel dataset within the scope of the province covering the whole of Türkiye. The findings revealed that 1% unit increase in deficiency payment supports (in Turkish lira) had a statistically significant effect on agricultural production by 0.74%, on agricultural product value by 0.60% and on agricultural exports by 2.23%.

Keywords: Agricultural subsidies, deficiency payment supports, panel data.

Giriş

Dünya nüfusundaki artış gıda, su ve enerji gibi en temel ihtiyaçlar üzerinde bir talep baskısı oluştururken, son birkaç yıldır dünyada yaşanan virüs salgını, devletlerarası savaşlar, bölgesel çatışmalar vb. koşullar da bu kaynaklara erişimi birçok ülke için zorlaştırmaktadır. Ukrayna-Rusya savaşı dolayısıyla yaşanan tahıl arz ve tedarik problemi tarım piyasasının serbestleştirilmesi ve uzak durulan koruyucu politikaların sorgulanmasına neden olmuştur. Yaşanan küresel problemler tarım sektörünün her ülke için ne kadar stratejik olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur.

Dünyada tarım ürünlerinin uluslararası ticaret içerisindeki payı, son 60 yılda %40 seviyesinden %9'a kadar gerilemiştir. Ancak dünya nüfusunun yaklaşık %70'inin halen kırsal kesimlerde yaşıyor oluşu, sosyo-ekonomik kalkınma ve yoksullukla mücadelede tarım sektörünün anahtar bir role sahip oluşu, gıda fiyatlarının dünyada artış göstermesi tarım sektörünün halen stratejik bir önemde olduğunu göstermektedir (İmir, 2008). Bununla birlikte, 2050 yılında artan dünya nüfusunun gıda ihtiyacını karşılamak için 2006'daki gıda üretimine göre %70 daha fazla gıda üretilmesi gerekeceği öngörülmektedir (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021).

Türk toplumunun sosyal ve iktisadi hayatında büyük öneme sahip olan tarım sektörüne, tarihsel süreç içerisinde çeşitli koruma, teşvik ve destekleme politikaları ile yön verilmeye çalışılmıştır. Türkiye'de uygulanan tarımsal destekleme politikaları ihtiyaç duyuldukça reforma tabi tutularak değiştirilmiştir. Bu politikalar Avrupa Birliği'nin (AB) Ortak Tarım Politikası'ndan bağımsız değerlendirilmemektedir. Nitekim 2000'li yıllardan sonra Türkiye'de yapılan tarımsal reform çalışmalarında AB uyum süreçleri göz önünde bulundurulmuştur (Fotourehchi ve Ahmet, 2016).

2007'de dünyada yaşanan ekonomik krizle birlikte tarım ürünlerinin fiyatlarının artması, özelde tarımsal destekleme genelde de tarımsal politikalarda bir paradigma değişimine sebep olmuştur. Bu paradigma değişimi Türkiye de dahil 30 OECD ülkesinin gerçekleştirdiği DTÖ Doha İleri Tarım Müzakereleri'nde somutlaşmıştır (Fotourehchi ve Ahmet, 2016). Müzakereler sonunda gelişmekte olan ülkelerin yayımladığı ortak bildirmede, artan dünya nüfusunu doyurmak için gereken gıdanın nasıl sürdürülebilir şekilde temin edilebileceğine odaklanmak gerektiği vurgulanmış, hedeflenen başlıklardan birisi olarak da adil rekabeti bozucu iç desteklerin azaltılması gerekliliği belirtilmiştir (Fotourehchi ve Ahmet, 2016). Türkiye'de tarımsal desteklemelerin bütçe içerisindeki payının azalmasının nedenlerinden birisi de Doha Müzakereleri'nde alınan kararlar olması muhtemeldir. Ancak dünyada geline nokta sürdürülebilir gıda ve tahıl temini problemleri, uzak durulan, üreticilere yönelik koruyucu politikaların sorgulanmasına neden olmuştur. Yapılan bu çalışmadan elde edilen sonuçların, yeniden önemi ortaya çıkan korumacı tarım politikaları için bir veri olması umulmaktadır.

Bitkisel üretimi artırma, verim ve kaliteyi yükseltme, çiftçilerin üretim maliyetlerine katkıda bulunma ve sürdürülebilirliği sağlama gibi amaçlarla uygulanan tarımsal destekleme politikaları; ürün bazında makro stratejik planlamaları uygulayabilmeye de olanak tanıyan bir enstrüman olması hasebiyle büyük önem arz etmektedir. Türkiye'de tarımsal destekleme politikaları; alan bazlı, fark ödeme ve hayvancılık desteklemeleri olmak üzere üç ana şekilde uygulanmaktadır. Fark ödeme desteklemeleri, tarımsal ürün piyasalarında oluşan ürün fiyatlarına müdahale etmeden üreticilere gelir desteği sağlamaya yönelik bir tarımsal destekleme politika aracı olarak tanımlanabilir (Teoman ve Çağatay, 2008). Fark ödeme destekleri teorik olarak üretici maliyetlerine belirli bir kâr marjı eklenerek hesaplanan hedef fiyat ile piyasada oluşan fiyat arasındaki farklılık üzerinden tespit edilebilmektedir. Üreticilerin maliyetleri piyasa koşullarındaki fiyattan fazla olması halinde desteklemeyi taahhüt eden kurum tarafından, üreticilere tazmin edici ödeme yapılmaktadır (Şahinöz, Çağatay ve Teoman, 2007).

Tarımsal teşviklerin tarım sektörünü nasıl etkilediği ile ilgili uluslararası literatürde tüm ülkeler için geçerli bir kabul/mutabakattan bahsetmek zor gözükmektedir. Koo ve Kennedy (2006), sanayileşmiş ülkelerin tarım sektörüne uyguladıkları desteklerin az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki tarım sektörüne zarar verdiğini savunmaktadır. Şöyle ki, gelişmiş ülkelerdeki tarımsal desteklemeler arz fazlalığına sebep olmakta ve dünyada tarımsal ürün fiyatlarını düşürmektedir. Bu durum az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin tarımsal gelirlerini olumsuz etkilemektedir. Tarım

ürünlerinin fiyatının düşmesi ise gelişmiş ve tarım ithalatçısı konumundaki ülkelere bir avantaj sağlamaktadır. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ülkeler kadar tarımsal desteklemelere pay ayıramaması ülkelerarası ticareti, rekabeti bozucu bir durum teşkil etmektedir.

Tarımsal destekleme politikalarının etkinliği, verimliliği ve yeterli olup olmadığına dair ilgili literatürde ciddi tartışmalar mevcuttur. Türkiye’de tarımsal destekleme politikalarının yeterliliği, desteklemelerin nasıl olması gerektiği ve bu desteklemelerin hangi amaçlarla kullanıldığını tespit etmeye yönelik araştırmalar literatürde önemli bir kategori olarak dikkat çekmektedir (Abay, Türkekul, Ören, Güner ve Özalp, 2017; Acar ve Eser, 2020; Bal, 2019; Başdemir, 2021; Bayar ve Şahin, 2018; Bayraktar ve Bulut, 2016; Demirdöğen, 2020; Erdal, Erdal ve Gürkan, 2013; Kandemir, 2011; Kredi Kayıt Bürosu, 2019; Laçın, 2019; Önal, 2016; Özçelik ve Özer, 2006; Özgür, 2018; Özkan ve Karaköy, 2018; Sakarya, Özmen ve Özmen 2007; Tan, Hasdemir ve Everest, 2015; Tunçer ve Günay, 2017; Ünüvar, 2019; Yüceer, Tan ve Semerci, 2020).

Belirtilen çalışmalar dışında tarımsal destekleme ödemelerinin tarımsal üretime ve tarım sektörüne etkisini ele alan çalışmaları üç hipotezle özetlemek mümkündür. Bu hipotezler enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi özetleyen; büyüme, koruma, tarafsızlık ve geribildirim hipotezlerine benzetilebilir. Tarımsal desteklemelerin tarımsal üretim ve sektör üzerinde düşük verim, az gelişmişlik ve üretime yabancılaşma gibi olumsuz etkileri olduğunu savunan araştırmalar tarımsal negatif geribildirim hipotezi olarak tarafımızca anılacaktır. Tarımsal negatif geribildirim hipotezine örnek çalışmalar şu şekildedir: Acar ve Bulut, 2010; Altıntaş, 2015; Demirdöğen ve Ören, 2012; Kandemir, 2011; Kızıl ve Çürük, 2021; Koo ve Kennedy, 2006; Ören, 1994; Ören ve Alemdar, 2012; Sav ve Sayın, 2018; Tokatlıoğlu, Selen ve Leba, 2018; Uslu ve Apaydın, 2021.

Tarımsal destekleme ödemelerinin tarımsal üretim ve tarım alanları üzerinde olumlu etkilerini tarımsal büyüme hipotezi olarak andığımız hipotez içerisinde değerlendirmek mümkündür. Tarımsal destekleme ödemelerinin üretim, tarım alanları ve sektöre olumlu etkileri olduğu değerlendirilen araştırmalar şu şekilde özetlenebilir: Aktaş, Altıok ve Songur, 2015; Akyol, 2018; Artık, 2014; Bayaner, Kıymaz ve Miran, 2012; Bayar, 2018; Bulut, 2020; Civan, 2010; Çakmak, 2020; Demirdöğen, Olhan ve Chavas, 2016; Duramaz ve Taş, 2018; Hatunoğlu ve Eldeniz, 2012; Işık ve Bilgin, 2016; Kazgan, 1981; Koç ve İşlek, 2020; Pekin, 1974; Sağdıç ve Çakmak, 2021; Şit ve Hırlak, 2011; Terin, Aksoy ve Güler, 2013; Uslu, 2021a; Yanıkkaya ve Koral, 2013; Ünal ve Fidan, 2014; Yıldız, 2017; Yılmaz ve Çobanoğlu, 2017.

Tarafsızlık hipotezi olarak belirtebileceğimiz tarımsal destekleme ödemelerinin tarımsal üretimde etkisi olmadığını savunan sınırlı da olsa araştırmalar mevcuttur (Alyu, 2009; Bayaner, Kıymaz ve Miran, 2015a; Şaşmaz ve Özel, 2019). Ayrıca tarımsal desteklemelerden büyük ölçekli üretim yapan çiftçilerin ve işletmelerin daha fazla istifade ettiğini savunan araştırmalar (Abay vd., 2017; Aydın ve Özkan, 2017; Topçu, 2008) ve tarımsal desteklemelerim kırdan kente göç boyutu ile ele alan çalışmalar da ilgili literatürde ele alınan konulardandır (Sugözü ve Hüseyini, 2017).

Bunların yanı sıra tarımsal destekleme türleri bazında yapılan çalışmalarda bulunmaktadır. Fark ödeme destekleme türünde ise bu desteklemenin Türkiye’de gelir artırıcı ve tarımsal üreticileri koruyucu etkisi olduğu konusunda bir mutabakattan söz edilebilir (Bulut, 2020; Doğan, 2018; Doğan, Kan ve Kan, 2018; Semerci, Kaya, Şahin ve Çıtak, 2012). Belirtilen çalışmalar nicel ve ekonometrik teknikler kullanmış olsa da çeşitli tarım ürünleri özelinde sonuçlar içermekte, fark ödeme desteklerinin tarımsal göstergelere etkilerini içermemektedir.

Etkinliği, uzun veri dönemine sahip olmayı gerektiren ekonometrik yöntemlerle kurulan modellerde veri aralığının kısa olması, tarımsal üretim sürecini etkileyeceği bilinen girdilerin (kimyevi gübre tüketimi, tarımsal enerji/akaryakıt tüketimi, tarımsal kredi kullanımı vb.) ve değişkenlerin ilgili tahmin modelleri içerisinde yer almaması, veri setlerinde il bazında verilerle tahmin yapılan analizlerin sınırlı sayıda olması ilgili literatürdeki çalışmaların dikkat çeken ölçüm eksikliklerindedir. Bu çalışmada, Türkiye’de uygulanan üç ana destekleme kategorisinden birisi olan fark ödeme desteklemelerinin tarım sektörüne etkisi, literatürde metodolojik olarak yukarıda belirtilen eleştiriler

dikkate alınarak ampirik olarak sınanmıştır. Spesifik olarak bu araştırma, literatürde yer alan çalışmalardan veri dönemi ve içerdiği kontrol değişkenleri yönüyle ayırmakta ve bulguları itibariyle tarım sektörüne yönelik makro bir perspektif sunmaktadır.

Panel veri analiz yöntemlerinin kullanıldığı bu çalışmada Türkiye'deki 81 ili ve 2002-2020 dönemini kapsayan bir veri seti yardımıyla ampirik olarak fark ödeme desteklemelerinin tarımsal üretim, tarımsal ürün değeri ve tarımsal ihracat üzerinde pozitif etkisi olduğu hipotezi sınanmıştır.

Araştırmanın genel amacı, Türkiye'de uygulanan tarımsal destekleme ödeme türlerinden birisi olan fark ödeme desteklemelerinin tarımsal göstergeler üzerindeki etkisini ölçmektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Fark ödeme desteklemeleri, tarımsal üretimi nasıl/ne oranda etkilemektedir?
2. Fark ödeme desteklemeleri, tarımsal ihracatı nasıl/ne oranda etkilemektedir?
3. Fark ödeme desteklemeleri, tarımsal ürün değerini nasıl/ne oranda etkilemektedir?

Yöntem

Çalışmanın analiz safhasında ekonometrik panel veri analiz yöntemleri kullanılmıştır. Ekonometrik panel veri modellemelerinin amacı gerçeği taklit etmek değil, sonucu etkileyen temel güçleri yakalamaktır (Hsiao, 2003). Panel veriler genellikle araştırmacılara çok sayıda veri noktası sunmakta ve böylelikle değişkenlerin serbestlik derecelerini arttırmakta ve açıklayıcı değişkenler arasındaki doğrusallığı azaltmaktadır. Bu durum ekonometrik tahminlerin etkinliğini de arttırmaktadır (Hsiao, 2003). Panel veri modelleri iki boyut içermektedir; biri yatay kesit boyutu olan (N) diğeri zaman serisi boyutu (T)'dir. Panel veri modeli basit bir regresyon gösterimi ile şu şekilde gösterilebilir (Yerdelen Tatoğlu, 2021);

$$Y_{it} = \alpha_{it} + \beta_{it} X_{it} + u_{it} \quad i = 1, \dots, N; \quad t = 1, \dots, T \quad (1)$$

1 numaralı denklemde yer alan Y bağımlı değişkeni, X_k bağımsız değişkenleri, α sabit parametresini, β eğim parametresini, u hata terimini ifade etmektedir. Ayrıca i alt indisi birimleri, t alt indisi de zamanı göstermektedir.

Araştırma Modeli

Türkiye'de uygulanan fark ödeme desteklerinin tarımsal göstergelere etkilerini ampirik olarak ele alan bu çalışmada kullanılan ekonometrik modellemeler Tablo 1'de verilmiştir. Ekonometrik modellemeler doğrultusunda hipotezler oluşturulurken literatürde fark ödeme desteklemelerinin tarımsal üretimi olumlu etkilediğini savunan çalışmalar (Bulut, 2020; Doğan, 2018; Doğan vd., 2018; Semerci vd., 2012) referans alınmıştır.

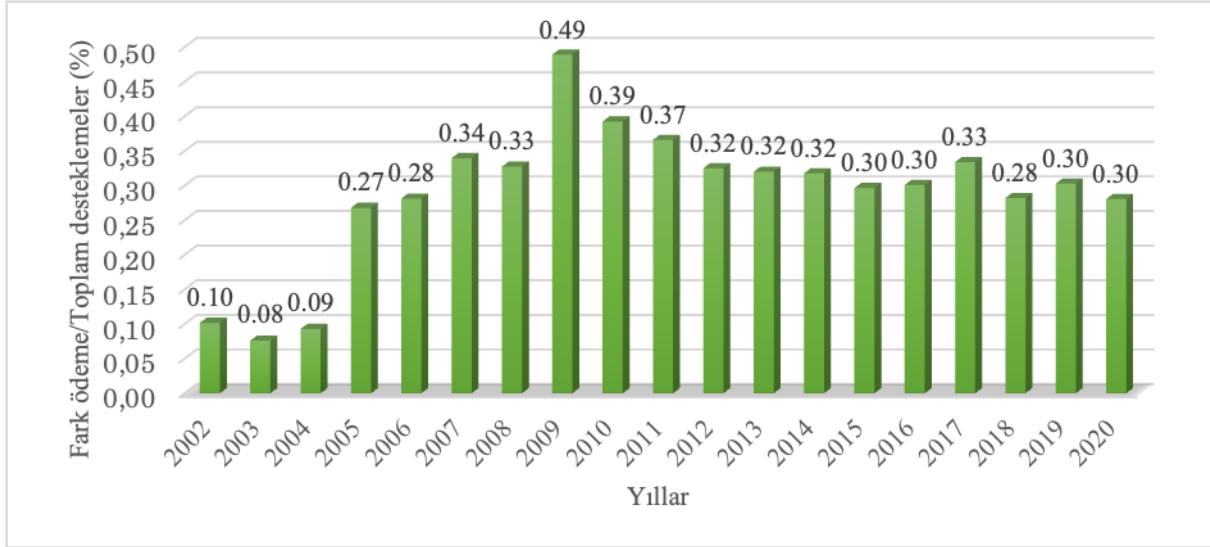
Tablo 1

Ekonometrik Modellemeler

$$\begin{aligned} \text{Model } A_1: \quad & \text{TarımsalÜretim}_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 \text{FarkÖdemeDesteklemeleri}_{i,t} + \beta_2 X_{i,t} + \varepsilon_{i,t} \\ \text{Model } A_2: \quad & \text{Tarımsalİhracat}_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 \text{FarkÖdemeDesteklemeleri}_{i,t} + \beta_2 X_{i,t} + \varepsilon_{i,t} \\ \text{Model } A_3: \quad & \text{TarımsalÜrünDeğeri}_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 \text{FarkÖdemeDesteklemeleri}_{i,t} + \beta_2 X_{i,t} + \varepsilon_{i,t} \end{aligned}$$

Tablo 1'de yer alan ekonometrik modeller hem TL ve hem de ABD doları cinsinden ayrı ayrı tahmin edilmiştir. Tarımsal üretim sürecindeki en önemli girdiler olan dizel yakıt, gübre ve gübrenin hammaddesi olan doğalgazın büyük oranda ithal ediliyor olması nedeniyle para birimi cinsinden olan tüm değişkenler ilgili yılların Türkiye Cumhuriyet (T.C.) Merkez Bankası yıllık dolar satış kuru ortalamalarına bölünerek dolar cinsinden analizlere dahil edilmiştir. Bu şekilde hem enflasyonist etki mümkün merteye kontrol altına alınmaya çalışılmış hem de her iki para birimi cinsinden fark ödeme desteklemelerinin tarımsal göstergelere etkileri ortaya koyulabilmiştir. Ayrıca Türkiye İstatistik

Kurumu (TÜİK) tarafından dolar cinsinden paylaşılan tarımsal ihracat verisi TL cinsinden analizlerin uygulandığı panelde TL'ye dönüştürülerek modele dahil edilmiştir.

Şekil 1. Fark Ödeme Desteklemelerinin Toplam Tarımsal Destekleme Ödemeleri İçerisindeki Payı (%) Yüzde)

Şekil 1’de fark ödeme desteklemelerinin son 18 yılda toplam desteklemelere oranı görülmektedir. 2005’e dek toplam içerisinde fark ödeme desteklemelerinin payı %10’un altında seyrederken, 2010’da %49’a yükselmiş, son on yıldaki ortalama ise yaklaşık %31 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye’de uygulanan üç ana destek kaleminden birisi olan fark ödeme desteklemelerinin tarımsal göstergelere olan etkisi, Şekil 1’de verilen toplam içerisindeki payları itibariyle de önem arz etmektedir. Bu nedenle çalışmada fark ödemesi desteklemelerini baz alınarak tarımsal destekleme politikalarının sektörel göstergeler üzerindeki etkisi analiz edilmiştir.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Türkiye’deki iller oluşturmaktadır. Tüm illerde 2002’den 2020’ye dek yapılan fark ödeme destekleme ödemeleri ve araştırma modelinde belirtilen değişkenlere ilişkin veriler kullanılmıştır.

Tablo 2

Araştırma Modelinde Kullanılan Değişken Bilgileri

Değişkenler	Türü	Kaynak	Tanım
Tarımsal üretim	Bağımlı	TÜİK	Tarım ürünlerin üretim miktarı (ton)
Tarımsal ürün değeri	Bağımlı	TÜİK	Bitkisel üretim değeri (1000 TL).
Tarımsal ihracat	Bağımlı	TÜİK	(1000 dolar)
Fark ödeme destekleri	Bağımsız	TCTOB	Türk lirası
Alan başı gübre tüketimi	Kontrol	BUGEM	Tüketim miktarı (ton)/Tarım alanı(hektar)
Tarımsal ihtiyaç kredileri	Kontrol	TBB	Türk lirası
Tarımsal mekanizasyon	Kontrol	TÜİK	Tarımsal alet/makineler toplamı (adet)
Tarımsal GSYİH	Kontrol	TÜİK	GSYİH (2009 bazlı), Tarım (1000 TL)
Tarımsal enerji tüketimi	Kontrol	TÜİK	Tarımsal sulama elektrik tüketimi (MWh)
Dolar kuru	Kontrol	TCMB	Döviz satış

TCTOB: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı

BUGEM: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü

TBB: Türkiye Bankalar Birliği

TCMB: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

GSYİH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

Tablo 2’de verilen değişkenlere ait serilerin tamamı yıllık frekansta ve 81 il bazında ekonometrik modele dahil edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Tablo 1’de verilen, araştırma modelinde kullanılan değişkenler ikincil verilerden oluşmaktadır. Veriler ilgili kuruluşların açık kaynaklı resmi internet sitelerinden temin edilmiştir. Açık kaynaklarda yer almayan veriler yazarlar tarafından ilgili kurumdan talep edilerek temin edilmiş ve modele dahil edilmiştir. Çalışmada ikincil veriler kullanıldığı için etik kurul onay belgesi temin edilmemiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma modelinde belirtilen ekonometrik modellemelerin tahmin edilebilmesi için öncelikle modelde yer alan değişkenlere ait serilere diyagnostik testler uygulanmıştır. Bu doğrultuda korelasyon analizi yapılmış, Hausman testi uygulanmış daha sonra sabit varyans (homoskedasticity), otokolerasyon ve birimler arası korelasyon sınamaları yapılmıştır. Diyagnostik testler sonucunda serilerde değişen varyans (heteroscedasticity) ve otokolerasyon varlığı ($\Omega\Omega$) tespit edilmiştir. Ayrıca klasik modelin geçerli olmadığı sonucuna varılmıştır. Diyagnostik test sonuçlarına göre değişen varyans ve otokolerasyon varlığı durumunda önerilen (Yerdelen Tatoğlu, 2021) tahmincilerden birisi olan Huber, Eicker ve White tahmincisi ekonometrik modellerin tahmin edilmesi için tercih edilmiştir. Bu tahmin yöntemi Huber (1967), Eicker (1967) ve White (1980) dirençli standart hatalar durumunda yaptıkları çalışmaları temel almaktadır. Değişen varyans durumunda varyansların tahmini için önerdikleri tahminci şu şekildedir:

$$Var(\hat{\beta}) = (X'X)^{-1}X'VX(X'X)^{-1} \quad (2)$$

$$Var(\hat{\beta}) = (X'X)^{-1}X'diag(\hat{u}_i^2)X(X'X)^{-1} \quad (3)$$

Burada kullanılan $V = \hat{\sigma}_u^2 \Omega = diag(\hat{u}_i^2)$ eşitliği Heteroskedastik Dirençli Varyans Tahmincisi olup, “Huber Tahmincisi”, “White Tahmincisi” ya da “Eicker Tahmincisi” olarak da anılmaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2021).

Ekonometrik modeller Huber, White ve Eicker tahmincisi kullanılarak tahmin edilmiş, heteroskedasiteye karşı dirençli standart hatalar elde edilerek havuzlanmış en küçük kareler regresyonu elde edilmiştir.

Tablo 3
Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	Gözlem	Ortalama	Standart hata	Min.	Max.
Üretim	1.539	13.31887	1.373719	5.81413	16.66935
Ürün değeri	1.539	13.31535	1.230149	9.521495	16.60391
İhracat	1.539	5.740703	6.662367	-9.21034	14.09246
Fark ödeme	1.539	13.11695	7.673983	-11.51293	20.92389
Gübre	1.538	2.050385	17.88087	0	360.6277
Krediler	1.539	18.46313	2.07095	7.600903	22.93049
GSYH	1.535	13.78088	1.010416	9.55747	16.81264
Mekanizasyon	1.539	10.1564	1.451372	2.772589	12.57923
Enerji	1.539	.2403428	.3782994	4.04e-11	3.180879

Tablo 3’te ekonometrik modellerin tahmininde kullanılan tarımsal göstergelere ait değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri verilmiştir.

Araştırma Etiği

Bu çalışmada ikincil veriler kullanıldığından etik kurul izni gerekmemektedir. Çalışmanın hem veri toplama hem de diğer tüm hazırlık süreçlerinde Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tarafından hazırlanan Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi'ndeki tüm kurallara uyulmuştur.

Bulgular

Çalışma sonucunda Huber, Eicker ve White tahmincisi kullanılarak elde edilen bulgular Çizelge 4'te her iki para birimi cinsinden rapor edilmiştir. Bulgular, fark ödeme desteklemelerinin hem TL hem ABD doları cinsinden tarımsal üretim, tarımsal ürün değeri ve tarımsal ihracat üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif etkileri olduğunu göstermektedir. TL cinsinden fark ödeme desteklemelerinde gerçekleşen %1 birimlik artış, tarımsal üretim üzerinde %0.74, tarımsal ürün değeri üzerinde %0.60, tarımsal ihracat üzerinde ise %2.23 oranında istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye yol açmaktadır. Amerikan doları cinsinden fark ödeme desteklemelerinde gerçekleşen %1 birimlik artış da göstergeler üzerinde çok büyük katsayı değişimleri olmadan benzer etkilere sahiptir. Fark ödeme desteklemelerinin üretim üzerinde etkili bir politik araç olduğunu gösteren bu bulgular, spesifik olarak bu desteklemenin en fazla tarımsal ihracat üzerinde etkili olduğunu da ortaya koymaktadır.

Tarımsal enerji tüketimi ve tarımsal Gayrı Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) değişkenlerinin de tarımsal göstergelere pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca TL cinsinden tarımsal ihtiyaç kredilerinin tarımsal göstergelere negatif anlamlı bir etkisi vardır. Bu sonucun olası yorumlarından birisi tarımsal ihtiyaç kredilerinin ekseriyetle tarımsal girdileri finanse etmek için değil tarımsal üretim için gerekli altyapı ve mekanizasyon finansmanında kullanılması olabilir. Mekanizasyon ve sulama sistemleri gibi altyapı geliştirmede de kullanılan tarımsal ihtiyaç kredilerinin üretim başta olmak üzere tarımsal göstergelere etkilerinin mekanizasyon değişkeni üzerinden nominal bir etkisi olsa da göstergelere cari dönemde bir etkisi olmayabilir. Tarımsal ihtiyaç kredileri TL cinsinden göstergelere olumsuz bir etkisi olsa da dolar cinsinden yapılan tahminlerde tarımsal ürün değeri ve tarımsal ihracata pozitif anlamlı bir etkide bulunmaktadır.

Tarımsal ihtiyaç kredilerinin bu çalışmada ele alınan tarımsal göstergeler üzerinde negatif bir etkiye sahip olması; çiftçilerin ekim/dikim, gübreleme, sulama ve hasat dönemlerindeki ihtiyaçlarını temin etme gibi amaçlarla kullanılan bu kredilerin amaçlandığı şekliyle kullanılmadığını gösteren bir veri olabilir.

Tablo 4
Huber Eicker ve White Tahmincisi Regresyon Sonuçları

DEĞİŞKENLER	Panel A: Türk lirası			Panel B: ABD doları		
	Üretim	Ürün değeri	İhracat	Üretim	Ürün değeri	İhracat
Fark ödeme destek	0.074*** (0.010)	0.060*** (0.009)	0.223*** (0.062)	0.061*** (0.011)	0.023** (0.009)	0.256*** (0.078)
Tarımsal Krediler	-0.141*** (0.018)	-0.051*** (0.013)	-0.734*** (0.119)	-0.051*** (0.016)	0.174*** (0.013)	0.227* (0.132)
Tarımsal Enerji	0.021** (0.009)	0.070*** (0.008)	0.269*** (0.059)	0.031*** (0.009)	0.095*** (0.009)	0.423*** (0.078)
Tarımsal GSYİH	0.419*** (0.045)	0.876*** (0.038)	2.819*** (0.272)	0.321*** (0.045)	0.668*** (0.044)	3.366*** (0.319)
Gübre Tüketimi	-0.016*** (0.003)	0.009*** (0.002)	-0.007 (0.005)	-0.015*** (0.003)	0.012*** (0.002)	0.005 (0.007)
Mekanizasyon	0.536*** (0.027)	0.062*** (0.018)	-0.776*** (0.150)	0.528*** (0.030)	0.026 (0.026)	-0.982*** (0.212)
Sabit	3.462*** (0.323)	0.047 (0.252)	-28.627*** (2.095)	3.589*** (0.376)	0.087 (0.352)	-39.503*** (2.798)
Gözlem sayısı	1.416	1.416	1.416	1.416	1.416	1.416

İller	81	81	81	81	81	81
Not: Parantez içindeki değerler dirençli standart hatalardır. *, istatistiksel anlamlılığı gösteren p değerlerini gösterir; *** p<0,01, ** p<0,05, * p<0,1. Gübre tüketimi dışındaki tüm değişkenler logaritmik formlarda kullanılmıştır. Tablonun ilk sütununda yer alan, para birim olarak analizlere dahil olan tüm değişkenler Panel A ve B'deki para birimi cinsine göre analizlere dahil edilmiştir.						

Kimyevi gübre tüketimi her bir il için ilgili ilin tarımsal alanına bölünerek, tarım alanı başına düşen gübre tüketimi cinsinden modele dahil edilmiştir. Tarım alanı başına düşen kimyevi gübre tüketiminin her iki panelde de tarımsal üretim üzerinde anlamlı ve negatif bir etkisi gözükmemektedir. Alan başına kullanılan gübre miktarındaki 1 birimlik artış, tarımsal üretim üzerinde %0.16 oranında istatistiksel olarak anlamlı bir azalışa yol açmaktadır. Bu durum beklenmedik bir sonuç olmakla birlikte gereğinden fazla gübre tüketiminin toprağa nitrat geçmesine yol açtığı bilinmektedir (Akkurt, Alıcılar ve Şendil, 2002). Ayrıca uzun süre ve gereğinden fazla gübre tüketimi toprakta tuzlanma, besin maddesi dengesizliği, mikroorganizma etkinliğinin bozulması gibi etkilere neden olmaktadır (Sönmez vd., 2008). Bu araştırmanın kapsadığı veri dönemi bu etkilerin görülebileceği kadar uzun bir süredir. Tarım alanı başına düşen kimyevi gübre tüketiminin üretim üzerinde negatif ve anlamlı bir etkisi olsa da tarımsal ürün değeri üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi bulunmaktadır.

Tarımsal mekanizasyon düzeyi, TL panelinde üretim ve ürün değeri üzerinde pozitif anlamlı, ihracat üzerinde negatif anlamlı bir etkide bulunmaktadır. Dolar panelinde ise üretim üzerinde pozitif anlamlı, ihracat üzerinde negatif anlamlı bir etkisi tespit edilmiştir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Analizler sonucunda elde edilen bulgular, tarımsal destekleme ödemelerinin tarımsal üretim üzerinde olumlu etkileri olduğu savunulan, tarafımızca tarımsal büyüme hipotezi olarak anılan hipotezin geçerli olduğunu göstermektedir. Fark ödeme desteklerinin her iki panelde de tarımsal ürün değeri ve tarımsal ihracat üzerinde pozitif anlamlı etkisi olduğu görülmektedir. Araştırma sonucu elde edilen bulgular, fark ödeme desteklemeleri özelinde belirtilen nicel ve ekonometrik çalışmaları da destekleyici kanıtlar sunmaktadır. Fark ödeme destekleri özelinde gerçekleştirilen sınırlı sayıdaki nicel çalışmalar bu destekleme türünün üreticiler için gelir artırıcı ve koruyucu bir etkisi olduğunu savunmaktadır (Bulut, 2020; Doğan, 2018; Doğan vd., 2018; Semerci vd., 2012). Ayrıca Şahinöz vd. (2007) fark ödeme desteklerine yönelik ampirik çalışmada, DTÖ'nün iç desteklemelere yönelik kısıtlarına rağmen bu desteklerin maliyet ve karlılık hesaplarının doğru yapıldığı şartlarda, fiyatlar ve tarımsal üretici gelirleri bakımından istikrar yaratarak üretimde sürdürülebilirliği sağlayabileceğini belirtmektedir.

Literatürde fark ödeme destekleme ödemelerinin tarımsal üretim ve tarımsal göstergelere etkilerini ele alan sınırlı sayıdaki ekonometrik çalışmada, kimyevi gübre tüketimi ve tarımsal ihtiyaç kredileri değişkenleri modellere dahil edilmemiştir. Bu çalışmadaki ekonometrik tahmin modellerinin sonuçları, tarımsal üretim safhasında en önemli girdilerden olan gübre tüketimini ve tarımsal ihtiyaç kredilerini de kontrol değişkeni olarak modelde içermesi hasebiyle daha kapsayıcı olmuştur. Tarımsal enerji tüketimi olarak sadece tarımsal sulamada kullanılan elektrik tüketimi modele dahil edilebilmiştir. Ancak tarımsal amaçlı kullanılan dizel yakıt tüketimi modelde yer almamaktadır. Veri setinin 2020'de son buluyor oluşu 2021 ve 2022'deki verileri içermemesi de bir eksikliklerdir. Bu hususlar çalışmanın önüne geçilemeyen sınırlılıklarındandır.

Bu çalışmanın amacı esasen fark ödeme desteklemelerinin etkinliğini sınamak olsa da elde edilen bulgular gübre özelinde çarpıcıdır. Zira gübre tüketiminin tarımsal üretim üzerinde düşük bir katsayı ile dahi olsa anlamlı ve negatif bir etkisi olması Türkiye'deki tarım alanlarında doğru miktarda ve bilinçli gübre kullanılıp kullanılmadığının sorgulanması için yeterli olabilir. Türkiye'deki tarım alanlarının korunması, verimliliğinin artırılması ve sürdürülebilir üretimin gerçekleştirilebilmesi adına kimyevi gübre tüketimi hususunda kapsamlı bir planlama, bilinçlendirme faaliyeti faydalı olabilir.

Tarımsal ihtiyaç kredilerinin teorikte amacı ile pratikte kullanım amaçları farklılaşmaktadır. Çiftçiyi tarımsal girdiler için gerekli finansman hususunda destekleme amacıyla verilen bu kredilerin

etkinliğine dair fikir veren bulgular dikkat çekicidir. Çiftçilerin mekanizasyon ihtiyaçları ve sürdürülebilir toprak ve su yönetimi konusunda gerekli altyapı harcamaları için daha yüksek limitlerde farklı krediler geliştirmek bir çözüm önerisi olabilir.

Çalışmanın bulguları, küresel anlamda rekabeti bozucu etkisi olduğu DTÖ Doha İleri Tarım Müzakereleri'nde belirtilen iç desteklemelerin, Türkiye özelinde geçerliliğine dair bir işaret olabilir. Zira fark ödeme destekleri, ele alınan tarımsal göstergeler içerisinde oransal olarak en fazla tarımsal ihracata pozitif etki etmektedir. Bu durumun küresel anlamda rekabeti bozucu bir etkisi olsa dahi Türk çiftçiler için gelir arttırıcı olduğu muhakkaktır. Nitekim Teoman ve Çağatay (2008), DTÖ'nün tarımsal ürün ticaretini serbesleştirme ve arttırmaya yönelik, karşılaştırmalı üstünlük teorisi temelli neo-liberal politikalarının tarımsal ithalatı kaçınılmaz kılacağını belirtmektedir. Bu koşullar altında da fark ödeme desteklerinin tüketicilerin karşı karşıya kalabileceği dünya fiyatlarına yakın fiyatlar bakımından diğerlerine nazaran görece üstünlüğü olduğunu savunmaktadır.

Akder (2006), uluslararası ticaretin liberalleştirilerek rekabeti arttırmanın üretim ve tüketim üzerinden refahı arttıracığını, oluşan refahtan da daha fazla pay almanın piyasalara yapılan müdahaleleri azaltma ile olacağını savunmaktadır. Acar ve Bulut (2010) da liberalizasyon düzeyinin yüksek olduğu yaklaşık son 50 yıllık dönemde dünyadaki hasıla ve ihracatın, korumacı politikaların uygulandığı iki dünya savaşı arasındaki döneme göre yüksek olduğunu rakamlarla belirtmektedir. Ayrıca tarımsal liberalizasyon doğrultusunda hem AB ile uyum sürecinin aksamaması hem DTÖ yükümlülükleri gereği Türkiye'nin desteklemeleri azaltması gerektiğini savunmaktadırlar. Ancak uluslararası ticaret bağlamında, rekabeti bozan Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin iç desteklemeleri arttırması değil Koo ve Kennedy'nin (2006) belirttiği üzere gelişmiş ülkelerin korumacı politikalar uygulamalarıdır. Zira gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkeler kadar tarımsal desteklemelere pay ve miktar ayıramamaktadır. Tüm dünyada gıda enflasyonunun arttığı, tarım ürünlerine erişim sorunları dolayısıyla korumacı tarımsal iç destekleme politikalarına yönelimin başladığı bir dönemde Türkiye'de de iç destekleme politikalarının etkinlik düzeyi çok daha ileri götürülmelidir. Bu kapsamda DTÖ ve AB Ortak Tarım Politikası'na yönelik Türkiye'nin taahhüt ve yükümlülüklerinden ziyade ülke içerisindeki üretici ve tüketicilere yönelik koşullar dikkate alınmalıdır. Aksi takdirde uluslararası ticari rekabet bakımından Türk çiftçiler korumasız kalabilecektir.

Bu çalışma sonucunda, tarımsal destekleme politikalarının bir enstrümanı olan fark ödeme desteklerinin, tarımsal üretim ve tarımsal göstergeler üzerinde etkili bir politika aracı olduğu ampirik olarak tespit edilmiştir. Spesifik olarak fark ödemelerinin tarımsal ihracat üzerinde hem üretim hem de ürün değerine göre çok daha yüksek bir katsayı oranı ile pozitif etkisi bulunmaktadır. Fark ödemelerinin tarımsal ürün değeri üzerinde pozitif dahi olsa niçin çok sınırlı bir etkisi olduğu spesifik bir bulgu olarak dikkat çekicidir. En önemli destekleme kalemlerinden birisi olan fark ödemelerinin ürün değeri üzerinde son derece sınırlı bir etkisi olması bu politika aracının bu yönde geliştirilmeye ihtiyacı olduğunu göstermektedir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Yazarların çalışmaya olan katkıları eşit düzeydedir.

Çıkar Çatışması

Çalışmada yazarlar arasında çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum bulunmamaktadır.

Teşekkür ve/veya Açıklama: Bu çalışma, Hüseyin Ataş'ın T.C. Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde yürütmekte olduğu doktora tez çalışması kapsamında hazırlanmıştır.

Kaynaklar

- Abay, C., Türkekul, B., Ören, M. N., Gürer, B. ve Özalp, B. (2017). Türkiye’de üreticilerin tarımsal desteklerden faydalanma durumu üzerine inceleme. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 130–136.
- Acar, F. ve Eser, L. Y. (2020). Türkiye ve Avrupa Birliği’nden tarımsal mali desteklerin karşılaştırılması. *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 9(18), 163–183.
- Acar, M. ve Bulut, E. (2010). AB Ortak Tarım Politikası reformları ışığında Türkiye’de tarımsal destekleme politikaları: eleştirel bir yaklaşım. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, 1–23.
- Akder, H. (2006). Doha Gelişme Gündemi ve Türkiye. *İktisat Dergisi*, Eylül, 15-19.
- Akkurt, F., Alıcılar, A. ve Şendil, O. (2002). Sularda bulunan nitratın adsorpsiyon yoluyla uzaklaştırılması. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 17(4), 83–91.
- Aktaş, E., Altıok, M. ve Songur, M. (2015). Farklı ülkelerdeki tarımsal destekleme politikalarının tarımsal üretim üzerine etkisinin karşılaştırmalı analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(4), 55–74. <https://doi.org/10.18037/ausbd.08912>
- Akyol, M. (2018). Tarımsal teşviklerle tarımsal katma değer arasındaki ilişkinin incelenmesi: yeni endüstrileşen ülkeler için panel eşanlı denklemler sistemi analizi. *The Journal of International Scientific Researches*, 3(3).
- Altıntaş, Y. (2015). *Türkiye’de tarımsal teşvik uygulamalarının etkinliği: TR83 bölgesi için panel veri analizi, 2005-2013*. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Alyu, E. (2009). *Adana ilinin tarımsal üretimi ve tarıma yönelik teşvik uygulamaları*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Artık, S. (2014). *Türkiye’de tarımsal büyümenin kaynakları: 1980-2010 dönemi*. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Aydın, B. ve Özkan, E. (2017). Gübre ve toprak analizi desteğinin üreticiler açısından değerlendirilmesi: Kırklareli ili örneği. *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 4(3), 302–310.
- Bal, G. (2019). *Türkiye’de tarım desteklerinin bölgesel dağılımı: 2002-2018*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Başdemir, Ş. (2021). *2001-2020 döneminde Türkiye’de tarım alanları ve bitkisel ürünlere yönelik tarımsal destekleme ödemelerinin seyri ve değerlendirmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bayaner, A., Kıymaz, T. ve Miran, B. (2015). Tarımsal transferler ve tarımda büyüme: bir nedensellik incelemesi. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 52(599), 53–60.
- Bayaner, A., Kıymaz, T. ve Miran, B. (2012). *Kırsal kalkınmaya dönük kamu politikaları: tarımsal transferler örneği*. 10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, 95–102. Selçuk Üniversitesi, Konya. <http://web.hitit.edu.tr/dosyalar/yayinlar/gungorkarakas@hititedutr110320175G2S4B5E.pdf> adresinden 04.10.2022 tarihinde erişilmiştir.

- Bayar, R. (2018). Arazi kullanımını açısından türkiye’de tarım alanlarının değişimi. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 16(2), 187–200.
- Bayar, R. ve Şahin, S. (2018). Türkiye’s agricultural policies during the accession process to the european union. *National Scientific Conference with International Participation under the Heading “20 Years Union of Scientists in Bulgaria, October, 770–781.* https://www.researchgate.net/publication/328282673_TURKEY'S_AGRICULTURAL_POLICIES_DURING_THE_ACCESSION_PROCESS_TO_THE_EUROPEAN_UNION adresinden 20.11.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Bayraktar, Y. ve Bulut, E. (2016). Tarımsal desteklerin değişen yapısı ve yüksek tarımsal desteklerin nedenleri: türkiye için karşılaştırmalı bir analiz. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 66(1), 45–65. <https://doi.org/10.26560/iuifm.331697>
- Bulut, E. (2020). *Türkiye’de uygulanan tarımsal destekleme politikalarının üretim etkisi*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Çakmak, E. (2020). *Türkiye’de tarımsal destek ödemeleri ile tarımsal üretim düzeyi arasındaki ilişkinin analizi: asimetrik nedensellik yaklaşımı*. Yüksek Lisans Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Civan, A. (2010). Türkiye’de tarımsal destek politikaları. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1), 127–146.
- Demirdöğen, A. (2020). Döviz kurundaki değişimin OECD tarımsal destek göstergeleri ile ilişkisi: Türkiye örneği. *Tarım Ekonomisi Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 74–85.
- Demirdöğen, A., Olhan, E. ve Chavas, J. P. (2016). Food vs. fiber: an analysis of agricultural support policy in Türkiye. *Food Policy*, 61, 1–8. <https://doi.org/10.1016/j.foodpol.2015.12.013>
- Demirdöğen, A., Ören, M. N. ve Alemdar, T. (2012). Türkiye’de tarım politikaları kapsamında sağlanan destekler ve kırsal yoksulluk. *10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi*, 85–94. Selçuk Üniversitesi, Konya. <http://web.hitit.edu.tr/dosyalar/yayinlar/gungorkarakas@hititedutr110320175G2S4B5E.pdf> adresinden 09.10.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Doğan, H. G. (2018). Türkiye’de fark ödemesi desteklerinin seçilmiş bazı tarım ürünlerine etkileri. *Türk Tarım – Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 6(10), 1455–1462.
- Doğan, H. G., Kan, M. ve Kan, A. (2018). Türkiye’de fark ödemesi desteklemelerinin bazı hububat ürünlerinin üretici kararlarına etkilerinin değerlendirilmesi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(6), 945–951. <https://doi.org/10.18506/anemon.402461>
- Duramaz, S. ve Taş, T. (2018). Kamusal, özel ve yabancı sermayeli bankaların kullandıkları tarımsal kredilerin tarımsal üretime etkisi: Ege Bölgesi’ne yönelik panel veri analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14(1), 35–50. <https://doi.org/10.17130/ijmeb.2018137572>
- Eicker, F. (1967). Limit theorems for regressions with unequal and dependent errors. Berkeley: University of California Press
- Erdal, G., Erdal, H. ve Gürkan, M. (2013). Türkiye’de uygulanan tarımsal desteklerin üretici açısından değerlendirilmesi (Kahramanmaraş ili örneği). *IJSES Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 3(2), 92–98.

- Fotourehchi, Z. ve Ahmet, Ş. (2016). DTÖ Doha Müzakereleri ve tarım politikalarında yeni yönelimler. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(7), 2017–2040.
- Hatunoğlu, E. E. ve Eldeniz, F. (2012). 2000 yılı sonrası Türk tarım sektöründe yapısal dönüşüm politikaları. *Sayıştay Dergisi*, 86, 27–56.
- Hsiao, C. (2003). *Analysis of panel data*. (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Huber, P. J. (1967). The behavior of maximum likelihood estimates under non-standard conditions. In *Proceedings of the Fifth Berkeley Symposium on Mathematical Statistics and Probability* (pp. 221–233). Berkeley: University of California Press,.
- Işık, H. B. ve Bilgin, O. (2016). The effects of agricultural support policies on agricultural production: the case of Türkiye. *RSEP International Conferences on Social Issues and Economic Studies*, 111–119. The Review of Socio-Economic Perspectives, Madrid, Spain. <https://rsepconferences.com/past-conferences/2nd-rsep-multidisciplinary-conference-2-4-november-2016-madrid/adresinden> 019.11.2022 tarihinde erişilmiştir.
- İmir, M. (2008). DTÖ Tarım Müzakereleri, Türkiye'nin tutumu ve müzakere sonuçlarının Türk tarımına olası etkilerinin nitel bir değerlendirmesi. Akman, M. S., Yaman, Ş. (Ed.), *DTÖ Doha Turu Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri ve Türkiye* (113-157). Ankara: TEPAV Yayınları.
- Kandemir, O. (2011). Tarımsal destekleme politikalarının kırsal kalkınmaya etkisi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 3(1), 103–113.
- Kazgan, G. (1981). Tarım ürünleri destekleme politikası: amaçlar, sorunlar ve çözümler. İzmir. *Türkiye 2. İktisat Kongresi Tarım Komisyonu Tebliğleri*, 255–264. İzmir: Devlet Planlama Teşkilatı.
- Kızıllı, E. ve Çürük, S. A. (2021). Türk tarımsal teşvik sistemi: sorunlar ve çözüm önerileri. *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 8(4), 956–967. <https://doi.org/10.30910/turkjans.904817>
- Koç, K. ve İşlek, H. (2020). BRICS-T ülkelerinde tarımsal destekler ve tarımsal üretim arasındaki nedensellik ilişkisi: Bootstrap nedensellik analizi. *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi*, 6(12), 284–295. <https://doi.org/10.2020/07.12.2020>
- Koo, W. W. ve Kennedy, P. L. (2006). The impact of agricultural subsidies on global welfare. *American Journal of Agricultural Economics*, 88(5), 1219–1226.
- Kredi Kayıt Bürosu. (2019). *Türkiye Tarımsal Görünüm Saha Araştırması 2019*. <https://www.kkb.com.tr/> adresinden 29.08.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Laçın, M. (2019). Bilecik ilinde tarımsal üretimin önündeki engeller ve yapılması gerekenler üzerine içerik analizi. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 113–130.
- Önal, N. E. (2016). The effects of privatization on agricultural subsidies and smallscale farming: the case of Türkiye (1998-2012). *Beykoz Akademi Dergisi*, 4(2), 1–19. <https://doi.org/10.14514/byk.m.21478082.2016.4/2.1-19>
- Ören, M. N. (1994). *Türkiye'de tarımsal destekleme politikası uygulamaları, bu uygulamalar sonucu ortaya çıkan üretici ve tüketici transferleri ve bunun Çukurova tarımına etkileri*. Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana

- Özçelik, A. ve Özer, O. O. (2006). Çiftçilere yapılan kimyevi gübre desteği ve tarımsal faaliyette kullanılan mazot için destekleme ödemelerinin değerlendirilmesi. *Tarım Bilimleri Dergisi*, 13(1), 1–8.
- Özgür, A. (2018). *Adana ili Ceyhan ilçesinde çiftçilerin tarımsal desteklemeye yaklaşımları ve desteklerin üretime etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Özkan, G. ve Karaköy, F. (2018). Türkiye’de ve Avrupa Birliği’nde tarımsal desteklerin değerlendirilmesi. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi (İKTİSAD)*, 3(6), 139–157.
- Pekin, T. (1974). *Teşvik tedbiri olarak sübvansiyonlar ve işletme kararları üzerindeki etkileri*. İzmir: Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları. <https://kutuphane.tarimorman.gov.tr/vufind/Record/2918> adresinden 21.05.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Sağdıç, E. N. (2021). Tarımsal destek ödemeleri ile tarımsal üretim düzeyi arasındaki nedensellik ilişkisi: Türkiye örneği. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 2147–2185. <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/62559/851919><http://www.itobiad.com/>
- Sakarya, Ş., Özmen, F. ve Özmen, H. İ. (2007). Yerel kalkınmada tarım finansman desteği olarak doğrudan gelir desteği üzerine bir alan araştırması (Sındırgı ilçesi örneği). *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi, Yerel Ekon.*
- Şaşmaz, M. Ü. ve Özel, Ö. (2019). Tarım sektörüne sağlanan mali teşviklerin tarım sektörü gelişimi üzerindeki etkisi: Türkiye örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 61, 50–65.
- Sav, O. ve Sayın, C. (2018). Tarımda kalma eğilimini etkileyen başlıca faktörlerin genel bir değerlendirmesi. *KSÜ Tarım ve Doğa Dergisi*, 21 Özel Sayı, 190–197.
- Semerci, A., Kaya, Y., Şahin, İ. ve Çıtak, N. (2012). Türkiye’de yağlı tohumlar üretiminde uygulanan destekleme politikalarının ayçiçeği ekim alanları ve üretici refahı üzerine etkisi. *Selçuk Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi* 26, 26(2), 55–62.
- Şahinöz, A., Çağatay, S. ve Teoman, Ö. (2007). Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikası Aracı Olarak Fark Ödeme Sistemi’nin Uygulanabilirliğinin Tartışılması ve Sistemin İktisadi Analizi. Ankara.
- Şit, A. ve Hırlak, B. (2011). Kalkınmada öncelikli illere verilen tarımsal destekler: Kilis örneği. *1. Uluslararası Dış Ticaret ve Tarım Stratejileri Sempozyumu*. Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Kilis.
- Sönmez, İ., Kaplan, M. ve Sönmez, S. (2008). Kimyasal gübrelerin çevre kirliliği üzerine etkileri ve çözüm önerileri. *Batı Akdeniz Tarımsal Araştırma Enstitüsü Derim Dergisi*, 25(2), 24–34.
- Sugözü, İ. H. ve Hüseyini, İ. (2017). Tarımsal destekleme politikaları ve kırdan kente göç üzerindeki etkisi: 1986-2015 dönemi Türkiye örneği. *Electronic Turkish Studies*, 12(31).
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. (2021). *Tarım 4.0*. <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/koyunculuk/Menu/76/Tarim-4-0> adresinden 30.07.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Tan, S., Hasdemir, M. ve Everest, B. (2015). Türkiye’de tarımsal destekleme politikaları. Sarı, S., Gencer, A. H. ve Sözen, İ. (ed.). *International Conference on Eurasian Economies 2015 içinde*, (ss. 266–270). Kazan, Rusya Federasyonu.

- Terin, M., Aksoy, A. ve Güler, İ. O. (2013). Tarımsal büyümeye etki eden ekonomik faktörlerin belirlenmesi üzerine bir çalışma. *Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3(3), 41–50.
- Teoman, Ö. ve Çağatay, S. (2008). Dünya Ticaret Örgütü kısıtları kapsamında tarımda fark ödeme desteği ve Türkiye için transfer etkinliği uygulaması. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 15, 87-110.
- Tokatlıoğlu, M., Selen, U. ve Leba, R. (2018). Küreselleşme sürecinde tarımın stratejik önemi ve tarımsal arz güvenliğinin sağlanmasında devletin rolü. *Journal of Life Economics*, 5(4), 151–176. <https://doi.org/10.15637/jlecon.267>
- Topçu, Y. (2008). Çiftçilerin tarımsal destekleme politikalarından faydalanma istekliliğinde etkili faktörlerin analizi: Erzurum ili örneği. *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 21(2), 205–212.
- Tunçer, M. ve Günay, H. F. (2017). Türkiye’de tarıma yönelik desteklerin Avrupa Birliği perspektifinden değerlendirilmesi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 4(8), 15–30.
- Ünal, S. ve Fidan, A. (2014). Tarımsal destek uygulamaları: IPARD desteklerinin Kütahya tarımına etkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi / Kütahya Özel Sayısı*(11), 63–76.
- Ünüvar, F. İ. (2019). *Türkiye’de uygulanan tarım politikalarının dezavantajlı bölgeler açısından değerlendirilmesi: Mersin ili dağ ve ova köyleri*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Uslu, H. (2021). Impact of agricultural supports on agricultural foreign trade in Türkiye: spatial panel econometrics modelling approach. Çıtak, F. (ed.), *Current Studies in International Trade In Traders* in (pp. 53-82). İstanbul: Hiperyayın 911
- Uslu, H. ve Apaydın, F. (2021). Türkiye’de tarımsal verimlilik ve alan bazlı desteklemeler üzerine ampirik bir uygulama. *Hitit Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2).
- White, H. (1980). A heteroskedasticity-consistent covariance matrix estimator and a direct test for heteroskedasticity. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 48(4), 817–838.
- Yanikkaya, H. ve Koral, Z. A. (2013). Impacts of agricultural supports on exports of individual agricultural products in Türkiye. *International Review of Economics and Management*, 1(1), 1–37.
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2021). *Panel Veri Ekonometrisi*. İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.
- Yıldız, F. (2017). Türkiye’de merkezi yönetim bütçesinden yapılan tarımsal destekleme ödemelerinin tarımsal üretim üzerindeki etkisi: 2006–2016 dönemi. *Sayıştay Dergisi*, (104), 45-63.
- Yılmaz, H. İ. ve Çobanoğlu, F. (2017). Türkiye’de tarım sektörünü desteklemeye yönelik sağlanan çeşitli araçların tarımsal üretim değeri üzerine etkilerinin analizi. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 23(2), 145–155. <https://doi.org/10.24181/tarekoder.364880>
- Yüceer, S. E., Tan, S. ve Semerci, A. (2020). Türkiye’de 2000-2020 döneminde tarımsal destekleme politikalarının gelişiminin incelenmesi. *ÇOMÜ LJAR*, 1(2), 36–46.

Extended Abstract

Introduction

In this study, panel data analysis methods are used to test the hypothesis that deficiency payment supports have a positive effect on agricultural production, agricultural product value, and agricultural exports, which has been tested empirically with the help of a dataset covering 81 provinces in Türkiye for the period 2002-2020.

The general purpose of the research is to measure the effect of deficiency payment supports, which is one of the agricultural support payment types applied in Türkiye, on agricultural indicators. For this purpose, answers to the following questions were sought:

1. How/to what extent do deficiency payment subsidies affect agricultural production?
2. How/to what extent do deficiency payment subsidies affect agricultural exports?
3. How/to what extent do deficiency payment subsidies affect the value of agricultural products?

Method

Econometric panel data analysis methods were used during this study's analysis phase. All of the series belonging to the variables given in Table 1 are included in the econometric model at annual frequency and on the basis of 81 provinces.

Table 1

Variable Information Used In The Research Model

Variables	Type	Source	Definition
Agricultural production	Dependant	TÜİK	Production amount of agric. products (tons)
Agricultural product value	Dependant	TÜİK	Crop production value (1000 TL).
Agricultural exports	Dependant	TÜİK	(1000 dollar)
Deficiency payment support	Independent	TCTOB	Turkish lira
Fertilizer consumption per area	Control	TCTOB	Consumption amount (ton)/Agricultural area
Agricultural consumer loans	Control	TBB	Turkish lira
Agricultural mechanization	Control	TÜİK	Total of agricultural tools/machines (pieces)
Agricultural GDP	Control	TÜİK	GDP (2009 based), Agriculture (1000 TL)
Agricultural energy consumption	Control	TÜİK	Electricity consumption in irrigation (MWh)
Dollar exchange rate	Control	TCMB	Currency sales

TCTOB: T.C. Ministry of Agriculture and Forestry

BUGEM: T.C. Ministry of Agriculture and Forestry General Directorate of Plant Production

TBB: Banks Association of Türkiye

TCMB: Central Bank of the Republic of Türkiye

GSYİH: Gross Domestic Product (GDP)

Findings

The findings obtained using the Huber, Eicker, and White estimators for both currencies are reported in Table 4. The findings show that the deficiency in payment support has statistically significant and positive effects on agricultural production, agricultural product value, and agricultural exports in both TL and US dollars. A 1% unit increase in deficiency payment support in TL causes a statistically significant effect on agricultural production (0.74 %), agricultural product value (0.6 %), and agricultural exports (2.23 %). The 1% unit increase in deficiency payment subsidies in US dollars has similar effects on the indicators, without excessively large coefficient changes. These findings, which show that deficiency payment support is an effective political tool for production, also reveal that this support is most effective for agricultural exports.

Table 3
Huber Eicker And White Estimator Regression Results

VARIABLE	Panel A: Turkish lira			Panel B: US dollar		
	Prod.	Prod. Value	Export	Prod.	Prod. Value	Export
Def. Payment Supp.	0.074*** (0.010)	0.060*** (0.009)	0.223*** (0.062)	0.061*** (0.011)	0.023** (0.009)	0.256*** (0.078)
Agr. Credits	-0.141*** (0.018)	-0.051*** (0.013)	-0.734*** (0.119)	-0.051*** (0.016)	0.174*** (0.013)	0.227* (0.132)
Agr Energy Cons.	0.021** (0.009)	0.070*** (0.008)	0.269*** (0.059)	0.031*** (0.009)	0.095*** (0.009)	0.423*** (0.078)
Agr. GDP	0.419*** (0.045)	0.876*** (0.038)	2.819*** (0.272)	0.321*** (0.045)	0.668*** (0.044)	3.366*** (0.319)
Fertilizer Cons.	-0.016*** (0.003)	0.009*** (0.002)	-0.007 (0.005)	-0.015*** (0.003)	0.012*** (0.002)	0.005 (0.007)
Mechanization	0.536*** (0.027)	0.062*** (0.018)	-0.776*** (0.150)	0.528*** (0.030)	0.026 (0.026)	-0.982*** (0.212)
Constant	3.462*** (0.323)	0.047 (0.252)	-28.627*** (2.095)	3.589*** (0.376)	0.087 (0.352)	-39.503*** (2.798)
Observation	1.416	1.416	1.416	1.416	1.416	1.416
Provinces	81	81	81	81	81	81

Note: Values in parentheses are the resistive standard errors. * denotes p values indicating statistical significance; *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1. All variables, except fertilizer consumption, were used in logarithmic form. All variables included in the analyzes as currency in the first column of the table are included in the analyzes according to the currency type in Panel A and B.

Chemical fertilizer consumption was divided by the agricultural area of the relevant province for each province and included in the model in terms of fertilizer consumption per agricultural area. Chemical fertilizer consumption per agricultural area seems to have a significant negative effect on agricultural production in both the panels. An increase of one unit in the amount of fertilizer used per area caused a statistically significant decrease of 0.16% in agricultural production. Although this was an unexpected result, excessive fertilizer consumption causes nitrate to pass into the soil (Akkurt, Alicılar ve Şendil, 2002). In addition, long-term and excessive fertilizer consumption causes effects such as soil salinization, nutrient imbalance, and deterioration of microbial activity (Sönmez et al., 2008). The data period covered by this study was sufficiently long for these effects to be visible. Although chemical fertilizer consumption per agricultural area has a negative and significant effect on production, it also has a positive and significant effect on agricultural product value.

The agricultural mechanization level has a positive effect on production and product value and a negative effect on exports in the TL panel. However, in the dollar panel, a positive effect on production and a negative effect on exports were determined.

Conclusion, Discussion and Recommendations

The findings obtained from the analyses show that the hypothesis that agricultural support payments have positive effects on agricultural production, which we define as the agricultural growth hypothesis, is valid. The findings obtained from the research also provide supporting evidence for the quantitative and econometric studies specified in the deficiency payment support. The results of econometric estimation models have been more inclusive because they include fertilizer consumption, which is one of the most important inputs in the agricultural production phase, as a control variable. With regard to agricultural energy consumption, only the electricity consumption used in agricultural irrigation could be included in the model. However, the diesel fuel consumption used for agricultural purposes was not included in the model. This is an unavoidable limitation of this study.

Although the aim of this study was to test the effectiveness of deficiency payment supports, the findings are striking in terms of fertilizer use. The fact that fertilizer consumption has a significant and negative effect on agricultural production, even with a low coefficient, may be sufficient to question

whether the correct amount and conscious fertilizer are used in agricultural areas in Türkiye. To protect agricultural lands in Türkiye, increase productivity, and realize sustainable production, comprehensive planning and awareness-raising activities for chemical fertilizer consumption can be beneficial.

This study empirically determined that deficiency payment support, which is an instrument of agricultural support policies, is an effective policy tool for agricultural production and indicators. Specifically, deficiency payments have a positive effect on agricultural exports, with a much higher coefficient than for both production and product value. As a specific finding, it is remarkable why deficiency payments have a very limited effect on the value of agricultural products, even if they are positive. Although the deficiency payments, which are one of the most important support items, have a statistically positive and significant effect on the agricultural sector indicators, their coefficients are very low. The coefficients determined are sufficient for agricultural producers to question how supportive this support is in practice, and how well it can serve its purpose in theory. Clearly, this policy tool needs to be improved.

Akademik Süreçler ve Yeterlilik Üzerine Paydaş Görüşleri: Türkiye'den Durum Çalışması

Bilge GÖK
Hacettepe Üniversitesi
bilge.bekci@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-1548-164X

Zeynep TUNÇ
Hacettepe Üniversitesi
zeynepptunc05@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-4145-6368

Araştırma Makalesi DOI: 10.31592/aeusbed.1305976

Geliş Tarihi: 29.05.2023

Revize Tarihi: 23.10.2023

Kabul Tarihi: 01.11.2023

Atf Bilgisi

Gök, B. ve Tunç, Z. (2023). Akademik süreçler ve yeterlilik üzerine paydaş görüşleri: Türkiye'den durum çalışması. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(3), 733-751.

ÖZ

Bu çalışmada, lisansüstü öğrencilerinin bilimsel araştırma yeterliklerinin, öğrenci ve akademisyen görüşlerine dayalı olarak incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden bütüncül tek durum çalışması deseniyle tasarlanmıştır. Araştırma, 2021-2022 eğitim öğretim yılında Türkiye'de devlet üniversitelerinde görev yapan 11 akademisyen ve lisansüstü eğitimine devam eden 20 öğrencinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın katılımcıları belirlenirken amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın verileri araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Verilerinin analizinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre araştırmaya katılan akademisyenlerin lisansüstü öğrencileri bilimsel araştırmalarda yetersiz buldukları sonucuna varılmıştır. Akademisyenler, bilimsel araştırma sürecinde yaşadıkları sorunların çözümü için uzman meslektaşlarına danıştıklarını veya öğrencilerini meslektaşlarına yönlendirdiklerini ifade etmişlerdir. Öğrencilerin özellikle doktora düzeyinde uygulamalı derslerin bilimsel araştırma yeterliklerine katkı sağlayacağını ve lisans düzeyinde aldıkları bilimsel araştırma teknikleri dersinin yeterliklerine beklenen katkıyı sağlamadığını düşündükleri belirlenmiştir. Lisansüstü öğrencilerinin kendilerini en çok literatür taraması, sentezi ve bilimsel araştırma süreçleri kapsamında problem durumunu belirlemede yetkin gördükleri sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca öğrenciler kendilerini en çok yöntem, veri analizi ve bulgular, problem tanımlama ve literatür yazma konularında yetersiz hissettiklerini belirtmişlerdir. Sonuç olarak hem akademisyenlerin hem de lisansüstü öğrencilerin bilimsel araştırma yeterliklerini etkileyen birçok faktörün olduğu ve her iki katılımcı grubun da bu konuda birçok sorun yaşadığı ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, bilimsel araştırma yeterliliklerinin kazanımına yönelik derslerin lisans düzeyinden başlayarak yoğun ve nitelikli bir şekilde programda yer almasının sağlanması yönünde önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bilimsel araştırma yeterlilikleri, eğitim, lisansüstü eğitim

Stakeholder Opinions About Academic Processes And Competences: A Case Study From Turkey

ABSTRACT

In the current study, it was aimed to examine the scientific research competences of graduate students on the basis of the opinions of students and academicians. The research was designed in the holistic single case study pattern, which is among the qualitative research methods. The study was carried out with the participation of 11 academicians working at state universities in Turkey and 20 students continuing their graduate education at state universities in the 2021-2022 academic year. The purposive sampling method was preferred while determining the participants of the study. The data of the study were collected with a semi-structured interview form developed by the researcher. In the analysis of the data of the research, the content analysis technique, whose main purpose is to reach the concepts and relationships that can explain the collected data, was used. According to the findings obtained as a result of descriptive a content analysis, it was concluded that the academicians who participated in the study find graduate students incompetent in scientific research. The academicians stated that they consulted their expert colleagues or referred their students to their colleagues in order to solve the problems they experienced regarding the scientific research process. The students were determined to think that the applied courses, especially at the doctoral level, would contribute to their scientific research competences and that the scientific research techniques course they took at the undergraduate level did not make the expected contribution to their competences. It was concluded that the graduate students considered themselves most competent in the review and synthesis of the literature and in determining the problem situation within the scope of scientific research processes. In addition, the students stated that they felt most incompetent in the method, data analysis and findings, defining the problem and writing the literature. As a result, it has been revealed that there are many factors that affect the scientific research competences of both academicians and graduate students, and both participant groups have many problems in this regard. Regarding the results obtained from the research,

suggestions have been made to ensure that the courses for the acquisition of scientific research competencies are included in the program in an intensive and qualified manner, starting from the undergraduate level.

Keywords: Education, graduate education, scientific research competencies

Giriş

Bilimsel araştırmanın ne olduğunu anlayabilmek için ilk olarak araştırmanın ne olduğunu bilmek gerekir. Araştırma bilinmeyen bir şeyin öğrenilmesi, aranması ya da bir aydınlanma olarak tanımlanabilir (Karasar, 2007, s.34). Bir başka tanım olarak; belli bir amaca yönelik, belirli aşamalar içerisinde ve bir yöntem dâhilinde yapılan bilimsel çalışmalara “araştırma” denilebilir (Beisenbayeva, 2017). Bilişsel, duyuşsal ve devinişsel yeterlilikleri içerisinde barındıran araştırma kültürünün eğitim ile birlikte insanlara kazandırılabilmesi öngörülmektedir. Bilimsel araştırma ise öğrenilmesi hedeflenen konunun bir problem durumuna çevrilmesi ve bu problem durumunun cevabının bulunmaya çalışılması süreci olarak tanımlanabilir (Taşdemir ve Taşdemir, 2011). Yani bilimsel araştırma dendiğinde belirli basamakların olduğu bir sistem ve süreç aklı gelmektedir. Bu basamaklar problemin belirlenmesi, bu problem ile ilgili bir hipotez geliştirilmesi, ilgili verilerin toplanması ve sonrasında analiz edilmesi, hipotezin test edilmesi ve sonuçların rapor edilmesi şeklinde verilebilir (Beisenbayeva, 2017). Bu basamaklar her araştırmacı için farklılık gösterebilir. Bilimin temel dayanağının bilgi olması (Beisenbayeva, 2017) ile bilim ve eğitimin birbirini tamamlayan olgular olması (Saracaloğlu, 2008), bilimsel araştırma sürecinde eğitimin kilit noktası (Altiok, Yüsel Türk ve Üçgül, 2018). İşte burada bilimsel araştırma eğitimi üniversitede lisans ve lisansüstü eğitimle öğrencilere kazandırılmaya çalışılmaktadır (Çetin ve Dikici, 2016).

21. yüzyılda bilim ve teknolojiye yaşanan değişim ve gelişimin sonucu olarak, bireylerden yeni bilgi ve yeniliklere hızlı uyum sağlama, kendini çok yönlü olarak geliştirme, üretken olma, yaşam boyu öğrenme vb. niteliklere sahip olması ve parçası olduğu topluma fayda sağlaması beklenmektedir (Dilbaz, Özgelen ve Yelken, 2012). Bu niteliklerin yanı sıra bilimsel düşünme becerilerinin kazandırılması yoluyla onların araştırmacı, sorgulayıcı, eleştirci, meraklı, kararlı, farkındalığı yüksek ve sorumluluk alan bireyler olarak yetiştirilmesi de büyük önem taşımaktadır (Yılmaz ve Çokluk, 2010). Bilgiyi üretmek, üretilen bilginin nasıl öğretileceğini öğretmek, sunumu gerçekleştirmek ve yayılmasını sağlamak işlevine sahip olan üniversitelerin bu işlevleri gerçekleştirmeleri, araştırma ve geliştirme faaliyetleri ile mümkündür (Günay, 2004). Bu araştırma-geliştirme faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi açısından söz konusu faaliyetlere yönelik yeterliliklerin üniversitelerde kazandırılabilmesi önemli bir konudur. Bu bağlamda öğrencilerin bilimsel araştırmaya ilişkin bilgi, beceri ve yeteneklerinin geliştirilmesi ve onların araştırmaya teşvik edilmesini hedefleyen lisans ve lisansüstü düzeyde çok sayıda ders verilmektedir (İlhan, Çelik ve Aslan, 2016). Asıl işlevi ise, araştırmalar yaparak özgün bilgiler üretmek, kendi yöntemlerini kullanarak ve oluşturduğu ürünleriyle bilgi üretebilecek ve sorun çözebilecek sorgulayıcı ve yaratıcı insan gücü yetiştirmek, sonuç olarak da hem ürettiği özgün bilgiyi hem de yetiştirdiği insan gücünü kendi toplumunun ve elbette insanlığın hizmetine sunmak (Yediyıldız, 2008: 136) olan üniversitelerin ifade edilen bu işlevlerini gerçekleştirebilmelerinde, akademisyenlerin görevi büyük bir önem arz etmektedir. Ayrıca üniversitelerin önemli işlevlerinden bir diğeri de kendi alanlarında yeterlilik kazanmış öğretim üyelerini yetiştirmek olmalıdır (Karakütük ve Özdemir, 2011). Ülkemizde üniversite sayılarında ciddi bir artış söz konusudur ve bu hızlı artış üniversitelerde öğretim üyesi ihtiyacını arttırmıştır. Günümüzde üniversitelerde nitelikli öğretim üyelerine olan ihtiyaç giderek artmaktadır. Kurt, (2007) çalışmasında lisansüstü öğrencilerin araştırma yöntemi yetersizliklerinin yanı sıra danışmanlarının da yetersizliğine dikkati çekmiştir. Ayrıca danışmanlarda tespit edilen bu yetersizlik nedeniyle lisansüstü öğrencilerinde de araştırma yöntemi yetersizlikleri görüldüğü sonucuna ulaşılmıştır. Bu kapsamda değerlendirildiğinde akademisyenlerin üniversitelerin söz konusu işlevlerini gerçekleştirebilmeleri için araştırma yeterliklerine sahip olması gerektiği anlaşılmaktadır.

Lisansüstü eğitimin asıl hedefine bakılacak olursa; çeşitli alanlarda bilimle uğraşan, elde edilen bilgi ve birikimi kullanıp değerlendiren, eleştiriye açık, yaratıcı fikir yapısıyla karşılaştığı problem durumunu anlayıp çözümler geliştirecek bireyler yetiştirmektir. Bu süreçte edinilen her türlü bilgi ve beceri, nesilden nesile aktararak, geleceğe ışık tutar. Kısacası, araştırmacı yetiştirme süreci

açısından en önemli yükseköğretim basamağı olan lisansüstü eğitim ile bilimsel araştırma için gerekli bilgi, beceri ve tutumların kazandırılması amaçlanmaktadır (Saracaloğlu, Varol, ve Evin-Ercan, 2005). Ayrıca ülkemizin ihtiyaç duyduğu nitelikli ve yenilikçi insanları yetiştirebilmek için lisansüstü eğitimin gerekliliği ortadadır. Dolayısıyla, lisansüstü eğitime gerekli özenin verilmesi ve bu alanda yetişecek yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin hem öğrenim aldıkları düzeydeki yeterlilikleri (Allen, Ramaekers, van der Velden, 2005) hem de bilimsel araştırma yeterliliklerini kazanmaları (Büyüköztürk ve Köklü, 1999) önemli bir konudur. Çünkü bilimsel araştırma yöntemlerine gereken önem verilmediğinde çalışmaların etik açıdan pek çok sorunu içerisinde barındırdığı görülmektedir. Türkiye’de etik ihlaller ile ilgili yapılan çalışmalarda lisans ve lisansüstü öğrencileri ve hatta öğretim üyelerinin de etik ihlaller yaptığı görülmektedir. (Benzer ve Kara, 2020) Söz konusu yeterliklerin sağlanabilmesi için bilimsel araştırma eğitimi sürecinin oldukça sağlıklı ilerlemesi, gelişim göstermesi, bu gelişimin düzenli olarak incelenmesi ve irdelenmesi gerekmektedir. Bunun gerçekleşmesi için kaliteli eğitime önem verilmesi gerektiği söylenebilir; fakat bu eğitimin yeterli düzeyde verilemediğiyle ilgili mevcut durumun belirlenmesi için çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Doktora öğrencileri ile ilgili yapılan bir çalışmada zayıf araştırma yöntemi becerilerine sahip olan öğrencilerin zayıf bir çalışma ortaya çıkardığına değinilmiş; üstelik zayıf araştırma becerilerine sahip öğretim üyelerinin, kendi öğrencilerinin de bu konuda yetersiz kalmalarına sebep olduğu ortaya konmuştur (Harris, 2011). Korkmaz, Şahin ve Yeşil (2011) ise öğretmen adaylarının üçte birinin kendini bilimsel araştırmalarda yeterli görürken üçte birinin yeterli görmediğini belirtmişlerdir. Literatürde lisansüstü öğrencilerinin bilimsel araştırma sürecinde ne kadar yeterli oldukları konusunda ise birçok araştırma yapılmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda lisansüstü öğrencilerinin bilimsel araştırma yeterliklerine beklenen düzeyde sahip olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Altiok vd., 2018; Balcı, 2001, s.120; Beisenbayeva, 2017; Borovik ve Borovik, 2019; Çetin ve Dikici, 2016; Saracaloğlu, 2008; Taşdemir ve Taşdemir, 2011). Üniversitelerden beklenen işlevlerin eksiksiz bir şekilde yerine getirilebilmesi için akademisyenlerin yanı sıra lisans ve lisansüstü öğrencilerinin de bilimsel araştırma yeterliklerinin artırılması gerekmektedir. Bu amacı gerçekleştirebilmek için öncelikli olarak öğrencilerin bilimsel araştırma yeterliklerinin ne düzeyde olduğunun belirlenmesi sağlanmalıdır.

Türkiye’de bilimsel araştırma yeterlilikleri konusunda alan yazın incelendiğinde, çalışmaların örneklemine çoğunlukla lisans son sınıf öğrencileri veya yüksek lisans öğrencilerinin oluşturduğu görülmektedir. Öğretim üyelerinin ve lisansüstü öğrencilerinin bilimsel araştırma yeterliliklerini değerlendirdikleri araştırmalar ise sınırlı sayıda. Ülkemizde öğretim üyeleri ile yapılan bilimsel araştırma yeterliliklerine dair sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmada lisansüstü öğrencilerinin bilimsel araştırma yeterliklerinin öğrenci ve akademisyen görüşlerine göre incelenmesi amaçlanmıştır. Söz konusu amaç doğrultusunda araştırmanın problem cümlesi “Akademisyenlerin ve lisansüstü öğrencilerinin bilimsel araştırma yeterliklerine ilişkin görüşleri nelerdir?” olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda araştırmanın lisans ve lisansüstü eğitimde kazandırılması beklenen araştırma yeterliklerinin mevcut durumunun belirlenmesine ve niteliğinin artırılmasına katkı sağlaması beklenmektedir.

Bu kapsamda araştırmanın amacına yönelik olarak aşağıdaki alt problemlere cevap aranmıştır:

1. Akademisyenlerin lisansüstü eğitimde bilimsel araştırma süreci ve yeterliliği hakkındaki görüşleri nelerdir?
2. Akademisyenlerin tez aşamasındaki bilimsel araştırma süreci ve yeterliliği hakkındaki görüşleri nelerdir?
3. Lisansüstü öğrencilerin kendi bilimsel araştırma yeterliliği hakkındaki görüşleri nelerdir?
4. Lisansüstü öğrencilerin bilimsel araştırma süreci hakkındaki görüşleri nelerdir?

Yöntem

Araştırma Modeli/Deseni

Lisansüstü öğrencilerinin bilimsel araştırma yeterliklerinin öğrenci ve akademisyen görüşlerine göre incelenmesinin amaçlandığı bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerden bütüncül tek durum deseni tercih edilmiştir. Durum çalışması, araştırmacının bir veya birkaç durumu derinlemesine incelediği ve incelenen durumlara bağlı olarak çeşitli temalar ortaya koyduğu nitel bir araştırma

yaklaşımıdır (Creswell, 2013, s.189). Durum çalışmaları bütüncül tekli durum çalışması, iç içe geçmiş tekli durum çalışması, bütüncül çoklu durum çalışması, iç içe geçmiş çoklu durum çalışması şeklinde sınıflandırılmaktadır. Bütüncül tek durum deseni tek bir analiz birimi içeren desenlerdir (Yin, 2003, s.48). Bu araştırma; lisansüstü öğrencilerinin bilimsel araştırma yeterliklerine ilişkin akademisyen ve öğrencilerin görüş, düşünce, önerilerinin derinlemesine ve bütüncül bir şekilde belirlenmeye çalışılmasından ve tek bir analiz biriminin tercih edilmesinden dolayı bütüncül tek durum deseninde yürütülmüştür.

Çalışma Grubu

Araştırma 2022-2023 eğitim öğretim yılı içerisinde Türkiye'deki devlet üniversitelerinde görev yapmakta olan 11 akademisyen ve yine devlet üniversitelerinde lisansüstü eğitime devam etmekte olan 20 öğrenciyle gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın katılımcıları belirlenirken amaçlı örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Amaçlı örnekleme araştırmacının incelediği araştırma problemine ilişkin en iyi bilgileri alacağı şekilde kasıtlı seçilen bir grup katılımcıyı ifade eden örnekleme türüdür (Creswell, 2013, s.190). Bu amaçla araştırmanın çalışma grubu belirlenirken; akademisyenlerin çalışma grubuna dahil edilmesinde “Eğitim Bilimleri alanında ders veriyor olmak ve Türkiye’de bir üniversitede görev yapıyor olmak.” kapsayıcı kriterleri belirlenmiştir. Çalışma grubunda yer alan akademisyen ve öğrencilerle görüşmeler gönüllülük esasına dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Aşağıda yer alan Tablo 1’de katılımcı akademisyenlere, Tablo 2’de ise katılımcı öğrencilere ilişkin betimsel verilere yer verilmiştir.

Tablo 1

Katılımcı Akademisyenlere İlişkin Betimsel Veriler

Görev Yapılan Üniversite	Ünvan	Cinsiyet	Deneyim (Yıl)
Gazi Üniv.	Profesör	Erkek	22
Gazi Üniv.	Profesör	Erkek	8
Hacettepe Üniv.	Profesör	Erkek	7
Kırşehir Ahi Evran Üniv.	Profesör	Kadın	14
Ankara Üniv.	Doçent	Erkek	14
Kırıkkale Üniv.	Doçent	Erkek	11
Kırıkkale Üniv.	Doçent	Kadın	11
Uşak Üniv.	Profesör	Erkek	11
Mersin Üniv.	Doçent	Kadın	4
Boğaziçi Üniv.	Profesör	Kadın	22
Adnan Menderes Üniv.	Profesör	Kadın	25

Tablo 1’de araştırmanın çalışma grubunda yer alan akademisyenlere ilişkin betimsel verilere yer verilmiştir. Katılımcı akademisyenleri; Gazi, Hacettepe, Kırşehir, Ankara, Kırıkkale, Uşak, Mersin, Boğaziçi ve Adnan Menderes Üniversitelerinden seçilen 7 profesör, 4 doçent oluşturmaktadır. Katılımcı akademisyenler 4-25 yıl üniversitede çalışma deneyimi aralığında bulunan 6 erkek 5 kadından oluşmaktadır.

Tablo 2

Katılımcı Öğrencilere İlişkin Betimsel Veriler

Lisansüstü Öğrenci	Cinsiyet	n
Yüksek Lisans	Erkek	2
	Kadın	8
Doktora	Erkek	4
	Kadın	6

Tablo 2’de araştırmaya katılan öğrencilerle ilgili betimsel verilere yer verilmiştir. Tabloya göre araştırmanın öğrenci katılımcılardan oluşan çalışma grubunu; 6’sı kadın 14’ü erkek katılımcıdan oluşan 10 yüksek lisans, 10 doktora öğrencisi oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verileri, araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu geliştirilirken ulusal ve uluslararası literatür taranmış ve elde edilen bilgiler doğrultusunda araştırma verilerinin toplanmasında kullanılacak beş sorudan oluşan bir veri toplama aracı hazırlanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu sorularının geliştirilmesinde eğitim fakültelerinin çeşitli bölümlerinde bilimsel araştırma yöntemleri dersini veren alan uzmanlarının (2 doçent, 3 profesör) görüş ve önerileri alınmıştır. Ayrıca görüşme formu sorularının anlaşılır olup olmadığını belirlemek için Türkçe alanında çalışan bir alan uzmanı tarafından sorular kontrol edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formunun soru havuzunda yer alan sorularla ilgili alınan geri bildirimler sonucunda sorulara son şekli verilmiştir. Görüşme formunun anlaşılır olup olmadığını belirlemek için 5 kişi ile pilot uygulama yapıldıktan sonra herhangi bir sorunla karşılaşmadığı görülmüş ve asıl uygulamaya geçilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer alan soruların yanı sıra veri zenginliğini artırmak ve katılımcının görüşlerini derinleştirmek amacıyla bazı yoklama soruları sorulmuştur. Detaylar hakkında daha fazla soru sormak, katılımcılardan ilgili soru hakkındaki görüşlerini açıklamalarını istemek veya konuyla ilgili örnekler almak için yoklamalar düzenlenebilir (Merriam, 2014, s.86). Araştırmanın verileri Ekim 2022–Aralık 2022 tarihleri arasında çalışma grubundaki katılımcılardan toplanmıştır. Katılımcı akademisyenlerle yaklaşık 50 dakika, lisansüstü öğrencilerle yaklaşık 80 dakika yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelere başlamadan önce katılımcılara araştırmanın amacı ve konusu anlatılmış, araştırmaya katılımın gönüllülük esasına dayalı olduğu ve toplanacak verilerin gizli tutulacağı konusunda bilgi verilmiştir.

Geçerlik ve Güvenirlik

Bu araştırmayı yürüten araştırmacılarından biri bilimsel araştırma yöntemleri dersini yürütmekte olup aynı zamanda katılımcılarla (lisansüstü öğrencilerle) uzun süre vakit geçirmiştir. Araştırma yeterliliği konusunda bilgili ve nitel araştırma alanında uzman bir akademisyenden çalışmayı incelemesi de istenerek inandırıcılığın sağlanması yoluna gidilmiştir. Ayrıca araştırmacı, katılımcı lisansüstü öğrencilerle grupça, akademisyenlerle ise bireysel zoom ortamında bulgular üzerinde teyit toplantısı yapmıştır. Toplantıda ulaşılan sonuçları, verilerden çıkarılan anlamı ve kendi yorumlarını paylaşmış ve katılımcılardan bunlara ilişkin değerlendirme yapmaları istenmiştir. Araştırmanın aktarılabilişliğinin sağlanması için örneklem seçiminin nasıl yapıldığı, katılımcıların özellikleri, ortam ve araştırma süreci açık, net ve ayrıntılı bir şekilde betimlenmiştir. Ayrıca mümkün olduğunca derinlemesine veri toplanabilmesi için katılımcıların çalışma için en uygun özelliklere sahip kişilerden seçilmesine dikkat edilmiştir. Araştırmanın tutarlılığının sağlanabilmesi için tutarlılık incelemesi yapılmıştır. Ayrıca teyit teyit incelemesi kapsamında araştırmacılar veri toplama araçlarını, ham verileri, analiz aşamasında yapılan kodlamaları ve rapora temel oluşturan notları gerektiğinde incelemeye sunmak için arşivlemişlerdir. Alan uzmanlarından oluşan farklı kodlayıcılar tarafından kodlanan veri setinin, benzerlik oranını belirlemek için Miles ve Huberman'ın formülü kullanılmış ve bu değer 0.87 olarak bulunmuştur. İçsel tutarlılığı veren bu değere göre kodlayıcılar arası görüş birliğinin en az % 80 olması beklenmektedir (Miles ve Huberman, 1994, s.94; Patton, 2015, s.44).

Verilerin Toplanması ve Analizi

Nitel araştırmalarda analiz süreci verilerin organizasyonunu, veri tabanının ön okuma işleminden geçirilmesini, temaları kodlama ve organize etmeyi, veri sunumunu ve bunları yorumlamayı içermektedir (Creswell, 2013, s. 179). Araştırmanın veri analizinde toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşabilmek için içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizinde araştırmacı önce verileri kavramsallaştırır, daha sonra ortaya çıkan kavramları düzenleyerek verileri açıklayan temaları belirler. İçerik analizinde birbirine benzeyen veriler belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirilir ve bunlar okuyucunun anlayabileceği biçimde düzenlenerek yorumlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s.35). Verilerin analizinde ilk olarak katılımcı cevaplarından elde edilen kavramlardan yola çıkılmış ve araştırma soruları da dikkate alınarak veriler kodlanmıştır. Kodlama işlemi anlamlı bütünler oluşturacak şekilde gerçekleştirilmiştir. Daha sonra elde edilen kodlar ilişkili olduğu düşünülen temalara ayrılmıştır. Ulaşılan tema ve kodlar tablolar halinde

sunulmuştur. Katılımcı akademisyenler A1, A2 şeklinde katılımcı öğrenciler ise Ö1, Ö2... olarak kodlanmıştır. Ayrıca, tablolarda yer alan bulguların daha açık ve anlaşılır olabilmesi için katılımcılara ait doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Kodlayıcılar arası güvenilirliğin sağlanması amacıyla başka bir araştırmacı tarafından verilerin kod, kategori ve temalara ayrılması istenmiştir. Elde edilen analizlerde benzer olmayan durumlar üzerinde tartışılarak ortak bir analize varılmıştır.

Araştırma Etiği

Araştırma sürecinin planlanmasının ardından 20.08.2022 tarihinde Hacettepe Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun ilgili etik kurul başvuru belgesi tam ve eksiksiz doldurulmuştur. Belgenin etik kurula gönderilmesinin ardından geçen iki aylık süre sonunda Hacettepe Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 24.10.2022 tarihli ve E-76942594-900-00002475613 sayılı onayı ile gerekli izin alınmıştır.

Bulgular

“Akademisyenlerin bilimsel araştırma süreci ve yeterliliği hakkındaki görüşleri nelerdir?” alt problemine yönelik olarak ulaşılan birinci tema olan akademisyenlerin öğrencileri ile geçirdiği tez sürecine ilişkin görüşleri Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3

Akademisyenlerin Öğrencileri ile Geçirdiği Tez Sürecine İlişkin Görüşleri

Kategoriler	Kodlar	n	
Öğrencinin sahip olması gereken nitelikler	Araştırma yapmaya isteklilik, kendini geliştirmeye, geri bildirim ve eleştirilere açık olma	8	
	Bilimsel araştırma süreçlerini bilme	8	
	Bilimsel yazım ve çalışmasının konusunu bulma ve savunmada yeterli olma	6	
	Alanıyla ilgili kaynaklara nerelerden nasıl erişeceğini bilme	6	
	Sebat, azim, sorumluluk, özgüven, disiplinli çalışma ve çalışkanlık	6	
	Etik kuralları bilme	4	
	Bilimsel hassasiyet	2	
	Analitik düşünme becerisi, problem çözme becerisi, eleştirel/sorgulayıcı düşünme becerisi	2	
	İnsan ilişkilerinin iyi olması, özellikle danışmanı ile sürekli iletişim içerisinde olması.	2	
	Yabancı dil bilgisi	2	
	Edep ve adap kurallarını bilme ve uygulama	1	
	İstatistik bilgisine sahip olma ve istatistiksel işlem yapabilme	1	
	Tez sürecinde karşılaşılan sorunlar	Literatür tarama eksikliği özellikle yabancı literatüre hâkim olamama	7
		Araştırma gerekçesini/ problemini belirleyememe	5
Alt problemler için hangi istatistiksel işlemleri uygulayacağını bilmeme, uygulasa bile bunun mantığını kavrayamama		3	

	Yetersiz eğitim ve pratik yetersizliği, araştırma becerilerinden yoksunluk, okumama	3
	Akademik yazmada sıkıntı yaşama	3
	Yöntemi doğru seçme ve raporlamada eksiklikler	2
	Bulgulardan fazla çıkarım yapma	1
	Sürekli danışman onayı bekleme (Risk almama, yeterince savunamama)	1
	Sonuçlara dayalı öneri geliştirmeme	1
	Araştırmanın önemini yazmakta sorun yaşama	1
Öğrencilerdeki yetersizliklere müdahale yöntemleri	Örnek kaynak önerme	7
	Birebire örnek uygulama yapmaya çalışmak	4
	Yönlendirme, gösterip yaptırma, rehberlik...	3
	Bazı kısımların yeniden yapılmasının istenmesi	1

Tablo 3 incelendiğinde akademisyenlerin bilimsel araştırma sürecinde öğrencilerinin sahip olmasını istediği en önemli özelliklerin; öğrencinin sahip olması gereken nitelikler, tez sürecinde karşılaşılan sorunlar, öğrencilerdeki yetersizliklere müdahale yöntemleri olmak üzere üç kategoride toplandığı görülmektedir. Öğrencinin sahip olması gereken nitelikler kategorisinde araştırma yapmaya isteklilik, kendini geliştirmeye, geri bildirim ve eleştirilere açık olma (n=8) ve bilimsel araştırma süreçlerini bilme (n=8) boyutları en fazla ifade edilen kodlar olmuştur. Bu bulgu öğrencinin akademik süreçlerde istekli olması ve süreci kotarabilmesine ilişkin akademisyen beklentisini ortaya koymaktadır. Tez sürecinde karşılaşılan sorunlar kategorisinde ise özellikle yabancı literatürü tarama eksikliği (n= 7) ve araştırma gerekçesini/ problemini belirleyememe (n=5) kodları dikkati çekmektedir. Bu konuda A_11 şu şekilde açıklama yapmıştır:

“Tez konusuna karar vermekte (yeterince güncel araştırma takip etmiyorlar, sadece popüler kavramları düşünüyorlar, tam olarak ilgilerinin ne olduğunu belirleyemiyorlar, alana çok hakim olmayabiliyorlar. Sınıf öğretmenliği özellikle çok farklı disiplinlerden oluşuyor. Bu nedenle konu belirlemede ciddi zorlanıyorlar. Danışman olarak bizim belirlememizi isteyenler de olabiliyor.) Yabancı literatür taramakta (yabancı dil yetersizliği nedeniyle). Alıntı yapmakta (bilimsel araştırma ve etik dersinden memnun olmadıklarını ifade edebiliyorlar, enstitü genel olarak verdiği yetersiz kalabiliyordu, ancak öğrencilerin de daha fazla araştırma yapmaları, incelemeleri gerekiyor) Yöntem kısmını yazmakta(yeterince tez ve makale incelemedikleri için ve bilgileri yetersiz olduğu için bu bölümde ciddi sorun yaşıyorum) İstatistiksel hesaplamalarda (ne yazık ki yöntem bilgisi genel olarak çok zayıf kalıyor, araştırma modeli, yöntem/ evren/ örneklem vd. bölümleri doğru yazamıyorlar. Bunun nedeni aldıkları derslerin yeterince iyi işlenmemiş olması olabilir (sadece teorik anlatımla yapılmış olabilir) diğeri de öğrencilerin hazırda almış olmaları. Yeterince makale, tez okumamaları. Az okumalarıdır.” (A_11)

Öğrencilerdeki yetersizliklere müdahale yöntemleri kategorisinde ise örnek kaynak gösterme (n=7) kodu öne çıkmaktadır. Katılımcı akademisyen A_3 bu kodu şu şekilde açıklamıştır.

“Kendi bulduğum kaynakları paylaşıyorum. Kaynak/site / başka meslektaşımın yardım alabileceğini (eğer daha iyi olacak ise) öneriyorum. Önce kaynakları iyice okuyup sindirmesini, anlamasını ve sonra konuyu çalışmasını istiyorum.” (A_3)

“Akademisyenlerin bilimsel araştırma süreci ve yeterliliği hakkındaki görüşleri nelerdir?” alt problemine yönelik olarak ulaşılan bulgular Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4
Akademisyenlerin Lisansüstü Eğitim Sürecine İlişkin Görüşleri

Kategoriler	Kodlar	n
Araştırma teknikleri ve istatistik dersi sorunlarına ilişkin önlemler	Bu konuda uzman meslektaşlarıma danışır ya da öğrencimi görüştürürüm.	6
	Yaşamıyorum.	4
	Genellikle tez izleme komitesinde araştırma teknikleri bilgisine güvendiğim bir kişinin yer almasını sağlarım.	4
	Gerekirse öğrencimin ek ders almasını da isterim	1
	İlgili kitaplara bakıp konuyu hatırlatmaya çalışıyorum.	1
	Desen, yöntemde ve hangi soru tiplerinde hangi işlemleri uygulayacağımı anlatıyorum.	1
Akademisyenlerin sürece bakış açısı	Yüksek Lisans öğrencilerinin yetersizlikleri	3
	Öğrenci ve akademisyen tutumları	1
	Öğrencilerin yazma becerileri ile ilgili eksiklikleri	1
	Lisansüstü ders sayısı ve çeşitliliğinin çok yetersiz olması ancak öğrencilerin çok fazla dersi bir dönemde alması	1
	Özellikle nitel araştırma ve ölçek geliştirme gibi derslerin kontenjanı hemen dolmakta ve bu dersler kontenjan sınırından dolayı seçilememekte	1
Öneriler	Akademik yetersizliklerin giderilmesi için konu uzmanı olan hocaların ders vermesi	3
	Ders dönemi dışında bir dönem sadece araştırma teknikleri pratikleri çalışılmalı	3
	Haftalık makale ve tez okuma ödevleri ve tartışma saatleri düzenlenmeli	3
	Yazmaya yönelik kompozisyon stratejileri çalışılmalı	1
	Öğrencilerin ders devamı konusunda bilinçli olmaları sağlanmalı	1

Kontenjan sınırı koyuluyorsa öğrenciler farklı üniversitelerden ders almaları hususunda teşvik edilmeli	1
Özellikle spesifik araştırma yöntemlerine ilişkin (örneğin, etnografi gibi) öğrencilerin alabileceği dersler açılmalı	1
Ders seçme süreci e-devlet üzerinden elektronik ortamda farklı üniversiteleri kapsayacak şekilde düzenlenmeli	1
Lisansüstü seçme süreçlerinde araştırma becerilerine yönelik uygulamalı bir sınav yapılmalı	1
Öğrencilerin çeşitli sempozyum ve eğitimlere katılmaya yönlendirilmeli	1
Bilimsel bir toplantıda olmasa dahi yapılan araştırmalar ABD bünyesinde öğretim üyeleri ile lisans ve lisansüstü öğrencilerinin katılabileceği ortamlarda sunulmalı	1

Tablo 4’te araştırma teknikleri ve istatistik dersi yeterlilikleri, akademisyenlerin sürece bakış açısı ve öneriler olmak üzere üç kategoride kodlar sunulmuştur. Araştırma teknikleri ve istatistik dersi yeterlilikleri kategorisinde görüşme yapılan akademisyenlerin; bu konuda uzman meslektaşlarına danışır ya da öğrencimi görüştürürüm (n=6) ve genellikle tez izleme komitesine araştırma teknikleri bilgisine güvendiğim bir kişinin yer almasını sağlarım (n=4) kodları akademisyenlerin bu hususta uzman desteğini ön planda tuttuğunu göstermektedir. Akademisyenlerin sürece bakış açısı kategorisinde yüksek lisans öğrencilerinin yetersizlikleri (n=3) dikkati çekmektedir. Ayrıca ders dönemi dışında bir dönem sadece araştırma teknikleri pratikleri çalışılmalı (n=3) haftalık makale ve tez okuma ödevleri ve tartışma saatleri düzenlenmeli (n=3) kodları getirilen önerilerdendir. Bu kategorilerle ilgili bazı ham verilerden örneklerden aşağıda yer almaktadır.

“Yüksek lisansta zaman zaman eksiklikler olabiliyor, bu da hocanın ve öğrencinin derse ilişkin tutumu ile ilgilidir. Yüksek lisans öğrencilerinin az okuma yaptığını, genel olarak öğrencilerin kolay yoldan kopyala yapıştır yolunu tercih ettiklerini görüyorum. Bunun düzeltilmesi için konu uzmanı olan hocaların ders vermesi gerekiyor.” A_7 “Ders döneminden ayrı olarak yarım dönem sadece araştırma tekniklerini pratik etmesi, kompozisyon oluşturma çalışmaları yapması, bu süreç içinde en az 2 bildiri sunması, 1 makale yazması gibi etkinlikleri yapmaları istenebilir. Teknolojinin hazırlopçuluğa alıştırdığı herkesin malumu... Bu da gelen kuşaklarda yazı oluşturma becerilerini köreltiyor. Bu sebeple buna yönelik ciddi adımların atılması gerek.” A_8

“Lisansüstü öğrencilerin kendi bilimsel araştırma yeterliliği hakkındaki görüşleri nelerdir?” alt problemine yönelik olarak ulaşılan üçüncü tema olan lisansüstü öğrencilerin bilimsel araştırma yeterliliğine ilişkin görüşlerinden ortaya konan bulgular Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5.

Lisansüstü Öğrencilerin Kendi Bilimsel Araştırma Yeterliliğine İlişkin Görüşleri

Kategoriler	Kodlar	n
	Usulüne uygun şekilde araştırma adımlarını yürütebilecek teorik bilgi ve uygulama becerilerine sahip olmak	15
	Makalelere, tezlere ve diğer akademik kaynaklara kolayca ulaşma yollarını öğrenebilmek, bu kaynaklara kendi çabalarıyla ulaşabilmek ve yorumlayabilmek	3

Yeterliliğin Tanımı	Yapılan araştırmaları doğru bir şekilde anlayabilmek ve uygulayabilmek için sahip olunması gerekli olan beceriler	1
	Araştırmanın amacına yönelik doğru kaynaklara, yönetime araştırmayı detaylandırabilecek derecede erişim sağlama	1
	Çevresinde ve dünyada meydana gelen değişim ve gelişimlere duyarlı, meraklı ve araştırmaya istekli olma	1
Yeterliliğin Derslerle İlişkisi	Lisansüstü eğitimde alınan derslerin araştırma yeterliğime katkısı olur özellikle doktora adaki uygulamalı dersler.	20
	Bilimsel Araştırma Teknikleri derslerinin sürece önemli katkısı olduğu	17
	Lisansta alınan araştırma teknikleri dersinin katkısı oldu. Lisanstaki İstatistik, ölçme ve değerlendirme dersinin katkısı oldu.	13
	Bilim felsefesi, İlköğretim Araştırmaları, İlköğretimde Yaşanan Sorunlar, İleri Pedagoji, Bilim Felsefesi, Öğretim ilke ve Yöntemleri, Eğitimde Ölçme Ve Değerlendirme, Bilim Felsefesinin Temelleri, Bilim Tarihi, Nitel- Nicel Araştırmalar, Seminer, Eğitim İstatistiği	11
	Lisansta alınan araştırma teknikleri dersinin katkısının az olması.	8
	Bilimsel araştırmaya yönelik kavramların tüm derslere entegre edilmesi ve makale vb. okuma çalışmalarının yapılması.	6
	Yüksek lisanstaki bilgilerin yeterli olmaması.	4
	Ders sorumlusu hoca ve dersi almakta olan öğrencilerle doğrudan bağlantılı olması.	1
	Ders her aşamada lisans ya da yüksek lisans/doktora uygulamalı işlenmeli. (Atıf yapma, araştırma kartları hazırlama gibi konularda etkinlikler yapılabilir.)	14
	Bol araştırma makalesi, doktora tezleri okunmalı. Araştırma yöntem tekniklerini içeren kaynak kitaplar zaman zaman gözden geçirilmeli. Akademik personellerin tez ve makalelerinin yapısının incelenmeli.	12
Yeterliliği Artırma Yolları	Haftalık olarak öğrenci çalışmaları değerlendirip aynı konuya ilişkin birkaç tane örnek çalışma karşılaştırmalı.	6
	Bilimsel Araştırma dersi iki dönemde de verilmeli.	3
	Diğer derslerde araştırma yöntemlerini kullanma becerisi ödevlendirme/puanlandırmaya dâhil etmeli.	3
	Bilimsel araştırma uygulamalarına yönelik ayrı bir ders olmalı	2
	Akademisyenlere de belirli aralıklarla bu konuda geliştirici eğitimler verilmeli. Ya da akademisyenlere araştırmaları yönetme aşamasında soru sorabilecekleri merkezi ya da üniversite bazında kurul oluşturulmalı.	2
	Eğitim bilimleri alanının terimlerinde birlik sağlanmalı.	1

Özellikle doktora derslerinde aynı dersi seçen öğrenci sayısının 5’ i geçmemesi. Öğretim elemanı her öğrenciyi yakından takip etmeli.	1
Kişisel çaba gösterilmeli.	1

Tablo 5 incelendiğinde kodların; yeterliliğin tanımı, yeterliliğinin derslerle ilişkisi ve yeterliliği artırma yolları olmak üzere üç kategoride toplandığı görülmektedir. Bilimsel araştırma yeterliliğinin tanımına ilişkin olarak usulüne uygun şekilde araştırma adımlarını yürütebilecek teorik bilgi ve uygulama becerilerine sahip olmak (n=15) öne çıkan kodlardan olmuştur. Konuyla ilgili katılımcı görüşlerinden bazıları şunlardır:

“Herhangi bir konuda araştırma problemi oluşturabilmeyi, oluşturduğum araştırma problemine dair yöntemi ve uygun araştırma desenini ifade edebilmeyi, araştırmada geçen önemli terim ya da kavramların tanımlarını yapabilmeyi, literatür taramasını yapabilmeyi, Araştırma sonucuna elde ettiğim bulguları yorumlayabilmeyi ve sonuçlara dayalı olarak da yorumlar yapabilmeyi araştırma yeterliği denince aklıma gelenlerdir.” LÜÖ_8

Yeterliliğin derslerle ilişkisi önemli bir kategori olup lisansüstü eğitimde alınan derslerin araştırma yeterliğine katkısı olur özellikle doktoradaki uygulamalı derslerin (n= 20) ve Bilimsel Araştırma Teknikleri dersinin sürece önemli katkısı olduğuna (n=17)” ilişkin görüşler ders sürecinde öğrencinin kendini yetiştirmesine yönelik farkındalığı ortaya koymaktadır. Bu kategoride lisansta alınan bilimsel araştırma teknikleri dersinin katkıları konusunda katılımcılar farklı görüşler beyan etmişlerdir. Bu konuda bir katılımcının ham verilerinden alınan kesit aşağıdaki gibidir:

“(…) Lisans eğitimim daha çok meslek edinmeye yönelikti ve bilimsel araştırma yöntemleri, eğitimde ölçme ve değerlendirme derslerinin çok statik ve hızlı geçildiğini düşünüyorum. Beklentim daha uygulamaya dönük, sürece yayılan ve hatta zor geçilen bir ders olmalıydı. Beklentilerime cevap vermediği için araştırma yeterliğime de pek katkıda bulunmadı maalesef.” LÜÖ_4

Yeterliliği artırma yolları kategorisinde ise bol araştırma makalesi, doktora tezleri okunmalıdır. Araştırma yöntem tekniklerini içeren kaynak kitaplar zaman zaman gözden geçirilmelidir. Akademik personellerin tez ve makalelerinin yapısı incelenmelidir (n=12) kodu öne çıkmaktadır. Bu konudaki ham veriler de önemli öneriler ortaya koymaktadır.

“Her ders ile ilgili genel kanım bu şekilde olsa da bilimsel araştırma yöntemleri dersinin sadece akademiye değil tüm eğitim kademelerinde (ilkokul, ortaokul) çok önemli olduğunu ve dikkatlice planlanarak işlenen bir ders olması gerektiğini düşünüyorum.” LÜÖ_6“Nitelikli kaynakların derslerde etkin olması yeterlidir. Ayrıca bunun daha öncesinde eğitim bilimleri alanının terimlerinde birliğin sağlanması gerektiğini düşünmekteyim. Hala güvenilirlik, güvenirlik gibi ikiliğe düşen durumlar eğitim bilimlerinde bağlam birliğini bozmaktadır. “ LÜÖ_3” İki temel yaklaşım (hem nicel hem de nitel) içeren bilimsel araştırma yöntemleri dersi (en az 1yıl) sürece yayılmalı. Öğrenci bir problem belirlemeli ve bu probleme yönelik her hafta bilimsel araştırma yöntem dersini veren hocadan geri dönütler almalı. Bu ders bilimsel tüm araştırmaların temelini oluşturduğu için bilimsel araştırma yöntem dersini veren hocaların gözetiminde bir makale yayımlaması zorunlu kılınmalı. Zor olacaktır ama bu sayede öğrenci araştırmalarında savrulmadan ilerleyecektir.” LÜÖ_4

“Lisansüstü öğrencilerin bilimsel araştırma süreci hakkındaki görüşleri nelerdir?” alt problemine yönelik olarak ulaşılan dördüncü tema olan lisansüstü öğrencilerin bilimsel araştırma sürecine ilişkin görüşlerinden ortaya konan bulgular Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6.
Lisansüstü Öğrencilerin Bilimsel Araştırma Sürecine İlişkin Görüşleri

Kategoriler	Kodlar	n
Sürecin hangi boyutunda yeterli olduğu	Literatürün oluşturulması ve sentezlenmesi	8
	Problem durumunu tespit etme	8
	Bulguların yorumlanması	3
	Yöntem	3
	Her basamakta eksik	1
	Veri analizi ve yorumlanması	1
Sürecin hangi boyutunda sorunlar olduğu	Yöntem	5
	Verilerin Analizi ve Bulgular	4
	Problemi tanımlama	4
	Literatür yazımı	4
	Sorun yaşamayan	2
	Tartışma	2
Yaşanılan sorunlara ilişkin önlemler	Literatürü incelemek	20
	Danışmana sormak	11
	Alanında uzman kişilerin görüşlerine başvurmak	8
	Çevredeki araştırmacı arkadaşlarına sormak	4
Sorunlara çözüm önerileri	Pek çok ders kitaplarından ve ayrıca araştırma makalesinden okuma yapılması	8
	Danışma hattı kurulması veya internet ortamında portal oluşturulması	2
	Öğrencinin teorik ve uygulamalı bilgiye hâkim olması	2
	Alanında uzman kişilerin görüşlerine başvurulması	2
	Öğrencilerin herhangi bir sorunla karşılaştığında ne yapacaklarının bilgisinin verilmesi	2
	Doğru örneklerle üzerinde çalışılması	1
	Bilimsel araştırma dersinin birden fazla hocadan alınması	1
	Araştırma süreci devam ederken tamamlanan aşamalarda danışman hocaya bir rapor verilmesi	1
	Yöntem ve alanla ilgili iki danışmanla çalışılması	1
	Her derste önemi üzerinde duruldu.	14
YL ve Doktora kademelerinde mevcut fakat şu an doktora eğitimimde etkisini daha çok hissediyorum.	3	

Lisansüstü derslerde bilimsel araştırma uygulamalarına yer verilmesi	Yeterli değil, sadece makale okumak uygulama yeterliliği sağlamıyor.	2
	YL ve Doktora için bilimsel araştırma dersleri ayrı ayrı programda açılmalı.	1
	Bilimsel Araştırmalar, İstatistik ve Nitel araştırmalar dersleri büyük önem teşkil eder.	1
Alan yazını takip etme durumu	Evet. Güncellik, yaratıcılık ve bilimsel düşünme becerisi kazandırdığı için.	8
	Düzenli takip edemiyorum. İlgilendiğim, sorun yaşadığım konularda bu alanla ilgili çalışmalara bakmak için.	6
	Hayır edemiyorum, nasıl edeceğini bilmediği için.	4
Yürütülen bilimsel araştırmalar	Makale	9
	Yüksek lisans ve doktora tezi	6
	Çalışmam yok.	8
	Proje	2
	Bildiri	1
	Kitap Bölümü	1

Tablo 6’da ele alınan kodlarla yedi kategoriye ulaşılmıştır. Bu kategoriler; lisansüstü öğrencilerin sürecin hangi boyutunda yeterli olduğuna ilişkin literatürün oluşturulması ve sentezlenmesi (n=8), sürecin hangi boyutunda sorunlar olduğuna ilişkin en çok yöntem bölümünde zorlandıkları (n=5), yaşanan sorunlara literatürü incelemek (n=20) ve danışmana sormak (n=11) tepkilerinde buldukları; yaşanan sorunlara çözüm önerisi olarak ise pek çok ders kitaplarından ve araştırma makalesinden okuma yapmak (n=8) kodları öne çıkmıştır. Sürece yönelik olarak ise, lisansüstü eğitimde her derste bilimsel araştırmanın üzerinde durulması (n=14) kodu öne çıkmaktadır. Katılımcıların yarısının alan yazını takip edememe (n=6) ve bilimsel araştırma çalışması olmama (n=8) kategorilerinde yeterli çabayı göstermedikleri anlaşılmaktadır. Bu konudaki katılımcı görüşlerinden bazıları şunlardır:

“Takip etmeye çalışıyorum. Yeni uygulamalar öğrenmeye katkı sağlıyor. Özellikle bu pandemi sürecinde üniversitelerce yapılan webinarlara, MEB’in yapmış olduğu hizmetiçi eğitimlere, İl Millî Eğitim Müdürlüklerinin üniversiteler aracılığıyla düzenlemiş olduğu seminerlere katılma fırsatım oldu. Özellikle e- twinning projesi kapsamında katıldığım web2 araçlarıyla ilgili eğitimle teknoloji yeterliğime katkı sunduğunu söyleyebilirim.” LÜÖ-5 “Çalışmaları düzenli takip ederek günceli yakalamış oluyoruz. Yapacağımız araştırmaları yeni ve farklı fikirler ile geliştirmiş oluyoruz.” LÜÖ_13

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Araştırma sonuçlarına göre; araştırmaya katılan akademisyenlerin yüksek lisans öğrencilerini bilimsel araştırma konusunda yetersiz buldukları, bu sorunun çözümüne yönelik olarak ise akademik yetersizliklerin giderilmesi için konu uzmanı olan hocaların ders vermesi, ders dönemi dışında bir dönem sadece araştırma teknikleri pratikleri çalışılması ve haftalık makale ve tez okuma ödevleri ve tartışma saatlerinin düzenlenmesi gibi öneriler sundukları sonucuna ulaşılmıştır. Büyüköztürk ve Köklü’nün (1999) 48 öğretim üyesinden görüş alarak gerçekleştirdikleri tarama türü araştırmada yüksek lisans öğrencilerinin bilimsel araştırma yeterliliklerine yeterince sahip değilken doktora öğrencilerinin genel olarak bu yeterliliklere sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Akademisyenler, bilimsel araştırma sürecine ilişkin yaşadıkları problemlerin çözümünde uzman meslektaşlarına danıştıklarını ya da öğrencilerini meslektaşlarıyla görüştüklerini ifade etmişlerdir. Genellikle

araştırma teknikleri bilgisine güvenilen bir kişinin tez izleme komitesinde yer almasını sağlamak da ifade edilen çözümler arasındadır. Akademisyen görüşleri değerlendirildiğinde bu süreçte daha çok uzman desteğine önem verildiği söylenebilir.

Lisansüstü öğrencilerin kendi bilimsel araştırma yeterliliği hakkındaki görüşleri incelendiğinde öğrencilerin bilimsel araştırma yeterliliğini “Usulüne uygun şekilde araştırma adımlarını yürütebilecek teorik bilgi ve uygulama becerilerine sahip olmak” şeklinde tanımladıkları sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin özellikle doktora uygulamalı derslerin bilimsel araştırma yeterliliğine katkı sunacağını, lisans düzeyinde bilimsel araştırma teknikleri dersinin yeterliliklerine beklenen katkıyı sunmadığını düşündükleri tespit edilmiştir. Akgün’ün (2012) yaptığı çalışmada ise ilköğretim matematik öğretmen adayları, bilimsel araştırma yöntemleri dersinin kendilerine pek fazla bir katkısı olmadığını dolayısıyla bu dersin gereksiz olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca Çetin ve Dikici’nin (2016) çalışmasında ise Araştırma Yöntemleri dersinin araştırma sürecinde öğrencilerin yaşamış olduğu bazı zorlukları giderdiği fakat araştırma sürecinin verimliliğine çok büyük bir katkısının olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmaya katılan öğrenciler yeterliliklerinin artırılmasına yönelik yapılabilecekler arasında bol araştırma makalesi, doktora tezi okunması, araştırma yöntem tekniklerini içeren kaynak kitapların gözden geçirilmesi, akademik personellerin tez ve makalelerinin yapısının incelenmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Öğrencilerin görüşleri değerlendirildiğinde, ders sürecinde öğrencilerin kendini yetiştirmesine yönelik farkındalığa sahip oldukları söylenebilir.

Lisansüstü öğrencilerinin bilimsel araştırma süreçleri kapsamında kendilerini en fazla literatürün oluşturulması, sentezlenmesi ve problem durumunu tespit etme konularında yeterli gördükleri sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca öğrenciler en fazla yöntem, verilerin analizi ve bulgular, problemi tanımlama ve literatür yazımı konusunda kendilerini yetersiz hissettiklerini ifade etmişlerdir. İpek, Tekbıyık ve Ursavaş’ın (2010) lisansüstü öğrencilerin araştırma öz-yeterlik inançlarını inceledikleri tarama türü araştırmanın sonuçlarına göre öğrencilerin kendilerini bilimsel araştırmaya yönelik; “Ön hazırlık, kavramsallaştırma, uygulama ve sunum” boyutlarında oldukça yeterli gördükleri tespit edilmiştir. Beisenbayeva ve Gelişli’nin (2017) Kazakistan’daki lisansüstü öğrencilerin bilimsel araştırma yeterliliklerini inceledikleri tarama araştırmasının sonuçlarına göre, öğrencilerin kendilerini bilimsel araştırma konusunda oldukça yeterli gördükleri ifade edilmektedir. Ayrıca Taşdemir ve Taşdemir’in (2011) çalışmasında öğretmen adaylarının bilimsel araştırma raporlarında başlık, özet, kaynaklar, sunum kısımlarını yapabildikleri ancak giriş, yöntem, bulgular ve sonuç ya da tartışma kısımlarında araştırma yeterliliklerinin düşük olduğu görülmüştür. Akgün ve Güntaş’ın (2018) çalışmasında hem yüksek lisans öğrencileri hem de doktora öğrencilerinin “yöntem” başlığı altında yer alan sorularla ilgili yeterliliklerinin düşük olduğu dolayısıyla bilimsel araştırma yeterlilikleri açısından en güç konunun “araştırmanın yöntemi” ile ilgili yeterlilikler olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Öğrencilerin bilimsel araştırma sürecinde yaşadıkları sorunlara çözüm getirmeye yönelik ; ders kitapları ve araştırma makalesi okumaları sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca lisansüstü öğrencileri güncellik, yaratıcılık ve bilimsel düşünme becerisi kazanmak için alanyazının takip edilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Alanyazının öğrenciler tarafından düzenli takip edilmediği sonucuna ulaşılmıştır. Burada dikkat çeken bir sonuç da alanyazının takip edilememesinin en önemli sebebinin öğrencilerin alanyazın taraması yapmayı bilmemesidir.

Çalışma nitel araştırma yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle sonuçlar genellenememekle birlikte araştırmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda araştırmacılara dönük olarak aşağıdaki önerilerde bulunulabilir:

- Lisansüstü eğitim alan öğrencilerin bilimsel araştırma yeterliklerinin geliştirilebilmesi için “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği” dersinin içeriksel yapısının ve işlenişinin verimlilik açısından değerlendirileceği çalışmalar yapılabilir.
- Lisansüstü öğrencilerinin bilimsel araştırma süreçlerine ilişkin algı, tutum ve ihtiyaçlarının belirlenebileceği çalışmalar yapılabilir.
- Bilimsel araştırma yeterliklerinin farklı boyutlarına ilişkin yüksek lisans ve doktora düzeylerinde araştırmalar yapılması önerilebilir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda uygulamaya dönük olarak aşağıdaki önerilerde bulunulabilir:

Bilimsel Araştırma yeterliliklerinin kazanımına yönelik derslerin lisans düzeyinden başlayarak yoğun ve nitelikli bir şekilde programda yer alması sağlanabilir.

Lisans ve lisansüstü eğitim programlarında öğrencilerin bilimsel araştırma yeterliliklerini geliştirecek uygulama ağırlıklı ders içeriklerinin ve çalışmaların yer alması sağlanabilir.

Eğitim-öğretim süreçlerinin bilimsel araştırma yeterliliklerini kazanma açısından iyileştirilebilmesini sağlamak amacıyla diğer program derslerinde de öğrencilerin bilimsel araştırma yeterliliklerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar uygulanabilir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Araştırmaya; ilk yazar Bilge GÖK %80, ikinci yazar Zeynep TUNÇ %20 katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması

Araştırmacıların araştırma ile ilgili diğer kişi ve kurumlarla herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması yoktur.

Kaynaklar

Al-Habashneh, M. H. and Najjar, N. J. (2017). Constructing a criterion reference test to measure the research and statistical competencies of graduate students at the Jordanian governmental universities. *Journal of Education and Practice*, 8(2), 67-81.

Alhas, A. (2006). *Lisansüstü eğitim yapmakta olan Milli Eğitim Bakanlığı öğretmenlerinin lisansüstü eğitime bakış açıları (Ankara İli Örneği)*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Allen J and Van der Velden R. (Ed.) (2009). *HEGESCO, higher education as a generator of strategic competences report on the large-scale graduate survey: Competencies and early labor market careers of higher education graduates*. Retrieved from https://www.academia.edu/74400065/Competencies_and_early_labour_market_careers_of_higher_education_graduates in 06. 2022.

Akgün, L. (2012). Bilimsel araştırma yöntemleri dersine ilişkin öğretmen adaylarının algı ve beklentileri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(27), 21-30.

Akgün, Ö. E., ve Güntaş, S. (2018). Lisansüstü öğrencilerinin bilimsel araştırma yeterliliklerinin danışman görüşlerine dayalı olarak incelenmesi: Kuzey Kıbrıs Türkiye Cumhuriyeti Örneği. *Sakarya University Journal Of Education*, 8(2), 131-144.

Altıok, S., Yükseltürk, E., ve Üçgül, M. (2018). Lisansüstü öğrencilerinin bilimsel araştırmaya ilişkin yeterlilikleri ve araştırmaya yönelik kaygılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Journal of Higher Education and Science*, 8(2), 20-34.

Balcı, A. (2001). *Sosyal bilimlerde araştırma. Yöntem, Teknik ve İlkeler*. Ankara: PegemA Yayınları.

Beisenbayeva, P. L. and Gelişli, Y. (2017). Comparison of the opinions of the graduate students in Kazakhstan about their scientific research competencies. *Journal on New Trends in Education and Their Implications*, 8(1), 23-32.

Benzer, S., ve Kara, F. (2020). Lisansüstü öğrencilerin bilimsel araştırma ve yayın etiği konusundaki görüşleri. *Cankiri Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 288-309.

- Beverly, S., and Graham, B. (2006). Competency-based study of academic staff development needs. *Higher Education Research and Development*, 10(2), 165-175.
- Borovik, V., and Borovik, A. (2019). Improving the efficiency of scientific research based on digitalization. Proceedings of the 2019 International SPBPU Scientific Conference on Innovations in Digital Economy, Saint Petersburg, Russian Federation. <https://doi.org/10.1145/3372177.3373331>.
- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. Los Angeles, USA: Sage.
- Çetin, A., ve Dikici, R. (2014). Eğitim bilimlerinde araştırma yöntemleri dersinin etkililiği. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 22(3), 981-994.
- Dilbaz, G.A., Özgelen, S., ve Yelken T.Y. (2012). Araştırma becerileri testinin (ABT) geliştirilmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2), 305-332.
- Günay, D. (2004). *Üniversitenin niteliği, akademik özgürlük ve üniversite özerkliği*. www.durmusgunay.com/ adresinden 05.04.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Harris, C. (2011). The case for partnering doctoral students with librarians: A synthesis of the literatures. *Library Review*, 60(7), 599-620.
- İlhan, A., Çelik, H. C., ve Aslan, A. (2016). Üniversite öğrencilerinin bilimsel araştırmaya yönelik tutumlarının incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(2), 141-156.
- İpek, C., Tekbıyık, A., ve Ursavaş, Ö. F. (2010). Lisansüstü öğrencilerinin araştırma öz-yeterlik inançları ve bilgisayar tutumları. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9, (1), 127-145.
- Ismail, R., and Meerah, T. S. M. (2012). Evaluating the research competencies of doctoral students. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 59(1), 244-247.
- Karakütük, K., ve Özdemir, Y. (2011). Bilim insanı yetiştirme projesi ve öğretim üyesi yetiştirme programının değerlendirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, 36(161), 26-38.
- Karasar, N. (2007). *Bilimsel araştırma yöntemi* (17. Baskı). Ankara: Nobel Yayınları.
- Korkmaz, Ö., Şahin, A., ve Yeşil, R. (2011). Bilimsel araştırmaya yönelik tutum ölçeği geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Elementary Education Online*, 10(3), 961-973, 2011.
- Kurt, A. A., Yıldırım, Y., Becit, G., Uysal, Ö., Bağcı, H., ve Özdamar, N. (2007). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri dersine ilişkin öğrenci görüşleri*. III. Lisansüstü Eğitim sempozyumu, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir. https://www.academia.edu/1629881/SOSYAL_B%C4%B0L%C4%B0MLERDE_ARA%C5%9ETIRMA_Y%C3%96NTEMLER%C4%B0_DERS%C4%B0NE_%C4%B0L%C4%B0C5%9EK%C4%B0N_%C3%96%C4%9ERENC%C4%B0_G%C3%96R%C3%9C%C5%9ELER%C4%B0 adresinden 2.02.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Merriam, S. B. (2014). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber*. (Çev. Ed. Turan, S.). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Miles, M. B., and Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis* (2nd ed.) Thousand Oaks, CA: Sage.

- Ocak, G., ve Ataseven, N. (2016). Relationship between Turkish Graduate students' research anxiety and uneasiness levels in information literacy. *Journal of Higher Education and Science*, 6(3), 364-372.
- Patton, M. Q. (2015). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. (Çev. Ed. Bütün, M. ve Demir, S. B.). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Pyhäntö, K., Toom, A., Stubb, J. and Lonka, K. (2012). Challenges of becoming a scholar: A study of doctoral students' problems and well-being. *International Scholarly Research Network ISRN Education*, 2012, 1-12. doi:10.5402/2012/934941
- Saracaloğlu, A. S. (2008). Lisansüstü öğrencilerin akademik güdülenme düzeyleri, araştırma kaygıları ve tutumları ile araştırma yeterlikleri arasındaki ilişki. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 179-208.
- Saracaloğlu, S., Varol, S. R., ve Ercan, İ. E. (2005). Lisansüstü eğitim öğrencilerinin bilimsel araştırma kaygıları araştırma ve istatistiğe yönelik tutumları ile araştırma yetenekleri arasındaki ilişki. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, Özel Sayı I*, 187- 199.
- Taşdemir, M., Taşdemir, A.(2011). Öğretmen adaylarının bilimsel araştırmaları inceleme yeterlikleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26, 343-353.
- Yediyıldız, B. (2008). Türkiye’de üniversitelerin vizyonu ve özgün bilim üretimi. *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, 1, 135-151.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Yılmaz, K., ve Çokluk, Ö. (2010). Fen - edebiyat fakültesi mezunlarının araştırma kaygı düzeyleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Dergisi*, 10(1), 1-9.
- Yin, R.K. (2003). *Case study research: design and methods*. California: Sage.

Extended Abstract

Introduction

Method

The research was designed in the holistic single case study pattern, which is among the qualitative research methods. The study was carried out with the participation of 11 academicians working at state universities in Turkey and 20 students continuing their graduate education at state universities in the 2021-2022 academic year. The purposive sampling method was preferred while determining the participants of the study. The data of the study were collected with a semi-structured interview form developed by the researcher. In the analysis of the data of the research, the content analysis technique, whose main purpose is to reach the concepts and relationships that can explain the collected data, was used. After the research process was planned, the relevant ethics committee application document of Hacettepe University Scientific Research and Publication Ethics Committee was filled in completely. At the end of the two-month period after the document was sent to the ethics committee, the Hacettepe University Scientific Research and Publication Ethics Committee was approved by the 24.10.2022 dated and E-76942594-900-00002475613 Necessary permission was obtained with the approval No.

Findings

When the findings were examined, it is seen that the most important characteristics that academicians want their students to have in the scientific research process are gathered in three categories: The competencies that the students should have, the problems encountered in the thesis writing process, and the intervention methods. Among the qualities that students should have, being willing to do research, self-development, being open to feedback and criticism, and knowing scientific research processes are among the prominent codes. In the category of problems encountered in the thesis process, the codes of "lack of scanning foreign literature and not being able to determine the research reason/problem draw attention. In the category of intervention methods for deficiencies in students, suggest a resource code stands out. The participants expressed different opinions about the contribution of the scientific research techniques course taken at the undergraduate level. In the category of ways to increase proficiency, many research articles and doctoral theses should be read. Source books containing research method techniques should be reviewed from time to time. The code of the structure of the theses and articles of academic staff, which should be examined, comes to the fore. The code of creating and synthesizing the literature on which dimension of the process students are sufficient came to the fore. It was determined that the students had the most difficulties in the method part regarding which dimension of the process they experienced problems. The code that students sought solutions to the problems they experienced during the research process by examining the literature and asking their advisors came to the fore.

Conclusion, Discussion and Recommendations

In light of the results of the current study, it was concluded that the academicians who participated in the study find graduate students incompetent in scientific research and in order to solve this problem they suggested that instructors specialized in the content of the course should teach this course, students should be provided with the opportunity to practice research techniques in a separate course for a term and weekly article and thesis reading assignments and discussion hours should be arranged. In the study by Al-Habasneh and Najjar (2017), in which they examined graduate students' competence in statistical and scientific research methods at public universities in Jordan, they concluded that the competence of the graduate students was below expectations. On the other hand, they found that the scientific research competence of doctoral students was higher than those of master's students. The academicians stated that they consulted their expert colleagues or referred their

students to their colleagues in order to solve the problems they experienced regarding the scientific research process. Usually having someone with a good command of research techniques in the thesis monitoring committee is one of the solutions suggested. When the opinions of the academicians are evaluated, it can be said great importance is attached to expert support. The students participating in the study stated that among the things that can be done to increase their competence is reading plenty of research articles, doctoral theses, reviewing the books containing research method techniques from time to time, and examining the structure of the theses and articles of the academic staff. When the opinions of the students are evaluated, it can be said that they have an awareness of self-education in the course process. It was concluded that the graduate students considered themselves most competent in the review and synthesis of the literature and in determining the problem situation within the scope of scientific research processes. In addition, the students stated that they felt most incompetent in the method, data analysis and findings, defining the problem and writing the literature. In the survey type study, in which İpek, Tekbıyık, and Ursavaş (2010) examined the research self-efficacy beliefs of graduate students, it was found that the students found themselves highly competent in the dimensions of “pre-preparation, conceptualization, applications and presentation” of scientific research. As a result of a study conducted by Taşdemir and Taşdemir (2011), it was seen that while the pre-service teachers were quite competent in some aspects of scientific research reports, they are highly incompetent in some other aspects. In the study conducted by Akgün and Güntaş (2018), it was concluded that both master's students and doctoral students had the lowest competence in the questions under the “method” section; therefore, the most disadvantageous aspect of their scientific research competence was found to be research methods. However, it is expected from a doctorate student to be able to conduct research in an original way, to present the results of his/her research in accordance with scientific competence, and to gain the qualifications to comment on scientific facts (Pyhalto, Toom, Stubb and Lonka, 2012). Unlike the aforementioned results, in the study conducted by İsmail and Meerah (2012) in which they examined the research competences of doctoral students, it was concluded that the doctoral students considered themselves successful and competent in carrying out the research process. In the survey type study, in which Beisenbayeva and Gelişli (2017) examined the scientific research competences of graduate students in Kazakhstan, it was concluded that the students considered themselves quite competent in scientific research. In addition, Ocak and Ataseven (2016) found that Turkish graduate students had a low level of anxiety about scientific research. The results obtained in these studies do not support the relevant finding obtained in the current study.

In light of the results of the current study, the following suggestions can be made for researchers and practitioners; In order to improve the scientific research competence of graduate students, research can be conducted to evaluate the contextual structure and delivery of the “Scientific Research and Publication Ethics” course in terms of efficiency, studies can be conducted to determine the perceptions, attitudes and needs of graduate students regarding scientific research processes, it may be recommended to conduct research at master's and doctorate levels on different dimensions of scientific research competence. It can be ensured that the courses aiming at the inculcation of scientific research competence are included in programs in an intensive and qualified manner, starting from the undergraduate level. Practice-oriented course contents and studies that will develop students' scientific research competence can be provided in undergraduate and graduate education programs. In order to improve the education-teaching processes in terms of the acquisition of scientific research competence, content on scientific research competence can be offered in other courses of the graduate education.

Türkiye ve Afganistan Sosyal Bilgiler Ders Programları ve Ders Kitaplarının Karşılaştırmalı Bir Analizi

Büşra ELÇİÇEĞİ
Yüzüncü Yıl Üniversitesi
belcicegi@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-1346-8185

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1307644
Geliş Tarihi: 31.05.2023	Revize Tarihi: 01.11.2023
	Kabul Tarihi: 21.11.2023

Atf Bilgisi

Elçiçeği, B. (2023). Türkiye ve Afganistan sosyal bilgiler ders programları ve ders kitaplarının karşılaştırmalı bir analizi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(3), 752-770.

ÖZ

Küreselleşen bir dünyada farklı ülkeler ile bütünleşebilmek, kültür ve bilgi alışverişinde bulunabilmek için ülkeler arası karşılaştırmalı eğitim çalışmaları yapmak önem arz etmektedir. Araştırma kapsamında karşılaştırma yapmak için Afganistan ülkesinin tercih edilmesinde ülkenin Asya'nın kalbi olarak nitelendirilmesi ve tarih boyunca çeşitli uygarlıkların güç gösterisine sahne olması etkili olmuştur. Çalışmanın amacı Afganistan İslam Cumhuriyeti'nde 2018'den itibaren geçerli olan ülkemizde ise 2017 yılında uygulamaya konulan ve 2018'de revizyona uğrayan Sosyal Bilgiler ders programları ve ders kitapları arasındaki benzerlik ve farklılıkları tespit etmektir. Araştırma nitel araştırma modeline dayalı doküman analizi tekniğiyle gerçekleştirilmiştir. Afganistan'da 2018-2019 öğretim yılında uygulanan 4, 5, 6. sınıf; Türkiye'de, 2017-2018 yılında geçerli olan 4, 5, 6, 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders programı ve ders kitapları araştırmanın veri kaynağını oluşturmaktadır. Sosyal Bilgiler öğretim programları içerik analiz yöntemi ile incelenmiştir. Programların amaçları, vizyonları, içerikleri, eğitim durumları, ölçme ve değerlendirme durumları arasındaki benzerlik ve farklılıklar karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Araştırma kapsamında Türkiye'nin sosyoloji, felsefe ve disiplinler arası amaçlara ağırlık verdiği gözlemlenirken Afganistan'da ise tarih ve coğrafya disiplinleri ön plana çıkmaktadır. Her iki ülkenin programında milli bir lidere atf olmakla beraber kitaplarında ulusal marşa yer verildiği gözlenmiştir. Türkiye'nin vizyon ve amaçlarında Afganistan'daki gibi teoloji temelli din vurgusu yoktur. Afganistan'da 4. sınıfta 9; 5. sınıfta 7; 6. sınıfta 6 ünite mevcut iken Türkiye'de tüm kademelerde 7 öğrenme alanı bulunmaktadır. Afganistan'dakinin aksine Türkiye'de süreci ölçmeye yönelik çoklu ve alternatif değerlendirme yöntemleri uygulandığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Afganistan, Sosyal Bilgiler programı, ders kitapları, karşılaştırmalı eğitim.

A Comparative Analysis of Türkiye and Afghanistan Social Studies Curricula and Textbooks

ABSTRACT

In a globalizing world, it is important to conduct comparative education studies between countries in order to be able to integrate with different countries and to exchange culture and information. Country's characterization as the heart of Asia and demonstration of power of various civilizations throughout history was effective to choose country of Afghanistan for comparison within the scope of the research. The aim of the study is to identify the similarities and differences between the Social Studies curriculum and textbooks that are valid in the Islamic Republic of Afghanistan as of 2018, and in our country in 2017 and revised in 2018. The research was conducted with document analysis method based on qualitative research model. 4th, 5th, 6th grades implemented in Afghanistan in the 2018-2019 academic year; The data source of the research is the 4th, 5th, 6th and 7th grade Social Studies curriculum and textbooks valid in 2017-2018 in Turkey. Social Studies curriculums were examined with the contents analysis method. Similarities and differences between objectives, visions, contents, educational status, measurement and evaluation status of programs are discussed comparatively. While Turkey concentrates on sociology, philosophy and interdisciplinary objectives, history and geography disciplines comes to the fore in Afghanistan within scope of the research. Although both countries have references to a national leader in their program, it was observed that their books include national anthem. there is no theology based, religion emphasis on Turkey's vision and objectives such as in Afghanistan. While there are 6 units in 9th grade, 7 in 5th grade, and 6 in 6th grade in Afghanistan, there are 7 learning domains at all levels in Turkey. It was reached the conclusion that multiple alternative assessment methods for measuring process are applied in Turkey unlike Afghanistan.

Keywords: Turkey, Afghanistan, social studies curriculum, textbooks, comparative education.

Giriş

Ünlü şair İkbâl Afganistan'ı, Asya'nın kalbi olarak nitelendirmektedir. İpek Yolu'na ev sahipliği yapması sonucunda ülkenin jeo-stratejik ve jeopolitik konumu, tarih boyunca (Moğol, Türk, İskit, Hun, İran, Çin ve Hindistan gibi) büyük uygarlıkların işgaline sebep olmuş ve bu nedenle uzun yıllar imparatorlukların güç gösterisi sergilediği Afganistan'da bir devlet kurulamamıştır (Kamaluddin, 2017; Yılmaz, 2005). Başkenti Kabil olan 652.230 km² lik alana sahip Afganistan İslam Cumhuriyeti'nin nüfusu 32,6 milyondur. Ülkenin resmi dili Darice (%50) ve Peştuca (%35) olmak üzere Özbekçe-Türkmençe (%11) ile beraber %4 oranında 30 farklı dil konuşulmakta olup dilsel çeşitlilik söz konusudur. Para birimi ise Afgani'dir (Hayat, 2016; Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2016). Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti Ankara, resmi dili Türkçe'dir. 783.562 km² lik alana sahip olan Türkiye'nin nüfusu 84.78 milyondur (Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı [TCDB], 2021). Etnik unsurunun temeli Türk ve Kürt olmakla beraber Çerkez, Laz, Arap, Zaza, son yıllarda ise Suriye, Afgan, İran, Filistin, Rus ve Ukraynalı kişilerde bulunmaktadır.

Afganistan İslam Cumhuriyeti, kuzeyde Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan; kuzeydoğuda Çin; doğuda ve güneyde Pakistan; batıda ise İran'a sınırı bulunmaktadır. Dağlık bir ülke olan Afganistan'ın en önemli kentleri Kabil, Kandahar, Herat, Mezari Şerif, Kunduz, Celalabad, Faryab'dır (Hajiyarali, 2011; Hasani, 2014; Kamaluddin, 2017; Kuzu ve Güleçen, 2008; Rauf, 2016). 1747 yılından itibaren Afganistan olarak bilinen "Afganistan İslam Cumhuriyeti" eski dönemlerde Aryana/ Ariyana ve Horasan olarak adlandırılmıştır. 17. yüzyılın ortalarından itibaren ise Afgan etnisitesine istinaden Afganistan ismi kullanılmaya başlanmıştır (Ataie, 2015; Emimi, 1996; Hajiyarali, 2011; Yahya, 2017). Türkiye doğuda Gürcistan, Ermenistan, Nahçıvan, İran; güneydoğuda Irak; güneyde Suriye; batıda Bulgaristan ve Yunanistan ile komşudur (İlim ve medeniyet, 2020).

Ülkede 30'dan fazla etnik grup olduğu tahmin edilmektedir. Bu gruplar arasında en büyük etnik grubu %38 ile Peştular; %34 Tacikler; %12 Hazaralar ve %8'ini Özbekler oluşturmaktadır. Diğer gruplar (Kırgızlar, Türkmenler, Aymaklar, Beluciler, Nuristaniler, Pamirliler vb.) yaklaşık olarak nüfusun %8'ini teşkil etmektedirler. Afganistan'ın resmi dini İslam olup halkın %99'u Müslüman'dır. Ülkede Müslümanların yanı sıra az sayıda Hindu, Sih ve Yahudi de yaşamaktadır. Müslümanların %80'i Sünni-Hanefi, %19'u Şii'dir (Ataie, 2015; Bekmuradi, 2014; Hajiyarali, 2011; Hasani, 2014; Hayat, 2016; Kamaluddin, 2017; Kuzu ve Güleçen, 2008; Rauf, 2016; TCDB, 2016; Yahya, 2017;). Türkmen, Kürt, Zaza, Arap, Çerkez, Laz, Ermeni, Yahudi, Rum, Çeçen, Roman, Tatar, Bulgar, Boşnak, Gürcü, Süryani, Yörük, Tatar, Azeri, Alevi vb. grupların yanı sıra İran, ABD, Afrika, Rus, Avrupa asıllı vatandaşlar ile birlikte Andrews Türkiye'de etnik yapıyı sınıflandırırken 47 grup olduğunu ve bunun içinden 18'inin Türk olduğunu belirtir (Önder, 1999). Türkiye'de Türkçe, Arapça, Arnavutça, Boşnakça, Çerkezce, Abazaca, Ermenice, Gürcüce, Hemsince, Kürtçe, Lazca, Pomakça, Romanca, Rumca, Süryanice, Yahudice, Zazaca olmak üzere dilsel çeşitlilik söz konusudur (Aka, 2012: 293-297). Ipsos'un 2016 tarihli anketine göre ise Türkiye'deki Müslümanlar nüfusun %82'sini oluşturmaktadır. Müslümanların %70'ini Sünniler oluştururken, Alevi kesimin genel nüfusu oranı %20 civarındadır. Caferiler olarak bilinen topluluğun nüfusa oranı ise %3'tür. Hıristiyanlar (Katolik, Protestan ve Ortodoks) %0,4'tür (Güleçen, 2008).

Afganistan UNDP'nin (United Nations Development Program [Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı]) raporunda belirtildiği üzere 173 ülke arasında yapılan kalkınma endeksi sıralamasında 171. sırada yer almıştır. 2004 yılı Gayri Safi Milli Hasılası 21 Milyar ABD doları olup kişi başına düşen milli gelir 800 ABD dolarıdır. Nüfusun yaklaşık olarak %53'ü yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Halkın %40'ı 2005 yılı rakamlarına göre işsizdir (Güleçen, 2008). UNDP'in 2016 yılında yayınladığı İnsani gelişme endeksinde ise 188 ülke içinde Afganistan 169. sırada yer almıştır (UNDP, 2016).

Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ile eğitim sistemlerinde benimsedikleri eğitim felsefeleri arasında yakın ilişki bulunmaktadır. Ulus devletler eğitim sistemleri aracılığıyla siyasi ideolojilerini vatandaşlarına aktararak yurttaşlık bilinci yerleştirmeye ve ekonomik olarak kalkınma hamleleri sergilemeye çalışmaktadır. İstendik bireylerin yetişmesi konusunda sosyal bilimlerde tarihte,

inkılap tarihi derslerinin yanı sıra özellikle Sosyal Bilgiler dersi önemli rol oynamaktadır (Yılmaz, 2005).

Afganistan anayasasının 43. maddesine göre, devlet okulları parasız olup ilköğretim zorunlu hâle getirilmiştir. Anayasaya göre, Afganistan devletinin ücretsiz olarak temin edeceği ilköğretim ve orta öğretimden yararlanmak her Afgan vatandaşının hakkı sayılmıştır. Buna göre, Afganistan yeni hükümeti tarafından, eğitimde kadınlar ve erkeklere eşit haklar tanınmıştır. Yedi yaşına gelen her çocuk istediği okula, herhangi bir ücret ödemeksizin kaydolabilmektedir (Afganistan Anayasası, 2003). Türkiye’de ise aynı haklar; ilköğretimin zorunlu, parasız ve Türk vatandaşının hakkı oluşu MEB’in 42.maddesinde düzenlenmiştir. İki ülkede de; ilköğretim 6-14 yaş, ortaöğretim-lise 13-18 yaş grubundaki çocuklara hitap etmektedir. Zorunlu eğitim Afganistan’da 1990’da, Türkiye’de 2012 yılında 12 yıla çıkarılmıştır. Afganistan eğitim sistemi 6+3+3; Türkiye ise 4+4+4 şeklinde düzenlenmiştir. Afganistan’da ilköğretim eğitimi; devlet okulları, toplum temelli okullar, ev temelli okullar ve Sivil Toplum Örgütlerinin (STÖ) oluşturduğu okullar tarafından; Türkiye’de ise devlet okulları ve özel ve vakıf kurumlar tarafından açılan okullar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982).

Afganistan’da iki tür eğitim sistemi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi; devlet bünyesinde eğitim veren İslami Medreseler, diğeri devlet okullarıdır. Eğitim alanında etkili bir ilerleme 1929 yılından sonra başlamıştır. İlköğretim kurumları ülkenin çeşitli yerlerde bulunmasına karşın ortaöğretim kurumları yalnızca Kabil’de ve eyalet merkezlerinde mevcuttur. 1990’lı yıllardan bu yana okulların sayısının artmasıyla birlikte okuma yazma oranında bir artış olmuştur. Genel nüfusun içinde okuma yazma oranı 90’lı yıllarda % 31 iken, 2007 yılında % 45’i bulmuştur (Chossudovsky, 2001).

Afganistan’da İslami Medreseler ve devlet okullarında, Türkiye’de ise devlet okulları, özel kuruluşlar tarafından açılan okullar aracılığı ile eğitim verilmektedir (Rauf, 2016). Afganistan İslam Cumhuriyeti’nde zorunlu eğitim 1990’da; Türkiye’de ise 2012 yılında 12 yıla çıkarılmıştır (Hasani, 2014; Kazu ve Güleçen, 2008; Yahya, 2017).

Bu araştırmada Türkiye ve Afganistan’ın tarihi ve coğrafi önemi, her iki ülkedeki etnik ve dilsel çeşitlilik ile beraber Sosyal Bilgiler programının iki ülkede de ilköğretim ikinci kademesinde resmi vatandaşlık eğitiminin verildiği bir ders olması nedeniyle Türkiye-Afganistan Sosyal Bilgiler ders programları karşılaştırılmak istenmiştir. Ayrıca Afganistan’ın Türkiye’nin bağımsızlığını tanıyan ikinci ülke oluşu, TBMM’nin ilk kararlarından birinin Kabil’de elçilik açılması ve 1921’den bu yana yapılan ittifak anlaşmaları ve özellikle Atatürk ve Emanullah Han dönemlerinde kurulan yakın ilişkiler aracılığı ile Afganistan’ın Türkiye önderliğinde eğitim sistemlerini modernleştirme çabaları etkili olmuştur (Rahimi, 2015; TCDB, 2016). Türkiye’de Atatürk dönemine denk gelen Afgan kralı Amanullah Han, Afganistan modernleşme hareketinin öncüsü vasfını kazanmış bir liderdi. Atatürk de Türk modern devletinin kurucusu olması açısından iki lider arasından ortak yönler bulunmaktadır. Aynı zamanda her iki lider de ülkesinde istiklal savaşını kazanan isimlerdir. İki liderde batıyı örnek alarak toplumsal reform yapmışlardır (Rahimi, 2015). Her iki liderin ülkelerinde önemli yere sahip olan ulema ile arasındaki münasebetler de modernleşme sürecinde etkili olmuştur. Bu açıdan Amanullah Han Afganistan toplumunda çok özel konumu olan ruhani kesim ile karşı karşıya gelmiştir. Amanullah Han’da Atatürk gibi ülkesinde ruhani kesimin hassasiyetini uyandıran bazı reformlar yapmıştır. Türkiye’de olduğu gibi Afganistan genelinde saygı duyulan mollalar, tarikat önderleri ve benzerleri Amanullah Han tarafından gerçekleştirilen reformlardan rahatsız olmuşlardır. İslam dünyasında olduğu gibi Afganistan’da da dini eğitimi kendi denetimi altına almış olan ilmiye sınıfı (ulema ve mollalar) Şahın eğitim alanında yapmaya çalıştığı reformlara sert bir şekilde karşı çıkmışlardır. Modern Batı bilimlerini içeren mekteplerin açılması, kızların eğitimi dâhil birçok öğrencinin eğitim alma amacıyla yurt dışına gönderilmesi Şah’a karşı ciddi muhalefete neden olmuştur (Sistani, 2005, s. 33). Türkiye askeri, sağlık ve eğitim alanında Afganistan’a destek amacıyla insan kaynağı sağlamıştır.

1920-1960 yılları arasındaki dönem süresince Türkiye Afganistan’ın modernleşmesine destek olmaya devam ederek ülkenin temel devlet kurumlarının gelişmesinde etkili olmuştur. Türkiye bu dönemde öğretmen, hekim, subay ve çeşitli alanlarda yetişmiş uzman kadrolarını Afganistan’a

göndermiştir. Dostluk ve iş birliğine dayanan ilişki Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin Afganistan'ı etkisi altına alana kadar sürmüştür (Pohanyar, 2001). 1989'da Sovyet işgalinin son bulmasının ardından ilişkilerimiz artarak devam etmiş ve 46 yıl aradan sonra 2014'te Türkiye cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan Afganistan'a ziyarete giderek Stratejik Ortaklık ve Dostluk Anlaşması imzalanmıştır. 2015 yılında da Afganistan cumhurbaşkanı Eşref Gani Türkiye'ye gelerek çeşitli alanlarda ortaklık anlaşmaları yapılmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, 2016).

Sosyal Bilgiler dersi Amerika'da ortaya çıkmıştır. Avrupa, uzak doğu, orta asya, orta doğu ülkelerinde farklı şekilde eğitimi gerçekleştirilmektedir. Bazı ülkelerde çok disiplinli, bazı ülkelerde tek disiplinli, bazı ülkelerde ise disiplinlerarası yaklaşımla eğitimi gerçekleştirilmektedir. Farklı ülkelerin Sosyal Bilgiler dersi öğretim programları ve ders kitaplarının karşılaştırmalı olarak ele alınması dersin içeriğinin zenginleştirilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Afganistan gelişmemiş/az gelişmiş bir ülke konumundadır. Gelişmiş ülkeler, gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerin eğitim yapılarını etkilemektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk döneminden itibaren Afganistan ile yakın ilişkiler kurulmuştur. Atatürk döneminde kurulan bu yakın ilişkiler Afganistan'daki reform hareketlerinde etkili olmuştur. 46 yıl aradan sonra Recep Tayyip Erdoğan döneminde de dostane ilişkiler devam etmiştir. Ülkemize çok sayıda Afgan vatandaşı eğitim veya çalışma amaçlı gelmiştir. Bu nedenle Afganistan'ın mevcut imkânları ile gerçekleştirdikleri eğitim bölgenin en gelişmiş Türk-İslam devleti olan Türkiye ile karşılaştırılmasında etkili olmuştur. Yeni Sosyal Bilgiler yaklaşımından ne derece etkilendikleri ve buna göre eğitim programlarını entegre etme seviyeleri incelenmiştir. Bu kapsamda aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmıştır.

1. Türkiye ve Afganistan Sosyal Bilgiler ders programları ve ders kitaplarının yer aldığı dokümanlar arasındaki benzerlik ve farklılıklar nelerdir?
2. Türkiye ve Afganistan Sosyal Bilgiler ders programlarında ifade edilen vizyonları arasındaki benzerlik ve farklılıklar nedir?
3. Türkiye ve Afganistan Sosyal Bilgiler ders kitaplarının içeriğinde yer alan disiplinler arasındaki benzerlik ve farklılıklar nelerdir?
4. Türkiye ve Afganistan Sosyal Bilgiler ders kitaplarının içeriğinde yer alan üniteler arasındaki benzerlik ve farklılıklar nelerdir?
5. Türkiye ve Afganistan Sosyal Bilgiler ders programları ve ders kitapları içeriklerinin sıralanışı bakımından benzerlik ve farklılıklar nelerdir?
6. Türkiye ve Afganistan Sosyal Bilgiler ders programları ve ders kitaplarında eğitim durumları bakımından benzerlik ve farklılıklar nelerdir?
7. Türkiye ve Afganistan Sosyal Bilgiler ders programları ve ders kitaplarında değerlendirme bakımından benzerlik ve farklılıklar nelerdir?
8. Türkiye ve Afganistan Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer alan değer ve beceriler arasındaki benzerlik ve farklılıklar nelerdir?

Sınırlılıklar

Araştırma her iki ülkede de 2018 eğitim-öğretim yılında yürürlükte olan birinci ve ikinci kademedeki Afganistan'da ilköğretim 4-5-6.; Türkiye'de 4-5-6-7. sınıflarda eğitimi gerçekleştirilen Sosyal Bilgiler ders kitapları ve 2018 Sosyal Bilgiler programı ile sınırlıdır.

Yöntem

Bu bölümde araştırmanın yöntemi hakkında bilgi verilmektedir.

Araştırma Modeli/Deseni

Bu çalışmada Türkiye ve Afganistan'ın, öğretim programları karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Çalışma nitel araştırma modeline uygun olarak tasarlanmıştır. Nitel araştırma desenlerinden durum çalışması tercih edilmiştir. Durum çalışması, sınırlı bir sistemin nasıl işlediği ve

çalıştığı hakkında sistematik bilgi toplamak için çoklu veri kaynakları kullanılarak o sistemin derinlemesine incelenmesini içeren metodolojik bir yaklaşım türüdür (Chmiliar, 2010). Durum çalışması özetle, sınırlı bir sistemin derinlemesine betimlenmesi ve incelenmesi olarak tanımlanmaktadır (Merriam, 2013). Creswell'e (2007) göre durum çalışması; araştırmacının zaman içerisinde sınırlandırılmış bir veya birkaç durumu çoklu kaynakları içeren veri toplama araçları (gözlemler, dokümanlar, görüşmeler, görsel-işitseller, raporlar) ile derinlemesine incelediği, durumların ve duruma bağlı temaların tanımlandığı nitel bir araştırma yaklaşımıdır. Birden fazla durumu açıklamak amacıyla tek bir durumun derinlemesine çalışılmasıdır (Gerring, 2007). Merriam'a göre durum çalışması türlerinden çoklu durum (multiple case studies) türü tercih edilmiştir (Merriam, 1998). Çoklu durum türünün seçilmesinde iki farklı ülkeye ilişkin benzer durumların incelenmesi etkili olmuştur.

Araştırma desenine bağlı olarak doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Bu tekniğin seçilmesinde doküman incelemenin resmî ya da özel kayıtların toplanmasında, sistematik olarak incelenmesi ve değerlendirilmesinde kullanılması etkili olmuştur (Ekiz, 2003).

Bu çalışmalar tamamlandıktan sonra karşılaştırmalı eğitim incelemesi metoduna başvurulmuştur. Bu doğrultuda her iki ülkenin program ve ders kitaplarından elde edilen bulgular karşılaştırılmaya tabi tutulmuştur. Karşılaştırma sürecinde temel özelliği ülkelerin incelemeye konu olan eğitimsel boyutlarının aynı dönemlerde geçerli olmak şartıyla yan yana getirilmesi, benzerlik ve farklılıklarının saptanmasına dayanan yatay yaklaşım kullanılmıştır (Erdoğan, 2006; Türkoğlu, 1984; Ültanır, 2000).

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu Türkiye ve Afganistan'de eğitimi gerçekleştirilen Sosyal Bilgiler dersine ilişkin ders programları ve ders kitapları oluşturmaktadır. Her iki ülkede de 2018 öğretim yılında eğitimi gerçekleştirilen ders programı ve ders kitapları incelenmiştir. Bu kapsamda Türkiye'de ilköğretim ikinci kademedeki eğitimi verilen 4, 5, 6 ve 7. sınıf ders kitapları ve Sosyal Bilgiler ders programı; Afganistan'da ilköğretim bir ve ikinci kademedeki eğitimi gerçekleştirilen 4, 5, 6. sınıf ders kitapları ve ders programı incelenmiştir. Çalışmanın ikincil veri kaynaklarını kaynakçada belirtilen kitap, makale ve lisansüstü tez çalışmaları oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırma için gerekli veriler nitel araştırma desenine uygun olan doküman incelemesi tekniği ile toplanmıştır. Bütüncül bir perspektif ile derinlemesine araştırma yapmak için amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Afganistan İslam Cumhuriyeti'nde 2018 öğretim yılında okutulan ilköğretim 1. ve 2. kademedeki 4-5- 6. sınıf ve Türkiye'de 4-5-6-7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitapları ve ders programları araştırmanın veri kaynağını oluşturmaktadır.

Birinci aşamada ulaşılmaması gereken Afganistan ülkesine ait dokümanlara Özbek bir Afgan vatandaşı; Türkiye'ye ait verilere Millî Eğitim Bakanlığında (MEB) görev yapan Sosyal Bilgiler öğretmeni aracılığı ile ders kitaplarına ve programına ulaşılmıştır.

Araştırmanın ikinci aşamasında verilerin orijinalliği kontrol edilmiştir. Çalışmanın konusu olan her iki ülkede de ders kitapları devlet izni ve kontrolünde basılıp dağıtılmaktadır. Öğretim materyallerinin üzerinde bulunan amblem, resmî kod bulunması belgelerin orijinalliğini kanıtlamaktadır.

Üçüncü aşamada Farsça dokümanların Türkçeye tercümesi yapılmıştır. Araştırmacı tarafından Afganistan ders kitapları ve programına yönelik tercüme yapıldıktan sonra çeviri kaynaklara ulaşan Uzman Dr. Afgan vatandaşı tarafından kontrol edilmiştir.

Dördüncü aşamada materyaller dijital ortama aktarılarak analiz edilmiştir.

Beşinci aşamada verilerden elde edilen bilgiler doğrultusunda bulgular, sonuçlar ve öneriler yazılmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde daha önceden belirlenen temalara göre özetlenmesi ve yorumlanmasına dayanan içerik analiz yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizde özetlenen ve yorumlanan verilerin, daha derin bir şekilde incelenerek betimsel yaklaşımla fark edilemeyen kavram ve temalar içerik analizi yöntemi kullanılarak keşfedilmiştir (Şimşek ve Yıldırım, 2011). Türkiye ve Afganistan ders kitaplarında araştırma sorularına uygun olarak belirlenmiş kategoriler üzerinden içerik analizi yapılmıştır. Ders programlarının/ders kitaplarının yer aldığı dokümanlar, vizyonlar, ders içeriğindeki disiplinler, ders içeriklerinin sınıf düzeyine göre sıralanışı, eğitim durumları, ölçme-değerlendirme, ders kitaplarındaki üniteler, değerler, beceriler arasındaki benzerlik ve farklılıklar analiz edilmiştir.

Araştırma Etiği

Araştırma doküman incelemesi tekniği doğrultusunda gerçekleştirildiği için Etik kurul raporu gerektirmeyen çalışmalar kategorisindedir. Çalışma da insan, hayvan ve herhangi bir canlı üzerinde deney, anket, gözlem yapılmamıştır. Mevcut dokümanlar incelenmiştir.

Bulgular

Türkiye ve Afganistan ülkelerinin eğitim yapılarına, ders programlarına veya ders kitaplarına yönelik bir karşılaştırma yaparken her iki ülkenin siyasi, ekonomik, toplumsal ve sosyal koşulları göz önünde bulundurulmalıdır.

Afganistan'ın nüfus artış hızı 2,625 ve Türkiye'nin 1,04 olan nüfus artış hızından neredeyse 2,5 katı fazladır. Nüfus artış hızındaki fazlalık ve daha genç bir nüfusa sahip olması sebebiyle Afganistan'ın eğitime ayırması gereken kaynaklar Türkiye'den daha fazla olması gerekmektedir (Gülecen, 2008). Ancak Türkiye'nin nüfusu da Afganistan'ın nüfusunun 2 katından daha fazla olduğunu göz önünde bulundurmak gerekir.

Türkiye ve Afganistan Sosyal Bilgiler Ders Programlarının ve Ders Kitaplarının Yer Aldığı Dokümanlar Arasındaki Benzerlik ve Farklılıklara İlişkin Bulgular

Türkiye ve Afganistan'da 2018 eğitim-öğretim yılında yürürlükte olan Sosyal Bilgiler ders kitapları incelenmiştir. Afganistan'da ilgili ders 4-5 ve 6. sınıflarda; Türkiye'de ise 4-5-6 ve 7. sınıf kapsamında okutulmaktadır. Türkiye'de 8. sınıfta Atatürk İlke ve İnkılap tarihi dersi olarak eğitim verilmekte iken Afganistan'da 7 ve 8. sınıf düzeylerinde tarih ve coğrafya eğitimi verilmektedir.

Afganistan'da ilköğretim birinci kademe öğretim programı Afganistan İslam Cumhuriyeti Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Birimi, Eğitim Bölümü, Program Geliştirme ve Program Yazma birimi tarafından hazırlanmıştır. Kitaplar tek ciltten oluşmaktadır. 4. sınıf kitabı 106; 5.sınıf kitabı 190; 6.sınıf kitabı 106 olmak üzere toplam 321 sayfadan oluşmaktadır. İçindekiler ve fihrist kısımları bulunmamaktadır. 4. sınıfta 9; 5. sınıfta 7; 6.sınıfta 6 ünite bulunmaktadır. Tüm sınıf düzeylerinde ünite konuları 50 derse göre taksim edilmiştir. Her ünite programın o ders için genel hedefleri, derse hazırlık aşaması, dersin sunumu, yardımcı araç ve gereçlerin kullanımı, örnek planlar hakkında bilgiler içermektedir (Ministry of Education, 2018).

Türkiye'de ilköğretim birinci ve ikinci kademe eğitimi verilen Sosyal Bilgiler ders kitapları Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu tarafından hazırlanmıştır. 4. sınıf ders kitabı 208; 5. sınıf kitabı 201; 6. sınıf kitabı 288; 7. sınıf kitabı 252 sayfadan oluşmaktadır. Tüm sınıf düzeylerinde ise 7 ünite bulunmaktadır. Kitap içerikleri benzer nitelikte hazırlanmıştır (MEB, 2018).

Türkiye Sosyal Bilgiler ders kitapları hacim olarak Afganistan ders kitaplarının yaklaşık olarak üç katı büyüklüğündedir. Afganistan ders kitaplarında teorik bilginin daha az görselin daha çok yer aldığı gözlenmiştir. İki ülkede karşılatırmalı olarak ele alındığında program ve ders kitapları eğitim bakanlığı tarafından hazırlanmıştır. Konular yıllara göre genişleyen çevre yaklaşımı anlayışında tasarlanmıştır. Afganistan ders kitaplarında yer alan fihrist kısmı Türkiye’de içindekiler bölümü şeklinde yer almaktadır. Ders kitaplarında dersin işlenmesine ve kazanımlarına yönelik genel açıklamalar ılduğu gibi ders sonunda etkinlikler, ölçme-değerlendirme bölümü bulunmaktadır. Her iki ülkede de üst sınıf düzeyinde Sosyal Bilgiler dersi yerine tarih/coğrafya dersinin eğitimi gerçekleştirilmektedir. Türkiye’de Afganistan’dan farklı olarak her sınıf düzeyinde özel yayın evleri tarafından çıkarılan ders kitapları da bulunmaktadır.

Türkiye ve Afganistan Sosyal Bilgiler Ders Programlarının Yer Aldığı Dokümanlar Arasındaki Benzerlik ve Farklılıklara İlişkin Bulgular

Türkiye Sosyal Bilgiler ders programının vizyonu; 21. yüzyılın çağdaş, Atatürk ilkeleri ve inkılaplarını benimsemiş, Türk tarihini ve kültürünü kavramış, temel demokratik değerlerle donanmış ve insan haklarına saygılı, yaşadığı çevreye duyarlı, bilgiyi deneyimlerine göre yorumlayıp sosyal ve kültürel bağlam içinde oluşturan, kullanan ve düzenleyen (eleştirel düşünen, yaratıcı, doğru karar veren), sosyal katılım becerileri gelişmiş, sosyal bilimcilerin bilimsel bilgiyi üretirken kullandıkları yöntemleri kazanmış, sosyal yaşamda etkin, üretken, haklarını ve sorumluluklarını bilen, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarını yetiştirmek olarak açıklanmıştır (Milli Eğitim Bakanlığı, 2018).

Afganistan Sosyal Bilgiler ders programının vizyonu: Gençlerin mezuniyet sonrası iş dünyasına ve hayata ilk adım attığında gerçek bir insan, gerçek bir Müslüman ve gerçek bir Afgan olmasının sağlanmasıdır. Eğitimin temel amacı olarak ifade edilen gerçek bir Afgan olarak vatandaşların yetiştirilmesi düşüncesinin arkasında bir milli bilincin oluşmasının kaçınılmaz olarak görülmesi yatmaktadır (Wazarati Maarif, 2003, s. 3).

Her iki ülkenin vizyonunda milli bir lidere, milli bilince, bağımsızlığa, vatandaşlığa bir vurgu vardır. Ders kitaplarında hak ve sorumlulukların ele alınışında farklılıklar vardır. Afganistan’da sorumluluklar haklardan daha ön plana çıkmaktadır.

Türkiye ve Afganistan Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının İçeriğinde Yer Alan Disiplinler Arasındaki Benzerlik ve Farklılıklara İlişkin Bulgular

Türkiye ve Afganistan program ve ders kitaplarında içeriğin şekillenmesinde etkili olan disiplinler aşağıda tabloda gösterilmektedir.

Tablo 1

Türkiye ve Afganistan Sosyal Bilgiler Programındaki Disiplinler

Türkiye	Afganistan
Tarih	Tarih
Coğrafya	Coğrafya
Hukuk	Hukuk
Vatandaşlık	Vatandaşlık
Ekonomi	Ekonomi
Sosyoloji	Sosyoloji
Siyaset	Siyaset
Psikoloji	Teoloji
Antropoloji	
Felsefe	

Afganistan’da vatandaşlık aktarımı olarak Sosyal Bilgiler anlayışı doğrultusunda ulusal bir Afgan vatandaşı yetiştirme; Sosyal bilimler olarak Sosyal Bilgiler kapsamında tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji disiplinleri; yansıtıcı araştırma olarak Sosyal Bilgiler kapsamında bilimsel düşünme, sosyal

katılım, empati, iş birliği, eleştirel düşünme becerilerinin öğretiminin gerçekleştirildiği üç yaklaşım anlayışına uygun eğitim verilmektedir. Tarih, coğrafya, hukuk, vatandaşlık, ekonomi, siyaset ve sosyoloji disiplinlerine yönelik içeriklere her iki ülkede de yer verildiği gözlenmiştir. Afganistan'da 4. sınıf düzeyinde tarih-coğrafya-ekonomi disiplinleri ön planda iken 5. ve 6. Sınıfta haklar ve vatandaşlık eğitimine ağırlık verilmektedir. Türkiye'den farklı olarak teoloji programının tümünde aktif bir şekilde etkili iken Türkiye'de yer verilen antropoloji ve psikoloji disiplinlerinin varlığından söz edilememektedir. Özellikle toplumu inceleyen sosyoloji disiplinine yer verilirken psikolojinin ihmal edilmesi devletin toplumu bireyden üstün tuttuğunun göstergesi olabilir.

Türkiye'de birey ve toplum, kültür ve miras, insanlar, yerler, çevreler öğrenme alanlarında vatandaşlık aktarımı olarak Sosyal Bilgiler; bilim, teknoloji ve toplum, üretim, dağıtım ve tüketim öğrenme alanlarında sosyal bilimler olarak Sosyal Bilgiler yaklaşımı ön plana çıkarken etkin vatandaşlık ve küresel bağlantılar öğrenme alanlarında yansıtıcı inceleme yaklaşımına uygun olarak öğrencilere eleştirel- bilimsel düşünme, empati, sosyal katılım becerileri kazandırılmaya çalışılmaktadır. Türkiye disiplinler arası yaklaşımı benimseyerek ünite ve konuların öğretiminde farklı disiplinlerin kaynaştırılmasını ön gören bir eğitim felsefesi uygulamaktadır. Vatandaşlık konusunda Türkiye birey ve devlet temelli karşılıklı hak ve sorumlulukların bilincinde sosyal bir hukuk devletidir. Doğal olarak bireyi devletten veya devleti bireyden üstün gören bir tutum sergilememektedir.

Türkiye ve Afganistan Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının İçeriğinde Yer Alan Üniteler Arasındaki Benzerlik ve Farklılıklara İlişkin Bulgular

Türkiye ve Afganistan Sosyal Bilgiler ders kitaplarının içeriğinde yer alan üniteler tabloda gösterilmektedir.

Tablo 2

Türkiye Sosyal Bilgiler Öğrenme Alanları ile Afganistan Üniteleri

Türkiye Sosyal Bilgiler Öğrenme Alanları	Afganistan Üniteleri
Birey ve Toplum	Toplum Nedir?, Sosyal Yaşam, Köyde Yaşamak, Şehirde Yaşamak
Kültür ve Miras	Toplum Nedir?, Afganistan Tarihine Kısa Bir Bakış, Dört Halife
İnsanlar, Yerler, Çevreler	Ülkemiz, Komşu Ülkeler, Dört Ana Taraf, Ülkemizin İdari Bölümleri, Dünyamız ve Kıtalar, Arabistan Yarımadası
Bilim, Teknoloji ve Toplum	Eğitim
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	Sosyal Hizmetler, Tarım, Hayvancılık, Endüstri, Ticaret
Etkin Vatandaşlık	Barış ve Ulusal Birlik, Afganistan Anavatanımız, Sosyal Hizmetler
Küresel Bağlantılar	Çevre, Dünya

Türkiye Sosyal Bilgiler programında yer alan 7 öğrenme alanı içerisinde birey ve toplum öğrenme alanında Afganistan'da toplum nedir?, Sosyal yaşam, köyde ve şehirde yaşamak üniteleri; kültür ve miras öğrenme alanında toplum nedir?, Afganistan tarihine kısa bir bakış, dört halife üniteleri; insanlar, yerler, çevreler öğrenme alanında ülkemiz, komşu ülkeler, ülkemizin idari bölümleri, dört ana taraf, dünyamız ve kıtalar, Arabistan yarımadası üniteleri; bilim-teknoloji ve toplum öğrenme alanında eğitim; üretim, dağıtım ve tüketim öğrenme alanında tarım, hayvancılık, endüstri, ticaret; Etkin vatandaşlık öğrenme alanında sosyal hizmetler, Afganistan anavatanımız, barış ve ulusal birlik; küresel bağlantılar öğrenme alanında ise çevre ve dünya üniteleri ile ilişkilidir.

Türkiye'de 7 öğrenme alanı her sınıf düzeyinde aynı adla ifade edilmekte iken Afganistan'da böyle bir durum söz konusu değildir. Her sınıf düzeyinde ünite ve konu içerikleri birbirinden bağımsız bir şekilde oluşturulmuştur. Türkiye'nin Sosyal Bilgiler ders kitaplarında 4-5-6 ve 7.sınıfta 7 öğrenme alanı; Afganistan ders kitaplarında 4. Sınıfta 9, 5. Sınıfta 7, 6. Sınıfta 6 olmak üzere toplam 22 ünite bulunmaktadır. Afganistan'da ünite sayısı yıllara göre azalırken her yıl her sınıfta ünite sayısına bakılmaksızın ders konuları 50 derse ayrılmıştır. Sosyal Bilgiler dersi Türkiye'de 4 yıl 8 dönemde; Afganistan'da 3 yıl 6 dönemde verilmektedir.

Türkiye ve Afganistan Sosyal Bilgiler Ders Programları ve Ders Kitapları İçeriklerinin Sıralanışı Bakımından Benzerlik ve Farklılıklara İlişkin Bulgular

Türkiye Sosyal Bilgiler ders kitaplarının içerikleri disiplinler arası yaklaşımla birbiri ile bütünleşik olarak tasarlanmıştır. Sosyal Bilgiler kapsamındaki disiplinler yakından uzağa, bilinenden bilinmeyene, somuttan soyuta ilkesini temel alarak genişleyen çevre yaklaşımına göre düzenlenmiştir. Yıllara göre kademeli olarak somut işlemlerden döneminde soyut işlemler dönemine geçiş göz önünde bulundurularak konu içerikleri, kavramlar ve bilgi öğrenci seviyesine göre düzenlenmiştir (MEB, 2018).

Afganistan'da Sosyal Bilgiler ders kitaplarının içerik düzenlenmesi göz önünde bulundurulduğunda tarih, coğrafya, vatandaşlık disiplinleri birbirinden bağımsız bir şekilde düzenlenmiştir. Tarih ünitelerinin öğretiminden yakından uzağa yaklaşımı temel alınarak önce yerel tarih eğitimi sonra bölge ve dünya tarihi hakkında eğitim verilmektedir. Coğrafya alanı kapsamındaki konuların öğretimi de bu sınıf düzeyinde öne çıkmaktadır. Sosyal yaşam ile ilgili konular 4. sınıftan başlayarak kademeli bir şekilde diğer sınıf düzeylerinde de yer almaktadır. Ülke ekonomisi kalkındırmaya yönelik konular 5.sınıfta yoğunluk kazanmakta olup bu yıl içerisinde öğrencilere sosyal hizmetler, tarım, hayvancılık, endüstri, el sanatları hakkında öğretim gerçekleştirilmektedir. 6. sınıfa gelen öğrencilerin bilişsel gelişimleri göz önünde bulundurularak devlet, anayasa, meclis, onurlu Afganlar, komşu ülkeler, barış ve güvenlik, kamu mülkiyeti, medya etiği, insan onuru, yasalara uyma, çocuk hakları, kadın hakları alanlarında eğitim ön plana çıkmaktadır. Konular sarmal ve genişleyen çevre yaklaşımına uygun şekilde verilmektedir (Ministry of Education, 2018).

Her iki ülkede de ders içeriklerinin sıralanışı öğrencilerin yaş, öğrenme düzeyine göre bilinenden bilinmeyene, yakından uzağa yaklaşımı doğrultusunda hazırlanmıştır.

Türkiye ve Afganistan Sosyal Bilgiler Ders Programları ve Ders Kitaplarında Eğitim Durumları Bakımından Benzerlik ve Farklılıklara İlişkin Bulgular

Türkiye Sosyal Bilgiler öğretiminde okul dışı ortamlar ve sınıf dışı aktivitelerden yararlanma konusuna önem verilmiştir. Bu uygulamaların okulun yakın çevresinden (okul bahçesi gibi) pazaryerine, resmî dairelere, fabrikalara, sergilere, arkeolojik kazı alanlarına, atölyelere, müzelere ve tarihî mekânlara (tarihî yapılar, anıtlar, müze-kentler, savaş alanları, sanal müze gezisi vb.) yönelik olabileceği belirtilmiştir. Bunun yanı sıra uygun konularda sözlü tarih ve yerel tarih çalışmalarının yapılabileceği ifade edilmiştir. Konuların öğretiminde edebi ve sözlü ürünler içerisinde yer alan efsane, destan, masal, atasözü, halk hikâyesi, fıkra, tarihi roman, hatıra, gezi yazısı, türkü ve şiir gibi yazılı ürünlerden yararlanılması gerektiği belirtilmiştir. Kazanım öğretiminde resim, müzik, minyatür, heykel, mimari, tiyatro, sinema, müze eğitimi gibi geleneksel/modern sanat ürünlerinden yararlanılması beklenilmektedir. Güncel ve tartışmalı konuların farklı tartışma teknikleri kullanılarak problem çözme, eleştirel düşünme, kanıt kullanma, karar verme ve araştırma becerileriyle ilişkilendirilerek sınıfa yansıtılması istenmektedir. Bilişim çağında bulunulması nedeniyle dijital teknolojideki gelişim ve değişimler kapsamında vatandaşlık hak ve sorumluluklarıyla ilgili yeni durumlar (dijital vatandaşlık, e-Devlet, sanal ticaret, sosyal medya vb.) ve birtakım sorunlar (dijital bölünmüşlük, kimlik hırsızlığı, kişisel bilginin gizliliği, siber dolandırıcılık, siber zorbalık vb.) ortaya çıkmasının sonucu olarak öğrencilerin dijital vatandaşlık yeterliliklerini geliştirmek amacıyla konuyla ilgili ders içi ve ders dışı etkinliklere yer verilmesi gerekliliği vurgulanmaktadır (MEB, 2018).

Afganistan ders kitaplarında derslerin nasıl hazırlanıp işleneceği hakkında bilgi verilmiştir. Öğretmen sınıfa girdiği zaman öğrencilere selam vermeli, onları derse hazırlayarak derse giriş yapmalıdır. Öğretimde kullanacağı materyali dersin konusuna uygun olarak seçmeli ve kullanmalıdır. Programda tarih ve coğrafya dersi kapsamında harita, okul atlasları, fotoğraflar, şekil ve grafikler kullanılmaktadır. Kitapta yer alan fotoğraf ve şekiller hakkında öğrencilerin düşüncelerinin neler olduğu, neler bildiği ve bununla ilgili hazır bulunuşluklarını ölçme amacıyla bir paragraf ya da metin yazmaları istenebilmektedir (Ministry of Education, 2018).

Sosyal Bilgiler programında öğretmenin öğrencilere, öğrencinin öğretmenlere ders ile ilgili sorular sorması, cevapların tartışılarak konunun özetlenmesi önerilmektedir. Soru-cevap yöntemi ile öğrencilerin bilgilerinin pekiştirilmesi sağlanmaktadır.

Eğitim-öğretme durumlarında öne çıkan yöntem ve tekniklerde her ne kadar öğrenciyi merkeze alan soru-cevap (sokratik yöntem), grup çalışması, grup tartışması, iş birliği teknikleri kullanılsa da öğretmen merkezli tanımlama, açıklamaya dayalı sunuş yolu öğretim yaklaşımı hâkimdir.

Öğrencilere en fazla verilen ev ödevleri ise hikâye yazdırma, soyağacı hazırlama, okuma, yazma, konuşma, tanımlama, araştırma, eşleştirme, boşluk doldurma, harita çizme, anayasa hakkında makale yazdırma verilmektedir. Harita, iklim, anayasa, çocuk-kadın hakları, yargı, yürütme, enerji-maden ve doğal kaynak konularında özellikle tartışma yaptırılmaktadır.

Türkiye’de öğrencilere ders kitaplarının sonunda yer alan çalışma kağıtları ev ödevi olarak verilmektedir. Bunların içeriğinde çoktan seçmeli, açık uçlu, boşluk doldurma, eşleştirme, yazma ve okuma metinleri bulunmaktadır.

Genel olarak iki ülkeyi değerlendirecek olursak Türkiye’de buluş, sunuş ve problem çözüme temelli öğretim stratejilerinin uygulandığını; Afganistan’da ise ağırlıklı olarak sunuş yolu kullanılsa da sınırlı düzeyde buluş ve problem çözüme stratejilerinin kullanıldığını söyleyebiliriz.

Türkiye ve Afganistan Sosyal Bilgiler Ders Programları ve Ders Kitaplarında Değerlendirme Bakımından Benzerlik ve Farklılıklara İlişkin Bulgular

Türkiye’de ölçme ve değerlendirme, eğitim-öğretim süreci sonunda öğrencilerin kazanmış olması beklenen bilgi, beceri ve tutumların gelişip gelişmediğini öğrenmek amacıyla yapılmaktadır. Ölçme ve değerlendirme işlemi yapılırken öğrencilerin bireysel farklılıklarını önemseyen öğrenci merkezli stratejilerin kullanılması gerektiği ve çoklu değerlendirme yöntemlerinin yapılması gerektiği vurgulanmaktadır. Bunun için yazılı ve sözlü sınavlarla yapılan değerlendirmenin yetersiz olduğu düşüncesinden hareketle program öğretmenlerin öğrencileri değerlendirirken farklı yöntemleri birlikte kullanmasını önermektedir. Bu doğrultuda değerlendirmede süreç ve sonucun birlikte yer alması gerektiği vurgulanmıştır. Ürünü ölçme aşamasında soruların çoktan seçmeli, boşluk doldurma, eşleştirmeli, kısa cevaplı, açık uçlu vb. sorulardan hazırlanması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Süreci değerlendirme de ise tartışma teknikleri, yazı, performans ödevi, öğrencilere yaptırılacak sunular, gözlem, görüşme, öz değerlendirme formları, akran değerlendirme, öğrenci ürün dosyaları (portfolyo), projeler, posterler, dereceli puanlama anahtarı (rubric) vb. araç ve yöntemlerinin kullanılması değerlendirmenin daha sağlıklı olması için önerilmektedir (MEB, 2018).

İlköğretimin ilk dört yılında Afganistan’da öğrencilerin öğrenme düzeyleri sözlü sınavlar ile belirlenmektedir. 4. sınıftan sonraki eğitim kademelerinde ise öğrenciler klasik sınav sistemine dayanan açık uçlu soruların bulunduğu sınavlar aracılığıyla ürünü değerlendirmeye yönelik ölçme yöntemi gerçekleştirilmektedir. Değer ve tutumlarının kazandırılmasından çok bilgi kazanım düzeyini ölçen bir yaklaşım benimsenmiştir. Afganistan’da süreci değerlendirmeyi amaçlayan çoklu ve alternatif ölçme-değerlendirme yöntemleri kullanılmaktadır. Yapılandırıcılık temelli alternatif ve çoklu ölçme yöntemleri arasında bulunan proje ödevi, rubrikler, portfolyo gibi değerlendirme yöntemleri kullanılmamaktadır (Ministry of Education, 2018).

İki ülke ölçme ve değerlendirme açısından karşılaştırmalı olarak ele alındığında Türkiye’de alternatif ölçme ve değerlendirme araçlarına yer verilirken Afganistan’da alternatif ölçme ve değerlendirme araçlarına yer verilmediği gözlemlenmiştir.

Türkiye ve Afganistan Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Yer Alan Değer ve Beceriler Arasındaki Benzerlik ve Farklılıklara İlişkin Bulgular

Türkiye kök değerler adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik olmak üzere aile birliğine önem verme, bağımsızlık, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, estetik, eşitlik, özgürlük, tasarruf değerlerinin kazandırılması beklenmektedir. Beceri öğretiminde ise araştırma, çevre okuryazarlığı, değişim ve sürekliliği algılama, dijital okuryazarlık, eleştirel düşünme, empati, finansal okuryazarlık, girişimcilik, gözlem, harita okuryazarlığı, hukuk okuryazarlığı, iletişim, iş birliği, kalıp yargı ve önyargıyı fark etme, kanıt kullanma, karar verme, konum analizi, medya okuryazarlığı, mekânı algılama, öz denetim, politik okuryazarlık, problem çözme, sosyal katılım, tablo, grafik ve diyagram çizme ve yorumlama, Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma, yenilikçi düşünme, zaman ve kronolojiyi algılama yer almaktadır (MEB, 2018).

Afganistan Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer alan değerler: iş birliği, özsaygı, çalışkanlık, misafirperverlik, kardeşlik, saygı, selam verme, doğruluk, güven, sabır, sorumluluk, cömertlik, fedakârlık, hizmet, etik, dürüstlük, eşitlik, sadakat, adalet, aile birliğine önem verme, birlik-beraberlik, dayanışma, özgürlük, sevgi, tasarruf, vatanseverlik, yardımseverliktir. Ders kitaplarında gözlem, iletişim, deprem ve yangından korunma, bilimsel düşünme, eleştirel düşünme, sosyal katılım, el işçiliği, tablo, grafik, harita okuma becerilerine yer verilmektedir (Ministry of Education, 2018).

İki ülkede kazandırılması beklenen değerler çoğunlukla benzerlik göstermektedir. Becerilere bakıldığında ise eleştirel düşünme, gözlem, empati, iletişim vs. gibi benzerlikler olmakla beraber Türkiye’de bulunan hukuk- politik-dijital-medya okuryazarlığı, Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma gibi beceriler Afganistan’da ihmal edilmiştir. Özellikle Afganistan’da belli bir dili etkili kullanmaya yer verilmemiş olması ülkede 2 resmi dil ve 30’dan fazla etnik dil konuşulmasından kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra Afganistan’da yer alan el işçiliği, deprem ve yangından korunma becerileri dikkat çekmektedir. Bu durum ülkenin tarım ülkesi olması, coğrafi koşulları ile ilişkili olabilir.

Türkiye Sosyal Bilgiler programında yetkinliklerimiz adı altında anadilde yetkinlik, dijital yetkinlik vs. gibi 8 yetkinlik bulunmakta olup Afganistan’da böyle bir ifade bulunmamaktadır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Akhan, Babaev ve Yalçın’ın (2019), “Karşılaştırmalı Sosyal Bilgiler öğretimine bir örnek: Türkiye ve Rusya sosyal bilgiler programları”, adlı çalışma sonucunda dersin temel amacı etkin vatandaş yetiştirmektir. Her iki ülkede de bu amaçla milli kimliğe önem verilmektedir. Rusya Sosyal Bilgiler programının Türkiye’ye ile karşılaştırıldığında daha evrensel bir vatandaş yetiştirmeyi amaç edindiği bulgularına ulaşılmıştır. Rusya Sosyal Bilgiler programının içeriğinde toplumsal konular, hukuk konuları ve ulusal değerler gibi konular ağırlıkta iken Türkiye’de ders programı disiplinler arası bir yaklaşımdadır. Türkiye’nin ders program içeriğinin Rusya’ya göre daha kapsamlı olduğu gözlenmiştir. Türkiye’nin programında birey ve topluma sıklıkla vurgu yapılarak etkin ve üretken bir vatandaş modeli hedeflenirken Rusya’da, hümanist yaklaşım, evrensel ve insani değerler, insan yaşamı ve sağlığı, kişiliğin özgür gelişimi önemsenmektedir. Bu açıdan çalışmamız ile karşılaştırdığımızda Türkiye Sosyal Bilgiler ders programı ve ders kitapları Afganistan ders program ve kitapları içeriğinden daha kapsamlıdır. İki ülkenin vatandaş yetiştirmeye felsefesi ele alındığında Türkiye’nin Afganistan’dan daha evrensel vatandaşlar/bireyler yetiştirmeyi amaçladığı söylenebilir. Türkiye ve Rusya’da olduğu gibi Afganistan’da da milli kimliğe vurgu yapılmaktadır.

Akhan ve Çiçek’in (2019), “Karşılaştırmalı Sosyal Bilgiler öğretimine bir örnek: Türk ve Rus ortaokul öğrencilerinin “İyi Vatandaşlık Algıları”, adlı çalışmasında Sosyal Bilgiler dersi kapsamında Türk öğrencilerin Rus öğrencilere göre iyi vatandaş daha ulusalcı bir çerçevede açıkladıkları, Rus öğrencilerin ise daha evrensel bir çerçevede ifade ettikleri bulgusuna ulaşılmıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde bu çalışmada Afganistan’ın teoloji temelinde Afgan vatandaş yetiştirmeyi

hedeflediği, Türkiye'nin ise disiplinler arası yaklaşımla eleştiren, sorgulayan, üretken, milli-manevi değerleri önemseyen vatandaş yetiştirmeyi amaçladığı söylenilebilir.

Kafadar, Öztürk ve Katışmış'ın (2018), "Farklı Ülkelerin Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarının Değerler Eğitimi Boyutunda Karşılaştırılması" adlı çalışmasında Türkiye, ABD ve Fransa'nın Sosyal Bilgiler öğretim programları değerler eğitimi açısından ele alınmıştır. Araştırma bulgularına göre Türkiye sosyal bilgiler öğretim programı vizyonun da sıklıkla muhafazacılık, ABD (New York) sosyal bilgiler öğretim programında özaşkınlık, Fransa ahlak-vatandaşlık öğretim programı vizyonunda ise değişime açıklık değer boyutları yer almaktadır. Her üç ülkenin öğretim programları vizyonlarında sıklıkla yer alan değerlerin (evrenselcilik, hoşgörü, başarı, iyilikseverlik-sevgi, uyma-kurallar) farklı kategorilerde yer alması bu ülkelerin farklı tarihi, kültürel ve sosyal yapılarına sahip olmasından kaynaklanabilir.

Osmanoğlu ve Yıldırım'ın (2013), "Mısır ve Türkiye 6. sınıf sosyal bilgiler öğretim programları karşılaştırması" adlı çalışması bu araştırma ile konu açısından benzerlik göstermektedir. Osmanoğlu ve Yıldırım her iki ülkede de 2007-2008 yılları 6. sınıf Sosyal Bilgiler öğretim programını karşılaştırmıştır. Bu çalışmada ise her iki ülkede ilköğretim kademesinde tüm sınıflarda 2018 yılında uygulamaya konulan öğretim programı ve ders kitapları içeriği karşılaştırılmıştır. Osmanoğlu ve Yıldırım'ın araştırma sonuçlarında; Türkiye'deki programın amaçlarının, Mısır'dakinin aksine, 1. kademe ve 2. kademe için bütünleşik olduğu, bunun programın bütünlüğünü ve sürekliliğini gösterdiği; Türkiye'de genel amaçları içerisinde Mısır'da olduğu gibi teoloji, yöntem bilim ve ekolojiye yönelik ayrı ayrı amaçlar bulunmadığı, Türkiye programının zenginlik, kapsam genişliği ve yeterliliği bağlamında Mısır'a göre daha kuvvetli olduğu, Türkiye vizyonunda Mısır'daki gibi dinî bir vurgu bulunmadığı, Türkiye'de eğitim durumları bakımından öğrenci merkezli yaklaşımın benimsendiği, Türkiye'de Mısır'dakinin aksine süreci ölçmeye yönelik çoklu ve alternatif değerlendirme yöntemleri uygulandığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan Türkiye ve Afganistan Sosyal Bilgiler öğretim programı ve ders kitapları karşılaştırmasının sonuçlarının benzer olduğu ifade edilebilir.

Osmanoğlu ve Öztürk (2012), "Türkiye ve Mısır Sosyal Bilgiler ders kitaplarında vatandaşlık algısının karşılaştırmalı analizi" adlı çalışmasında Mısır ile Türkiye Sosyal Bilgiler ders kitaplarını karşılaştırmıştır. Araştırma bulguları arasında Türkiye sosyal bilgiler ders kitaplarında hak sahibi vatandaşın ön planda olduğu, kadın hakları, düşünce özgürlüğü hakkı, eğitim hakkı ve inanç hakkına fazlaca yer verildiği gözlenmiştir. Yükümlülükler açısından vergi verme, eğitim alma ve çalışma yükümlülüğüne değinilmiştir. Mısır'da ise yükümlülük sahibi vatandaş ön planda olup vatandaşlık haklarının neler olduğu hakkında hiç bilgi verilmediği, yükümlülükler kanun ve kurallara itaat etme konularına yer verildiği gözlenmiştir. Bu çalışmada vatandaşlık eğitimi açısından doğrudan bir karşılaştırma yapılmamış olsa da her iki ülkede kadın-erkek eşitliği, hak ve sorumluluklara yer verildiği, devletin vatandaşlarına karşı yükümlülükleri konularına yer verildiği gözlenmiştir.

Gürsoy (2011), "Emanullah Han Döneminde Afganistan için Bir Rol Model: Türkiye" adlı yüksek lisans çalışmasında 12 esas itibarıyla Türk modernleşme tecrübesinin Amanullah Han dönemi Afganistanı'na etkilerini incelemiştir. Rahimi, Türk ve Afgan modernleşmelerini ayrı ayrı iki lider üzerinden değerlendirilmiş ve bu iki lider arasında karşılaştırma yapmıştır. Bu çalışmada ise her iki ülkenin Sosyal bilgiler programı ve ders kitapları karşılaştırılmıştır.

Afganistan anayasasının 43. maddesine göre, devlet okulları parasız olup ilköğretim zorunlu hâle getirilmiştir. Anayasaya göre, Afganistan devletinin ücretsiz olarak temin edeceği ilköğretim ve orta öğretimden yararlanmak her Afgan vatandaşının hakkı sayılmıştır. Buna göre, Afganistan yeni hükümeti tarafından, eğitimde kadınlar ve erkeklere eşit haklar tanınmıştır. Yedi yaşına gelen her çocuk istediği okula, herhangi bir ücret ödemeksizin kaydolabilmektedir (Afganistan Anayasası, 2003). Türkiye'de ise aynı haklar; ilköğretimin zorunlu, parasız ve Türk vatandaşının hakkı oluşu MEB'in 42.maddesinde düzenlenmiştir. İki ülkede de; ilköğretim 6-14 yaş, ortaöğretim-lise 13-18 yaş grubundaki çocuklara hitap etmektedir. Zorunlu eğitim Afganistan'da 1990'da, Türkiye'de 2012 yılında 12 yıla çıkarılmıştır. Afganistan eğitim sistemi 6+3+3; Türkiye ise 4+4+4 şeklinde düzenlenmiştir. Afganistan'da ilköğretim eğitimi; devlet okulları, toplum temelli okullar, ev temelli okullar ve Sivil

Toplum Örgüt (STÖ)'lerinin oluşturduğu okullar tarafından; Türkiye'de ise devlet okulları ve özel ve vakıf kurumlar tarafından açılan okullar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982).

Her iki ülkede milli bir bayrağa, marşa ve lidere (Atatürk /Emanullah) atıf var. Türkiye ders programı yapılandırmacılık temeli üzerine inşa edilmiştir. Afganistan'da yapılandırmacılığa vurgu olmamakla birlikte özellikle ders kitapları incelendiğinde kitaplardaki bilgi-görsel oranları, etkinlikler açısından yapılandırmacılığı yansıtan unsurlar bulunmaktadır. Afganistan Sosyal Bilgiler programı üniter; Türkiye ise tematik anlayış hâkimdir.

Afganistan'da 4, 5, 6 sınıfta Sosyal Bilgiler; 7.sınıfta Tarih ve Coğrafya olarak eğitim verilmekte iken Türkiye'de 4, 5, 6, 7. sınıfta Sosyal Bilgiler; 8.sınıfta Atatürk İlkeleri ve İnkılap tarihi dersi olarak eğitim verilmektedir.

Afganistan'da bu ders kapsamında 4.sınıfta 9, 5.sınıfta 7, 6.sınıfta 6 ünite bulunmaktadır. Adlar farklı olsa da her ileri sınıf düzeyinde aynı konular sarmal yaklaşımda olduğu gibi genişleyerek, yakından uzağa, somuttan soyuta ilkesi doğrultusunda verilmektedir. Her ünitenin başında hedefler belirtilmektedir. Türkiye tüm sınıf düzeylerinde öğrenme alanları ile aynı adı taşıyan 7 ünite vardır.

Afganistan'da tüm sınıf düzeylerinde ünite konuları 50 derse göre taksim edilmiştir. Öğretim tekniklerinde en çok tanımlama, sokratik yöntem, grup çalışması, grup tartışması (soru-cevap), iş birliği yöntemi kullanılmaktadır. En fazla verilen ev ödevleri ise Hikâye-kompozisyon yazdırma, soyağacı hazırlama, kitapçıya yazı yazma, eşleştirme, boşluk doldurma, cümle tamamlama. Türkiye'de dört sınıf düzeyinde de benzer içerikle oluşturulmuş Sosyal Bilgiler ders kitapları 7 üniteye ayrılmıştır. Türkiye'de öğrencilere ev ödevleri olarak ders ünitelerinin sonunda yer alan açık uçlu, çoktan seçmeli, eşleştirme, boşluk doldurma, okuma ve yazmaya yönelik içeriklerden oluşan çalışma kağıtları verilmektedir. Türkiye'de ölçme ve değerlendirme araçlarında alternatif ölçme-değerlendirme araçlarının kullanımı teşvik edilirken Afganistan'da bu duruma ilişkin açıklamaya rastlanmamıştır.

Her iki ülkede de öğrenci kılavuz kitapçığı bulunmaktadır.

Afganistan'da ölçme ve değerlendirme ağırlıklı olarak ezber, soru-cevap yöntemine dayanmakta iken Türkiye'de alternatif ve çoklu değerlendirme yaklaşımları kapsamında proje-performans ödevleri, portfolyo, rubric dereceli puanlama ölçeği vb. kullanılmaktadır.

Afganistan'da 6. sınıfta ülkenin 34 ilinin ve il merkezlerinin anlatıldığı ders konusu bulunmakta iken Türkiye'de illerin ve merkezlerinin tanıtıldığı bölüm bulunmamaktadır.

6. sınıfta Onurlu Afganlar başlığı altında ülke için önemli faaliyet ve fedakârlıklarda bulunmuş insanların anlatıldığı bir ders bulunmaktadır.

İki ülke öğrencilere kazandırmaya çalıştığı değerler açısından benzerlik göstermektedir. İş birliği, saygı, doğruluk, dürüstlük, sadakat, güven, sabır, adalet, aile birliğine önem verme, cömertlik, fedakârlık, hizmet, sorumluluk, özsaygı, bağımsızlık, misafirperverlik, çalışkanlık, kardeşlik, eşitlik, birlik-beraberlik, dayanışma, özgürlük, sevgi, tasarruf, vatanseverlik, yardımseverlik değerlerinin eğitimine önem verilmiştir.

Türkiye Sosyal Bilgiler ders kitaplarında bilgi yoğunluğu fazla iken Afganistan Sosyal Bilgiler ders kitabında görsel, etkinlik ve uygulamaların daha fazla olduğu gözlenmiştir. İlköğretim ikinci kademe öğrencilerine okutulan bir ders olması nedeniyle Türkiye'de de ders kitaplarında görsel ve uygulama oranının artırılıp bilgi düzeyinin azaltılması önerilmektedir.

Farklı ülkelerin aynı alana yönelik ders programı ve ders kitaplarına yönelik çalışmaların artması program ve ders kitaplarında değişikliklere gidilerek eğitim kalitesini artıracığı düşünüldüğünden benzer çalışmaların gerçekleştirilmesi önerilmektedir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Çalışma tek yazarlı olduğu için yazarın katkı oranı %100'dür.

Çıkar Çatışması

Çalışmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum bulunmamaktadır.

Teşekkür: Afganistan'a yönelik çalışma verilerinin elde edilmesinde, Farsça'dan Türkçe'ye tercümesinde katkılarından dolayı Uzman Dr. Nakibullah İBRAHİMİ'ye teşekkür ederim.

Kaynaklar

- Afganistan Adalet Bakanlığı. (2003). *Afganistan anayasası*. Kabil: Devlet Matbaası.
- Aka, M. (2012). Türkiye'de diller ve etnik gruplar. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 1(1). 293-297.
- Akhan, O., Babaev, A. ve Yalçın, A. (2019). Karşılaştırmalı Sosyal Bilgiler öğretimine bir örnek: Türkiye ve Rusya sosyal bilgiler programları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(63), 746-763. <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3273>.
- Akhan, N. E. ve Çiçek, S. (2019). Karşılaştırmalı Sosyal Bilgiler öğretimine bir örnek: Türk ve Rus ortaokul öğrencilerinin iyi vatandaşlık algıları. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(27), 177-195.
- Akhizada, S. (2017). *Afganistan'da federal sistem*. Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kocaeli.
- Ataie, N. (2015). *Afganistan'a müdahale ve yeni devlet düzeni*. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Bekmuradi, N. (2014). *2001 sonrası siyasi partilerin Afganistan'da demokratik düzene katkısı*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı. (2016). *İnsani gelişme endeksi*. <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/tr/2d4724faad48dc45a70cbb3818a21340734ea7a9b6615621688f3bac7b121efc.pdf> adresinden 10.04.2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.
- Chmiliar, I. (2010). *Multiple-case designs*. In A. J. Mills, G. Eupras and E. Wiebe (Eds.), *Encyclopedia of case study research* (pp. 582-583). USA: SAGE Publications.
- Chossudovsky, M. (2001). *Who Is Osama Bin Laden?*, University of Ottawa, Centre for Research on Globalisation (CRG), Montréal, 7.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry & research design: Choosing among five approaches* (2. Edition). USA: SAGE Publications.
- Emini M. E. (1996). Afganistan'da yönetim arayışları ve anayasal görünüm. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(1-2), 455-471.

- Gerring, J. (2007). *Case study research: Principles and practices*. New York: Cambridge University Press.
- Gülecen, S. (2008). *Afganistan ve Türkiye eğitim sistemlerinin karşılaştırılması olarak incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.
- Gürsoy, G. (2011). *Emanullah han döneminde afganistan için bir rol model: Türkiye*. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Hajiyarali, F. (2011). *Afganistan'ın etnik yapısı ve kimlik sorunu*. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Hasani, R. (2014). *Afganistan'ın sosyal yapısı*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Hayat, N. (2016). *Afganistan'da yönetim ve demokrasi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- İlim ve Medeniyet. (2020). *Türkiye'nin komşuları ve başkentleri*. <https://www.ilimvedenedeniyet.com/turkiyenin-komsulari-hangi-ulkelerdir-ve-baskentleri-nelerdir.html>. adresinden 10.04.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Kafadar, T., Öztürk, C. ve Katışmış, A. (2018). Farklı ülkelerin Sosyal Bilgiler öğretim programlarının değerler eğitimi boyutunda karşılaştırılması. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(1), 154-174.
- Kazu İ. Y., S. Gülecen, (2008). *Afganistan eğitim sisteminin incelenmesi*. Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi, 6(3) , 25-31.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). *İlkokul Sosyal Bilgiler ders kitabı* (4. Sınıf). Ankara: Tuna matbaacılık.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). *İlkokul Sosyal Bilgiler ders kitabı* (5. Sınıf). Ankara: MEB Talim ve Terbiye Kurulu.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). *İlkokul Sosyal Bilgiler ders kitabı* (6. Sınıf). Ankara: MEB Talim ve Terbiye Kurulu.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). *İlkokul Sosyal Bilgiler ders kitabı* (7. Sınıf). Ankara: MEB Talim ve Terbiye Kurulu.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). *Sosyal Bilgiler Dersi öğretim programı* (İlkokul ve ortaokul 4-5-6-7.sınıflar için). Ankara: MEB yayımları.
- Merriam, S. B. (1998). *Qualitative research and case study applications in education*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber* (3. Baskıdan Çeviri Editörü: S. Turan). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Ministry of Education. (2018). *Ders-i İctimaiyat* (4. Sınıf). Afganistan: Müfredat geliştirme ve öğretmen eğitiminin atanması eğitim programları geliştirme genel müdürlüğü ve ders kitapları.
- Ministry of Education. (2018). *Ders-i İctimaiyat* (5. Sınıf). Afganistan: Müfredat geliştirme ve öğretmen eğitiminin atanması eğitim programları geliştirme genel müdürlüğü ve ders kitapları.

- Ministry of Education. (2018). *Ders-i İctimaiyat* (6. Sınıf). Afganistan: Müfredat geliştirme ve öğretmen eğitiminin atanması eğitim programları geliştirme genel müdürlüğü ve ders kitapları.
- Osmanoğlu, A. E. ve Öztürk, C. (2012). Türkiye ve Mısır sosyal bilgiler ders kitaplarında vatandaşlık algısının karşılaştırmalı analizi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 2(3), 43-62.
- Osmanoğlu, A. E. ve Yıldırım, G. (2013). Mısır ve Türkiye 6. sınıf sosyal bilgiler öğretim programları karşılaştırması. *Turkish Studies*, 8(6), 511-535.
- Önder, A. T. (1999). *Türkiye'nin etnik yapısı & halkımızın kökenleri ve gerçekler* (3. Baskı). Ankara: Zirve Ofset.
- Rauf, M. Z. (2016). *2001 sonrası ABD'nin Afganistan'da sosyal ve siyasi hayata etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sistani, A. (1386). Vatan, istiklal ve Halkına Âşık Olan Lider Gazi Amanullah Han. <http://www.afghan-german.com/tahlilha/EditAutor.aspx?8> adresinden 20.04.2015 tarihinde erişim sağlanmıştır.
- Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı. (2016). *Afganistan*. <https://www.mfa.gov.tr/sub.tr.mfa?46710f0c-8ecb-4f97-a99f-76f7496cee73> adresinden 10.04.2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1982). *T.C. Anayasası*. Ankara. Resmi gazete 18/10/1982. Cilt: 22.
- Yahya, M. S. R. (2017). *Afganistan eğitim sisteminde nitelik sorununun tarihsel siyasal ekonomik ve sosyal temeller*. Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Yılmaz, A. (2005). *Afganistan'da kadının sosyal statüsü ve din eğitimi*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Extended Abstract

Introduction

Afghanistan was named Aryana / Ariyana and Horasan in the periods before 1747. Afghanistan is described as the "heart of Asia" by the famous poet Ikbal. Since then, the name Afghanistan has been used referring to Afghan nationality. Afghanistan, which has been the stage of demonstration for power of great civilizations such as Mongol, Turk, Scythian, Hun, Iran, China, India and USA on the nature of geostrategic and geopolitical position of the country as a result of hosting silk road in historical process, was the subject of this research because of being a Central Asian country and being independent in the composition of historical-geographical-religious. Looking at vision of Afghanistan education system, it is aimed to ensure that citizens living in the country receive an equally high-quality education, provide financial income in the direction of education they receive, and the country's development and economic development as productive citizens. It is seen that purpose and vision of Afghanistan education system is consistent.

As stated in the UNDP (United Nations Development Program) report, Afghanistan ranked 171st in the development index ranking among 173 countries. The Gross National Product of 2004 is 21 billion US dollars and the per capita income is 800 US dollars. Approximately 53% of the population lives below the poverty line. According to 2005 figures, 40% of the people are unemployed (Güleçen, 2008). In the Human Development Index published by UNDP in 2016, Afghanistan ranked 169th out of 188 countries (UNDP, 2016).

There is a close relationship between the development levels of countries and the educational philosophies they adopt in their education systems. Nation states are trying to establish civic consciousness and to demonstrate economic development moves by transferring their political ideologies to their citizens through their education systems. In addition to history and history of revolution courses among social sciences, especially social studies course plays an important role in raising desired individuals.

Education is provided in Islamic Madrasahs and public schools in Afghanistan, and through public schools and schools opened by private institutions in Turkey (Rauf, 2016). Compulsory education in the Islamic Republic of Afghanistan in 1990; In Turkey, it was increased to 12 years in 2012 (Hasani, 2014; Kazu and Güleçen, 2008; Yahya, 2017).

In this study, it was desired to compare Turkey-Afghanistan Social Studies curricula due to the historical and geographical importance of Turkey and Afghanistan, the ethnic and linguistic diversity in both countries, and the fact that the Social Studies program is a course in which official citizenship education is given in the second level of primary education in both countries. In addition, Afghanistan became the second country to recognize Turkey's independence, one of the first decisions of the Grand National Assembly of Turkey was the opening of an embassy in Kabul, and the alliance agreements made since 1921 and the close relations established especially during the reigns of Atatürk and Emanullah Khan. efforts to modernize education systems under the leadership of the Turkish Republic (Rahimi, 2015; TCDB, 2021).

In this study, it was desired to compare Turkey-Afghanistan Social Studies curricula due to the historical and geographical importance of Turkey and Afghanistan, the ethnic and linguistic diversity in both countries, and the fact that the Social Studies program is a course in which official citizenship education is given at the 2nd level of primary education in both countries. In addition, Afghanistan became the second country to recognize Turkey's independence, one of the first decisions of the Turkish Grand National Assembly was the opening of an embassy in Kabul, and the alliance agreements made since 1921 and the close relations established especially during the reigns of Atatürk and Emanullah Khan efforts to modernize education systems under his leadership have been effective.

Method

The research is designed in a qualitative research design. For this purpose, documents related to textbooks of the country were translated from Persian to Turkish. Document review technique was used in the study designed in a qualitative research design. Document review involves analysis of written materials that contain information about phenomenon or facts intended to be investigated. The reason for choosing this technique is that document review technique has advantage in terms of quality, low cost, sample size, long-term analysis, lack of responsiveness, individuality and originality. The data were collected by paying attention to stages suggested in document analysis technique. For the purpose of the study, data provided were classified and descriptive analysis was performed.

The data required for the research were collected with the document analysis technique, which is suitable for the qualitative research design. Purposive sampling method was used to conduct in-depth research with a holistic perspective. In the Islamic Republic of Afghanistan in the 2018 academic year, 4-5-6th grades in the 1st and 2nd grades of primary education and 4-5-6-7 in Turkey grade social studies textbooks constitute the scope of the research.

An Uzbek Afghan citizen; Data pertaining to Turkey were obtained from the textbooks through the social studies teacher working in the Ministry of National Education.

In the second stage of the research, the originality of the data was checked. In both countries, which are the subject of the study, textbooks are printed and distributed with the permission and control of the state. The presence of the emblem and official code on the teaching materials proves the authenticity of the documents.

In the third stage, Persian documents were translated into Turkish.

In the fourth stage, the materials were transferred to digital media and analyzed.

In the fifth stage, findings, results and recommendations were written in line with the information obtained from the data.

Findings

Social studies courses that is valid in Grades 4, 5, 6 applied in Afghanistan in 2018-2019 academic year; and in the year 2017-2018 4, 5, 6, 7th grade In Turkey working area of the research. Social studies curriculum was analyzed with descriptive analysis. Similarities and differences between objectives, visions, contents, educational status, measurement and evaluation status of programs are discussed comparatively. While Turkey concentrates on sociology, philosophy and interdisciplinary objectives, history and geography disciplines comes to the fore in Afghanistan within scope of the research. Although both countries have references to a national leader in their program, it was observed that their books include national anthem. There is no theology based, religion emphasis on Turkey's vision and objectives such as in Afghanistan. While there are 6 units in 9th grade, 7 in 5th grade, and 6 in 6th grade in Afghanistan, there are 7 learning domains at all levels in Turkey. It was reached the conclusion that multiple alternative assessment methods for measuring process are applied in Turkey unlike Afghanistan.

Conclusion, Discussion and Recommendations

In Afghanistan, unit topics at all grade levels are divided into 50 lessons. In teaching techniques, mostly description, socratic method, group work, group discussion (question-answer), collaboration method are used. The most common homework assignments are writing a story-composition, preparing a pedigree, writing in a booklet, matching, filling in the blanks, completing sentences, etc. is. Social studies textbooks created with similar content at all four grade levels in Turkey are divided into 7 units.

In Turkey, students are given worksheets as homework at the end of the course units, consisting of open-ended, multiple choice, matching, filling in the blanks, reading and writing contents.

While measurement and evaluation in Afghanistan is mainly based on memorization and question-answer method, in Turkey, project-performance assignments, portfolio, rubric rubric rubric etc. are used within the scope of alternative and multiple evaluation approaches. is used.

Ehâbiş Kabilelerinin Köken Sorunu: Ensâb Literatürü Üzerinden Bir Tartışma

Muhammet Fatih DUMAN
Akdeniz Üniversitesi
mfduman@akdeniz.edu.tr
ORCID DI: 0000-0002-6513-3299

Araştırma Makalesi

DOI: 10.31592/aeusbed.1311824

Geliş Tarihi: 08.10.2023

Revize Tarihi: 27.07.2023

Kabul Tarihi: 10.10.2023

Atf Bilgisi

Duman, M. F. (2023). Ehâbiş kabilelerinin köken sorunu: Ensâb literatürü üzerinden bir tartışma. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(3), 771-786.

ÖZ

Ehâbiş kabileleri Mekke ve çevresinde meskun, bedevi bir yaşam biçimi benimsemiş kabileler topluluğudur. İslam öncesinden beri Kureyş'in geleneksel müttefikleri olarak tanınan bu kabileler risâlet döneminde de bağlılıklarını sürdürmüşlerdir. Çağdaş araştırmacılar Ehâbiş kabilelerinin kökeni konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Bu ihtilafın sebebi Ehâbiş kelimesinin Habeşistanla ilgili olup olmadığıyla ilgilidir. Ancak bu tartışmalarda ensâb literatürü dikkate alınmamıştır. Bu araştırma Ehâbiş kabilelerinin kökenini, İslam öncesi rivayetler çerçevesinde ensâb ve tabakat literatüründeki soy cetvelleri üzerinden incelemeye çalışacaktır. Bunun için öncelikle ehâbiş kelimesinin çağdaş araştırmacılar arasında ilgi gören etimolojik kökeni hakkındaki tartışmalar ele alınacaktır. Daha sonra ilk dönem İslam Tarihi kaynaklarında dağınık ve eksik bir şekilde bulunan bilgiler karşılaştırmalı bir şekilde ele alınarak bu kabilelerin şeceresini çıkarmaya çalışacağız. Böylece, Ehâbiş kabileleri arasında zikredilen Hâris b. Abdümenât b. Kinâne'nin aslında Hâris b. Bekr b. Abdümenât b. Kinâne olduğu, bu kabilelerin Ümmü Hârice kanalıyla akrabalık ilişkilerinin bulunduğu, Mekke'ye Güney Arabistan'dan miladi IV. asrın ortasında gelmiş olabilecekleri, kökenlerinin Habeşliler'in Güney Arabistan'ı ele geçirdikten sonra yerel halkla kurdukları sıhri yakınlıkla ortaya çıkan sosyal sınıf Ebnâ (oğullar) gibi değerlendirilmesi gerektiği araştırmada ulaşılan veriler arasındadır. Bu kabilelerin Kureyş ile gerçekleştirdikleri ittifak (hulf) Arap kabile geleneğindeki himaye kültürünün anlaşılmasına ve modern dönemde yapılan tartışmalara önemli katkılar sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ensâb, kabile, Ehâbiş Kabileler, Hulf, Kureyş.

The Problem of the Origin of the Ahâbish Tribes: A Discussion on Ansab Literature

ABSTRACT

The Ahabish tribes were a group of tribes who lived in and around Mecca and adopted a Bedouin lifestyle. These tribes had been recognised as the traditional allies of the Quraysh since pre-Islamic times, and they maintained their loyalty throughout the Risalah period. Contemporary scholars disagree on the origin of the Ahabish tribes. The reason for this disagreement is whether the word 'Abyssinia' is related to Abyssinia or not. However, these debates have not considered the literature of Ansab. This study will attempt to examine the origin of the Ehâbish tribes within the framework of pre-Islamic narratives through the genealogical tables in the Ansâb and Tabâq literature. To this end, we will first discuss the debates on the etymological origin of the word al-Ahâbish, which have attracted the attention of contemporary scholars. We will then attempt to draw up a genealogy of these tribes through a comparative analysis of the scattered and incomplete information found in early Islamic historical sources. It will be concluded that al-Hâris b. 'Abdumânât b. Kinâna, who is mentioned among the Ehâbish tribes, is in fact al-Hâris b. Baqr b. 'Abdumânât b. Kinâna, that these tribes were related to each other through Umm al-Hârîja, that they may have migrated from southern Arabia to Mecca in the mid-fourth century AD, and that their origins should have been in southern Arabia. Their origins should be seen as the social class of abnâ (sons), which arose from the intimacy they established with the local population after the Abyssinians conquered southern Arabia. The alliance (hulf) of these tribes with the Quraysh will make important contributions to the understanding of the culture of patronage in the Arab tribal tradition and to debates in the modern period.

Keywords: Ansab, tribe, Ehâbish Tribes, Patronage (hulf), Quraysh.

Giriş

Kabileler ortak bir ataya, kültüre, dile ve mekâna bağlı akraba temelli topluluklardır. İslam öncesi Araplar da merkezi bir otoritenin bulunmadığı, irili ufaklı birçok parçalı yapıdan oluşan kabile kültürünün hâkim olduğu sosyal bir düzen içinde yaşıyorlardı. Daha çok yakın akrabalık bağları üzerinden ittifak ilişkileri kuran kabileler dış tehditleri bertaraf edebilmek için diğer kabilelerle

dayanışma içinde bulunmak zorundaydı. Kabileler arası ittifaklar sadece dış tehditler nedeniyle meydana gelmemekteydi. Ticaret, dayanışma, yardımlaşma ve himaye edinme amacıyla da kabilelerin ittifaklar yaparak bir tür himaye kültürü geliştirdikleri gözlenmektedir. Özellikle Arap kabilelerinin hilf, civâr, eman gibi kavramlar üzerinden geliştirdikleri himaye biçimleri merkezi bir otoritenin olmadığı bir coğrafyada korunaksız bir şekilde yaşayan kabilelerin hayatta kalmalarını sağlayan ve kabileler arası ilişkilerin belirli bir düzen içerisinde sürdürülmesine imkân tanıyan önemli sosyo-güvenlik uygulamalarından biridir. Bu bağlamda İslam öncesi Hicaz'da yaşayan Araplar arasında gerçekleştirilmiş *hilfu'l-fudûl*, *hilfu Ehâbiş*, *hilfu'l-ahlâf* ve *hilfu'l-mutayyebîn* gibi antlaşmalar bilinen önemli ittifak biçimlerindedir. Kabileler arası ittifakların uzun süreli olması, kabilelerin birbirine karışmasına ve aynı nesep altında birleşmesiyle sonuçlanabilmektedir. Bu nedenle ensâb kitaplarında kabilelerin kökeni hakkında birçok tartışma bulunmaktadır. En büyük kabilelerden olan Adnânîler ile Kahtânîler'in kökenleri konusunda dahi birbiri ile çelişen rivayetler bulmak mümkündür (Ali, 1993, I, 354-379; Apak, 2004, ss. 36-37). Ancak ensâb literatüründe Ehâbiş kabilelerinin kökeni konusunda herhangi bir ihtilafla karşılaşmadık. Hatta, ulaşabildiğimiz ilk dönem İslam tarihi kaynakları Ehâbiş kabilelerinden Haris b. Bekr b. Abdümenât b. Kinâne ve Hûn b. Hüzeyme'nin Kuzey Araplarından Adnânîler'e, Mustalik ve Hayâ kabilelerinin ise Huzâa üzerinden Güney Araplarına mensup Kahtânîler'e dayandığı noktasında hemfikirdir.

Ehâbiş kabileleri risâlet döneminde Müslümanlara karşı daima Kureyş kabilesinin saflarında yer almışlardır. Ancak Mekke'nin fethinden sonra diğer Arap kabileleri gibi İslam dinini kabul ederek Müslüman toplumuna katılmışlardır. Tarihi rivayetlerde Ehâbiş kabilelerinin etnik kökenleri ve diğer kabilelerle ilişkilerinin boyutları hakkında net bilgilerin olmaması nedeniyle bu kabilelerin kökeni ve Kureyş kabilesi ile kurdukları ilişki biçimleri modern dönemdeki araştırmacılar arasında tartışma konusu olmuştur. Tartışmalarla ilgili en dikkat çekici araştırmalardan birisi Lammens'e aittir. Daha sonraki dönemde Lammens'in iddialarına karşı Watt, Hamidullah ve Cevad Ali gibi araştırmacıların dikkate değer eleştirileri olmuştur. Ancak söz konusu araştırmalarda Ehâbiş kabilelerinin etnik kökenleri hakkında kısmen ve eksik olarak Hamidullah'ın çalışmaları (Hamidullah, 1956, 433-447; 1993, I, 279-283) istisna kabul edilirse nesep kitapları dikkate alınarak yeterli izahın yapılmadığı anlaşılmaktadır. Bu çalışma yeni tespitler ışığında Ensâb literatürü ve ilk dönem İslam tarihi kaynakları ve daha çok risâlet öncesine dair rivayetler üzerinden Ehâbiş kabilelerinin kökeni tartışmalarına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu araştırmada öncelikle Ehâbiş kelimesinin etimolojisi, Risalet öncesi Ehâbiş kabileleri ve ittifakları hakkında bilgi verilecek daha sonra Ensâb literatürü üzerinden Ehâbiş kabilelerinin soy bilgisi ve etnik kökenleri hakkındaki rivayetler kritik edilecektir.

Ehâbiş Kelimesi

Ehâbiş, ha-be-şe (ح-ب-ش) kelimesinden türetilmiştir. *Çeşitli milletlere mensup insan topluluğu* anlamına gelen *uhbûş* kelimesinin çoğul formudur. Aynı kökten türeyen *habeş* ve *hubşân* kelimeleri Sudanlılar'ı, *tahbiş* mastarı ise, toplanmak, bir araya gelmek, birleşmek ve anlaşmak gibi anlamlara gelmektedir. Bu kelimedenden türeyen *habeşîyye*, Habeşli, *hubşîye* ise kapkara deve anlamına gelmektedir (Ezherî, 1964-1967-1979, c. 4, ss. 193-194; Ferâhîdî, t.y., c. 3, ss. 98-99; İbn Manzûr, 1999, c. 3, ss. 21-22; Kapar, 1994, ss. 496-497). Ehâbiş kelimesinin Mekke'nin aşağısında, yaklaşık 6 veya 10 mil uzaklıkta Erâk veya Uhbuş vadisinde bulunan dağın isminden geldiği de söylenmektedir. Ehâbiş olarak isimlendirilen kabileler bu dağda Kureyş ile ittifak yaptıklarından dolayı bu ismi almışlardır (Ezrakî, 2002, c. 1, s. 114; Hamevî, 2011, c. 2, s. 247; İbn Hişâm, 2005, s. 327; İbn Düreyd, 1991, s. 193; İbn Habib, 1985, s. 231).

Kelimenin kökeninde bulunan “toplanma” anlamından hareket ile bu kabilelerin Habeşli olamayacağını söyleyen Beeston, Ehâbiş kelimesinin “yağmacılar” ya da “belirli bir kökene sahip olmayan insanlar topluluğu” anlamlarını içerdiğini söylemektedir (Beeston, 2005, ss. 93-100). *Habeş* ve *hubşî* kelimeleri daha çok ten renklerinden dolayı Sûdanlılar veya Habeşliler'i çağırırsa da “*farklı kabilelerin bir araya toplanması*” anlamı dikkate alındığında ilk dönem İslam Tarihi literatüründe İslam'dan önce Kureyş ile müttefiklik ilişkisi içinde bulunan kabileler topluluğunun ortak adı olduğu anlaşılmaktadır. Öyle anlaşılıyor ki bu önemli tezlerin hiçbirisi yeterli şekilde ikna edici değildir.

Kanaatimizce bu kabilelere Ehâbiş denilmesinin nedeni kelimenin kökeninden de anlaşıldığı üzere bir şekilde Habeşistan veya Güney Arabistan'daki Habeşlilerle ilişkili olmasıdır. Çünkü Hicaz bölgesi uzun yıllar Güney Arabistanın etkisinde kalmıştır. Mekke'deki Cürhüm ve Huzâa, Medine'deki Evs ve Hazreç kabileleri bu coğrafyadan Hicaz'a göç etmiş ve uzun yıllar orada yaşamışlardır. İster istemez göçten sonra da Güney Arabistanla ilişkilerini devam ettirmişlerdir. Ehâbiş kabileleri olarak isimlendirilen kabileler ise muhtemelen güneyden kuzeye doğru yapılan göçler sonucu –belki de Huzâa kabilesi ile birlikte- Mekke'nin güneyindeki dağlık bir bölgeye yerleşmişler ve zamanla buradaki dağlar onların yaşadığı bölge anlamında *hubşî* olarak isimlendirilmiştir. Bir başka ihtimal Ehâbiş kelimesinin etimolojisine dayanarak bir sonuca varmadan önce bu kabilelerin kısaca İslam öncesine dayanan tarihleri hakkında rivayetlere işaret edilerek Ensâb cetvellerindeki şecerelerine bakmak yerinde olabilir. Zira konunun modern literatürdeki tartışma değeri bu verilerin bütüncül bir değerlendirilmesini gerekli kılıyor görünmektedir.

Ehâbiş Kabileleri ve Ensâb Cetvelleri

Ehâbiş kabileleri coğrafi olarak Mekke ve çevresinde yaşayan kabileler topluluğudur. Hangi tarihten itibaren bu bölgede yaşamaya başladıkları bilinmemektedir. Ancak rivayetlerden anlaşıldığı kadarıyla beraber hareket ettikleri kabileler arasında Huzâa kabilesine mensup bazı boyların bulunması Mekke'ye Huzaâ kabilesi döneminde gelmiş olduklarını düşündürmektedir. Haklarında İslam öncesi Kureyş kabilesi ile yaptıkları ittifak anlaşmasıyla bilgi sahibi olduğumuz bu kabileler ittifaklarını bozmadan Mekke'nin fethine kadar devam ettirmişlerdir. Mekke'nin fethinden sonra müttefikleri Kureyşliler birlikte İslam inancını benimsemişlerdir. Risâlet döneminde Kureyş'in en yakın müttefiklerinden olup Uhud ve Hendek savaşlarında Müslümanlara karşı savaşmalarına rağmen aşırıya gitmedikleri görülmektedir. Uhud savaşında Müslümanların şehitlerine Kureyşliler'in müslu uygulamalarına karşı çıkmaları (Belâzurî, 1996, c. 1, ss. 235, 402; Hamidullah, 1993, c. 1, s. 281) bu duruma örnek olarak verilebilir. Ayrıca Hz. Ebûbekir'in Habeşistan'a hicreti esnasında ona himaye teklif etmeleri de Müslümanlar konusundaki bir iyi niyet göstergesi olarak anlaşılabilir.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla İslam öncesi Ehâbiş kabilelerinin Kureyş ile antlaşması (hîlf) hakkında kaynaklarda iki rivayet bulunmaktadır. Birincisi Kusay'ın oğlu Abdumenâf diğeri ise Abdumenâf'ın oğlu Muttalib'in yaşadığı döneme tarihlenmektedir. Bu rivayetler aynı zamanda Ehâbiş kabilelerinin kimlikleri hakkında da bazı karineler taşımaktadır. İlk rivayete göre Kusay'dan sonra oğlu Abdumenâf'ın Mekke'de söz sahibi olduğu bir dönemde Ehâbiş kabilelerinden benî Hâris b. Abdumenât b. Kinâne ile Huzâa kabilesine mensup bir grup ittifak yapmak üzere Mekke'ye geldiler. Anlaşma yapılmasına karar verildikten sonra iki taraftan birer temsilci Kâbe'nin olduğu yere gidip ellerini rüknün üzerine koyarak haram ayların kutsiyetini bozmayacaklarına ve bütün canlıların yardımına koşmak suretiyle savaşacaklarına dair -ifade edildiği şekliyle 'kıyamete kadar geçerli olacak'- bir antlaşma yaptılar. Bu antlaşma sonucu oluşan ittifak hilfu'l-Ehâbiş olarak isimlendirilmiştir (Belâzurî, 1996, c. 1, s. 59; Cevâd Ali, 1993, c. 4, s. 31; Ya'kubî, 2010, c. 1, s. 241). Zübeyrî'de geçen başka bir rivayette bu antlaşmanın Abdumenâf ile torunu Hilâl/Helâl b. Muayt arasında akdedildiği ifade edilmektedir. Hilâl, Abdumenâf'ın Raytâ isimli kızının Ehâbiş kabilelerinden benî Hâris b. Abdumenât b. Kinâne'den Muayt b. Âmir b. Avf ile evliliğinden dünyaya gelmiştir (Zübeyrî, 1951, s. 15). Bu rivayet doğru kabul edilecek olursa Ehâbiş kabilelerinden benî Hâris b. Abdumenât'ın daha erken bir dönemde -belki de Kusay döneminde- bu aile ile akrabalık kurdukları söylenebilir. Daha düşük bir ihtimal olarak hilfu'l-Ehâbiş antlaşmasının ilk olarak Abdumenâf döneminde yapıldığı ve evlilik yoluyla kuvvetlendirildiğine dair bir çıkarımda da bulunulabilir.

Tarihsel olarak ikinci rivayet zâtu Nekîf savaşı bağlamında anlatılmaktadır. Kureyş ile Kinâne kabilesinden benî Leys b. Bekr b. Abdumenât arasında meydana gelen zâtu Nekîf savaşı ile ilgili rivayetler Ehâbiş kabilelerinin kimliği hakkında daha fazla bilgi içermektedir. Leys b. Bekr kabilesi üyeleri Kusay'ın Mekke idaresini ele geçirmesinden beri Kureyşlilere kin gütmekteydiler. Çünkü Kusay Huzâa kabilesi ile birlikte Kinâne'den Huzâa'nın müttefiki benî Bekr'i de Mekke'den çıkarmıştı. Bu yüzden Bekroğulları Mekke şehrini yeniden ele geçirmek için Kureyşlilere savaş ilan ettiler. Neticede savaş Muttalib b. Abdumenâf'ın kumandasında Kureyş'in zaferi ile sonuçlanmıştır.

Söz konusu savaşta Kinâne'den benî Hâris b. Abdümenât, Hûn b. Hüzeyme'den Adel ve Dîş, Huzâa kabilesinin alt boylarından Mustalik ve Hayâ kabileleri Ehâbiş ittifakını temsilen benî Bekr'e karşı Kureyş'i desteklemişlerdir (Belâzurî, 1996, c. 1, s. 76; İbn Habib, t.y., s. 246).

İbn Habîb diğer bir eseri Münemmak'ta bazı eksikliklerle aynı bilgileri tekrarlamış ancak ittifak ilişkisinin mahiyetini anlamamızı sağlayacak daha ayrıntılı bilgiler nakletmiştir. Özellikle komutanların isimleri ve benî Hâris b. Abdümenât'ın ittifaktaki rolü dikkate değerdir. Zâtu Nekîf savaşına Kureyş'in müttefiki olarak katılan Ehâbiş kabileleri, Hâris b. Abdümenât b. Kinâne, benî Hûn b. Hüzeyme'den Kâre (Kâre küçük dağ anlamına gelmektedir. Belâzurî, 1996, c. 1, s. 85) olarak bilinen Adel ve Dîş ve Huzâa' Mustalik kabilesidir. Bütün bu kabileler Hâris b. Abdümenât b. Kinâne'nin anlaşmalılarıdır. Bu savaşta Kureyş'in lideri Muttalib b. Abdümenâf, Ehâbiş kabilelerinin liderleri Hâris b. Abdümenât'tan Hitmit b. Sa'd, Ebû Hârise ve Hubeyş b. Amr, Bekr kabilesinin liderleri ise Bel'â b. Kays ve kardeşleri Cessâme, Humeysâ ve Katâde'dir (İbn Habib, 1985, s. 115); (Zâtu Nekîf savaşında Ehâbiş olarak isimlendirilen kabilelerin Kureyş ile değil de Bekr b. Abdümenâtoğulları ile beraber oldukları ve Mekke yakınlarında Hubşî denilen dağda onlar ile birlikte Kureyş Kabilesine karşı anlaşma yaptıkları ve bu savaşta Kureyş'in reisinin Harb b. Ümeyye olduğuna dair bkz. Ezrakî, 2002, c 1, s. 114; Ayrıca Zâtu Nekîf savaşında Abdumuttalib'in Kureyş'in komutanı olduğu ve Ehâbiş anlaşmasının onun zamanında yapıldığına dair bkz. Belâzurî, 1996, c. 1, s. 84; Hamevî, 2011, c. 5, s. 350; İbnü'l-Esîr, 1987, c. 1, s. 466; İbn Hişâm ve Belâzurî ise Ehâbiş kabilelerini fazla ayrıntı vermeden Haris b. Abdümenât b. Kinâne, Hûn b. Hüzeyme b. Müdrîke ve Huzâa'dan benî Mustalik olarak kaydetmektedirler Belâzurî, 1996, c. 1, s. 85; İbn Hişâm, 2005, s. 327).

Buraya kadar aktardığımız rivayetler üzerinden Ehâbiş olarak isimlendirilen kabileleri üç ana kabileye mensup 5 boy olarak şu şekilde sıralayabiliriz:

Benî Hûn b. Hüzeyme ve Kâre olarak tanınan benî Adel ve Dîş

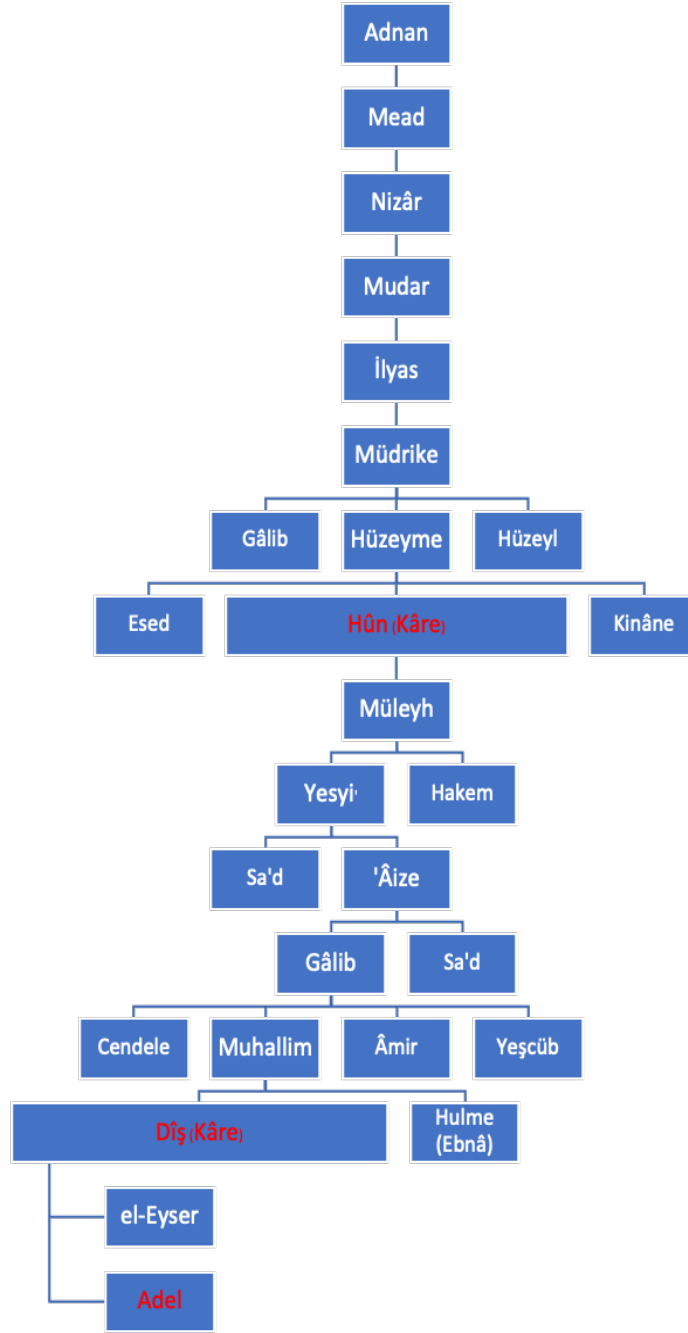
Kinâne kabilesine mensup benî Hâris b. Abdümenat

Huzâa kabilesine mensup benî Mustalik ve Hayâ.

Benî Hûn b. Hüzeyme'nin Soy

Ehâbiş kabilelerini bu şekilde tespit etmek isabetliyse ensâb ve tabakât literatürü üzerinden yapılacak bir inceleme daha kesin bilgilere ulaşmamızı mümkün kılacaktır. Bu kabilelerin neseb bilgileri İbn Hazm'ın *Cemheretü Ensâbi'l-Arab* adlı eserindeki tasnifine göre sıralanacak, var olan eksiklikler diğer eserlerdeki bilgilerle tamamlanarak değerlendirilecektir.

İbn Hazm'ın neseb kitabında Adnânî kabilelerden benî Hûn b. Hüzeyme hakkında aşağıdaki gibi bir şecere ile karşılaşmaktayız (İbn Hazm, 2009, ss. 188-190; Zübeyrî bu konuda çok az bilgi vermektedir. Aradaki birçok kişiyi atlayarak Adel ve Dîş'i Hûn b. Hüzeyme'nin çocukları olarak kaydeder. Bkz. Zübeyrî, 1951, s. 9).

Şekil 1. Benî Hûn b. Hüzeyme'nin Soy Şeceresi

Şekil 1'de şecere benî Hûn b. Hüzeyme'nin Adnânî kabilelerden olduğunu ve Kinâne kabilesi ile ortak ata Hüzeyme'de birleştiklerini göstermektedir. Aslen kardeş kabileler olan Kinâne ve Hûn tarihin bilinmeyen bir döneminde ayrılmış ve birbirlerinden bağımsızlaşmışlardır. Zamanla nesilleri çoğalmış ve müstakil birer kabileye evrilmişlerdir. Bu şecerede dikkat çelen iki husus daha vardır. İlkine göre Hûn b. Hüzeyme ve onun neslinden gelen Muhallim'in çocuğu Dîş'in *kâre* olarak isimlendirilmesi ikincisi ise şecerenin sonunda Muhallim'in çocuklarından Hulme'nin Ebnâ olarak isimlendirilmesidir. Muhtemelen Kâre, Hûn b. Hüzeyme'nin neslinden gelen bütün kabileleri nitelemektedir. Benî Kâre ile benî Hûn b. Hüzeyme aynı kabileleri tanımlamak için kullanılmıştır. Çünkü ilk dönem İslam Tarihi literatüründe benî Kâre ifadesi Hûn b. Hüzeyme kabilesine mensup Dîş ve Adel kabileleri için sıklıkla kullanılmaktadır (Belâzurî, 1996, I, 85). Ebnâ ifadesi ise özellikle İslam öncesi Güney Arabistan'ın Habeş krallığının hâkimiyetine girmesinden sonra yaygınlık kazanmıştır. Habeşliler ile yerel halkın evlilikleri sonucu dünyaya gelen nesile Ebnâ denilmektedir. Ten renklerinin Araplarla karşılaştırıldığında daha koyu olması Ebnâ'nın Arap toplumsal yapısı içinde ayrı bir sınıf

olarak değerlendirilmesine yol açmıştır. Ehâbiş kabileleri ile ilgili anlatılarda da özellikle tenlerinin koyuluğu, çok sık kıvrıkcık saçlara sahip olmaları gibi fiziksel görünüşleri yanında Habeşliler'e özgü savaşçılık özellikleri vurgulanmaktadır (Ali, 1993, c. 1, ss. 480-481; Belâzurî, 1996, c. 1, ss. 85-86; Fayda, 1994, ss. 78-79). Kanaatimizce onların bu özellikleri modern dönem araştırmacıları arasında Ehâbiş kabilelerinin kökeni tartışmalarının en temel nedenidir.

Benî Abdümenât b. Kinâne'nin Soyu

İbn Hazm benî Abdümenât b. Kinâne'nin soyunu Adnâni şecere içerisinde aşağıdaki şekilde göstermektedir (İbn Hazm, 2009, s. 181).

Şekil 2. Kinâne Kabilesi'nin Şeceresi

Şekil 2'deki şecere incelendiğinde Abdumenât b. Kinâne'nin Hâris dışında Âmir, Bekr ve Mürre adında üç tane çoğu olduğu görülmektedir. İbn Hazm'ın kaydına göre Kinâne'nin soyuna ayrılan kısımda Abdumenât b. Kinâne'nin Hâris isminde bir çocuğu olduğu belirtilmemiştir. Kanaatimizce Hâris isminin Abdumenât'ın oğulları arasında gösterilmemesi Ehâbiş kabilelerinin soy bilgisinin anlaşılmasında önemli soru işaretlerine sebep olmaktadır. Ancak başka bir yerde müstakil bir başlık altında bu konuyu ele alan İbn Hazm, benî Hâris b. Abdümenât b. Kinâne'nin Hz. Peygamber tarafından *er-rüşd* olarak isimlendirildiklerini, bu sebeple benî Rüşd ve Ğaviy olarak tanındıklarını, benî Âmir b. Avf b. Hâris b. Abdümenât'tan Şehhâh ve Teym isimli kişilerin *hilfu Ehâbiş* ve *Kâre* antlaşmaları yaptıklarını ifade etmektedir (İbn Hazm, 2009, s. 188); Bu konuda Belâzurî, Âmir b. Avf b. Hâris b. Abdümenât b. Kinâne'nin Seyyâh ve Teym isminde iki çocuğunun olduğunu, Teym'in Huzâa'dan Mustalik ve Hâya ile Seyyâh (meskü'z-zi'b)'in ise Kureyş kabilesi ile Ehâbiş anlaşması akdettiklerini söylemektedir. Konu ile ilgili bkz. (Belâzurî, 1996, c. 11, s. 137). Ancak İbn Habib'in Hammâd er-Râviye'den naklettiğine göre benî Hâris'den meskü'z-zi'b olarak tanınan Âmir b. Avf'ın Kusay veya Abdümenâf ile bir ittifak yaptığını ve bu sebeple Abdümenâf'ın kızı Rayta ile evlendiğini söylemektedir. Ve konu ile ilgili Adiy b. Ka'b kabilesinden Huzâfe b.

Gânem'in, "Bekr oğulları bizi yalnız bıraktığında Abdumenâf düşmanlarımızdan bizi korumak için kızını Avf ile evlendirdi" şeklinde Ebû Leheb'i övmek üzere söylediği şiiri nakleder (İbn Habib, 1985, s. 231). Aynı şiirin uzunca bir metni için bkz. (İbn Hişâm, 2005, ss. 166-170). Abdumenâf b. Kusay'ın kızı Rayta'nın Âmir b. Avf ile değil de Muayt b. Âmir b. Avf ile evlendiği ve bu evlilikten Hilâl isimli bir çocuklarının olduğu ve Hilâl'in de Kureyş ile Ehâbiş anlaşması yaptığına dair bkz. (Zübeyrî, 1951, s. 15). Bu bilgiler ışığında ensâb ve tabakat literatürü üzerinden benî Hâris b. Abdümenât ve nesli hakkındaki rivayetlere odaklanmak isabetli olabilir. Çünkü Hâris'in soy bilgisi tespit edilebilirse en azından Ehâbiş kabilelerin köken tartışmalarının açıklığı kavuşacağı kanaatindeyiz.

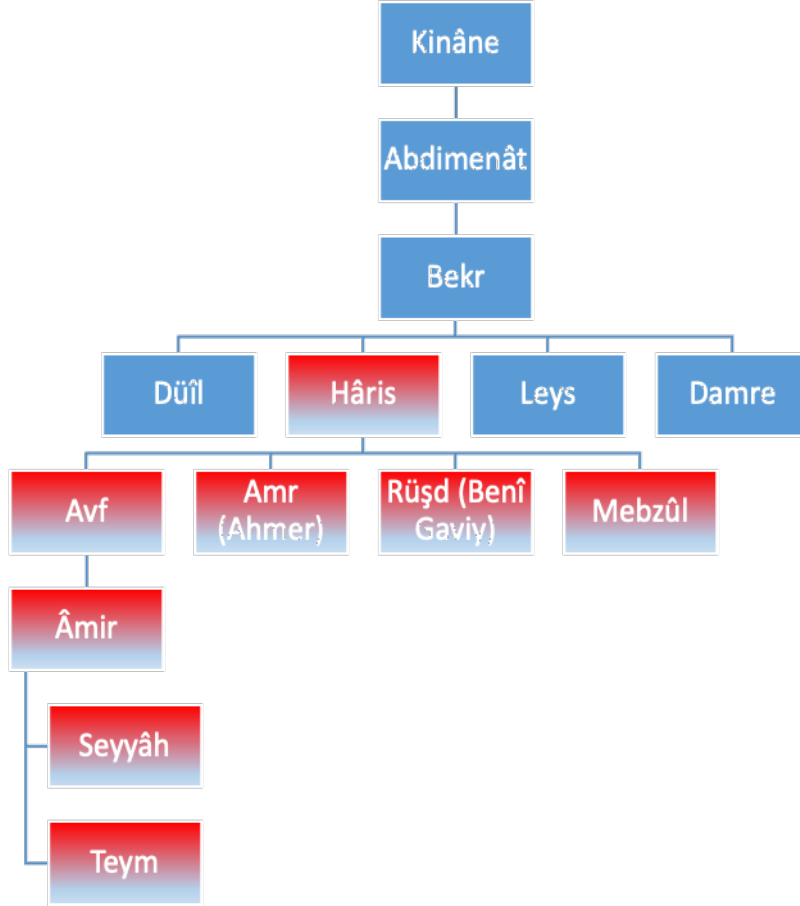
Zübeyrî ise Kinâne b. Hüzeyme'nin Nadr (Melk), Melkân, Müleyk, Gazvân, Amr -Filistinde yaşamaktadır-, Âmir, Hudâl -Aden-i Ebyen'de yaşamaktadır- ve Abdümenât isimli çocuklarından bahsetmektedir. Ayrıca Abdümenât b. Kinâne'nin annesinin Zefrâ' (Literatürdeki tam ismi Zefrâ' (asıl adı Fûkeyhe) bt. Henî b. Belî b. Amr b. İlhâf b. Kudâa'dır (Belâzurî, 1996, c. 1, ss. 44-45); Abdümenât b. Kinâne'nin annesinin Hâle bt. Süveyd b. Ğidrif olduğuna dair bkz. (İbn Hişâm, 2005, s. 99) olduğunu aktaran Zübeyrî, Abdümenât ölünce anne bir kardeşi Ali b. Mesud'un eşi Hind (Literatürdeki tam ismi Hind bt. Bekr b. Vâil b. Kâsıt b. Hinb b. Efsâ b. Du'miy b. Cedîle b. Esed b. Rebi'a b. Nizâr'dır (Belâzurî, 1996, c. 1, ss. 44-45; c. 11, s. 83) ile evlendiğini, Abdümenât'ın Bekr, Âmir ve Mürre isimindeki çocuklarının annelerinin yanında yetiştiğini ifade etmektedir (Belâzurî, 1996, c. 1, ss. 44-45; XI, 83; Zübeyrî, 1951, s. 10).

Bu konuda Belazûrî en dikkate değer rivayeti aktarmaktadır. Abdümenât b. Kinâne'nin Bekr, Âmir, Mürre ve Hilâl isimindeki çocuklarını nakleden Belâzurî, daha sonra Abdümenât b. Kinâne'nin oğlu Bekr'in Ümmü Hârice Beceliye ile evliliğinden Leys, Düil ve Hâris isminde çocuklarının dünyaya geldiğini ifade etmektedir. Anneleri Güney Arabistan kökenli Kahtâniler'den Ümmü Hârice'nin nesep araştırmacılarını güç durumlara düşüren birçok evlilik yaptığını "nikâhların en hızlısının Ümmü Hârice'nin nikâhi" olduğuna dair bir darb-ı meselin dahi bulunduğunu aktaran Belazûrî, Ümmü Hârice'nin benî Hârise b. Amr b. Müzeykiyâ'dan (Huzâa) Amr b. Rebia ile evliliğinden Sa'd, Mâlik b. Sa'lebe b. Devdân b. Esed ile olan evliliğinden Ğâdirâ ve Amr isimli çocukları olduğunu da kaydeder (Belazûrî, 1996, c. 11, ss. 84-85); Ümmü Hârice'nin evlilikleri hakkında ayrıca bkz. (İbn Hazm, 2009, ss. 180-181, 389). Bu bağlamda İbn Hişâm, benî Bekr b. Abdümenât b. Kinâne'nin neseplerinin çok karışık olduğunu izah ederken Ebû Tâlib'in uzunca şiirine yer verir. Şiirde bu kabilenin Arap olmadığına dair nitelendirmeler Belazûrî'de nakledilen rivayetleri desteklemektedir (İbn Hişâm, 2005, ss. 246-255).

Yukarıdaki tartışmalı ve karmaşık rivayetler bağlamında ensâb, tabakât ve tarihi kaynaklarda yaptığımız araştırmalara göre Abdümenât b. Kinâne'nin Hâris isminde bir çocuğu olduğuna dair herhangi bir veriye ulaşamadık. Ancak Belâzurî'deki Bekr b. Abdümenât b. Kinâne'nin Ümmü Hârice ile olan evliliğinden Hâris isminde bir çocuğu olduğuna dair bilgiyi takip ettiğimizde Bekr b. Abdümenât b. Kinâne'nin çocuklarının şeceresi içerisinde Hâris b. Abdümenât b. Kinâne olarak kayıtlı bulunan kişinin aslında Hâris b. Bekr b. Abdümenât b. Kinâne olduğuna dair kanaatlerimizi güçlendirmektedir (Belazûrî, 1996, c. 11, ss. 84-85, 137). Bu minvalde Mufaddal ed-Dabbî'nin *Emsâlu'l-Arab* ve Nüveyrî'nin *Nihâyetü'l-Ereb* adlı eserlerindeki veriler de Bekr b. Abdümenât b. Kinâne'nin Hâris isminde bir çocuğu olduğunu teyit etmektedir (Mufaddal ed-Dabbî, 1983, s. 58; Nüveyrî, 2004, c. 2, s. 362). Ayrıca bu bilgi ile yukarıda ifade edildiği üzere Ümmü Hârice'nin hem Bekr b. Abdümenât ile evliliğinden olan Hâris hem de Huzâa kabilesinden Amr b. Rebia ile evliliğinden dünyaya gelen Sa'd'ın annesi olduğuna dair rivayet bir arada değerlendirildiğinde, kaynaklarımızda Ehâbiş kabileler topluluğu içerisinde zikredilen Huzâa'dan benî Mustalik ve Hayâ ile Kinâne'den benî Hâris b. Bekr b. Abdümenât'ın anne bir kardeş olduklarını açıkça ortaya çıkmaktadır.

Hâris'in Kinâne'nin oğlu Abdümenât'ın değil de Abdümenât'ın oğlu Bekr'in çocuklarından birisi olduğunu tespit ettiğimize göre ensâb ve tabakat literatüründeki karışık rivayetlerle Hâris b. Bekr b. Abdümenât b. Kinâne'nin şeceresindeki problemler giderilerek Belazûrî'nin kayıtları (Belazûrî, 1996, c. 11, s. 137; İbn Abdırabbih ise Hâris'in Mebzûl, Avf, Ahmer ve Avn isimli dört çocuğu olduğunu zikreder (İbn Abdırabbih, 2006, c. 3, s. 293) üzerinden yeniden düzenlenirse Ehâbiş kabilelerinden benî Hâris b. Abdümenât'ın soy cetvelini daha net görme imkânına sahip oluruz.

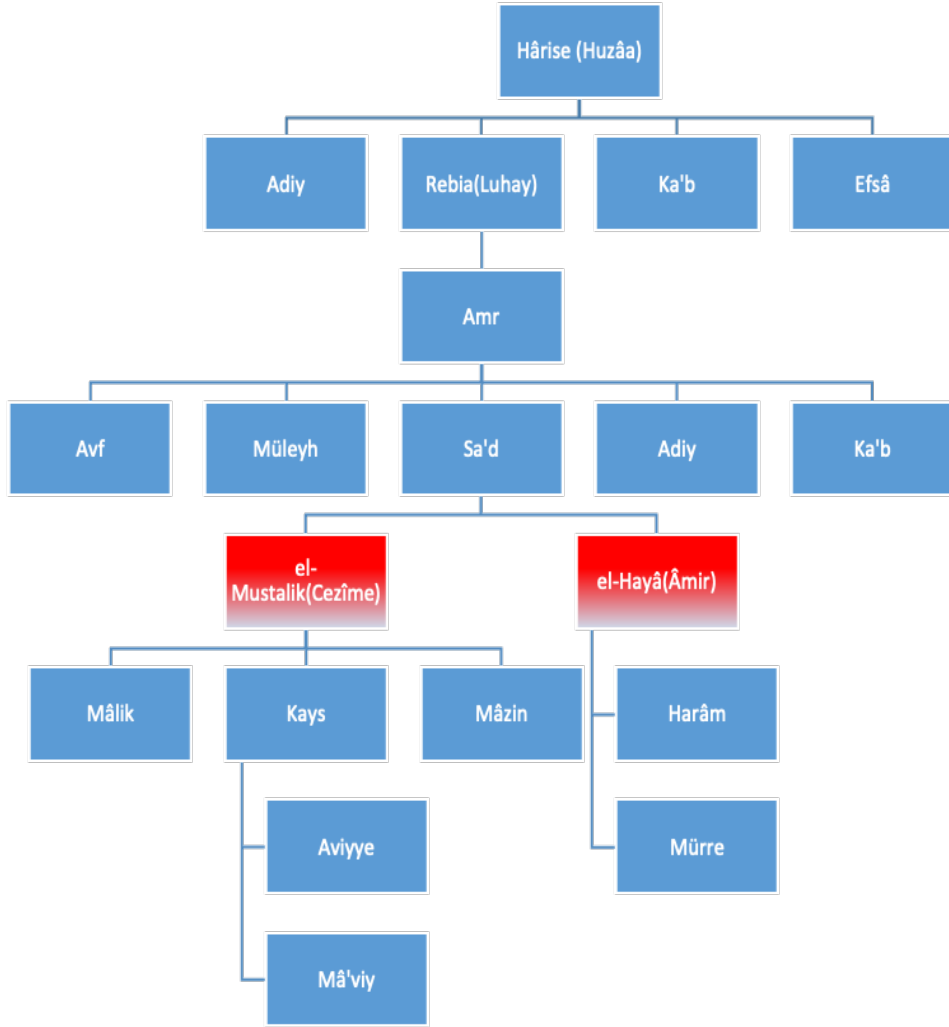
Tespitlerimiz ışığında benî Hâris b. Bekr b. Abdimenât b. Kinâne'nin soy bilgisi aşağıdaki gibi olmalıdır.

Şekil 3. Benî Hâris b. Bekr b. Abdimenât b. Kinâne'nin Şeceresi

Huzâa'nın alt boylarından Mustalik ve Hayâ Kabileleri

İbnü'l-Kelbî Huzâa'ya mensup benî Mustalik ve Hayâ'nın soylarını Kahtânî şecere içerisinde aşağıdaki şekilde göstermektedir (İbnü'l-Kelbî, 2003, c. 1, ss. 439-440, 455; şecerenin bir kısmı için ayrıca bkz. İbn Hazm, 2009, s. 239).

Şekil 4. Benî Mustalik ve Hayâ'nin Şeceresi

Şekil 4'teki şecere Güney Araplarından Kahtânîlerin alt kollarından Huzâa kabilesinin dip atalarını göstermektedir. Daha çok Huzâa kabilesi hakkındaki bilgilerimiz Mekke yönetimini Cürhümlüler'den aldıkları dönemle ilişkilidir. Mekke'nin dini durumunda önemli değişiklikler yapan Amr b. Luhay kabilenin en tanınmış şahsiyetlerindedir. Amr b. Luhay ise yukarıda zikrettiğimiz üzere Ümmü Hârice ile evlenmiş ve bu birliktelikten Sa'd isminde bir çocuk dünyaya gelmiştir. Şecerede görüldüğü üzere Ehâbiş kabilelerinden Mustalik ve Hayâ ise Sa'd'ın çocuklarıdır. Huzalılar'ın miladi III. yüzyılın başlarında (200-225) Mekke'ye hâkim olduklarına dair son yapılan araştırmalar dikkate alınacak olursa (Sarıçık, 2007, s. 133) Ümmü Hârice'nin çocukları Sa'd ve Hâris'in aynı dönemde yaşadığı sonucuna ulaşırız. Dolayısıyla İslam öncesi Mekke'de Kureyş kabilesi ile ittifak anlaşması yapan Ehâbiş kabilelerinin ortak bir anne üzerinden miladî III. yüzyılın ortalarından itibaren akrabalık ilişkileri nedeniyle bir arada yaşadıkları söylenebilir. Ayrıca bu kabilelerin Kureyş kabilesiyle yaptıkları antlaşma da akrabalık bağları ile ilişkilidir. Çünkü diğer bütün kabilelerde olduğu gibi Arap kabileleri de dallanan kollar şeklinde bir soy düzenine sahiptir. Kureyş de bir kabile hüviyetine sahip olmadan önce Kinâne kabilesinin alt boyları içinde yaşamaktaydı. Mekke yönetimini Huzâa kabilesinden aldıktan sonra Kinâne'den ayrılarak müstakil bir kabileye dönüşmüştür. Ehâbiş kabileleri çatısı altında bulunan kabilelerin önemli bir kısmı ve Kureyş'in ortak atası Kinâne b. Hüzeyme olduğuna göre aslında *hilfu'l-Ehâbiş* olarak adlandırılan ittifak aynı zamanda *hilfu Kinâne* olarak da isimlendirilebilir. Yani Kureyşliler kendilerine tamamen yabancı, farklı bir kökene sahip guruplarla değil yakın akrabaları ile bir ittifak yapmışlardır.

Çağdaş Araştırmalarda Ehâbiş Kabileleri Hakkındaki Tartışmalar

İslam öncesi dönemden itibaren Kureyş kabilesinin önemli bir müttefiki olan Ehâbiş kabileleri risâlet döneminde de ittifaklarını bozmamış, herhangi bir savaş durumunda Kureyş'in en önemli destekçisi olmuşlardır. Zaman zaman Müslümanlara karşı yapılan haksızlıklarda münferit olarak Kureyş'e karşı olumsuz bir tutum sergiledikleri vaki olmakla birlikte dış tehdit durumlarında istikrarlı olarak Kureyş'in yanında durmuşlardır. İslam'ın ilk yıllarındaki önemlerinden dolayı modern araştırmacılar tarafından Ehâbiş kabileleri ve kökenleri hakkında önemli bir literatür oluşturacak kadar araştırma yapılmıştır. Bu bağlamda Lammens, Watt, Cevâd Ali ve Hamidullah'ın dikkat çekici çalışmaları bulunmaktadır. Burada literatürün tamamına yer vermemiz mümkün değilse de söz konusu araştırmacıların bu konudaki görüşlerine yer vermek tespitlerimizi değerlendirmek açısından önemlidir.

Yaptığımız araştırmalarda Ehâbiş kabileleri konusunu güçlü bir şekilde gündeme taşıyan kişinin Lammens olduğunu söyleyebiliriz. Bu konudaki hacimli makalesinde Habeşli bedevi ve Afrikalı kölelerden müteşekkil olan Ehâbiş kabilelerinin Mekke cumhuriyetinin paralı askeri gücünü oluşturduğunu ileri sürmektedir. Ona göre, Kureyşliler az nüfusa sahip olmaları ve ticaretle uğraşmaları nedeniyle güvenliklerini sağlamak için Habeşli paralı askerlere ihtiyaç duymaktaydılar (Lammens, 1916, ss. 435-436). Başka bir eserinde Kureyşliler'in Habeşistanla çok yakın ilişkileri olduğunu ve bu nedenle risâlet döneminde Müslümanlar'ın iki defa Habeşistan'a hicret ettiklerini ifade etmektedir (Lammens, 1924, ss. 22-23).

Lammens'in Ehâbiş kabileleri ile ilgili iddiaları akademik çevrelerde ciddi tartışmalara yol açmıştır. Bu konuda Watt, *Journal Asiatic*'de eleştirel bir yazı kaleme almıştır. Watt'a göre Lammens'in Ehâbiş kabileleri hakkındaki iddiaları kaynakları keyfi bir şekilde kullanması nedeniyle oldukça zayıftır. Watt'a göre Ehâbiş kabileleri'nin Arap olmadıklarına dair kesin bir kanıt bulunmamaktadır. Buna karşın Araplar gibi kabileler şeklinde örgütlenmiş bir yapıya sahip oldukları gibi Ehâbiş kabile mensupları Kureyşlilerle eşit statüdedir. Nitekim kaynaklardaki ifadeler Ehâbiş köle sınıfından farklı bir statüye sahip olduklarını göstermektedir. Bazı rivayetler Ehâbiş kabilelerinin kökeninin karmaşık olduğunu ifade etse de bu rivayetlerin tarihçiler tarafından karıştırılmış olabileceğini ifade eden Watt, Ehâbiş kelimesi üzerinden yapılan etimolojik tahlillerin sonraki dönem tarihçilerin tahminlerinden ibaret olduğunu ifade etmektedir. Watt, Lammens'in Ehâbiş kabilelerine yüklediği askeri rolü abartılı bularak onların Kureyş için savaşlarda birinci derecede önemli bir rol oynamadıkları konusunda ısrarını sürdürür (Watt, 2016, ss. 193-197; 1986, ss. 7-8).

Hamidullah'a göre ise Ehâbiş kabileleri Mekke ve çevresinde ikamet etmekte olup isim benzerliği dışında Habeşlilerle hiçbir yakınlığı olmayan kabileler topluluğudur. Huzâa kabilesine mensup benî Mustalik ve Hayâ'nın dışında bütün Ehâbiş kabilelerinin kendi aralarında akraba olduğunu ifade eden Hamidullah, bu kabilelerin Kusay veya Abdümenâf döneminde Kureyş ile bir ittifak anlaşması düzenlediklerini söylemektedir. Daha çok risalet dönemi rivayetleri üzerinden açıklamalar yapan Hamidullah, Ehâbiş kabilelerinin ücret karşılığı Kureyş'e askeri destek sağladığını da söylemektedir (Hamidullah, 1993, c. 1, ss. 279-283; 1953, ss. 433-447).

Cevad Ali ise Ehâbiş kabilelerinin Habeşliler ile yakın ilişkiler içerisinde olduğunu, Ehâbiş kabilelerinin neşet ettiği Kinâne'nin bir dönem Güney Arabistan Tihâme'sinde yaşadığı için Habeşlilerle sıhri ilişkiler kurmuş olabileceklerini söylemektedir. Ehâbiş kabilelerinin kız alıp verme sonucu neseben Habeşlilerle karışarak siyah tenli bir görünüme sahip olduklarını ifade eden Cevad Ali bu kabilelerin Tihâme bölgesinden ayrıldıktan sonra Güney Arabistan'dan gelen Habeş kökenli diğer kabileler ile yeni ittifaklar yapmaları nedeniyle soylarının daha fazla karışmış olabileceğini söylemektedir. Ancak bu kabilelerin siyah tenli olmalarının Arap olmadıkları anlamına gelmeyeceğini ifade etmektedir (Ali, 1993, c. 4, s. 33).

Görüldüğü gibi modern literatürde Ehâbiş kabileleri hakkındaki tartışmalar iki temel konuda yoğunlaşmaktadır. Bunlardan ilki bu kabilelerin etnik kimliği diğeri ise askeri rolüdür. Lammens, Watt, Hamidullah ve Cevad Ali bu kabilelerin Kureyş ile kurduğu paralı askerlik ilişkisini kabul

etmekle birlikte bu ilişkinin Lammens'in vurguladığı kadar önemli olmadığı kanaatindeyiz. Burada asıl tartışma konusu söz konusu kabilelerin etnik kökeni üzerinden yapılmaktadır. Lammens ve Hamidullah dışında diğer araştırmacılar erken dönem İslâmî literatürde Ehâbiş kabilelerinin kökeni ile ilgili birbiriyle uyumlu olmayan, şüpheli rivayetlerin bulunduğunu ancak yine de bu durumun Ehâbiş kabilelerinin Arap olmadıklarını kanıtlamaya yeterli olmadığını ifade etmektedirler. Hamidullah Ehâbiş kabilelerinin kesinlikle Arap olduğunu iddia ederken Cevad Ali bu kabilelerin yaşadıkları coğrafya üzerinden birtakım çıkarımlarla Habeşli ve Afrikalı kabilelerle bir sıhriyet ilişkisi içinde bulunmuş olabileceklerini söylemektedir. Yukarıda şecereler üzerinden yaptığımız değerlendirmeler, Cevâd Ali'nin Ehâbiş kabileleri ile ilgili coğrafya üzerinden yaptığı çıkarımların, Ensâb literatürü üzerinden doğrulanabileceğini göstermektedir. Ehâbiş kabileler Huzâa kabilesinin Mekke yönetimi ele geçirdikleri dönemde bir arada yaşayan akraba topluluklardır. Muhtemelen bu kabileler Huzâa kabilesi ile birlikte Güney Arabistan'dan göç ederek Hicaz bölgesine yerleşmiş ve burada aile ve akrabalık ilişkileri zamanla güçlenmiştir. Söz konusu kabileleri bir araya getiren kişi ise, ilginç şekilde, Güney Arabistan kökenli Becîle kabilesinden (Kehhâle, 2011, ss. 122-124). Ümmü Hârice'dir. Zira, Arap kabile örgütlenmesinin genel karakteri ataerkil olmasıdır. Bu nedenle ensâb literatürü de baba ve erkek çocukları esas alan bir yöntemi esas almıştır. Ancak bunun birkaç istisnası vardır. Bazı kabilelerde ortak ata bir anne de olabilmektedir. Bu duruma benî Hindif, benî Becîle gibi kabileler örnek gösterilebilir (Karaaslan, 1999, ss. 70-72; Kehhâle, 2011, s. 122). Bu bağlamda Ehâbiş kabilelerini *benî Ümmü Hârice* olarak isimlendirmek de mümkündür.

Sonuç

Arap kabilelerinin kökeni hakkında klasik ve çağdaş literatürde birçok tartışma bulunmaktadır. Ehâbiş kabileleri hakkındaki tartışmalar da bu literatür içerisinde özellikle çağdaş dönemde önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü bu kabilelerin kökeni ile ilgili sorunların açıklığa kavuşturulması İslam öncesi Arapların kabileler arası ilişkilerinin anlaşılması noktasında önemli katkılar sağlayacaktır. Ehâbiş kabileleri İslam öncesi Mekke tarihi ve Kureyş kabilesi ile askeri ilişkileri açısından önemli bir role sahiptir. Bu araştırmada kabileler ile ilgili en temel tartışma konusunun etnik kökenleri ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. Bunun nedenin ise *ehâbiş* olarak isimlendirilmeleriyle ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Ehâbiş kelimesi köken itibarıyla Habeşlileri çağrıştırmaktadır. Bu nedenle Lammens bu kabilelerin Afrika ve Habeşli köle ve paralı askerler olduğunu iddia etmiştir. İlk dönem İslam tarihi literatüründe Ehâbiş kabilelerinin fiziksel özellikleri bakımından Araplardan farklı olduğuna dair rivayetler bulunmaktadır. Ancak sadece bu rivayetler üzerinden bu kabilelere mensup kişilerin kökenlerinin farklı olduğunu söylemek imkân dâhilinde değildir.

Tarih boyunca kabileler birçok nedenle göç etmişler ve farklı coğrafyalarda diğer kabilelerle akrabalık ilişkileri geliştirmişler ve bunun sonucunda da eski fizikî görünüşleri değişmiştir. İslam öncesi Güney Arabistan'ın Habeşliler tarafından ele geçirilmesinden sonra ortaya çıkan ve Ebnâ olarak isimlendirilen sosyal sınıf bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Kanaatimizce Ehâbiş kabileleri ile Afrika kökenli Habeşliler ve Güney Araplarının sıhri bağları sonucu ortaya çıkan Ebnâ sınıfı birbiriyle yakından ilişkilidir. Ehâbiş kabilelerinden Hüzeyme ve Kinâne kabilesine mensup boylarının uzunca bir süre Güney Arabistan Tihâmesi'nde yaşadıkları bilinmektedir. Burada yaşadıkları süreçte Habeşlilerle sıhri yakınlıklar kurmuş ve Ebnâ gibi melezleşmiş olma ihtimali yüksektir. Daha sonra Ehâbiş kabileleri içerisinde alt boyları bulunan Huzâa kabilesiyle birlikte, Kahtânî Araplardan Ezd kabilesinin Kuzey Arabistan'a doğru gerçekleştirdiği büyük göçle birlikte Mekke'ye yerleşmişlerdir.

Ehâbiş kabilelerinin kökeni ile ilgili tartışmalara ışık tutacak bilgiler ensâb ve tabakât literatüründe bulunmaktadır. Modern araştırmalarda kısmen Hamidullah dışında bu konuya dikkat çeken olmamıştır. Ancak karşılaştırmalı olarak yapılan incelemeler sonucunda bu literatürdeki bilgilerin iki yönden eksik ve dağınık bir şekilde kaydedildiği tespit edilmiştir. Birincisinin Ehâbiş kabilelerinden benî Hâris b. Abdümenât b. Kinâne ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu eksiklik Hâris'in Abdümenât'ın çocuğu olduğuna dair bilgidir. Gerçekte Hâris Abdümenât b. Kinâne'nin değil Bekr b. Abdümenât b. Kinânenin oğludur. Belâzurî'nin rivayeti üzerinden tespit ettiğimiz bu bilgi Hâris'in karışık olan nesep bilgisini düzeltmemize imkân sağlamıştır. Diğerleri ise

Ümmü Hârice el-Beceliye ile ilgilidir. Ümmü Hârice hakkındaki bilgiler Ehâbiş kabilelerinin ne zaman ve ne şekilde bir araya geldiklerini göstermesi bakımından önemlidir. Birçok evlilik yapmakla meşhur olan Ümmü Hârice'nin Ehâbiş kabilelerinden hem Hâris b. Bekr b. Abdümenât b. Kinâne hem de Mustalik ve Hâye'nin babası olan Sa'd b. Amr b. Luhay'ın annesi olduğuna dair bilgiler bu kabileler arasındaki yakın akrabalığı tespit etmemizi sağlamıştır. Bu zaman kadar yapılan araştırmalar Ehâbiş kabilelerini en geç Kusay dönemine (V. yüzyıl) kadar tarihlendirebilmekteydi. Ümmü Hârice'nin Amr b. Luhay ile evliliği bu kabilelerin miladi IV. asrın ortalarından itibaren Mekke ve çevresinde yaşadıklarını göstermesi bakımından önemlidir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Çalışma tek yazarlı olduğu için yazarın katkı oranı % 100'dür.

Çıkar Çatışması

Çalışmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum bulunmamaktadır.

Açıklama: Bu çalışma Akdeniz Üniversitesi BAP Koordinasyon Birimince desteklenmiştir. Proje No: SBA-2018-3951.

Kaynaklar

- Ali, Cevad (1993). *el-Mufasssalî Târihi'l-Arab*. 3. baskı, Bağdat: Câmîatü Bağdât. I-X.
- Apak, A. (2004). *Asabiyet ve erken dönem İslam siyasi tarihindeki etkileri*. İstanbul: Düşünce Yayınları.
- Azzâm, A. (2010). *Mevki'u'l-Ukâz*. Kahire. Mektebetü's-Sekâfeti't-Dîniyye.
- Beeston, A. F. L. (2005). "Hâbâshat and Ahâbîsh", *Proceedings of the Seminar for Arabian Studies*, at the Arabian Seminar and other papers. ss. 93-100.
- Bekrî, Ebû Umeyd Abdillâh b. Abdilazîz Endelüsî (1998). *Mu'cem me'sta'cem min Esmâi'l-Bilâd ve'l-Mevâdi'*. Thk. Cemâl Tulbe, Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye. I-V.
- Belâzurî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir (1996). *Kitâbu'l-Cümel Min Ensâbi'l-Eşrâf*. Tah. Suheyl Zekkâr-Riyâd Ziriklî. Beyrut: Dâru'l-Fikr. I-XIII.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher Herevî (1964-1967-1979). *et-Tezhîbu'l-Luga*. Tah. Abdüsselâm Hârûn, Muhammed Ali en-Neccâr-M. Abdülmün'im Hafâcî-M. Ebû'l-Fazl İbrahim. Kahire: Dâru'l-Mısriyye. I-XV.
- Ezrakî, Ebu'l-Velid Muhammed b. Abdillâh (2002). *Ahbâru Mekke ve mâ câe fihâ mine'l-Âsâr*. 4. Baskı, Tah. Rüşdi es-Salih Melhas. Mekke: Mektebetü's-Sekâfe. I-II.
- Fayda, M. (1994). "Ebnâ". *Diyanet İslam Ansiklopedisi. cilt 10*. İstanbul: TDV Yayınları. ss. 78-79.
- Ferâhîdî, Halil b. Ahmed, İbn Amr b. Temîm (t.y.). *Kitâbu'l-'Ayn*. Tah. Mehdi Mahzûmî-İbrahim es-Sâmerreî. I-VIII.
- Hamevî, Şihâbuddîn Ebî Abdillâh Yâkut b. Abdillâh (2011). *Mu'cemu'l-Buldân*. 2. Baskı. Tah. Ferîd Abdulazîz Cündî. Lübnan: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye. I-VII.
- Hamidullah, M. (1956). "Les 'Ahâbîsh' de la Mecque", *Estratto da Studi Orientalistici in onore di Giorgio Levi Della Vida*, Istituto Per L'oriente, Roma, (1956): I, 433-447.

- Hamidullah, M. (1993). *İslam Peygamberi*. 5. Baskı. Çev. Salih Tuğ. İstanbul: İrfan Yayınları. I-II.
- Hammûr, İ. M. (2000). *Sûku Ukâz ve Mevâsimü'l-Hac*, Beyrut.
- İbn Abdîrabbih, Ahmed b. Muhammed Endelüsî (2006), *İkdü'l-Ferîd*. 3. Baskı, Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye. I-IX.
- İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. Hasen b. Düreyd Ezdî (1991). *İştikâk*. Tah. Abdusselâm Muhammed Hârûn. Beyrut: I-II.
- İbn Habîb, Ebû Cafer Muhammed b. Habib Bağdâdî (1985). *Kitabü'l-Münemmak fî Ahbâri Kureyş*. Tah. Hurşîd Ahmed Fârûk. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb.
- İbn Habib, Ebû Cafer Muhammed b. Habib Bağdâdî (t.y.), *Kitâbu'l-Muhabber*. Tah. Eliza Lichtenstater. Beyrut: Dâru'l-Afâki'l-Cedide.
- İbn Hazm, Ahmed b. Sa'îd Endülisî (2009). *Cemheretü Ensâbi'l-Arab*. 5. Baskı, Tah. Abdülmün'im Halîl İbrahîm. Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbn Hişam, Ebû Muhammed Abdulmelik (2005). *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. 3. Baskı, Tah. Mustafa Sakka-İbrahim Ebyârî-Abdü'l-Hafiz Şiblî. Beyrut: Daru İbni Kesir.
- İbn Manzur, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed Ensârî er-Rüveyfî (1999). *Lisânü'l-Arab*, 3. Baskı, Tah. Emin Muhammed Abdulvehhâb-Muhammed es-Sâdık Ubeydî. Beyrut: Dâru'l-İhyâi't-Turâsi'l-Arabî. I-XVII.
- İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî Cezerî (1987). *el-Kâmil fî't-Târih*, Tah. Ebu'l-Fidâ Abdullah Kâdî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye. I-XI.
- İbnü'l-Kelbî, Ebu'l-Münzir Hişam b. Muhammed es-Sâib (2003). *Cemheretü'n Neseb*. Tah. Nâci Hasan. Lübnan: Âlemü'l-Kütüb.
- İsfahânî, Ebu'l-Ferec, Ali b. Hüseyin (2008). *Kitâbu'l-Egânî*. 5. Baskı. Tah. Abd A. Ali Mühennâ-Samir Câbir-Yusuf Ali Taviil. Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye. I-XXVII.
- Kapar, M. A. (1994). Ehâbiş. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, ss. 496-497.
- Karaarslan, N. Ü. (1999). "Hüzeyl (Benî Hüzeyl)", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları. ss. 70-72.
- Kehhâle, Ö. R. (2011), *Mucemu Kabâili'l-Arab*. Suriye: Resalah Publishers. I-III.
- Lammens, H. (1916). Les "Ahâbîs" et l'Organization Militarie de la Mecque au Siecle de l'Hegire, *Journal Asiatique*, Paris: ss. 425-482.
- Lammens, H. (1924). *La Mecque a la Veille De L'hegire*. Beyrut: 1924.
- Merzûkî, Ebû Alî İsfahânî (1913). *Kitâbu'l-Ezmine ve'l-Emkine*. Haydarabâd: Dâiretü'l-Maârif. I-II.
- Mufaddal b. Muhammed ed-Dabbî (1983), *Emsâlu'l-Arab*. 2. Baskı. nşr. İhsan Abbas. Beyrut: Dâru'r-Râid Arabî.
- Nüveyrî, Şihâbuddin Ahmed b. Abdulvahhâb (2004). *Nihâyetü'l-Ereb fî Funûni'l-Edeb*. Tah. Yusuf et-Taviil ve Ahmed Muhammed Hâşim. Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye. I-XXXIII.

- Sarıcık, M. (2007). “Hübel” Mekke’ye Ne Zaman Getirildi?”, *Ekev Akademi Dergisi*. 11 (32): ss.125-138.
- Watt, W. Montgomery (2016). “Ahâbîsh”. *The Encyclopaedia of Islam* (New Edition). ed. B. Lewis vd. Leiden: Brill, ss. 7-8.
- Watt, W. Montgomery (1986). *Hız. Muhammed Mekke’de*, Çev. Süleyman Kalkan. İstanbul: KURAMER.
- Ya’kûbî, Ahmed b. Ebî Ya’kûb b. Ca’fer b. Vehb b. Vâdih (2010). *Târihu Ya’kûbî*. 2. Baskı. Beyrut: Dâr Sâder. I-II.
- Zübeyrî, Ebû Abdillâh Mus’ab (1951). *Kitabu Nesebi Kureys*. 3. Baskı. nşr. E. Lévi-Provençal. Kahire: Daru’l-Maarif.

Extended Abstract

Introduction

The Ahābīsh tribes are a community of tribes living in and around Mecca. Tribes are kinship-based groups bound together by a common culture, language and location. Tribes formed alliances with other tribes to eliminate external threats and to show solidarity. Tribal alliances were also developed for trade, cooperation and patronage. To develop a culture of protection, Arab tribes made agreements through concepts such as *hīlf*, *jīvar* and *aman*. The Ahabish tribes were allied with the Quraysh at the dawn of Islam. Since there is no clear information about the origins and relationships of the Ahābīsh tribes, this has been a matter of debate among scholars. The word "Ahābīsh" means "uhbūsh" and is derived from the word "tribe", referring to a group of people of different nationalities. The tribes of the Ahābīsh may also have come from the name of a mountain below Mecca. However, the etymology of the word Ahābīsh and the origin of the tribes have not been conclusively established. The tribes of al-Aḥābīsh were a group of tribes living in and around Mecca who sided with the Quraysh during the time of the Prophethood. Although there are different theories about the word Ahabish, it is thought that these tribes may have been related to Abyssinia or southern Arabia.

Findings

There are some narratives about the treaties and alliances of the Ehābīsh tribes with the Quraysh before Islam. These narratives provide some clues as to the identity of the tribes. The battle of Zātu Naqīf in the pre-Islamic period shows that the Aḥābīsh tribes were in an allied relationship with the Quraysh. According to the narrations of Ibn Habīb, the tribes of al-Hāris b. ‘Abdumānāt, al-Hūn b. Khuzaymah, al-Mustalik and al-Hayā were among the tribes of the Aḥābīsh. These tribes belonged to different main tribes and were allied to the Quraysh. Research on the lineage of banī Hūn b. Khuzaymah can help us reach more precise conclusions by analysing the information in the literature of Ansāb. According to the information in Ibn Hazm, benī Hūn b. Khuzaymah belonged to the Adnānite tribes and merged with the Kināna tribe in the ancestor named Khuzaymah. Kināna and Hūn were originally brother tribes, but in time they separated and became independent tribes. It is noteworthy that Muhallim's child Dīsh, who was descended from Hūn b. Huzaymah, is called "Qāre" and Hulmah, one of Muhallim's children, is called "Abnā" at the end of the genealogy. The term "Kāre" refers to all the sub-clans belonging to Hūn b. Khuzaymah. The term "banī Kāre" is used to describe the Dīsh and Adel tribes belonging to the tribe of Hūn b. Huzaymah. The term Abnā became widespread especially during the period when southern Arabia came under the influence of the Abyssinian kingdom. In the narratives about the Ahābīsh tribes, in addition to their physical characteristics, such as their dark skin and curly hair, the Abyssinian warrior characteristics are emphasised. These characteristics are the main reason for the debate on the origin of the Ahābīsh tribes.

There is confusion in the narrations about the lineage of Benī ‘Abdūmenāt b. Kināna. In Ibn Hazm's book of genealogy, there is no mention of a child of ‘Abdūmāt b. Kināna called Hāris. This information shows that the tribes of Ahābīsh and banī Hāris b. ‘Abdūmenāt were closely related to the tribe of Huzāa.

As a result of research into the complex narratives in the Ansāb literature, the genealogy of Benī Hāris b. Baqr b. ‘Abdumānāt b. Kināna can be more clearly established. The descendants of Mustalik and Hayā'a, who belonged to the tribe of Huzā'a, are included in the genealogy of the Qahtānī. It can be seen that these tribes had kinship relations with the Quraysh tribe from the time they took over the administration of Mecca. The treaty between the Ehābīsh tribes and the Quraysh can also be linked to these kinship relations. The Quraysh tribe was originally one of the sub-tribes of the Kināna tribe. After taking over the administration of Mecca from the Huzāa tribe, the Quraysh separated from the Kināna tribe and became an independent tribe.

In contemporary scholarship, the debate on the Aḥābiş tribes focuses on the role, origins and ethnic identity of the Aḥābiş tribes in the era of the Prophethood, as they were an important ally of the Quraysh tribe. The Aḥābiş tribes had been supporting the Quraysh tribe since the pre-Islamic period. Scholars have different views on the Aḥābiş tribes and their origins. Lammens argues that the Ehābiş tribes were a mercenary military force composed of Abyssinian Bedouins and African slaves. Watt, on the other hand, found Lammens' claims weak and stated that there was no conclusive evidence as to whether the Ehābiş tribes were Arabs or not. Hamidullah, on the other hand, states that the Ehābiş tribes lived in and around Mecca, made alliances with the Quraysh and provided military support. Javad Ali, on the other hand, stresses that the Ehābiş tribes may have been related to the Abyssinians and may have had a black-skinned appearance. Debates generally focus on the ethnic identity and military role of the Ehābiş tribes. Lammens, Watt, Hamidullah and Javad Ali accept that the Ehābiş tribes had a mercenary relationship with the Quraysh, but they differ on the significance of this relationship. As for the ethnic origin of the Ehābiş tribes, there are different opinions among scholars.

Conclusion, Discussion and Recommendations

In general, the debate about the Ehābiş tribes focuses on their origin and ethnic identity. Researchers have different views on whether the Ehābiş tribes were Arabs or not. It is believed that the Ehābiş tribes migrated from southern Arabia to the Hejaz region and settled there through kinship relationships. These debates inspire studies to learn more about the history and social structure of the Ehābiş tribes.

In this study, it was found that the main subject of debate about the Ehābiş tribes was their ethnic origin. The main reason for this debate is related to the fact that the tribes are called Aḥābiş. The word "Aḥābiş" means Abyssinian. In the literature of the pre-Islamic period, there are rumours that the physical characteristics of the Aḥābiş tribes were different from those of the Arabs. However, it is not possible to claim that the origins of these tribes are different on the basis of these rumours alone.

Throughout history, tribes migrated for many reasons and developed kinship relationships with other tribes in different geographical areas, which led to changes in their former physical appearance. The information that can shed light on the discussions about the tribes of the Ehābiş is found in the literature of Ansāb and Tanāt. The information in this literature is incomplete and scattered. There is a lack of information about one of the Ehābiş tribes, Ḥāris b. 'Abdumānāt b. Kināna. He is the son of Baqr b. Abdūmenāt, not Abdūmenāt. The information about Umm Khārijah al-Bajaliya is important because it shows the time and form of the gathering of the Ehābiş tribes. The fact that Umm Khārijah had several marriages and was the mother of Sa'd b. 'Amr b. Luhay, the father of Khāris b. Baqr b. 'Abdūmenāt b. Kināna and Mustalik and Khāya, shows the close relationship between these tribes.

As a result, the discussions on the origin of the Ehābiş tribes show that more light can be shed by analysing the information in the literature of Ansāb and Tanāt. It is concluded that the Ehābiş tribes existed at least in and around Mecca from the IVth century AD onwards, and that their kinship relations were strengthened.

Sınıf Öğretmeni Adaylarının Duygusal Zekâları ile Empati ve Merhamet Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Ayfer ŞAHİN
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
ayfersahin1@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-9903-1445

Fatma Cahide ÖZÇELİK
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
cahide.ozcelik@ahievran.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-8672-6459

Araştırma Makalesi

DOI: 10.31592/aeusbed.1307312

Geliş Tarihi: 30.05.2023

Revize Tarihi: 04.07.2023

Kabul Tarihi: 21.07.2023

Atf Bilgisi

Şahin, A. ve Özçelik, F. C. (2023). Sınıf öğretmeni adaylarının duygusal zekâları ile empati ve merhamet düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(3), 787-802.

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, Sınıf Eğitimi Anabilim Dalında öğrenimini sürdüren öğretmen adaylarının duygusal zekâları ile empati ve merhamet düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırma süreci nicel araştırma desenlerinden ilişkisel tarama yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın evrenini 2022-2023 yılları eğitim-öğretim döneminde İç Anadolu'da yer alan bir devlet üniversitesinde Sınıf Eğitimi Anabilim Dalında öğrenim görmekte olan öğretmen adayları oluşturmaktadır. Evrendeki tüm adaylara ulaşılması nedeniyle ayrıca örneklem tayinine gidilmemiştir. Araştırmanın verileri Duygusal Zekâ Ölçeği, Empati Ölçeği ve Merhamet Ölçeği olmak üzere üç farklı ölçek kullanılarak elde edilmiştir. Veriler çevrim içi ortamda oluşturulan formlar aracılığıyla toplanmıştır. Toplamda 197 öğretmen adayına ulaşılmıştır. Normallik analizi sonucunda parametrik testlerin uygulanması uygun görülmüştür. Buna göre korelasyon, çoklu doğrusal regresyon, bağımsız örneklem t testi ve tek yönlü ANOVA analizleri yapılarak bulgular elde edilmiştir. Duygusal zekâ ölçeğinden alınan puanlarda erkeklerin ortalamasının kadınlardan daha yüksek olduğu; empati ve merhamet ölçeğinden alınan puanlarda ise kadınların ortalamasının erkeklerden yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ölçeklerin tamamında ise cinsiyetler arası anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Duygusal zekâ ölçeğinden alınan puanlarda 2.sınıf düzeyinde öğrenim gören öğretmen adaylarının, empati ölçeğinden alınan puanlarda 3.sınıf düzeyinde öğrenim gören öğretmen adaylarının, merhamet ölçeğinden alınan puanlarda ise 1.sınıf düzeyinde öğrenim gören öğretmen adaylarının diğer sınıf düzeylerindeki öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalamaya sahip oldukları görülmüştür. Ölçeklerin tamamında sınıf düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Değişkenler arası ilişkiye bakıldığında Duygusal Zekâ ile Empati ve Merhamet arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Çoklu doğrusal regresyon analizi sonucuna bakıldığında bağımsız değişkenler olan empati ve merhametin, bağımlı değişken duygusal zekâyı anlamlı düzeyde yordadığı saptanmıştır. İlgili β (beta) değerlerine bakıldığında en güçlü yordayıcı değişkenin Merhamet olduğu görülmektedir. Bunu Empati değişkeni takip etmektedir. Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkene ilişkin toplam varyansın %18'ini açıkladığı da ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sınıf öğretmeni adayları, duygusal zekâ, merhamet, empati.

Investigating the Relationship Between Emotional Intelligence and Levels of Compassion and Empathy in Primary Teacher Candidates

ABSTRACT

The research aimed to investigate the correlation between emotional intelligence, empathy, and compassion levels among primary teacher candidates. The study employed a correlational survey design, utilizing quantitative research methods. The participants consisted of pre-service teachers enrolled in grades 1-4 at a state university in the Central Anatolia Region during the 2022-2023 academic year. As the entire population was included, no sampling was conducted. Data collection involved three scales: Emotional Intelligence Scale, Empathy Scale, and Compassion Scale, administered through online forms. A total of 197 teacher candidates were included in the study. Parametric tests were applied after normality analysis, including correlation, multiple linear regression, independent samples t-test, and one-way ANOVA analyses. Results indicated that male teacher candidates had higher average scores in the Emotional Intelligence Scale, while female candidates scored higher in the Empathy Scale and Compassion Scale, although no significant gender differences were observed. Regarding class levels, second-grade candidates had higher average scores in the Emotional Intelligence Scale, third-grade candidates had higher scores in the Empathy Scale, and first-grade candidates had higher scores in the Compassion Scale. However, no significant differences were found

between class levels in any scale. Positive correlations were observed between Emotional Intelligence and both Empathy and Compassion. Multiple linear regression analysis revealed that empathy and compassion significantly predicted emotional intelligence, with compassion being the strongest predictor. Overall, the independent variables explained 18% of the total variance in the dependent variable.

Keywords: Primary teacher candidates, emotional intelligence, compassion, empathy.

Giriş

Eğitim, dinamik bir yapıda olan toplumun, sosyal, kültürel ve ekonomik gelişimi ve ilerlemesi için temel bir unsurdur. İlkokula hazırlık olan okulöncesi aşamasından sonra eğitim hayatının en temel aşamalarından biri olan ilköğretim, çocukların okul yaşantılarına başladığı ve temel eğitim aldığı kademeyi ifade etmektedir. İlköğretim, bireylerin akademik, sosyal ve duygusal gelişimlerine odaklanırken, temel becerileri kazanmaları ve ilerideki eğitim hayatlarına sağlam bir temel oluşturmalarını hedeflemektedir. Nitekim Millî Eğitim Bakanlığı ([MEB], 2019) tarafından yayımlanmış olan öğretim programlarının tamamında öğretim programlarının amaçlarında; öğrencilerin bedensel, zihinsel ve duygusal gelişimlerine vurgu yapılmaktadır. Ayrıca öğretim programlarının birçok yerinde empati yapabilme ve duygularını ifade edebilme ile ilgili kazanımlara yer verildiği dikkati çekmektedir. Bu bağlamda iköğretim döneminin, bireylerin kişisel ve sosyal yeteneklerinin keşfedildiği, özgüvenlerinin geliştirildiği ve sosyal ilişkiler kurmalarının önemli görüldüğü bir dönem olduğu söylenebilir.

Eğitimciler eğitim sürecinin yapıtaşlarıdır ve geleceğin şekillendiricileri olarak büyük bir görev üstlenirler. Sınıf ortamında gerçekleştirilen etkili öğretim, öğrencilerin akademik başarılarını artırmanın yanı sıra sosyal ve duygusal gelişimlerini de desteklemektedir. Sınıf öğretmenleri, öğrenciler için birer rehber ve rol model olma sorumluluğunu taşırlar. Bu nedenle, öğretmenlerin sadece bilgi aktaran bir rolün ötesine geçerek öğrencilerinin duygusal ihtiyaçlarına da duyarlı olmaları gerekir. Yani öğretmenlerden öğrencilerin akademik başarılarını artırmak için öğrenme ortamlarını uygun bir şekilde planlayıp öğretim yaparken aynı zamanda öğrencilerinin sosyal ve duygusal ihtiyaçlarına da duyarlı bir şekilde destek olmaları beklenmektedir. MEB tarafından yayımlanan “Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri” çerçevesinde de “bilgi, beceri, tutum ve değerler” olmak üzere üç ana alana ayrılarak özetlenen mesleki yeterliklere bakıldığında da öğretmenlerin bu becerileri desteklemelerine vurgu yapıldığı görülmektedir (MEB, 2017).

Duygusal zekâ, kişinin kendi duygularını anlaması, başkalarının duygularını tanıması ve etkili bir şekilde yönetmesini içeren beceri olarak tanımlanabilir (Davis, 1983; Goleman, 1998; Mayer ve Salovey, 1995; Petrides ve Furnham, 2000; Shapiro, 2002). İlk kez Mayer ve Slovey tarafından kullanılsa da Goleman'ın popülerleştirdiği duygusal zekâ (EQ [emotional quotient]) kavramı özetle, bir bireyin duygusal farkındalığı ve duygusal becerileri üzerinde durmaktadır. Bu beceriler, kişinin kendisini motive etme, duygusal dengeyi koruma, ilişkilerini etkili bir şekilde yönetme ve empati gibi diğer insanların duygularını anlama ve anlamlandırma yeteneklerini içerir. Salovey ve Sluyter (1997), yürüttükleri çalışmada öğrencilerin duygusal zekâ düzeyleri ile model olarak kabul ettikleri kişiler arasında yüksek oranlı bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Sınıf ortamında duygusal zekâ, öğretmenin öğrencilerle sağlıklı ve destekleyici ilişkiler kurmasına, onların ihtiyaçlarını anlamasına ve sınıf iklimini olumlu yönde etkilemesine yardımcı olmaktadır. Öğretmenlerin duygusal zekâlarının yüksek olması ise sınıfta olumlu bir öğrenme ortamı oluşturmayı, öğrencilerin motivasyonunu artırmayı ve duygusal zorluklarla başa çıkmalarına yardımcı olmayı sağlar. Aynı zamanda öğrencilerinin duygularını doğru anlayıp empati kurmalarında ve öğrencilerine karşı merhametli ve sevecen davranmalarında da etkili olacaktır. Empati ve merhamet, öğretmenlerin öğrencilerine karşı duyarlı ve anlayışlı olmalarını sağlayan en temel duygulardır. Bu iki kavramda farkındalık ve uyum ön plandadır. Empatide, birey karşıdakinin yerine kendini koyarak olaylara karşı bakış açısını günceller ve bu şekilde karşıdakine destek olabilir. Merhamet ise empati duygusunu içerisinde barındırır. Merhametli olmak için önce anlamak ve empati kurabilmek gerekir.

Merhamette, birey kendisinin ve başkalarının sorunlarının, ihtiyaçlarının farkında olur ve bunları gidermeye yönelik istek duyar. Merhamet, başkalarının acılarına duygusal bir tepki olarak tanımlanabilirken, empati, başkalarının duygularını anlama ve paylaşma yeteneği olarak kabul

görmektedir (Boellinghaus, Jones ve Hutton, 2013; Gilbert, 2010; Goldin ve Jazaieri, 2017; Peterson, 2017). Yani merhametin bir eyleme geçme içerdiği söylenebilir. Empati ve merhamet bağları kurmak isteyen birey, karşısındaki bireyin duygusal alanına girebilmelidir. Burada duygusal zekânın önemi ortaya çıkmaktadır. Sınıf öğretmeni adaylarının empati ve merhamet düzeylerinin, öğrencilerine yönelik duygusal destek ve öğrenme fırsatları sağlama yeteneklerini etkileyebileceği düşünülmektedir. Öğretmenlerin öğrencileriyle kuracağı etkileşim ve iletişim doğrudan öğrencilerin kişilikleri üzerine etki edecektir. Duygusal zekâ, empati ve merhamet düzeyleri yüksek öğrencilerin yetiştirilmesinde duygusal zekâ, empati ve merhamet düzeyleri yüksek olan öğretmenlerin rehberliği önemli görülmektedir. Sınıf öğretmenlerinin bu değerleri sergileyerek öğrencilerle empatik bağ kurmaları, sınıf ortamında bir güven ve destek atmosferi oluşturmada, böylece öğrencilerin öğrenme motivasyonlarını ve sosyal ilişkilerini geliştirebilmektedir. Geleceği şekillendirecek olan öğrencilerin, eğitim hayatlarının temelini oluşturan ilköğretim döneminde nitelikli ve kaliteli eğitim alabilmeleri ancak nitelikli öğretmenler ile mümkün olabilir. Geleceğin öğretmenleri olan sınıf öğretmeni adaylarının, öğrencilerinin bireysel farklılıklarını anlayan ve bu farklılıkları dikkate alan eğitim etkinliklerini işe koşabilmelerinin yanısıra öğrencilerinin sosyal ve duygusal gelişimlerine de katkı sunmaları beklenmektedir. Bu nedenle sınıf öğretmeni adaylarının duygusal zekâlarının, empati ve merhamet gibi insan odaklı değerlerle ilişkisinin incelenmesi gereken önemli bir alan olarak düşünüldüğü için böyle bir çalışma planlanmıştır.

Son yıllarda, duygusal zekâ kavramı eğitim alanında büyük ilgi görmektedir. Bu nedenle duygusal zekâyâ yönelik birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan çoğunda duygusal zekânın iletişim, problem çözme, 21. yy becerileri, çevre duyarlılığı, eleştirel düşünme, etkili vatandaşlık yeterlikleri gibi bazı farklı değişkenlerle ilişkisinin incelendiği görülmektedir (Akgün, Akgün ve Barlık, 2023; Baydar, 2023; Gültekin, Yurtçu, Deniz ve Çakır, 2023; İşmen, 2001; Özcan, 2023). Literatür incelenmesi sürecinde duygusal zekâ ile merhamet, duygusal zekâ ile empati arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalara erişim sağlanmış ve incelenmiştir. Buna göre ağırlıklı olarak duygusal zekâ ile empati arasındaki ilişkinin incelendiği (Arslantaş, 2016; Ata, 2010; Uyanık Uyanık Balat, Çelebi, Yılmaz ve Gümüştekin, 2014) çalışmaların çoğunluğunun okul öncesi öğretmenleri üzerinde yürütüldüğü görülmüştür. Öte yandan duygusal zekâ ile merhamet arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların çok az sayıda olduğu (Akdeniz ve Deniz, 2019; Yazıcıoğlu ve Deniz, 2019) ve bunların ise spesifik bir alan ayırımına gidilmeksizin üniversite öğrencileri üzerinde çalıştıkları görülmüştür. Bu noktada, sınıf öğretmeni adaylarının duygusal zekâları ile empati ve merhamet düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi önem arz etmektedir. Araştırmanın sonuçları, sınıf öğretmeni adaylarının duygusal zekâ düzeylerinin, merhamet ve empati becerileri ile ilişkisini ortaya koyması beklenmektedir. Bu bağlamda sınıf öğretmeni adaylarının duygusal zekâlarının geliştirilmesi ve öğrencilerle daha empatik ve daha merhametli ilişki kurmaları yönünde eğitim programlarının ve yöntemlerinin geliştirilmesine yönelik önerilerde bulunulacağı öngörülmektedir.

Araştırmanın problem cümlesi “Sınıf öğretmeni adaylarının duygusal zekâları ile merhamet ve empati düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?” şeklinde oluşturulmuştur. Bu genel problem çerçevesinde aşağıdaki alt problemlerin cevapları aranmıştır.

Sınıf öğretmeni adaylarının;

1. Duygusal zekâ, empati ve merhamet düzeyleri cinsiyete ve sınıf düzeyine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?
2. Duygusal zekâ düzeyleri ile merhamet ve empati düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
3. Empati ve merhamet düzeyleri duygusal zekâ düzeylerini anlamlı bir şekilde yordamakta mıdır?

Yöntem

Bu ana başlık içerisinde araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplamada kullanılan araçlar, verilerin toplanma ve analiz süreçleri ile araştırma etiğine yönelik bilgiler alt başlıklar altında sunulmuştur.

Araştırma Modeli

Araştırma süreci nicel araştırma desenlerinden ilişkisel tarama yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. İlişkisel tarama modelinde iki ya da daha fazla değişken arasındaki birlikte değişim durumu ve bunun derecesini belirlemek amaçlanmaktadır (Ocak, 2019; Creswell, 2017; Karasar, 2016). Bu çalışmada sınıf öğretmeni adaylarının duygusal zekâ düzeyleri ile empati ve merhamet düzeyleri arasındaki ilişkiler, birlikte değişim durumları ve bunun derecesini belirlemek amaçlanmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 2022-2023 yılları eğitim-öğretim döneminde İç Anadolu Bölgesi'nde yer alan bir devlet üniversitesinde Sınıf Eğitimi Anabilim Dalında öğrenim görmekte olan öğretmen adayları oluşturmaktadır. Evren için ulaşılmaması hedeflenen herkese ulaşılmaması nedeniyle ayrıca örneklem tayinine gidilmemiştir.

Tablo 1
Katılımcılara Ait Bilgiler

Değişkenler		N
Cinsiyet	Kadın	143
	Erkek	54
	Toplam	197
Sınıf Düzeyi	1.sınıf	47
	2.sınıf	48
	3.sınıf	46
	4.sınıf	56
	Toplam	197

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verileri toplamda üç ölçek kullanılarak toplanmıştır. Bu ölçekler; Duygusal Zekâ Ölçeği, Empati Ölçeği ve Merhamet Ölçeğidir. Petrides ve Furnham (2001) tarafından geliştirilmiş olan Duygusal Zekâ Ölçeği, Deniz, Özer ve Işık tarafından 2013 yılında uyarlanmıştır. Araştırmacılar ölçeğin tamamında güvenilirlik katsayısını .81 olarak hesaplamışlardır. Bu çalışmada için yapılan güvenilirlik ise .82 çıkmıştır.

Lawrence, Shaw, Baker, Baron-Cohen ve David (2004) tarafından geliştirilmiş olan Empati Ölçeği, Kaya ve Çolakoğlu tarafından 2015 yılında uyarlanmıştır. Araştırmacılar ölçeğin tamamında güvenilirlik katsayısını .78 olarak hesaplamışlardır. Bu çalışmada ise .79 çıkmıştır.

Pommier (2011) tarafından geliştirilmiş Merhamet Ölçeği, Akdeniz ve Deniz tarafından 2016 yılında uyarlanmıştır. Araştırmacılar ölçeğin tamamında güvenilirlik katsayısını .85 olarak hesaplamışlardır. Bu çalışmada ise .87 çıkmıştır. Ölçeklerin kullanımı, ölçek geliştiricilerin izni alınarak sağlanmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Veriler çevrim içi oluşturulan formlar aracılığıyla toplanmıştır. Toplamda 197 öğretmen adayına ulaşılmıştır. Çevrim içi toplanan veriler öncelikle excel dosyası olarak kaydedilmiş ve kullanılacak paket programa kolay yüklenebilmesi için kodlamaları excel üzerinde tamamlanmıştır.

Verilerin analizinde paket program kullanılmıştır. Programa aktarılan verilerde öncelikle ölçeklerdeki ters puanlama gerektiren maddelerin kodlanması sağlanmıştır. Sonra ölçekler için toplam puanlar alınmıştır. Ardından ölçeklerin güvenilirliği analiz edilmiştir. Uç değerlerin kontrolü sağlanmıştır. Analiz yöntemine karar verilebilmesi için ise normallik kontrol edilmiştir. Normallik analizi sonucunda parametrik testlerin uygulanması uygun görülmüştür. Buna göre korelasyon, çoklu doğrusal regresyon, bağımsız örneklem t testi ve tek yönlü ANOVA analizleri yapılarak bulgular elde edilmiştir.

Ölçeklerin ortalama puanları, çarpıklık ve basıklık, standart sapma ve güvenilirlik sonuçlarını gösterir tablo aşağıda sunulmuştur.

Tablo 2

Ölçek Puanlarının Ortalama, Çarpıklık, Basıklık ve Cronbach α Değerleri

Değişkenler	\bar{X}	Ss	Çarpıklık	Basıklık	Cronbach α
Duygusal Zekâ	95.51	15.79	-.002	-.159	.82
Empati	51.63	6.72	-.816	1.077	.79
Merhamet	101.94	10.15	-.682	.022	.87

Ölçeklerden alınan puanların ortalamalarına bakıldığında Duygusal Zekâ Ölçeğinde ortalamanın 95.51; Empati Ölçeğinde 51.63; Merhamet Ölçeğinde ise 101.94 olduğu görülmüştür.

Çarpıklık ve basıklık katsayılarına bakıldığında Duygusal Zekâ, Empati ve Merhamet ölçeklerinin -2 ile +2 aralığında olduğu görülmektedir. Bu nedenle verilerin normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir (George ve Mallery, 2010). Normallik analizi sonucunda parametrik testlerin uygulanması uygun görülmüştür. Buna göre korelasyon, çoklu doğrusal regresyon, bağımsız örneklem t testi ve tek yönlü ANOVA analizleri yapılarak bulgular elde edilmiştir.

Ölçeklerin güvenilirliğini kontrol etmek için Cronbach α Alfa iç tutarlılık katsayısına bakılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre Duygusal Zekâ ölçeğinin .82; Empati ölçeğinin .79 ve Merhamet ölçeğinin ise .87 olduğu görülmüştür. Ölçeklerin cronbach alfa değerleri .70'in üzerinde olduğundan güvenilirlik düzeylerinin yüksek olduğu yorumuna ulaşılmıştır (Meyer, Riesel ve Proudfit, 2013). Bu nedenle ölçeklerin araştırmayı yürütmek için güvenilir araçlar olduğu kabul edilmiştir.

Araştırma Etiği

Araştırmanın gerçekleştirileceği kurumun etik kurulundan gerekli izin (E-51450103-010.99-00000531619 sayılı etik kurul kararı) alınmıştır ve araştırma, araştırmaya dair katılımcılara yapılan bilgilendirmeler sonrası gönüllülük esaslı yürütülmüştür.

Bulgular

Ölçeklerden alınan puanların cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterme durumunu belirlemek için yapılan bağımsız örneklem t testi sonuçları Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 3

Cinsiyete Göre Anlamlı Farklılık Durumu

Ölçek	Grup	N	\bar{X}	Standart Sapma	t	df	p
Duygusal Zekâ	Kadın	143	94.90	15.87	-.879	195	.448
	Erkek	54	97.12	15.62			
Empati	Kadın	143	52.10	6.51	1.585	195	.488
	Erkek	54	50.40	7.19			
Merhamet	Kadın	143	103.52	9.89	3.652	195	.695
	Erkek	54	97.77	9.74			

Ölçeklerden alınan puanlarda cinsiyete göre anlamlı bir farklılık bulunma durumunu kontrol etmek için bağımsız örneklem t testi analizi yapılmıştır. Duygusal zekâ ölçeğinden en düşük 20 en yüksek 140; Empati ölçeğinden en düşük 29 en yüksek 145; merhamet ölçeğinden ise en düşük 24 en yüksek 100 puan alınmaktadır. Duygusal zekâ ölçeğinden alınan puanlarda erkeklerin ortalamasının ($\bar{X}=97.12$) kadınlardan ($\bar{X}=94.90$) daha yüksek olduğu; empati ve merhamet ölçeğinden alınan puanlarda ise kadınların ortalamasının (Empati $\bar{X}=52.10$; Merhamet $\bar{X}=103.52$) erkeklerden (Empati $\bar{X}=50.40$; Merhamet $\bar{X}=97.77$) yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ölçeklerin tamamında ise cinsiyetler arası anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>.05$).

Ölçeklerden alınan puanların sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılık gösterme durumunu belirlemek için yapılan tek yönlü ANOVA sonuçları Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 4
Sınıf Düzeylerine Göre Anlamlı Farklılık Durumu

	Sınıf Düzeyi	N	\bar{X}	ss	F	SD	p
Duygusal Zekâ Ölçeği	1.sınıf	47	96.95	14.76	1.017	3-193	.386
	2.sınıf	48	98.02	18.13			
	3.sınıf	46	94.13	16.21			
	4.sınıf	56	93.30	14.04			
	Toplam	197	95.51	15.79			
Empati Ölçeği	1.sınıf	47	52.25	5.89	2.240	3-193	.085
	2.sınıf	48	51.95	6.35			
	3.sınıf	46	52.95	6.06			
	4.sınıf	56	49.76	7.89			
	Toplam	197	51.63	6.72			
Merhamet Ölçeği	1.sınıf	47	104.06	9.11	1.193	3-193	.314
	2.sınıf	48	101.56	10.39			
	3.sınıf	46	102.17	9.96			
	4.sınıf	56	100.32	10.85			
	Toplam	197	101.94	10.15			

Ölçeklerden alınan puanlarda sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılık bulunma durumunu kontrol etmek için tek yönlü ANOVA analizi yapılmıştır. Duygusal zekâ ölçeğinden alınan puanlarda 2.sınıf düzeyinde öğrenim gören öğretmen adaylarının ($\bar{X}=98.02$) diğer sınıf düzeylerindeki öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalama elde ettiği görülmüştür.

Empati ölçeğinden alınan puanlarda 3.sınıf düzeyinde öğrenim gören öğretmen adaylarının ($\bar{X}=52.95$) diğer sınıf düzeylerindeki öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalama elde ettiği görülmüştür.

Merhamet ölçeğinden alınan puanlarda 1.sınıf düzeyinde öğrenim gören öğretmen adaylarının ($\bar{X}=104.06$) diğer sınıf düzeylerindeki öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalama elde ettiği görülmüştür. Ölçeklerin tamamında ise sınıf düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>.05$).

Değişkenler arasındaki ilişkinin varlığının ve derecesinin belirlenmesi için yapılan korelasyon analizinin sonuçları Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 5
Değişkenler Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi

Değişkenler	Duygusal Zekâ	Empati	Merhamet
Duygusal Zekâ	-	.361**	.368**
Empati		-	.441**
Merhamet			-

** $p<.01$

Korelasyon analizi sonucunda değişkenler arası korelasyon katsayıları belirlenmiştir. Değişkenler arası ilişkiye bakıldığında Duygusal zekâ ile empati ($r=.361$, $p<.01$) ve merhamet ($r=.368$, $p<.01$) arasında anlamlı pozitif bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca bakıldığında empati ile merhamet arasındaki ilişki katsayısının yüksek çıktığı dikkat çekmektedir.

Değişkenlerin birbiri ile olan ilişkilerinin daha gelişmiş olarak keşfedilmesi için yapılan çoklu regresyon analizine ait sonuçlar Tablo 5’te özetlenmiştir.

Tablo 6

Değişkenlerin Birbirini Yordama Düzeyi

Değişken	B	SHB	β	T	p	Tolerance	VIF
Sabit	24.479	10.976		2.230	.027		
Empati	.579	.170	.247	3.414	.001*	.805	1.242
Merhamet	.403	.112	.259	3.590	.000*	.805	1.242

* $p<.05$

Model: R: .430; R²: .185; SR²: .176; Durbin-Watson: 1.877; F (2-194): 21.956; $p<.001$

Regresyon analizinin yürütülebilmesi için bazı varsayımlar sağlanmalıdır. Bunlardan birisi çoklu bağlantı probleminin olmamasıdır. Bunun için Tolerance değerinin .20’den büyük ve VIF değerinin ise 5’ten küçük olması gerekmektedir (Cleophas ve Zwinderman, 2015; Denis, 2019). Bu araştırmada Tolerance ve VIF değerleri uygun aralıktadır. Ayrıca değişkenler arasında oto-korelasyon olmaması gerekmektedir. Bunun için Durbin-Watson değerinin 1 ile 3 arasında olması gereklidir. Bu araştırmada Durbin-Watson değeri 1-3 aralığındadır (Mayers, 2013).

Çoklu doğrusal regresyon analizi sonucuna bakıldığında bağımsız değişkenler olan empati ve merhametin, bağımlı değişken duygusal zekâyı anlamlı düzeyde yordadığı görülmektedir ($r^2=.185$, $sr^2=.176$, $p<.001$). İlgili β (beta) değerlerine bakıldığında en güçlü yordayıcı değişkenin Merhamet ($\beta=.259$, $p<.001$) olduğu görülmektedir. Bunu Empati değişkeni ($\beta=.247$, $p<.01$) takip etmektedir. Genel anlamda bakıldığında ise bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkene ilişkin toplam varyansın %18’ini açıkladığı ortaya çıkmıştır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Araştırmada, sınıf öğretmeni adaylarının duygusal zekâları ile empati ve merhamet düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olma durumu incelenmiştir. Toplanan verilere yapılan analizler ile elde edilen bulgular aracılığıyla yapılan bu araştırmada ulaşılan sonuçlar, sonuçların alanda yapılmış diğer çalışma sonuçları ile tartışılması ve bulgular ışığında geliştirilmiş öneriler bu başlık altında özetlenmektedir.

Duygusal zekâ ölçeğinden alınan puanlarda cinsiyete göre anlamlı bir fark bulunamamıştır. Birçok araştırma da bu sonucu desteklemektedir (Balci, Yılmaz, Odacı ve Kalkan, 2003; Cingisiz ve Ergüni 2016; Murat, 2010; Pardeller, Frajo-Apor, Kemmler ve Hofer, 2016; Salguero, Extremera ve Berrocal, 2012). Ancak erkeklerin ortalamasının kadınlardan daha yüksek olduğu görülmüştür. Bazı araştırma sonuçlarında ise buradakinin aksine kadınların puanı erkeklerden daha yüksek çıkmıştır (Çırpan, 2016; Erdoğan, 2008; İşmen, 2001). Aradaki farklılığın çalışma grubundaki toplam sayı ve bu sayı içerisindeki erkek ve kadın oranlarının, eğitim aldıkları fakültelerin farklı olmasından ve katılımcıların bireysel farklılıklarından kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Bazı çalışmalarda (Çırpan, 2016; Erdoğan, 2008; İşmen, 2001) Eğitim Fakültesi örnekleme dâhil değildir akla pedagojik formasyonun duygusal zekâyı olan etkisinin ve öğretmenlik alanlarının ağırlıklı olarak kadınlar tarafından tercih edilmesi nedeniyle farklılaşma olduğu gelmektedir. Ölçekten alınan yüksek puanların ise ağırlıklı olarak iyi oluş ve sosyallik ile ilgili maddeler olduğu görünmektedir. Yaşamı sevmeye, kendine güvenme ve olaylara iyi yönlerden yaklaşma iyi oluşla ilgili örnekler iken sosyal ortamlarda girişken olma, duyguları yönetebilme ve başkalarını etkileme ise sosyallikle ilgili örnekler olarak verilmektedir (Akdeniz ve Deniz 2019; Petrides ve Furnham, 2003).

Empati ve merhamet ölçeklerinden alınan puanlarda cinsiyete göre anlamlı bir fark bulunamamıştır. Benzer sonuca ulaşan araştırma sonuçları mevcuttur (Barut, 2004; Beyaz, Yalız Solmaz ve Miçooğulları, 2020; Çelik, 2008; Erçoban, 2003; Kafetsios ve Loumakou, 2007; Karataş, 2012; Stein, Book ve Kano 2013). Çalışmada istatistiksel olarak anlamlı olmasa da kadınların puanlarının erkeklerden yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Alanyazında cinsiyetler arası anlamlı farklılık olduğu sonucuna oluşan çalışmalarda da kadınların puanlarının erkeklerden daha yüksek olduğu vurgulanmıştır (Ekinci ve Aybek, 2010; Gülaçtı ve Çiftçi, 2018; Öztürk, Şener ve Derin, 2023; Palavan ve Ağboyraz, 2017; Rehber, 2007; Turnage, Hong, Stevenson ve Edwards, 2012). Öğretmen adaylarının empati düzeylerinin bilişsel empati ile ilgili maddelerde daha yüksek olduğu görülmüştür. Merhamet düzeylerinin ise sevecenlik ile ilgili maddelerde yükseldiği ortaya çıkmıştır. Duygusal zekâ empati kurma, problemlere karşı çözücü tutum seçileme, ortamlara uyum sağlayabilme gibi başka becerilerle birlikte değerlendirilmektedir (Mayer ve Salovey, 1990; Shapiro, 2002). Buna göre duygusal zekânın değerlendiricilerinden biri olan empati düzeyinin ve çoklu doğrusal regresyon analizi sonucunda en güçlü yordayıcı olan merhametin kadınlarda daha yüksek çıkmasına rağmen duygusal zekâ düzeyinin erkeklerde daha yüksek çıkması düşündürücüdür.

Her bir ölçek için sınıf düzeyleri arasında anlamlı bir farklılığa ulaşılmamıştır. Alanyazında bu sonucu destekler çalışmalar mevcuttur (Beyaz, Yalız Solmaz ve Miçooğulları, 2020; Genç ve Kalafat, 2008). Ancak duygusal zekâ ölçeğinden alınan puanlarda 2.sınıf düzeyinde öğrenim gören öğretmen adaylarının diğer sınıf düzeylerindeki öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalama elde ettiği görülmüştür. Duygusal zekâ düzeylerinin 1. ve 3.sınıflarda sosyallikle, 2. ve 4. sınıflarda iyi oluşla ilgili maddelerde artış gösterdiği tespit edilmiştir. Empati ölçeğinden alınan puanlarda 3.sınıf düzeyinde öğrenim gören öğretmen adaylarının diğer sınıf düzeylerindeki öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalama elde ettiği görülmüştür. 3.sınıfta alan öğretime yönelik derslerin alınması etkisi olabileceği düşünülmektedir. Empati düzeylerinin tüm sınıf düzeylerinde bilişsel empati ile ilgili maddelerde yükseldiği görülmüştür. Ayrıca en düşük puanların ise sosyal beceri ile ilgili maddelerden alındığı ortaya çıkmıştır. Buradan bilişsel empati puanı yüksek iken sosyal beceride düşük olması empatinin merhamete dönüşemediği düşünülmüştür. Merhamet ölçeğinden alınan puanlarda 1.sınıf düzeyinde öğrenim gören öğretmen adaylarının diğer sınıf düzeylerindeki öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalama elde ettiği görülmüştür. Lisans programında aldıkları Eğitim Psikolojisi, Çevre Eğitimi gibi derslerin çevreye ve insanlara karşı daha yuyarlı olmalarında etki göstermiş olabilir. Merhamet düzeylerinin 1. ve 2. sınıflarda sevecenlik, 3. ve 4. sınıflarda paylaşımlarının bilincinde olmayla ilgili maddelerde artış gösterdiği ortaya çıkmıştır.

Duygusal zekâ ile empati ve merhamet arasındaki ilişkiye bakıldığında duygusal zekâ ile empati ve merhamet değişkenleri arasında anlamlı pozitif bir ilişki bulunmuştur. Benzer araştırma sonuçları da ulaşılan bu sonucu desteklemektedir (Sarıçam, Çelik ve Halmatov, 2012; Uyanık Balat, Çelebi, Yılmaz ve Gümüştekin, 2014). Çalışma sonuçlarına göre ayrıca empati ile merhamet arasındaki ilişki katsayısının yüksek çıktığı dikkat çekmiştir.

Empati ve merhametin duygusal zekâyı yordama düzeyine bakıldığında ise bağımsız değişkenler olan empati ve merhametin, bağımlı değişken duygusal zekâyı anlamlı düzeyde yordadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca en güçlü yordayıcısı merhamet değişkeni olmuştur. Alanyazındaki bazı araştırmalarda merhamet düzeyi yüksek olan bireylerin duygusal zekâ ortalamalarının da yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Akdeniz ve Deniz, 2019).

Araştırmadan elde edilen bulgular, ulaşılan sonuçlar ve alandaki diğer araştırma sonuçlarıyla yapılan tartışma sonucunda geliştirilen öneriler aşağıda sunulmuştur:

Sınıf öğretmeni adaylarının duygusal zekâlarının geliştirilmesi, öğrencilerle daha merhametli ve empatik bir ilişki kurmaları için eğitim programlarının ve yöntemlerinin geliştirilmesi sağlanmalıdır. Örneğin yaratıcı drama ve psiko-eğitim dersleri lisans programlarına eklenebilir. Ayrıca sahadaki öğretmenlere de hizmetiçi eğitim olarak sunulabilir. Yaratıcı dramının bu değişkenlerin gelişimine olumlu etkilerine yönelik araştırmalar mevcuttur (Akyıl ve Deniz, 2022; Doğan-Geysoglu, 2022).

Duygusal zekânın değerlendiricilerinden biri olan empati düzeyinin kadınlarda daha yüksek çıkmasına rağmen duygusal zekâ düzeyinin erkeklerde daha yüksek çıkmasıyla ilgili olarak duygusal zekânın diğer yordayıcıları üzerine yapılacak çalışmalarla karşılaştırmalar yapılarak bu farkın hangi yordayıcıdan kaynaklı olduğu araştırılabilir. Empati ve merhametin her ikisinin birden kadınlarda daha yüksek çıkması nedeniyle cinsiyete ilişkin kalıp yargıların hormonal farklılıkların olası etkisinin (Hochschild, 1983; Smith, 2018; Vatandaş, 2007; Yaşın Dökmen, 2009) araştırılmasının, bu ve benzeri çalışma sonuçlarıyla ilişkilendirilerek yorumlanmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

Araştırma süreci boyunca yapılan literatür taraması sonucunda gelecekte bu alanda çalışma yapmak isteyen araştırmacıların fikir sahibi olabilmesi için bazı tespitler aktarılabilir. Ağırlıklı olarak sağlık ve spor alanlarında bu çalışmaların yapıldığı görülmüştür. Eğitim alanında yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu nedenle öncelikle eğitim alanında çalışmaların artırılmasının önemli olduğu görülmektedir. Eğitim alanında gerçekleştirilen mevcut çalışmaların ise ağırlıklı olarak öğretmenlerle gerçekleştirildiği görülmüştür. Geleceğin öğretmenlerinin yetiştiği Eğitim Fakültelerinde duygusal zekâ gelişimine yönelik olarak bir ihriyaç durumunun varlığının tespiti için bu çalışma gibi durum tespitleri önemli görülmektedir. Bu nedenle Eğitim Fakültelerinde öğrenim gören lisans öğrencileriyle yapılacak çalışmalar artırılmalıdır. Eğitim alanında gerçekleştirilen çalışmaların çalışma gruplarına bakıldığında okulöncesi alanında yapılan çalışmaların daha fazla olduğu görülmüştür. Bu çalışmanın amacı gereği sınıf öğretmenliği alanında yapılacak çalışmalarla birlikte diğer alanlardaki çalışmalar artırılabilir. Yapılacak yeni çalışmalar nitel görüşlerle desteklenerek yorumlar zenginleştirilebilir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Araştırmaya 1. yazarın % 50, 2. yazarın %50 katkısı bulunmuştur.

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum yoktur.

Teşekkür ve Açıklama: Araştırmaya gönüllü katılımları ile veri sağlayan değerli katılımcılarımıza teşekkür ederiz. 20. Uluslararası Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu'nda (USOS 2022) sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Kaynaklar

- Akdeniz, S. ve Deniz, M. E. (2019). Farklı merhamet düzeylerine sahip üniversite öğrencilerinde depresyon, anksiyete, stres ve duygusal zekânın incelenmesi. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (2), 183-207.
- Akdeniz, S. ve Deniz, M. E. (2016). Merhamet ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *The Journal of Happiness and Well-Being*, 4(1), 50-61.
- Akgün, B. M., Akgün, M. ve Barlık, N. (2023). Üniversite öğrencilerinin çevre duyarlılıkları, eleştirel düşünme eğilimleri ve duygusal zekâ düzeyleri arasındaki ilişkinin analizi. *Sağlık ve Toplum*, 33(1), 124-137.
- Akyıl, Y., and Deniz, M. E. (2022). The effect of creative drama-based psycho-education program on emotional intelligence of adolescents. *OPUS Journal of Society Research*, 19(46), 206-216.
- Arslantaş, H. (2016). *Okul öncesi öğretmenlerinin empatik eğilim düzeyleri ile duygusal zekâ düzeyleri arasındaki ilişki*. Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.

- Ata, S. (2010). *Okul öncesi öğretmenlerinin bağlanma stilleri, duygusal zekâ düzeyleri ve empatik eğilimlerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Balcı, S., Yılmaz, M., Odacı, H. ve Kalkan, M. (2003). Yönetici adaylarının duygusal zekâ ve iş doyumunu düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. VII. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi (9-11 Temmuz 2003). İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Baydar, A. (2023). Sınıf öğretmeni adaylarının duygusal zekâları ve etkili vatandaşlık yeterlikleri arasındaki ilişki. *Eğitim Bilim ve Araştırma Dergisi*, 4(1), 72-86.
- Beyaz, Ö., Solmaz, D. Y. ve Miçooğulları, B. O. (2020). Öğretmen adaylarının empatik eğilim ve empatik beceri düzeylerinin incelenmesi: Anadolu Üniversitesi örneği. *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 18(2), 178-190.
- Boellinghaus, I., Jones, F. W. and Hutton, J. (2013). Cultivating self-care and compassion in psychological therapists in training: The experience of practicing loving-kindness meditation. *Training and Education in Professional Psychology*, 7, 267-277.
- Brown, S. (2011). *Measures of shape: skewness and kurtosis*. Retrieved from <http://BrownMath.com/stat/shape.htm> in 20.10.2022.
- Cingisiz, N. ve Murat, M. (2010). Evlenmek için birbirlerini tercih eden çiftlerin duygusal zekâ düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Gazi Antep Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 99-114.
- Çırpan, E. (2016). Üniversite öğrencilerinin duygusal zekâ düzeyleri ve öz-anlayış düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Cleophas, T. J., and Zwinderman, A. H. (2015). *SPSS for Starters and 2nd Levelers*. US: Springer.
- Creswell, J. W. (2017). *Araştırma deseni nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları*. (S. B. Demir Çev.). Ankara: Eğiten Kitap.
- Çelik, E. (2008). *Okul Öncesi eğitim öğretmenlerinin empatik eğilimlerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Davis, M. H. (1983). Measuring individual differences in empathy: Evidence for a multidimensional approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44(1), 113-126.
- Denis, D. J. (2019). *SPSS data analysis for univariate, bivariate, and multivariate statistics*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Deniz, M. E., Özer, E. ve Işık, E. (2013). Duygusal zekâ özelliği ölçeği-kısa formu: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 38(169), 407-419.
- Yaşın Dökmen, Z. (2009). *Toplumsal cinsiyet*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Erçoban, S. (2003). *İlköğretim II. kademesindeki branş öğretmenlerinin empatik eğilim düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Erdoğan, M. Y. (2008). Duygusal zekâ'nın bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(23), 62-76.

- Ergün, O. (2016). Ergenlerde duygusal zekâ özellikleri ile psikolojik sağlamlık arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Genç, S. Z. ve Kalafat, T. (2008). Öğretmen adaylarının demokratik tutumları ile empatik becerilerinin değerlendirilmesi üzerine bir araştırma. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, 211- 222.
- George, D., and Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference, 17.0 update (10a ed.)*. Boston: Pearson.
- Gilbert, P. (2010). *Compassion focused therapy: Distinctive features*. London: Routledge.
- Gülaçtı, F. ve Çiftci, Z. (2018). Öğrencilerin yaşam doyumu, memnuniyet ve merhamet düzeylerinin incelenmesi. *Pegem Atıf İndeksi*, 499-506.
- Goldin, P., and Jazaieri, H. (2017). The compassion cultivation training (CCT) program. In Seppälä, E.M., Simon-Thomas, E., Brown, S.L., Worline, M.C., Cameron, D.C., and Doty, J.R. (Eds.). UK: Oxford Handbooks.
- Goleman, D. (1998). *Emotional Intelligence: Why it can matter more than IQ*. NYC: Bantam Books.
- Gültekin, A., Yurtcu, O., Deniz, M. ve Çakır, C. (2023). Eğitim bilimlerinde duygusal zekâ düzeyleri ile 21. yüzyıl becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi: Literatür taraması. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 200-226.
- Hochschild, A. R. (1983). *The managed hearth: Commercialization of human feeling*. Berkeley: University of California Press.
- İşmen, A. E. (2001). Duygusal zekâ ve problem çözme. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 13(13), 111-124.
- Lawrence, E. J., Shaw, P., Baker, D., Baron-Cohen, S., and David, A. S. (2004). Measuring empathy: Reliability and Validity of the Empathy Quotient. *Psychological Medicine*, 34, 911-924.
- Kafetsios, K., and Zampetakis, L. A. (2007). Emotional intelligence and job satisfaction: Testing the mediatory role of positive and negative affect at work. *Personality and Individual Differences*, 44, 712-722.
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel.
- Karataş, Z. (2012). Eğitim Fakültesi öğrencilerinin empatik becerileri ve benlik saygısı düzeylerinin incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(23), 97-114.
- Kaya, B. ve Çolakoğlu, Ö. M. (2015). Empati düzeyi belirleme ölçeği uyarlama çalışması. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 17-30.
- Mayer, J. D., and Salovey, P. (1990). Emotional intelligence. *Imagination, Cognition, and Personality*, 9, 185-211.
- Mayer, J. D., and Salovey, P. (1995). Emotional intelligence and construction and regulation of feelings. *Applied and Preventing Psychology*, (4), 197-208.
- Mayers, A. (2013). *Introduction to statistics and SPSS in psychology*. Pearson Education Limited.

- Meyer, A., Riesel, A., and Proudfit, G. H. (2013). Reliability of the ERN across multiple tasks as a function of increasing errors. *Psychophysiology*, 50(12), 1220-1225.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2017). *Öğretmenlik mesleği genel yeterlikleri*. Ankara: MEB.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2019). *Türkçe öğretim programı*. Ankara: MEB.
- Ocak, G. (2019). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri. (1.Baskı)*. Ankara: Pegem Akademi.
- Özcan, S. (2023). Türkçe öğretmenlerinin duygusal zekâları ile iletişim becerilerinin incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 12(1), 221-238.
- Öztürk, B., Şener, Ö. ve Derin, İ. (2023). Lise öğrencilerinin sürekli öfke düzeyleri ile empatik eğilim düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *İstanbul Aydın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(1), 23-46.
- Palavan, Ö., ve Agboyraz, İ. (2017). Sınıf öğretmenlerinin empatik eğilimleri ile demokratik değerlere sahip olma düzeylerinin incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 134-150.
- Pardeller, S., Frajo-Apor, B., Kemmler, G., and Hofer, A. (2016). Emotional Intelligence and cognitive abilities – associations and sex differences. *Psychology, Health & Medicine*, 22(8), 1001–1010.
- Peterson, A. (2017). *Compassion and education*. London: Palgrave Macmillan.
- Petrides, K. V., and Furnham, A. (2000). On the dimensional structure of emotional intelligence. *Personality and Individual Differences*, 29, 313-320.
- Petrides, K. V., and Furnham, A. (2001). Trait emotional intelligence: Psychometric investigation with reference to established trait taxonomies. *European Journal of Personality*, 15(6), 425- 448.
- Pommier, E. A. (2011). The compassion scale. *Dissertation Abstracts International Section A: Humanities and Social Sciences*, 72, 1174.
- Rehber, E. (2007). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin empatik eğilim düzeylerine göre çatışma çözme davranışlarının incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Salovey, P. E., and Sluyter, D. J. (1997). *Emotional development and emotional intelligence: Educational implications*. NYC: Basic Books.
- Salguero, J. M., Extremera, N., and Fernández-Berrocal, P. (2012). Emotional intelligence and depression: The moderator role of gender. *Personality and Individual Differences*, 53(1), 29-32.
- Sarıçam, H., Çelik, İ., and Halmatov, M. (2012). The examination of the relationship between the preschool teacher candidates' emotional intelligence and empathic tendency. *The Online Journal of Counselling and Education*, 1(2), 4-56.
- Shapiro, L. E. (2002). *How to raise a child with a high EQ: A parent's guide to emotional intelligence*. New York: Harper Collins.
- Smith, T. W. (2018). *Duygular sözlüğü*. (H. Şirin, Çev.). İstanbul: Kolektif Kitap

- Stein, S. J., Book, H. E., and Kanoy, K. (2013). *The student EQ edge: Emotional intelligence and your academic and personal success*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Turnage, B.F., Hong, Y.J., Stevenson, A.P., and Edwards, B. (2012). Social work students' perceptions of themselves and others: self-esteem, empathy, and forgiveness. *Journal of Social Service Research*, 38, 89-99.
- Uyanık Balat, G., Çelebi, G., Yılmaz, H. ve Gümüştekin, T. (2014). Duygusal zekâ ve empatik eğilim: Okul Öncesi öğretmenleri üzerine bir araştırma. *Turkish Studies*, 9(8), 893-901.
- Vatandaş, C. (2007). Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin algılanışı. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (35), 29-56.

Extended Abstract

Introduction

Education plays a crucial role in the advancement and progress of a society, with primary education being a pivotal stage where children acquire foundational knowledge and develop academically, socially, and emotionally. The Ministry of National Education recognizes the importance of holistic development in primary education, including physical, mental, and emotional aspects. The primary education phase is seen as a critical period for personal and social growth, fostering self-confidence and interpersonal connections.

In this context, primary teacher candidates, as future educators, are expected not only to understand students' individual differences and provide academic support but also to contribute to their social and emotional development. Therefore, researching the relationship between emotional intelligence, compassion, and empathy in primary teacher candidates is considered significant.

Existing literature in education has explored the link between emotional intelligence and variables such as communication, problem-solving, 21st-century skills, environmental sensitivity, critical thinking, and effective citizenship competencies. Studies have primarily focused on emotional intelligence and empathy, particularly among preschool teachers, with only a few examining emotional intelligence and compassion among university students without field differentiations.

Hence, it is crucial to investigate the relationship between emotional intelligence, compassion, and empathy in primary teacher candidates. Such research findings will illuminate the connection between emotional intelligence levels and compassion and empathy skills in primary teacher candidates. This, in turn, can inform the development of educational programs and methods to enhance the emotional intelligence of primary teacher candidates and promote more empathic relationships with students.

The research problem statement can be expressed as "What is the relationship between the emotional intelligence of primary teacher candidates and their levels of compassion and empathy?"

Method

Under this main heading, the research model, study group, tools used for data collection, data collection and analysis procedures, and information regarding research ethics are presented under subheadings.

Research Model/Design

The research was conducted using a quantitative research design, specifically the correlational survey design. The correlational survey model aims to determine the degree and nature of the relationship between two or more variables (Creswell, 2017; Karasar, 2016; Ocak, 2019). In this study, the aim was to examine the relationships, degree, and nature of the relationship between the emotional intelligence levels, compassion levels, and empathy levels of primary teacher candidates.

Population and Sample

The population of the study consists of primary teacher candidates studying in the 1st to 4th grades in the Department of Primary Education at a state university in the Central Anatolia Region during the 2022-2023 academic year. Since the entire population was accessible, no sampling was conducted.

Data Collection Tools

The data for the study were collected using three scales. These scales include the Emotional Intelligence Scale, Empathy Scale, and Compassion Scale.

The Emotional Intelligence Scale was developed by Petrides and Furnham (2001), and its adaptation was conducted by Deniz, Özer, and Işık in 2013. The researchers calculated the reliability coefficient of the scale as .81 for the entire scale. In this study, the reliability coefficient was .82.

The Empathy Scale was developed by Lawrence, Shaw, Baker, Baron-Cohen, and David (2004), and its adaptation was conducted by Kaya and Çolakoğlu in 2015. The researchers calculated the reliability coefficient of the scale as .78 for the entire scale. In this study, the reliability coefficient was .79.

The Compassion Scale is an adapted version of the scale developed by Pommier (2011) and conducted by Akdeniz and Deniz in 2016. The researchers calculated the reliability coefficient of the scale as .85 for the entire scale. In this study, the reliability coefficient was .87. The usage of the scales was obtained with permission from the scale developers.

Data Collection and Analysis

The data were collected through online forms. A total of 197 prospective teachers participated in the online data collection process. The collected data were initially saved as an Excel file, and the necessary coding was completed in Excel for easy importation into the statistical package program. The data were analyzed using a statistical package program. For the analysis, the coding of items requiring reverse scoring in the scales was conducted. Then, total scores were obtained for each scale. The reliability of the scales was analyzed. Outliers were checked.

To determine the appropriate analysis method, a normality check was performed. Based on the results of the normality analysis, parametric tests were deemed suitable. Accordingly, correlation analysis, multiple linear regression, independent samples t-test, and one-way ANOVA were conducted to obtain the findings.

Findings

An analysis was conducted to examine the differences in scores based on gender and grade level in emotional intelligence, empathy, and compassion scales. The results showed that males had a higher average score in emotional intelligence, while females had higher average scores in empathy and compassion, although these differences were not statistically significant. Among different grade levels, second-grade teacher candidates had higher emotional intelligence scores, third-grade candidates had higher empathy scores, and first-grade candidates had higher compassion scores, but no significant differences were found among grade levels.

Correlation analysis revealed a significant positive correlation between emotional intelligence and both empathy and compassion. Multiple linear regression analysis showed that empathy and compassion significantly predicted emotional intelligence, with compassion being the strongest predictor followed by empathy. Overall, the independent variables explained 18% of the variance in emotional intelligence.

These findings suggest that gender and grade level differences in emotional intelligence, empathy, and compassion scores were not significant, indicating that these factors may not play a substantial role in the measured variables. However, there were significant positive relationships between emotional intelligence and empathy, as well as between emotional intelligence and compassion. Compassion was identified as the strongest predictor of emotional intelligence.

Conclusion, Discussion and Recommendations

The study aimed to explore the relationship between emotional intelligence, empathy, and compassion levels among primary teacher candidates. The findings revealed that there was no significant difference in emotional intelligence scores based on gender, although males had slightly higher average scores than females. However, females scored higher than males on the empathy and compassion scales. It was observed that prospective teachers' empathy levels were higher in cognitive empathy, while compassion levels increased in items related to affection.

In terms of grade levels, second-grade teacher candidates had higher emotional intelligence scores, with an emphasis on sociability. Third-grade candidates had higher empathy levels, particularly in cognitive empathy, while first-grade candidates exhibited higher compassion levels, particularly in affection. The study found a significant positive relationship between emotional intelligence and empathy and compassion, with compassion being the strongest predictor of emotional intelligence.

Based on the findings, recommendations were made to enhance the emotional intelligence of primary teacher candidates and promote a more compassionate and empathetic relationship with students. This can be achieved through the development of educational programs and methods, including the incorporation of creative drama and psycho-educational courses, as well as providing in-service training to teachers in the field.

The study also highlighted the need for more research in the education field, as existing studies primarily focus on the health field. Researchers are encouraged to prioritize conducting studies in education, particularly with undergraduate students enrolled in faculties of education. Additionally, there is an opportunity to expand research beyond the preschool field and incorporate qualitative perspectives for a more comprehensive understanding of emotional intelligence, empathy, and compassion in education.

Bilim ve Sanat Merkezi Öğrencilerinin Çevre ve Ekoloji Konusuna İlişkin Farkındalıkları

Fatih PALA
Milli Eğitim Bakanlığı, Oltu Bilim ve Sanat Merkezi
e-r-z-u-r-u-m-25@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-1828-0461

Araştırma Makalesi

DOI: 10.31592/aeusbed.1311829

Geliş Tarihi: 08.06.2023

Revize Tarihi: 10.09.2023

Kabul Tarihi: 21.11.2023

Atıf Bilgisi

Pala, F. (2023). Bilim ve sanat merkezi öğrencilerinin çevre ve ekoloji konusuna ilişkin farkındalıkları. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(3), 803-821.

ÖZ

Araştırma, küresel değişimin çevre, enerji kaynakları, sosyal, kültürel ve ekonomik hayata etkilerine ilişkin öğrenci görüşlerini belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırma nitel araştırma modeli kullanılmış olup, durum çalışması olarak desenlenmiştir. Bu çalışmada "amaçsal örnekleme" yaklaşımı yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın katılımcılarını Erzurum ili sınırları içerisinde yer alan bir Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı Bilim ve Sanat Merkezi'nde eğitim gören 22 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırma verileri araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Araştırmanın verilerinin analizinde içerik analizi kullanılmıştır. Bu işlemlerin yapılması sırasında, nitel veri analiz programlarından MAXQDA 20 kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre; öğrenciler küresel değişim daha çok ekonomik alana, değişimin olumlu ve olumsuz yönlerini daha çok kültürel ve ekonomik hayata etkisi, çevre ile geri dönüşüm arasında ilişkiyi daha çok çevrenin korunması, geri dönüştürülebilir malzemeleri ve bu malzemelerle ne tasarlandığını daha çok plastik, farklı enerji kaynaklarının olumlu ve olumsuz özelliklerini daha çok kaynakların tüketimi, çevreyi koruma alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları ve faaliyetlerini daha çok Çevre Koruma ve Ambalaj Atıkların Değerlendirme Vakfı (ÇEVKO), Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı (TEMA), Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı (ÇEKÜL) ve "Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri" çerçevesinde üzerimize düşen sorumlulukları ise daha çok çevreyi koruma olarak belirtmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Küresel değişim, çevre, enerji kaynakları, sosyal, kültürel ve ekonomik hayat.

Awareness of Science and Art Center Students on Environment and Ecology

ABSTRACT

The research aimed to determine the students' views on the effects of global change on the environment, energy resources, social, cultural and economic life. Qualitative research model was used in the research and it was designed as a case study. In this study, the method of "purposive sampling" approach was used. The participants of the research consist of 22 students studying at a Science and Art Center affiliated to the Ministry of National Education located within the borders of Erzurum province. Research data were collected with a semi-structured interview form developed by the researcher. Content analysis was used in the analysis of the data of the research. During these processes, MAXQDA 20, one of the qualitative data analysis programs, was used. According to the research results; students, the global change is mostly in the economic field, the positive and negative aspects of the change more on the cultural and economic life, the relationship between the environment and recycling, the protection of the environment, the recyclable materials and what is designed with these materials more plastic, the positive and negative effects of different energy sources. They stated that their characteristics are mostly the consumption of resources, non-governmental organizations operating in the field of environmental protection and their activities are mostly environmental protection, and our responsibilities within the framework of ÇEVKO, TEMA, ÇEKÜL and "United Nations Sustainable Development Goals".

Keywords: Global change, environment, energy resources, social, cultural and economic life.

Giriş

21. yüzyılda hayatın her alanında durmadan ve hızlı bir şekilde değişim yaşanmaktadır. Bu bağlamda belirli sistemler, bilgi ve teknolojileri, yöntemler ve teknikler de devamlı değişmektedir. Gelişimin hızı ve önemi karşısında çevre ve insanın yaşantı şekli de değişmektedir. Çevrenin ve insanlığın varlığını sürdürülebilmesinin en temel ilkesi, çağımızdaki meydana gelen değişime adapte olmaları, hatta bu değişime ayak uyduracak kadar daha hızlı olmalı ve bu durumu yaşadığı dünyada kendi lehine döndürebilmeleridir. İnsanlar hem iç hem de dış dünyadan gelen değişim baskısına karşı

yaşam mücadelesi vermektedir. İnsanoğlu, yaşadığı çevrenin şekillendiricileridir. Bu nedenle insanoğlu kendini yaşadığı çevrede meydana gelen oluşum ve değişimin dışında bırakamaz. Değişim olgusu insanlık tarihi kadar eski bir kavramdır. İnsanoğlunun dünyaya hükmetmesi ile başlayan değişimler küreselleşme ile farklı bir boyuta bürünmüştür. Küreselleşme, hali hazırda olan değişim sürecine önemli bir hız kazandırmıştır. Küreselleşme, yerel sınırları yok sayarak rekabetçi bir yaşamın oluşmasına sebep olmuştur. Bu durum insanoğlunun evrensel etkileşimine önemli bir katkı sağlamıştır. Bilgi toplumu ile birlikte küreselleşmenin ötesine geçen değişimin hızı, insanoğlu ve çevrenin durağan bir şekilde varlıklarını devam ettirebilmesine olanak sağlamamaktadır. Birbirlerinin tamamlayıcısı olan insan ve çevre karşılıklı olarak etkileşim halindedir. Bu etkileşimden bütün alanlar etkilenmektedir (Altunok ve Altunok, 2016; Erdoğan, 2008; Şentürk ve Çicek Şentürk, 2023). Bu alanların başında hiç şüphesiz enerji gelmektedir. Enerjide yaşanan değişim insanoğlunu farklı kaynaklara yöneltmiştir. İnsan yaşamının devamında enerji önemli bir yer tutmaktadır. İnsan hayatı için önemli olan enerji kaynakları gün geçtikçe yok olma ile karşı karşıyadır. Bu açıdan devletler hem ulusal hem de uluslararası enerji politikalarını geliştirmeye gereksinim duymuşlardır. Günümüz gelişmişlik yapısı daha fazla enerji kaynağı değil daha tasarruflu enerji kaynağı olarak değerlendirilmiştir. Bu yeni yaklaşım “sağlıklı çevre”, “enerji güvenliği” ve “enerji çeşitliliği” politikalarının meydana çıkmasına sebep olmuştur (Ruff ve Olson, 2009).

Enerji konusu, temel bir olgu olarak değerlendirilmenin yanı sıra çevre ve toplumsal yaşantıya etkisi bakımından da değerlendirilmesi gereken sosyobilimsel bir konudur. Artan enerji talepleri beraberinde tüketim olgusunu meydana getirmiştir. Tüketim ile hem bölgesel hem de küresel felaketler ortaya çıkmış ve ekolojik sorunlar meydana gelmiştir (İpekoğlu, Üçgül ve Yakut, 2014; Karacan, 2007). Enerji kaynaklarının tüketimi ile birlikte küresel sorunların çok fazla arttığı bu zamanda bu durumun ders müfredatlarında ele alınması kaçınılmaz olmuştur. Özellikle fen bilimleri ve sosyal bilgiler dersleri müfredatında sürekli kendini yenileyerek enerji konusu ele alınmaya başlanmıştır (Aslan, 2015). Bilim ve sanat merkezlerinde (BİLSEM) eğitim alan özel yetenekli öğrencilerin de enerji konusunda farkındalıkları belirlemek bu bağlamda önemli olmaktadır. Çünkü hayata farklı bakış açısı ile bakan bu öğrencilerin konuya ilişkin fikirleri geleceğe yönelik atılacak adımlar da önemli olabilir.

Özel yetenekli çocukların eğitimi, diğer öğrencilerden farklı bir yaklaşım gerektiren özel ihtiyaçlarına uygun olarak tasarlanmıştır. Bu durum özel yeteneklerinin belirlenmesi ve eğitimlerinin planlanması aşamalarını içermektedir. Özel yetenekli çocukların özellikleri, farklı kaynaklarda farklı şekillerde tanımlanmış olsa da hepsinin ortak noktası bu öğrencilerin farklı bakış açısına sahip olmasıdır. Özel yetenekli çocuklar, diğer öğrencilere göre yeni bilgileri hızla öğrenebilmektedir. Bu öğrenciler, karmaşık problemleri daha etkili bir şekilde çözebilirler. Ayrıca, yaratıcı düşünme yetenekleri gelişmiştir ve yeni ve özgün fikirler üretebilmektedirler (Winstanley, 2004). Özel yetenekli öğrenciler daha geniş bir kelime dağarcığına sahiptirler ve dil becerileri yüksektir. Tartışma ve iletişim becerileri diğerlerine göre daha gelişmiştir. Çok meraklıdırlar ve sık sık sorular sorarlar (Heller, Perleth ve Lim, 2005; Reis, Gubbins ve McCoach, 2000). Kendilerinden yüksek beklentilere sahip olabilirler ve mükemmel sonuçlar elde etmeye çalışırlar. Kendi başlarına çalışabilme yetenekleri gelişmiştir. Liderlik yetenekleri olabilirler ve gruplarla etkili bir şekilde çalışabilirler. Duygusal olarak daha hassas olabilirler ve başkalarının duygularına önem verirler (Hidi ve Renninger, 2006; Kargı ve Akman, 2003). Bilgileri uzun süreli olarak hatırlama yetenekleri yüksektir. Özel yetenekli çocuklar, matematik, sanat, müzik, teknoloji, spor vb. farklı alanlarda başarılı olabilirler. Yaratıcı ve öngörülüdürler, hayal güçleri gelişmiştir (Uğulu, 2013). Bu özellikler, özel yetenekli çocukların farklı bir eğitim yaklaşımına ihtiyaç duyabilecekleri anlamına gelir. Bu çocuklar, genellikle geleneksel eğitim programlarından sıkılabilirler veya onlara yetersiz gelebilir. Bu nedenle, özel olarak tasarlanmış eğitim programları, ilgi alanlarına yönlendirme ve farklılaştırılmış öğrenme fırsatları sunarak bu öğrencilerin potansiyellerini tam olarak geliştirmelerine yardımcı olabilir. Ayrıca, duygusal ihtiyaçlarına da dikkat edilmeli ve öğrencilerin duygusal kırılganlıklarıyla başa çıkmalarına yardımcı olunmalıdır.

Konuya ilişkin literatüre bakıldığında; Halder, Havu-Nuutinen, Pietarinen, Zyadin ve Pelkonen'e (2014) göre; öğretmenler enerji kaynakları konusunda yeterli bilgiye sahipken, çevreye olan etki konusunda yeterli bilgiye sahip olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Zyadin, Puhakka, Ahponen ve Pelkonen'e (2014) göre; enerji kaynakları konusunda öğrenci ve öğretmenler yenilenebilir enerji kaynakları hakkında daha fazla bilgiye sahip oldukları fakat enerji kaynakları konusunda kavram yanlışlarının çok fazla olduğu ve bu durumun bilgi eksikliğine sebep olacağı sonucuna ulaşılmıştır (Lay, Khoo, Treagust ve Chandrasegaran, 2013). Bu durumun, öğretmenlerin enerji kaynakları konusunu öğretmeye yönelik öz yeterlikleri ve tutumları ile doğrudan ilişkili olduğu belirtilmiştir (Liarakou, Gavrilakis ve Flouri, 2009; Seraphin ve Sheehan, 2013). Özel yetenekli öğrenciler üzerine yapılan çalışmalarda; Aydın, Coşkun, Kaya ve Erdönmez (2011), Türkiye'deki BİLSEM'e devam eden özel yetenekli ilköğrencilerinin çevreye yönelik tutumlarını incelemeyi amaçlamışlardır. Araştırma, Ankara BİLSEM'de 2010-2011 eğitim-öğretim yılında devam eden 156 ilköğrencisiyle gerçekleştirilmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak Atasoy (2005) tarafından geliştirilen bir ölçme aracı kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre: Özel yetenekli öğrenciler, genel olarak çevreye pozitif bir tutum sergilemektedirler. Araştırmada önemli bir sonuç, özel yetenekli öğrencilerin çevresel tutumlarının "sınıf düzeyi" ve "cinsiyet" gibi değişkenlere göre farklılık gösterdiği yönündedir. Bu durum, öğrencilerin yaş ve cinsiyetlerine bağlı olarak çevreye karşı tutumlarının farklılaştığını göstermektedir. Eser (2011) tarafından gerçekleştirilen başka bir araştırma ise ilköğretim seviyesindeki özel yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik tutumlarını ve çevre bilgilerini incelemiştir. Bu çalışmada, çevreye yönelik tutumlar ile çevre bilgileri arasındaki ilişkiyi, "ailelerin sosyo-ekonomik düzeyleri", "cinsiyet" ve "sınıf düzeyi" gibi değişkenlere göre değerlendirmeyi amaçlamıştır. Bu araştırma sonuçlarına göre, özel yetenekli öğrencilerin çevre bilgilerinde, cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık görülmüştür. Yani, erkek ve kız öğrenciler arasında çevre bilgileri açısından farklar bulunmuştur. Ancak, çevreye yönelik tutumlar açısından cinsiyet açısından anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Yani, erkek ve kız öğrenciler arasında çevreye karşı tutumlar açısından anlamlı bir fark bulunmamıştır. Ayrıca, çevre bilgilerinde sınıf düzeylerine göre özellikle 5. ve 8. sınıflar arasında 8. sınıflar lehine anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Yani, öğrencilerin çevre bilgileri 8. sınıf düzeyinde daha yüksek olmuştur. Öğrencilerin çevre bilgilerinde ailelerin sosyo-ekonomik seviyelerine göre anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Ancak, çevreye yönelik tutumlar açısından ailelerin sosyo-ekonomik seviyelerine göre anlamlı bir fark gözlemlenmiştir.

Küresel değişimin doğal çevreye ve insana olumlu ve olumsuz etkileri olduğu için bu süreçte bilinçli olmak ve gelecek nesillere daha duyarlı bir çevrede yaşama alışkanlığı vermek önem arz etmektedir. Bu noktada eğitimcilere önemli iş düşmektedir. Özellikle küçük yaşlarda bu alışkanlığın kazanılması ve gelecek kuşaklara aktarılması noktasında kilit nokta oluşturmaktadır. Bu açıdan öğrencilerin küresel değişimin etkilerini bilmesi ve buna ilişkin öğrencide farkındalık oluşması önemli olmaktadır. Zyadin, Puhakka, Ahponen, Cronberg ve Pelkonen (2012) yapmış olduğu çalışmada, bireye enerji farkındalığı eğitiminin mümkün olduğunca erken yaşlarda başlanmasının bireyin konuya ilişkin bilgi seviyesini ve tutumunu geliştirmesi açısından önem arz ettiğini belirtmişlerdir. Araştırmanın temel noktasını öğrencilerin oluşturması bu bağlamda önemlidir. Konu ile ilgili çok fazla çalışma olmaması ve buna benzer gelecek araştırmalara yol gösterici olması açısından araştırma önemlidir. Araştırmanın problem cümlesi: "BİLSEM öğrencilerinin sosyal bilgiler dersi çevre ve ekoloji konusuna ilişkin algıları nedir?" Araştırmanın alt problemleri ise;

1. BİLSEM öğrenci görüşlerine göre yaşadığımız mekânlardaki değişimin sosyal, kültürel ve ekonomik hayata yansımaları nasıldır?
2. BİLSEM öğrenci görüşlerine göre değişimin olumlu ve olumsuz yönleri nedir?
3. BİLSEM öğrenci görüşlerine göre çevre ile geri dönüşüm arasında ilişki nasıldır?
4. BİLSEM öğrenci görüşlerine göre geri dönüştürülebilir malzemeler nelerdir ve bu malzemelerle ne tasarlanır?
5. BİLSEM öğrenci görüşlerine göre farklı enerji kaynaklarının olumlu- olumsuz özellikleri nedir?
6. BİLSEM öğrenci görüşlerine göre çevreyi koruma alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları ve faaliyetleri nedir?

7. BİLSEM öğrenci görüşlerine göre “Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri” çerçevesinde üzerine düşen sorumluluklar nelerdir?

Yöntem

Araştırmanın bu bölümünde araştırma modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve analizi, geçerlik ve güvenilirlik ve araştırma etiği başlıklarına yer verilmiştir.

Araştırma modeli

Araştırma nitel araştırma modeli kullanılmış olup, durum çalışması olarak desenlenmiştir. Durum çalışmaları hali hazırdaki bir durumu daha detaylı ele alarak bu durumu ait oluşumları bir bütün içerisinde araştırılarak durumun etkilerine odaklanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu çalışma da küresel değişimin çevre, enerji kaynakları, sosyal, kültürel ve ekonomik hayata etkilerine ilişkin öğrenci görüşlerinin detaylı bir şekilde ele alınması üzerine inşa edildiği için çalışma bu desene yürütülmüştür.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Erzurum ili sınırları içerisinde yer alan Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı Bilim ve Sanat Merkezi'nde eğitim gören 22 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışma grubu kolay ulaşılabilir olması (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2020; Creswell, 2012) bağlamında Erzurum ili tercih edilmiştir. Öğrenciler, Özel Yetenekleri Fark Etme (ÖYG) grubunda yer almaktadır. Bu grubun sınıf seviyesi ortaokulda 7. sınıfa denk gelmektedir. Katılımcıların 12'si erkek 10'u ise kızdır. Bu grubun seçilmesinin sebebi; çalışmanın konusunun bu seviye işlenmesidir. Katılımcılar, Ö1, Ö2, Ö3,....., Ö22 şeklinde gerçek isimler yerine kodlandırılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplamak için araştırmacı görüşme zamanını da göz önünde bulundurarak “yarı yapılandırılmış görüşme formu” geliştirmiştir. Araştırmaya dönük geliştirilen “yarı yapılandırılmış görüşme formu” iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım demografik bilgi içeren bölüm; ikinci kısım ise öğrencilerin küresel değişimin çevre, enerji kaynakları, sosyal, kültürel ve ekonomik hayata etkilerine ilişkin görüşlerini incelemek amacıyla geliştirilen soruların olduğu bölümdür (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2020).

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmacılar tarafından oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formu, çalışmaya katılmaya gönüllü olduğunu beyan eden öğrencilere 20.02.2023-24.02.2023 tarihleri arasında uygulanmıştır. Görüşmeler araştırmanın yapıldığı okulun görüşme salonunda gerçekleşmiştir. Beş gün süren görüşmelerde günlük ortalama bir buçuk saat görüşme yapılmıştır. Bu da toplamda yaklaşık olarak yedi buçuk saat görüşmelerin sürdüğünü göstermektedir. Görüşmeler hem ses kayıt cihazına hem de öğrencilere yazdırılarak toplanmıştır.

Araştırma verilerinin analizinde durum çalışmasında kullanılan içerik analizine başvurulmuştur. İçerik analizi; elde edilen verileri açıklığa kavuşturmak için oluşturulan kavram ve ilkelerdir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu çalışmada, ilk aşamada verilerin tamamı incelenmiş ve tanımlayıcı isimlerle kodlar verilmiştir. Bu analizlerin işlem sürecinde, nitel veri analiz programlarından MAXQDA 20 programına başvurulmuştur.

Geçerlik ve Güvenirlik

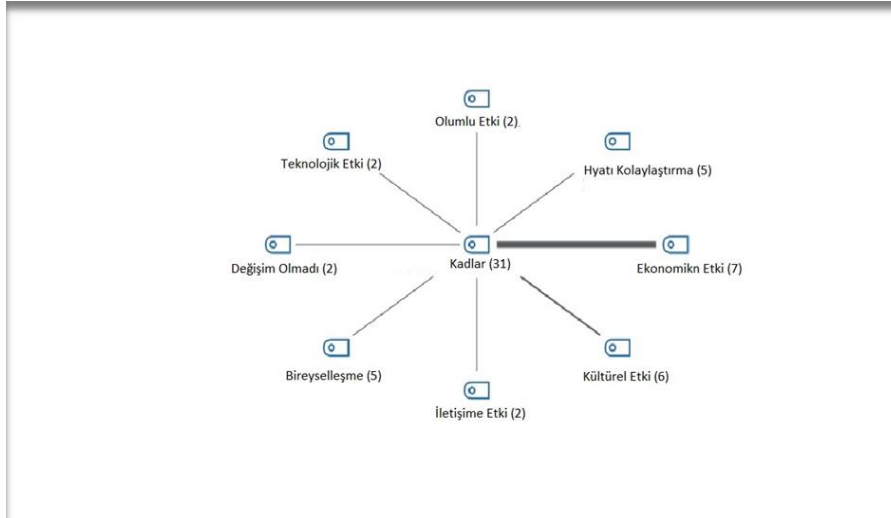
Öğrencilere uygulanmak üzere geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu soruları açık uçlu olarak oluşturulmuştur. Sorular oluşturulurken görüşme süresince karşılaşılan muhtemel durumlar doğrultusunda oluşturulmuştur. Veri toplama aracının geçerliği ve güvenirliliği oluşturmak için alanında uzman incelemesine ve katılımcı teyidinde başvurulmuştur. İlk olarak analiz sonucunda ortaya çıkan kodları belli bir zaman aralığında araştırmacı tarafından iki farklı alan uzmanının incelemesine sunulmuş, alan uzmanlarının geri bildirimleri doğrultusunda görüşler arasındaki benzerlik ve farklılıklara bakılmıştır. İki farklı uzmanın görüşlerindeki farklılıkları ile ilgili uzmanlarla görüşülerek ortak bir fikirde görüş birliği sağlanmıştır. Ayrıca araştırmaya katılan öğrenciler tarafından ortaya çıkan kodlar ele alınarak görüşleri alınmıştır. Geçerlik ve güvenirlilik için katılımcı teyidi alınan öğrenciler, ortaya çıkan kodların uygunluğu konusunda görüş bildirmişlerdir. Araştırmanın bulgular kısmında, katılımcı öğrencilerin görüşlerinden doğrudan alıntılar yapılarak geçerlik ve güvenirlilik sağlanmak istenmiştir.

Araştırma Etiği

Araştırmanın etik izni bir devlet üniversitesi tarafından 10.02.2023 tarihli 2023/89 karar numası ile alınmış ve araştırmanın bilimsel olarak etik olduğu uygun bulunmuştur.

Bulgular

Küresel değişimin çevre, enerji kaynakları, sosyal, kültürel ve ekonomik hayata etkilerine ilişkin öğrenci görüşleri analiz edilerek bulgulara ulaşılmıştır. Bulgular aşağıdaki gibi sunulmuştur.

Şekil 1. Yaşadığımız Mekânlardaki Değişimin Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Hayata Yansımaları Nasıldır? Sorusuna Ait Kodlar

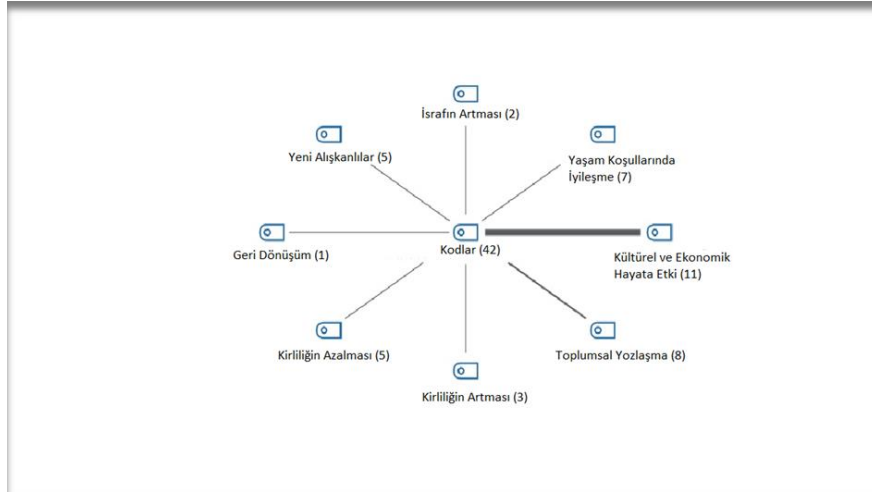
Yaşadığımız mekânlardaki değişimin sosyal, kültürel ve ekonomik hayata yansımaları konusunda öğrencilerin görüşlerine göre farklı kodlar ortaya çıkmıştır. 8 ayrı kodda toplamda 31 kod ortaya çıkmıştır. Yaşadığımız mekânlardaki değişimin sosyal, kültürel ve ekonomik hayata yansımaları konusunda öğrencilerin görüşlerine göre oluşan kodlar: Ekonomik etki (7), kültürel etki (6), bireyselleşme (5), hayatı kolaylaştırma (5), teknolojik etki (2), iletişime etki (2), olumlu etki (2) ve değişim olmadı (2). Öğrenci görüşlerine göre küresel değişim daha çok ekonomik alana etki etmektedir. En az ise iletişim ve teknoloji alanına etki etmektedir. Değişimin olmadığı görüşünü belirten öğrencilerde de vardır. Konuya ilişkin öğrenci görüşleri:

Yaşadığımız yerdeki tarihi müzelerin, restoranların hem tarih bilincine hem de kültürel bilgiler alanında insana faydasıyla katkısı olduğunu düşünüyorum, ya da yaşadığımız yerdeki değişimler yeni iş kapısı açılmasına sebep olduğundan o bölgenin ekonomik kalkınmasına katkı sağladığını düşünüyorum.

Resim 1. Yaşadığımız Mekânlardaki Değişimin Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Hayata Yansımalarına İlişkin Öğrenci Görüşü-1

Değişimin olumlu ve olumsuz yönleri var. Özellikle değişim sosyal yaşamı olumsuz etkilemekte. Daha saygısız, bencil bir nesil ortaya çıkıyor. Değişim ekonomiye de elbette iyi bir etki. Yeni iş, iş imkanları sağlıyor.

Resim 2. Yaşadığımız Mekânlardaki Değişimin Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Hayata Yansımalarına İlişkin Öğrenci Görüşü-2

Şekil 2. Değişimin Olumlu ve Olumsuz Yönleri Nedir? Sorusuna Ait Kodlar

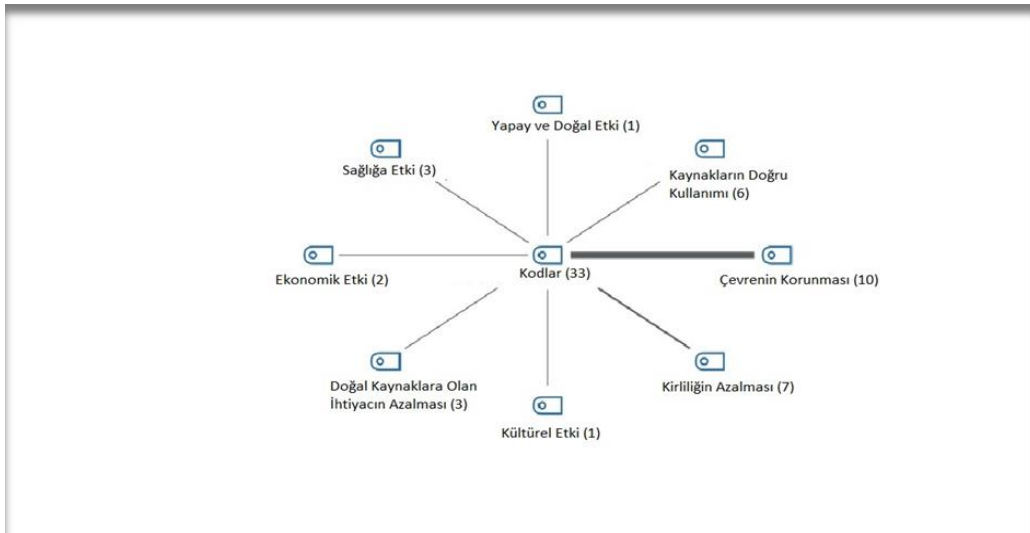
Değişimin olumlu ve olumsuz yönleri konusunda öğrencilerin görüşlerine göre farklı kodlar ortaya çıkmıştır. 8 ayrı koda toplamda 42 kod ortaya çıkmıştır. Değişimin olumlu ve olumsuz yönleri konusunda öğrencilerin görüşlerine göre oluşan kodlar: Kültürel ve ekonomik hayata etki (11), toplumsal yozlaşma (8), yaşam koşullarında iyileşme (7), yeni alışkanlıklar (5), kirliliğin azalması (5), kirliliğin artması (3), israfın artması (2) ve geri dönüşüm (1). Öğrenciler, değişimin olumlu ve olumsuz yönleri ilişkin daha çok kültürel ve ekonomik hayata etki belirtmişlerdir. En az ise geri dönüşümü belirtmişlerdir. Konuya ilişkin öğrenci görüşleri:

Değişimin olumlu yönü, farklı düşünce ve düşüncelere saygılı olmayı öğrendiklerimiz veya öğrenmeye çalıştığımız gibi sadece olumsuz olarak da ört ve adetler değişimi için toplumla asimile olmaya başlanmaktadır -

Resim 3. Değişimin Olumlu ve Olumsuz Yönlerine İlişkin Öğrenci Görüşü-1

Olumlu yönleri olarak sürekli gelişim içerisindeyiz. Değişim ile birlikte gelişim, yenilik olarak hayati rolü bekliyoruz ve katkı katmaktadırlar -
Olumsuz olarak daha çok yaşam alanının yanında ekoloji okusundan sıkıntılar olduğunu gözlemliyoruz.

Resim 4. Değişimin Olumlu ve Olumsuz Yönlerine İlişkin Öğrenci Görüşü-2

Şekil 3. Çevre ile Geri Dönüşüm Arasında İlişki Nasıldır? Sorusuna Ait Kodlar

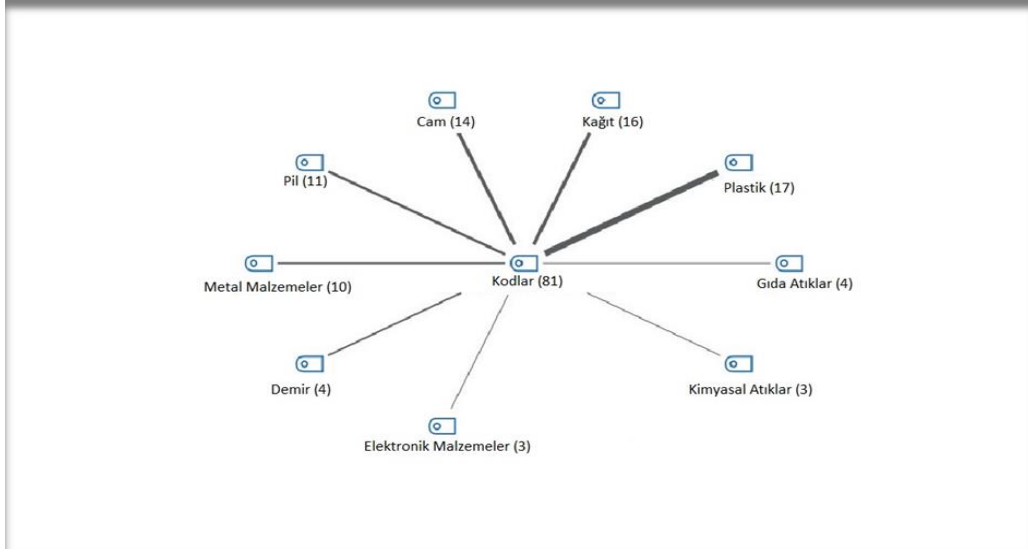
Çevre ile geri dönüşüm arasında ilişki konusunda öğrencilerin görüşlerine göre farklı kodlar ortaya çıkmıştır. 8 ayrı koda toplamda 33 kod ortaya çıkmıştır. Çevre ile geri dönüşüm arasında ilişki konusunda öğrencilerin görüşlerine göre oluşan kodlar: Çevrenin korunması (10), kirliliğin azalması (7), kaynakların doğru kullanımı (6), sağlığa etki (3), doğal kaynaklara olan ihtiyacın azalması (3), ekonomik etki (2), yapay ve doğal etki (1) ve kültürel etki (1). Öğrenciler, çevre ile geri dönüşüm arasında ilişkiyi daha çok çevrenin korunması olarak belirtmişlerdir. En az ise kültürel ve yapay ve doğal etki olarak belirtmişlerdir. Konuya ilişkin öğrenci görüşleri:

Çevre değişimimiz şey yapadığımız her yerdir. Yapadığımız yerde hiçbir şey sensus değeri yoktur. Bunun için kullanılmadığı şeylerin sonuna pehnesi için almışta buluyor. Her şeyi geri dönüştürerek kullanmak zorundayız. Ancak geri dönüşüm yapmadığımız şeyleri depoya atarsak bu nesnelere dünyayı bir şey kavutuzun çevremiz ve yaşamımız kötü olur.

Resim 5. Çevre ile Geri Dönüşüm Arasında İlişkiye İlişkin Öğrenci Görüşü-1

Depolama süreci kendini dönüştürerek sebze olarak kullanılabilir.
Ancak depolama süreci beslenmesi bu dönüşümü olumsuz etkileyecektir. Çevremizin ve depolama süreci kararlılığına önem geri dönüşümün her alanda yapılması zorunludur.

Resim 6. Çevre ile Geri Dönüşüm Arasında İlişkiye İlişkin Öğrenci Görüşü-2

Şekil 4. Geri Dönüştürülebilir Malzemeler Nelerdir ve Bu Malzemelerle Ne Tasarlanır? Sorusuna Ait Kodlar

Geri dönüştürülebilir malzemeler ve bu malzemelerle ne tasarlanır konusunda öğrencilerin görüşlerine göre farklı kodlar ortaya çıkmıştır. 9 ayrı koddan toplamda 81 kod ortaya çıkmıştır. Geri dönüştürülebilir malzemeler ve bu malzemelerle ne tasarlanır konusunda öğrencilerin görüşlerine göre oluşan kodlar: Plastik (17), kâğıt (16), cam (14), pil (11), metal malzemeler (10), gıda atıklar (4), demir (4), elektronik malzemeler (3) ve kimyasal atıklar (3). Öğrenciler, geri dönüştürülebilir malzemeleri ve bu malzemelerle ne tasarlandığını daha çok plastik olarak belirtmişlerdir. En az ise kimyasal atıklar ve elektronik malzemeler olarak belirtmişlerdir. Ayrıca geri dönüştürülebilir malzemelerle neler tasarlanacağı ile ilgili öğrenci görüşlerine ait bilgiler de aşağıda verilmektedir. Konuya ilişkin öğrenci görüşleri:

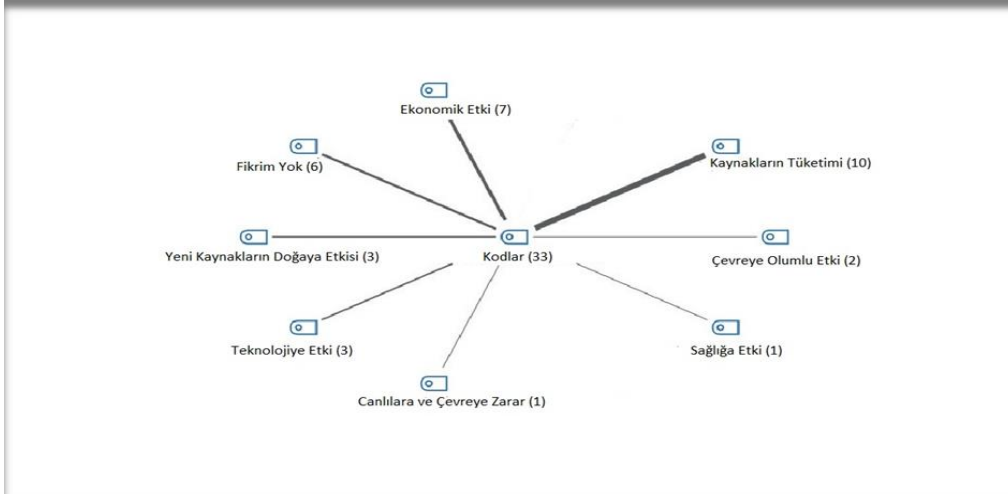
Plastik
Kağıt
Demir
Cam
Piller
Ahşap
Metaller

Geri dönüştürülebilir bu malzemeler bir şekilde toplanıp, ayrıştırılıp, ekonomiye yeniden kazandırılmalıdır. Bu malzemelerle çocuklar için oyuncaklar, dekoratif ürünler tasarlanabilir.

Resim 7. Geri Dönüştürülebilir Malzemelerin Ne Olduğu ve Bu Malzemelerle Ne Tasarlandığına İlişkin Öğrenci Görüşü-1

Özellikle kâğıt, plastik, cam örnl v.b. atıklar geri dönüştürülebilir. Yapılabilecek malzemelerde ilgili sınırları sınırlanmış olurlar.

Resim 8. Geri Dönüştürülebilir Malzemelerin Ne Olduğu ve Bu Malzemelerle Ne Tasarlandığına İlişkin Öğrenci Görüşü-2

Şekil 5. Farklı Enerji Kaynaklarının Olumlu- Olumsuz Özellikleri Nedir? Sorusuna Ait Kodlar

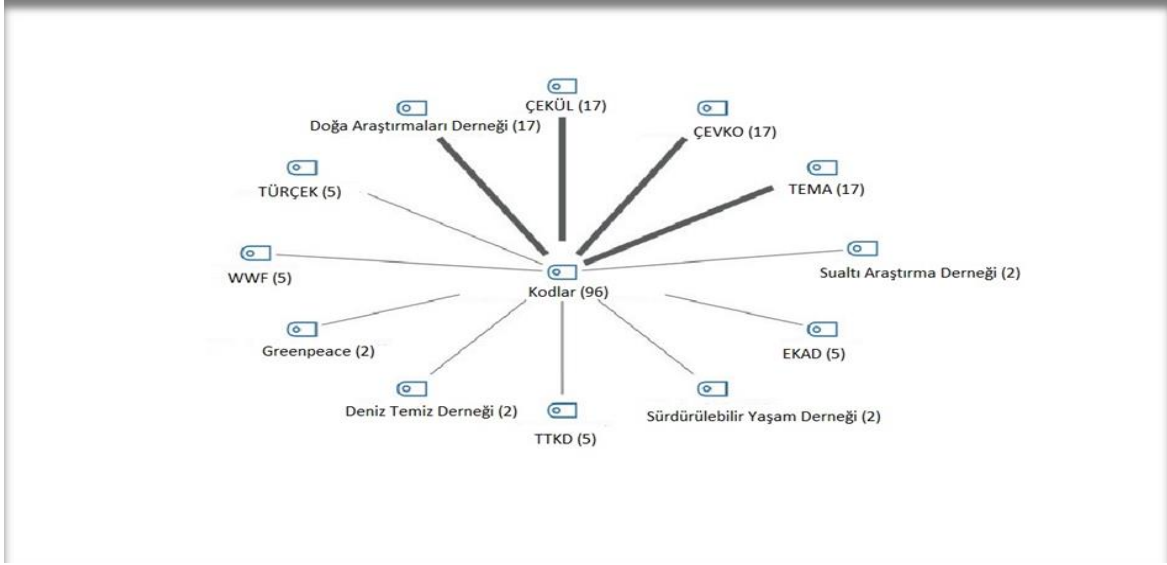
Farklı enerji kaynaklarının olumlu ve olumsuz özellikleri konusunda öğrencilerin görüşlerine göre farklı kodlar ortaya çıkmıştır. 8 ayrı koda toplamda 33 kod ortaya çıkmıştır. Farklı enerji kaynaklarının olumlu ve olumsuz özellikleri konusunda öğrencilerin görüşlerine göre oluşan kodlar: Kaynakların tüketimi (10), ekonomik etki (7), fikrim yok (6), yeni kaynakların doğaya etkisi (3), teknolojiye etkisi (3), çevreye olumlu etki (2), canlılara ve çevreye zarar (1) ve sağlığa etki (1). Öğrenciler, farklı enerji kaynaklarının olumlu ve olumsuz özelliklerini daha çok kaynakların tüketimi olarak belirtmişlerdir. En az ise sağlığa etki ve canlılar ve çevreye zarar olarak belirtmişlerdir. Ayrıca öğrencilerin bazıları bu konu hakkında fikrinin olmadığını belirtmiştir. Konuya ilişkin öğrenci görüşleri:

Yenilenebilir enerji kaynakları değerlidir. Doğaya çeşitli zararlı etkilerin yayılması için vermedikleri için çevreye canlılar için sağlıklı ortamı hazırlayıp desteklerken, inşa edilmesi zordur. Ve bu zorluk sezen canlıların yaş yaşlarına değer verir. Canlıların uyutlarını kaybetmelerine sebebi olur.

Resim 9. Farklı Enerji Kaynaklarının Olumlu-Olumsuz Özelliklerine İlişkin Öğrenci Görüşü-1

Yenilenebilir enerji kaynakları kurulum maliyeti olarak pahalı olabilir. Fakat çevre kirliliğine etkisi en azdır. Yenilenebilir enerji kaynakları hem hava kirliliği hem de doğal kaynakların atılmasına sebebidir.

Resim 10. Farklı Enerji Kaynaklarının Olumlu-Olumsuz Özelliklerine İlişkin Öğrenci Görüşü-2

Şekil 6. Çevreyi Koruma Alanında Faaliyet Gösteren Sivil Toplum Kuruluşları ve Faaliyetleri Nedir? Sorusuna Ait Kodlar

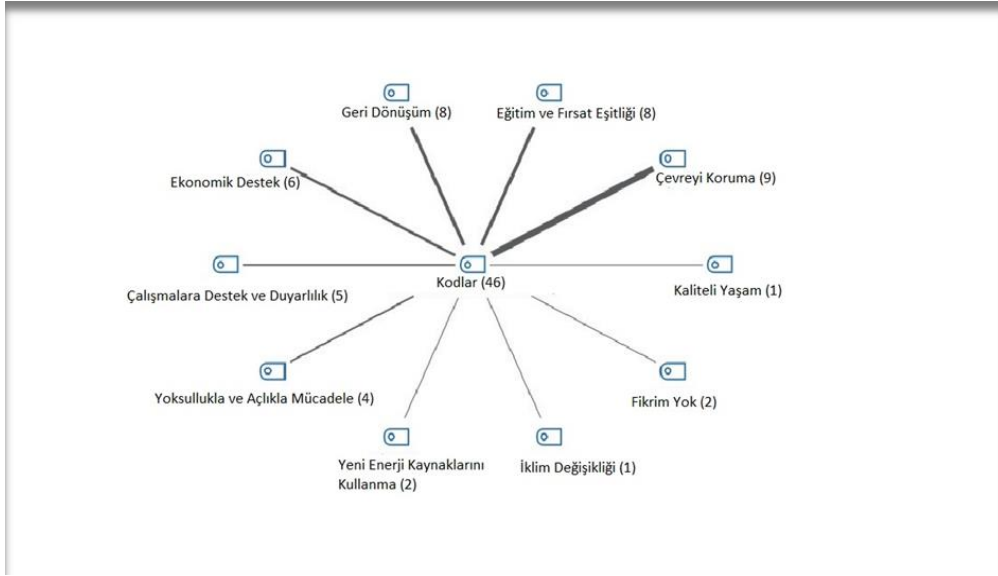
Çevreyi koruma alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları ve faaliyetleri konusunda öğrencilerin görüşlerine göre farklı kodlar ortaya çıkmıştır. 12 ayrı kodda toplamda 96 kod ortaya çıkmıştır. Çevreyi koruma alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları ve faaliyetleri konusunda öğrencilerin görüşlerine göre oluşan kodlar: Çevre Koruma ve Ambalaj Atıklarını Değerlendirme Vakfı (ÇEVKO) 17, Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı (TEMA) 17, Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı (ÇEKÜL) 17, Doğa Araştırmaları Derneği 17, Türkiye Çevre Koruma ve Yeşillendirme Kurumu (TÜRÇEK) 5, Dünya Doğal Yaşamı Koruma Vakfı (WWF) 5, Türkiye Tabiatını Koruma Derneği (TTKD) 5, Ekolojik Araştırmalar Derneği (EKAD) 5, Sualtı Araştırma Derneği (2), Sürdürülebilir Yaşam Derneği (2), Deniz Temiz Derneği (2) ve Greenpeace (2). Öğrenciler, çevreyi koruma alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları ve faaliyetlerini daha çok ÇEVKO, TEMA, ÇEKÜL olarak belirtmişlerdir. En az ise Sualtı Araştırma Derneği, Sürdürülebilir Yaşam Derneği, Deniz Temiz Derneği ve Greenpeace olarak belirtmişlerdir. Ayrıca öğrenciler çevreyi koruma alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri konusundaki düşünceleri aşağıda verilmiştir. Konuya ilişkin öğrenci görüşleri:

TEMA - Erozyonla mücadele
TTKD - Türkiye Tabiatını Koruma Derneği. Doğal ortam tabiat varlıklarının korunması.
ÇEVKO - Çevre koruma - Ambalajlı atıkların değerlendirilmesi ile ilgili faaliyetler.
Greenpeace - Nükleerle mücadele, deniz ve tabiat varlıklarının korunması

Resim 11. Çevreyi Koruma Alanında Faaliyet Gösteren Sivil Toplum Kuruluşları ve Faaliyetlerine İlişkin Öğrenci Görüşü-1

TEMA → Erozyonla mücadele, ağaçlandırma
 ÇEKÜL → Çevre ve kültür değerlerini koruma
 ÇEVKO → Ambalaj atıkları değerlendirme

Resim 12. Çevreyi Koruma Alanında Faaliyet Gösteren Sivil Toplum Kuruluşları ve Faaliyetlerine İlişkin Öğrenci Görüşü-2

Şekil 8. "Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri" Çerçevesinde Üzerimize Düşen Sorumluluklar Nelerdir? Sorusuna Ait Kodlar

"Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri" çerçevesinde üzerimize düşen sorumluluklar konusunda öğrencilerin görüşlerine göre farklı kodlar ortaya çıkmıştır. 10 ayrı kodda toplamda 46 kod ortaya çıkmıştır. "Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri" çerçevesinde üzerimize düşen sorumluluklar konusunda öğrencilerin görüşlerine göre oluşan kodlar: Çevreyi koruma (10), eğitim ve fırsat eşitliği (8), geri dönüşüm (8), ekonomik destek (6), çalışmalara destek ve duyarlılık (5), yoksulluk ve açlıkla mücadele (4), yeni enerji kaynaklarını kullanma (2), fikrim yok (2), kaliteli yaşam (1) ve iklim değişikliği (1). Öğrenciler, "Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri" çerçevesinde üzerimize düşen sorumlulukları daha çok çevreyi koruma olarak belirtmişlerdir. En az ise kaliteli yaşam ve iklim değişikliği olarak belirtmişlerdir. Ayrıca öğrencilerin bazıları bu konu hakkında fikrinin olmadığını belirtmiştir. Konuya ilişkin öğrenci görüşleri:

Tüm dünyada açlık ve yoksulluğa son vermek, iklim değişikliği ile mücadele etmek, toplumsal ve cinsel eşitliği sağlamak, eğitim ve üretimi arttırmak amaç ve sorumluluklarıdır.

Resim 13. "Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri" Çerçevesinde Üzerimize Düşen Sorumluluklara İlişkin Öğrenci Görüşü-1

Herkes için kapsayıcı ve kaliteli bir eğitim hizmeti sunmayı amaçlamaktır. Eğitimde cinsiyet eşitliğini sağlamak amaçladığımız dünyada kız çocuklara daha fazla sorumluluklarımızdır. Ayrıca yaşam boyu öğrenim fırsatlarını denetlemeyi amaçlamaktır.

Resim 14. "Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri" Çerçevesinde Üzerimize Düşen Sorumluluklara İlişkin Öğrenci Görüşü-2

Sürdürülebilir kalkınmanın sözlüğü için yoksulluk ve eşitlik mücadelesini sürdürmek, erişilebilir ve beyaz enerji kaynaklarının kullanılması, insan hakları ve emekçi hakları, temiz su kullanımı ve su kaynaklarının korunması, sorumlu tüketim ve tüketim anlayışının yerleştirilmesi başlıklarında üniversitemiz dışarıya yönelik yapılmış projelerdir.

Resim 15. “Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri” Çerçevesinde Üzerimize Düşen Sorumluluklara İlişkin Öğrenci Görüşü-3

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Öğrenci görüşlerine göre, küresel değişim daha çok ekonomik alana, en az ise iletişim ve teknoloji alanına etki ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca bazı öğrencilerin değişimin olmadığı görüşünü belirttiği sonucuna da ulaşılmıştır. Balay (2004) yapmış olduğu çalışmada, dünyada sosyal, siyasal ve kültürel alanda ani ve hızlı değişim yaşanmaktadır. Toplumsal yaşam olgusunda oluşan değişimler, nüfusun yapısında farklılaşma, finansal değişim, yaşam olgusu ve aile yapılarının değişimi küreselleşmenin meydana getirdiği temel değişimler olarak görülmüştür (Çicek Şentürk ve Selvi, 2023).

Öğrenci görüşlerine göre, değişimin olumlu ve olumsuz yönleri ilişkin daha çok kültürel ve ekonomik hayata etki ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca bazı öğrencilerin değişimin olumlu ve olumsuz yönlerine ilişkin en az geri dönüşümü belirttiği sonucuna ulaşılmıştır. Küresel değişime dönük farklı söylemler, sürecin meydana getirdiği farklı etkiler açısından daha derin bir şekilde ele alınabilir. Çünkü değişimin ve dönüşümün olumlu ve olumsuz etkileri birlikte barındırırlar (Tezcan, 2002). Kadioğlu (2008) yılında yapmış olduğu çalışmada; küresel değişimin nüfusun yapısı, finansal gelişmişlik düzeyi, temel gıda kaynakları, gelir seviyesindeki dağılım, yaşam çevresi, sağlık durumu, hizmetlere ulaşım ve sağlık hizmetlerindeki kalite altyapısı üzerinde olum ve olumsuz etkileri bulunmaktadır. İçli (2001), 21. yüzyıldaki baş döndürücü sosyolojik değişim farklı kültürlerin birbirleri ile yoğun bir etkileşim içine girmesine olanak sağlamıştır. Batıdan üretilen küresel güç ilk olarak homojen bir yapıda iken göç ve iletişim teknolojilerindeki değişim ve gelişimle birlikte bu gücün batı dışına çıkması heterojen bir yapıya bürünmüştür. Araştırmacılar tarafından tartışılan bu durum, kültürel değişim ve karışımın farklı bir formülü olarak kendine yer bulmuştur. Fakat kültürün farklı boyutlarına ilişkin uzlaşmaya varılmış olan terimlerin ve kavramların yeterince kavramsal bir dilinin gelişmediği tartışmalarda önemli bir eksiklik olarak görülebilir.

Öğrenci görüşlerine göre, çevre ile geri dönüşüm arasındaki ilişki daha çok çevrenin korunması olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca bazı öğrencilerin çevre ile geri dönüşüm arasında ilişkinin en az kültürel ve yapay ve doğal etki olarak belirttiği sonucuna ulaşılmıştır. Spiegelman ve Sheehan'e (2004) göre; kullanılmış olan ürünlerin tekrar kullanıma dönüştürülmesi ile kullanılmış malzemelerin sağlık, çevre ve ekonomiye vermiş olduğu olumsuz etkiler azaltılarak farklı kaynakların zarar görmesini engellenir. Ayrıca, atık malzemelerin tekrar kullanıma sunulması çevrede karbondioksit miktarının azalmasına ve şu zamanda hayatımızda çok fazla olumsuz etkiye sahip olan küresel ısınmanın olumsuz etkilerini asgari seviyeye inmesine olanak sağlamaktadır. Dahası, atık malzemelerin tekrar kullanıma sunulması ile yer altı sularının kirlenmesi azaltılır, sanayi için ihtiyaç duyulan hammaddenin malzemesi geri dönüşüm malzemeleri ile sağlanabilir. (Ackerman, 1997). Yeryüzünde atık malzemelerin geri dönüşümü ekolojik sorunların en aza indirilmesinde büyük öneme sahiptir (Gandy, 1994).

Öğrenci görüşlerine göre, geri dönüştürülebilir malzemeleri ve bu malzemelerle ne tasarlandığını daha çok plastik, en az ise kimyasal atıklar ve elektronik malzemeler olarak belirttiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca geri dönüştürülebilir malzemelerle neler tasarlanacağı ile ilgili öğrenci görüşlerinde, dekoratif ürünler, oyuncak, gübre, ev malzemesi ve bu tasarımların sınırının olmadığı

sonucuna ulaşılmıştır. Gündüzalp ve Güven'e (2016) göre; atık malzeme sorunu hem ekolojik hem de finansal olarak ele alınan bir olgudur. İnsanoğlunun yaşamını devam etmesi için tükettiği ürünlerden meydana gelen farklı atık türlerinin toplanarak yok edilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu atık maddelerden katı atıkların yönetimine çok daha fazla dikkat edilmesi gerekir. Bünyesinde çok fazla türü barındıran katı atıklar; bireyi, çevreyi, sağlığı ve ekonomiyi çok büyük boyutlarda etkilemektedir. Atık yönetiminde oluşan maliyetler devletleri finans açısından olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Bu sebeple oluşan maliyeti asgari seviyeye indirebilmek için atık maddelerin tekrardan kullanımı devreye sokulmaktadır. Bu durum sadece toplumun belli kesimini değil, her kesimden bireyin üzerinde düşünüp kafa yorması gereken bir olgudur. Toplumun bilinçlenmesi ile birlikte atık malzemelerin geri dönüşümü sağlanarak çevreye verilen olumsuz durumlar en aza indirilebilir. Harman ve Çelikler (2016) yılında yapmış olduğu çalışmada, öğretmenler geri dönüşümün tanımını "atık maddelerin tekrar kullanımı" olarak belirtmişlerdir. Öğretmenler, geri dönüşüme dönük yaptıkları tanımlarda atık ürünlerin geri dönüşümünü hangi amaçla kullanımına ilişkin bilgi vermediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum, öğretmenlerin geri dönüşüm ve tekrar kullanım kavramları karıştırdıklarını şeklinde yorumlanabilir. Aynı şekilde konuya ilişkin yapılan çalışmalarda "tekrar kullanma" konusuna ilişkin açıklamalar bulunmaktadır. Geri dönüşüme ilişkin öğrenciler üzerinde yapılan çalışmada, görü dönüşüm "geri kazanım, atık malzemelerin işlenerek kullanıma sunulması" olarak tanımlanmıştır (Soran, Morgil, İnci, Atav ve Işık, 2000). Kimya, fizik ve biyoloji bölümünde okuyan üniversite öğrencileri üzerinde geri dönüşüme ilişkin yapılan çalışmada, geri dönüşümü "çeşitli atık malzemelerin toplanarak kimyasal ve fiziksel süreçten geçip yeniden kullanıma sunulması" şeklinde tanımlanmıştır (Demircioğlu, Demircioğlu ve Yadigaroglu, 2015).

Öğrenci görüşlerine göre, farklı enerji kaynaklarının olumlu ve olumsuz özelliklerini daha çok kaynakların tüketimi olarak belirttiği sonucuna ulaşılmıştır. En az ise sağlığa etki ve canlılar ve çevreye zarar olarak belirtmişlerdir. Ayrıca öğrencilerin bazılarının bu konu hakkında fikrinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Demir (2009) yılında yapmış olduğu çalışmada, insan faaliyetleri ve farklı enerji kaynakları, dünyanın ikliminde devamlı olarak tehlikeli bir şekilde etki etmektedir. Oluşacak değişimlerin sonuçları ilişkin kesin bir öngörü olmamasına rağmen insanlık ve yaşam alanı bu durumdan çok büyük zarar görecektir. Çelik, Bacanlı ve Görgeç'e (2008) göre; küresel değişimle birlikte insanoğlunun temel ihtiyaç kaynaklarının azalması ile birlikte sağlık sorunları, iklimsel sorunlar, hastalıklar ve solumun kaynaklı ölümler gözlenebilmektedir. Değişimin meydana getirdiği bu olumsuzluklar hayatı gelecek yıllarda daha fazla etkisi altına alacaktır.

Öğrenci görüşlerine göre, çevreyi koruma alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları ve faaliyetlerini daha çok ÇEVKO, TEMA, ÇEKÜL olarak belirttiği sonucuna ulaşılmıştır. En az ise Sualtı Araştırma Derneği, Sürdürülebilir Yaşam Derneği, Deniz Temiz Derneği ve Greenpeace olarak belirtmişlerdir. Ayrıca çevreyi koruma alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri ile ilgili öğrenciler; erozyonla mücadele, doğal ve tarım alanlarının yok olmasını önleme, nükleer enerji ile mücadele, çevreyi koruması ve ambalajlı atıkların dönüşümü olarak belirtmişlerdir.

Öğrenci görüşlerine göre, "Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri" çerçevesinde üzerimize düşen sorumlulukları daha çok çevreyi koruma olarak belirttiği sonucuna ulaşılmıştır. En az ise kaliteli yaşam ve iklim değişikliği olarak belirtmişlerdir. Ayrıca öğrencilerin bazılarının bu konu hakkında fikrinin olmadığını sonucuna ulaşılmıştır. Peşkirioğlu (2016), "Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Programı" ile daha kapsayıcı bir şekilde yeryüzündeki yoksullukla başa çıkılması, finansal gelişmeyi teşvik etmesi, eğitim ve sağlık ihtiyaçlarının giderilerek bu alanlarda kalitenin artırılması, işsizlik başta olmak üzere bu ve buna benzer sosyolojik sorunlarla başa çıkılması, iklim değişikliği ile başa çıkılarak çevrenin korunması amaçlanmaktadır. Akyıldız'a (2011) göre; 1990'larda çeşitli değişimlere bağlı olarak artan çevre, yoksulluk ve işsizlik problemine küresel ölçekte çözüm bulmak için 2000 yılında BM Genel Kurulu'nda Binyıl Zirvesi sonunda yayımlanan Binyıl Deklarasyonu yayınlanmıştır. BM 2001 yılında Binyıl Bildirgesi'ndeki hedefleri, Binyıl Kalkınma Hedeflerine dönüştürülmüş olup bu hedeflerde ise asıl amaçlanan 2015 yılına kadar az gelişmiş ülkelerde yoksulluğu yarıya indirmek olmuştur.

Sonuç olarak günümüz dünyası küresel bir değişimle karşı karşıya kalmış durumdadır. Bu değişimler beraberinde problemleri ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda küresel bir sorunun çözümüne ilişkin topyekûn mücadele edilerek evrensel bir eylem planının oluşturulması günümüzde zorunluluk teşkil etmektedir. Eylem planlar doğrultusunda yürütülen farkındalık çalışmalarına eğitim kurumlarının dâhil olması kaçınılmazdır. Öğretmenler bu farkındalığın öncüsü olarak öğrencilere küçük yaşlarda bu durumu aşılabilir. Bu bağlamda okullarda küresel değişimin etki ettiği her alanla ilgi öğretmenlere seminerler verilip gelişimi sağlandıktan sonra öğrenci farkındalığı oluşturulabilir. Öğrencilerin içerisinde olduğu küresel değişim farkındalık etkinlikleri yapılarak öğrenci gelişimi sağlanabilir. Araştırma sonucunda öğrencilerin küresel değişimin her alanı ile ilgili yeterli bilgi sahibi olmadığı tespit edilmiştir. Bu açıdan Millî Eğitim Bakanlığı konu ile ilgili yapılan araştırmaları takip ederek küresel değişimin farkındalığı ile ilgili gerekli adımlar atabilir.

Sonuç olarak küresel değişimin daha çok ekonomik alana etki ettiği, değişimin olumlu ve olumsuz yönleri ile ilgili olarak özellikle kültürel ve ekonomik hayata etki ettiği ve küresel değişimin toplumsal yaşam, nüfus yapısı, finansal değişim ve aile yapılarında temel değişimlere neden olduğunu araştırmada sonucunda ortaya çıkmıştır. Ayrıca, geri dönüşülebilir malzemelerin türleri konusunda plastik malzemelerin sıklıkla geri dönüştürüldüğü, kimyasal atıkların ve elektronik malzemelerin ise daha az geri dönüştürüldüğü sonucuna ulaşılmıştır. Geri dönüştürülebilir malzemelerle yapılabilecek ürünler hakkında farklı fikirler ortaya çıkmış dekoratif ürünlerden oyuncaklara, gübrelere kadar birçok kullanım alanı öneklendirilmiştir. Geri dönüşümün çevre üzerindeki olumlu etkileri, atık malzemelerin tekrar kullanılmasıyla karbondioksit azalması, yer altı sularının kirlenmesinin azaltılması ve hammaddenin geri dönüşüm malzemeleri ile sağlanması gibi konular da vurgulanmıştır. Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri çerçevesinde üzerlerine düşen sorumluluklar arasında çevreyi koruma öne çıkmaktadır. Bu hedefler, yoksulluğun azaltılması, finansal gelişme, eğitim ve sağlık alanlarında kalitenin artırılması, iklim değişikliği ile mücadele gibi konuları içermektedir. Araştırma sonuçları bağlamında şu öneriler sunulabilir:

1. Öğrencilerin çevre ve sürdürülebilirlik konularında daha fazla bilgi sahibi olmaları için okullarda çevre bilinci ve sürdürülebilirlik eğitimine daha fazla önem verilmelidir. Bu eğitimler, öğrencilere çevre sorunlarını anlama, çözüme ve sürdürülebilir yaşam biçimlerini benimseme konularında yardımcı olabilir.
2. Geri dönüşümün çevre üzerindeki olumlu etkilerini vurgulayan kampanyalar ve bilinçlendirme faaliyetleri düzenlenmelidir. Bu durum, özellikle plastik, kimyasal atıklar ve elektronik malzemeler gibi az geri dönüştürülen malzemelerin daha fazla geri dönüşümünü teşvik edebilir.
3. Enerji kaynaklarının kullanımı ve enerji verimliliği konularında farkındalık yaratılmalıdır. Öğrencilere temiz enerji kaynaklarının önemi ve enerji tasarrufu yöntemleri öğretilmelidir.
4. Öğrenciler, çevreyi koruma konusunda sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerine daha fazla katılım gösterebilirler. Okullar ve üniversiteler, öğrencilere bu tür kuruluşlarla işbirliği yapma fırsatları sunmalıdır.
5. Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri konusunda daha fazla bilgi verilmelidir. Öğrenciler, bu hedeflerin önemini anlayarak çevre koruma, kaliteli yaşam ve iklim değişikliği gibi konulara katkı sağlayabilirler.
6. Öğrencilere çevre sorunları ve sürdürülebilirlik konularında araştırma yapma fırsatları sunulmalıdır. Bu, öğrencilerin bu konularda daha fazla bilgi sahibi olmalarına ve çözüm önerileri geliştirmelerine yardımcı olabilir.
7. Öğrencilere yerel çevre kuruluşları, belediyeler ve işletmelerle işbirliği yaparak çevre koruma ve sürdürülebilirlik projeleri yürütme fırsatları sunulmalıdır. Bu durum, öğrencilerin aktif olarak çevre sorunlarına katkı sağlamalarına olanak tanır.
8. Çalışmanın bulguları ve sonuçları etkili bir şekilde farklı alanlara iletilmesi ile politikacılara, kamuoyuna ve diğer paydaşlara yol gösterici olabilir.
9. Çalışma, araştırmacılara kamu kurumları ve özel sektörle işbirliklerini teşvik etme ve sürdürülebilirlik projeleri için finansman kaynaklarına ulaşma konusunda rehberlik edebilir. Bu işbirlikleri, araştırmaların etkisini artırabilir.

10. Araştırmacılar bu çalışma ile farklı gruptaki öğrencilere toplumu çevre sorunlarına duyarlı hale getirmek için farklı çalışmalar yapması bağlamında kaynak teşkil edebilir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Çalışma tek yazarlı olduğu için yazarın katkı oranı %100'dür.

Çıkar Çatışması

Çalışmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- Ackerman, F. (2005). *Why do we recycle: markets, values, and public policy*. Washington, D.C: Island Press.
- Altunok, A. E. ve Altunok, E. (2016). AB iklim değişikliği politikaları. *Denetim*, 12, 45-55.
- Akyıldız, F. (2011). Binyıl kalkınma hedefleri. İnsan hakları ve demokrasi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(14). 39-60.
- Aslan, F. (2015). *Yenilenebilir enerji kaynaklarının fen eğitimi açısından önemi ve bu bağlamda geliştirilen rüzgâr türbini materyalinin fen ve teknoloji dersi kazanımları üzerindeki etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elâzığ.
- Aydın, F., Coşkun, M., Kaya, H. ve Erdönmez, İ. (2011). Gifted students' attitudes towards environment: A case study from Turkey. *African Journal of Agricultural Research*, 6(7), 1876-1883.
- Balay, R. (2004). Küreselleşme, bilgi toplumu ve eğitim. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(2), 61-82.
- Büyükoztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2020). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi: Ankara.
- Çiçek Şentürk, Ö. ve Selvi, M. (2023). Argumentation-supported educational comics as a teaching tool for environmental education. *Environmental Education Research*, 1-20.
- Çelik, S., Bacanlı, H. ve Görgeç, H. (2008). Küresel iklim değişikliği ve insan sağlığına etkileri. *Telekomünikasyon Şube Müdürlüğü*, 1(1), 1-31.
- Creswell, J. W. (2012). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research* (4th ed.). Boston, MA: Pearson Education, Inc.
- Demir, A. (2009). Küresel iklim değişikliğinin biyolojik çeşitlilik ve ekosistem kaynakları üzerine etkisi. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 1(2), 37-54.
- Demircioğlu, G. Demircioğlu, H. ve Yadigaroğlu, M. (2015). Fizik, kimya ve biyoloji öğretmen adaylarının çevre bilinç düzeylerinin değerlendirilmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8(19), 167-193.
- Erdoğan, Z. (2008). İklim değişikliği ve sağlık üzerine etkileri. *Florence Nightingale Journal of Nursing*, 16(61), 71-76.

- Eser, T. (2011) *Üstün yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik bilgi ve tutumlarının incelenmesi*, Yüksek lisans tezi, Adıyaman Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Adıyaman.
- Gandy, M. (1994). *Recycling And the politics of urban waste*. New York: St. Martin's Press.
- Gündüzalp, A. A. ve Güven, S. (2016). Atık, çeşitleri, atık yönetimi, geri dönüşüm ve tüketici: Çankaya belediyesi ve semt tüketicileri örneği. *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi*, 9(1), 1-19.
- Halder, P., Havu-Nuutinen, S., Pietarinen, J., Zyadin, A. and Pelkonen, P. (2014). Subject knowledge and perceptions of bioenergy among school teachers in India: Results from a survey. *Resources*, 3(4), 599-613.
- Harman, G. ve Çelikler, D. (2016). Fen bilgisi öğretmen adaylarının geri dönüşüm kavramı hakkındaki farkındalıkları. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 331-353.
- Heller, K. A., Perleth, C. and Lim, T. K. (2005). *The munich model of giftedness designed to identify and promote gifted students*. R. J. Sternberg ve J. E. Davidson (Eds.), *Conceptions of Giftedness*, 147-197. New York: Cambridge University Press.
- Hidi, S. and Renninger, K. A. (2006). The four-phase model of interest development. *Educational Psychologist*, 4(2), 111-127
- Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) (2007). *Climate change 2007: The physical science basis summary for policymakers-contribution of working group 1 to the fourth assessment report of the intergovernmental panel on climate change*. Retrieved from www.ipcc.ch 26.07.2022.
- İçli, G. (2001). Küreselleşme ve kültür. *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(2), 163-172.
- İpekoğlu, H. Y., Üçgül, İ. ve Yakut, G. (2014). Yenilenebilir enerji algısı anketi: Güvenirlik ve geçerliği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Yekarum E-Dergi*, 2(3), 20-26.
- Kadioğlu, M. (2008). Küresel iklim değişimi ve etik. *TMMOB İklim Değişimi Sempozyumu*, 13, 393-424.
- Karacan, A. R. (2007). *Çevre ekonomisi ve politikası (ekonomi, politika, uluslararası ve ulusal çevre koruma girişimleri)*. Ege Üniversitesi İİBF Yayınları: İzmir.
- Kargı, E. ve Akman, B. (2003). Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğuna sahip üstün yetenekli çocuklar. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24, 212-214.
- Lay, Y. F., Khoo, C. H., Treagust, D. F. and Chandrasegaran, A. L. (2013). Assessing secondary school students' understanding of the relevance of energy in their daily lives. *International Journal of Environmental and Science Education*, 8(1), 199-215.
- Liarakou, G., Gavrilakis, C. and Flouri, E. (2009). Secondary school teachers' knowledge and attitudes towards renewable energy sources. *Journal of Science Education and Technology*, 18(2), 120-129.
- Peşkircioğlu, N. (2016). 2030 sürdürülebilir kalkınma hedefleri: Küresel verimlilik hareketine doğru. *Anahtar Dergisi*, 28(355), 4-9.

- Reis, S. M., and McCoach, D. B. (2000). The underachievement of gifted students: What do we know and where do we go? *Gifted Child Quarterly*, 44, 152-170.
- Selçuk, I. Ş. (2010). *Küresel ısınma, Türkiye'nin enerji güvenliği ve geleceğe yönelik enerji politikaları*, Ankara Barosu Yayınları: Ankara.
- Seraphin, K. D., Philippoff, J., Parisky, A., Degnan, K. and Warren, D. P. (2013). Teaching energy science as inquiry: Reflections on professional development as a tool to build inquiry teaching skills for middle and high school teachers. *Journal of Science Education and Technology*, 22(3), 235-251.
- Soran, H., Morgil, F. İnci, Y., Atav, E. ve Işık, S. (2000). Biyoloji öğrencilerinin çevre konularına olan ilgilerinin araştırılması ve kimya öğrencileri ile karşılaştırılması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 128-139.
- Spiegelman, H. and Sheehan, B. 2004. The future of waste, *BioCycle*, 45(1), 59.
- Şentürk, M. ve Çiçek Şentürk, O. (2023). The Social Studies and Science Pre-Service Teachers' Experiences of Creative Comics for Environmental Education. *International Journal of Research in Education and Science*, 9(1), 109-123.
- Tezcan, M. (2002). Küreselleşmenin eğitim boyutu. *Eğitim Araştırmaları*, 6, 56-60.
- Uğulu, İ. (2013). Üstün yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik bilgi ve tutumlarının incelenmesi. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35.
- Winstanley, C. (2004). *Too clever by half: A fair deal for gifted children*. Stoke on Trent: Trentham Books.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık: İstanbul.
- Zyadin, A., Puhakka, A., Ahponen, P., Cronberg, T. and Pelkonen P. (2012). School students' knowledge, perceptions and attitudes toward renewable energy in Jordan. *Renewable Energy*, 45, 78-85.
- Zyadin, A., Puhakka, A., Ahponen, P. and Pelkonen, P. (2014). Secondary school teachers' knowledge, perceptions, and attitudes toward renewable energy in Jordan. *Renewable Energy*, 62, 341-348.

Extended Abstract

Introduction

Since global change has positive and negative effects on the natural environment and human beings, it is important to be conscious in this process and to give future generations the habit of living in a more sensitive environment. At this point, educators have an important task. It constitutes a key point in acquiring this habit, especially at a young age, and transferring it to future generations. In this respect, it is important for students to know the effects of global change and to raise awareness in students about it. Zyadin, Puhakka, Ahponen, Cronberg and Pelkonen (2012) stated in their study that it is important to start energy awareness training as early as possible in terms of improving the individual's knowledge level and attitude about the subject. It is important in this context that students form the main point of the research. The research is important in terms of being the first study on the subject and guiding similar future studies. The problem statement of the research: "What are the perceptions of the Science and Art Center students about the environment and ecology in the social studies course?" The sub-problems of the research are;

1. What are the reflections of the changes in the places we live in on social, cultural and economic life, according to the students' views?
2. What are the positive and negative aspects of change according to student views?
3. What is the relationship between the environment and recycling according to the students' views?
4. What are recyclable materials according to student opinions and what is designed with these materials?
5. What are the positive and negative features of different energy sources according to the students' opinions?
6. What are the non-governmental organizations and activities operating in the field of environmental protection according to student opinions?
7. According to the students' opinions, what are the responsibilities within the framework of the "United Nations Sustainable Development Goals"?

Method

Qualitative research model was used in the research and it was designed as a case study. In this study, the method of "purposive sampling" approach was used. The participants of the research consist of 22 students studying at a Science and Art Center affiliated to the Ministry of National Education located within the borders of Erzurum province. Research data were collected with a semi-structured interview form developed by the researcher. Content analysis was used in the analysis of the data of the research. During these processes, MAXQDA 20, one of the qualitative data analysis programs, was used.

Findings

The codes formed according to the opinions of the students about the reflections of the changes in the places we live in on social, cultural and economic life: Economic effect (7), cultural effect (6), individualization (5), facilitating life (5), technological effect (2), communication effect (2), positive effect (2), and no change (2). According to student views, global change affects the economic field more. It affects the field of communication and technology the least.

The codes formed according to the students' views on the positive and negative aspects of change: Impact on cultural and economic life (11), social degeneration (8), improvement in living conditions (7), new habits (5), decrease in pollution (5), increase in pollution (3), increased waste (2) and recycling (1). The students stated that the positive and negative aspects of change mostly affect the cultural and economic life. At least they indicated recycling.

The codes formed according to the opinions of the students on the relationship between the environment and recycling: Protection of the environment (10), reduction of pollution (7), correct use of resources (6), impact on health (3), decrease in the need for natural resources (3), economic impact (2), artificial and natural influence (1) and cultural influence (1). The students stated that the relationship between the environment and recycling is mostly the protection of the environment. They stated the least as cultural and artificial and natural effects.

Codes formed according to students' views on recyclable materials and what to design with these materials: Plastic (17), paper (16), glass (14), batteries (11), metal materials (10), food waste (4), iron (4), electronic materials (3) and chemical wastes (3). Students mostly mentioned recyclable materials and what was designed with these materials as plastic. They stated the least as chemical wastes and electronic materials. In addition, information on student opinions about what to design with recyclable materials is given below.

The codes formed according to the students' views on the positive and negative characteristics of different energy sources: Consumption of resources (10), economic impact (7), no idea (6), impact of new resources on nature (3), impact on technology (3), positive impact on the environment (2), harm to living things and the environment (1), and health impact (1). The students stated that the positive and negative features of different energy sources are mostly the consumption of resources. They stated the least as health effects and damage to living things and the environment. In addition, some of the students stated that they had no idea about this subject.

The codes formed according to the opinions of the students regarding the responsibilities you have in the framework of the "United Nations Sustainable Development Goals": Environmental protection (10), education and equality of opportunity (8), recycling (8), economic support (6), support and sensitivity to studies (5), fighting poverty and hunger (4), using new energy sources (2), no idea (2), quality of life (1) and climate change (1). The students stated that our responsibilities within the framework of the "United Nations Sustainable Development Goals" are mostly environmental protection. They stated the least as quality of life and climate change. In addition, some of the students stated that they had no idea about this subject.

Conclusion, Discussion and Recommendations

According to the results of the research; students, the global change is mostly in the economic field, the positive and negative aspects of the change more on the cultural and economic life, the relationship between the environment and recycling, the protection of the environment, the recyclable materials and what is designed with these materials more plastic, the positive and negative effects of different energy sources. They stated that their characteristics are mostly the consumption of resources, non-governmental organizations operating in the field of environmental protection and their activities are mostly environmental protection, and our responsibilities within the framework of ÇEVKO, TEMA, ÇEKÜL and "United Nations Sustainable Development Goals".

As a result, today's world is faced with a global change. These changes have brought with them problems. In this context, it is a necessity today to create a universal action plan by fighting together to solve a global problem. It is inevitable for educational institutions to be involved in awareness activities carried out in line with action plans. As the pioneer of this awareness, teachers can instill this situation in students at a young age. In this context, student awareness can be created after seminars are given to teachers about every field affected by global change in schools and their development is ensured. Student development can be achieved by conducting global change awareness activities in which students are involved. As a result of the research, it has been determined that the students do not have enough knowledge about every field of global change. In this respect, the Ministry of National Education can take the necessary steps regarding the awareness of global change by following the researches on the subject.

Türkçe Eğitimi Alanında Hazırlanmış Öz Yeterlik ile İlgili Araştırmaların Eğilimleri

Sedat MADEN
Bayburt Üniversitesi
sedatmaden@bayburt.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-8024-8182

Akif ÖZGEN
Bayburt Üniversitesi
akifozgen44@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-4157-8517

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1312815
Geliş Tarihi: 11.10.2023	Revize Tarihi: 12.10.2023
	Kabul Tarihi: 03.11.2023

Atf Bilgisi

Maden, S. ve Özgen, A. (2023). Türkçe eğitimi alanında hazırlanmış öz yeterlik ile ilgili araştırmaların eğilimleri. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(3), 822-839.

ÖZ

Bu çalışmada, Türkçe eğitimi alanında hazırlanmış öz yeterlik ile ilgili araştırmaların öz yeterlik kavramı ile hangi konu alanlarını inceledikleri, hangi metodolojileri kullandıkları, hangi örneklem grubunun çalışmalarında yer aldığı gibi çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma, Türkiye’de 2008-2022 yılları arasında yayımlanmış olan öz yeterlik konulu makale ve tezler ile sınırlı tutulmuştur. Örneklem için Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi, TR Dizin, Google Akademik, ResearchGate ve DergiPark veritabanları üzerinden taramalar yapılmıştır. Bu taramaların sonucunda öz yeterlik konulu toplamda 127 akademik çalışma tespit edilmiştir. Tespit edilen akademik çalışmaların 34’ü lisansüstü tez (yüksek lisans-doktora), 93’ü ise makale türündedir. Araştırmada, nitel araştırma yaklaşımlarından yararlanılmıştır. Araştırmanın verileri doküman incelemesi yoluyla toplanmış, verilerin analizinde ise içerik analizi yönteminden faydalanılmıştır. Araştırma sonucunda, öz yeterlik konusunda hazırlanmış olan lisansüstü tezlerde, yüksek lisans tezlerinin doktora tezlerine oranla daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Lisansüstü tezlerin üniversitelere göre dağılımına bakıldığında ilk sırada Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi gelmektedir. Bunlarla birlikte en sık başvuru alan araştırma yönteminin hem tezlerde hem de makalelerde nicel araştırma yöntemi olduğu da ulaşılan sonuçlar arasındadır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe eğitimi, öz yeterlik, içerik analizi, tez, makale.

Trends of Research on Self-Efficacy in the field of Turkish Education

Abstract

This is possible, research on self-sufficient knowledge in the field of Turkish education examines which subjects are examined with self-sufficient techniques, which techniques are available, which variations are included, and examined in terms of various variables. The research was limited to articles and theses on self-efficacy published in Turkey between 2008 and 2022. For the sample, searches were made through the Higher Education Council National Thesis Center, TR Index, Google Scholar, ResearchGate and DergiPark databases. As a result of these scans, a total of 127 academic studies with self-efficacy summaries were identified. The identified academic persons are 34 postgraduate thesis (master's degree-doctoral) and 93 article types. Qualitative research practices were used in the research. The data of the research was collected through document review, and the content analysis method was used in data analysis. As a result of the research, it was determined that there were more postgraduate theses prepared about self-efficacy than doctoral theses. According to the universities, Çanakkale Onsekiz Mart University ranks first in terms of postgraduate theses historically and historically. In addition, it is among the results that the frequently used research method is a good research method in both theses and articles.

Keywords: Turkish education, self-efficacy, content analysis, thesis, article.

Giriş

Albert Bandura tarafından ortaya konulan sosyal bilişsel kuram bünyesinde yer alan öz yeterlik kavramı, insan kapasitesinin çeşitliliğini dikkate alır. Bandura (1997) öz yeterlik kavramını, davranışların şekillenmesinde etkili olan bir nitelik ve bireyin, belli bir performansı göstermek için gerekli etkinlikleri organize edip, başarılı olarak yapma kapasitesi hakkında kendine ilişkin yargısı olarak tanımlamaktadır (akt. Ekici, 2008, s.99). Başka bir deyişle, öz yeterlik bireyin belli bir alanda, beklenen bir ya da bir dizi davranışı gerçekleştirmek için gereksinim duyacağı becerilere ne derece

sahip olacağına dair kanısıdır (Özerkan, 2007, s.29). Yine Bandura'ya (1997) göre öz yeterlik inançları bilişsel, güdüsel, duygusal ve karar verme süreçleri ile insan işleyişini düzenler.

Sosyal bilişsel öğrenme kuramcıları öğrencilerin öz yeterlik inancını, belirli akademik görevleri yerine getirme düzeylerine dair kendi kanılarını, akademik motivasyon, tercihler ve performansın temel belirleyicisi olarak öne sürmüşleridir. Bu öz kapasite inancı ve motivasyonu öğrencilerin içinde yer aldığı akademik görevler için yaşadıkları kaygı kadar, çaba ve sabrı da yönlendirir (Çetin, 2007, s.65). Öz yeterlik kişinin ilgi, yetenek, yeterlik ve potansiyellerine olan inancını etkiler. Bandura (1982, akt. Senemoğlu, 2015, s.234), öz yeterlik yargılarının dört temel kaynaktan beslendiğini belirtir. Bu kaynaklar şöyle sıralanabilir: Bireyin kendi başına deneyimlediği, başarılı ya da başarısız olduğu önceki deneyimler sonucu elde ettiği bilgiler. Dolaylı deneyimler aracılığıyla edinilen bilgiler; kişinin diğer insanların başarı durumlarından hareketle kendisinin de başarılı ya da başarısız olacağına karşılaştırmaya vardığı yargılar. Sözel ikna; kişi sahip olduğu beceriler hakkında çevresindeki insanlara söylediklerini dikkate alır ve başarılı veya başarısız olacağına yönelik nasihat, tavsiyeler öz yeterlik yargısını etkiler. Psikolojik durumlar; vücuttan gelen geri bildirimler.

Bir amaca ulaşmak için bireyin kendine olan inancı, buna dair sahip olduğu öz yeterlik algısı başarı üzerinde doğrudan etkilidir. Nitekim ülkemizde özellikle son yıllarda bilimsel araştırmaların konularından biri olan öz yeterlik kavramı, çoğunlukla ortaokul öğrencileri, üniversite öğrencileri ya da eğitim amacıyla Türkiye'ye gelen yabancı öğrencilerin çeşitli açılardan öz yeterliklerini belirlemek ya da öz yeterliğin ölçülmesi amacıyla öz yeterlik algı ölçeği geliştirme çalışmalarında incelenmiştir.

Öz yeterlik algı ve inancı dil becerilerini öğrenme ve kullanmaya ilişkin başarıyı doğrudan etkilemektedir. Bunun yanında dile ilişkin motivasyonu, tutumu ve alışkanlığı güçlendirerek desteklemektedir. “Dil ve iletişim konusundaki başarı fiziksel, zihinsel ve psikolojik boyutları olan bir konudur. Başarıya ulaşabilmek için bu alanların uyumlu ve olumlu biçimde işlemesi gerekir. Zira dil becerilerinin işleyişi de ses ya da sembollerden oluşan mesajın hedefe ulaşmasına dayanır. Hem bireyin kendini anlatmasında hem de kendisine iletilen ses ve sembollere dayalı mesajları anlamasında bu durum geçerlidir. Dolayısıyla gerek sözlü gerekse yazılı iletişim sürecinde bireyin dile dair öz yeterlik düzeyinin yüksek olması iletişimin de etkili olmasını sağlar.” (Maden, 2020, s.1137). Bu bağlamda hem ana dili hem de yabancı dil olarak Türkçenin eğitiminde öğrencilerin dil becerilerine yönelik öz yeterlik düzeylerinin yüksek olması hedeflenmektedir. Türkçe eğitimi sürecinde öğrencinin sahip olduğu öz yeterlik düzeyi dile ilişkin bilgi ve becerileri kazanmasında ayrıca dili iletişim bağlamında doğru ve etkili biçimde kullanmasında temel unsurlardan biridir.

İlgili alan yazın incelendiğinde, Türkçe eğitimi ve yabancı dil olarak Türkçe eğitimi alanında öz yeterlik konulu birçok makale ve lisansüstü tez hazırlanmıştır. Örneğin Türkçe öğretmenleri ve Türkçe öğretmen adaylarına yönelik Kurudayıoğlu ve Çelik'in (2013), Kurudayıoğlu ve Kana'nın (2012), Maden'in (2010), Özden'in (2018), Saracaloğlu, Karasakaloğlu ve Gençel'in (2010), Şengül'ün (2018), Şahin'in (2018), Şahin, Kurudayıoğlu, Tunçel ve Öztürk'ün (2013), Türker'in (2019), Urhan'ın (2013), Ülper ve Bağcı'nın (2012) çalışmaları örnek olarak gösterilebilir. Bununla birlikte Türkçe eğitimi alanında lisansüstü eğitim alan öğrencilerin öz yeterlikleri üzerine Aslan'ın (2018) çalışması, Türkçe dersi öz yeterlik algısı üzerine Hamzadayı ve Büyükkiz'in (2015) ve Maden'in (2020) çalışmaları, Türkçe dersine yönelik öz yeterlik algı ölçeği geliştirmeye yönelik Maden ve Durukan'ın (2012) çalışmaları da bulunmaktadır. Ancak Türkçe eğitimi alanında yapılan çalışmaları bütüncül biçimde ele alan araştırmalar incelendiğinde (Arı, Yaşar ve İstambul, 2020; Demir, 2021; Demir ve Çalışkan, 2021; Erdem, Gün, Şengül ve Özkan, 2015; Ersoy ve Ersoy, 2021; Güler ve Mert, 2022; Kanat, 2021; Sallabaş ve Polat, 2022; Şahin, Başbayrak ve Çiftçi, 2020; Turan, Sevim ve Tunagür, 2018; Varışoğlu, Şeref ve Yılmaz, 2012 gibi) birçok çalışmaya ulaşılabilmekte iken öz yeterlik algı ve inancı üzerine yapılmış lisansüstü tez ve makaleleri inceleyen bir araştırma bulunmamaktadır. Bu nedenle Türkçe eğitimi alanında hazırlanmış öz yeterlik algı ve inancı konu edinen lisansüstü tez ve makaleleri incelemek öz yeterlik ile ilgili ele alınan metodolojileri, içeriği ve ilgili kavramları ortaya koyacağından; ele alınmayan boyutların ortaya çıkmasına da olanak verecektir.

Bu araştırmada, Türkçe eğitimi alanında öz yeterlik ile ilgili 2008-2022 yılları arasında hazırlanmış lisansüstü tezleri ve bilimsel makaleleri tespit etmek ve genel eğilimlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaca yönelik olarak “Türkçe eğitimi alanında 2008-2022 yılları arasında öz yeterlik konulu hazırlanmış makale ve tezlerin; yıllara, makalelerin yazar sayılarına, tezlerin türlerine, tezlerin üniversitelere, araştırma yöntemlerine, örneklem büyüklüklerine, örneklem/çalışma guruplarına, konu alanlarına göre dağılımları nasıldır?” sorusuna yanıt aranmıştır.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

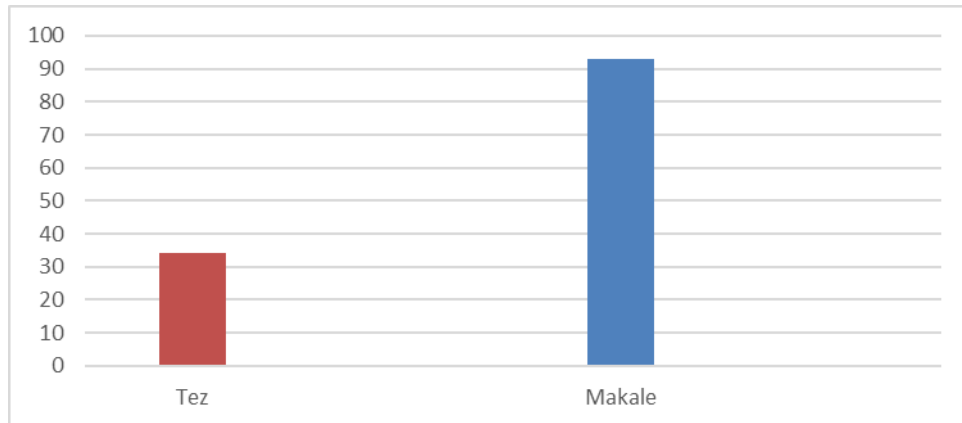
Bu araştırma nitel araştırma yaklaşımına göre planlanmıştır. Merriam’a göre nitel araştırma insanların hayatı anlama ve anlamlandırma süreçlerine yönelik bir yargıya varmayı, bu anlamlandırma sürecinin nasıl geliştiğinin ana hatlarını çizmeyi, insan deneyimlerinin nasıl yorumlandığını tarif etmeyi amaçlar (Merriam, 2013). Nitel araştırmalar, olay ve algıların doğal ortamda bütüncül ve gerçekçi bir anlayışla ortaya konulmasına yönelik nitel sürecin izlendiği, kuram oluşturmayı hedefleyen bir anlayışla sosyal olguları içerisinde buldukları çevre içerisinde araştırmayı ve anlamayı hedefleyen bir araştırma yaklaşımıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 39).

İncelenen Dokümanlar

Araştırmada örneklem olarak amaçlı örnekleme türlerinden olan ölçüt örnekleme tercih edilmiştir. Ölçüt örnekleme, önceden belirlenen ölçütler doğrultusunda ortaya konulan durumun çalışılmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2006, s.112). Bu doğrultuda araştırmanın birinci ölçütünü Türkçe eğitimi alanında (ana dili ve yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde) öz yeterlik kavramı, ikinci ölçütünü lisansüstü tezlerin ve makalelerin 2009-2022 yılları arasında yayınlamış olması ve üçüncü ölçütünü Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Ulusal Tez Merkezi, TR Dizin, DergiPark, ResearchGate ve Google Akademik veri tabanlarında yer alan çalışmalar oluşturmuştur. Araştırmanın inceleme nesnesini, öz yeterlik konusu temel alınarak 17.11.2022 tarihine kadar Türkçe eğitimi ve yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanında yayımlanmış akademik çalışmalar oluşturmaktadır.

Türkçe Eğitimi Alanında Hazırlanmış Öz Yeterlik İle İlgili Çalışmalara Dair Bulgular

Bu kısımda, Türkçe eğitimi alanında öz yeterlik konulu hazırlanmış çalışmaların sayısal verilerine yer verilmiştir. Alan yazın taraması sonucunda ulaşılan tez ve makaleler ortaya konulmuştur.

Şekil 1. Öz Yeterlik ile İlgili Çalışmalara Dair Bulgular

Şekil 1’e göre, Türkçe eğitimi alanında öz yeterlik ile ilgili olarak 2009-2022 yılları arasında 127 çalışma hazırlanmıştır. Bunlardan 93’ü makale, 34’ü ise lisansüstü tez türündedir. Öz yeterlik

konusuyla alakalı olarak hem lisansüstü tez hem de bilimsel makale çalışmaları yapılmıştır. Ancak bilimsel makalelerin lisansüstü tezlerden daha fazla olduğu görülmektedir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu çalışmada, veri toplama ve veri analiz süreci birlikte yürütülmüştür. Verilerin toplanması sürecinde doküman incelemesinden yararlanılmıştır. Verilerin analiz edilmesinde ise içerik analizinden yararlanılmıştır. Yıldırım ve Şimşek'in (2006, s.227) tanımlamasına göre içerik analizi, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Temelde, toplanan veriler belirli temalar altında sınıflandırılarak okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenlenir ve yorumlanır. Veriler içerik analizinde daha derin bir işleme tabi tutulduğu için betimsel yaklaşımla fark edilemeyen kavram ve temalar bu analiz sonucu keşfedilebilir. "Verilerin analizi bölümü genel anlamıyla üç aşamadan oluşur. Birinci aşamada araştırmacı verileri hazırlar ve organize eder. İkinci aşamada, kodlama süreci neticesinde toplanan ve organize edilen veriler belirlenen temalar içerisine indirgenir ve kodlar oluşturulur. Bu süreç tamamen verilerin tekrar tekrar okunması ve veriler hakkında bir fikir sahibi olunabilmesi için araştırmacının notlar almasını içerir. Analizin sonucunda da veriler tablolar, figürler ve tartışmalar ile birlikte sunulur" (Güler, Halıcıoğlu ve Taşgın, 2013, s.44). Bu bilgiler ışığında lisansüstü tezler için YÖK Ulusal Tez Merkezinde makaleler içinse DergiPark, Google Akademik, ResearchGate ve TR Dizin arama motorlarında; *Öz yeterlik*, *yeterlik*, *Türkçe eğitimi öz yeterlik*, *yabancı dil olarak Türkçe öğretimi (YDOTÖ) öz yeterlik*, *Türkçe öğretimi öz yeterlik*, *dinleme öz yeterlik*, *konuşma öz yeterlik*, *okuma öz yeterlik*, *yazma öz yeterlik*, *dil bilgisi öz yeterlik Türkçe öğretmen/öğretmen adayları öz yeterlik* anahtar kelimeleriyle tarama yapılmıştır. Anahtar kelimeler kullanılarak toplamda 34 adet lisansüstü teze 93 adet makaleye ulaşılmıştır. Araştırmacılar (n=2) ve Türkçe eğitimi uzmanı (n=1) ortak görüşü ile oluşturulan veriler tablolaştırılmış ve yorumlanmaya hazır hâle getirilmiştir.

Araştırma Etiği

Bu çalışma literatür üzerinde yapıldığı için etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Bulgular

Türkçe eğitimi alanında hazırlanmış öz yeterlik ile ilgili 127 farklı çalışma incelenerek ulaşılan bulgular aşağıda tablolar hâlinde gösterilmiştir:

Türkçe Eğitimi Alanında Hazırlanmış Öz Yeterlik İle İlgili Çalışmaların Yıllara Göre Dağılımı

Bu kısımda, Türkçe eğitimi alanında öz yeterlik konulu hazırlanan lisansüstü tez ve makalelerin yıllara göre dağılımları ortaya konulmuştur.

Tablo 1.

Öz Yeterlik ile İlgili Lisansüstü Tez ve Makalelerin Yıllara Göre Dağılımı

	Yıl	f	%
Makale	2009	1	1,08
	2010	1	1,08
	2011	1	1,08
	2012	4	4,30
	2013	11	11,83
	2014	5	5,38
	2015	4	4,30
	2016	4	4,30
	2017	9	9,68
	2018	11	11,83
	2019	9	9,68
	2020	12	12,90
	2021	14	15,05
	2022	7	7,53
Toplam		93	100

Tez	2010	1	3
	2011	1	3
	2013	2	6
	2014	5	15
	2015	3	9
	2016	2	6
	2017	2	6
	2019	15	44
	2020	2	6
	2022	1	3
Toplam	34	100	

Tablo 1’de Türkçe eğitimi alanında hazırlanmış öz yeterlik ile ilgili makale ve tezlerin yayımlanma yıllarına ilişkin dağılım görülmektedir. Bulgulara göre, yayımlanma yıllarına göre en fazla lisansüstü tezin 2019 ($f=15$) yılında hazırlandığı bunu takiben 2014 ($f=5$) ve 2015 ($f=3$) yıllarında diğer yıllara göre daha fazla tezin tamamlandığı belirlenmiştir. Bunun yanında konuyla ilgili en fazla makale 2021 ($f=14$) yılında hazırlanmıştır. 2020 ($f=12$) yılında da makaleler için bir yoğunluğun söz konusu olduğu söylenebilir.

Makalelerin Yazar Sayılarına Göre Dağılımı

Bu kısımda, Türkçe eğitimi alanında öz yeterlik konulu hazırlanan makalelerin yazar sayılarına göre dağılımları ortaya konulmuştur.

Tablo 2

Öz Yeterlik ile İlgili Makalelerin Yazar Sayılarına Göre Dağılımı

	Yazar Sayısı	f	%
Makale	Tek Yazarlı	35	38
	İki Yazarlı	48	51
	Üç Yazarlı	5	5
	Dört Yazarlı	3	3
	Beş Yazarlı	1	1
	Altı Yazarlı	1	1
Toplam		93	100

Tablo 2’de Türkçe eğitimi alanında hazırlanmış öz yeterlik konulu bilimsel makalelerdeki yazar sayılarının dağılımları görülmektedir. Bulgulara göre, bilimsel makalelerde en fazla iki yazarlı ($f=48$) yayımlar tercih edilmektedir. Bulgulardan hareketle hazırlanan çalışmalarda ekip çalışmasının tercih edilmediği veya akademik atanma kriterlerinden dolayı tek yazarlı veya çift yazarlı çalışmaların daha çok tercih edildiği söylenebilir.

Lisansüstü Tezlerin Türlerine Göre Dağılımı

Bu kısımda, Türkçe eğitimi alanında öz yeterlik konulu hazırlanan lisansüstü tezlerin türlerine göre dağılımları ortaya konulmuştur.

Tablo 3

Öz Yeterlik ile İlgili Lisansüstü Tezlerin Türüne Göre Dağılımı

Lisansüstü Program	f	%
Yüksek Lisans	28	82
Doktora	6	18
Toplam	34	100

Tablo 3’te Türkçe eğitimi alanında hazırlanmış öz yeterlik ile ilgili lisansüstü tezlerin yüksek lisans ve doktora programlarına göre dağılımı görülmektedir. Bulgulara göre lisansüstü tezler en fazla yüksek lisans ($f=28$) programlarında hazırlanmıştır. Bunun yanında konuyla ilgili 6 doktora tezinin tamamlandığı belirlenmiştir.

Lisansüstü Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

Bu kısımda, Türkçe eğitimi alanında öz yeterlik konulu hazırlanan lisansüstü tezlerin üniversitelere göre dağılımları ortaya konulmuştur.

Tablo 4

Öz Yeterlik ile İlgili Lisansüstü Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

	Üniversite	f	%
Tez	Ahi Evran Üniversitesi	1	3
	Akdeniz Üniversitesi	1	3
	Atatürk Üniversitesi	3	9
	Bursa Uludağ Üniversitesi	1	3
	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	6	18
	Dokuz Eylül Üniversitesi	4	12
	Fırat Üniversitesi	2	6
	Gazi Üniversitesi	4	12
	Gaziantep Üniversitesi	2	6
	Hacettepe Üniversitesi	1	3
	Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	1	3
	Kafkas Üniversitesi	1	3
	Kırıkkale Üniversitesi	1	3
	Marmara Üniversitesi	2	6
	Necmettin Erbakan Üniversitesi	1	3
	Niğde Üniversitesi	1	3
	Sakarya Üniversitesi	1	3
Siirt Üniversitesi	1	3	
Toplam		34	100

Tablo 4'te Türkçe eğitimi alanında hazırlanmış öz yeterlik ile ilgili lisansüstü tezlerin üniversitelere göre dağılımları görülmektedir. Bulgulara göre, öz yeterlik konulu 18 farklı üniversitede lisansüstü tez hazırlanmıştır. Konuyla ilgili en fazla tez sırasıyla Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi ($f=6$), Dokuz Eylül Üniversitesi ($f=4$), Gazi Üniversitesi ($f=4$), Atatürk Üniversitesi ($f=3$), Fırat Üniversitesi, Marmara Üniversitesi ve Gaziantep Üniversitesi'nde ($f=2$) hazırlanmıştır. Buna karşın diğer 11 üniversitede sadece 1 lisansüstü tezin hazırlandığı saptanmıştır.

Türkçe Eğitimi Alanında Hazırlanmış Öz Yeterlik İle İlgili Çalışmaların Araştırma Yöntemlerine Göre Dağılımı

Bu kısımda, Türkçe eğitimi alanında öz yeterlik konulu hazırlanan lisansüstü tez ve makalelerde araştırmacıların tercih ettikleri araştırma yöntemlerine yönelik bulgular ortaya konulmuştur.

Tablo 5

Öz Yeterlik ile İlgili Çalışmaların Araştırma Yöntemlerine Göre Dağılımı

	Araştırma Yöntemi	f	%
Makale	Nitel	6	6,45
	Nicel	76	81,72
	Karma	11	11,83
Toplam		93	100
Tez	Nitel	2	5,58
	Nicel	25	73,53
	Karma	7	20,59
Toplam		34	100

Tablo 5'te Türkçe eğitimi alanında hazırlanmış öz yeterlik ile ilgili çalışmaların araştırma yöntemlerine göre dağılımı görülmektedir. Bulgulara göre, öz yeterlik konulu bilimsel makale ve lisansüstü tezlerde daha çok nicel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Nicel araştırma yöntemiyle 76

makale ve 25 lisansüstü tez hazırlanmıştır. Ayrıca 7 makalede ve 2 tezde nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Bunun yanında makalelerin 11'inde tezlerin ise 7'sinde karma araştırma yöntemi kullanılmıştır.

Türkçe Eğitimi Alanında Hazırlanmış Öz Yeterlik İle İlgili Çalışmaların Örneklem Büyüklüklerine Göre Dağılımı

Bu kısımda, Türkçe eğitimi alanında öz yeterlik konulu hazırlanan lisansüstü tez ve makalelerin örneklem büyüklüklerine göre dağılımları ortaya konulmuştur.

Tablo 6

Öz Yeterlik ile İlgili Çalışmaların Örneklem Büyüklüklerine Göre Dağılımı

	Örneklem Aralığı	f	%
Makale	1-10	1	1,08
	11-30	3	3,23
	31-300	18	19,35
	101-300	43	46,24
	301-1000	24	25,81
	1000'den Fazla	4	4,30
Toplam		93	100
Tez	1-10	1	2,94
	11-30	-	-
	31-100	7	20,59
	101-300	13	38,24
	301-1000	10	29,41
	1000'den Fazla	3	8,82
Toplam		34	100

Tablo 6'da Türkçe eğitimi alanında hazırlanmış öz yeterlik ile ilgili bilimsel çalışmaların örneklem büyüklüklerine göre dağılımı görülmektedir. Bulgulara göre, bilimsel makalelerde en fazla tercih edilen örneklem aralığı 101-300'dür. Bu aralığı sırasıyla 301-1000 ve 31-300 örneklem aralığı takip etmektedir. Lisansüstü tezlerde ise bilimsel makalelerde olduğu gibi en fazla tercih edilen örneklem aralığının 101-300 olduğu tespit edilmiştir. Bu aralığı 301-1000 ve 31-100 aralığı takip etmektedir.

Türkçe Eğitimi Alanında Hazırlanmış Öz Yeterlik İle İlgili Çalışmaların Örneklem/Çalışma Gruplarına Göre Dağılımı

Bu kısımda, Türkçe eğitimi alanında öz yeterlik konulu hazırlanan lisansüstü tez ve makalelerin örneklem/ çalışma gruplarına göre dağılımları ortaya konulmuştur.

Tablo 7

Öz Yeterlik ile İlgili Çalışmaların Örneklem/Çalışma Gruplarına Göre Dağılımı

	Örneklem/Çalışma Grupları	f	%
Makale	Ortaokul Öğrencileri	35	37,63
	Türkçe Öğretmenleri ve Öğr. Adayları	41	44,09
	Özel Eğitim Kurumları	2	2,15
	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kurumları	1	1,08
	TÖMER, YEE, PİCTES	14	15,05
	Toplam		93
Tez	Ortaokul Öğrencileri	13	38,24
	Türkçe Öğretmenleri ve Öğr. Adayları	12	35,29
	Özel Eğitim Kurumları		
	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kurumları		
	TÖMER, YEE, PİCTES	9	26,47
	Toplam		34

Tablo 7’de Türkçe eğitimi alanında hazırlanmış öz yeterlik ile ilgili bilimsel çalışmaların örneklem/çalışma gruplarına dağılımı görülmektedir. Bulgulara göre, bilimsel makalelerde en fazla tercih edilen çalışma grubu *Türkçe öğretmenleri ve öğretmen adayları*dır. Lisansüstü tezlerde ise çalışma grubu olarak en fazla *ortaokul öğrencileri* tercih edilmiştir.

Türkçe Eğitimi Alanında Hazırlanmış Öz Yeterlik İle İlgili Çalışmaların Konu Alanlarına Göre Dağılımı

Bu kısımda, Türkçe eğitimi alanında öz yeterlik konulu hazırlanan lisansüstü tez ve makalelerin konu alanlarına göre dağılımları ortaya konulmuştur.

Tablo 8

Öz Yeterlik ile İlgili Çalışmaların Konu Alanlarına Göre Dağılımı

	Konu Alanı	f	%
Makale	Temel dil becerileri	45	48,39
	Türkçe dersi öz yeterlik algısı	4	4,30
	Türkçe öğretmenleri ve öğretmen adayları	10	10,75
	Ölçek geliştirme	17	18,28
	Yöntem-teknik	7	7,53
	Teknoloji	10	10,75
Toplam		93	100
Tez	Temel dil becerileri	18	52,94
	Türkçe dersi öz yeterlik algıları	2	5,88
	Türkçe öğretmenleri ve öğretmen adayları	9	26,47
	Ölçek geliştirme	1	2,94
	Teknoloji	2	5,88
	Dil bilgisi	1	2,94
	Ölçme ve değerlendirme	1	2,94
Toplam		34	100

Tablo 8’de Türkçe eğitimi alanında hazırlanmış öz yeterlik ile ilgili çalışmaların konu alanlarına göre dağılımı görülmektedir. Bulgulara göre, makale ve lisansüstü tezlerde en fazla tercih edilen konu alanı *temel dil becerileridir*. Bu konu alanını ölçek geliştirme çalışmaları takip etmektedir. Bunu Türkçe öğretmenleri ve öğretmen adaylarına yönelik çalışmaların izlediği tespit edilmiştir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

2009-2022 yılları arasında Türkçe eğitimi alanında hazırlanmış öz yeterlik ile ilgili bilimsel makale ve lisansüstü tezlerin eğilimlerini belirlemeyi amaçlayan araştırmada, 127 farklı çalışma tespit edilmiştir. Bu çalışmaların 28’i yüksek lisans, 6’sı doktora türünde lisansüstü tezlerden, 93’ü ise bilimsel makalelerden oluşmaktadır. Araştırmada ulaşılan bulgulardan hareketle şu sonuçlar elde edilmiştir:

Araştırma kapsamında incelenen çalışmaların yıllara göre dağılımı incelendiğinde, makalelerin en fazla 2021 ($f=14$) yılında yoğunlaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Ardından sırasıyla en fazla çalışma 2020 ($f=12$), 2018 ($f=11$), 2016 ($f=11$), 2017 ($f=9$), 2019 ($f=9$) yıllarında yapılmıştır. Lisansüstü tezlerde ise en fazla çalışmanın 2019 ($f=15$) yılında yapıldığı; bu yılı 2014 ($f=5$) ve 2015 ($f=3$) yıllarının takip ettiği tespit edilmiştir. Maden, Durmaz ve Sayal’ın (2022) drama yöntemine yönelik araştırmaları konu alan çalışmasında, makalelerin en fazla 2013 ve 2019 yıllarında hazırlandığı, lisansüstü tezlerin ise bu çalışmayla benzer bir şekilde 2019 yılında artış gösterdiği belirlenmiştir. Güler ve Mert’in (2022) Bloom taksonomisine yönelik çalışmaları konu alan araştırmalarında, çalışmaların 2020 yılında yoğunlaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Kemiksiz’in (2021) yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ders kitapları üzerine yapılan çalışmaların eğilimleri ile ilgili analizinde, makale ve tezlerin 2019 yılında yoğunlaştığı belirlenmiştir. Demir, Peler ve Yıldız’ın (2021) yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanında nicel araştırma yöntemlerinden faydalanılarak hazırlanan lisansüstü tezlere yönelik çalışmasında, bu çalışmayla benzer bir sonuca ulaşılarak 2019

yılında bir yoğunluğun söz konusu olduğu saptanmıştır. Akçay ve Tunagür'ün (2017) değerlerin tespitine yönelik hazırlanan yüksek lisans tezlerine ile ilgili analizinde, en fazla çalışmanın 2014 yılında hazırlandığı tespit edilmiştir.

Öz yeterlik ile ilgili makalelerin yazar sayılarına göre dağılımı incelendiğinde, en fazla iki yazarlı ($f=48$) çalışmaların tercih edildiği belirlenmiştir. Ardından sırasıyla tek yazarlı ($f=36$), üç yazarlı ($f=5$), dört yazarlı ($f=3$) çalışmaların hazırlandığı saptanmıştır. Beş yazarlı ve altı yazarlı çalışmaların sadece birer makalede tercih edildiği görülmüştür. Kemiksiz'in (2021) ilgili araştırmasında, bu çalışmayla benzer bir sonuca ulaşılarak en fazla çalışmanın iki yazarlı olduğu tespit edilmiştir. Ustabulut'un (2021) yansıtıcı düşünme uygulamalarına ilişkin araştırmalara yönelik yaptığı incelemede de en fazla çalışmanın iki yazarlı olduğu belirlenmiştir. Biçer ve Alan'ın (2018) Türk soylulara Türkçe öğretimi ile ilgili hazırlanan çalışmalara dair incelemesinde ise, en fazla çalışmanın tek yazarlı olduğu saptanmıştır. Dönmez ve Gündoğdu'nun (2016) Türkçe öğretim programlarına yönelik çalışmasında da bu araştırmaya benzer biçimde en fazla iki yazarlı çalışmalara rastlandığı görülmüştür. Mutlu'nun (2018) *Ana Dili Eğitimi Dergisi'nde* yayınlanan araştırmalara yönelik analizinde, çalışmaların büyük bir çoğunluğunun bir ve iki yazarlı olduğu tespit edilmiştir.

Öz yeterlik ile ilgili lisansüstü tezlerin türüne (yüksek lisans ve doktora) göre dağılımları incelendiğinde, en fazla lisansüstü çalışmanın yüksek lisans ($f=28$) düzeyinde hazırlandığı; doktora düzeyinde ise 6 tezin hazırlandığı belirlenmiştir. Maden ve Önal'ın (2021) yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ile ilgili lisansüstü tezlere yönelik incelemesinde, tezlerin büyük bir çoğunluğunun yüksek lisans tezi olduğu saptanmıştır. Erol'un (2021) yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde söz varlığı ve sözcük öğretimi üzerine hazırlanan lisansüstü tezlere yönelik yaptığı incelemede de belirlenen 98 lisansüstü tezin 83'ü yüksek lisans, 15'i ise doktora tezlerinden oluştuğu belirlemiştir. Akdeniz ve Batur'un (2020) Türkçe eğitiminde değerler eğitimi konusunda hazırlanan lisansüstü tezlere yönelik araştırmasında, incelenen 88 lisansüstü çalışmanın 85'inin yüksek lisans tezi olduğu tespit edilmiştir. Demir, Yıldız ve Peler'in (2022) yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanındaki lisansüstü çalışmalara dair analizinde, belirlenen 366 lisansüstü çalışmanın 316'sının yüksek lisans tezi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Maden'in (2021) Türkçe ders kitaplarını konu alan lisansüstü çalışmalara dair araştırmasında, konuyla ilgili 358 lisansüstü tez tespit edilmiş ve bu tezlerin 339'unun yüksek lisans tezi olduğu saptanmıştır. Kanat'ın (2021) dil bilgisi öğretimi ile ilgili lisansüstü tezlerin yönelimlerine yönelik yaptığı incelemesinde de 44 lisansüstü tez tespit edilmiş ve bu tezlerin 40'ının yüksek lisans tezi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Öz yeterlik ile ilgili lisansüstü tezlerin üniversitelere göre dağılımına bakıldığında, öz yeterlik ile ilgili lisansüstü çalışmaların en fazla *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nde* ($f=6$) hazırlandığı görülmüştür. Bu üniversiteyi *Gazi Üniversitesi* ve *Dokuz Eylül Üniversitesi* ($f=4$) takip etmektedir. Sallabaş ve Polat'ın (2022) yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde teknoloji tabanlı konular üzerine hazırlanan lisansüstü çalışmalara yönelik incelemesinde, bu çalışmayla benzer olarak en fazla çalışmanın *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nde* hazırlandığı tespit edilmiştir. Turan, Sevim ve Tunagür'ün (2018) Türkçe eğitimi alanındaki doktora tezlerinin özet kısımlarına yönelik incelemesinde, en fazla çalışmanın *Atatürk Üniversitesi'nde* hazırlandığı belirlenmiştir. Şeref'in (2019) Türkçe öğretiminde şiir üzerine hazırlanan tezlere yönelik yaptığı değerlendirmede, en fazla çalışmanın *Dokuz Eylül Üniversitesi* ve *Atatürk Üniversitesi'nde* hazırlandığı sonucuna ulaşmıştır. Özçakmak'ın (2017) Türkçe eğitiminde hazırlanan lisansüstü çalışmalardaki yeni yönelimlere yönelik yaptığı incelemede, en fazla çalışmanın *Gazi Üniversitesi'nde* hazırlandığını tespit edilmiştir. Akdeniz ve Haydaroğlu'nun (2021) dört temel dil becerisiyle ilgili lisansüstü tezlere yönelik yaptıkları analizde, en fazla çalışmanın *Gazi Üniversitesi'nde* yapıldığı görülmüştür. Maden'in (2021) yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ders kitapları ile ilgili hazırlanan tezlere yönelik araştırmasında ise en fazla çalışmanın *İstanbul Üniversitesi'nde* yapıldığı ortaya konulmuştur.

Öz yeterlik ile ilgili lisansüstü tezlerin ve makalelerin araştırma yöntemlerine göre dağılımı incelendiğinde, lisansüstü tezler ve makalelerde en fazla tercih edilen araştırma yönteminin nicel araştırma yöntemi olduğu tespit edilmiştir. En az tercih edilen araştırma yöntemi ise nitel araştırma yöntemidir. Şahin, Çiftçi ve Başbayrak'ın (2020) Türkçe eğitiminde teknoloji destekli hazırlanan

tezler üzerine yaptığı çalışmada, bu çalışmayla benzer bir sonuca ulaşılarak tezlerin çoğunluğunun nicel araştırma yönteminden yararlanılarak hazırlandığı tespit edilmiştir. Karagöz ve Şeref'in (2021) Türkçe eğitimi alanında hazırlanan doktora çalışmalarına yönelik incelemesinde, doktora tezlerinin diğer araştırma yöntemlerine oranla karma araştırma yöntemini daha fazla tercih ettiği belirlenmiştir. Arı, Yaşar ve İstanbullu'nun (2020) Türkçe öğretmen adaylarını konu edinerek hazırlanan makalelere yönelik çalışmasında, hazırlanan makalelerin çoğunda araştırma yönteminin belirtilmediği; belirtilenlerin ise nitel araştırma yaklaşımdan faydalandığı görülmüştür. Eyüp'ün (2020) Türkçe öğretmenleri ile ilgili lisansüstü çalışmalara yönelik yaptığı incelemede, bu çalışmayla benzer sonuçlara ulaşılarak tezlerde nicel araştırma yönteminin daha fazla tercih edildiği ortaya konulmuştur. Güler ve Mert'in (2022) Türkçe eğitiminde Bloom taksonomisinden faydalanılarak hazırlanan çalışmalara dair incelemesinde, araştırmacıların büyük bir çoğunluğunun nitel araştırma yönteminden yararlanarak çalışmalarını yapılandıklarını tespit edilmiştir.

Öz yeterlik ile ilgili çalışmaların örneklem büyüklüklerine göre dağılımına bakıldığında, bilimsel makalelerde en fazla tercih edilen örneklem aralığının 101-300 ($f=43$) olduğu, bu örneklem aralığını 301-1000 ($f=24$), 31-100 ($f=18$), 1000'den fazla ($f=4$), 11-30 ($f=3$) ve 1-10 ($f=1$) örneklem aralıklarının takip ettiği sonucuna varılmıştır. Lisansüstü tezlerde ise bilimsel makalelerde olduğu gibi en fazla tercih edilen örneklem aralığının 101-300 ($f=13$) olduğu saptanmıştır. Bu örneklem aralığını 301-1000 ($f=10$), 31-100 ($f=7$), 1000'den fazla ($f=3$) ve 1-10 ($f=1$) aralıklarının takip ettiği tespit edilmiştir. Bunun yanında lisansüstü tezlerde 11-30 örneklem aralığı kullanılarak oluşturulan tez bulunmamaktadır. Demir, Peler ve Yıldız'ın (2021) yabancı dil olarak Türkçe eğitimi alanında nicel araştırma yöntemleri kullanılarak hazırlanan lisansüstü tezlerle yönelik çalışmasında, en fazla tercih edilen örneklem aralığının 0-30 olduğu belirlenmiştir. Dönmez ve Gündoğdu'nun (2016) Türkçe dersi öğretim programlarına yönelik yaptıkları incelemede ise en fazla tercih edilen örneklem aralığının 31-100 olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Öz yeterlik ile ilgili tezlerin ve makalelerin örneklem/çalışma gruplarına göre dağılımlarına bakıldığında, bilimsel makalelerde en fazla tercih edilen çalışma grubunun *Türkçe öğretmenleri ve öğretmen adayları* ($f=41$) olduğu, bu çalışma grubunun ardından *ortaokul öğrencileri* ($f=35$), *TÖMER*, *YEE*, *PİCTES* kurumlarında öğrenim gören öğrencilerin çalışma grubu olarak seçildiği görülmüştür. Lisansüstü tezlerde ise en fazla tercih edilen çalışma grubunun *ortaokul öğrencileri* ($f=13$) olduğu ardından *Türkçe öğretmenleri ve öğretmen adayları* ($f=12$) ve *TÖMER*, *YEE*, *PİCTES* ($f=9$) çalışma grupları tercih edilmiştir. Ersoy ve Ersoy'un (2021) yaptığı çalışmada, en fazla tercih edilen çalışma grubunun *TÖMER öğrencileri* olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Maden ve Önal'ın (2021) ilgili araştırmalarında, çalışmalarda en fazla tercih edilen örneklem grubunun *TÖMER öğrencileri* olduğu tespit edilmiştir.

Öz yeterlik ile ilgili çalışmaların konu alanına göre dağılımına bakıldığında, bilimsel makalelerde en fazla tercih edilen konu alanının temel dil becerileri olduğu saptanmıştır. Bu konu alanını ölçek geliştirme çalışmalarının takip ettiği görülmüştür. Bu konu alanlarını Türkçe öğretmenleri ve adayları ($f=10$) ve teknoloji ($f=10$) kullanımlarına göre öz yeterlik algılarını belirlemeye yönelik çalışmaların takip ettiği belirlenmiştir. Ardından yöntem ve teknik ve Türkçe dersi öz yeterlik algısı konu alanlarının geldiği tespit edilmiştir. Lisansüstü tezlerde de makalelerde olduğu gibi en fazla yer bulan konu alanının temel dil becerileri ($f=18$) olduğu görülmüştür. Güler ve Mert'in (2022) ilgili çalışmasında, en fazla tercih edilen araştırma konusunun *ders/çalışma/öğretmen kılavuz kitabı* olduğunu saptanmıştır. Kemiksiz'in (2021) ilgili araştırmasında, en fazla çalışılan konunun kültürel unsurlar/kültür aktarımı ve söz varlığı olduğu tespit edilmiştir. Demir, Peler ve Yıldız (2021) da çalışmasında, araştırmacıların en fazla dil öğreniminde duyuşsal özellikler konusu üzerinde yoğunlaştığı sonucuna ulaşmıştır.

Araştırma sonucunda, Türkçe eğitimi alanında hazırlanmış öz yeterlik ile ilgili makalelerin en fazla 2021 ve lisansüstü tezlerin ise 2019 yılında hazırlandığı görülmüştür. Konuyla ilgili makalelerin daha çok iki yazarlı olduğu tespit edilmiştir. Lisansüstü düzeyde öz yeterlikle ilgili en fazla yüksek lisans düzeyinde çalışma yapıldığı, bununla birlikte konuyla ilgili tezlerin en fazla Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesinde hazırlandığı belirlenmiştir. Konuyla ilgili çalışmaların en fazla temel dil

becerileri konu alanında hazırlandığı tespit edilmiştir. Öz yeterlik ile ilgili tespit edilen çalışmalarda daha çok nicel araştırma modellerinin tercih edildiği görülmüştür. Konuyla ilgili çalışmaların daha çok 101-300 aralığındaki örneklerde gerçekleştirildiği ve lisansüstü tez ve makalelerde en fazla tercih edilen örneklem/çalışma grubunun ortaokul öğrencileri olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma sonuçlarından yola çıkarak aşağıdaki öneriler sunulabilir:

Türkçe eğitimi ve öğretimi alanında hazırlanmış olan öz yeterlik konulu lisansüstü çalışmaların daha çok yüksek lisans düzeyinde hazırlandığı görülmektedir. Doktora düzeyinde ise çalışmaların sınırlı olduğu belirlenmiştir. Bu nedenle öz yeterlik ile ilgili doktora düzeyinde tezler hazırlanabilir.

Araştırma kapsamında incelenen çalışmalarda örneklem büyüklüğü olarak 101-300 aralığının tercih edildiği ve genel olarak nicel araştırma modellerinin izlendiği anlaşılmaktadır. Konuyla ilgili yapılacak yeni çalışmalarda daha büyük örneklem ve nitel araştırma modelleri tercih edilebilir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Çalışmaya birinci yazar %50, ikinci yazar %50 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması

Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- Akçay, A. ve Tunagür, M. (2017). Türkiye’de değerlerin tespitine yönelik yapılmış yüksek lisans tezleri üzerine bir içerik analizi. *EKEV Akademi Dergisi*, 71, 53-72.
- Arı, G., Yaşar, M. S. ve İstanbullu, E. (2020). Türkçe öğretmeni adaylarıyla ilgili yayımlanan makalelerin incelenmesi (2014-2018). *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 8(2), 487-508.
- Aslan, C. (2010). Türkçe eğitimi programlarında lisansüstü öğrenim gören öğrencilerin akademik öz yeterliklerine ilişkin görüşleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19, 87-115.
- Aydeniz, S. ve Haydaroğlu, M. (2021). Dört temel dil becerisi alanında yapılan lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi. *Türkiye Eğitim Dergisi*, 6(1), 200-216.
- Bandura, A. (1982). Self-Efficacy mechanism in human agency. *American Psychologist*, 37, 122-147.
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change, *Psychological Review*, 84, 191-215.
- Batur, Z. ve Akdeniz, T. (2020). Değerler eğitimiyle ilgili yapılan tezler üzerine bir inceleme: Türkçe eğitimi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 1-11.
- Biçer, N. (2017). Yabancılara Türkçe öğretimi alanında yayımlanan makaleler üzerine bir analiz çalışması. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27, 236-247.
- Biçer, N. ve Alan, Y. (2019). Türk soylulara Türkçe öğretimi ile ilgili çalışmalara genel bir bakış. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29(1), 143-157.

- Demir, T. (2013). İlköğretim sisteminin yaratıcı yazma becerileri ile yazma özyeterlik algısı ilişkisi üzerine bir çalışma. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 2(1), 84-114.
- Demir, T. T. (2021). Türkçe eğitimi alanında nicel araştırma yöntemleri kullanılarak yapılan doktora tezlerindeki eğilimler. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 9(2), 543-560.
- Demir, T. T. ve Çalışkan, G. (2021). Türkçe eğitimi alanında nitel araştırma yöntemleri kullanılarak yapılan doktora tezlerindeki eğilimler. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 10(4), 1412-1429.
- Demir, T. T., Güler Yıldız, A. ve Peler, M. (2022). Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanında nitel araştırma yöntemleri kullanılarak yapılan lisansüstü tezlerdeki eğilimler. *Çocuk Edebiyat ve Dil Eğitimi Dergisi*, 5(1), 59-82.
- Demir, T. T., Peler, M. ve Güler Yıldız, A. (2021). Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanında nicel araştırma yöntemleri kullanılarak yapılan lisansüstü tezlerdeki eğilimler. *Uluslararası Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Dergisi*, 4(2), 185-204.
- Dönmez, B. ve Gündoğdu, K. (2016). 2000-2016 yılları arasında Türkçe öğretim programları alanında yayımlanan makale ve tezlerin analizi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 5(4), 2109-2125.
- Durukan E. ve Maden S. (2012). Türkçe dersi özyeterlik algısı ölçeği (TDÖAÖ): Güvenirlik ve geçerlik çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (43), 164-173.
- Ekici, G. (2008). Sınıf yönetimi dersinin öğretmen adaylarının öğretmen öz-yeterlik algı düzeyine etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35, 98-110.
- Erdem, M. D., Gün, M., Şengül, M. ve Özkan, E. (2015). Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanında yazılmış bilimsel makalelerde geçen anahtar sözcüklere ilişkin bir içerik analizi. *Ondokuz Mayıs University Journal of Education Faculty*, 34(1), 213-237.
- Erol, S. (2021). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde söz varlığı ve sözcük öğretimi üzerine bir değerlendirme: 1981-2021 lisansüstü tezler. *Aydın Tömer Dil Dergisi*, 6(1), 103-120.
- Eyüp, B. (2020). *Türkçe öğretmenleri ile ilgili yapılan lisansüstü tezlerin eğilimleri: bir içerik analizi (2000-2019)*. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 21, 536-558.
- Genç Ersoy, B. ve Ersoy, M. (2021). Teknoloji destekli Türkçe öğretimi üzerine yayınlanan makalelerin içerik analizi: ULAKBİM-TR Dizin örneği. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(3), 810-829.
- Güler, A., Halıcıoğlu, M.B. ve Taşğın, S. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yay.
- Güler, M. ve Mert, O. (2022). Türkçe eğitimi alanında yenilenmiş Bloom taksonomisini temel alarak yapılan akademik çalışmaların incelenmesi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(35), 1089-1118.
- Hamzadayı, E. ve Büyükkız, K.K. (2015). Türkçe öğrenen yabancı öğrencilerin konuşma becerisi öz-yeterlik algıları ile kişilik tipleri arasındaki ilişki. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 19(1), 297-312.

- Kanat, A. (2021). Türkçe ders kitaplarında dil bilgisi öğretimi konulu lisansüstü tezlerin yönelimleri üzerine bir değerlendirme. *İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 19-34.
- Karagöz, B. ve Şeref, İ. (2021). Türkçe eğitimi doktora tezlerine bütünsel bir yaklaşım (1995-2020). *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 46, 43-68.
- Kemiksiz, Ö. (2021). Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ders kitapları üzerine yapılan araştırmaların eğilimleri. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi, Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Özel Sayısı*, 34-56.
- Kemiksiz, Ö. (2022). Türkçe öğretiminde kaygı üzerine yapılan çalışmaların eğilimleri. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(1), 31-48.
- Kurudayıoğlu, M. ve Kana, F. (2013). Türkçe öğretmeni adaylarının dinleme becerisi ve dinleme eğitimi özyeterlik algıları. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(2), 245-258.
- Kurudayıoğlu, M. ve Çelik, G. (2013). Türkçe öğretmeni adaylarının okumaya ve okuma eğitimine ilişkin özyeterlik algıları. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(4), 109-138.
- Maden, S. (2014). Türkçe öğretmenlerinin drama yöntemini kullanmaya yönelik öz yeterlikleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(14), 259-274.
- Maden, A. (2020). Ortaokul öğrencilerinin Türkçe dersi öz yeterlik algıları. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 9(3), 1136-1150.
- Maden, S. (2021). Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ders kitapları ile ilgili lisansüstü tezlerin analizi. *Kuram ve Uygulamada Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 90-102.
- Maden, S. (2021). Türkçe ders kitapları ile ilgili lisansüstü tezlerin eğilimleri: Bir içerik analizi. *Türkiye Eğitim Dergisi*, 6(1), 30-45.
- Maden, S. ve Önal, A. (2021). Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ile ilgili lisansüstü tezlerin araştırma eğilimleri. *Uluslararası Eğitim Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 7(1), 42-56.
- Maden, S., Durmaz, N. ve Sayal, A. (2022). Türkçe öğretiminde drama yönteminin kullanımıyla ilgili araştırmaların eğilimleri. *Türkiye Eğitim Dergisi*, 7(1), 146-170.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber*. (S. Turan, çev.). Ankara: Nobel Akademik.
- Miles, M. B., and Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded Sourcebook*. (2nd ed). Thousand Oaks, CA: Sage
- Mutlu, H. H. (2018). Ana Dili Eğitimi Dergisi'nde yayınlanan araştırmaların eğilimleri: İçerik analizi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 6(4), 1196-1209.
- Önal, A. ve Maden, S. (2021). Türkçe eğitimi ile ilgili 2015-2019 yılları arası lisansüstü tezlerin araştırma eğilimleri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(3), 929-941.
- Özçakmak, H. (2017). Türkçe eğitimi lisansüstü araştırmalarında yeni yönelimler (2011-2015). *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 6(3), 1607-1618.
- Özden, M. (2018). Türkçe eğitimi lisans öğrencilerinin konuşma becerisi öz yeterlikleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 7(3), 1917-1930.

- Özerkan, E. (2007). *Öğretmenlerin Öz-Yeterlik algıları ile öğrencilerin sosyal bilgiler benlik kavramları arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Çetin, B. (2007). *Yeni ilköğretim programı (2005) uygulamalarının ilköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin çalışma alışkanlıkları ile öz yeterliliklerine etkisi ve öğrencilerin program hakkındaki görüşleri*. Yayınlanmamış doktora tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Şahin, A. (2018). Sınıf ve Türkçe öğretmeni adaylarının drama yöntemini kullanmaya yönelik algılarının ve öz yeterlik düzeylerinin belirlenmesi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(1), 1-13.
- Şahin, A., Başbayrak, M. ve Çiftçi, B. (2020). Teknoloji destekli Türkçe eğitimi tezlerinin eğilimleri. *Uluslararası Eğitim Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 6(2), 98-114.
- Şahin, Ç., Kurudayıoğlu, M. Tunçel, H. ve Öztürk, Y.A. (2013). Türkçe öğretmeni adaylarının lisans düzeyinde verilen yabancılara Türkçe öğretimi (YTÖ) dersine yönelik özyeterlik algıları. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 1(2), 36-45.
- Sallabaş, F. ve Polat, T. (2022). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde teknoloji tabanlı konular üzerine yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Aydın Tömer Dil Dergisi*, 7(2), 183-212.
- Saracaloğlu, A. S., Karasakaloğlu, N. ve Gencel, İ. E. (2010). Türkçe öğretmenlerinin özyeterlik düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(33), 265-283.
- Senemoğlu, N. (2015). *Gelişim, öğrenme ve öğretim kuramdan uygulamaya*. (24. Basım). Ankara: Yargı Yayınları.
- Şengül, K. (2018). Türkçeyi yabancı dil olarak öğretenlerin öz yeterlik algılarının incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 6(3), 538-552.
- Şeref, İ. (2019). Türkçe öğretiminde şiir üzerine yapılan lisansüstü tezlerin değerlendirilmesi. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, 335-350.
- Turan, L., Sevim, O. ve Tunagür, M. (2018). Türkçe eğitimi alanında hazırlanan doktora tez özetlerine yönelik bir içerik analizi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2018(11), 29-44.
- Türkben, T. (2018). Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanında lisansüstü çalışmaların değerlendirilmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 7(4), 2464-2479.
- Türker, M. S. (2019). Yabancı dil olarak Türkçe öğretenlerin eğitim teknolojisi standartları öz-yeterlik algılarının incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 7(3), 574-596.
- Urhan, İ. (2013) *Türkçe öğretmeni adaylarının yansıtıcı düşünme ile öğretmen öz yeterlik algısı arasındaki ilişkinin incelenmesi (Niğde üniversitesi örneği)*. Niğde Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Niğde.
- Ustabulut, M. Y. (2021). Türkçe öğretiminde yansıtıcı düşünme uygulamalarına ilişkin araştırmaların eğilimleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 10(3), 1089-1104.

- Ülper, H. ve Bağcı, H. (2012). Türkçe öğretmeni adaylarının öğretmenlik mesleğine dönük öz yeterlik algıları. *Turkish Studies*, 7(2). 1115-1131.
- Varışoğlu, B., Şeref, İ. ve Yılmaz, İ. (2012). Türkçe öğretmeni adaylarının zaman yönetimi algılarına yönelik bir içerik analizi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(2), 377-394.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (5. baskı). Ankara: Seçkin Yay.

Extended Abstract

Introduction

Social cognitive learning theorists have suggested that students' self-efficacy beliefs, their own perceptions of their level of fulfilling certain academic tasks, are the main determinants of academic motivation, preferences, and performance. This belief in self-capacity affects motivation by directing effort and patience as well as the anxiety experienced by students for their academic tasks (Çetin, 2007, p.65). Self-efficacy affects one's belief in one's interests, abilities, efficacy, and potential. Bandura (1982, cited in Senemoğlu, 2015:234) states that self-efficacy judgments are fed from four basic sources. These resources are the experiences of the individual himself; information gained from previous experiences with success or failure. Knowledge gained through indirect experiences; Judgments in which the person makes comparisons about whether he will be successful or unsuccessful based on the success of other people. Verbal persuasion: The person considers what he says to the people around him about the skills he has, and the advice and recommendations that he will be successful or unsuccessful affect his self-efficacy judgment. Psychological conditions; can be explained as feedback from the body.

Method

This research was planned according to the qualitative research approach. According to Merriam, qualitative research aims to make a judgment about the processes of understanding and making sense of life, to outline how this meaning-making process develops, and to describe how human experiences are interpreted (Merriam, 2013). Qualitative research is a research approach that aims to investigate and understand social phenomena in the environment they live in, with an approach that aims to form a theory, in which the qualitative process is followed to reveal events and perceptions in a natural environment with a holistic and realistic understanding (Yıldırım and Şimşek, 2008, p. 39).

Findings

Studies on self-efficacy in the field of Turkish education; years, the number of authors of the articles, the type of theses, the universities of the theses, research methods, sample sizes, sample/study groups and their distribution according to the subject areas. In this context, it was seen that the articles were prepared in 2021 and the postgraduate theses were prepared in 2019. It has been determined that the articles on the subject have mostly two authors. It was determined that the most studies on self-efficacy at the graduate level were conducted at the graduate level. However, it was determined that most of the theses related to the subject were prepared in Çanakkale Onsekiz Mart University. It has been observed that more quantitative research models are preferred in studies related to self-efficacy. It was determined that the studies related to self-efficacy were mostly carried out in the samples between 101-300. Again, it was determined that the most preferred sample/study group in the postgraduate theses and articles examined were secondary school students. It has been determined that the most preferred subject area in studies on self-efficacy in the field of Turkish education is basic language skills.

Conclusion, Discussion and Recommendations

127 different studies were identified in the research, which aimed to determine the tendencies of scientific articles and postgraduate theses on self-efficacy prepared in the field of Turkish education between 2009-2022. 34 of these studies consist of postgraduate theses and 28 of these studies consist of postgraduate theses and 6 are doctoral theses. In addition, it was determined that 93 studies were in the article type. Based on the findings of the research, the following results were obtained:

When the distribution of the studies examined within the scope of the research is examined by years, it is concluded that the articles are mostly concentrated in 2021 (f=14). Then, the most studies were conducted in 2020 (f=12), 2018 (f=11), 2016 (f=11), 2017 (f=9), 2019 (f=9), respectively. In the postgraduate theses, the most work was done in 2019 (f=15); It was determined that this year was followed by 2014 (f=5) and 2015 (f=3). In the study of Maden, Durmaz and Sayal (2022), on research on drama method, it was determined that the most articles were prepared in 2013 and 2019, and the postgraduate theses increased in 2019, similar to this study.

When the distribution of the articles examined in the research according to the number of authors was examined, it was determined that the studies with two authors (f=48) were preferred at most. Then, it was determined that studies with one author (f=36), three authors (f=5) and four authors (f=3) were prepared, respectively. It was observed that studies with five authors and six authors were preferred in only one article. In the related study of Bosssiz (2021), a similar result was reached with this study, and it was determined that the highest number of studies had two authors. In Ustabulut's (2021) review of research on reflective thinking practices, it was determined that the largest number of studies were with two authors.

When the distribution of the postgraduate theses examined within the scope of the research according to the type (master-doctorate) is examined, it is seen that the most postgraduate studies were prepared at the master's level (f=28); At the doctoral level, it was determined that 6 theses were prepared. In the examination of Maden and Önal (2021) on postgraduate theses related to teaching Turkish as a foreign language, it was determined that the majority of theses were postgraduate theses.

When the distribution of the postgraduate theses examined within the scope of the research according to the universities is examined, it was determined that the postgraduate studies on self-efficacy were mostly prepared in Çanakkale Onsekiz Mart University (f=6). It was determined that this university was followed by Gazi University and Dokuz Eylül University (f=4).

When the distribution of postgraduate theses and articles examined within the scope of the research is examined according to research methods, it has been determined that the most preferred research method in postgraduate theses and articles is the quantitative research method. The least preferred research method is the qualitative research method. In the study of Şahin, Çiftçi, and Başbayrak (2020) on technology-supported theses in Turkish education, a similar result was reached with this study, and it was determined that the majority of theses were prepared using the quantitative research method.

Considering the distribution of the studies examined within the scope of the research according to sample sizes, it was determined that the most preferred sample range in scientific articles was 101-300 (f=43). This sample range is 301-1000 (f=24), 31-100 (f=18), more than 1000 (f=4), 11-30 (f=3) and 1-10 (f=1) sample intervals. concluded that it followed. In graduate theses, as in scientific articles, the most preferred sample range was found to be 101-300 (f=13). It was concluded that this sample range was followed by 301-1000 (f=10), 31-100 (f=7), more than 1000 (f=3) and 1-10 (f=1). In addition, there is no thesis created by using 11-30 sample intervals in graduate theses. In the study of

When the distribution of the theses and articles examined within the scope of the research is examined according to the sample/study groups, the most preferred study group in scientific articles is Turkish teachers and teacher candidates (f=41), followed by secondary school students (f=35), TÖMER, YEE, It was concluded that PICTES institutions were selected as the working group. In postgraduate theses, it was seen that the most preferred study group was secondary school students (f=13), followed by Turkish teachers and teacher candidates (f=12), TÖMER, YEE, PICTES (f=9) study groups. In the research of Bonesiz (2021) on studies on YDOTÖ textbooks, he determined that the most preferred book is the New Hittite Turkish Teaching Set for Foreigners.

Considering the distribution of the studies examined within the scope of the research by subject area, it was determined that the most preferred subject area in scientific articles was Basic

language skills. After this subject area, it was determined that the subject of developing a self-efficacy scale was preferred the most. It was concluded that these subject areas were followed by studies to determine the self-efficacy perceptions of Turkish teachers and candidates (f=10) and technology (f=10). Afterwards, it was determined that the subject areas of method and technique and Turkish lesson self-efficacy perception came. It has been determined that the most common subject area in postgraduate theses, as in articles, is basic language skills (f=18). In the related study of Güler and Mert (2022), it was determined that the most preferred research topic was Course/study/teacher's guidebook.

Based on the research results, the following suggestions can be made:

It is seen that postgraduate studies on self-efficacy prepared in the field of Turkish education and teaching are mostly prepared at the graduate level. It has been determined that studies at the doctoral level are limited. For this reason, doctoral studies in the field of self-efficacy can be increased.

Destinasyon İmajının ve Gastronomik Deneyimin Destinasyon Sadakatine Etkisi: Ayvalık Örneği

Bihter ZEYBEK HÜSEM
Ordu Üniversitesi
bihterzeybek394@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-4766-8118

Üzeyir KEMENT
Ordu Üniversitesi
uzeyirkement@odu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-3190-9079

Ayşe ŞENGÖZ
Akdeniz Üniversitesi
aysesengoz@akdeniz.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-0311-9141

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1314504
Geliş Tarihi: 14.06.2023	Revize Tarihi: 14.10.2023
	Kabul Tarihi: 21.11.2023

Atf Bilgisi

Zeybek Hüsem, B., Kement, Ü. ve Şengöz, A. (2023). Destinasyon imajının ve gastronomik deneyimin destinasyon sadakatine etkisi: Ayvalık örneği. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(3), 840-859.

Öz

Destinasyonlarda turistlerin gastronomi deneyimi yaşama arzuları ziyaret etme niyetlerini arttırmakta ve gastronomi alanında yeni ürünleri, bölgenin yöresel mutfaklarını ve yemek kültürünü tanımlarına yardımcı olmaktadır. Ayrıca yiyeceklerin destinasyonlarda yaratmış olduğu imaj, turistlerin davranışlarının şekillenmesinde oldukça etkilidir. Bu doğrultuda Ayvalık'ı ziyaret eden turistlerin destinasyon imajı ve benzeri olmayan turizm deneyimlerinin, destinasyon sadakatine olan etkisinin incelenmesi bu çalışmanın amacıdır. Araştırma modelinin analizi aşamasında WarpPLS istatistik programından faydalanılmıştır. Alt problemlerin testi için yapısal eşitlik modeli (SEM) kullanılmıştır. Çalışmaya Ayvalık destinasyonunu daha önce ziyaret etmiş 18 yaşından büyük 384 kişi katılmıştır. Veriler anket tekniği kullanılarak çevrimiçi platformda Aralık 2022-Ocak 2023 tarihleri arasında toplanmıştır. Alt problemlerin sonuçlarına göre destinasyon imajının gastronomik deneyim üzerinde pozitif yönde anlamlı bir etkisi olduğu saptanmıştır. Gastronomik deneyimin destinasyon sadakatini pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma kapsamında Ayvalık'ı ziyaret edecek turistlere ve destinasyon yöneticilerine gastronomik deneyim konusunda önerilerde bulunulmuştur. Çalışmadan elde edilen sonuçların turizm ve gastronomi sektöründeki önemi göz önüne alındığında sektöre ve gelecek çalışmalara yön vereceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Destinasyon imajı, gastronomik deneyim, destinasyon sadakati, Ayvalık.

The Effect of Destination Image and Gastronomic Experience on Destination Loyalty: The Case of Ayvalık

ABSTRACT

The desire of tourists to experience gastronomy in destinations increases their intention to visit and helps them to recognize new products in the field of gastronomy, local cuisines and food culture of the region. In addition, the image created by the food in the destinations is very effective in shaping the behavior of the tourists. In this direction, the aim of this study is to examine the effect of destination image and unique tourism experiences of tourists visiting Ayvalık on destination loyalty. During the analysis of the research model, WarpPLS statistical program was used. Structural equation model (SEM) was used to test the sub problems. 384 people over the age of 18 who visited Ayvalık destination before participated in the study. The data were collected between December 2022 and January 2023 on the online platform using the survey technique. According to the sub problems results, it was determined that the destination image has a positive and significant effect on the gastronomic experience. It was concluded that gastronomic experience positively affects destination loyalty. Within the scope of the research, suggestions were made about gastronomic experience to tourists and destination managers who will visit Ayvalık. Considering the importance of the results obtained from the study in the tourism and gastronomy sector, it is thought that it will guide the sector and future studies.

Keywords: Destination image, gastronomic experience, destination loyalty, Ayvalık.

Giriş

Gastronomi deneyimleri, son zamanlarda destinasyon imajına önemli ölçüde katkı sağlamaktadır (Dixit, 2019). Turistlerin seyahat süreleri boyunca bölgedeki yerel tatları deneyimleme isteği oluşmaktadır. Yerel yiyecekler gastro-turistlerin ilgisini çekmekte ve deneyimleme arzusunu arttırmaktadır (Timothy ve Ron, 2013). Ayrıca gastronomik deneyim turistlere sosyalleşme, kültürel keşif gibi imkânlar sunmakla birlikte unutulmayan bir seyahat deneyimi sağlamaktadır (Meladze, 2015). Turistler gastronomik seyahatler gerçekleştirirken yemek en temel gereksinim olmakla birlikte deneyimlenen yiyeceklerin bölgenin imajına hizmet ettiği görülmektedir (Stone ve Migacz, 2016). Bu bağlamda yerel yiyeceklerin tüketilme arzusu turistlerin seyahatleri esnasında destinasyona yönelik olumlu tutumlar sergilenmesinde önem taşımaktadır (Choe ve Kim, 2018).

Turistlerin destinasyonlarda yerel yiyecek deneyimleme arzularının artması, turizm sektöründe benzersiz deneyimler sunulmasına yönelik çalışmaların arttırılmasına katkı sağlamaktadır (Zhang, Vu ve Buhalis, 2018). Destinasyona yönelik deneyimin hatırlanabilirliği imajın oluşmasında ve destinasyona olan tekrardan ziyaret davranışının gerçekleşmesinde öncelikli bir kaynak olduğu görülmektedir (Cornelisse, 2014). Turistlerin bir destinasyona yönelik kafalarında oluşturdukları imaj hakkındaki bilgi, turist sadakatinin öngörülebilirliğini arttırabilmektedir. Destinasyon hakkındaki algıları olumlu olan turistlerin yeniden ziyaret etme ya da tavsiye etme olasılıkları daha yüksek olarak öngörülür (Seo, Yun ve Kim, 2017). Birçok destinasyon, gastronomik açıdan diğer destinasyonlardan daha iyi bir konuma ulaşabilmek için, imajı güçlendirmeye yönelik çalışmalar yapmaktadır (Camarero, Garrido ve Vicente, 2010). Aynı zamanda destinasyona yönelik bu çalışmalar turistlerin, sadakat seviyelerini iyileştirmeyi hedefleyerek, ziyaret etme niyetlerini pozitif yönde etkilemeye çalışmaktadır (Stylos, Vassiliadis, Bellou ve Andronikids, 2016). Alanyazın incelendiğinde daha önce Ayvalık bölgesine ait gastronomi deneyimlerinin destinasyon sadakatine olan etkisini ele alan bir çalışmaya rastlanmadığı için çalışma önemli görülmektedir.

Araştırmanın amacı Ayvalık'ı ziyaret eden turistlerin destinasyon imajı ve benzeri olmayan turizm deneyimlerinin, destinasyon sadakatine olan etkisinin incelenmesidir. Araştırmanın amacı doğrultusunda öncelikle turistlerin Ayvalık'ın gastronomik bağlamda imajına yönelik görüşlerinin deneyimleri üzerindeki etkisi araştırılmaktadır. Ek olarak turistlerin Ayvalık'ta gastronomik açıdan edindikleri deneyimin destinasyona yönelik sadakat geliştirmelerini sağlayıp sağlamadığı değerlendirilmektedir. Çalışmadan elde edilecek sonuçların turizm ve gastronomi sektöründeki önemi göz önüne alındığında sektöre ve daha sonra yapılacak olan çalışmalara yol gösterici olacağı düşünülmektedir. Araştırmanın amacı doğrultusunda model önerisi geliştirilmiştir. Araştırma model önerisi bağlamında kuramsal ve kavramsal altyapı oluşturulduktan sonra nicel araştırma deseni kullanılarak amaçlar incelenmiştir.

Destinasyon İmajı

Marliawati ve Cahyaningdyah (2020) destinasyon imajının oluşmasında daha çok kişisel etmenlerin, imajın zihinde algılanmasına etkisi olduğunu ve bunun sonucunda tutumların devreye girdiğini belirtmektedir. Wijaya, King, Nguyen ve Morrison, (2013) göre destinasyon imajının oluşumunda psikolojik, çevresel ve duygusal gibi birçok etmenin etkisi vardır. Bu unsurlar üzerinde etkisi olan turistik değerlerden biri gastronomidir. Destinasyonlar farklı turistik özellikleri bünyesinde barındırmakla birlikte son yıllarda gastronomi ağırlıklı olmak üzere turistik açıdan ön plana çıkmaya başlamıştır.

Destinasyon imajı, rekabet koşulları dahilinde tanıtımı yapılmakta olan turizm bölgesinin tutundurulması ile maddi anlamda bir kâra ulaşabilme açısından önem arz etmektedir. Destinasyon imajı, turizm sektörü aracısız olarak hizmete bağlı olduğu için destinasyonlarda sunulan hizmet ve gezi yerleri kadar bölge hakkında fikirlerin oluşabilmesi açısından etkili olmaktadır (Akyurt ve Atay, 2009). Özellikle doğa odaklı destinasyon imajı, turistlerin seyahat kararları almasını etkilemektedir (Karaca ve Yenmez, 2022). Destinasyon imajının oluşumunda, ziyaretçilerin zihninde oluşan görüntüyü algılayış biçimleri önemlidir. Bu algılayış biçimi, bilişsel veya duygusal olabilmektedir

(Hosany, Ekinci ve Uysal, 2007). Özet olarak destinasyon imajı, tatil yeri seçiminde ziyaretçilerin karar vermesini ve seyahat motivasyonlarını etkileyen önemli bir faktör olarak kabul edilmektedir (Lai, Khoo-Lattimore ve Wang, 2019). “Bilişsel imaj, turistlerin destinasyonlar hakkındaki düşünceleri ve inançlarının oluşmasında; lezzetlerin tarihsel süreçlerine olan aşinalık olarak tanımlanmaktadır” (Chang ve Mak, 2018, s.97). “Rasyonel imaj, bir turistin bir destinasyon hakkında sahip olduğu inancın tanımları ve turistin rasyonel bilgisinden oluşmaktadır” (Pike ve Ryan, 2004). Diğer yandan “duygusal imaj, seyahat eden bir turistin duygularını, motivasyonlarını ve duygusal deneyimlerini tanımlanmaktadır” (Sharma ve Nayak, 2019, s.650). Duygusal imaj, ziyaretçilerin destinasyondaki toplam deneyimlerinin duygusal kısmını oluşturan psikolojik unsurlar, algılar veya duygularla ilgilidir (Lee, 2016).

Gastronomi Deneyimi

Alanyazında, “culinary tourism, gastronomy tourism, gastro-tourism, wine tourism, food tourism, gourmet tourism gibi farklı terimler ile ifade edilen gastronomi turizmi, bir destinasyonun yiyecek kültürlerini deneyimlemek şeklinde gerçekleşen eğlence amaçlı düzenlenen geziler olarak tanımlanmaktadır” (Pavlidis ve Markantonatou, 2020, s.2). Gastronomi turizmi, gastronomi deneyimi yaşamak amacıyla ziyaret edilen destinasyonda yaşayanların alışkanlıklarını ve yaşam biçimlerini gözlemlemeyi sağlayan bir kültür turizmi modeli olarak da ifade edilebilir. Gastronomi deneyimi, turistik deneyimin en etkin unsurlarından biridir. Pine ve Gilmore (1999) gastronomi deneyiminin önemli bir deneyim türü olduğunu ekonomik ve duygusal bağlamda ifade etmektedir. Daha geniş bir ifadeyle gastronomik deneyim, gerçekleştirilen bölgenin ekonomisinin gelişimi bakımından olumlu yönde etki sağlamaktadır. Genellikle, turistlerin yapmış oldukları harcamaların büyük bir kısmını yiyecek ve içecek tüketimi oluşturmaktadır. Birçok destinasyonu ziyaret eden turistler gezdikleri süre boyunca yalnızca karın doyurma amacı gütmeyen, yerel yemekleri tatmak ve deneyimlediği yemeklerden haz almak amacıyla da yemek tüketimi gerçekleştirir (Wijava vd., 2013). Bu bağlamda gastronomi turizminin gelişmesi ve devamlılığı açısından deneyimlenmiş yemeklerle oluşturulan duygusal bağ ve imaj algısı önem arz etmektedir (Henderseon, 2009). Dolayısıyla turistlerin yöresel yiyecek ve içecekleri tatma arzusu, yeme içme ve mutfak kültürünü deneyimlemek maksadıyla gerçekleştirilmiş oldukları seyahatler gastronomi deneyimi olarak adlandırılabilir.

Mgxeqwa, Scholtz ve Saayman (2017) göre, turistlerin gastronomi deneyimlerinin gelenek görenek ve kültürel açıdan yüksek tatmin duygusu yaratması halinde benzeri olmayan bir deneyim yaşayacaklarını ifade etmiştir. Ayrıca turistlerin deneyimlediği lezzetler ile ziyaret sırasında görülen tarihi ve kültürel bilgilerin bütünsel olarak sunulması turistlerin tekrar ziyareti ve tavsiyesi için büyük önem taşımaktadır (Chen ve Rahman, 2018). Yerel kültürün bir parçası olarak gastronomi ve turizm dört gruba ayrılmaktadır. Bunlar; sadece yiyecek, turistik bir cazibe olarak yiyecek, turistik ürün olarak yiyecek, turist deneyimi olarak yiyecektir. Daha genel bir ifadeyle yemek ve cazibe bir destinasyonun imajı açısından önemli bir tamamlayıcıdır (Chen ve Huang, 2016).

Yemek kültürü belirli bir destinasyonu ziyaret etmek amacıyla yapılan turlar için önemli bir çekicilik unsurudur (Torres ve Phakdeekasorn, 2017). Destinasyondaki gastronomi deneyimi; başka bir kültüre katılma, yeni tarifler deneme, farklı insanlarla kaynaşma/tanışma ve belirli yerel yiyeceklerle kimliği güçlü olan yerleri ziyaret etme şansı olarak değerlendirilmektedir (Fields, 2003). Gastronomi duygularla yakından bağlantılıdır (Spence, 2017). Dolayısıyla turistlerin duygusal durumları ve gelecekteki davranışları üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir (Prayag, Hosany, Muskat ve Del Chiappa, 2017). Gastronomi destinasyonlarında yapılan deneyimlerin, turistlerin bakış açısını ve algısını etkilediği gözlemlenmektedir. Yiyeceklerin tüketilmiş olduğu ortam, sunumların kalitesi ve yiyeceklerin çeşitliliği gibi etkenler turistlerin algılarında önemli bir rol üstlenmektedir (Sthapit, Del Chiappa, Coudounaris ve Björk, 2019). Turistler için çok önemli bir cazibe merkezi halinde olan destinasyonlar yöresel yemeklerin etkin bir şekilde sunulduğu destinasyonlardır. Bununla birlikte yöresel yiyecekler turistlerin tatmin düzeyini arttırmakta ve destinasyon sadakatine katkı sağlamaktadır (Khan, Saeed, Ali ve Nisar, 2021). Yiyeceklerin destinasyonlarda yaratmış olduğu imaj, turistlerin davranışlarının şekillenmesinde oldukça etkilidir. Destinasyonda gerçekleşen yiyeceklerle ilgili etkinlikler, turistlerin yiyecek deneyimleme arzusu ve yöresel yiyecek arayışı turistlerin

yiyecekler hakkındaki görüşlerine pozitif etkide bulunduğu gibi destinasyon sadakatinin gelişimine de katkıda bulunmaktadır (Suhartanto vd., 2020; Zhang vd., 2018).

Destinasyon Sadakati

Destinasyon, “turistlerin geçmiş deneyimlerine, eğitim düzeylerine, seyahat amaçlarına, kültürel geçmişlerine, seyahat motivasyonlarına ve kişisel değerlendirmelerine dayanan algısal bir kavram”dır (Ünal, 2020). Sadakat, genel bir çerçevede değerlendirildiğinde Tellis’e (1988, s.134) göre “tekrar satın alma sıklığı, aynı ürün veya hizmetin görece satın alma sayısı olarak tanımlanmaktadır”. Destinasyon sadakati ise turistlerin deneyimleri sonrasında elde etmiş oldukları bilgilerle oluşan tatminleri sonrasında uzun süreli olarak destinasyonları sık sık ziyaret etme eylemi olarak tanımlanabilir (Martin, Collado ve Del Bosque, 2013).

Turistler gezip gördükleri destinasyonlarda deneyimledikleri yemekler hakkında bilgiye sahip olmaktadır. Bu edindikleri bilgi ve deneyim onlarda destinasyona yönelik bağlılık duygusu oluşturabilmektedir. Buna dayanarak turistlerin geçmiş oldukları destinasyonlarda sadakat duygusunun oluşabilmesi için bölgede bulunan yiyecek ve içecek mekanlarının turistlerin beklentilerine yönelik iyi bir hizmet sunmaları ve tasarımları gerekmektedir (Molz, 2007). Boavida-Portugal, Ferreira ve Rocha’ya (2017) göre sunulan hizmetlerden, yaşamış oldukları deneyimlerden memnun olarak destinasyonlardan ayrılan turistlerin, hizmeti yeniden satın alma ve deneyimi tekrardan yaşama isteği diğer turistlere oranla daha fazladır. Bunun temelinde tatminin sadakat üzerinde önemli rol oynaması (Kement, 2019) söz konusudur. Spesifik olarak, müşteri sadakati çalışmasına yönelik yaklaşımlar üç geniş kategoriye ayrılır; davranışsal sadakat, tutumsal sadakat, bileşik sadakat (Kim ve Kim, 2004). Davranışsal sadakat, destinasyonlara tekrardan ziyaret gibi davranışsal sonuçlara odaklanır. Turistlerin bir destinasyonu tekrar ziyaret etme veya çevrelerine tavsiye etme niyetleri tutumsal sadakat olarak ifade edilebilir. “Bileşik sadakat yaklaşımı ise tutum ve davranışın bütünleşmesini önermektedir” (Bowen ve Chen 2001, s.214). Daha geniş bir ifadeyle belirli destinasyonlara karşı davranışsal sadakat gösteren turistler, bu destinasyonlara karşı pozitif bir yaklaşım sergileme eğilimindedir.

Destinasyon İmajı ve Gastronomik Deneyim İlişkisi

Destinasyon imajı ve gastronomik deneyim arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalara alanyazında rastlamak mümkündür. Prayag, Hosany, Muskat ve Del Chiappa (2017) çalışmalarında deneyimlerin destinasyon imajı üzerinde anlamlı bir etkisi olduğunu bulmuştur. Diğer yandan, Qu, Kim ve Im (2011) yaptıkları çalışmada, destinasyon imajının Oklahoma’daki turist davranışı üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu gözlemlemiştir. Destinasyon imajını rasyonel ve duygusal olmak üzere iki alt faktör olarak ele alan Chew ve Jahari (2014) Japonya’da yaptıkları çalışmada rasyonel ve duygusal imajın gastronomik deneyime bağlı olarak turistlerin davranışsal niyetleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Benzer şekilde Stylidis, Shani ve Belhassen (2017) Eilat’ta rasyonel ve duygusal imajın turistlerin gastronomik deneyimlerini etkilediğini saptamıştır. Ayrıca destinasyon imajının turistlerin Atina (Papadimitriou, Apostolopoulou ve Kaplanidou, 2015) ve Oklahoma’da (Qu vd., 2011) bir destinasyonu tekrar ziyaret etme ve tavsiye etme eğilimini artırdığı yapılan çalışmalarda gözlemlenmiştir. Daha açık bir ifadeyle turistlerin rasyonel, duygusal ve genel imajları algıları olumlu olursa, destinasyonu tekrar ziyaret etmeye ve başkalarına tavsiye etmeye yönelecekleri ifade edilebilir (Stylidis, Shani ve Belhassen, 2017). Bu araştırmada da geçmişte yapılan çalışmalar dikkate alınarak Ayvalık özelinde değerlendirebilmek için şu alt problemler geliştirilmiştir;

1. Destinasyonun duygusal imajının gastronomi deneyimi üzerinde pozitif yönde anlamlı bir etkisi var mıdır?
2. Destinasyonun rasyonel imajının gastronomi deneyimi üzerinde pozitif yönde anlamlı bir etkisi var mıdır?

Gastronomik Deneyim ve Destinasyon Sadakati İlişkisi

Deneyim, gastronomi deneyimini müşterinin sadakatiyle ilişkilendirmektedir. Burada gastronomik deneyim, bir destinasyona olan sadakat üzerinde etkilidir (Aldaihani ve Ali, 2018). Turistik deneyim, destinasyon sadakati için önemli bir unsur olmakla birlikte ziyaretçi ile destinasyon arasında kalıcı bir bağın oluşumunda öncüdür (Bigné, Sanchez ve Sanchez, 2001). Alanyazında Jin, Line ve Merkebu (2016), Yoon ve Uysal (2005), Bihamta, Jayashree, Rezaei, Okumus ve Rahimi (2017), Kaçan ve Tosun (2022) ve Zhang, Fu, Cai ve Lu (2014) çalışmalarında gastro-turistlerin gastronomik deneyimlerinin tavsiye etme ve ziyaret etme niyetleri üzerinde etkisi olduğunu doğrulamıştır. Ek olarak genel turist deneyiminin destinasyon sadakati üzerinde pozitif yönde etkisinin olduğu sonucuna ulaşmıştır. Tüm bu araştırmalar ışığında Ayvalık özelinde turistlerin deneyimlerinin destinasyon sadakati üzerindeki etkisini değerlendirmek amacıyla şu alt problemleri geliştirilmiştir;

3. Gastronomi deneyiminin destinasyon sadakati üzerinde pozitif yönde anlamlı bir etkisi var mıdır?

Gastronomik Deneyimin Aracılık Rolü

Alanyazında gastronomik deneyimin aracılık rolü konusu üzerine yoğunlaşan az sayıda (Spence, 2017; Prayag vd., 2017) çalışmaya rastlanılmıştır. Gastronomi, duygularla yakından ilgilidir (Spence, 2017). Dolayısıyla destinasyon ile ilgili gelişen duygular turistlerin gelecekteki davranışlarına olumlu yönde bir etkiye sahip olabilmektedir (Prayag vd., 2017). Gastronomik deneyimler bir turistin seyahatinin en önemli öğelerindendir. Yöreye ait mutfak, otantik ve kaliteli yemeklerin deneyimlendiği bölgeler turistlerin unutamadığı bir deneyim oluşturmakta ve destinasyon sadakatine büyük ölçüde katkı sağlamaktadır. Bu nedenle destinasyonlardaki işletmelerin duygusal ve rasyonel anlamda imajının güçlü tutulmasının yanı sıra turistlerin deneyimlerinin güçlü olmasına önem vermesi sonucunda destinasyon sadakatinin de güçlenmesi olasıdır. Bu bağlamda geçmişte yapılmış çalışmalar (Koçoğlu, 2019; Ribeiro, Woosnam, Pinto ve Silva 2018; Williams vd., 2014; Zhang vd., 2014) ziyaretçilerin sadakat düzeyini belirlemede, destinasyonun duygusal ve rasyonel imajın ve deneyimin etkili olduğunu vurgulamaktadır. Bu bilgilerden hareketle bu araştırmada Ayvalık özelinde değerlendirmek üzere şu alt problem geliştirilmiştir;

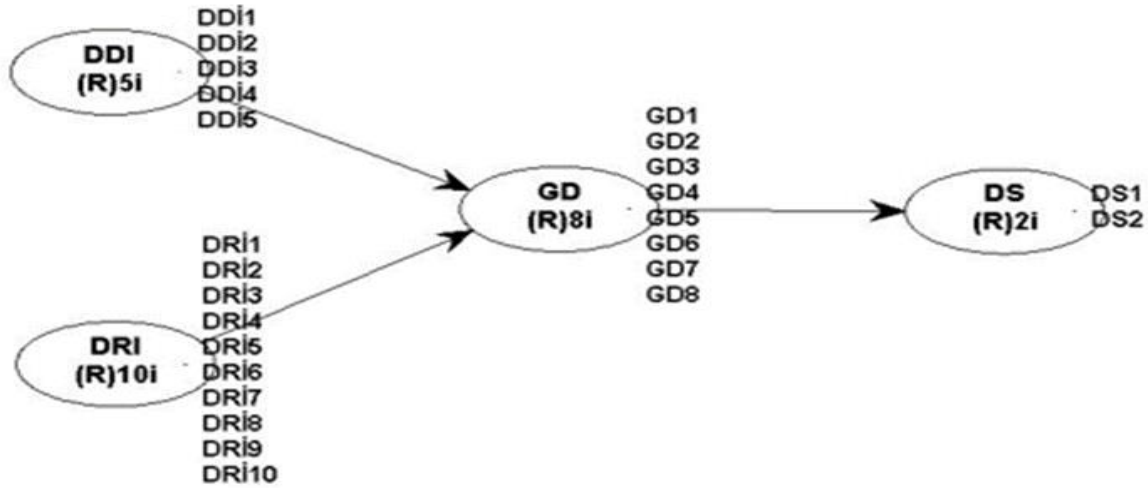
4. Gastronomik deneyim duygusal imaj ile destinasyon sadakati arasında pozitif yönde aracılık etmekte midir?
5. Gastronomik deneyim rasyonel imaj ile destinasyon sadakati arasında pozitif yönde aracılık etmekte midir?

Yöntem

Araştırmanın yöntem bölümünde araştırmanın modeline, araştırmanın evren ve örnekleme, veri toplama araçlarına, analizine, veri toplama araçlarının geçerliliklerine, tanımlayıcı istatistiklerine ve değişkenlerin (destinasyon imajı, gastronomik deneyim, destinasyon sadakati) birbirleriyle olan ilişkilerine, araştırma etik raporuna yönelik bilgilere yer verilmiştir.

Araştırma Modeli

Çalışmada nicel araştırma deseninden yararlanılmıştır. Bu çalışmada, Ayvalık'ı ziyaret eden turistlerin destinasyon imajı ve benzeri olmayan turizm deneyimlerinin, destinasyon sadakatine olan etkisinin araştırılması için aşağıdaki model oluşturulmuştur. Ayrıca modelde turistlerin Ayvalık'ta gastronomik açıdan edindikleri deneyimin destinasyona yönelik sadakat geliştirmelerini etkisine de yer verilmiştir.

Şekil 1: Araştırma Modeli

DDI= Destinasyon duyuşsal imajı, DRI= Destinasyon rasyonel imajı, GD= Gastronomik deneyim, DS= Destinasyon sadakatini

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Ayvalık'ı ziyaret eden ve 18 yaşını doldurmuş kişiler oluşturmaktadır. Ayvalık'ı ziyaret edenlere yönelik alanyazında istatistiki bir veriye rastlanılmamaktadır. Dolayısıyla örneklem alma yoluna gidilmiştir. Katılımcılara ulaşmanın zorluğu sebebiyle kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır (Kerlinger ve Lee, 1999). Araştırmada 100.000'den büyük evrenlerde 384 kişiye ulaşmanın yeterli olduğu bilinmektedir (Ural ve Kılıç, 2006). Aralık 2022-Ocak 2023 tarihleri arasında çevrimiçi formlar üzerinden (Google form) katılımcılara 384 adet anket uygulanmıştır. Veri toplama süreci başlamadan önce araştırmada kullanılan ölçekler İngilizceden Türkçeye ve anlamda farklılaşma olmaması bağlamında kontrolü için Türkçeden tekrar İngilizceye çevrilmiştir. Ayrıca anket formu beş alan uzmanına gönderilerek kontrolden geçirilmiştir. Araştırma verileri toplanmadan önce 30 kişilik bir grup üzerinden pilot test yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar güvenilirlik analizine tabi tutulmuş ve ölçek ifadelerinin olduğu gibi kalmasına karar verilmiştir.

Araştırmaya katılan bireylerin demografik özellikleri öncelikle incelenmiştir. Katılımcıların %57.6'sı (221) kadın ve %42.4'ü (163) erkektir. Katılımcıların %38.3'ü 25-34 (147), %20.6'sı 18-24 (79), %19'u 35-44 (73), %8.9'u 45-54 (34), %7.8'i 55-64 (30) ve %5.5'i 65 yaş ve üzerindedir (21). Katılımcıların %20.6'sı 6.001-8.000 TL ve 8.001-10.000 TL aylık gelire sahip iken, %18.8'i 4.501-6.000 TL, %14.8'i 10.001-12.000 TL gelire sahip olduklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların %44.8'i lisans (172), %18'i ön lisans (69), %17.7'si (68), %11.5'i yüksek lisans (44), %4.4'ü ilköğretim (17) ve %3.6'sı doktora (14) mezundur. Katılımcıların son olarak Ayvalık'ı ziyaret etme sıklığı incelenmiştir. Buna göre katılımcıların %35.7'si bir defa (137) ziyaret ettiklerini belirtirken, %24.5'i 2-3 defa (94), %23.7'si 6 ve daha fazla (91) ve %16.1'i 4-5 defa (62) ziyaret ettiğini söylemiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada, ziyaretçilerin özelliklerini, destinasyon hakkındaki düşüncelerini ve algılarını belirlemek amacıyla anket formu çevrimiçi olarak paylaşılmıştır. Anket formunda, Ayvalık destinasyonunu ziyaret eden yerli ve yabancı ziyaretçilere destinasyona özgü yaşadıkları gastronomik deneyimleri, algılanan imaj ve destinasyon sadakatine yönelik sorular yöneltilmiştir. Anket formunu doldurmadan önce çalışmanın konusu hakkında kısa bir bilgi verilmiş, gönüllü olduklarına dair onay alınmıştır. Sonrasında anket formlarını doldurmaları talep edilmiştir. Anket formu dört bölümden oluşmaktadır. Anket formunda yer alan ölçek maddeleri, orta noktası kararsızım olan (3), kesinlikle katılmıyorum (1)-kesinlikle katılıyorum (5) aralığında, Likert tipi bir ölçekle hazırlanmıştır. "Likert

ölçeği, konu ile ilgili yöneltilen sorulara ne derecede katılıp katılmadığını tespit ederek kişilerin tutumlarını belirlemeyi amaçlayan bir ölçektir” (Kurtuluş, 2010, s.105). Birinci bölümde katılımcıların demografik özelliklerine (yaş, cinsiyet, eğitim, medeni durumu, gelir algısı) yer verilmektedir. İkinci bölümde destinasyon imajını ölçmek için (on ifade) Ricardo, Jose ve Pedro (2021) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Üçüncü bölümde gastronomik deneyimi ölçmek için (sekiz ifade) Ullah vd. (2022) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Dördüncü bölümde destinasyon sadakatini ölçmek için (iki ifade) Chi ve Qu (2008) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma modelinin analizi aşamasında WarpPLS istatistik programından faydalanılmıştır. WarpPLS istatistik programı beş adımda hızlı bir analiz süreci sunması ve gizil değişkenlerin etki sürecini aktaran grafikler sunması bakımından avantajlar sağlayan bir program olduğu için (Kock, 2022) bu çalışmada kullanılmıştır. WarpPLS programında ölçüm modeli analizleri, yapısal model analizleri, yapısal eşitlik modeli analizi ve aracılık etki analizleri gerçekleştirilmiştir. Alt problemlerin testine geçmeden önce ölçeklerin basıklık ve çarpıklık (George ve Mallery, 2010) değerleri ölçek ortalamaları üzerinden değerlendirilmiştir. Ek olarak veriler olasılığa dayalı toplanmadığı için verilerin genellebilmesi adına tesadüflik analizi (Hentati-Kaffel ve De Peretti, 2015) yapılmıştır. Katılımcı profilinin çıkartılması ve verilerin kodlanması aşamasında SPSS istatistik programı kullanılmıştır.

Araştırma Etiği

Araştırmanın etik izni, veri toplama öncesi araştırmanın yapıldığı üniversitenin Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’ndan (Evrak Tarih ve Sayısı: 07.12.2022-522720) 05.12.2022 tarihli, 451 karar sayılı ve 21 toplantı numaralı etik kurul belgesi alınmış ve araştırmanın bilimsel olarak etik olduğu uygun bulunmuştur.

Bulgular

Araştırma modelinde yer alan ölçeklerin dağılım normalliğini belirlemek için basıklık ve çarpıklık değerleri incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar incelendiğinde, destinasyon duyuşsal imajının basıklık ve çarpıklık değerleri 0.802; -0.780, destinasyon rasyonel imajının 1.615;-0799, gastronomik deneyimin 0.018;-0.453 ve destinasyon sadakatinin 1.462;-1.646 çıkmıştır. Dolayısıyla tüm ölçeklerin basıklık ve çarpıklık değerleri -2 ile +2 arasında sonuç vermiştir. Bu bağlamda ölçeklerin dağılım normalliği şartını sağladığı (George ve Mallery, 2010) tespit edilmiştir. Araştırmada veriler olasılığa dayalı olmayan yöntemlerden biri olan kolayda örneklem metoduyla toplandığı için genelleneyebilmek amacıyla Runs testi yapılmış ve z skorları hesaplanmıştır. Test sonuçları incelendiğinde ölçek ifadeleri anlamlı sonuç vermemiştir. Dolayısıyla elde edilen sonuçların genellenebilmesi mümkün kılınmıştır.

Araştırma modelinde yer alan değişkenlerin yapı geçerliliğini test etmek için faktör yükleri incelenmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına bakıldığında ölçek faktör yüklerinin 0.50’nin üzerinde olduğu saptanmıştır. Böylelikle ölçeklerin yapı geçerliliğini sağladığı (Kaiser, 1974) tespit edilmiştir. Ölçeklerin güvenilirliğini hesaplamak için Cronbach Alpha (α) güvenilirlik katsayısı hesaplanmıştır. Yapılan analiz sonucunda α değerlerinin 0.70’ten yüksek olduğu (Hair vd., 2017) ve güvenilirliğin sağlandığı sonucuna ulaşılmıştır. Güvenirlik için ek olarak Dijkstra’nın rho_a değeri hesaplanmıştır. Tüm değerler 0.70’in üzerinde çıkmış ve ölçeklerin güvenilir olduğu (Henseler ve Dijkstra, 2015) sonucuna ulaşılmıştır. Ölçeklerin uyum geçerliliğini hesaplamak için bütünleşik güvenilirlik (CR) ve ortalama açıklanan varyans (AVE) hesaplanmıştır. CR değerlerinin 0.60’tan yüksek (Bagozzi ve Yi, 1988) olduğu ve AVE değerlerinin 0.50’den yüksek olduğu (Fornell ve Larcker, 1981) saptanmıştır. Böylelikle uyum geçerliliğinin sağlandığı tespit edilmiştir.

Tablo 1
Ölçek Geçerlilik ve Güvenirlik Sonuçları

Ölçekler ve ifadeler	λ	Z- değeri	Runs	VIF	t-değeri	α	rho_a	CR	AVE
Destinasyon Duyuşsal İmaj (DDI)*				3.191		0.869	0.877	0.906	0.657
DDI1	0.810	-0.971	.331	2.102	17.750				
DDI2	0.795	-0.901	.368	2.043	17.393				
DDI3	0.809	-0.222	.825	2.037	17.743				
DDI4	0.853	-2.254	.024	2.522	18.812				
DDI5	0.786	-0.243	.808	1.914	17.171				
Destinasyon Rasyonel İmaj (DRI)*				4.142		0.915	0.920	0.930	0.570
DRI1	0.659	-2.845	.004	1.804	14.139				
DRI2	0.764	-2.374	.018	2.531	16.650				
DRI3	0.796	-4.476	.003	2.964	17.425				
DRI4	0.806	-5.090	.003	2.831	17.660				
DRI5	0.692	-4.793	.003	1.827	14.932				
DRI6	0.711	-1.922	.055	2.400	15.367				
DRI7	0.789	-4.964	.000	2.582	17.240				
DRI8	0.782	-2.470	.013	2.538	17.077				
DRI9	0.811	-1.436	.151	2.598	17.787				
DRI10	0.726	-0.888	.374	1.804	15.724				
Gastronomik Deneyim (GD)*				4.441		0.926	0.930	0.940	0.662
GD1	0.824	-2.035	.042	2.447	18.102				
GD2	0.730	-5.546	.000	1.924	15.820				
GD3	0.862	-5.319	.000	3.286	19.041				
GD4	0.864	-1.643	.100	3.599	19.084				
GD5	0.870	-2.896	.004	3.601	19.237				
GD6	0.718	-3.668	.000	2.132	15.549				
GD7	0.817	-3.196	.001	2.960	17.933				
GD8	0.809	-4.910	.000	3.524	17.725				
Destinasyon Sadakati (DS)*				1.933		0.873	0.875	0.940	0.888
DS1	0.942	-1.717	.086	2.506	21.039				
DS2	0.942	-1.138	.255	2.506	21.039				

Ölçeklerin ayırım geçerliliğini saptamak için ortalama açıklanan varyansın karekökü (\sqrt{AVE}) korelasyon yükleriyle kıyaslanmıştır. Elde edilen sonuçlar incelendiğinde \sqrt{AVE} değerlerinin korelasyon yüklerinden yüksek olduğu (Fornell ve Larcker, 1981) saptanmıştır. Bu bağlamda ayırım geçerliliği şartı sağlanmıştır.

Tablo 2
Ayrım Geçerliliği Sonuçları

Ölçekler	DDI	DRI	GD	DS
DDI	(0.811)			
DRI	0.816	(0.755)		
GD	0.759	0.877	(0.814)	
DS	0.637	0.679	0.593	(0.942)

Ölçek ifadelerinin çapraz yükleri ifadeler arası korelasyon yükleriyle kıyaslandı ve ifadelerin kendi aralarındaki korelasyon yüklerinin diğerleriyle olan korelasyon yüklerinden yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Böylelikle ölçeklerin ayırım geçerliliğine sahip olduğu (Hair vd., 2017) belirlenmiştir.

Yapısal Model Sonuçları

Ölçeklerin çoklu bağlantı sorunu olup olmadığını saptamak için VIF (Variance Inflation Factors) değerleri hesaplandı ve 5.00'in altında değer verdikleri tespit edilmiştir. Böylelikle ölçekler arasında çoklu bağlantı sorunu olmadığı (Becker, Ringle, Sarstedt ve Völckner, 2015) saptanmıştır. Ayrıca bağımlı değişkenleri bağımsız değişkenlerin açıklama oranı (R^2) hesaplanmıştır. Gastronomik deneyimin açıklanma oranı 0.783, yüksek ve destinasyon sadakatinin açıklanma oranı 0.376 orta (Henseler, Ringle ve Sinkovics, 2009) çıkmıştır. Araştırmada bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenler üzerindeki etki büyüklüğü (f^2) hesaplanmıştır. Buna göre gastronomik deneyime; destinasyon duyuşsal imajın etki büyüklüğü 0.098 (≤ 0.15 =düşük) ve destinasyon rasyonel imajın etki büyüklüğü 0.685 (≤ 0.35 =yüksek) çıkmıştır. Ayrıca gastronomik deneyimin destinasyon sadakati üzerindeki etki düzeyi 0.376 (≤ 0.35 =yüksek) olarak (Cohen, 1988) hesaplanmıştır. Son olarak bağımlı değişkenlerin gastronomik deneyim ve destinasyon sadakati üzerindeki tahmini ilgi düzeyi (Q^2) hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlar incelendiğinde gastronomik deneyim 0.783 ve destinasyon sadakati 0.385 değerini almıştır.

Tablo 3

Model Uyum İyiliği Sonuçları

Model Uyum İyiliği Değerleri	Model Değerleri	Kritik Değerler
Ortalama yol katsayısı (APC)	0.506	P<0.001
Ortalama R^2 (ARS)	0.579	P<0.001
Düzeltilmiş Ortalama R^2 (AARS)	0.578	P<0.001
Ortalama kütle VIF (AVIF)	3.152	Kabul edilebilir ≤ 5.0 --ideal ≤ 3.3
Ortalama tam eşdoğrusallık VIF (AFVIF)	3.927	Orta ≥ 0.25 --Büyük ≥ 0.36
Tenenhaus model iyiliği (GoF)	0.634	Küçük ≥ 0.1 --Orta ≥ 0.25 --Büyük ≥ 0.36
Simpson'ın paradoks oranı (SPR)	1.000	Kabul edilebilir ≥ 0.7 --ideal = 1.0
R^2 katkı oranı (RSCR)	1.000	Kabul edilebilir ≥ 0.9 --ideal = 1.0
İstatistiksel baskı oranı (SSR)	1.000	Kabul edilebilir ≥ 0.7
Standartlaştırılmış ortalama hataların karekökü değeri (SRMR)	0.088	Kabul edilebilir ≤ 0.1
Standardized mean absolute residual (SMAR)	0.070	Kabul edilebilir ≤ 0.1
299 serbestlik dereceli standartlaştırılmış ki-kare (SchS)	4.762	P<0.001
Standartlaştırılmış eşik farkı sayma oranı (STDCR)	0.967	Kabul edilebilir ≥ 0.7 --ideal = 1.0
Standartlaştırılmış eşik farkı toplamı oranı (STDSR)	0.891	Kabul edilebilir ≥ 0.7 --ideal = 1.0
Nonlinear bivariate causality direction ratio (NLBCDR)	1.000	Kabul edilebilir ≥ 0.7

Araştırma model uyum iyiliği değerleri incelendiğinde (Bknz. Tablo 3), ortalama yol katsayısı (Average path coefficient-APC) 0.001 güven aralığında 0.506 çıktığı için (Kock, 2011) kabul edilmiştir. Ortalama R^2 (Average R-squared-ARS) 0.579, 0.001 güven aralığında anlamlı (Kock, 2022), düzeltilmiş ortalama R^2 (Average adjusted R-squared-AARS) 0.578, 0.001 güven aralığında anlamlı (Wooldridge, 1991) çıkmıştır. Ortalama kütle VIF (Average block VIF-AVIF) 3.152, 3.3'ten küçük ideal (Kock, 2021) sonuç vermiştir. Ortalama tam eşdoğrusallık (Average full collinearity VIF-AFVIF) 3.927, 5.0'ten küçük kabul edilebilir (Kock ve Lynn, 2012) olarak hesaplanmıştır. Standartlaştırılmış ortalama hataların karekökü değeri (Standardized root mean squared residual-SRMR) SRMR<0.08'den küçüktür ve kabul edilmiştir (Hu ve Bentler, 1999). Standartlaştırılmış ortalama mutlak kalıntı 0.070 (Standardized mean absolute residual-SMAR) çıkmış ve 1'den düşük olduğu için kabul edilmiştir. 299 serbestlik dereceli standartlaştırılmış ki-kare (Standardized chi-squared with 299 degrees of freedom-SchS) skoru 0.001 anlamlılık seviyesinde 4.762 olarak sonuç vermiş ve kabul edilebilirdir. Standartlaştırılmış eşik farkı sayma oranı (Standardized threshold difference count ratio-STDCR) ve Standartlaştırılmış eşik farkı toplamı oranı (Standardized threshold

difference sum ratio-STDSR) değerleri sırasıyla 0.967 ve 0.891 çıkmış, 0.70'ten yüksek olduğu için kabul edilebilir olarak değerlendirilmiştir (Kock, 2017).

Tenenhaus model iyiliği (Tenenhaus goodness of fit-GoF) 0.634, 0.36'dan yüksek değer aldığı için büyük olarak (Tenenhaus, Vinzi, Chatelin ve Lauro, 2005) sonuç vermiştir. Simpson'un paradoks oranı (Simpson's paradox ratio-SPR) 1.000, 1'e eşit olduğu için ideal (Kock ve Gaskins, 2016) çıkmıştır. R² katkı oranı (R-squared contribution ratio-RSCR) 1.000, 1.000'e eşit olduğu için ideal (Kock, 2015; Pearl, 2009) olarak belirlenmiştir. İstatistiksel baskı oranı (Statistical suppression ratio-SSR) 1.000, 0.7'den yüksek çıktığı için kabul edilebilirdir (Kock ve Gaskins, 2016; MacKinnon, Krull ve Lockwood, 2000). Sonra olarak doğrusal olmayan iki değişkenli nedensellik yönü oranı (Nonlinear bivariate causality direction ratio-NLBCDR) 1.000, 0.7'den yüksek çıktığı için kabul edilebilir (Kock, 2021) değere sahiptir.

Yapısal Eşitlik Modeli Sonuçları

Araştırma sonuçlarına göre destinasyon duyuşsal imajı ($\beta_{DDI \rightarrow GD} = 0.127$, $t = 35.580$, $p < 0.001$) gastronomik deneyimi pozitif yönde etkilemektedir. Dolayısıyla alt problem 1 desteklenmiştir. Destinasyon rasyonel imajı ($\beta_{DRI \rightarrow GD} = 0.776$, $t = 7.790$, $p < 0.001$) gastronomik deneyimi pozitif yönde etkilemektedir. Bu bağlamda alt problem 2 desteklenmiştir. Ayrıca gastronomik deneyim ($\beta_{GD \rightarrow DS} = 0.613$, $t = 7.790$, $p < 0.001$) destinasyon sadakatini pozitif yönde etkilemektedir. Sonuç olarak alt problem 3 desteklenmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 4'te detaylı olarak verilmektedir.

Tablo 4
Yapısal Eşitlik Modeli Analiz Sonuçları

Alt problemler	β	f^2	SH	t-değeri	p-değeri	CIlow	CIup	Sonuç
H ₁ DDI -> GD	0.127	0.098	0.050	2.541	0.006**	0.029	0.226	Desteklendi
H ₂ DRI -> GD	0.776	0.685	0.046	16.946	0.001***	0.687	0.866	Desteklendi
H ₃ GD -> DS	0.613	0.376	0.047	13.081	0.001***	0.521	0.705	Desteklendi

$p < 0.001$ ***, 0.01 **

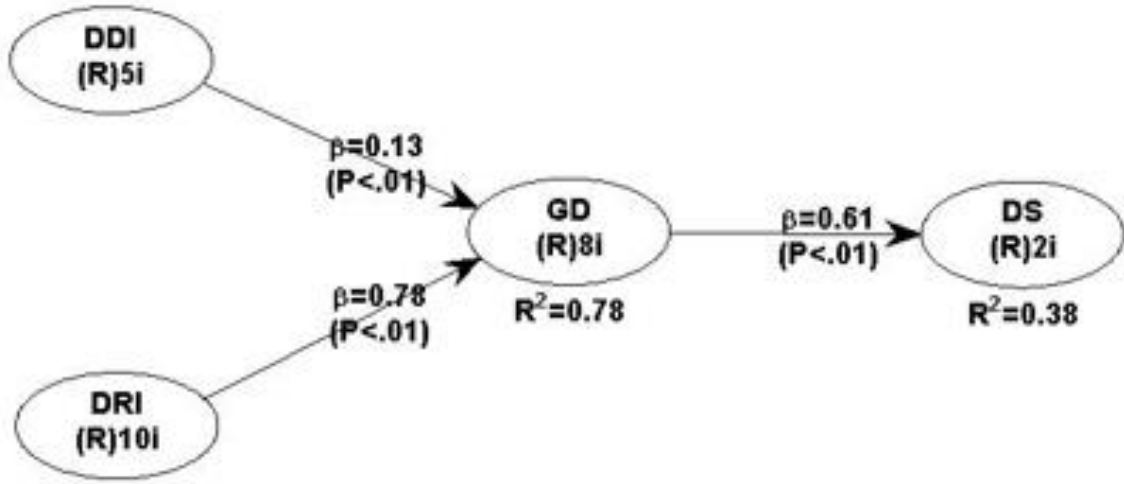
Araştırmada gastronomik deneyimin destinasyon duyuşsal imaj ve destinasyon rasyonel imaj ile destinasyon sadakati arasındaki aracılık etkisi incelenmiştir. Aracılık etkisinde Zhao vd.'nin (2010) önerisi dikkate alınmıştır. Buna göre bağımlı değişkenin bağımsız değişken üzerinde doğrudan etkisi anlamlı ise ve bağımsız değişkenin aracı etken kullanıldığında etkisi yine anlamlı ise kısmi aracılıktan bahsedilmektedir. Diğer yandan bağımsız değişkenin bağımlı değişkene doğrudan etkisi anlamsız ise ve bağımsız değişkenin aracı değişken üzerinden bağımlı değişkene etkisi anlamlı ise tam aracılıktan bahsedilmektedir. Araştırma sonuçları Tablo 5'te detaylı olarak gösterilmektedir.

Tablo 5
Aracı Etki Analizi Sonuçları

Alt problemler	β	f^2	SH	p-değeri	Sonuç
H ₄ DDI -> GD->DS	0.078	0.050	0.036	0.015*	Desteklendi
H ₅ DRI -> GD->DS	0.476	0.323	0.034	0.001***	Desteklendi

$p < 0.001$ ***, 0.05 *

Aracı etki analizi sonuçlarına göre destinasyon duyuşsal imaj ile destinasyon sadakati arasında gastronomik deneyimin aracılık etkisi vardır. Bu bağlamda alt problem 4 desteklenmiştir. Gastronomik deneyimin, destinasyon duyuşsal imajı ile destinasyon sadakati arasında kısmi aracılık rolü olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca destinasyon rasyonel imaj ile destinasyon sadakati arasında gastronomik deneyimin aracılık etkisi vardır. Bu bağlamda alt problem 5 desteklenmiştir. Gastronomik deneyimin, destinasyon rasyonel imajı ile destinasyon sadakati arasında kısmi aracılık rolü olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 2: Yapısal Eşitlik Modeli Analiz Sonuçları

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu çalışmada, Ayvalık'ı ziyaret eden turistlerin destinasyon imajı ve benzeri olmayan turizm deneyimlerinin, destinasyon sadakatine olan etkisinin araştırılması amaçlanmıştır. Ek olarak turistlerin Ayvalık'ta gastronomik açıdan edindikleri deneyimin destinasyona yönelik sadakat geliştirmelerini sağlayıp sağlamadığı değerlendirilmiştir. Yapılan analizler sonucunda turistlerin gastronomik deneyimlerinin destinasyon sadakatini pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Bu durumda genel olarak tutarlı ve ulaşılabilir alt problemlerin ortaya atıldığı söylenebilir.

Destinasyon duygusal imajının gastronomi deneyimi üzerinde pozitif yönde anlamlı bir etkisi olduğu alt problem 1'de tespit edilmiştir. Sonuç olarak turistlerin duygusal imajları ve algıları olumlu olursa, gastronomik deneyimlerine de o yönde olumlu etki etmektedir. Bu sonuç ile Prayag, Hosany, Muskat ve Del Chiappa (2017) deneyimlerin destinasyon imajı üzerinde anlamlı bir etkisi olduğunu tespit eden çalışmayla uyuzmaktadır. Destinasyonun rasyonel imajının gastronomi deneyimi üzerinde pozitif yönde anlamlı bir etkisi olduğu alt problem 2'de saptanmıştır. Araştırma bulgularına göre gastronomi amaçlı seyahat eden turistler için önemli olan destinasyonlar, turistlere benzeri olmayan deneyimler sunarak turistlerin dikkatini çekmektedir. Varılan bu sonuç Styliadis vd. (2017) yapmış oldukları çalışmalar ile benzerlik göstermektedir.

Gastronomi deneyiminin destinasyon sadakati üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğunu alt problem 3 göstermektedir. Turistlerin yeni kültürleri tanıma ve o destinasyonlarda gastronomi deneyimi yaşamaları bölgeye yönelik bir sadakat oluşmasında etkili olmaktadır. Bihamta vd. (2017) yapmış oldukları çalışma ile bu sonuç paralellik göstermektedir. Gastronomik deneyimin duygusal imaj ile destinasyon sadakati arasında pozitif yönde anlamlı bir etkisinin olduğunu alt problem 4 göstermektedir. Turistlerin ziyaret etmiş oldukları destinasyonlara yönelik algılarında oluşan duygusal imajların bölgeyi sık sık ziyaret etme ve sadakat oluşmasında önem arz ettiği bilinmektedir. Ortaya çıkan bu sonuç ile Williams vd. (2014) çalışmasının sonucu paralellik göstermektedir.

Gastronomik deneyimin rasyonel imaj ile destinasyon sadakati arasında aracılık rolünün olduğunu alt problem 5 ortaya koymuştur. Bu sonuç Spence (2017) ve Prayag vd.'nin (2017) çalışmasıyla paralellik göstermektedir. Turistlerin rasyonel imajları ve algıları olumlu olursa, destinasyonu tekrar ziyaret etmeye ve başkalarına tavsiye etmeye yönelecekleri ifade edilebilir. Daha geniş bir ifadeyle belirli destinasyonlara karşı oluşan imajların gastronomik deneyimlere ve bu destinasyonlara karşı pozitif bir yaklaşım sergileme eğilimi vardır.

Bu çalışmada destinasyon imajının gastronomik deneyime etkisi ve gastronomik deneyimin destinasyon sadakatine etkisine bakılmıştır. Bu çalışmayla destinasyon imajının destinasyon sadakatine olan etkisi incelendi ve literatüre anlamlı bir katkı sunuldu. Gastronomik deneyim ve destinasyon sadakatinin anlaşılmasında destinasyon imajı iyi bir öncül olmuştur. Destinasyon imajına yönelik yapılan çalışmalarda genel olarak destinasyon duygusal imaj ve rasyonel imaj kavramları üzerinde durulmuştur (Choe ve Kim, 2018). Bu araştırma ile daha farklı bir model çizilerek turistlerin gastronomik deneyimleri sonucunda destinasyona yönelik düşünceleri ele alınmıştır. Analiz sonucunda destinasyon imajının ve gastronomik deneyimin, destinasyon sadakati üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu saptanmıştır. Destinasyon imajı üzerine oluşturulabilecek bir modellemede gastronomik deneyimin önemli bir ardıl olduğu söylenebilir.

Bu çalışma ile turistler gezip gördükleri destinasyonlarda deneyimledikleri yemekler hakkında bilgiye sahip olmakta ve bu bilgi ve deneyimleriyle de destinasyona yönelik sadakat duygusu oluşturabilmektedirler. Buna dayanarak turistlerin geçmiş oldukları destinasyonlarda sadakat duygusunun oluşabilmesi için bölgede bulunan yiyecek ve içecek mekanlarının turistlerin beklentilerine yönelik iyi bir hizmet sunmaları ve tasarımları gerekmektedir. Bu hizmetlerin sunulması turistlerin tekrardan ziyaret etmeleri için iyi bir kazanım olmaktadır. Bu da daha çok memnun turist olarak yorumlanabilmektedir. İyi bir gastronomik deneyimin işletmeler tarafından yaşatılması, destinasyonun geleceği ve sürdürülebilirliği açısından katkısı oldukça fazladır. Bu çalışmadaki sonuçlardan da anlaşıldığı üzere iyi bir gastronomik deneyim yaşanabilmesi için destinasyondaki işletmelerin turistlere yönelik uygulamalar yapmaları ve lezzet profilleri oluşturmaları gerekmektedir. Bu durum destinasyon sadakatine olan etkiyi avantajlı bir hale getirmektedir.

Bu çalışmada aracı rol olarak gastronomik deneyim eklenmiştir ancak ilerdeki yapılacak çalışmalar için farklı ölçeklerin koyulması önerilebilir. Bu çalışma Ayvalık destinasyonuna yönelik yapılmıştır ve bu bir sınırlılıktır. Gelecekteki çalışmalar farklı destinasyonlar üzerinde durularak yapılabilir. Örneğin gastronomik şehir hem de turistik şehir olarak geçen bir destinasyon araştırma konusu olabilir. Yurt dışındaki gastronomik deneyimler yaşanabilecek destinasyonlar ile Türkiye'deki destinasyonlar bir başka çalışmada kıyaslanabilir.

Bu çalışmada destinasyon imajının gastronomik deneyime etkisi ve gastronomik deneyimin destinasyon sadakatine etkisine bakılmıştır. Bu çalışmayla destinasyon imajının destinasyon sadakatine olan etkisi incelendi ve literatüre anlamlı bir katkı sunuldu. Gastronomik deneyim ve destinasyon sadakatinin anlaşılmasında destinasyon imajı iyi bir öncül olmuştur. Destinasyon imajına yönelik yapılan çalışmalarda genel olarak destinasyon duygusal imaj ve rasyonel imaj kavramları üzerinde durulmuştur (Silkes, Cai ve Lehto, 2013; Choe ve Kim, 2018). Bu araştırma ile daha farklı bir model çizilerek turistlerin gastronomik deneyimleri sonucunda destinasyona yönelik düşünceleri ele alınmıştır. Analiz sonucunda destinasyon imajının ve gastronomik deneyimin, destinasyon sadakati üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu saptanmıştır. Destinasyon imajı üzerine oluşturulabilecek bir modellemede gastronomik deneyimin önemli bir ardıl olduğu söylenebilir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

1. Yazar %34, 2. yazar %33, 3. yazar %33 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması

Çalışmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum bulunmamaktadır.

Kaynaklar

Akyurt, H. ve Atay, L. (2009). Destinasyonda imaj oluşturma süreci. *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*, 1(1), 1-14.

- Aldaihani, F. and Ali, N. (2018). Factors affecting customer loyalty in the restaurant service industry in Kuwait city, Kuwait. *Journal of International Business Management*, 1(2), 1-14.
- Bagozzi, R. P. and Yi, Y. (1988). On the evaluation of structural equation models. *Journal of the academy of marketing science*, 16, 74-94.
- Becker, J. M., Ringle, C. M., Sarstedt, M. And Völckner, F. (2015). How collinearity affects mixture regression results. *Marketing Letters*, 26, 643-659.
- Bigné, J. E., Sanchez, M. I. and Sanchez, J. (2001). Tourism image, evaluation variables and after purchase behaviour: Inter-relationship. *Tourism Management*, 22(6), 607-616.
- Bihanta, H., Jayashree, S., Rezaei, S., Okumus, F. and Rahimi, R. (2017). Dual pillars of hotel restaurant food quality satisfaction and brand loyalty. *British Food Journal*, 119(12), 2597-2609.
- Boavida-Portugal, I., Ferreira, C. C. and Rocha, J. (2017). Where to vacation? An agent-based approach to modelling tourist decision-making process. *Current Issues in Tourism*, 20(15), 1557-1574.
- Bowen, J. T. and Chen, S. L. (2001). The relationship between customer loyalty and customer satisfaction. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 13(5), 213-217.
- Camarero, C., Garrido, M. J., & Vicente, E. (2010). Components of art exhibition brand equity for internal and external visitors. *Tourism Management*, 31(4), 495-504.
- Chang, R. C. and Mak, A. H. (2018). Understanding gastronomic image from tourists' perspective: A repertory grid approach. *Tourism Management*, 68, 89-100.
- Chen, Q. And Huang, R. (2016). Understanding the importance of food tourism to Chongqing, China. *Journal of Vacation Marketing*, 22(1), 42-54.
- Chen, H. and Rahman, I. (2018). Cultural tourism: An analysis of engagement, cultural contact, memorable tourism experience and destination loyalty. *Tourism Management Perspectives*, 26, 153-163.
- Chew, E. Y. T. and Jahari, S. A. (2014). Destination image as a mediator between perceived risks and revisit intention: a case of post-disaster Japan. *Tourism Management*, 40, 382-393.
- Chi, C. G. Q. and Qu, H. (2008). Examining the structural relationships of destination image, tourist satisfaction and destination loyalty: *An integrated approach*. *Tourism Management*, 29(4), 624-636.

- Choe, J. Y. J. and Kim, S. S. (2018). Effects of tourists' local food consumption value on attitude, food destination image, and behavioral intention. *International Journal of Hospitality Management*, 71, 1-10.
- Cohen, J. (1988). Set correlation and contingency tables. *Applied Psychological Measurement*, 12(4), 425-434.
- Cornelisse, M. (2014). Memorable tourism experiences in authentic vicos, Peru. *Journal of Tourism Consumption and Practice*, 6(1), 104-127.
- Dixit, S. K. (Ed.). (2019). *The Routledge handbook of gastronomic tourism*. Routledge.
- Fields, K. (2003). Demand for the gastronomy tourism product: motivational factors. *Tourism Gastronomy*, 15(1), 50-64.
- Fornell, C. and Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of marketing research*, 18(1), 39-50.
- George, D. and Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference, 17.0 Update*, 10th Edition, Boston: Pearson.
- Hair Jr, J. F., Sarstedt, M., Ringle, C. M. and Gudergan, S. P. (2017). *Advanced issues in partial least squares structural equation modeling*. Los Angeles: Sage Publications.
- Henderseon, J. J. (2009). Food tourism reviewed. *British Food Journal*, 111(4), 317-326.
- Hentati-Kaffel, R. and De Peretti, P. (2015). Generalized runs tests to detect randomness in hedge funds returns. *Journal of Banking & Finance*, 50, 608-615.
- Henseler, J. and Dijkstra, T. K. (2015). *Adanco 2.0, Kleve*. Germany: Composite Modeling GmbH & Co
- Henseler, J., Ringle, C.M. and Sinkovics, R.R. (2009), "The use of partial least squares path modeling in international marketing", Sinkovics, R.R. and Ghauri, P.N. (Ed.) *New challenges to international marketing (Advances in international marketing*. Bingley: Emerald Group Publishing Limited.
- Hosany S, Ekinçi, Y. and Uysal, M. (2007). Destination image and destination personality. *International Journal of Culture. Tourism and Hospitality Research*, 1(1), 62-81.
- Jin, N., Line, N.D. and Merkebu, J., (2016). The impact of brand prestige on trust, perceived risk, satisfaction, and loyalty in upscale restaurants. *Journal Hospit. Marketing Management*, 25, 523-546.

- Kaçan, U. ve Tosun, N. Z. (2022). Gastronomik Deneyimin Marka Sadakatine Yansımaları. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, (40), 17-39.
- Kaiser, H. F. (1974). An index of factorial simplicity. *Psychometrika*, 39(1), 31-36.
- Karaca, Ş. ve Yemez, İ. (2022). Çevresel kaygı, gelecek zaman perspektifi ve ekoturizm destinasyon imajının ekoturizm niyetine etkisinin incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(3), 798- 816.
- Kement, Ü. (2019). Üçüncü nesil kahve sunan işletmelerde hizmet kalitesi, müşteri tatmini ve davranışsal niyet incelemesi; Algılanan fiyatın düzenleyicilik rolü. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7(2), 1252-1270.
- Khan, J., Saeed, I., Ali, A. and Nisar, H.G. (2021). The mediating role of emotional exhaustion in the relationship between abusive supervision and employee cyberloafing behaviour. *Journal Management Research*, 8(1), 160-178.
- Kim, W.G. and Kim, H.B., (2004). Measuring customer-based restaurant brand equity. *The Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 45(2), 115-131.
- Kock, N. (2011). Using WarpPLS in e-collaboration studies: Descriptive statistics, settings, and key analysis results. *International Journal of e-Collaboration*, 7(2), 1-18.
- Kock, N. and Lynn, G.S. (2012). Lateral collinearity and misleading results in variance-based SEM: An illustration and recommendations. *Journal of the Association for Information Systems*, 13(7), 546-580.
- Kock, N. (2015). How likely is Simpson's paradox in path models? *International Journal of Collaboration*, 11(1), 1-7.
- Kock, N. and Gaskins, L. (2016). Simpson's paradox, moderation, and the emergence of quadratic relationships in path models: An information systems illustration. *International Journal of Applied Nonlinear Science*, 2(3), 200-234.
- Kock, N. (2017). *WarpPLS user manual: Version 6.0*. USA: Laredo, TX: ScriptWarp Systems.
- Kock, N. (2021). Moderated mediation and J-curve emergence in path models: An information systems research perspective. *Journal of Systems and Information Technology*, 23(3), 303-321.
- Kock, N. (2022). *WarpPLS user manual: Version 8.0*. USA: Laredo, TX: ScriptWarp Systems.
- Koçoğlu, C. M. (2019). Destinasyona yönelik marka imajı ve marka sadakati ilişkisinde algılanan destinasyon kalitesinin aracılık rolü. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 16(1), 34-47.

- Kurtuluş, K. (2010). *Araştırma yöntemleri*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Lai, M. Y., Khoo-Lattimore, C., & Wang, Y. (2019). Food and cuisine image in destination branding: Toward a conceptual model. *Tourism and Hospitality Research*, 19(2), 238-251.
- Lee, Y.J. (2016). The relationships amongst emotional experience, cognition, and behavioural intention in battlefield tourism. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 21(6), 697–715.
- MacKinnon, D. P., Krull, J. L. and Lockwood, C. M. (2000). Equivalence of the mediation, confounding and suppression effect. *Prevention Science*, 1(4), 173-181.
- Marliawati, A. and Cahyaningdyah, D. (2020). Impacts the brand of experience and brand image on brand loyalty: mediators brand of trust. *Management Analysis Journal*, 9(2), 140-151.
- Martin, H.S., Collado, J. V. and Del Bosque, I. R. (2013). An exploration of the effects of past experience and tourist involvement on destination loyalty formation. *Current Issues in Tourism*, 16(4), 327-342.
- Meladze, M. (2015). The importance of the role of local food in georgian tourism. *European Scientific Journal*, 2(1857-7881), 222-226.
- Mgxeakwa, B. B., Scholtz, M. and Saayman, M. (2017). Creating a memorable experience for Nelson Mandela heritage site visitors. *African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure*, 6(1), 1-16.
- Molz, J. G. (2007). Eating difference: The cosmopolitan mobilities of culinary tourism. *Space and Culture*, 10 (1), 77-93.
- Papadimitriou, D., Apostolopoulou, A. and Kaplanidou, K. (2015). Destination personality, affective image, and behavioral intentions in domestic urban tourism. *Journal of Travel Research*, 54(3), 302-315.
- Pavlidis, G. and Markantonatou, S. (2020). Gastronomic tourism in Greece and beyond: A thorough review. *International Journal of Gastronomy and Food Science*, 21, 1-10.
- Pearl, J. (2009). *Causality: Models, reasoning, and inference*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Pike, S. and Ryan, C. (2004). Destination positioning analysis through a comparison of cognitive, affective, and conative perceptions. *Journal of Travel Research*, 42(4), 333-342.
- Pine, B. J., Pine, J. and Gilmore, J. H. (1999). *The experience economy: work is theatre & every business a stage*. Cambridge, MA, USA: Harvard Business Review Press.

- Prayag, G., Hosany, S., Muskat, B. and Del Chiappa, G. (2017). Understanding the relationships between tourists' emotional experiences, perceived overall image, satisfaction, and intention to recommend. *Journal of Travel Research*, 56 (1), 41-54.
- Ribeiro, M.A., Woosnam, K.M., Pinto, P. and Silva, J.A. (2018). Tourists' destination loyalty through emotional solidarity with residents: an integrative moderated mediation model. *Journal of Travel Research*, 57(3), 279-295.
- Ricardo D. Hernandez-Rojas, Jose A. Folgado-Fernande and Pedro R. Palos-Sanchez (2021). Influence of the restaurant brand and gastronomy on tourist loyalty. A study in Córdoba (Spain). *International Journal of Gastronomy and Food Science*, 23, 100305.
- Seo, S., Yun, N. and Kim, O. Y. (2017). Destination food image and intention to eat destination foods: A view from Korea. *Current Issues in Tourism*, 20(2), 135-156.
- Sharma, P. and Nayak, J.K. (2019). Understanding memorable tourism experiences as the determinants of tourists' behaviour. *International Journal of Tourism Research*, 21(4), 504-518.
- Spence, C. (2017). Breakfast: the most important meal of the day? *International Journal of Gastronomy and Food Science*, 8, 1-6.
- Sthapit, E., Del Chiappa, G., Coudounaris, D.N, and Björk, P. (2019). Tourism experiences, memorability and behavioural intentions: a study of tourists in Sardinia, Italy. *Tourism Review*, 75(3), 646-665.
- Stone, M. J. and S. Migacz. (2016) *Food travel monitor*. Portland, OR: World Food Travel Association.
- Stylidis, D., Shani, A. and Belhassen, Y. (2017). Testing an integrated destination image model across residents and tourists. *Tourism Management*, 58, 184-195.
- Stylos, N., Vassiliadis, C. A., Bellou, V. and Andronikids, A. (2016). Destination images, holistic images and personal normative beliefs: Predictors of intention to revisit a destination. *Tourism Management*, 53, 40-60.
- Suhartanto, D., Brien, A., Primiana, I., Wibisono, N. and Triyuni, N. N. (2020). Tourist loyalty in creative tourism: the role of experience quality, value, satisfaction, and motivation. *Current Issues in Tourism*, 23(7), 867-879.
- Tenenhaus, M., Vinzi, V.E., Chatelin, Y.M. and Lauro, C. (2005). PLS path modeling. *Computational Statistics & Data Analysis*, 48(1), 159-205.

- Tellis Gerard, J. (1988). Advertising exposure, loyalty, and brand purchase: a two-stage model of choice. *Journal of Marketing Research*, 25 (2), 134-44.
- Timothy, D. J. and Ron, A. S. (2013). Understanding Heritage Cuisines and tourism: identity, image, authenticity, and change. *Journal of Heritage Tourism*, 8(3), 99-104.
- Torres, L.C. and Phakdee-auksorn. (2017). Understanding international tourists' attitudes towards street food in Phuket, Thailand. *Tourism Management Prospectus*, 21, 66-73.
- Ullah, N., Khan, J., Saeed, I., Zada, S., Xin, S., Kang, Z. and Hu, Y. (2022). Gastronomic tourism and tourist motivation: Exploring northern areas of Pakistan. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(13), 7734.
- Ural, A. ve Kılıç, İ. (2006). Bilimsel araştırma süreci ve spss ile veri analizi. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Ünal, A. (2020). Destinasyon kişiliği boyutlarını belirlemeye yönelik ampirik bir araştırma: Kaş örneği. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 604-617.
- Qu, H., Kim, L. H. and Im, H. H. (2011). A model of destination branding: Integrating the concepts of the branding and destination image. *Tourism Management*, 32(3), 465-476.
- Wijaya, S., King, B., Nguyen, T. H. and Morrison, A. (2013). International visitor dining experiences: A conceptual framework. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 20, 34-42.
- Williams, H. A., Williams Jr, R. L. and Omar, M. (2014). Gastro-tourism as destination branding in emerging markets. *International Journal of Leisure and Tourism Marketing*, 4(1), 1-18.
- Wooldridge, J.M. (1991). A note on computing r-squared and adjusted r-squared for trending and seasonal data. *Economics Letters*, 36(1), 49-54.
- Yoon, Y. and Uysal, M. (2005). An examination of the effects of motivation and satisfaction on destination loyalty: A structural model. *Tourism Management*, 26(1), 45-56.
- Zhang, H., Fu, X., Cai, L. A. and Lu, L. (2014). Destination image and tourist loyalty: A meta-analysis. *Tourism Management*, 40, 213-223.
- Zhang, H., Wu, Y. and Buhalis, D. (2018). A model of perceived image, memorable tourism experiences and revisit intention. *Journal of Destination Marketing ve Management*, 8, 326-336.
- Zhao, X., Lynch Jr, J. G. and Chen, Q. (2010). Reconsidering Baron and Kenny: Myths and truths about mediation analysis. *Journal of consumer research*, 37(2), 197-206.

Extended Abstract

Introduction

The aim of the research is to examine the effect of destination image and unique tourism experiences of tourists visiting Ayvalık on destination loyalty. In line with the purpose of the research, firstly, the effect of tourists' views on the destination image of Ayvalık on their experiences is investigated. In addition, it is evaluated whether the gastronomic experience of tourists in Ayvalık enables them to develop loyalty towards the destination. Considering the importance of the results obtained from the study in the tourism and gastronomy sector, it is thought that it will guide the sector and future studies. In line with the purpose of the research, a model proposal has been developed. After the theoretical and conceptual infrastructure was created in the context of the research model proposal, the objectives were examined by using the quantitative research design. The destination image is important in terms of achieving a financial profit by promoting the tourism region that is being promoted within the competitive conditions. Destination image is as effective as the services offered in destinations and travel destinations, as well as the formation of ideas about the region, since the tourism sector is dependent on service without an intermediary (Akyurt and Atay, 2009). The gastronomic experience is one of the most effective elements of the touristic experience. Pine and Gilmore (1999) state that the gastronomic experience is an important type of experience in an economic and sensory context. In a broader sense, gastronomic experience has a positive effect on the development of the economy of the region. Destination loyalty can be defined as the act of visiting destinations frequently for a long time, after the satisfaction of tourists with the information they have obtained after their experiences (Martin, Collado and Del Bosque, 2013).

Metod

In this study, quantitative research design was used. The population of the research consists of people who visit Ayvalık and are over the age of 18. There is no statistical data in the literature for those who visit Ayvalık. Therefore, sampling was done. Due to the difficulty of reaching the participants, the convenience sampling method was used (Kerlinger and Lee, 1999). In the research, it is known that it is sufficient to reach 384 people in universes larger than 100.000 (Ural and Kılıç, 2006). Between December 2022 and January 2023, 384 questionnaires were applied to the participants via online forms (Google form). Before data collection, ethics committee permission certificate dated 05.12.2022, decision number 451 and meeting number 21 was obtained from Social and Human Sciences Research and Publication Ethics Committee. Before the data collection process started, the scales used in the research were translated from English to Turkish and from Turkish back to English to check that there was no difference in meaning. In addition, the questionnaire was sent to five field experts and checked. Before collecting the research data, a pilot test was conducted on a group of 30 people. The obtained results were subjected to reliability analysis, and it was decided to keep the scale expressions as they were.

Findings

In the research, the questionnaire form was shared online in order to determine the characteristics of the visitors, their thoughts and perceptions about the destination. In the questionnaire, questions were asked to the local and foreign visitors visiting the Ayvalık destination regarding their gastronomic experiences specific to the destination, perceived image and destination loyalty. Before filling out the questionnaire, a brief information about the subject of the study was given, and consent was obtained that they were volunteers. Afterwards, they were asked to fill in the questionnaire forms. The questionnaire form consists of four parts. The scale items in the questionnaire were prepared with a Likert-type scale, the middle point of which is undecided (3), strongly disagree (1)-strongly agree (5). "The Likert scale is a scale that aims to determine the attitudes of people by determining to what extent they agree with the questions asked about the subject" (Kurtuluş, 2010, p. 105). During the analysis of the research model, WarpPLS statistical

program was used. WarpPLS statistical program was used in this study because it provides a rapid analysis process in five steps and provides advantages in terms of presenting graphics that convey the effect process of latent variables (Kock, 2022). Measurement model analysis, structural model analysis, structural equation model analysis and mediation effect analysis were performed in the WarpPLS program. Before testing the sub problems, the kurtosis and skewness values of the scales (George and Mallery, 2010) were evaluated over the scale averages. In addition, since the data could not be collected based on probability, a randomness analysis (Hentati-Kaffel and De Peretti, 2015) was performed to generalize the data. SPSS statistical program was used in the preparation of the participant profile and the coding of the data.

Conclusion, Discussion and Recommendations

In this study, it is aimed to investigate the effect of destination image and unique tourism experiences of tourists visiting Ayvalık on destination loyalty. In addition, it has been evaluated whether the gastronomic experience of the tourists in Ayvalık enables them to develop loyalty towards the destination. As a result of the analysis, it has been determined that the gastronomic experiences of the tourists affect the destination loyalty positively. In this case, it can be said that generally consistent and achievable sub problems have been put forward. To determine the distribution normality of the scales in the research model, the kurtosis and skewness values were examined. When the results obtained were examined, the kurtosis and skewness values were between -2 and +2. In this context, it has been determined that the scales meet the distribution normality condition (George and Mallery, 2010). Since the data in the study were collected with the convenience sampling method, which is one of the methods that is not based on probability, Runs test was performed and z-scores were calculated in order to generalize. When the test results were examined, the scale expressions did not yield significant results. Therefore, it is possible to generalize the results obtained.

In this study, the effect of destination image on gastronomic experience and the effect of gastronomic experience on destination loyalty were examined. In this study, the effect of destination image on destination loyalty was examined and a meaningful contribution was made to the literature. Destination image has been a good precursor in understanding gastronomic experience and destination loyalty. Studies on destination image generally focus on the concepts of destination emotional image and rational image (Choe and Kim, 2018). With this research, a different model was drawn and tourists' thoughts about the destination because of their gastronomic experiences were discussed. As a result of the analysis, it was determined that destination image and gastronomic experience have a significant effect on destination loyalty. In this research, gastronomic experience was added as a mediator role, but it may be recommended to put different scales for future studies. This study was conducted for Ayvalık destination, and this is a limitation. At the same time, since the online survey method was chosen as the data collection tool, it could not be determined from which region the participants were from. Future work can be done with an emphasis on different destinations. For example, a destination that is both a gastronomic city and a touristic city can be the subject of research. Destinations where gastronomic experiences can be experienced abroad and destinations in Turkey can be compared in another research.

Sait Faik'in Durum Hikâyecisi Kimliğine "Uzun Ömer" Hikâyesi Üzerinden Bir Bakış

Ertan YILDIRIM
Çorum Ölçme Değerlendirme Merkezi
ertan.yildirim@hotmail.com
ORCID ID: 000-0001-8893-3136

Araştırma Makalesi

DOI: 10.31592/aeusbed.1317314

Geliş Tarihi: 20.06.2023

Revize Tarihi: 29.09.2023

Kabul Tarihi: 11.10.2023

Atf Bilgisi

Yıldırım, E. (2023). Sait Faik'in durum hikâyecisi kimliğine "Uzun Ömer" hikâyesi üzerinden bir bakış. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(3), 860-872.

ÖZ

Sait Faik Abasıyanık, Cumhuriyet Dönemi Türk hikâyeciliğinde durum hikâyesi geleneğinin en önemli temsilcilerindendir. "İpekli Mendil" (1926) ile başlayan yazma serüveninde Abasıyanık, hümanist yaklaşımı ve insanı merkeze alan anlayışıyla hikâye türünün Türk edebiyatındaki yerini sağlamlaştırarak yazarlardandır. Kaleme aldığı modern ve özgün hikâyeleriyle hem döneminde hem de günümüzde geniş bir okur kitlesine seslenen yazar, hikâyelerini anlattığı kahramanların orijinal yanlarını ortaya çıkarmadaki başarısı ile de dikkat çeker. İstanbul hikâyecisi olarak da adlandırılan yazarın eserlerinde İstanbul'un canlı sosyal hayatını ve yaşama tutunma çabasındaki her tür insanı bulmak mümkündür. Bu bağlamda çalışmaya konu olan "Uzun Ömer" hikâyesinde de tespit edildiği üzere Türk hikâyesine konu ve yazma rahatlığı getiren yazar, İstanbul'un Galata Köprüsü'nde normalin üstünde boyuyla herkesin dikkatini çeken Ömer Özkan'ın, bir piyango satıcısının, yaşamından okura kısa bir kesit sunar. Hikâyenin tipik bir durum hikâyesi örneği olduğu örneklerle belirginleştirilen çalışmada ayrıca Sait Faik'in insan sevgisi temelinde dezavantajlı insanların hayata tutunma çabalarını, hayatın olağan akışında yansıttığı gerçeği de edebi metin anlamlandırması yönteminin verileri doğrultusunda çalışmada vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sait Faik Abasıyanık, durum hikâyesi, Uzun Ömer, yaşama sevinci.

A Look at Sait Faik's Situation Storyteller Identity Through the Story of "Uzun Ömer"

ABSTRACT

Sait Faik Abasıyanık is one of the most important representatives of the situation story tradition in Turkish storytelling in the Republican Period. Abasıyanık, in his writing adventure that started with "İpekli Mendil" (1926), is one of the writers who consolidated the place of the story genre in Turkish literature with his humanist approach and human-centered understanding. Addressing a wide readership both in his period and today with his modern and original stories, the author draws attention with his success in revealing the original sides of the heroes he tells his stories. It is possible to find the vibrant social life of Istanbul and all kinds of people trying to hold on to life in the works of the author, who is also called the Istanbul storyteller. The author, who brings the subject and writing comfort to the Turkish story, as determined in the story of "Uzun Ömer", which is the subject of the study, offers the reader a short section from the life of Ömer Özkan, a lottery seller, who attracted everyone's attention with his above-normal height on the Galata Bridge of Istanbul. In the study, which is presented with examples in which the story constitutes a typical example of a situation story, the fact that Sait Faik reflects the efforts of disadvantaged people to cling to life on the basis of human love is also emphasized in line with the data of the literary text interpretation method.

Keywords: Sait Faik Abasıyanık, situation story, Uzun Ömer, joy of life.

Giriş

İnsan, akıllı bir canlı olarak her çağda varoluşunu anlama / anlamlandırma çabası içerisinde olmuştur. Bu çabanın estetik araçlarından biri olan yazma eylemi de insanı düşünmeye ve üretmeye sevk eder. İnsanlık mirasına katkı sunan bu üretimlerin en özel yanlarından biri ise an'ı geleceğe miras bırakmasıdır. Bir yazın türü olarak hikâye de olmuş ve olması muhtemel olayları konu olarak seçmesi, insan hâllerine ve sosyal hayata odaklanması yönüyle öne çıkar. Zira sanatın etki alanı sadece konu ettiği kahramanlar ve olaylarla sınırlı değildir. Özelden genele, yerelden evrensele uzanan geniş bir yelpazede hayatı kuşatır. Bu yönüyle sanatsal üretimler evrensel nitelikleriyle öne çıkarlar.

Bugünkü sanatsal forma Batı referanslarıyla ulaşan hikâye, "Avrupa edebiyatında genel olarak 19. yüzyılda yaygın türdü(r), 19. Yüzyılda (da) en kalıcı örneklerini ver(ir)" (Aytaç, 2019, s.9). Modern hikâye, Türk yazın hayatına ise Tanzimat Dönemiyle girmiştir. Çeviriler ve ilk denemelerle olgunlaşma süreci yaşayan hikâye, farklı anlatım yöntemleriyle gelişmiştir. Bir olayın merkezde olduğu giriş, gelişme ve sonuç bölümlerinden oluşan olay hikâyesi Ömer Seyfettin ile mesafe kat ederken bir olaya yer vermekten ziyade bir durumu ifade eden ve okurun dikkatini duygu, düşünce ve diyaloglara yönelten aynı zamanda hayal gücüne de hitap eden durum hikâyesi Memduh Şevket Esendal ve Sait Faik Abasıyanık ile belli bir forma kavuşmuştur. Rus yazar Çehov'un başı çektiği durum hikâyeciliği, izlenimlerin ön plana çıktığı bir yapı da arz eder. Okurdaki merak duygusu ise olayın karmaşasının çözümünde değil seçilen 'an'ın veya karakterin farklı özelliğiyle günlük yaşamdaki yeri ile yaratılır. Okuru meraklandırmaktan ziyade günlük hayatın akışı içerisinde pek de dikkat edilmeyen unsurlar öne çıkarılır. Sait Faik, hayatın bir kesitine odaklandığı bu tarz "Öyküdeki ısrarıyla, bu türün edebiyatımızda yerleşmesinde, sevilmesinde, saygınlık kazanmasında öncü rol oynamış(tır)" (Tosun, 2018a, s. 42). Ayrıca Sait Faik, hikâyeye getirdiği konu genişliği ile de hikâyeyi kalıplardan kurtarmış görebilen için hayatın her anının bir gizem ve mucize taşıdığı gerçeğini eserleriyle somutlaştıran bir vizyon ortaya koymuştur. Hikâyeyi gereksiz ayrıntılardan ve kurgusal düzenden kurtaran Sait Faik, kısa ve şiirsel anlatımıyla da hikâyede özgün bir yaklaşım ortaya koyar. Özellikle hastalığı neticesinde ölümle yüzleşmesi onun hikâye anlayışına farklı bir boyut kazandırır. "...ruhunu avutma arzusu, onu daha önceki yazarların fazla dikkat etmediği sıradan insanların yaşayışına yöneltilir. Büyük şehrin arka sokaklarında basit, bazen hüzünlü ama renkli bir hayatı olan küçük adamı anlatmak ve bu adam gibi bohem bir hayatı yaşamak onun hikâyede olgunluk döneminin başlangıcı olur" (İslam, 2006, s.333). Kendine özgü yalın, canlı, diyaloglarla zenginleştirilmiş anlatma biçimiyle Sait Faik, okura hayatın ritmi içinde nefeslenme fırsatı sunarken kendisinden de bir şeyler bulacağı bir okuma lezzeti sunar.

Toplumun içinden hayata ve olaylara bakabilen Sait Faik, gözlem gücünü öne çıkardığı hikâyeleriyle aynı zamanda Türk insanından yola çıkarak evrensel bir ufku yakalayabilmiş sanatçılardandır. Bu bağlamda Sait Faik Abasıyanık, yazarken insanı, sadece insanı temel alır. İnsanları kalıplara hapsedmez. Onların milliyeti ve ideolojileriyle ilgilenmez. Hayatın akışı içinde dikkatini çeken insanları samimi bir dille kendini de yer yer olaya dahil ederek izlenimci bir anlayışla okurla paylaşır. Bu nedenle Sait Faik'in hikâyelerine konu ettiği insanlar, sıradan, doğal, yalnız ve garip kimlikleriyle dikkat çekerler. Kahramanlarıyla bütünleşen onların yaşamından bahsederken aslında kendinden bahseden Sait Faik, hayatın doğallığı ve sürprizlere açık yönüyle hikâyeyi birleştirmiş durum hikâyesine yeni bir boyut kazandırmıştır. Bu nedenle "Sait Faik'in cümlelerinde kurgusallığın en küçük bir belirtisine rastlayamayız. Her söz, yaşamdaki olağanlığıyla kullanılmıştır" (İleri, 2008, s.17). Kendi avare yaşam anlayışını hikâye kahramanlarının yaşamlarıyla başarıyla örtüşüren yazar, insan sevgisini anlatımının başat unsuru olarak kullanır. İstanbul hikâyecisi olarak tanınan Sait Faik, bu anlayışla "...büyük şehir insanının yalnızlığını anlatan tasvirici gerçekçi hikâyeyi geliştirerek yeni bir yolun öncülüğünü yap(mıştır)" (İslam, 2006, s.333). Çalışmaya konu olarak seçilen Sait Faik'in "Uzun Ömer" hikâyesi de Sait Faik hikâyeciliğinin izlerini taşıyan hayatın sürprizlere açık tarafına denk düşen hayata bir yerinden tutunmayı başarmış bir kahramanın, "Uzun Ömer" in hikâyesidir.

Sait Faik Abasıyanık ve Hikâye Kişisi

Sait Faik Abasıyanık, hikâyelerini kurarken önceden düşünmez. "Herhangi bir yerde gözü birine takılır ve onunla ilgili düşünmeye başlar... Ardından, kahraman olarak seçtiği bu kişiye özgü bir dünya yakıştırır" (Tosun, 2016, s. 120). Tüneldeki Çocuk (1955) kitabının 83. sayfasında 1947 ile tarihlenen "Uzun Ömer" hikâyesinde de yazar, Türkiye'de boyunun uzunluğuyla gündem olmuş, gazetelere yansımış Galata Köprüsünde piyango satıcılığı yapan Ömer'in hikâyesini anlatır. Sait Faik, "Uzun Ömer" hikâyesini röportaj şeklinde kurgulamıştır. Bir durum hikâyesi formunu taşıyan eserde dolayısıyla serim, düğüm, çözüm bölümleri yer almaz. "Uzun Ömer", bir vaka değil; insan hikâyesidir. Sait Faik'in bu hikâyesinde durum hikâyesi kavramı içindeki "portre öykü" yaklaşımını benimsediği kabul edilebilir. Zira "Bu tür öyküler belirgin bir olay ya da durumu içermez... Anlatının asal amacı ele alınan tipi saydamlaştırmak, onu okura tanıtmaktır" (Yivli, 2016, s. 89). Bu yaklaşımla

Sait Faik'in hikâyede okurun merak duygusunu da hikâye kahramanının boyu itibarıyla öyle her yerde görülemeyecek bir fiziksel yapıya sahip olmasıyla sağladığı varsayılabilir.

Gerçek bir yaşam öyküsünün konu edildiği hikâyede Uzun Ömer (Ömer Özkan), Bilecik'in Abbaslık (Abasıyanık, köyün adını hikâyede "Abbaslı" olarak vermiştir.) köyünden İstanbul'a gelip yerleşmiş dönemseller olarak ülkenin en uzun insanı olarak kabul görmüş bir kahramandır. Boyunun uzunluğu, Bilecik halkı arasında şöyle bir rivayete dayandırılır: "Bir gün yoksul ailesinin kapısını ak sakallı bir ihtiyar çalar ve Allah rızası için bir parça ekmek ister. Annesinin ekmekle birlikte evdeki yiyeceklerden de vermesi üzerine ihtiyar, 'Allah sizden razı olsun, evinizde kıtlık olmasın, çocuğunuza iyi bakın.' diye bir duayla teşekkür eder. Annesi eve girdiğinde bütün kapların yemek dolu olduğunu görür. Zamanla bu yemekler tükenir; fakat Ömer'in boyu gittikçe uzar (Topseven, 2021). Ömer'in İstanbul'a gelişi de ilgiyle karşılanmış dönemin Akşam Gazetesi 1 Mart 1938 tarihli baskısının 5. Sayfasında Uzun Ömer'i: "Bilecikli Mehmed oğlu Ömer adında biri İstanbul'a gelmiştir. Ömer Türkiye'nin en uzun boylu adamı sayılabilir. Boyu 2 metre 20 santimetredir. Ömer idman yaparak pehlivan olmak istiyor... Ömer 17 yaşındadır ağırlığı 140 kilodur" şeklinde haber yapmıştır. Uzun Ömer, ayrıca II. Dünya Savaşı sebebiyle yaşanan kıtlık vesilesiyle ekmeğin karneyle kişi başı 300 gr verildiği dönemde İstanbul Valisi Lütfi Kırdar'a istihkakının artırılmasına yönelik verdiği dilekçe ile de gündeme gelir. Valiliğin açıklaması 15 Mart 1942 tarihli Son Telgraf Gazetesine şöyle yansır: "Ömer'in bu müracaatı dikkate alınarak anormal cüssesinin ihtiyacı olan ekmek kendisine temin edilmiştir. Herhangi bir işte çalışmasına imkân olmayan bu dev cüsseli adam piyango bayiliği yapmağa karar vermiştir." Sunay Akın da "Bir Çift Ayakkabı" kitabının "Galata Köprüsü'ndeki Boyacı Sandıkları" bölümünde Uzun Ömer'e şu şekilde yer verir: "Ömer Özkan 4 Şubat 1960 tarihinde, insanlara hep yukarıdan baktığı gözlerini 38 yaşında hayata kapasa da 58 numara olan ayakkabıları, Galata Köprüsü'nde uzun yıllar sergilenir" (Akın, 2011, s. 38). Sait Faik'in hikâyesine konu olan Uzun Ömer, alıntılarda da görüldüğü üzere İstanbul halkında iz bırakmış bir insandır.

Yazar, durum hikâyesinin bir özelliği olarak bir konuya sahip olmayan "Uzun Ömer" hikâyesini, Ömer'in fiziki bir tasviri ve onun karakterinin güzelliğini öne çıkaran cümlelerle başlatır: "En uzunumuzdan bir metre daha uzun, en genişimizden yarım metre daha geniş, en şişkomuzdan 150 kilo daha ağır bir adam yaşıyor içimizde. Bereket, en kötümüzden daha kötü, en nankörümüzden daha nankör, en akıllımızdan iki misli daha akıllı değil! Yoksa hâlimiz nice olurdu? Aksine en iyimizden en kendi hâlimemizden beş defa daha iyi, daha mütevazı..." (Abasıyanık, 1984, s. 83). Uzun Ömer'in İstanbul'daki yerine de temas eden yazar, mekânla kişiyi özdeşleştirici bir yaklaşım sergiler: "Şu bizim Galata Köprüsü bir de nerede var acaba? ...Dünyada misli menendi olmayan bu köprünün altında, tavanı bize göre değil ama şu yukarıda sözü geçen adama göre basık bir dükkânda bir piyango satıcısı yaşıyor: Bay Ömer Özkan. Özkan soyadından çok, Uzun Ömer ismi ile anılan bu genç adamı hemen her İstanbullu, her İstanbul'a gelen taşralı Haydarpaşa vapurundan Köprü'ye ayak basar basmaz durup hayretle seyrederek. Küçük çocuklar saatlerce, kovuluncaya kadar önünde durup kendilerinden, babalarından, ağabeylerinden ikiler, üçler, dörtler kere büyük, muhteşem bu adamı seyrederek. Doğrusu, şaşkınlıkla seyretmeğe değer bir adam" (Abasıyanık, 1984, s.83). Bu ifadelerle Sait Faik, Uzun Ömer'in dönemseller olarak İstanbul'un sembollerinden biri olduğuna dikkat çeker.

Sait Faik, cüssesinin büyüklüğüyle ruhunun inceliği tezat oluşturan Uzun Ömer'i günlük yaşamın doğallığı içinde merak duygusu temelinde ele almıştır. Bu durumu hikâyede: "Fakat onu görünce durup hayran hayran seyretmeyeğe de can ister. Biz gazeteciler de çocuklar gibiyiz. Yalnız çocuklar gibi olsak yine iyi. Çocuklardan da beteriz. Yalnız seyretmekle kalmaz, merakımızı gidermek için yanına sokulur, konuşuruz da" (Abasıyanık, 1984, s. 84). ifadeleriyle ortaya koyar. Yazar, hikâyesini de Uzun Ömer'in cevaplarıyla paralel olarak onun yalnızlığı, hayata verdiği anlam, yaşadığı zorluklar ve insanların ona karşı olan tutumları çerçevesini oluşturur. Uzun Ömer'in fiziksel büyüklüğü ayrıca bir maliyet meselesidir. Yazar bu durumu: "Bir adam düşünün ki, kendisine bir elbisecek yaptıracağı zaman 8 metre kumaşa ihtiyacı vardır. Bu düşündüğünüz adamın bir pabucu 150 liraya yapılabilir. (Ne naylon, ne de altı kauçuktur bu ayakkabının). En alelade elbise 500 liraya mal olur ona" (Abasıyanık, 1984, s. 83). sözleriyle belirginleştirir.

İçinde hikâye saklayan insanı bulmanın yazarın görevi olduğuna inanan Sait Faik Abasıyanık, Uzun Ömer'e bir haberci gözüyle yaklaşır ve hikâyesine konu ettiği Uzun Ömer'e okurun da aklına gelebilecek muhtemel soruları, üstenci yaklaşımdan uzak bir şekilde sorarak hikâyeyi kurgular. Bir sohbet havası içerisinde ilerleyen hikâye bu yönüyle okurla içtenlikli bir bağ kurar. Bu yaklaşımla yazar, Uzun Ömer'i okura ayrıntılarıyla tanıtmaya imkânına da kavuşur:

“-Ömer Efendi çok mu yersin?

-Size göre çok sayılır ama cüsseme göre az.

...

-Nereლისin?

-Bilecik'in Abbaslı köyünden.

-Büyüme ne zaman başladı sende?

-Ben hatırlamıyorum. Bizimkiler kimi beş yaşında başladı diyor, kimi on iki, on üç yaşında Köylü kısmı ne bilsin yaşını” (Abasıyanık, 1984, ss. 84-85).

Okur, Uzun Ömer'in cevaplarından uzun boyunun hormonal bir hastalıktan kaynaklandığını, hayatta haksızlıklara uğradığını, boyunun iki metre yirmi beş santim olduğunu, yüzünün ve kalbinin yumuşaklığını, Uzun Ömer'in yalnızlık çektiğini ve uygun bir eş aradığını öğrenir. Boyunun anormalliğine karşın her insan gibi hayalleri olan Ömer, yaşamda pek karşılığını bulamasa da mücadelesini sürdürmektedir. Hayata bu iyimser bakış, duygusal ifadelerle Sait Faik'in cümlelerine yansır: “Gözlerini yüzüme kaldırdı. Öyle munis, öyle çocuk, öyle tatlı, öyle bir insan gözleri ki, görüp de tabiatın fena bir oyun oynamak için bu insanı seçmesine karşı isyan duymamak imkânsız” (Abasıyanık, 1984, s. 85). Sait Faik, hikâyede Uzun Ömer'i onun yalnızlığını, farklılığından dolayı yaşadığı olumsuzlukları ifade ederken empati duygusunu ön plana çıkarır. Bu yönüyle yazar, kendisinin yaşamdaki zorluklarına da bir bakıma göndermelerde bulunur. Bu anlayışla yazar aynı zamanda durum hikâyelerinde sıkça kullanılan iç çözümleme yöntemini kullanarak okurun Uzun Ömer'e duygusal olarak da yakınlaşmasını sağlamıştır. Çünkü iç çözümlemede okur, kahramanın “aklından geçenleri, duygularını, kaygılarını, araya giren yazarın aracılığıyla öğrenir(r)” (Moran, 2011, s. 77). İç çözümleme, okurun kahramanı anlaması ve onun hakkındaki bilgilerini artırması bakımından da önemli bir tekniktir. Sait Faik, bu teknikle diğer insanların yanında dev gibi görünen ancak yüreği sıcacık bu insanla okuru yüz yüze getirerek Uzun Ömer'in dramını ortaya koyar.

Uzun Ömer'in fiziksel anormalliği onun toplum içinde kaybolmasının önüne geçmiş onu, işaretlerle gösterilen ayrıksı ve yalnız bir insana dönüştürmüştür. Uzun Ömer'in fiziksel farklılığının doğurduğu yalnızlık hissi onu rahatsız eder. Çünkü sosyal bir varlık olan insan, sosyal bir çevreye gereksinim duyar. Bu ihtiyaç, insanın varoluşsal gereksinimlerini tatmin için gereklidir. Ayrıca yalnız insan, kendini dışlanmış ve amaçsız hisseder. Bu yaşam algısı, kişinin mücadelesine ve yaşama sevincine de yansır. Seçilmemiş bu yalnızlık, insanlardan uzak kalmanın hüznünü ve çaresizliğini de içinde taşır. “Bu duygu değeri; kimi zaman hayatın içerisinde bir başına yol almak zorunda kalan bireyin tabii yalnızlığı, kimi zaman melankolinin sürüklediği umutsuzluk, kimi zaman da sevgisiz kalplerin kişiyi kendinden uzaklaştırması ve ‘boşluk’a terk etmesi şeklinde çıkar karşımıza” (Tüzer, 2018, s. 101). Fakat seçilmiş yalnızlık, bambaşka bir tercihtir. Yaratıcılığa kapı aralayan bir öz taşır içinde. Bu bakış açısıyla yaratıcı yalnızlık için “gelecek zamana, istikbale, bekleyişlere ve umuda açık” (Borgna, 2020, s. 21) olumlu bir tercihi işaret eder denilebilir. Uzun Ömer'in yalnızlığı hikâyede sosyal yalnızlık olarak da adlandırılabilir. “...sosyal ya da ilişkisel yalnızlık bireyin kendini bir topluma, gruba ait hissedememesi ve yaşadığı toplumda kendini yabancı hissetmesi olarak tarif edilir” (Yaşar, 2007, s. 238). Bu yabancılaşma aynı zamanda insanı içine kapanmaya ve umutsuzluğa sürükleyebilir.

“Örnek okur” titizliğiyle hikâyeye bakıldığında yazarın hikâyede Uzun Ömer'e yakın ve samimi bakışında kendi yalnızlığının izleri sezilir. Bu bağlamda Sait Faik'in toplumla uyumlanmasından kaynaklı yalnızlığını, Uzun Ömer üzerinden okurla paylaştığı varsayılabilir. Zira, Sait Faik de hayatı boyunca toplumla çatışma içinde olmuş, çevresine intibakta zorlanmış, toplumsal baskıya tahammül edememiştir. Sait Faik'in bu uyumsuzluk hâli eserlerinde kendini gösterir. Kabul edilebilir ki “Sait Faik'in “küçük insanlar”ını ve anlatıcılarını bütün yönleriyle ele almak, yazarın kendi “ben”ini fethetmekten geçmektedir, dolayısıyla da muharririn yaşam hikâyesini ve mizacını

görmezden gelmek onun “küçük insanlar”ını ve anlatıcılarını eksik tarif etmemize sebep olacaktır” (Gemili, 2018, s. 182). Bu anlayışla Sait Faik’in kaleme aldığı hikâyelerde seçtiği kahramanlarla kendini de açık ettiği düşünülebilir. Sait Faik, eserlerini oluştururken yalnızlığından beslenmiş bir yazardır. Bu bağlamda Sait Faik’in de fiziksel özelliklerinden kaynaklanmasa da hayata bakışındaki farklılıklarla, çevresindeki insanlara rağmen, yalnız bir yazar olması hikâyenin değerlendirmesinde önem taşır. Çünkü “Yalnızlık kiminde bitirici bir fonksiyon kiminde de üretici bir zenginlik olarak dışlaşır” (Tosun, 2019, s. 104). Fakat Sait Faik’in yalnızlığı, Uzun Ömer’in yalnızlığından farklı olarak seçilmiş bir yalnızlık olarak belirir. “Tek başınalık” olarak da adlandırılan bu yalnızlığın Sait Faik’e olumlu katkılar sunduğu varsayılabilir. Zira yalnızlık, avarelik yazarın sokaktaki insana dikkatini artırmış gözlemediği “küçük insan” hikâyelerini Türk edebiyatına kazandırmasına vesile olmuştur. Çünkü “Yalnız olanla olmayan adeta aynı dünyada bulunmaz diyebiliriz çünkü ruh hâlindeki farklılık dünyayı, birbirini ve içinde buldukları durumu farklı deneyimlemelerine neden olur” (Svendsen, 2019, s. 57). Bu yaklaşım tarzı da dünyayı ve insanları algılamada farklılık ve özgün yaratıcılık olarak kendini gösterir. Sait Faik’in hayatı doğal akışı içinde, şiirsel bir dille aktarabilmesinde ve özgün eserler meydana getirebilmiş olmasında yaratıcı yalnızlığının payı bu nedenle yadsınmaz. “Uzun Ömer” hikâyesi de bu örneklerin en çarpıcı olanlarından biri olarak ön plana çıkar. Boyunun uzunluğu yaşam konforunu bozsa da Ömer, çalışarak, işi vasıtasıyla sosyalleşerek kendi farklılığını aşmaya, yaşama tutunmaya çalışır. Yazarın hikâye boyunca okura hissettirdiği gibi yalnız insanlar, kendilerini güvende hissedecekleri, yaşamlarına anlam katacakları bir değer aramaya meyillidirler. Çalışmak, insanların arasına karışmak, umudunu canlı tutmak bu yönelimin belirginleştiği çabalarıdır. Çünkü “Her şeyden önce, yalnızlık öylesine acı veren ve ürkütücü bir duygudur ki, insanlar bu duyguyla yüzleşmemek için her türlü çabayı gösterirler” (Geçtan, 1990, s. 83). Çünkü paylaşılmayan bir yaşamın mutluluk getirmesi beklenemez.

Uzun Ömer’in hikâyesinin geçtiği mekân, İstanbul’un simge yapılarından Galata Köprüsü’dür. Eminönü ve Karaköy’ü birbirine bağlayan köprü, Haliç üzerine yapılmıştır. Çok farklı mesleklerin faaliyet gösterdiği, farklı kültürlerden insanların gelip geçtiği hikâye mekânı, renkli, eğlenceli ve bir o kadar da hareketli bir yapı arz eder. Uzun Ömer de dev cüssesi ile bu yapının hiç kuşkusuz en ilgi çekici figürüdür. Köprünün dönemsel simgelerinden olan Uzun Ömer, hatırı sayılır bir üne sahiptir. Ömer’in durumuyla yaptığı iş arasındaki örtüşüm de hikâyede dikkat çeker. Çünkü Ömer’in aşırı büyüme hastalığı gibi piyanganonun bir alıcıya çıkma ihtimali de hayatta çok nadir görülür. Ayrıca bilet alanlar kendilerine ikramiye çıkma ihtimallerinin çok zayıf olduğunu bilseler de Uzun Ömer gibi gelecek günlerin iyi olacağı düşüncesiyle hep bir umudun peşinden koşarlar.

Sait Faik’in İstanbul hikâyecisi olduğu ve insan sevgisini önceleyen bir anlayışa sahip olduğu düşünüldüğünde “Uzun Ömer” hikâyesi, yazarın sanat anlayışıyla koşutluk arz eder. Sait Faik, “Öykülerinde gündelik yaşamımızda varlıklarını bile hissetmediğimiz insanların sıradan yaşamlarını, “tutunamayanları”, bir köşeye itilmişleri” (Tosun, 2018b, s. 71) ele alır. Bu anlayışla yazar, anlatılarındaki konu zenginliği ve geniş insan kadrosuna yaslanan hikâyeleri ile sokağın sesini okura duyurmuştur. “Sait Faik, hikâyelerinde “...dış görünüşü ve sosyal durumu dolayısıyla hakir görülen insanlara, balıkçılara, işçilere ve zavallılara yakın bulur, onları sever ve onların içinde yaşar” (Kaplan, 2019, s. 234). Uzun Ömer de yaşamın içinde boyunun anormalliğiyle sıradan yaşamın kuralları dışında kalarak sorunlar yaşayan ve insanların rahatsız edici bakışlarına maruz kalan bir “tutunamayan”dır. İstanbullular ve İstanbul’a gelenler Haydarpaşa’dan köprüye gelir gelmez Uzun Ömer’i hayranlıkla seyrederek. Bu seyretme işine alışkın olan Ömer, bu durumun uzamasından rahatsızlık duyar. Fakat yine de nezaketinden asla taviz vermez. Dezavantajlı bir insan olarak Uzun Ömer, insanlarla olan ilişkisinin ve kurduğu dostlukların onu hayata bağlamadaki rolünün farkındadır. Çünkü: “Her insan dünya ile bir alışveriş hâlinindedir. Fizyolojik gereksinimlerinden ruhsal tıkanmışlıklarına kadar her türlü ihtiyacını insan, bu dünya üzerinde elde etmeye; maddi varlığıyla birlikte metafizik bütünlüğünü de her an yeni alışverişleri deneyimlediği yine bu dünyada tamamlamaya çalışır” (Tüzer, 2020, s. 261). Bu bağlamda hikâye kahramanı da boy anormalliğinin ona hissettirdiği olumsuz ruh hâlinde çalışarak toplumsal yaşamla bağ kurarak sıyrılmayı başarmıştır. Çünkü “... en zor şartlarda bile insanın yaşamda kalmasına, hayatında anlam olduğuna yönelik bilgisinden daha fazla yardımcı olabilecek başka bir şey dünyada yoktur” (Frankl, 2021, s. 103). Kaçınılmaz olarak insan, dünyada yaşamını kıymetlendirecek bir anlama ihtiyaç duyar.

İsteklerinin bir sınırı olmayan insanoğlu için elindekilerle yetinmeyi bilme insanı mutlu edebilir. Mutluluk, bu bağlamda iyimser bir bakış ve mutlu olmayı isteme ile doğru orantılı gelişir. Var olanla mutlu olmaya çalışma motivasyonu insanı olumsuzluklardan uzaklaştıran bir rol oynar. Bu motivasyon Heidegger'in ifadesiyle "fırlatılmış" olduğu yaşamda insana bir rahatlık ve bir sığınak imkânı verir. Hikâye kahramanı Ömer Özkan nam-ı diğer Uzun Ömer, her türlü menfi etkiden sıyrılarak boyunun normalin üstünde olmasına aldırış etmeden günü somut gerçekliğiyle yaşamayı öğrenmiş bir kahramandır. Bu şekilde mutluluğu hak etmek için çalışan, iâşesini kazanan, olumlu duygular oluşturan Uzun Ömer, emekçi kimliğiyle yaşamın içinde olmaya devam eder. Zira tüm olumsuzluklara rağmen yaşama sarılmak, zamanın akışına kendini bırakmak mutluluk arzusunun göstergeleridir. John Berger: "Düşündüklerimiz ya da inandıklarımız nesnelere görüşümüzü etkiler" (Berger, 2018, s. 8). savını öne sürer. Dolayısıyla dünyaya iyimser bir ruh hâliyle bakan hayat gâilesini içselleştirmiş ekmeğini kazanmanın keyfini yaşayan Uzun Ömer de mutluluğun yolunu kendince bulmuştur. Hem de kendisini şehir şehir dolaştırıp parasını yiyen onu dolandıran ve kendisine uzun uzun bakıp rahatsız edenlere rağmen. Ömer'in durumundan yola çıkarak toplumsal bir soruna da temas etme ihtiyacı duyan yazar: "O kadar büyüklük budalaları var ki şu dünya yüzünde kendini büyük görenlere bu oyunu oynamalıydı tabiat. Bu mütevazı, bu sessiz, bu köyünde orak biçip koyunlarını bayıra salmak için doğmuş adama ne diye ilişmiş?" (Abasıyanık, 1984, s. 85). sorusunu sorarak Uzun Ömer'in durumunun hayatın adaletsizliğinin bir göstergesi olduğunun altını çizer.

Sait Faik, ayrıca hikâyelerinde cinselliğe çokça vurgu yapan yazarlardandır. Farklı cinsel eğilimlerinin varlığı da bilinen yazarın hemen hemen bütün hikâyelerinde cinselliği çağrıştırmacı unsurlar göze çarpar. Ona göre insanın hayatta mutlu olması, cinsel arzularını tatminden geçer. Doyurulamayan cinsellik ise yazara göre insanı huzursuz ve mutsuz yapmaktadır. Sait Faik'in toplumla uyumsuzluğunda, sıradan insanların arasında kaybolma isteğinde ve yalnızlığında kendi cinsel kimliğini ortaya koyamamasının rolü yadsınamaz. Bu nedenle yazar, mutluluk arayışındaki Uzun Ömer'e de karşı cinsle ilişkisini sormaktan geri durmaz:

"- Ömer efendi bir şey daha soracağım ama...

- Biliyorum soracağın şeyi! - dedi.

- Güzel, temiz, iyi gözleri suratının bir tarafında duruverdi:

- Kadınlardan açacaksın değil mi?"

...

-Ben de kendi halinde bir kadınla evlenmek isterim. Hem doktorlar da izin veriyor.

...

- Şöyle hiç gözüne kestirdiğin var mı?

- O yok işte. Yüzüne bakmam onların ki. Çoğu fena fena şaka yapıyorlar. Gelip 'Ne zaman evleneceğiz Ömer ağabey?' diye alay ediyorlar. Böyle söyleyenlerle, sanki razı olsalar ben evlenir miyim?" (Abasıyanık, 1984, s. 86).

Uzun Ömer'in cevaplarından onun evlenmek istediğini fakat onun özel durumunu kabullenecek eş bulmanın zor olduğunu anlarız. Yalnız biraz sonra elinde paketler dükkâna giren genç ve güzel hanıma Ömer'in ilgisi ve heyecanlı hareketleri yazarın dikkatinden kaçmaz:

"-Ömer efendi, şu paket biraz dursun sizde, dönüşte alırım.

Ömer kaşlarının üstünden hanıma, yan gözle bana baktı. Kıpkırmızı kızardı. Hanım da güzel mi güzeldi. Ömer'in yüzünden, kaçamak bakan gözlerinden hasrete benzer bir şeyler uçtu" (Abasıyanık, 1984, s.87). Bu ayrıntıyla Sait Faik, her insan gibi Uzun Ömer'in de doyurulmaya muhtaç cinsel arzularının olduğu gerçeğini vurgularken okura da Uzun Ömer'in gelecekteki aşk hayatına dair bir merak unsuru oluşturmuş olur.

Hikâyenin sonunda ise yazar, Uzun Ömer'in babasıyla birlikte Beşiktaş'ta bir evde yaşadığını ifade ettikten sonra ondan bilet alanların akıbetiyle ilgili biraz da esprili bir sonla hikâyesini bitirir: "Akşam olunca Ömer Efendi gişesini kapar. Köprü'nün merdivenlerini uzun, dalgın bir hülâya âleminde çıkar... Uzun Ömer'in biletlerinin çoğuna ikramiye rastlamıyor ama küçük ikramiyeler yüzde doksanına rastlamış. Hele kendisinden bilet almış hanımlardan ikramiye çıkmayan hiç yokmuş diyorlar. Doğru mu bilmem" (Abasıyanık, 1984, s. 87).

Yöntem

Araştırma Modeli

Makalede ele alınan anlatı metninin incelenmesinde edebî metin anlamlandırması yöntemi kullanılmıştır. Mehmet Kaplan'ın tanımıyla bu yöntem "...dikkati edebî metinler üzerine yöneltmek ve onu oluşturan unsurları, bu unsurların ana fikirle ve birbirleriyle olan münasebetlerini incelemekten ibarettir" (Kaplan, 2019, ss. 11-12). Yazar ve metin ilişkisinden yararlanarak hikâyenin anlam katmanlarına inebilmek ve yazarın kurgu atmosferini keşfetmek temel hedefimiz olacaktır. İncelenen hikâyenin türünün metnin kurgulanışı ve ilerleyişi üzerinden değerlendirilmesi, dönem zihniyetinin ortaya konması, hikâyenin dil ve anlatım özelliklerinin tespiti ve yazarın ortaya koyduğu yazma biçimi ile verdiği mesajların belirginleştirilmesi bu yöntemle ulaşmak istediğimiz diğer hedefler olarak belirlenmiştir.

Evren ve Örneklem

Çalışma araştırma makalesi hüviyetinde olduğundan Sait Faik Abasıyanık'la ilgili literatür çalışması yapılmış elde edilen veriler ışığında yazarın "Uzun Ömer" hikâyesi edebi metin anlamlandırmasının ve içerik analizinin imkanları dahilinde değerlendirilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışma araştırma makalesi hüviyetinde olduğundan Sait Faik Abasıyanık'la ilgili literatür çalışması yapılmış elde edilen veriler ışığında yazarın "Uzun Ömer" hikâyesi edebi metin anlamlandırmasının ve içerik analizinin imkanları dahilinde değerlendirilmiştir. Ayrıca Sait Fak'in odağına insanı aldığı gerçeğinden yola çıkarak insanın ontolojik yapısı üzerinde ayrıca durulmuştur. Yine Sait Faik'in hayatın içinde gerçek insanları hikâyelerine konu ettiği bilgisinden hareketle hikâye kişisi Uzun Ömer'in kimliği araştırılmış bu çerçevede dönemin yazılı basın kaynakları da taranarak çalışma metninde Uzun Ömer ile ilgili ulaşılan verilere yer verilmiştir.

Araştırma Etiği:

Bu makale, insan veya hayvanlar ile ilgili etik onay gerektiren herhangi bir araştırma içermemektedir.

Bulgular

Hikâye, bir röportaj zamanı içerisinde soru-cevap üzerine kurulmuş kısa bir zaman kesitini okura yansıtır. Zaman, doğal akışı içerisinde ilerler, geriye ya da ileriye zamansal kırılmalar yoktur. Samimi iki dostun sohbetinin bir yansıması olarak metne yansıyan anlatım sade, içten ve akıcıdır. Hikâyede yabancı sözcüklere pek yer verilmemiş, sıradan insanların konuştuğu günlük dil tercih edilmiştir. Hikâye, hayret uyandıran bir insanın sıra dışı yaşamını tüm gerçekliğiyle okura yansıtır. Hastalık sebebiyle birçok insan, boy kısalığı veya uzunluğu yaşamaktadır. Bu farklılaşma o insanların yaşamını zorlaştırmakta ve diğer insanların hayat akışındaki normalden farklı bir yaşam sürmelerine sebebiyet vermektedir.

Sait Faik, hikayelerinde ele aldığı kişilerle empati kurabilen bu şekilde kurgularına özne olan insanları anlamaya çalışan bir hikayecidir. Bu hikâyede de Uzun Ömer'in çevresel etkilere maruz kalmasını, yalnızlığını, evlenememesini, toplu taşıma araçlarındaki zorluklarını samimi ve onun durumunu içselleştirmiş bir anlatıcı edasıyla okura sunar. Mekân olarak İstanbul, her türlü insanın yaşadığı bir metropoldür. Dolayısıyla nüfusun fazlalığı aykırı insanların görülme olasılığını da arttırır.

Hikâye, baştan itibaren okuru sarar. Çünkü okur, Uzun Ömer'in dramına üzülür ve ona ısınır. Onun yaşamını ve neden bu şekilde uzun olduğunu öğrenmek ister. Yazar, hormonal ve genetik bir arızın Ömer'in boyunun uzamasına sebep teşkil ettiğini ve Uzun Ömer'in diğer insanların dikkatli

bakışları altında verdiği yaşam mücadelesinin zorluklarını okurla gerçekçi bir şekilde paylaşır. Hikâyeyi ilginç kılan unsur aslında Ömer'in dikkat çeken fiziksel özelliğidir fakat Sait Faik, Ömer'in ruhunun inceliği ile onun fiziksel büyüklüğü arasında bir karşıtlık oluşturarak hikâyeye kahramanının yaşamını okur için daha ilgi çekici kılar. Hikâyede Uzun Ömer, çizgisini hiç bozmadan yaşayan nahif ve çalışkan bir insandır. Müşterilerine hürmetkârdır. Farklılıklarını kabullenmiş yaşama, işiyle insanlarla kurduğu iletişimle bağlanmıştır. Yazar, hikâyede Uzun Ömer'in sosyal iletişimini öne çıkarır. Onu okurla birlikte anlamaya çalışır. Uzun Ömer'in anlattıklarıyla dertlenir, sevinciyle ümitlenir. Bu yönüyle Sait Faik, Uzun Ömer'in yaşamdaki zorluklarını, hüznünü tüm doğallığıyla anlatımına yansıtmayı bilmiştir. Yazar, "portre öykü" temelinde hikâyede çevre tasvirlerinden ziyade kahramanın fiziki ve ruhi tasvirlerine odaklanmıştır: "Alnında ve yüzünde üç, dört tane ben. Burun, kaş, ağız devaynasında insan yüzünün üç defa büyümüşü. Yüzünün hatları gayet yumuşak. Hemen yeni terleyen bıyıkları var" (Abasıyanık, 1984, s. 85). Bunun temel yönelimi ise yazarın bir durum hikâyecisi olarak hikâyenin merkezine Uzun Ömer'in konumlandırılmasıdır.

Hikâyede iyi bir insan olarak okura tanıtılan Uzun Ömer, iç çatışmalar yaşar. Çünkü o sıradan bir insan değildir. Yalnızlık, kıyafet, ulaşım, yatak, evlilik gibi sosyal yaşamın bütün alanlarında zorluklarla karşılaşmakta ve durumunu kendi iç dünyasında sorgulamaktadır. Yazar, Ömer'in dışı vuramadığı bu sorgulamayı "... Tabiatın fena bir oyun oynamak için bu insanı seçmesine karşı isyan duymamak imkânsız" (Abasıyanık, 1984, s. 85). sözleriyle açık eder. Sait Faik, hikâyeye ile toplumun empati duygusunu sorgulamakta insanların fiziksel farklılıklarıyla dalga geçmenin onları toplumdan ayrı bir varlık gibi görmenin yanlışlığını vurgulamaktadır. Zira Sait Faik'e göre her insanın içinde iyi bir taraf vardır, onu bulup çıkarmak önemlidir. Bu bakış açısıyla yazar okura her insanı sevmek ve her insanı anlamak gerektiği mesajını verir. Hikâyeye başlığı itibariyle konusunu da yansıtır niteliktedir. "Uzun Ömer" başlığı hikâyede uzun bir insanın yaşamının konu edinileceğini okura haber veren bir başlıktır. Hikâyeye boyunca Uzun Ömer'in fiziksel, ruhsal ve düşünsel yapısında herhangi bir değişim yoktur. Fakat yazarın, seçtiği konuyla değişimi toplumun farklı özellikleri olan insanlara bakışında yaratmayı amaçladığı varsayılabilir.

Hikâyede yazarın Galata Köprüsünü ve oradaki canlı yaşamı okura anlatması, yaşamın hızlı akışına bir gönderme olarak düşünülebilir. Ayrıca köprüdeki esnafın çeşitliliği ile köprüden geçen insanların çokluğu İstanbul'daki insan profilinin farklılığını da okura aksettiren bir rol oynar. Yazar hikâyede köprüyü: "Şu bizim Galata Köprüsü bir de nerede var acaba? Çin'de var mıdır dersiniz? Berberleri, boyacıları, yemişçileri, sucuları, simitçileri, aşçıları, gazinoları-kunduracıları ile tuhafiyecileri eksik-hatta evsiz barksızlara havadar otelleriyle bir köprümüz vardır" (Abasıyanık, 1984, s. 83). sözleriyle tasvir eder. Ayrıca Sait Faik'in Uzun Ömer'i anlatırken sık sık Galata Köprüsü'nü tasvir etmesi tesadüf değildir. Galata Köprüsü, kalabalıkların karmaşasını üzerinde taşıyan bir nesne konumundadır. Bu yanı sıra köprü, Uzun Ömer'in iç dünyasının karmaşasıyla tutarlı bir örtüşüm gösterir. Zira "Gerek gerçek yaşamda bizlerin gerekse kurgu dünyasında kahramanların iç dünyalarına, onları çevreleyen mekânları ve nesnelere değerlendirerek ulaşmak mümkündür" (Demir, 2011, s. 21). Galata Köprüsü de hem tarihi geçmişi hem karnavalı andıran hareketliliği ile dev cüsseli Uzun Ömer'le beraber hikâyenin en önemli kahramanı konumundadır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Sait Faik Abasıyanık, koşulsuz insan sevgisini yaşamıyla ve anlatımıyla ortaya koymuş bir hikâyecidir. Tanıklıklarının sanatın estetiğiyle birleştiren yazar, insanın ve hayatın güzelliklerini okura yansıtmayı başarmıştır. Güçlü gözlem yeteneğini duygularıyla harmanlayan Abasıyanık, hayata ayna tutan hikâyeleriyle insan sıcaklığını hikâyelerine sındırmıştır. Kaleminin imkânlarını samimiyeti ve şiirsel diliyle birleştiren yazar "Yazmasam deli olacaktım" felsefesiyle sıradan insanı ve hâllerini her yaşta okura bir durum hikâyecisi kimliğiyle görünür kılmıştır.

Anlatılarının sanatsal yönünü "insan" üzerine kuran Abasıyanık, hikâyelerine konu ettiği insan hâlleri çerçevesinde evrensel de yakalayabilmiş bir yazardır. Kabul edilebilir ki anlatılar, estetik forma "insan"ı açılmayabildiği ölçüde dahil olurlar. "Uzun Ömer" hikâyesi de yazarın insan sevgisini merkeze aldığı bir durum hikâyesi olarak öne çıkar. Hikâyede serim, düğüm, çözüm bölümleri

bulunmaz. Hikâyenin akışını boyunun anormalliği ile dikkat çeken Uzun Ömer'in hayatı algılayış şekli ve yaşama tutunma çabası sağlar. Okuru şaşırtmaktan ziyade izlenim uyandırmak üzerine kurgulanmış bu hikâyede Sait Faik, okurla kahraman arasındaki bağı iç çözümleme yöntemiyle kurmayı başarmıştır. Durum hikâyesinin bir özelliği olarak mekânların detayına inilmediği hikâyede Uzun Ömer'in tanıtılmasına odaklanılmış "portre öykü" anlayışı öne çıkarılmıştır. Hikâyede Ömer'in normal olmayan boyunu tabiatın ona oynadığı bir oyun olarak değerlendiren Sait Faik, Uzun Ömer'in piyango satıcısı olarak sadece anormal dış görünüşüne ve yalnızlığına odaklanmaz. Onun iç dünyasında keşfettiği ince ruhu açığa çıkararak Uzun Ömer'in insanların içinde kendine bir yer arayışına, umudunu ve yaşama sevincini korumasına dikkatle yaklaşır. Zira hayata tutunmak diğerleriyle ilişkiyi mecbur eder. Ayrıca Ömer'in boyunun uzunluğu üzerinden burnu büyüklere de bir eleştiri getiren yazar, iyiliğe ve insan sevgisine işaret eder. Durum hikâyesinin tüm özelliklerine sahip olduğu tespit edilen eserde yazarın hayatın olağan akışında odaklandığı bir insanı içten bir yaklaşımla hikâyeleştirdiği, dili ve anlatımıyla Türk edebiyatına yeni bir hikâye atmosferi kazandırdığı tespit edilmiştir.

Sanatın zamana tanıklık etme yaklaşımıyla Galata Köprüsü'nde yaşayan Uzun Ömer'i kayıt altına alan ve ölümsüzleştiren yazar, fiziksel arızaları olan insanlara toplumun empatiden yoksun bakış açısına da hikâye ile eleştirilerde bulunur. Hikâye, Uzun Ömer'in yaşamının her zamanki gibi devam ettiğini vurgular şekilde sona erer. Bu hâliyle kendisinden farklı insanlar içinde Uzun Ömer, yalnızlığıyla ve geleceğe dair umutlarıyla dikkat çeker. Hikâye bittiğinde ise Uzun Ömer'i tanımanın mutluluğu ve aynı zamanda o ve onun gibi insanların toplum içinde yaşadıkları sorunların hüznü okuyucuyu uzun süre bırakmaz. Sait Faik Abasıyanık'ın incelenen bu hikâyesi, yazarın toplumdaki dezavantajlı insanları gündeme taşıdığını, onların zorlu yaşam koşullarını görünür kıldığını tespit etmesi bakımından da önemlidir. Yazarın birçok hikâyesinde de göze çarpan bu yaklaşımın araştırmacıların dikkatine sunulması da makalede akademik bir yarar olarak görülmektedir.

Çalışmanın dikkat çeken diğer bir yönü ise Sait Faik'in insanı merkeze alan, insan ve toplum sorunlarını iç içe kurgulayan bir anlayışıyla hikâyeler yazdığının tespitidir. Bu yeni ve insan odaklı yaklaşımın önemi Sait Faik üzerine yapılan diğer çalışmalara da yansımıştır. Cevdet Kudret, "Türk Romanında Hikâye ve Roman" adlı eserinde Sait Faik'in hikâyeye yönelmesinde insanın horlanmasının, insan sevgisinin yok olmasının rol oynadığını vurgularken insan ve çevrenin onun hikâyelerinde özgürce ele alındığının altını çizer. (Kudret, 2016, s.740-776). Necip Tosun da "Öykümüzün Sınır Taşları" eserinde Sait Faik'in sokakları gezerek insan manzaralarını eserlerine konu ettiğini, küçük ama derinlikli durumları ele almayı yeğlediğini vurgular (Tosun, 2016, s.119-122). Olcay ÖnerToy ise "Türk Romanı ve Öyküsü" adlı eserinde Sait Faik'in yolda rastladığı insanların hikâyesini insan sevgisi çerçevesinde kaleme aldığını işaret eder (ÖnerToy, 1984, s.227-231). Bu tespitler, yapılan çalışmada ortaya konan verilerle tutarlılık içindedir. Bu bağlamda Sait Faik'in "Uzun Ömer" hikâyesiyle anlaşılmıştır ki Sait Faik, hikâyelerinde insanı odağına alan insan sevgisini her fırsatta okura sezdirenen kurgudan ziyade yaşamış gerçek kişilerin hikâyesini yazan bir sanatçıdır. Bu nedenle diyebiliriz ki Sait Faik'in diğer hikâyelerinde ele aldığı hikâye kişilerinin araştırmacılar tarafından incelenmesi hem yazarın insanlara bakışının tespiti hem de dönemselsel hafızanın geleceğe aktarılması bakımından yararlı olacaktır.

Araştırmacıların Katkı Oranları

Çalışma tek yazarlı olduğu için yazarın katkı oranı %100'dür.

Çıkar Çatışması

Bu çalışmada çıkar çatışması oluşturacak herhangi bir husus yoktur.

Kaynaklar

Abasıyanık, S. F. (1984). *Bütün eserleri tüneldeki çocuk mahkeme kapısı*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.

- Akın S. (2011). *Bir çift ayakkabı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Aytaç G. (2019). 19. Yüzyıldan günümüze Türk edebiyatında öykü. Ankara: Hece Yayınları.
- Berger, J. (2018). *Görme biçimleri*. Yurdanur Salman (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Borgna, E. (2020). *Ruhun yalnızlığı*. 6. Baskı, Çeviri: Çilingiroğlu M. M., İstanbul: YKY.
- Demir, A. (2011). *Mekânın hikâyesi hikâyenin mekânı: Türk hikâyesinde mekân (1870-1922 dönemi)*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Frankl, E. V. (2021). *İnsanın anlam arayışı*. Tanju Tatlı (Çev.), Ankara: Phoenix Yay.
- Gemili V. (2018). "Sait Faik'in yalnızlığı ve "küçük insanlar'ı". *Turkish Studies Language / Literature*, 13(12), 177-214. doi: <http://dx.doi.org/10.7827/turkishstudies.13578> ISSN: 1308-2140.
- Geçtan, E. (1990). *İnsan olmak*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- İleri, S. (1975). Türk öykücülüğünün genel çizgileri, *Türk Dili Dergisi*, Türk Öykücülüğü Özel Sayısı 2. Baskı 2008, Tıpkı Basım, Ankara.
- İslam, K. A. (2006). *Cumhuriyet dönemi Türk hikâyesi, Yeni Türk edebiyatı el kitabı (1839-2000)*. Ankara: Grafiker Yayıncılık.
- Kaplan M. (2019). *Hikâye tahlilleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kudret C. (2016). *Türk edebiyatında hikâye ve roman*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Moran, B. (2011). *Türk romanına eleştirel bir bakış. I*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Önertoy, O. (1984). *Cunhuriyet dönemi Türk roman ve öyküsü*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Svendsen L. (2019). *Yalnızlığın felsefesi*. İstanbul: redingot Kitap.
- Tosun, N. (2016). *Öykümüzün sınır taşları*. İstanbul: Dedalus Kitap.
- Tosun, N. (2018a). *Modern öykü kuramı*. Ankara: Hece Yayınları.
- Tosun, N. (2018b). *Öykümüzün kırk kapısı*. İstanbul: Dedalus Kitap.
- Tosun, N. (2019). *Edebiyat atlası*. 1. Baskı, İstanbul: Dedalus Kitap.
- Tüzer, İ. (2018). *Fikret ürgüp, deliler dünyasında bir marjinal*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tüzer, İ. (2020). *Anlatı / yorum roman ve hikâye üzerine yazılar*. Ankara: Hece Yayınları.
- Yaşar, M. R. (2007). Yalnızlık. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (1), 237-260.
- Yivli O. (2016). Modern Türk öyküsünde alt türler (1890-1950). *Erdem insan ve toplum bilimleri dergisi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu*, s.70, Haziran 2016, s.85-103

Son Telgraf Gazetesi, (1942, Mart 15). s.3 [http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos / GAZETE / son%20telgraf/son %20 telgraf_1942 / son%20telgraf_1942_mart_/son%20telgraf_1942_mart_15_.pdf](http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/son%20telgraf/son%20telgraf_1942/son%20telgraf_1942_mart_15_.pdf) Erişim Tarihi: 03.05.2023

Akşam Gazetesi, (1938, Mart 1). s 5, <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12575/1103> Erişim Tarihi: 03.05.2023

Topseven, T. (2021, Aralık 8). *Bilecik yarın gazetesi*. <https://www.yarin11.com/bilecikli-uzun-omer> Erişim Tarihi: 03.05.2023

Extended Abstract

Introduction

Sait Faik Abasıyanık is one of the important representatives of the situation story tradition in Turkish storytelling in the Republican Period. Sait Faik tells the story of Ömer, who is a lottery seller, who has become a hot topic in Turkey with her height, in the story "Long Ömer", dated 1947 in the book "The Child in the Tunnel (1955)". There are no introduction, development and solution sections in the story, which is structured as an interview. Uzun Ömer is not a case; it's a human story. The author begins the story of "Uzun Ömer" with a physical description of Ömer and sentences highlighting the beauty of his character. Sait Faik dealt with Uzun Ömer, who contrasts with the size of his body and the delicacy of his soul, in the naturalness of daily life. His loneliness, the meaning he gave to life, the difficulties he experienced and the attitudes of people towards him form the frame of the story. What stimulates the reader's sense of curiosity in the story is that the hero of the story has a physical structure that cannot be seen everywhere in terms of his height.

From Uzun Ömer's answers, the reader learns that his tall stature is due to a hormonal disease, that he is two meters and twenty-five centimeters, that he has suffered injustices in life, that his heart is soft, that he suffers from loneliness and that he is looking for a suitable wife. Despite his abnormal height, Ömer, who has dreams like every other person, continues his struggle by selling lottery tickets to people, even though he can't find much in life. In this context, the fact that Sait Faik reflects the efforts of disadvantaged people to cling to life on the basis of human love is also emphasized in the study.

Method

Literary text interpretation method was used in the analysis of the narrative text discussed in the article. This method focuses on the relationships between the elements that make up the literary text and the message that the author actually wants to convey. By making use of the relationship between the author and the text, our main goal will be to understand the intention of the author and to explore the different meanings of the story. Determining the type of the text based on the fictionalization of the text and determining the periodical mentality based on the life of the protagonist who is the subject of the story are among the aims of this method.

Since the study is a research article, a literature study about Sait Faik Abasıyanık has been made and in the light of the data obtained, the author's story "Uzun Ömer" has been evaluated within the possibilities of literary text interpretation and content analysis. Again, based on the knowledge that Sait Faik talks about real people in his stories in life, the identity of the story character Uzun Ömer was researched, and within this framework, the written media sources of the period were scanned and the data about Uzun Ömer were included in the study text.

Sait Faik Abasıyanık and the Character of the Story

It is clear that the author, who was determined to bring the subject breadth and comfort to the story, focuses on people with an understanding that does not include an ideological imposition. The people that Sait Faik covers in his stories usually draw attention with their lonely, quiet, unable to hold on, laboring and strange identities. Ömer, the hero of the story "Uzun Ömer", is one of such heroes.

Sait Faik Abasıyanık, who believes that it is the writer's duty to find the person who hides the story inside, asks Uzun Ömer, who is the subject of his story, possible questions that may come to the mind of the reader, away from the patronizing approach. The feeling of loneliness caused by Uzun Ömer's physical difference disturbs him. Because human being as a social being needs a social environment. In the author's close and sincere look at Uzun Ömer in the story, traces of his own

loneliness are also seen. Because Sait Faik has been in conflict with the society throughout his life and has had difficulty in adapting to his environment. This disharmony of Sait Faik shows itself in his works. His loneliness appears as a chosen one, unlike Uzun Ömer's loneliness. This loneliness has been instrumental in bringing the "little human" stories that the author has observed, increasing his attention to the people on the street, to Turkish literature.

Findings

The place where Uzun Ömer's story takes place is the Galata Bridge, one of the landmarks of Istanbul. The story space, where many different professions operate and people from different cultures come and go, presents a colorful, entertaining and equally vibrant structure. Uzun Ömer is undoubtedly the most interesting figure of this structure with his giant size. Even though his height disturbs the comfort of life, Ömer tries to overcome his own difference and hold on to life by working and socializing through his job. Uzun Ömer, who desires to be happy, is a hero who aims to make people happy who knows how to get rid of all their troubles and add meaning to their lives with his work.

Uzun Ömer, who is introduced to the reader as a good person in the story, experiences internal conflicts. Because he is not an ordinary person. Faced with difficulties in all areas of social life such as clothing, transportation, bed and marriage, Ömer questions life with a feeling of loneliness.

Conclusion, Discussion and Recommendations

Uzun Ömer's story also stands out as a situation story in which the author focuses on human love. There are no laying, node or solution parts in the story. Drawing attention to the flow of the story with the abnormality of his height, "Long Ömer's way of perceiving life and his effort to hold on to life provides. As a feature of the situation story, the "portrait story" approach focused on introducing Uzun Ömer in the story, where the details of the places are not elaborated. The author, who recorded and immortalized Uzun Ömer, who lives on the Galata Bridge, with the approach of art to witness time, also criticizes the society's point of view that lacks empathy for people with physical problems.

This analyzed story of Sait Faik Abasıyanık is also important in terms of determining that the author brings the disadvantaged people in the society to the agenda and makes their difficult living conditions visible. Bringing this approach, which is striking in many stories of the author, to the attention of researchers is also seen as an academic benefit in the article.

As it is pointed out in the study, Sait Faik has gained an important place in the Turkish story with his understanding of the story that puts people in the center and tends to the society and the people. The importance of this new and human-oriented approach is also reflected in the works on Sait Faik. In this context, the data reached by Sait Faik's "Uzun Ömer" story has shown that the people in Sait Faik's stories are real heroes who have lived rather than fiction. In this context, the handling of the story characters that Sait Faik deals with in his other stories by researchers will be beneficial both in terms of determining the author's view of people and transferring the periodical social memory to the future.

Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi Öğrencilerinin Kodlama Eğitimine Dönük Tutumları ve Bilgisayarca Düşünme Beceri Düzeyleri

Ümit AR
Amasya Üniversitesi
umut.ar.33@gmail.com
ORCID ID: 0009-0002-8074-6867

Özgen KORKMAZ
Amasya Üniversitesi
ozgenkorkmaz@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-4359-5692

Araştırma Makalesi

DOI: 10.31592/aeusbed.1350287

Geliş Tarihi: 26.08.2023

Revize Tarihi: 03.11.2023

Kabul Tarihi: 20.11.2023

Atıf Bilgisi

Ar, Ü. ve Korkmaz, Ö. (2023). Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi öğrencilerinin kodlama eğitimine dönük tutumları ve bilgisayarca düşünme beceri düzeyleri. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(3), 873-892.

ÖZ

Bu çalışmada Bilişim Teknolojileri alanında eğitim gören Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi öğrencilerinin kodlama eğitimine dönük tutumları ile bilgisayarca düşünme beceri düzeylerini incelemek amaçlanmıştır. Araştırmada nicel araştırma desenlerinden betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 2022-2023 eğitim öğretim yılında Kırşehir ilinde bir Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde bilişim teknolojileri alanında öğrenim gören 309 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak, Programlamaya Yönelik Tutum Ölçeği ve Bilgisayarca Düşünme Beceri Düzeyleri Ölçeği kullanılmıştır. Veriler ortalama, standart sapma, bağımsız örneklem t testi, tek yönlü varyans analizi, korelasyon testi ve basit doğrusal regresyon analizi kullanılarak incelenmiştir. Sonuç olarak öğrencilerin kodlama eğitimine dönük tutum ve bilgisayarca düşünme beceri düzeylerinin orta düzeyde olduğu, cinsiyete göre farklılaşmadığı ve öğrenim gördüğü dallara ve sınıf kademelerine göre farklılaştığı belirlenmiştir. Ayrıca öğrencilerin kodlama eğitimine dönük tutumlarıyla bilgisayarca düşünme beceri düzeyleri arasında anlamlı orta düzey pozitif yönlü bir ilişki olduğu ve birbirlerini yordadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bilgisayarca düşünme, kodlama eğitimine dönük tutum, 21. yüzyıl becerileri.

Investigation of Vocational and Technical Anatolian High School students' Attitudes towards Coding Education and the Levels of Computational Thinking

ABSTRACT

This study aims to examine computational thinking skills levels of the student, studying in the field of information technologies in the Vocational and Technical Anatolian High School and their attitudes towards coding education. In the research, descriptive survey model, one of the quantitative research designs, was used. The sample of the research consists of 309 students studying in the field of information technologies within the borders of Kırşehir province in the 2022-2023 academic year. "Attitude Scale towards Programming" and "Computer Thinking Skill Levels Scale" were used as data collection tools in the research. Mean, standart deviation, independent sample t-test, one-way analysis of variance, correlation test and simple linear regression analysis were performed. As a result, it was determined that the students' attitudes towards coding education and their computational thinking skill levels were moderate, did not differ according to gender, and differed according to their branches and grade levels. In addition, it was concluded that there was a significant moderate positive relationship between students' attitudes towards coding education and their computational thinking skills and they predicted each other.

Keywords: Computational thinking, attitude towards coding education, 21st century skills

Giriş

Okullarda küçük yaşlardan itibaren öğrencilere kodlama eğitimi verilmekte ve bilgisayarca düşünme becerilerinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır (Adsay, Korkmaz, Çakır ve Erdoğan, 2020). Bilgisayarca düşünme becerisi bireylere, sorunlara çözümler sunabilme, sistem tasarlama ve insan davranışlarını anlamlandırma gibi becerilerde kazandırmaktadır (Tang, Yin, Linü Hadad ve Zhai., 2020). Bilgisayarca düşünme becerisini geliştirmenin birçok yolu vardır. Bu yollarından birisi de kodlama eğitimidir (Korkmaz, Çakır ve Özden, 2015). Kodlama eğitimi, belirli bir problemin

bilgisayar tarafından giderilmesi için kullanılacak komut setlerindeki kodların ve bu kodların çalışma mantıklarının öğrenilmesi için yapılan etkinliklerdir (Sayın ve Seferoğlu, 2016). Ancak kodlama eğitimi öğrencilere birçok üst düzey beceri kazandırır da öğrenciler için öğrenilmesi zor ve uzun bir süreçtir (Gomes ve Mendes, 2007).

Gelişen teknolojiyle birlikte değişen gereksinimler, bireylerin bilgisayar ve bilgisayar uygulamalarını etkin bir şekilde kullanabilmesini gerektirmektedir (Sayın ve Seferoğlu, 2016). Bu amaçla öğrencilere küçük yaştan itibaren kodlama eğitimi verilmektedir (Fesakis ve Serafeim, 2009). Son yıllarda kodlama eğitiminin öğrencilere kazandırdığı beceriler ilgi odağı olmuş durumdadır (Göksoy ve Yılmaz, 2018). Bu alanda yapılan çalışmaların sonuçları incelendiğinde, kodlama eğitimi alan öğrencilerin eleştirel düşünme, problem çözme, çözümlenme, olay ve durumlar arasındaki ilişkiyi anlamlandırma, yaratıcı düşünme, sistemli düşünme, bilgisayar ve makinelerin çalışma prensiplerini anlama ve diğer birçok üst düzey becerilerini geliştirdikleri görülmüştür (Aytekin, Çakır, Yücel ve Kulaöz, 2018; Kaucic ve Asic, 2011). Ayrıca alanyazında bu eğitimi alan öğrencilerin bu becerilerini Türkçe, matematik, fen bilimleri, mantık gibi pek çok derste kullanarak, ders içeriklerini kolay öğrendikleri ve bu öğrencilerin animasyonlar tasarlayabildikleri, dijital hikâyeler yazabildikleri, web içerikleri oluşturabildikleri ve oyunlar üretebildikleri ortaya konmuştur (Aytekin, Çakır, Yücel ve Kulaöz, 2018). Kodlama eğitiminin diğer yararı ise analiz yapma, kavrayabilme ve problem çözümlerini algoritmik bir yapıya dönüştürebilme (Michael ve Omoloye, 2014) gibi becerileri geliştirerek, öğrencilerin bilgisayarca düşünme becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmasıdır (Calao, Moreno, Correa ve Robles, 2015). Bilgisayarca düşünme becerisiyle öğrencilerin mantıksal ve matematiksel zekâları ve problem çözme becerilerinin de geliştiği görülmektedir (Oluk ve Çakır, 2019). Ancak kodlama eğitimi, bu eğitimi ilk defa alanlar için pek çok üst düzey becerinin kullanılmasını ve orta düzeyde yabancı dil bilgisi gerektirdiği için zor ve yorucu algılanan bir süreçtir (Saygıner ve Tüzün, 2017). Bu süreç, öğretmenler tarafından iyi yönetilmezse, öğrencilerin kodlama eğitimine olumsuz tutum geliştirmelerine neden olabilir.

Grover ve Pea, (2013), bilgisayarca düşünme becerisinin örgün eğitimin ilk yıllarından son kademesine kadar öğrencilere düzenli bir şekilde kazandırılması gerektiği ifade etmektedir. Bu doğrultuda pek çok ülkede bilgisayarca düşünme becerisi, öğretim programlarının içine entegre edilmeye başlanmıştır (Angeli ve Valanides, 2019). Bu amaçla okullarda öğrencilerin bilgisayarla daha fazla etkileşim içinde olmaları, bilgisayarı bir problem çözme ve üretim aracı olarak görmeleri ve gerekli teknik bilgiye sahip olmaları gerektiği söylenebilir. Ancak öğrencilerin bilgisayar üzerinde yaptıkları her işlemin bilgisayarca düşünme beceri olarak adlandırmak doğru olmayabilir. Bilgisayarca düşünme, öğrencilerin bilgisayarı kullanarak problemi bilinçli bir şekilde anlamlandırıldığı, problem çözüm sürecinin algoritmik bir şekilde planladığı ve sonuçları verimli bir şekilde ortaya koyduğu süreçler olarak ifade edilmektedir (Selby ve Woollard, 2013). Bu becerilerin gelişimi için yalnızca bilgisayar teknolojisinin kullanıldığı derslerde değil, farklı ders içeriklerinde de bu becerinin gelişmesine fırsat veren etkinlikler sağlanmalıdır (Korkmaz vd., 2015). Ayrıca öğrencilerin erken yaşta bu becerilere sahip olmaları, hem kişisel gelişimlerine olumlu katkı sağlayabilir hem de ilerleyen yaşta iş bulma ve kariyer planlamasına yön verebilir. Çünkü farklı sektörlerde kodlama yapabilme ve uygulama kullanabilme becerisi önemli bir iş alanını oluşturmada ve bilgisayarca düşünme ve kodlama yapabilme, iş dünyasında önemsenen bir özellik olarak yerini almaktadır. (Sayın ve Seferoğlu, 2016).

Ancak yapılan onca yatırıma rağmen öğrencilerin istenen bilgi ve yeterliliğe sahip olmadıkları ve 21. yüzyılda kendilerinden beklenen becerilere tam olarak sahip olmadıkları görülmektedir (Demirel ve Nurcan, 2016). Öğrencilerin bilgisayarları bir üretim aracı olarak görmekten çok iletişim, oyun veya eğlence aracı olarak kullandıkları görülmektedir (Yükseltürk ve Altıok, 2015). Bu durumun değişmesini sağlamak amacıyla ortaokul seviyesindeki Bilişim Teknolojileri dersi ile Mesleki ve Teknik Anadolu Liselerindeki Bilişim Teknolojileri alanı derslerinde pek çok yeniliğe gidirilerek, öğrencilerin erken yaşlarda kodlama eğitimi almaları ve çağın ihtiyaç duyduğu kodlama ve bilgisayarca düşünme becerisine sahip bireyler yetiştirilmeye çalışılmaktadır (Demirel ve Nurcan, 2016).

Bilgisayarca düşünme becerisi 21. yüzyılda toplumun büyük bir kısmı tarafından kullanılan genel bir beceri haline geleceği düşünülse de (Wing, 2008) toplumdaki bazı kesimler bu beceriyi daha üst düzeyde kullanmak zorunda kalabilir. Özellikle bilgisayar ve kodlama üzerine kariyer planlaması yapan Bilişim Teknolojileri alanından eğitim alan öğrencilerin, bu alanda kendilerini daha fazla geliştirmek zorunda oldukları söylenebilir. Elbette öğrencilerin bir konuyu öğrenebilmeleri ve kendilerini geliştirebilmeleri için dersi sevmeleri ve derse karşı olumlu tutum içinde olmaları gerekir (Erdem, 2005). Ancak Farkas ve Murthy, (2005), öğrencilerin kodlama eğitimine karşı olumsuz tutum içinde oldukları ve öğrencilerin gözünde kodlama derslerinin sıkıcı ve öğrenilmesi zor içeriklere sahip olduğunu ifade etmektedir. Bilişim Teknolojileri alanında okuyan öğrenciler dört sene boyunca kodlama eğitimi almakta ve farklı programlama dilleri öğrenmektedirler. Bu dersleri etkili bir şekilde öğrenme ve bu sektör üzerinde devam ederek nitelikli bir eleman olabilmelerinin önemli şartlarından birisi de derse karşı takınılan tutum olduğu söylenebilir. Ancak kodlama eğitimi ve bilgisayarca düşünme becerisiyle ilgili araştırmaların çoğununun ortaokul seviyesinde yoğunlaştığı ve bu alanda kariyer yaparak bu becerileri daha yoğun kullanmaları gereken Mesleki ve Teknik Anadolu Liseleri Bilişim Teknolojileri bölümü öğrencileriyle sınırlı sayıda araştırma yapıldığı görülmektedir (İbili, Günbatır ve Sırakaya, 2020). Bu çalışma ile Mesleki ve Teknik Anadolu Liselerinde öğrenim görmekte olan Bilişim Teknolojileri alanı öğrencilerinin kodlama eğitimine dönük tutumları ve bilgisayarca düşünme beceri düzeyleri üzerinde araştırma yaparak, alanyazıya katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede çalışmanın amacı Bilişim Teknolojileri bölümünde öğrenim görev öğrencilerin cinsiyet, öğrenim gördüğü dal, sınıf seviyesi gibi demografik özelliklere göre kodlama eğitimine dönük tutumlarındaki ve bilgisayarca düşünme beceri düzeylerindeki değişimi ortaya koymaktır. Bu çerçevede “Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi Bilişim Teknolojileri alanı öğrencilerinin kodlama eğitimine dönük tutumları ve bilgisayarca düşünme beceri düzeyleri nasıldır?” sorusuna cevap aranmış ve şu alt problemler ele alınmıştır:

1. Öğrencilerin kodlama eğitimine dönük tutumları ve bilgisayarca düşünme beceri düzeyleri genel olarak nasıldır?
2. Öğrencilerin kodlama eğitimine dönük tutumları ve bilgisayarca düşünme beceri düzeyleri cinsiyete farklılık göstermekte midir?
3. Öğrencilerin kodlama eğitimine dönük tutumları ve bilgisayarca düşünme beceri düzeyleri eğitim gördükleri dallara göre farklılık göstermekte midir?
4. Öğrencilerin kodlama eğitimine dönük tutumları ve bilgisayarca düşünme beceri düzeyleri sınıf kademelerine göre farklılık göstermekte midir?
5. Öğrencilerin kodlama eğitimine dönük tutumları ile bilgisayarca düşünme beceri düzeyleri arasında ilişki var mıdır?
6. Öğrencilerin kodlama eğitimine dönük tutumları ile bilgisayarca düşünme beceri düzeyleri birbirlerini yordamakta mıdır?

Yöntem

Bu bölümde araştırma deseni çalışma grubu veri toplama araçları ve verilerin analizine yönelik açıklamalar yapılmıştır.

Araştırma Deseni

Bu çalışmada nicel araştırma modellerinden betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Aydoğdu, Karamustafaoğlu ve Bülbül (2017)'e göre betimsel tarama modeli, araştırmanın incelendiği mevcut ortamlarına herhangi bir müdahalede bulunmadan problem, durumu veya olayları tanımlamak, yorumlamak ve ölçütler belirleyerek, incelenen durumlar arasındaki ilişkiyi ve derecesini ortaya koymak için kullanılır.

Araştırma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2022-2023 Eğitim-Öğretim yılı ikinci döneminde Kırşehir ilinde bir Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde öğrenim görmekte olan 309 Bilişim Teknolojileri alanı öğrencisi oluşturmaktadır. Çalışmada bilişim teknolojileri dalında eğitim gören öğrencilerin kodlamaya dönük tutumöaltı ile bilgisayarca düşünme becerilerinin belirlenmesi amaçlandığından dolayı, çalışma grubu Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde bilişim teknolojileri ile ilgili eğitim alan öğrencilerden oluşması uygun bulunmuştur. Çalışma grubu, uygun örneklem yöntemiyle belirlenmiştir. Uygun örnekleme, örneklem seçiminde zaman, emek ve yapılacak maddi harcamalarda gibi sınırlılıklar göz önüne alınarak amaca en uygun ve ulaşılabilir örneklemin seçilmesi olarak tanımlanmaktadır (Gurbetoğlu, 2008, s. 27). Çalışma grubunun sınıf ve cinsiyete göre dağılım Tablo 1’de özetlenmiştir.

Tablo 1

Araştırma Grubunun Cinsiyet ve Sınıflara Göre Dağılımı

Sınıf Düzeyi	Kadın		Erkek		Toplam	
	N	%	N	%	N	%
9. Sınıf	23	22,1	34	16,6	57	18,45
10. Sınıf	28	26,9	50	24,4	78	25,24
11. Sınıf	37	35,6	71	34,6	108	34,95
12. Sınıf	16	15,4	50	24,4	66	21,36
Toplam	104	100,0	205	100,0	309	100,0

Tablo 1’de görüldüğü gibi çalışma grubunda yer alan öğrencilerin %18,45’i 9. Sınıf, %25,24’u 10. Sınıf, %34,95’i 11. Sınıf ve %21,36’sı ise 12. Sınıftır. Çalışma grubunun, öğrenim gördükleri dallara ve cinsiyet göre dağılım Tablo 2’de özetlenmiştir

Tablo 2

Araştırma Grubunun Cinsiyet ve Dallara Göre Dağılımı

Dal	Kadın		Erkek		Toplam	
	N	%	N	%	N	%
Dal Yok	23	22,1	34	16,6	57	18,4
Web Programcılığı	13	12,5	30	14,6	43	13,9
Yazılım Geliştirme	51	49,0	108	52,7	159	51,5
Ağ Sistemleri	14	13,5	13	6,3	27	8,7
Teknik Servis	3	2,9	20	9,8	23	7,4
Toplam	104	100,0	205	100,0	309	100,0

Tablo 2’de görüldüğü gibi çalışma grubunda yer alan öğrencilerin %18,4’ü henüz dal seçmemiş, %13,9’u web programcılığı, %51,5’i yazılım geliştirme, %8,7’si ağ sistemleri ve %7,4’ü ise teknik servis dallarında eğitim almaktadır.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırma kapsamında ele alına bağımlı değişkenlere dönük verilerin toplanabilmesi amacıyla Programlamaya Yönelik Tutum Ölçeği ve Bilgisayarca Düşünme Berileri Ölçeği kullanılmıştır. Ölçeklerin geçerliliğine ve güvenilirliğine dönük detaylar aşağıda özetlenmiştir.

Programlamaya Yönelik Tutum Ölçeği

Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi öğrencilerinin kodlama eğitimine dönük tutumlarını ölçmek için Altay ve Kışla (2018) tarafından hazırlanan Programlamaya Yönelik Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek 14 maddeden ve üç faktörden oluşmaktadır. Programlamaya Yönelik İstek ismi verilen birinci faktör altında 8 madde, Programlamamanın Yararına Yönelik İnanç ismi verilen ikinci faktör altında 3 madde ve Programlamaya Yönelik İlgi ismi verilen üçüncü faktör altında 3 madde bulunmaktadır. Birinci faktörün açıklanan varyans oranı %35,54, ikinci faktörün açıklanan varyans

oranı % 16.37 ve üçüncü faktörün açıklanan varyans oranı %13.80 olarak bulunmuştur. Ölçeğe ait Cronbach Alfa güvenilirlik katsayı değeri $\alpha=0,89$ olduğu belirtilmiştir. Faktörlerden birincisinin iç tutarlılık değeri 0,92, ikincisinin 0,78, üçüncüsünün ise 0,71 olarak bulunmuştur.

Bilgisayarca Düşünme Beceri Düzeyleri Ölçeği

Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi öğrencilerinin bilgisayarca düşünme beceri düzeyleri ölçmek için Korkmaz, Çakır ve Özden (2015) tarafından hazırlanan Bilgisayarca Düşünme Beceri Düzeyleri Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek 5 faktör ve 22 maddeden oluşmaktadır. Yaratıcılık ismi verilen birinci faktör altında 4 madde, Algoritmik düşünme ismi verilen ikinci faktör altında 4 madde, İşbirliklilik ismi verilen üçüncü faktör altında 4 madde, Eleştirel düşünme ismi verilen dördüncü faktör altında 4 madde ve Problem çözme ismi verilen beşinci faktör altında 6 madde bulunmaktadır. Ölçeğin güvenilirliğini tespit etmek için kullanılan Cronbach Alfa değeri 0,809 olarak hesaplanmıştır. Birinci faktörün iç tutarlılık kat sayısı değeri 0,64, ikinci faktörün iç tutarlılık kat sayısı değeri 0,762, üçüncü faktörün iç tutarlılık kat sayısı 0,811, dördüncü faktörün iç tutarlılık kat sayısı değeri 0,714, beşinci faktörün iç tutarlılık kat sayısı değeri 0,867 olarak bulunmuştur.

Verilerin Toplanması ve Veri Analizi

Araştırma kapsamında kullanılan veri toplama araçları basılı şekilde çoğaltılarak her sınıfa ders esnasında verilerek uygulanmıştır. Veri toplama sürecine başlamadan önce araştırmanın amacı öğrencilere açıklanmış, ayrıca katılımcılara aşt verilerin kimseyle paylaşılmayacağı açıklanmıştır. Veri toplama uygulaması ortalama 20 dakika sürmüştür.

Ölçekteki maddeler; Kesinlikle Katılıyorum 5 puan, Katılıyorum 4 puan, Kararsızım 3 puan, Katılmıyorum 2 puan, Kesinlikle Katılmıyorum 1 puan olacak şekilde puan verilmiş ve analiz sonucunda puanları 1 ile 2,5 arasındaysa düşük, 2,5 ile 3,5 arasındaysa orta ve 3,5 ile 5 arasındaysa yüksek olarak yorumlanmıştır. Verilerin analiz sürecinde parametrik testler kullanmak için öncelikle verilerin normal dağılım gösterip göstermediğinin tespiti için Kolmogorov-Smirnov testi yapılmış ve Tablo 3'te özetlenmiştir.

Tablo 3.

Verilerin Normallik Testi

	İstatistik	SD	P	Çarpıklık Kat Sayısı	Basıklık Kat Sayısı
Kodlamaya Yönelik Tutum	,08		,00	,019	-,281
Kodlamaya Yönelik İlgi	,129		,00	,089	-,161
Kodlamanın Yararına Yönelik İnanç	,127		,00	-,394	-,209
Kodlamaya Yönelik İstek	,090		,00	-,521	-,053
Bilgisayarca Düşünme Becerisi	,10	309	,00	-,155	,043
Yaratıcılık	,129		,00	-,198	-,252
Algoritma	,119		,00	-,070	-,110
İşbirliklilik	,106		,00	-,302	-,412
Eleştirel Düşünme	,131		,00	-,216	-,107
Problem Çözme	,190		,00	-,124	-,063

Kolmogorov-Smirnov testine göre kodlama yönelik tutum ve bilgisayarca düşünme beceri düzeyi ölçekleri ile elde edilen verilerin normal dağılım özelliği göstermediği görülmektedir ($p<0,05$). Ancak çarpıklık ve basıklık katsayıları -1,5 ile +1,5 arasında değer alması durumunda verilerin normal dağılım özelliği gösterdiği kabul edilmektedir (Büyüköztürk, 2012). Bu çerçevede toplanan verilerin normal dağıldığı varsayılmış ve parametrik istatistikleri kullanılmasına karar verilmiştir. Bu doğrultuda aritmetik ortalama, standart sapma, betimsel analiz, bağımsız örneklem t testi, tek yönlü varyans analizi, korelasyon testi ve basit doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Ayrıca tek yönlü varyans analizi sonrası farklılaşmanın yönünü bulmak için devam analizi olarak Tukey HSD analizi kullanılmıştır.

Araştırma Etiği

Araştırmanın etik kurul izni Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Etik Kurulu'ndan (16.02.2023 / Sayı: E-20640013-044-117657) alınmış ve çalışmanın tüm aşamalarında yayın etiğine uyulmuştur.

Bulgular

Öğrencilerin kodlama eğitimine dönük tutum düzeylerini belirlemek amacıyla yapılan betimsel analizin sonucu Tablo 4 üzerinde gösterilmiştir.

Tablo 4
Öğrencilerin Kodlama Eğitimine Dönük Tutum Düzeyleri

Faktörler	N	\bar{x}	S.S
Kodlamaya Yönelik İlgi		3,24	,930
Kodlamanın Yararına Yönelik İnanç	309	3,33	1,003
Kodlamaya Yönelik İstek		3,47	,955
Kodlama Eğitimine Dönük Tutum		3,39	,720

Tablo 4'te Kodlama eğitimine dönük tutum ölçeği faktörlerin puan ortalamaları incelendiğinde kodlamaya yönelik ilginin $\bar{x}=3,24$, kodlamanın yararına yönelik inancın $\bar{x}=3,33$ ve kodlamaya yönelik isteğin $\bar{x}=3,33$ olduğundan dolayı orta düzey tutuma sahip oldukları söylenebilir. Ayrıca genel kodlamaya eğitime dönük tutumun ortalamasının $\bar{x}=3,39$ olduğu belirtirmiştir. Buna göre öğrencilerinin kodlamaya eğitime dönük tutumlarının orta düzey olduğu söylenebilir. Öğrencilerin bilgisayarca düşünme becerilerinin genel düzeyi belirlemek amacıyla yapılan betimsel analizin sonucu Tablo 5'te özetlenmiştir.

Tablo 5
Öğrencilerin Bilgisayarca Düşünme Beceri Düzeyleri

Faktörler	N	\bar{x}	S.S
Yaratıcılık		3,43	,943
Algoritma		3,05	,916
İşbirliklilik	309	3,51	,995
Eleştirel Düşünme		3,22	,940
Problem Çözme		3,06	,979
Bilgisayarca Düşünme		3,27	,685

Tablo 5'te Bilgisayarca düşünme düzeyi toplam puan ortalamasının $\bar{x}=3,27$ olduğu görülmektedir. Faktör toplam puan ortalamaları incelendiğinde ise yaratıcılık ortalamasının $\bar{x}=3,43$, algoritma ortalamasının $\bar{x}=3,05$, eleştirel düşünme ortalamasının $\bar{x}=3,22$, işbirliklilik ortalamasının $\bar{x}=3,51$ ve problem çözme ortalamasının $\bar{x}=3,06$ olduğu görülmektedir. Buna göre Bilişim Teknolojileri alanında okuyan öğrencilerinin yaratıcılık, algoritma, eleştirel düşünme, problem çözme ve bilgisayarca düşünme beceri düzeylerinin orta, işbirliklilik seviyesinin ise yüksek olduğu söylenebilir. Öğrencilerin cinsiyete göre kodlama eğitimine dönük tutum düzeylerini belirlemek amacıyla yapılan bağımsız örneklem T-testi analiz sonucu Tablo 6'da özetlenmiştir.

Tablo 6
Cinsiyete Göre Öğrencilerin Kodlama Eğitimine Dönük Tutumları

Faktörler		N	\bar{x}	S.S	t	sd	p
Kodlamaya Yönelik İlgi	Erkek	205	3,33	,898	2,453	307	,015
	Kadın	104	3,06	,970			
Kodlamanın Yararına Yönelik İnanç	Erkek	205	3,32	1,023	-,320	307	,749
	Kadın	104	3,36	,967			
Kodlamaya Yönelik İstek	Erkek	205	3,47	1,018	,102	307	,913
	Kadın	104	3,46	,821			

Kodlama Eğitimine Dönük Tutum	Erkek	205	3,41	,751	,728	,467
	Kadın	104	3,34	,657		

Tablo 6’da öğrencilerin kodlama eğitimine dönük tutumları incelendiğinde cinsiyetin, sadece kodlamaya yönelik ilgi ($t_{307}=2,453$; $p<,05$) faktörü açısından anlamlı bir farklılaşma olduğu, diğer faktörler ve toplam puan açısından ise anlamlı bir farklılaşma olmadığı belirlenmiştir. Ortalamalar incelendiğinde kodlamaya yönelik ilgi faktörüne ilişkin farklılaşmanın erkekler lehine olduğu belirlenmiştir. Bu bulgular neticesinde okullarda verilen kodlama eğitimine yönelik erkeklerin kadınlara göre daha fazla ilgili oldukları söylenebilir. Öğrencilerin cinsiyete göre bilgisayarca düşünme beceri düzeylerini belirlemek amacıyla yapılan bağımsız örneklem t-testi analiz sonucu Tablo 7’de özetlenmiştir.

Tablo 7
Cinsiyete Göre Öğrencilerin Bilgisayarca Düşünme Beceri Düzeyleri

Faktörler		N	\bar{x}	S.S	t	sd	p
Yaratıcılık	Erkek	205	3,33	,969	-2,676	307	,08
	Kadın	104	3,63	,860			
Algoritma	Erkek	205	3,08	,904	,938	307	,349
	Kadın	104	2,98	,938			
İşbirliklilik	Erkek	205	3,45	,978	-1,396	307	,164
	Kadın	104	3,62	1,022			
Eleştirel Düşünme	Erkek	205	3,24	,907	,452	307	,652
	Kadın	104	3,19	1,005			
Problem Çözme	Erkek	205	3,16	,968	2,403	307	,017
	Kadın	104	2,88	,980			
Bilgisayarca Düşünme	Erkek	205	3,26	,710	-,476	307	,634
	Kadın	104	3,30	,635			

Tablo 7’de öğrencilerin bilgisayarca düşünme düzeyleri incelendiğinde cinsiyetin, sadece problem çözme ($t_{307}=2,403$; $p<,05$) faktörü açısından anlamlı bir farklılaşma olduğu, diğer faktörler ve toplam puan açısından ise anlamlı bir farklılaşma olmadığı belirlenmiştir. Ortalamalar incelendiğinde problem çözme faktörüne ilişkin farklılaşmanın erkekler lehine olduğu belirlenmiştir. Bu bulgular neticesinde problem çözüme erkeklerin kadınlara göre daha başarılı oldukları söylenebilir. Öğrencilerin eğitim gördükleri dallara göre kodlama eğitimine dönük tutum düzeylerini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analiz sonucu Tablo 8’de özetlenmiştir.

Tablo 8
Dallara Göre Öğrencilerin Kodlama Eğitimine Dönük Tutumları

Faktörler	Dallar	N	\bar{x}	S.S
Kodlamaya Yönelik İlgi	1.Henüz dal seçmedim	57	3,28	1,135
	2.Yazılım Geliştirme	159	3,29	,825
	3.Ağ İşletmenliği ve Siber Güvenlik	27	3,05	,702
	4.Web Programcılığı	43	3,19	,935
	5.Teknik Servis	23	3,09	1,264
Kodlamanın Yararına Yönelik İnanç	1.Henüz dal seçmedim	57	3,64	1,052
	2.Yazılım Geliştirme	159	3,06	,964
	3.Ağ İşletmenliği ve Siber Güvenlik	27	3,62	,560
	4.Web Programcılığı	43	3,40	,915
	5.Teknik Servis	23	4,03	1,096
Kodlamaya Yönelik İstek	1.Henüz dal seçmedim	57	3,91	,879
	2.Yazılım Geliştirme	159	3,19	,948
	3.Ağ İşletmenliği ve Siber Güvenlik	27	3,67	,665
	4.Web Programcılığı	43	3,51	,926
	5.Teknik Servis	23	3,95	,903
Kodlamaya Eğitimine Dönük	1.Henüz dal seçmedim	57	3,72	,792
	2.Yazılım Geliştirme	159	3,18	,666

Tutum	3.Ağ İşletmenliği ve Siber Güvenlik	27	3,52	,516
	4.Web Programcılığı	43	3,42	,657
	5.Teknik Servis	23	3,76	,767

Tablo 8’de öğrencilerin öğrenim gördükleri dallara göre kodlama eğitimine dönük tutum toplam ve faktör toplam ortalamalarına bakıldığında farklı dallarda öğrenim gören öğrencilerin ortalamaları arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Genel olarak en yüksek ortalamaya sahip öğrencilerin henüz dal seçmeyen ve Teknik Servis dalında öğrenim gören öğrenciler oldukları anlaşılmaktadır. En düşük ortalamaya sahip öğrencilerin ise Yazılım Geliştirme dalında öğrenim gören öğrenciler oldukları görülmektedir. Ortalamalardaki bu farklılaşmanın anlamlılık seviyesini belirlemek için yapılan analiz Tablo 9’da özetlenmiştir.

Tablo 9

Dalların Kodlama Eğitimine Dönük Tutumlara Etkisi

Faktörler	Var. Kay.	Kareler Toplamı	SD	Kareler Ortalaması	F	P	Fark
Kodlamaya Yönelik İlgi	G. A.	2,148	4	,537	0,618	0,65	
	G. İ	264,300	304	,869			
	Toplam	266,448	308				
Kodlamanın Yararına Yönelik İnanç	G. A.	31,124	4	7,781	8,489	0,00	1 ile 2, 2 ile 3 ve 2 ile 5 arasında
	G. İ	278,653	304	,917			
	Toplam	309,778	308				
Kodlamaya Yönelik İstek	G. A.	29,799	4	7,450	9,026	0,00	1 ile 2 ve 2 ile 5 arasında
	G. İ	250,918	304	,825			
	Toplam	280,717	308				
Kodlama Eğitimine Dönük Tutum	G. A.	16,461	4	4,115	8,734	0,00	1 ile 2 ve 2 ile 5 arasında
	G. İ	143,240	304	,471			
	Toplam	159,701	308				

Tablo 9’da öğrencilerin eğitim gördükleri dalların kodlama eğitimine dönük tutumlarını hem genel kodlamaya eğitimine dönük tutum toplam puanı ($F_{(4-304)}=8,734$; $p<,05$) hem de kodlamaya yönelik inanç ($F_{(4-304)}=8,489$; $p<,05$) ve kodlamaya yönelik istek ($F_{(4-304)}=9,026$; $p<,05$) faktörleri açısından anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmektedir. Farklılaşmanın hangi dallardan kaynaklandığı bulmak amacıyla devam analizlerinden Tukey HSD analizi yapılmıştır. Tukey analizi sonuçları ve ortalamalar incelendiğinde kodlamanın yararına yönelik inanç faktöründe farklılaşmanın henüz dal seçmedim ve Yazılım Geliştirme dalı arasında henüz dal seçmedim lehine, Yazılım Geliştirme ile Ağ İşletmenliği dalları arasında Ağ işletmenliği dalı lehine ve Yazılım Geliştirme ile Teknik Servis dalları arasında Teknik Servis dalı lehine gerçekleştiği belirlenmiştir. Kodlamaya yönelik istek faktöründe farklılaşmanın henüz dal seçmedim ve Yazılım geliştirme dalı arasında henüz dal seçmedim lehine ve Yazılım Geliştirme ile Teknik Servis dalları arasında Teknik Servis dalı lehine gerçekleştiği görülmektedir. Kodlama eğitimine dönük tutum toplam puanlarında farklılaşmanın ise henüz dal seçmedim ve Yazılım geliştirme dalı arasında henüz dal seçmedim lehine ve Yazılım Geliştirme ile Teknik Servis dalları arasında Teknik Servis dalı lehine gerçekleştiği belirlenmiştir. Buna göre henüz dal seçmeyen, Ağ İşletmenliği ve Teknik Servis dalında öğrenim gören öğrencilerin kodlamanın yararına yönelik inançlarının Yazılım Geliştirme dalında okuyan öğrencilere nazaran anlamlı derecede daha fazla olduğu söylenebilir. Ayrıca henüz dal seçmeyen ve Teknik Servis dalında öğrenim gören öğrencilerin kodlamaya yönelik istek ve kodlama eğitimine dönük tutumlarının Yazılım Geliştirme dalında okuyan öğrencilere nazaran anlamlı seviyede daha istekli oldukları söylenebilir. Öğrencilerin eğitim gördükleri dallara göre bilgisayarca düşünme beceri düzeylerini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analiz sonucu Tablo 10’da özetlenmiştir.

Tablo 10
Dallara Göre Öğrencilerin Bilgisayarca Düşünme Beceri Düzeyleri

Faktörler	Dallar	N	\bar{x}	S.S
Yaratıcılık	1.Henüz dal seçmedim	57	3,67	1,007
	2.Yazılım Geliştirme	159	3,26	,918
	3.Ağ İşletmenliği ve Siber Güvenlik	27	3,62	,983
	4.Web Programcılığı	43	3,35	,878
	5.Teknik Servis	23	3,95	,723
Algoritma	1.Henüz dal seçmedim	57	2,99	1,063
	2.Yazılım Geliştirme	159	2,96	,873
	3.Ağ İşletmenliği ve Siber Güvenlik	27	2,98	,747
	4.Web Programcılığı	43	3,19	,878
	5.Teknik Servis	23	3,64	,885
İşbirliklilik	1.Henüz dal seçmedim	57	3,66	1,006
	2.Yazılım Geliştirme	159	3,33	1,019
	3.Ağ İşletmenliği ve Siber Güvenlik	27	3,73	1,021
	4.Web Programcılığı	43	3,53	,853
	5.Teknik Servis	23	4,08	,709
Eleştirel Düşünme	1.Henüz dal seçmedim	57	3,22	1,014
	2.Yazılım Geliştirme	159	3,11	,934
	3.Ağ İşletmenliği ve Siber Güvenlik	27	3,24	,915
	4.Web Programcılığı	43	3,31	,867
	5.Teknik Servis	23	3,88	,694
Problem Çözeme	1.Henüz dal seçmedim	57	2,74	1,027
	2.Yazılım Geliştirme	159	3,13	,940
	3.Ağ İşletmenliği ve Siber Güvenlik	27	3,13	1,071
	4.Web Programcılığı	43	3,24	,896
	5.Teknik Servis	23	2,96	1,054
Bilgisayarca Düşünme	1.Henüz dal seçmedim	57	3,31	,665
	2.Yazılım Geliştirme	159	3,16	,690
	3.Ağ İşletmenliği ve Siber Güvenlik	27	3,35	,638
	4.Web Programcılığı	43	3,32	,662
	5.Teknik Servis	23	3,79	,563

Tablo 10'da öğrencilerin öğrenim gördükleri dallara göre bilgisayarca düşünme beceri düzeyleri toplam ve faktör toplam ortalamalarına bakıldığında farklı dallarda öğrenim gören öğrencilerin ortalamaları arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Genel olarak en yüksek ortalamaya sahip öğrencilerin Teknik Servis dalında, en düşük ortalamaya sahip öğrencilerin ise Yazılım Geliştirme dalında öğrenim gören öğrenciler oldukları görülmektedir. Ortalamalardaki farklılaşmanın anlamlılık seviyesini belirlemek için yapılan analiz Tablo 11'de özetlenmiştir.

Tablo 11
Dalların Bilgisayarca Düşünme Beceri Düzeylerine Etkisi

Faktörler	Var. Kay.	Kareler Toplamı	SD	Kareler Ortalaması	F	P	Fark
Yaratıcılık	G. A.	15,284	4	3,821	4,487	,002	1 ile 2 ve 2 ile 5 arasında
	G. İ	258,882	304	,852			
	Toplam	274,166	308				
Algoritma	G. A.	10,480	4	2,620	3,216	,013	1 ile 5 ve 2 ile 5 arasında
	G. İ	247,677	304	,815			
	Toplam	258,157	308				
İşbirliklilik	G. A.	15,320	4	3,830	4,023	,003	2 ile 5 arasında
	G. İ	289,432	304	,952			
	Toplam	304,752	308				
Eleştirel Düşünme	G. A.	12,460	4	3,115	3,649	,006	1 ile 5 ve 2 ile 5 arasında
	G. İ	259,544	304	,854			
	Toplam	272,004	308				

Problem Çözeme	G. A.	8,614	4	2,153	2,283	,060	
	G. İ	286,718	304	,943			
	Toplam	295,332	308				
Bilgisayarca Düşünme	G. A.	8,521	4	2,130	4,760	,001	1 ile 5 ve 2 ile 5 arasında
	G. İ	136,043	304	,448			
	Toplam	144,564	308				

Tablo 11’ de öğrencilerin eğitim gördükleri dalların bilgisayarca düşünme beceri düzeylerini hem bilgisayarca düşünme toplam puanı ($F_{(4-304)}=4760$; $p<,05$) hem de Yaratıcılık ($F_{(4-304)}=4487$; $p<,05$), Algoritma ($F_{(4-304)}=3,216$; $p<,05$), İşbirliklilik ($F_{(4-304)}=4,023$; $p<,05$) ve Eleştirel Düşünme ($F_{(4-304)}=3649$; $p<,05$) faktörleri açısından anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmektedir. Farklılaşmanın hangi dallardan kaynaklandığı bulmak amacıyla devam analizlerinden Tukey HSD analizi yapılmıştır. Tukey analizi sonucu ve ortalamalar incelendiğinde Yaratıcılık faktöründe farklılaşmanın henüz dal seçmedim ve Yazılım Geliştirme dalı arasında henüz dal seçmedim lehine, Yazılım Geliştirme ile Teknik Servis dalları arasında Teknik Servis dalı lehine gerçekleştiği görülmektedir. Algoritma faktöründe farklılaşmanın henüz dal seçmedim ve Teknik Servis dalı arasında Teknik Servis dalı lehine, Yazılım Geliştirme ile Teknik Servis dalları arasında Teknik Servis dalı lehine gerçekleştiği görülmektedir. İşbirliklilik faktöründe farklılaşmanın Yazılım Geliştirme ile Teknik Servis dalları arasında Teknik Servis dalı lehine gerçekleştiği görülmektedir. Eleştirel Düşünme faktöründe farklılaşmanın henüz dal seçmedim ile Teknik Servis dalı arasında Teknik Servis dalı lehine, Yazılım Geliştirme ile Teknik Servis dalları arasında Teknik Servis dalı lehine gerçekleştiği görülmektedir. Genel bilgisayarca düşünme beceri düzeyleri ölçek puanında farklılaşmanın henüz dal seçmedim ile Teknik Servis dalı arasında Teknik Servis dalı lehine, Yazılım Geliştirme ile Teknik Servis dalları arasında Teknik Servis dalı lehine gerçekleştiği görülmektedir. Buna göre Teknik Servis dalında okuyan öğrencilerin algoritma kurma, işbirlik içinde çalışma, eleştirel düşünme ve bilgisayarca düşünme beceri düzeylerinin henüz dal seçmeyen ve Yazılım Geliştirme dalında okuyanlara göre anlamlı derecede daha iyi durumda oldukları söylenebilir. Ayrıca henüz dal seçmeyen ve Teknik Servis dalında okuyan öğrencilerin yaratıcılıklarının Yazılım Geliştirme dalında okuyanlara göre anlamlı derecede daha iyi durumda oldukları söylenebilir. Öğrencilerin eğitim gördükleri sınıf kademelerine göre kodlama eğitimine dönük tutum düzeylerini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analiz sonucu Tablo 12’de özetlenmiştir.

Tablo 12

Sınıf Kademelerine Göre Öğrencilerin Kodlama Eğitimine Dönük Tutumları

Faktörler	Sınıf Kademesi	N	\bar{x}	S.S
Kodlamaya Yönelik İlgi	9. Sınıf	57	3,28	1,135
	10. Sınıf	78	3,18	,795
	11. Sınıf	108	3,32	,821
	12. Sınıf	66	3,16	1,053
Kodlamanın Yararına Yönelik İnanç	9. Sınıf	57	3,64	,930
	10. Sınıf	78	3,21	1,052
	11. Sınıf	108	3,08	,888
	12. Sınıf	66	3,62	,971
Kodlamaya Yönelik İstek	9. Sınıf	57	3,91	1,020
	10. Sınıf	78	3,41	1,003
	11. Sınıf	108	3,15	,879
	12. Sınıf	66	3,66	,830
Kodlamaya Eğitimine Dönük Tutum	9. Sınıf	57	3,72	,981
	10. Sınıf	78	3,32	,935
	11. Sınıf	108	3,17	,955
	12. Sınıf	66	3,54	,792

Tablo 12’ de öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıf kademelerine göre kodlamaya eğitime dönük tutumları toplam ve faktör toplam ortalamalarına bakıldığında farklı sınıf kademelerinde öğrenim gören öğrencilerin ortalamaları arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Genel olarak en yüksek ortalamaya sahip öğrencilerin 12. sınıf kademesinde öğrenim gören öğrenciler olduğu, en düşük ortalamaya sahip öğrencilerin ise 10. sınıf kademesinde öğrenim gören öğrenciler oldukları

görülmektedir. Ortalamalardaki bu farklılaşmanın anlamlılık seviyesini belirlemek için yapılan analiz Tablo 13'te özetlenmiştir.

Tablo 13

Sınıf Kademelerinin Kodlama Eğitimine Dönük Tutumlara Etkisi

Faktörler	Var. Kay.	Kareler Toplamı	SD	Kareler Ort.	F	P	Fark
Kodlamaya Yönelik İlgi	G. A.	1,524	3	,508	,585	,625	-
	G. İ	264,925	305	,869			
	Toplam	266,448	308				
Kodlamanın Yararına Yönelik İnanç	G. A.	18,622	3	6,207	6,502	,000	9 ile 11 ve 11 ile 12 arasında
	G. İ	291,156	305	,955			
	Toplam	309,778	308				
Kodlamaya Yönelik İstek	G. A.	24,647	3	8,216	9,786	,000	9 ile 10, 9 ile 11 ve 11 ile 12 arasında
	G. İ	256,069	305	,840			
	Toplam	280,717	308				
Kodlamaya Yönelik Tutum	G. A.	12,988	3	4,329	9,001	,000	9 ile 10, 9 ile 11 ve 11 ile 12 arasında
	G. İ	146,713	305	,481			
	Toplam	159,701	308				

Tablo 13'te öğrencilerin eğitim gördükleri sınıf kademelerinin kodlama eğitimine dönük tutumlarını hem kodlama eğitimine dönük tutum toplam puanı ($F_{(3-305)}=9,001$; $p<,05$) hem de kodlamanın yararına yönelik inanç ($F_{(3-305)}=6,502$; $p<,05$) ve kodlamaya yönelik istek ($F_{(3-305)}=9,786$; $p<,05$) faktörleri açısından anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmektedir. Farklılaşmanın hangi dallardan kaynaklandığı bulmak amacıyla devam analizlerinden Tukey HSD analizi yapılmıştır. Tukey analizi sonuçları ve ortalamalar incelendiğinde kodlamanın yararına yönelik inanç faktöründe farklılaşmanın 9. sınıf ile 11. sınıf arasında 9. sınıf lehine ve 11. sınıf ile 12. sınıf arasında 12. sınıf lehine gerçekleştiği görülmektedir. Kodlamaya yönelik istek faktöründe farklılaşmanın 9. sınıf ile 10. sınıf arasında 9. sınıf lehine, 9. sınıf ile 11. sınıf arasında 9. sınıf lehine ve 11. sınıf ile 12. sınıf arasında 12. sınıf lehine gerçekleştiği görülmektedir. Genel kodlama eğitimine dönük tutum düzeyinde farklılaşmanın 9. sınıf ile 10. sınıf arasında 9. sınıf lehine, 9. sınıf ile 11. sınıf arasında 9. sınıf lehine ve 11. sınıf ile 12. sınıf arasında 12. sınıf lehine gerçekleştiği görülmektedir. Buna göre 9. ve 12. sınıf kademesinde okuyan öğrencilerin kodlamanın yararına yönelik inançları, kodlamaya yönelik istekleri ve kodlamaya yönelik tutumları 11. sınıf kademesinde okuyanlara nazaran anlamlı seviyede daha iyi durumda olduğu söylenebilir. Ayrıca 9. sınıf kademesinde öğrenim gören öğrencilerin kodlamaya yönelik isteklerinin ve tutumlarını 10. sınıfta okuyanlara nazaran daha iyi durumda olduğu söylenebilir. Öğrencilerin eğitim gördükleri sınıf kademelerine göre bilgisayarca düşünme beceri düzeylerini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analiz sonucu Tablo 14'te özetlenmiştir.

Tablo 14

Sınıf Kademelerine Göre Öğrencilerin Bilgisayarca Düşünme Beceri Düzeyleri

Faktörler	Dallar	N	\bar{x}	S.S
Yaratıcılık	9. Sınıf	57	3,67	1,007
	10. Sınıf	159	3,46	,870
	11. Sınıf	27	3,20	,966
	12. Sınıf	43	3,56	,870
Algoritma	9. Sınıf	57	2,99	,943
	10. Sınıf	159	3,12	1,063
	11. Sınıf	27	2,84	,916
İşbirliklilik	12. Sınıf	43	3,34	,790
	9. Sınıf	57	3,66	,901
	10. Sınıf	159	3,51	,916
Eleştirel Düşünme	11. Sınıf	27	3,30	1,006
	12. Sınıf	43	3,72	1,025
	9. Sınıf	57	3,22	1,023

	10. Sınıf	159	3,32	,841
	11.Sınıf	27	2,98	,995
	12. Sınıf	43	3,51	1,014
	9. Sınıf	57	2,74	,916
Problem Çözeme	10. Sınıf	159	3,00	,918
	11.Sınıf	27	3,23	,851
	12. Sınıf	43	3,14	,940
	9. Sınıf	57	3,31	1,027
Bilgisayarca Düşünme	10. Sınıf	159	3,31	,960
	11.Sınıf	27	3,10	,948
	12. Sınıf	43	3,48	,956

Tablo 14'te öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıf kademelerine göre bilgisayarca düşünme beceri düzeyleri toplam ve faktör toplam ortalamalarına bakıldığında farklı sınıf kademelerinde öğrenim gören öğrencilerin ortalamaları arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Genel olarak en yüksek ortalamaya sahip öğrencilerin 12. sınıf kademesinde öğrenim gören öğrenciler olduğu, en düşük ortalamaya sahip öğrencilerin ise 11. sınıf kademesinde öğrenim gören öğrenciler olduğu görülmektedir. Ortalamalardaki bu farklılaşmanın anlamlılık seviyesini belirlemek için yapılan analiz Tablo 15'te özetlenmiştir.

Tablo 15

Sınıf Kademelerinin Bilgisayarca Düşünme Beceri Düzeyine Etkisi

Faktörler	Var. Kay.	Kareler Toplamı	SD	Kareler Ortalaması	F	P	Fark
Yaratıcılık	G. A.	10,150	3	3,383	3,909	,009	9 ile 11 arasında
	G. İ	264,016	305	,866			
	Toplam	274,166	308				
Algoritma	G. A.	10,888	3	3,629	4,477	,004	11 ile 12 arasında
	G. İ	247,269	305	,811			
	Toplam	258,157	308				
İşbirliklilik	G. A.	9,151	3	3,050	3,147	,025	11 ile 12 arasında
	G. İ	295,601	305	,969			
	Toplam	304,752	308				
Eleştirel Düşünme	G. A.	12,477	3	4,159	4,888	,002	11 ile 12 arasında
	G. İ	259,527	305	,851			
	Toplam	272,004	308				
Problem Çözeme	G. A.	9,704	3	3,235	3,454	,017	9 ile 11 arasında
	G. İ	285,627	305	,936			
	Toplam	295,332	308				
Bilgisayarca Düşünme	G. A.	6,572	3	2,191	4,842	,003	11 ile 12 arasında
	G. İ	137,992	305	,452			
	Toplam	144,564	308				

Tablo 15'te öğrencilerin eğitim gördükleri sınıf kademelerinin bilgisayarca düşünme becerisini hem bilgisayarca düşünme beceri düzeyi toplam puanı ($F_{(3-305)}=4842$; $p<,05$) hem de Yaratıcılık ($F_{(3-305)}=3,909$ $p<,05$), Algoritma ($F_{(3-305)}=4,477$; $p<,05$), İşbirliklilik ($F_{(3-305)}=3,147$; $p<,05$), Eleştirel Düşünme ($F_{(3-305)}=4,888$; $p<,05$) ve Problem Çözme ($F_{(3-305)}=3,454$; $p<,05$) faktörleri açısından anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmektedir. Farklılaşmanın hangi dallardan kaynaklandığı bulmak amacıyla devam analizlerinden Tukey HSD analizi yapılmıştır. Tukey analizi sonuçları ve ortalamalar incelendiğinde Yaratıcılık faktöründe farklılaşmanın 9. sınıf ile 11. sınıf kademesi arasında 9. sınıf lehine gerçekleştiği görülmektedir. Algoritma faktöründe farklılaşmanın 11. sınıf ile 12. sınıf kademesi arasında 12. sınıf lehine gerçekleştiği görülmektedir. İşbirliklilik faktöründe farklılaşmanın 11. sınıf ile 12. sınıflar arasında 12. sınıf lehine gerçekleştiği görülmektedir. Eleştirel düşünme faktöründe farklılaşmanın 11. sınıf ile 12. sınıf kademesi arasında 12. sınıf lehine gerçekleştiği görülmektedir. Problem çözme faktöründe farklılaşmanın 9. sınıf ile 11. sınıf kademesi arasında 11. sınıf lehine gerçekleştiği görülmektedir. Genel bilgisayarca düşünme beceri düzeyi

puanında farklılaşmanın 11. sınıf ile 12. sınıflar arasında 12. sınıf lehine gerçekleştiği görülmektedir. Buna göre 12. sınıf öğrencilerinin algoritma kurma, işbirlik içinde çalışma, eleştirel düşünme ve bilgisayarca düşünme becerilerinin 11. sınıflara nazaran daha gelişmiş olduğu söylenebilir. 9. sınıfların yaratıcılık becerisi 11. sınıf öğrencilerine göre, 11. sınıfların da problem çözme becerisi 9. sınıflara nazaran daha iyi durumda olduğu söylenebilir. Öğrencilerin kodlama eğitimine dönük tutumları ile bilgisayarca düşünme beceri düzeyleri arasındaki ilişki belirlemek amacıyla korelasyon analizi sonucu Tablo 16’da özetlenmiştir.

Tablo 16

Kodlama Eğitimine Dönük Tutum ve Bilgisayarca Düşünme Beceri Düzeyi Arasındaki İlişki

		Kodlama Eğitimine Dönük Tutum	Kodlamaya Yönelik İlg	Kodlamanın Yararına Yönelik İnanç	Kodlamaya Yönelik İstek
Bilgisayarca Düşünme	R	,468	-,162	,447	,507
	P	,00	,004	,00	,00
Yaratıcılık	R	,428	-,213	,456	,469
	P	,00	,00	,00	,00
Algoritma	R	,355	-,057	,349	,356
	P	,00	,017	,00	,00
İşbirliklilik	R	,357	-,242	,362	,420
	P	,00	,00	,00	,00
Eleştirel Düşünme	R	,391	-,052	,311	,417
	P	,00	,00	,00	,00
Problem Çözme	R	-,027	,068	-,050	-,042
	P	,641	,235	,385	,464

Tablo 16’da öğrencilerin kodlama eğitimine dönük tutumları ile bilgisayarca düşünme beceri düzeyleri arasındaki ilişki incelendiğinde aralarında orta seviye anlamlı bir ilişki ($r=,468$; $p<,05$) olduğu görülmektedir. Alt faktörler yönünden incelendiğinde bilgisayarca düşünme becerisiyle kodlamaya yönelik ilgi arasında negatif yönlü düşük ($r=-,162$; $p<,05$), kodlamanın yararına yönelik inançla arasında pozitif yönlü orta ($r=,447$; $p<,05$) ve kodlamaya yönelik istekle arasında pozitif yönlü orta ($r=,507$; $p<,05$) seviye ilişki olduğu görülmektedir. Kodlamaya yönelik tutum ile bilgisayarca düşünme becerisi alt faktörlerinin ilişkisi incelendiğinde yaratıcılık ile arasında pozitif yönlü orta ($r=,428$; $p<,05$), algoritma ile arasında pozitif yönlü orta ($r=,355$; $p<,05$), işbirliklilik ile arasında pozitif yönlü orta ($r=,357$; $p<,05$) ve eleştirel düşünme ile arasında pozitif yönlü orta ($r=,391$; $p<,05$) seviye ilişki olduğu, problem çözme ile anlamlı bir ilişkinin olmadığı ($r=-,027$; $p>,05$) görülmektedir. Kodlamaya dönük tutuma ait alt faktörler ile bilgisayarca düşünme becerisine ait alt faktörler arasındaki ilişki incelendiğinde ise yaratıcılık, algoritma, işbirliklilik ve eleştirel düşünme ile kodlamanın yararına yönelik inanç ve kodlamaya yönelik istek ile aralarında pozitif orta seviye, kodlamaya yönelik istek ile aralarında negatif düşük seviye ilişki olduğu görülmektedir. Problem çözme faktörüyle kodlama eğitimine dönük tutuma ait faktörler arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Bu bulgulara göre kodlama eğitimine dönük tutumları, kodlamanın yararına yönelik inançları ve kodlamaya yönelik istekleri arttığında bilgisayarca düşünme beceri düzeyleri ve alt becerilerinden olan yaratıcılıkları, algoritma kurma, işbirlikli çalışma ve eleştirel düşünme becerilerinin de artacağı söylenebilir. Öğrencilerin kodlama eğitimine dönük tutumları ile bilgisayarca düşünme beceri düzeyleri arasındaki yordamı belirlemek amacıyla yapılan basit doğrusal regresyon analiz sonucu Tablo 17’de özetlenmiştir.

Tablo 17

Kodlama Eğitimine Dönük Tutum ve Bilgisayarca Düşünme Beceri Düzeyi Arasındaki Yordam

Bilgisayarca Düşünme Beceri Düzeyi	N	B	SHB	β	T	P
Sabit		1,764	,166		10,620	,000
Kodlama Eğitimine Dönük Tutum	309	,446	,048	,468	9,286	,000

N=309, R=,468, R²=,219, F=86,235, p<,01

Tablo 17’de öğrencilerin kodlama eğitimine dönük tutumlarıyla bilgisayarca düşünme beceri düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki ($R=,468$, $R^2=,219$) olduğu ve kodlama eğitimine dönük tutumlarının anlamlı bir şekilde bilgisayarca düşünme beceri düzeylerini yordadığı ($F_{(1-309)}=86,235$, $p<,01$) görülmektedir. Yapılan analize göre öğrencilerin kodlama eğitimine dönük tutumları, bilgisayarca düşünme beceri düzeylerindeki değişimin %22’sini açıklamakta ve geriye kalan %78’lik değişimin başka değişkenlerle açıklanabileceği söylenebilir. Analize göre regresyon denklemi şu şekildedir:

$$\text{Bilgisayarca düşünme beceri düzeyi}=(,446 \times \text{kodlama eğitimine dönük tutum düzeyi}) + 1,764. \quad (1)$$

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Öğrencilerin hem kodlama eğitimine dönük tutumlarına hem de bilgisayarca düşünme becerilerine ilişkin algılarının orta düzeyde belirlenmiştir. Genel olarak öğrencilerin tutumları incelendiğinde, ortalamalarının en düşük olduğu tutumlar kodlamaya yönelik ilgi ve kodlamanın yararına yönelik inanç; en yüksek olduğu tutum ise kodlamaya yönelik istektir. Bu bulgular daha önce bu alanda yapılan çalışmalarla tutarlılık göstermektedir. Erol ve Kurt (2017) tarafından BÖTE bölümü öğrencilerinin kodlamaya yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla yapılan çalışmada, Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinden mezun olan öğrencilerin kodlamaya yönelik tutumlarını orta düzey olduğunu belirtilmektedir. Abdüsselam ve Uzoğlu (2021) tarafından yapılan çalışmada ortaokul öğrencilerinin kodlamaya yönelik tutumlarının orta düzeyde olduğu sonucuna varılmıştır. Genel olarak bilgisayarca düşünme beceri düzeyleri incelendiğinde ise, öğrencilerin ortalama puanlarının en düşük olduğu beceriler problem çözme, algoritma ve eleştirel düşünme; en yüksek olduğu becerilerin ise yaratıcılık ve işbirliklilik faktörleri olduğu belirlenmiştir. Faktörler açısından incelendiğinde; öğrencilerin kendilerini yaratıcılık, problem çözebilme, algoritmik ve eleştirel düşünebilme becerileri açısından orta, işbirlik içinde çalışma becerisi açısından yüksek düzeyde algıladıkları belirlenmiştir. Chongo, Osman ve Noyan (2020) tarafından üniversite fen bilimleri öğrencileriyle yapılan çalışmada, öğrencilerin bilgisayarca düşünme beceri düzeylerinin orta düzeyde olduğu bulunmuştur. Korkmaz, Karaçaltı ve Çakır (2018) tarafından Bilişim Teknolojileri bölümünde okuyan öğrenciler üzerinde yapılan çalışmada, öğrencilerin orta düzey bilgisayarca düşünme becerisine sahip olduklarını ortaya koymuştur. Ayrıca alt beceriler boyutunda ise yaratıcı düşünme ve işbirlik içinde çalışma becerilerini yüksek, problem çözme, algoritmik ve eleştirel düşünme becerileri ise orta düzey bulmuştur.

Cinsiyetin öğrencilerin kodlama eğitimine dönük tutumlarında farklılaşmaya neden olmadığı sadece kodlamaya yönelik ilgiyi erkekler lehine değiştirdiği belirtilmiştir. Bu bulguların aksine alanyazıda cinsiyetin öğrencilerin kodlamaya yönelik tutumlarında farklılaşmalar meydana getirdiğine dair pek çok çalışma mevcuttur (Abdüsselam ve Uzoğlu, 2021; Mason ve Rich, 2020; Özyurt ve Özyurt, 2015). Sun, Hu ve Zhou (2022) yaptığı çalışmada kadın öğrencilerin bilgisayarca düşünme becerilerinin erkek öğrencilere göre daha yüksek, ancak kodlama eğitimine yönelik tutumlarının daha düşük olduğunu sonucuna ulaşılmıştır. Cinsiyetin öğrencilerin bilgisayarca düşünme beceri düzeylerinde de farklılaşmaya neden olmadığı, yalnızca problem çözme becerisinde erkekler lehine anlamlı farklılaşmaya neden olduğu belirtilmiştir. Bu bulgular literatürde yapılan benzer çalışmalarla tutarlıdır. Korkmaz vd. (2015) üniversite öğrencileri üzerinde yaptıkları çalışmada, cinsiyetin öğrencilerin bilgisayarca beceri düzeylerini farklılaştırmadığı sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuçlara göre erkek öğrencilerin kadın öğrencilere göre kodlamaya daha çok ilgi gösterdikleri ve problemlere çözüm üretme sürecinde kendilerini daha rahat hissettikleri söylenebilir.

Eğitim gördükleri dallar, öğrencilerin kodlama eğitimine dönük tutumlarını ve bilgisayarca düşünme beceri düzeylerini farklılaştırmaktadır. Bilişim Teknolojileri alanında henüz dal seçmeyen 9. sınıf ve 12. sınıf Teknik Servis dalında uygulanmakta olan eğitim programlarının öğrencilerin kodlamaya yönelik tutumlarına ve bilgisayarca düşünme beceri düzeylerine diğer dallara nazaran anlamlı derecede daha çok katkı sağladığı belirlenmiştir. Kodlamaya yönelik tutuma ilişkin faktörler açısından farklılaşmaya bakıldığında, bu dalların öğrencilerin kodlamaya yararına yönelik inanç ve kodlamaya yönelik isteklerine diğer dallara göre anlamlı derecede katkı sağladığı, Yazılım Geliştirme

dalının ise anlamlı derecede daha az katkı sağladığı belirlenmiştir. Yazılım Geliştirme dalında öğrenim gören öğrencilerin diğer dallara göre daha fazla kodlama dersi olmasına rağmen, beklenenin aksine tutumları daha düşüktür. Bunun nedeni henüz dal seçmeyen 9. sınıf ve 12. sınıf Teknik Servis dalındaki öğrencilerin öğrenilmesi oldukça zor olan kodlama derslerini Yazılım Geliştirme dalına göre daha az sayıda görmeleri olabilir. Sebetsci ve Aksu (2014) tarafından yapılan çalışmada, öğrencilerin farklı eğitim tecrübelerine göre mantıksal ve analitik düşünme becerilerinde değişimler gerçekleşebildiği ve bu değişimler öğrencilerin tutumlarında farklılıklar oluşturduğunu ortaya koymuştur. Bilgisayarca düşünme düzeylerine ilişkin faktörler açısından farklılaşmaya bakıldığında; bu dalların öğrencilerin yaratıcılıklarına, algoritmik düşüncelerine, işbirlik içinde çalışmalarına ve eleştirel düşüncelerine diğer dallara göre anlamlı derece katkı sağladığı, Yazılım Geliştirme dalının ise anlamlı derecede daha az katkı sağladığı belirlenmiştir. Alanyazıda farklı program türlerinin öğrencilerin bilgisayarca düşünme becerilerini etkilediğine dair benzer çalışmalar mevcuttur. Yalçın ve İkinci (2020) tarafından Bilişim Teknolojileri öğrencileri üzerinde yapılan çalışmada, öğrencilerin eğitim gördükleri öğretim programlarının bilgisayarca düşünme beceri düzeylerinde değişiklikler meydana getirdiğini ortaya koymuştur. Czerkawski ve Lyman (2015) tarafında yapılan çalışmada ise üniversitede farklı alanlarda öğrenim gören öğrencilerin farklı bilgisayarca düşünme beceri düzeylerine sahip oldukları görülmüştür. Bu sonuçlara göre öğrencilerin aldıkları eğitimlerin bilgisayarca düşünme beceri düzeylerine etki ettiği söylenebilir.

Sınıf kademeleri öğrencilerin kodlama eğitimine dönük tutumlarında ve bilgisayarca düşünme beceri düzeylerinde anlamlı düzeyde farklılaştırmaktadır. Özellikle 9. sınıf ve 12. sınıf öğrencilerinin kodlama eğitimine dönük tutumlarında ve 12. sınıf kademesinde öğrenim gören öğrencilerin bilgisayarca düşünme beceri düzeylerinde diğer kademelerde öğrenim görenlere oranla anlamlı düzeyde daha iyi durumda olduğu belirlenmiştir. Bu alandaki öğrencilerden genel beklenti; sınıf kademelerin ilerlemesiyle kodlama eğitimine olan tutumlarının artması ve bilgisayarca düşünme beceri düzeylerinin yükselmesidir. Ancak bu çalışmada olduğu gibi literatürdeki birçok çalışmada farklı sonuçlar elde edildiği görülmektedir. Öğrencilerin sınıf düzeylerindeki artışla beraber bilgi ve tecrübe birikimi kazandıklarından dolayı kodlamaya karşı tutumların da olumlu değişiklikler meydana gelmektedir (Altun ve Mazman, 2017). Yağcı (2016) yaptığı çalışmada ise sınıf kademeleri öğrencilerin kodlama eğitimine dönük tutum üzerinde anlamlı bir farklılaşmaya sebep olmamaktadır. Korkmaz vd. (2015) tarafından yapılan çalışmada, öğrencilerin sınıf kademelerindeki artışla birlikte bilgisayarca düşünme beceri düzeylerinde azalmalar meydana geldiğini ortaya koymuştur. Barr (2011) tarafında yapılan çalışmada, öğrencilerin farklı sınıf kademelerinde farklı becerilere sahip olabileceğini bundan dolayı sınıf kademelerinin öğrencilerin bilgisayarca düşünme beceri düzeylerini farklılaştırdığı sonucuna ulaşmıştır. Öğrenciler üst sınıfa geçtikçe bilgisayarca beceri düzeylerinin arttığı görülmektedir (Angeli and Giannakos, 2020). Yağcı (2018) ise öğrencilerin sınıf kademe değişimlerinin bilgisayarca düşünme beceri düzeyinde bir etkiye sahip olmadığını belirtmiştir. Buna göre 12. sınıf öğrencilerinde oluşan bu anlamlı farklılığın okulda geçirdikleri süre boyunca kazandıkları bilgi ve birikimden kaynaklandığı söylenebilir. 9. sınıf öğrencilerindeki farkın ise dönem içinde gördükleri öğretim programından kaynaklandığı düşünülebilir.

Öğrencilerinin hem kodlama eğitimine dönük tutumları hem de faktörleriyle bilgisayarca düşünme beceri düzeyleri arasında anlamlı derecede orta düzeyde pozitif bir ilişki mevcuttur. Öğrencilerin kodlama eğitimine dönük tutumları yükseldikçe bilgisayarca düşünme beceri düzeylerinin arttığı görülmektedir. Araştırmanın bulguları literatürdeki birçok çalışma ile tutarlılık göstermektedir. Selby (2012) tarafından yapılan çalışmada, bireylerin kodlama eğitimiyle problem çözme becerilerinin geliştirilebileceği ve bilgisayarca düşünme beceri düzeylerinin gelişmesine yardımcı olduğunu ortaya koymuştur. Bers (2018) tarafında yapılan çalışmada ise küçük yaşlarda kodlama eğitimi verildiğinde çocukların bilgisayarca düşünme beceri düzeylerinin arttığı ve kodlama eğitimiyle bilgisayarca düşünme beceri düzeylerinin anlamlı seviyede pozitif yönlü bir ilişkilerinin olduğu bulunmuştur.

Kodlama eğitimine dönük tutumun bilgisayarca düşünme becerisini yordadığı ve %22'lik kısmını açıkladığı belirlenmiştir. Öğrencilerin bilgisayarca düşünme beceri düzeylerini geliştirmek için uygulanabilecek en temel işlemlerden birisi de kodlama eğitimidir. Öğrencilerin kodlama

eğitimine dönük tutumlarında meydana gelen değişiklikler, bilgisayarca düşünme beceri düzeylerini etkilemekte ve belli oranda değişimine sebep olmaktadır. Bundan dolayı kodlama eğitimine olumlu bakan ve bu derslerde başarılı olan öğrencilerin bilgisayarca düşünme beceri düzeylerinin de yüksek olduğu söylenebilir. Literatürde bu bulguya benzer sonuçlar bulan çalışmalar mevcuttur. Korkmaz, Karaçaltı ve Çakır (2018) tarafından yapılan çalışmada kodlama derslerindeki öğrenci başarı düzeylerinin bilgisayarca düşünme becerisini yordadığı ve kodlamada başarılı olan öğrencilerin bilgisayarca düşünme beceri düzeylerinin ve problem çözmeye becerisinin geliştiğini göstermektedir. Zhang, Wong ve Chan (2023) tarafından yapılan çalışmada öğrencilerin kodlama oyunlarında yapmış oldukları kodlama etkinliklerinin bilgisayarca düşünme becerilerine katkı sağladığını ve öğrencilerin kodlama oyun başarıları artmasıyla bilgisayarca düşünme beceri düzeylerinin de arttığı görülmektedir. Guggemos (2021) tarafından yapılan çalışmaya göre okullarda alınan kodlama eğitimi, bilgisayarca düşünmenin en önemli yordayıcılarından birisidir. Yukarıda elde edilen sonuçlar ışığında şu önerilerde bulunulmuştur:

- Araştırma kapsamında öğrencilerden alınan veriler betimsel tarama modeli kullanılarak elde edilmiştir. Öğrencilerin gördükleri kodlama derslerinin kodlama eğitimine dönük tutumlarına ve bilgisayarca düşünme beceri düzeylerine sağladığı katkıyı belirlemek amacıyla deneysel çalışmalar yapılabilir.
- Yapılan bu araştırma sadece Bilişim Teknolojileri alanında öğrenim gören öğrencilerin kodlama eğitimine dönük tutum ve bilgisayarca düşünme beceri düzeylerini incelemiştir. Ancak Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi bünyesinde bulunan birçok bölümde kodlama eğitimi verilmektedir. Bu bölümlerde okuyan öğrencilerden elde edilecek veriler bu konuya dair alanyazına önemli derecede katkı sağlayabilir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Bu araştırma ikinci yazar yönetiminde birinci araştırmacı tarafından tamamlanan tezsiz yüksek lisans bitirme projesinden üretilmiştir.

Çıkar Çatışması

Yazarlar, çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmadığını beyan etmektedir. İkinci yazar, birinci yazarın proje danışmanıdır.

Kaynaklar

- Abdüsselam, M. S., ve Uzoğlu, M. (2021). Ortaokul Öğrencilerinin Kodlamaya Karşı Tutumlarının Farklı Değişkenlere Göre Araştırılması. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2022(18), 81-92.
- Adsay, C., Korkmaz, Ö., Çakır, R., ve Erdoğan, F. U. (2020). Ortaokul Öğrencilerinin Blok Temelli Kodlama Eğitimine Dönük Öz-Yeterlik Algı Düzeyleri, Stem ve Bilgisayarca Düşünme Beceri Düzeyleri. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 10(2), 469-489.
- Altay, G., ve Kışla, T. (2018). Programlamaya yönelik tutum ölçeği ve psikometrik özellikleri. *Ege Eğitim Dergisi*, 19(2), 559-574.
- Altun, A., ve Mazman, S. G. (2012). Programlamaya İlişkin Öz Yeterlilik Algısı Ölçeğinin Türkçe Formunun Güvenirlilik ve Geçerlik Çalışması. *Journal of Measurement And Evaluation in Education and Psychology*, 3(2), 297-308.
- Angeli, C., and Valanides, N. (2020). Developing young children's computational thinking with educational robotics: An interaction effect between gender and scaffolding strategy. *Computers in human behavior*, 105, 105954.
- Angeli, C., and Giannakos, M. (2020). Computational thinking education: Issues and challenges. *Computers in human behavior*, 105, 106185.

- Aydoğdu, Ü. R., Karamustafaoğlu, O., ve Bülbül, M. Ş. (2017). Akademik Araştırmalarda Araştırma Yöntemleri ile Örneklem İlişkisi: Doğrulayıcı Doküman Analizi Örneği. *Dicle University Journal of Ziya Gokalp Education Faculty*, (30). 556-56.
- Aytekin, A., Çakır, F. S., Yücel, Y. B., ve Kulaöz, İ. (2018). Geleceğe Yön Veren Kodlama Bilimi Ve Kodlama Öğrenmede Kullanılabilecek Bazı Yöntemler. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(5), 24-41.
- Barr, D., Harrison, J., and Conery, L. (2011). Computational thinking: A digital age skill for everyone. *Learning and Leading with Technology*, 38(6), 20-23.
- Bers, M. U. (2018). Coding and computational thinking in early childhood: The impact of ScratchJr in Europe. *European Journal of STEM Education*, 3(3), 8.
- Büyüköztürk, S. (2012). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı* (17. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Calao, L. A., Moreno-León, J., Correa, H. E., and Robles, G. (2015, September). Developing mathematical thinking with scratch. In *European conference on technology enhanced learning* (pp. 17-27). Springer, Cham.
- Czerkawski, B. C., and Lyman, E. W. (2015). Exploring issues about computational thinking in higher education. *TechTrends*, 59(2), 57-65.
- Demirer, V. ve Sak, N. (2016). Dünyada ve Türkiye' de programlama eğitimi ve yeni yaklaşımlar. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 12(3), 521-546.
- Erdem, A. R. (2005). Öğrenmede etkili yollar: öğrenme stratejileri ve öğretimi. *İlköğretim Online*, 4(1), 1-6.
- Erol, O ve Kurt, A. A. (2017). BÖTE bölümü öğrencilerinin programlamaya karşı tutumlarının incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(41), 314-325.
- Farkas, D., and Murthy, N. (2005, June). Attitudes toward computers, the introductory course and recruiting new majors: Preliminary results. In *17th Workshop of the Psychology of Programming Interest Group, Sussex University* (pp. 268-277).
- Fesakis, G., and Serafeim, K. (2009). Influence of the familiarization with" scratch" on future teachers' opinions and attitudes about programming and ICT in education. *Acm SIGCSE Bulletin*, 41(3), 258-262.
- Gomes, A., and Mendes, A. J. (2007, September). Learning to program-difficulties and solutions. In *International Conference on Engineering Education-ICEE*.
- Göksoy, S., ve Yılmaz, İ. (2018). Bilişim Teknolojileri Öğretmenleri Ve Öğrencilerinin Robotik Ve Kodlama Dersine İlişkin Görüşleri. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 178-196.
- Grover, S., and Pea, R. (2013). Computational thinking in K--12: A review of the state of the field. *Educational Researcher*, 42(1), 38-43.
- Guggemos, J. (2021). On the predictors of computational thinking and its growth at the high-school level. *Computers and Education*, 161, 104060.
- Gurbetoğlu, A. (2008). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. <http://www.agurbetoglu.com/files/3%20ARA%C5%9ETIRMA%20S%C3%9CREC%C4%B0.pdf>. Erişim Tarihi: 12.11.2022.
- İbili, E., Günbatar, M. S., ve Sırakaya, M. (2020). Bilgi-işlemsel düşünme becerilerinin incelenmesi: Meslek liseleri örnekleme. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 28(2), 1067-1078.
- Kaučić, B., and Asič, T. (2011, May). Improving introductory programming with Scratch? In *2011 Proceedings of the 34th International Convention MIPRO* (pp. 1095-1100). IEEE.
- Korkmaz, Ö., Çakır, R., Özden, M. Y., Oluk, A. ve Sarıoğlu, S. (2015). Bireylerin bilgisayarca düşünme becerilerinin farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Ondokuz Mayıs University Journal of Education Faculty*, 34(2), 68-87.

- Korkmaz, Ö., Çakır, R., ve Özden, M. Y. (2015). Bilgisayarca Düşünme Beceri Düzeyleri Ölçeğinin (BDBD) Ortaokul Düzeyine Uyarlanması. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(2), 67-86.
- Korkmaz, Ö., Karaçaltı, C., ve Çakır, R. (2018). Öğrencilerin Programlama Başarılarının Bilgisayarca-Eleştirel Düşünme İle Problem Çözme Becerileri Çerçevesinde İncelenmesi. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(2), 343-370.
- Mason, S. L., and Rich, P. J. (2020). Development and analysis of the elementary student coding attitudes survey. *Computers and Education*, 153, 103898.
- Michael, K. A., and Omoloye, E. A. (2014). Improving structural designs with computer programming in building construction. *IOSR Journal of Computer Engineering (IOSR-JCE)*, 16(3), 10-16.
- Oluk, A., ve Çakır, R. (2019). Üniversite öğrencilerinin bilgisayarca düşünme becerilerinin mantıksal matematiksel zekâ ve problem çözme becerileri açısından incelenmesi. *Journal of Theoretical Educational Science*, 12(2), 457-473.
- Özyurt, Ö., ve Özyurt, H. (2015). Bilgisayar programcılığı öğrencilerinin programlamaya karşı tutum ve programlama öz-yeterliklerinin belirlenmesine yönelik bir çalı. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 11(1), 51-67.
- Saygıner, Ş., ve Tüzün, H. (2017). Programlama Eğitiminde Yaşanan Zorluklar ve Çözüm Önerileri. *Uluslararası Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Sempozyumu*, İnönü Üniversitesi, 24, 27.
- Sayın, Z., ve Seferoğlu, S. S. (2016). Yeni bir 21. yüzyıl becerisi olarak kodlama eğitimi ve kodlamanın eğitim politikalarına etkisi. *Akademik Bilişim Konferansı*, 3(5).
- Selby, C. C. (2012). Promoting computational thinking with programming. *In Proceedings of the 7th workshop in primary and secondary computing education*. 74-77.
- Selby, C., and Woollard, J. (2013). Computational thinking: the developing definition.
- Sebetci, Ö., ve Aksu, G. (2014). Öğrencilerin Mantıksal ve Analitik Düşünme Becerilerinin Programlama Dilleri Başarısına Etkisi. *Baş Editör*, 65.
- Sun, L., Hu, L., and Zhou, D. (2022). Programming attitudes predict computational thinking: Analysis of differences in gender and programming experience. *Computers and Education*, 181, 104457.
- Tang, X., Yin, Y., Lin, Q., Hadad, R., and Zhai, X. (2020). Assessing computational thinking: A systematic review of empirical studies. *Computers and Education*, 148, 103798.
- Wing, J. M. (2008). Computational thinking and thinking about computing. *Philosophical Transactions of the Royal Society A: Mathematical, Physical and Engineering Sciences*, 366(1881), 3717-3725.
- Yağcı, M. (2016). Bilişim Teknolojileri (BT) Öğretmen Adaylarının Ve Bilgisayar Programcılığı (BP) Öğrencilerinin Programlamaya Karşı Tutumlarının Programlama Öz Yeterlik Algılarına Etkisi. *Journal Of Human Sciences*, 13(1), 1418-1432.
- Yağcı, M. (2018). A Study on Computational Thinking and High School Students'computational Thinking Skill Levels. *International Online Journal of Educational Sciences*, 10(2), 81-96.
- Yalçın, N., ve İkinci, A. (2020). Meslek Liseleri Bilişim Teknolojileri Alan Öğrencilerinin Bilgisayarca Düşünme Beceri Düzeylerinin Eğitim Program Türüne Göre İncelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(4), 1639-1656.
- Yükseltürk, E. ve Altıok, S. (2015). Bilişim teknolojileri öğretmen adaylarının bilgisayar programlama öğretimine yönelik görüşleri. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 50-65.
- Zhang, S., Wong, G. K., and Chan, P. C. (2023). Playing coding games to learn computational thinking: What motivates students to use this tool at home? *Education and Information Technologies*, 28(1), 193-216.

Extended Abstract

Introduction

Although it is thought that computer thinking skill will become a general skill used by a large part of the society in the 21st century (Wing, 2008), some segments of the society may have to use this skill at a higher level. It can be said that students studying in the field of Information Technologies, especially those who plan a career in computers and coding, have to develop themselves more in this field. In addition, one of the easiest ways for students to learn and develop a subject is to love that subject and have a positive attitude towards it (Erdem, 2005). Many previous studies have shown that students have negative attitudes towards coding education and that coding courses are boring and difficult to learn (Farkas and Murthy, 2005). Students studying in the field of Information Technologies receive coding training for 4 years and learn different programming languages. It can be said that one of the important conditions for learning these courses effectively and becoming a qualified employee by continuing in this sector is the attitude towards the course. The aim of this study is to reveal the change in the attitudes towards coding education and computer thinking skill levels of students taking coding and computer courses in the Department of Information Technologies according to demographic characteristics such as gender, branch of study, grade level. In this framework, answers to the following questions were sought:

- How are the attitudes of students towards coding education and their computer thinking skill levels in general?
- Do students' attitudes towards coding education and computer thinking skill levels differ according to gender?
- Do the attitudes of students towards coding education and their computer thinking skill levels differ according to the branches they study?
- Do students' attitudes towards coding education and computer thinking skill levels differ according to their grade levels?
- Is there a relationship between students' attitudes towards coding education and their computer thinking skill levels?
- Do students' attitudes towards coding education and computer thinking skill levels predict each other?

Method

In this research, descriptive survey model was used to reveal the current situation. According to Aydoğdu, Karamustafaoğlu, and Bülbul (2017), the descriptive survey model is used to define and interpret the problem, situation or events without any intervention in the existing environments in which the research is examined, and to reveal the relationship and degree of relationship between the situations examined by setting criteria. The study group of the research consists of 309 Information Technologies field students studying in Kırşehir province in the second semester of the 2022-2023 academic year. The study group was determined by convenience sampling method. In order to collect the data, the Attitude Towards Programming Scale prepared by Altay and Kışla (2018) and the Computer Thinking Skill Levels Scale prepared by Korkmaz, Çakır, and Özden (2015) were used. The items in the scale were scored as Strongly Agree 5 points, Agree 4 points, Undecided 3 points, Disagree 2 points, Strongly Disagree 1 point and as a result of the analysis, the scores were interpreted as low if between 1 and 2.5, medium if between 2.5 and 3.5, and high if between 3.5 and 5. SPSS 25.0 program was used to analyze the data collected in the study. Since the data were found to be normally distributed, the collected data were analyzed using parametric tests.

Findings, Conclusion, Discussion and Recommendations

It was determined that the students had moderate positive attitudes towards coding education and perceived their computer thinking skill levels as moderate. When the attitudes of the students were

analyzed in general, the attitudes with the lowest mean scores were interest in coding and belief in the benefits of coding, while the highest mean score was the desire to code. In addition, in the sub-skills dimension, creative thinking and collaborative working skills were found to be high, while problem solving, algorithmic and critical thinking skills were found to be moderate. These findings are consistent with previous studies in this field (Abdüselam and Uzoğlu 2021; Chongo, Osman, and Noyan, 2020; Erol and Kurt, 2017). It was stated that gender did not cause a difference in students' attitudes towards coding education, but only changed the interest in coding in favor of males. Sun, Hu, and Zhou (2022) reported that gender did not cause a difference in students' computer thinking skill levels, but it caused a significant difference in favor of males in problem solving skills. The branches of education differentiate students' attitudes towards coding education and computer thinking skill levels. When analyzed in terms of grade levels, it was found that 9th and 12th grade students were significantly better in their attitudes towards coding education and 12th grade students were significantly better in their computer thinking skill levels compared to students in other grades. It was determined that there was a significant moderate positive relationship between students' attitudes towards coding education and its sub-factors and their computer thinking skill levels. In addition, it was determined that attitude towards coding education predicted computer thinking skills and explained 22% of it. There are studies in the literature that found similar results to this finding. In the study conducted by Korkmaz, Karaçaltı, and Çakır (2018), it was found that student achievement levels in coding courses predicted computer thinking skills and students who were successful in coding improved their computer thinking skill levels and problem solving skills. In the study conducted by Zhang, Wong, and Chan (2023), it is seen that the coding activities that students performed in coding games contributed to their computer thinking skills, and as students' coding game success increased, their computer thinking skill levels also increased. Within the framework of these results, the following recommendations were made:

- The data obtained from the students within the scope of the research were obtained using the descriptive survey model. Experimental studies can be conducted to determine the contribution of coding courses to students' attitudes towards coding education and computer thinking skill levels.
- This study only examined the attitudes towards coding education and computer thinking skill levels of students studying in the field of Information Technologies. However, coding education is given in many departments within Vocational and Technical Anatolian High Schools. The data to be obtained from students studying in these departments can significantly contribute to the literature on this subject.

Ön Bilgi, Sözel Çalışma Belleği ve Dikkat Becerilerinin Okuduğunu Anlama Becerilerine Etkisi

Halil İbrahim ÖKSÜZ
oksuzhalilibrahim@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0003-4338-297X

Hayati AKYOL
Gazi Üniversitesi
hayatiakyol@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-4450-2374

Araştırma Makalesi

DOI: 10.31592/aeusbed.1362041

Geliş Tarihi: 18.09.2023

Revize Tarihi: 04.11.2023

Kabul Tarihi: 20.11.2023

Atf Bilgisi

Öksüz, H. İ. ve Akyol, H. (2023). Ön bilgi, sözel çalışma belleği ve dikkat becerilerinin okuduğunu anlama becerilerine etkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(3), 893-907.

ÖZ

Araştırmanın amacı; ön bilgi, sözel çalışma belleği ve dikkat becerilerinin okuduğunu anlama becerisini yordama düzeyini incelemektir. Araştırma, tarama modelleri arasında yer alan korelasyonel tarama modelinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu Ankara ili Mamak ilçesindeki bir ilkokulda yer alan 79 üçüncü sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri, 2019-2020 öğretim yılında kullanılan ilkokul üçüncü sınıf Türkçe kitabında yer alan "Futbol Nedir?" metni ile toplanmıştır. Araştırmada futbol ile ilgili bir metnin seçilmesi amaçlı bir davranıştır. Çünkü öğrencilerin bir kısmının futbola olan ilgilerinden kaynaklı olarak ön bilgileri fazlayken bir kısmının ise ön bilgisi sınırlıdır. Araştırmada anlama becerilerinin ölçülmesinde Yanlış Analiz Envanteri, ön bilginin ölçülmesinde Cümle Doğrulama Tekniği (CDT), sözel çalışma belleğinin ölçülmesinde anlamsız sözcük tekrarı (AST) listesi ve dikkat becerisinde ise Bourdon Dikkat testinin harf formu kullanılmıştır. Araştırmada toplanan verilerini analiz etmede çoklu regresyon path analizi tercih edilmiştir. Analiz için de AMOS 24 paket programı kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen bulgular doğrultusunda, öğrencilerin sahip oldukları ön bilgi, sözel çalışma belleği ve dikkat becerileri okuduğunu anlama becerisinin anlamlı birer yordayıcısıdır. Öte yandan, okuduğunu anlamada meydana gelen değişimin %54'ünün ön bilgi, dikkat ve sözel çalışma belleği tarafından açıklandığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Ön bilgi, Sözel çalışma belleği, okuduğunu anlama, dikkat.

The Effect of Prior Knowledge, Verbal Working Memory and Attention Skills on Reading Comprehension Skills

ABSTRACT

The aim of the study is to examine the predictive level of prior knowledge, verbal working memory and attention skills on reading comprehension skills. The research was conducted in the correlational screening model, which is one of the screening models. The study group of the research consists of 79 third grade students who continue their education in a primary school in Mamak district of Ankara province. The data of the study were collected with the text "What is Football" in the primary school third grade Turkish book used in the 2019-2020 academic year. The selection of a text about football in the research is a goal-oriented behaviour. Because while some of the students have more prior knowledge due to their interest in football, some of them have limited prior knowledge. In the research, question scale of Running Records was used to measure comprehension skills. In the study, the prior knowledge of the students was measured with the Sentence Verification Technique. In the study, the nonsense word repetition list developed for children between the ages of 3-9 was used to determine the participants' verbal working memory skills. The letter form of the Bourdon Attention Test was used to measure attention skills. The data collected in the study were analysed by multiple regression path analysis. Path analysis was performed using AMOS 24 package programme. According to the findings of path analysis, students' prior knowledge, verbal working memory and attention skills are significant predictors of reading comprehension skills. According to the findings, 54% of the change in reading comprehension skill is explained by prior knowledge, attention and verbal working memory. There is a moderate, positive and significant correlation between prior knowledge and verbal working memory.

Keywords: Prior knowledge, verbal working memory, reading comprehension, attention.

Giriş

Okumanın zihinde gerçekleşen karmaşık bir süreç (Akyol, 2015, s. 3) olmasından dolayı, tam olarak nasıl bir süreç olduğu henüz çözümlenememiştir. Çünkü okuma, zihinde hızla gerçekleşen, bu nedenle de araştırılması oldukça zor bir süreçtir (Harris ve Sipay, 1990). Bu zorluktan dolayı okumanın tanımı hususunda alan yazında bir fikir birliği oluşmamıştır. Ancak okumanın nihai amacının “anlam kurma” olduğuyla ilgili bir fikir birliği mevcuttur (Akyol, 2019; DeJournett, 2017; Demirel ve Şahinel, 2006; Güldenoğlu ve Kargin, 2012; Lyon, 1998).

Okuduğunu anlama, okuyucu tarafından metnin zihinsel bir haritasının çıkarılmasını sağlayan karmaşık bir süreçten oluşur (Van den Broek ve Espin, 2012). Akyol’a (2006) göre anlama, okuyucunun yazılı halde bulunan sembolleri tanıması ve algılamasına, dil bilgisine, zihinsel kabiliyetlerine ve dünya ile ilgili becerilerine dayanmaktadır. Bu sebeple de okuduğunu anlama eğitimi ilköğretimden itibaren öğrencilerde geliştirilmesi gereken bir dil becerisidir (Rose vd., 2010). Okuyucu mevcut materyalden anlam çıkarmak için ön bilgilerini kullanmaktadır (Akyol vd., 2013). Çünkü Akyol’un (2006) da belirttiği gibi, hiçbir yazılı kaynak kendi kendini ifade edemez. Benzer bir şekilde Rosenblatt (1976) metni oluşturan sembollerin, okuyucu tarafından anlamlı bir bütüne dönüştürülene kadar sadece mürekkep lekesinden ibaret olduğunu öne sürmektedir. Okuyucular ön bilgilerini kullanarak metni anlamlandırır. Yani ön bilgi, gerek metnin anlamlandırılmasında gerekse yeni öğrenilen bilgilerin değerlendirilmesinde kullanılmaktadır (Çiftçi ve Temizyürek, 2008).

Okuduğunu anlama becerisi üzerindeki etkileri bilimsel olarak ortaya konulmuş olan (Abdelaal ve Sase, 2014; Chi, Feltovich ve Glaser, 1981; Chiesi, Spilich ve Voss, 1979; Çakıcı, 2011; Kendeou ve Van den Broek, 2007; McNamara, Floyd, Best ve Louwerse, 2004; Recht ve Leslie, 1988; Royer, Lynch, Hambleton ve Bulgareli, 1984; Royer, Marchant, Sinatra ve Lovejoy, 1990; Stahl, Hare, Sinatra ve Gregory, 1991) ön bilgi, kişinin uzun süreli belleğindeki bilgilerin tümüdür (Dochy ve Alexander, 1995). Ön bilgi hatırlamayı (Greve, Cooper, Tibon ve Henson, 2019; Kendeou ve Van den Broek, 2007), problem çözmeyi (Booth ve Koedinger, 2008) kolaylaştırmakta ve içsel motivasyonu artırmaktadır (Savaş, 2017). Bunun yanı sıra ön bilginin, okuyucunun seçici dikkatini üst düzeye çıkarmasına yardımcı olmak gibi bir avantajı daha mevcuttur (Tanaka, Kiyokawa, Yamada, Dienes ve Shigemasu, 2008). Alan yazında yer alan bu gibi avantajlarının yanında anlama becerisi üzerindeki etkileri de sık çalışılan bir konudur (Abdelaal ve Sase, 2014; Chi vd., 1981; Çakıcı, 2011; Kendeou ve Van den Broek, 2007; Madden, 2004; McNamara vd., 2004; Öksüz ve Akyol, 2023; Recht ve Leslie, 1988). Çünkü Vygotsky (1986) ve Bruner (1983) gibi teorisyenlerin temellerini attığı sosyal yapılandırmacı yaklaşımda öğrenme, kişinin ön bilgileriyle yeni bilgileri bütünleştirerek zihninde yeniden yapılandığı bir süreçtir (Güneş, 2009). Dolayısıyla öğrenme, bireyin yeni bilgileri ön bilgileriyle ilişkilendirdiğinde gerçekleşir (Sexton, 2020). Tüm bu teorik altyapı ve olumlu etkilere rağmen, ön bilginin olumsuz etkisi de mevcuttur. Ön bilgi ile okunan bilgilerin çelişmesi, anlamı olumsuz etkileyecektir (Butterfuss, Kim ve Kendeou, 2020; Kendeou ve Van den Broek, 2007).

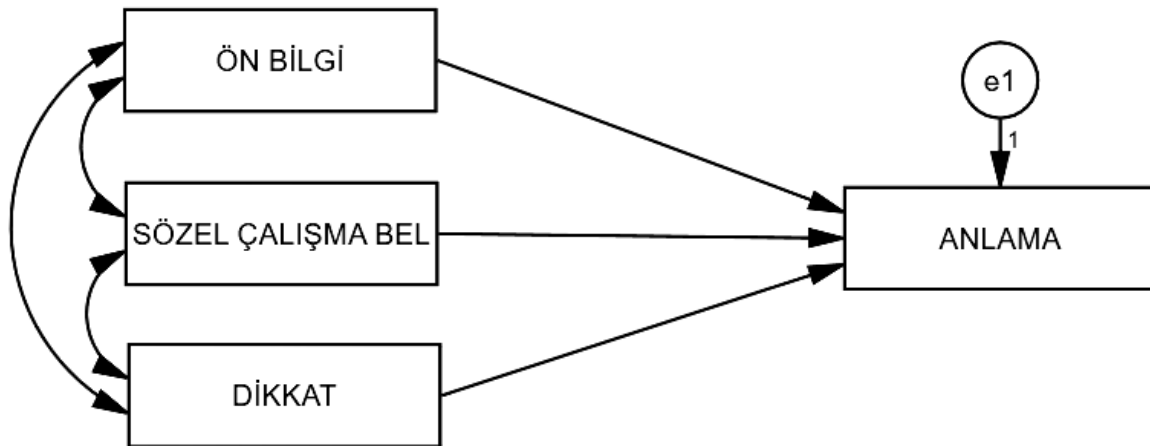
Son yıllarda anlama problemleri yaşayan öğrencilerin bu sorunlarının çalışma belleği becerisindeki zayıflıkla ilişkili olduğuna dair çok sayıda araştırma mevcuttur (Akoğlu ve Acarlar, 2014; Cain vd., 2004; Rosston, 2008). Çalışma belleğini diğer bellek türlerinden ayıran en belirgin özellik, çalışma belleğinin hem depolama hem de bilginin işlenmesi gibi süreçleri kapsamasıdır (Reynolds, 1992). Daha net açıklamak gerekirse, kısa süreli bellek, bilginin iki saniye gibi kısa bir süre boyunca saklanması durumudur. Çalışma belleği ise bilginin saklanması yanında manipüle edilmesini de kapsamaktadır (Baddeley, 2012). Dolayısıyla çalışma belleği kapasitesi daha iyi olan ve bu kapasitelerini daha verimli kullanan okuyucular, kullanamayan okuyuculara göre daha fazla metinsel unsuru entegre edebilmektedir (Couzens, 2013). Bu sayede de okunan metinden daha fazla anlam elde edebilmektedir. Alan yazındaki çalışmalar da ortaya konan bu görüşü doğrulamaktadır. Alan yazındaki çalışmalara göre, okuduğunu anlama ile sözel kısa süreli bellek arasında anlamlı bir ilişki yokken (Cain, 2006; Nation, Adams, Bowyer-Crane ve Snowling, 1999), sözel çalışma belleği ile okuduğunu anlama arasındaki ilişki anlamlıdır (Cain, Oakhill ve Bryant, 2004). Nation ve diğerleri (1999); Swanson, Howard ve Sáez (2006) gibi araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalarda, sözel çalışma belleği açısından ortalamanın altında olan öğrencilerin okuduğunu anlama problemleri

yaşadığı görülmektedir. Dolayısıyla araştırmanın üzerine kurgulandığı path modelinde yer alan değişkenlerden biri olan okuyucunun ön bilgilerinin, uzun süreli bellekten geri çağrılarak okunan metindeki yeni bilgilerle birlikte yeniden yorumlandığı söylenebilir.

Yeniden yorumlama işinde, okunan metinden seçilen önemli bilgiler ise okuyucunun dikkatiyle ilişkilidir. Uzun süreli bellekten geri çağrılan bilgilerle okunan metinde eşleştirilecek bilgiler okuyucunun dikkatine bağlıdır (Yıldız ve Çetinkaya, 2017). Dolayısıyla dikkat becerisi, path modelinde yer alan son bağımsız değişkendir. Dikkat, bireyin beş duyu organı ile algıladığı çevresinde yer alan uyarıcılara zihinsel alıcılarını yönlendirmesidir (Irak ve Karakaş, 2002; Karakaş, 1997). Önemli görülen bilgilerin önemsiz görünenlere göre daha kolay öğrenildiği bilinmektedir. Reynolds ve Anderson (1982) bu duruma neden olarak önemli görülen bilgilere daha fazla dikkatin yönlendirilmesini göstermektedir. Dolayısıyla okuyucuda var olan dikkatin yüksek olması okunan metinden elde edilecek anlamı artırmaktadır (Yıldız ve Çetinkaya, 2017) ve dikkate yönelik yapılan müdahaleler okuduğunu anlama becerisini geliştirmektedir (Solan, Shelley-Tremblay, Ficarra, Silverman ve Larson, 2003; Yıldız ve Çetinkaya, 2017).

Mevcut araştırmada yer alan bağımsız değişkenlerin her biri okuduğunu anlama becerisini etkileyen değişkenlerdir. Bu sebeple de mevcut değişkenlerin birlikte okuduğunu anlamayı ne düzeyde yordadığı ve okuduğunu anlamada meydana gelen değişimin yüzde kaçını açıkladıkları merak konusudur. Öte yandan dikkat ile tespit edilen metindeki önemli bilgiler, sözel çalışma belleği vasıtasıyla uzun süreli bellekten geri çağrılan ön bilgilerle eşleştirilmektedir. Bu sebeple de bağımsız değişkenlerin kendi aralarındaki ilişki düzeyleri de bir diğer merak konusudur. Dolayısıyla mevcut araştırmada oluşturulan path modeli, değinilen bu yargıların doğruluğunu sorgulamaya hizmet edecektir. Ayrıca alan yazında hem dikkat, ön bilgi ve sözel çalışma belleği becerilerinin birlikte anlama üzerindeki etkisine hem de bu değişkenlerin kendi aralarındaki ilişki düzeyine yönelik herhangi bir araştırmaya rastlanamamıştır. Alan yazında yer alan bu eksiklikten dolayı da şekil 1’de yer alan path modeli geliştirilmiştir. Bu noktadan hareketle araştırmanın amacı; ön bilgi, sözel çalışma belleği ve dikkat becerilerinin okuduğunu anlama becerisini ne düzeyde yordadığını incelemektir. Araştırmanın amacı doğrultusunda aşağıda yer alan şu sorulara cevap aranacaktır:

1. Ön bilgi ile dikkat becerisi arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
2. Ön bilgi ile sözel çalışma belleği becerisi arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
3. Sözel çalışma belleği ile dikkat becerileri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
4. Ön bilgi, dikkat ve sözel çalışma belleği becerileri okuduğunu anlamının anlamlı birer yordayıcısı mıdır?

Şekil 1. Path Modeli

Yöntem

Araştırma Modeli/Deseni

Araştırma, tarama modelleri arasında yer alan korelasyonel tarama modeli tercih edilmiştir. Bu tür araştırmalarda, iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkiler incelenir ve bu incelenen değişkenlerden yola çıkılarak diğer değişken yordandır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2017). Eğitimle alanında manipülasyonun esas olduğu deneysel çalışmalar kadar değişkenlerin birbiriyle ilişkisinin sorgulandığı korelasyonel çalışmalar da önemlidir. Korelasyonel çalışmalar, değişkenleri birbiriyle ilişkilendirme ve sonuçları yordama konusunda katkılar sunmaktadır (Çetinkaya vd., 2016).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, Ankara ili Mamak ilçesinde yer alan, kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemiyle seçilen bir ilkokulundaki 79 üçüncü sınıf öğrencisinden oluşmaktadır. Örneklem büyüklüğü Green (1991) tarafından önerilen $n \geq 50+8(k)$ formülü dikkate alınarak hesaplanmıştır. Formülde yer alan “k” değeri, araştırmanın bağımsız değişken sayısıdır. Mevcut araştırmada yer alan bağımsız değişkenler; ön bilgi, dikkat ve sözel çalışma belleğidir. Bu doğrultuda çalışmanın örneklem sayısının en az 74 olması beklenmektedir. Araştırmanın çalışma grubunu oluşturan öğrenciler araştırmaya aynı okuldan katılmaktadır. Çünkü Finch ve diğerleri (2019) aynı okulda yer alan öğrencilerin benzer özelliklere sahip olduklarını bildirmektedir. Mamak ilçesi 682.420 nüfusa sahip bir ilçedir ve nüfusun %95’i orta ve alt sosyoekonomik düzeyde (SED) yer almaktadır (Endeksa, 2023). Okulun yer aldığı mahallede ise 22.692 kişi yer almakta ve genellikle işçi aileleri yaşamaktadır. Ortalama eğitim düzeyinin lise olduğu mahalle, orta alt SED’de yer almaktadır (Endeksa, 2023). 54 öğretmen ve 1.180 öğrencinin yer aldığı ilkokulda, sekiz üçüncü sınıf şubesi bulunmaktadır ve şubeler ortalama 35 öğrenciden oluşmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verileri, 2019-2020 öğretim yılında kullanılan Talim ve Terbiye Kurulu tarafından onaylanmış ilkokul üçüncü sınıf Türkçe kitabında yer alan “Futbol Nedir?” metni ile toplanmıştır (Karabey, 2019). Araştırmada futbol ile ilgili bir metnin seçilmesi amaçlı bir davranıştır. Çünkü öğrencilerin bir kısmının futbola olan ilgilerinden kaynaklı olarak ön bilgileri fazlayken bir kısmının ise ön bilgisi sınırlıdır. Alan yazında ön bilginin bir değişken olarak yer aldığı çalışmalara bakıldığında da benzer bir amaç görülmektedir. Örneğin, Öksüz ve Akyol (2023) ön bilginin etkisini daha net ortaya koyabilmek adına satrancı konu edinen bir metni, Chiesi ve diğerleri (1979); Recht ve Leslie (1988); Stahl ve diğerleri (1991) gibi araştırmacılar ise beyzbolu konu edinen metinleri tercih etmişlerdir. Ayrıca araştırmada yer alan veri toplama araçları için gerekli izinler elektronik posta vasıtasıyla alınmıştır.

Okuduğunu Anlama

Araştırmada üçüncü sınıf öğrencilerinin anlama becerilerinin ölçülmesinde Yanlış Analiz Envanteri (Akyol, 2006) kullanılmıştır. Envantere göre “Futbol Nedir?” metni için üç basit anlama, üç de derinlemesine anlama sorusu hazırlanmıştır. Basit anlama sorularında, hiç cevaplanmamış veya yanlış cevaplanmış sorulara 0; yarı cevaplanmış sorulara 1; tam cevaplanmış sorulara ise 2 puan verilmiştir. Derinlemesine anlama sorularında ise hiç cevaplanmamış veya yanlış cevaplanmış sorulara 0; yarı cevaplanmış sorulara 1; beklenen ancak eksik olan cevaplara 2; tam ve etkili olan cevaplara ise 3 puan verilmiştir (Akyol, 2019).

Ön Bilgi

Mevcut araştırmada katılımcıların sahip oldukları ön bilgi, Cümle Doğrulama Tekniği (CDT) ile ölçülmüştür. CDT anlamayı ölçmenin yanında (Ulusoy ve Çetinkaya, 2012) öğrencilerin sahip

olduğu ön bilgilerin ölçülmesinde de sıklıkla kullanılabilir (Royer vd., 1984; Royer vd., 1990). CDT'nin uygulanma sırasına göre ölçtüğü beceri değişmektedir. CDT mevcut metin öğrenciler tarafından okunduktan sonra uygulanırsa anlama becerisini, metin okunmadan önce uygulanırsa konuyla ilgili ön bilgiyi tespit etmeye yaramaktadır. Araştırmada 12 cümleden oluşan "Futbol Nedir?" metnindeki her cümle çeldirici, orijinal, anlam değişikliği ve başka kelimelerle ifade etme üzere dört kritere göre yeniden oluşturulmuştur. Doğru/yanlış şeklinde hazırlanan CDT'de katılımcılardan orijinal ve başka kelimelerle ifade edilen cümleler için doğru seçeneğini, çeldirici ve anlam değiştirme kriterlerinin uygulandığı cümleler için ise yanlış seçeneğini işaretlemeleri beklenmektedir (Ulusoy ve Çetinkaya, 2012).

Sözel Çalışma Belleği

Araştırmada katılımcıların sözel çalışma belleği becerilerini tespit etmede 3-9 yaş aralığındaki çocuklar için geliştirilen anlamsız sözcük tekrarı (AST) listesinden yararlanılmıştır. "Öfit, mondukto, çeriv" gibi 36 anlamsız kelimedenden oluşan liste 3-9 yaş arası 152 çocuğa uygulanmış ve gözlemciler arası güvenilirlik %83 olarak bulunmuştur (Akoğlu, 2011; Akoğlu ve Acarlar, 2014). Öğrencilerden duydukları bu anlamsız kelimeleri tekrar ifade etmeleri istenir. 36 kelime ve 210 sesbirimden oluşan AST listesinde öğrencilerin ifade sırasında hatalı ürettikleri sesbirimler sayılır.

Dikkat

Araştırmada dikkat becerisinin ölçümü için Bourdon Dikkat testinin harf formu kullanılmıştır. Bahsi geçen bu formda toplam 660 harf bulunmaktadır. Testte öğrencilerin "b, d, p ve g" harflerini işaretlemeleri gerekmektedir. Öğrencilerin dikkat becerilerinin değerlendirilmesinde ise verilen doğru cevaplar dikkate alınmıştır (Karaduman, 2004). Toplam 110 adet işaretlenmesi gereken harf bulunan testin geçerlik ve güvenilirlik çalışması Karaduman (2004) tarafından 150 ilkokul öğrencisinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Testin güvenilirliği test, tekrar test yöntemiyle sınanmış ve test sonucu korelasyon katsayısı .78 olarak bulunmuştur. Testin geçerliği ise d2 dikkat testiyle sınanmış ve testler arası korelasyon .63 olarak bulunmuştur (Karaduman, 2004).

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın gerekli izinleri, Düzce Üniversitesi Etik Komisyonu'nda 03.05.2023 tarihinde gerçekleştirilen 4 sayılı toplantıda görüşülen başvuruda etik açıdan uygun bulunmasıyla alınmıştır (Belge No: E-78187535-050.06-290724). Araştırmanın etik onayının alınmasıyla birlikte Ankara ili Mamak ilçesinde bulunan bir ilkokulda veri toplama sürecine başlanmıştır. Süreçte okul yöneticileriyle görüşülmüş ve araştırma hakkında bilgiler verilmiştir. Okul yöneticileri tarafından tahsis edilen okul kütüphanesinde veri toplama işlemi yürütülmüştür. Sekiz üçüncü sınıf şubesi bulunan okulda veriler üç şubeden toplanmıştır. Araştırmada ilk iş olarak CDT ile ön bilgi verisi toplanmıştır. Bu işlemin ardından "Futbol Nedir?" metni öğrenciler tarafından sessiz okuma yöntemiyle okunmuş ve hemen ardından anlama testi uygulanmıştır. Daha sonra Bourdon Dikkat testi uygulanmış ve toplu şekilde veri toplama süreci sona ermiştir. Araştırmada sözel çalışma belleği becerisinin tespiti için uygulanan AST listesi ise tahsis edilen kütüphanede bireysel olarak gerçekleştirilmiştir. Yabancı uyruklu ve kaynaştırma öğrenciler araştırmaya dahil edilmemiştir. Ancak öğrencilerin dışlanmış hissetmemeleri için tüm bu veri toplama süreçlerine katılmalarına dikkat edilmiştir. Araştırmada veri toplama süreci 2 iş günü sürmüştür. Araştırmada toplanan verileri analiz etmede çoklu regresyon path analizi kullanılmıştır. Bunun için de AMOS programı tercih edilmiştir. Ayrıca araştırmanın korelasyon, çoklu bağlantılık ve normallik analizleri SPSS programı yardımıyla gerçekleştirilmiştir (IBM Corp., 2016).

Çalışmanın Sınırlılıkları

Mevcut araştırmada yer alan ilk sınırlılık, çalışmanın ilkokul üçüncü sınıf öğrencileriyle sınırlı olmasıdır. Araştırmada veri toplama materyali olarak tercih edilen metin ilkokul üçüncü sınıf ders kitabından alınmıştır. Bazı öğrencilerin futbola olan ilgilerinin fazla olmasından dolayı sahip oldukları

ön bilginin de fazla olacağı düşünülerek araştırmada amaçlı olarak futbol metni tercih edilmiştir. Araştırmanın bir diğer sınırlılığı ise okuduğunu anlama becerisiyle ilişkili olan diğer bellek türlerine path modelinde yer verilmemesidir. Kısa süreli bellek, görsel çalışma belleği gibi bellek türlerinin, anlama becerisiyle anlamlı ilişki gösterdiğini ortaya koyan çalışmalar kadar, anlamlı ilişkinin olmadığını belirten çalışmalar da mevcuttur. Bu sebeple araştırmada bellek türleri arasında okuduğunu anlamanın en güçlü yordayıcı konumunda olan sözel çalışma belleği tercih edilmiştir.

Araştırma Etiği

Araştırmanın gerekli izinleri, Düzce Üniversitesi Etik Komisyonu'nda 03.05.2023 tarihinde gerçekleştirilen 4 sayılı toplantıda görüşülen başvuruda etik açıdan uygun bulunmasıyla alınmıştır (Belge No: E-78187535-050.06-290724).

Bulgular

Araştırmanın verilerinin normalliği çarpıklık ve basıklık değerleri esas alınarak tespit edilmiştir. Çarpıklık ve basıklık verilerinin ± 2 aralığında bulunması verilerin normal dağılım gösterdiğine işaret eder (George ve Mallery, 2001). Bu noktadan hareketle dikkat (Zskew=-1.041, Zkurt=.845), anlama (Zskew=.185, Zkurt=-.163), sözel çalışma belleği (Zskew=-.365, Zkurt=-.468) ve ön bilgi (Zskew=.094, Zkurt=-.864) verilerinde normal dağılımdan söz edilebilir. Öte yandan çoklu bağlantılılık, çoklu regresyon analizlerinde karşılaşılan ve çözülmesi gereken bir problemdir. Çoklu bağlantılılık, bir araştırmadaki bağımsız değişkenlerin yüksek düzeyde ilişki göstermesidir (Büyüköztürk, 2017). Araştırmanın bağımsız değişkenleri arasındaki ilişkinin .80'in üzerinde olması durumunda çoklu bağlantılılıktan söz edilebilir. Mevcut araştırmanın bağımsız değişkenleri olan ön bilgi ile sözel çalışma belleği arasında ($r=.58$), ön bilgi ile dikkat arasında ($r=.14$) ve sözel çalışma belleği ile dikkat arasında ($r=.35$) herhangi bir çoklu bağlantılılık probleminin olmadığı görülmektedir.

Ön Bilgi, Dikkat ve Sözel Çalışma Belleği Becerilerinin İlişki Düzeylerine Yönelik Bulgular

Araştırmada yer alan diğer alt problemler bağımsız değişkenlere yönelik ilişkiyi sorgulamaktadır. Bağımsız değişkenlere ilişkin çarpıklık ve basıklık verileri incelendiğinde, değişkenlerin normal dağılım gösterdiği görülmektedir. Dolayısıyla bağımsız değişkenler arası ilişkiyi tespit etmek için Pearson Korelasyon testi uygulanmıştır ve bulgular aşağıda yer alan tabloda sunulmuştur.

Tablo 1

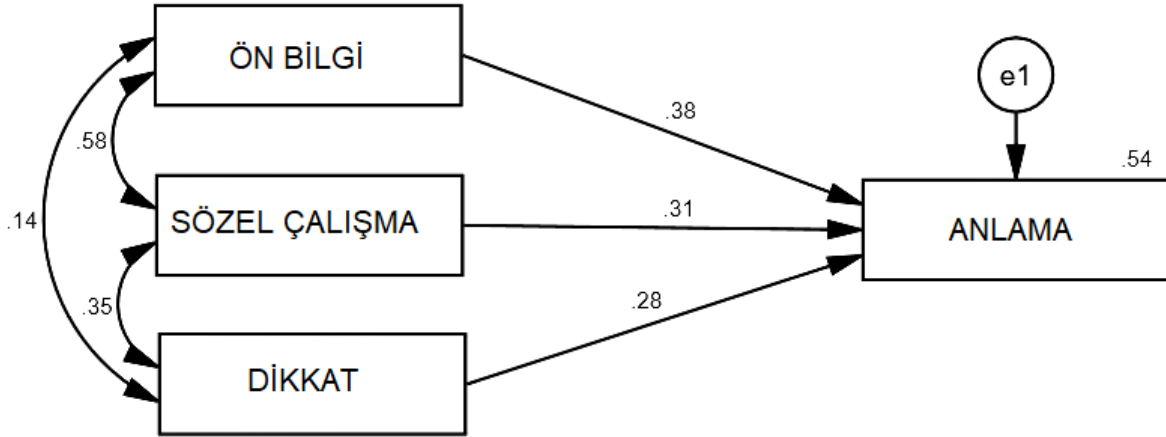
Bağımsız Değişkenlere Yönelik Pearson Korelasyon Testine Ait Bulgular

Değişkenler	Ön Bilgi	Sözel Çalışma Belleği	Dikkat
Ön Bilgi	1	-	-
Sözel Çalışma Belleği	.58**	1	-
Dikkat	.14	.35*	1

**p< .001, *p< .01

Tablo 1 incelendiğinde, ön bilgi ile sözel çalışma belleği arasında orta düzeyli, pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki vardır ($r=.58$, $p= .000$, $p<.05$). Benzer şekilde sözel çalışma belleği ve dikkat becerisi arasında pozitif yönlü, orta düzeyli ve anlamlı bir ilişki vardır ($r=.35$, $p= .004$, $p<.05$). Öte yandan ön bilgi ile dikkat becerisi arasında anlamlı bir ilişki mevcut değildir ($r=.14$, $p= .220$, $p>.05$).

Ön Bilgi, Dikkat ve Sözel Çalışma Belleği Becerileri Okuduğunu Anlamanın Anlamlı Birer Yordayıcısı Olma Durumlarına Yönelik Bulgular

Şekil 2. Path Modeli Sonuçları

Araştırmanın birinci alt problemine yönelik bulgular şekil 2’de yer almaktadır. Şekil 2’ye göre, okuduğunu anlama becerisinde meydana gelen değişimin %54’ü ön bilgi, dikkat ve sözel çalışma belleği tarafından açıklandığı söylenebilir. Yine şekil 2’ye göre, öğrencilerin sahip oldukları ön bilgi ($\beta=.38$, $p<.001$), sözel çalışma belleği ($\beta=.31$, $p<.001$) ve dikkat ($\beta=.28$, $p<.001$) becerileri okuduğunu anlama becerisinin anlamlı birer yordayıcısıdır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Mevcut araştırmanın amacı; ön bilgi, sözel çalışma belleği ve dikkat becerilerinin okuduğunu anlama becerisini yordama düzeyini incelemektir. Bulgularına göre; ön bilgi, sözel çalışma belleği ve dikkat becerileri okuduğunu anlamanın anlamlı birer yordayıcısıdır. Öte yandan anlama becerisinde meydana gelen değişimin %54’ü ön bilgi, sözel çalışma belleği ve dikkat becerisi tarafından açıklanmaktadır. Araştırmanın bağımsız değişkenleri olan ön bilgi ile sözel çalışma belleği ve sözel çalışma belleği ile dikkat becerisi arasında anlamlı ilişki varken, ön bilgi ile dikkat becerisi arasında anlamlı ilişki mevcut değildir.

Bilindiği gibi ön bilginin anlama üzerindeki etkilerine yönelik temeller Bartlett (1932) tarafından ortaya atılan, Anderson ve Pearson (1984) tarafından okuduğunu anlamaya uyarlanan şema kuramı ve Rosenblatt (1976) tarafından geliştirilen okur tepki teorisiyle atılmıştır. Bu teorilerle birlikte gerek okuma gerekse anlama tanımları güncellenmiş ve tanımlarda ön bilginin anlama üzerindeki etkilerine vurgu yapılmıştır. Bu vurguyla birlikte alan yazında ön bilginin anlama üzerindeki etkileri yoğun bir şekilde araştırılmıştır. Bu çalışmalardan ortaya çıkan sonuçlar ön bilginin okuduğunu anlamanın anlamlı bir yordayıcısı olduğunu göstermektedir (Çiğdemir, 2021; McNamara vd., 2004; Zelzele, 2017). Hatta Çiğdemir (2021) tarafından yapılan çalışmada ön bilgi, bireysel ve çevresel faktörler arasında okuduğunu anlamayı en güçlü yordayan değişken konumundadır. Dolayısıyla mevcut araştırmada ulaşılan bu sonuç, gerek anlama üzerinde ön bilginin anlamlı bir yordayıcı olduğu çalışmaları (Çiğdemir, 2021; McNamara vd., 2004; Öksüz ve Akyol, 2023; Zelzele, 2017) gerekse ön bilginin anlamayı kolaylaştırdığını raporlayan çalışmaları doğrulamaktadır (Abdelaal ve Sase, 2014; Chi vd., 1981; Kendeou ve Van den Broek, 2007; Öksüz ve Akyol, 2023; Recht ve Leslie, 1988).

Araştırmalar, çalışma belleğinde yaşanan problemlere okuma ve anlama sorunlarının eşlik ettiğini göstermektedir (Nation vd., 1999; Öksüz, 2023; Rosston, 2008; Swanson vd., 2006). Özellikle Öksüz (2023) tarafından yapılan çalışmada, akıcı okumada oldukça başarılı, ancak okuduğunu anlamada ciddi problem yaşayan ve papağan okuyucu (word caller) olarak adlandırılan okuyucu grubunun sözel çalışma belleğinde de oldukça başarısız olduğu görülmektedir. Dolayısıyla mevcut araştırmada sözel çalışma belleğinin okuduğunu anlamanın anlamlı birer yordayıcısı olması Öksüz

(2023); Rosston (2008); Swanson ve diğerleri (2006) tarafından yapılan çalışmaları doğrulamaktadır. Benzer şekilde bu sonuçlar, Cain (2006) ve Nation ve diğerlerinin (1999) sözel çalışma belleğinin kısa süreli belleğe kıyasla okuduğunu anlamının daha güçlü bir yordayıcısı olduğunu gösteren çalışmalarını da doğrulamaktadır.

Bilindiği gibi dikkat becerisi kelime tanıma otomatikleşmenin temelinde yatan değişkendir. Birey kelime tanıma otomatikleştikçe seçici dikkatini kelimeleri tanıma ve doğru seslendirmekten daha çok anlama aktarmaktadır (Rasinski, 2012; Samuels, 2006). Bu ifadeden yola çıkarak dikkatin anlama üzerinde dolaylı bir etkisi olduğu düşünülebilir. Ancak mevcut araştırmadan elde edilen sonuca göre, dikkat becerisi okuduğunu anlamının anlamlı bir yordayıcısıdır. Bu da dikkatin okuduğunu anlama üzerinde doğrudan etkisinin olduğunu kanıtlamaktadır. Öte yandan elde edilen bulgular, alan yazında yer alan dikkat ve anlama arasındaki anlamlı ilişkiyi (Stern ve Shalev, 2013; Yıldız ve Çetinkaya, 2017) ve dikkati geliştirmeye yönelik müdahalelerin okuduğunu anlamayı geliştirdiğini (Solan vd., 2003) raporlayan çalışmaları da desteklemektedir.

Araştırmada ulaşılan korelasyonel bulgular incelendiğinde, ön bilgi ile sözel çalışma belleği arasında anlamlı bir ilişki mevcuttur. Kısıtlı miktarda bilginin yer aldığı ve kolayca erişilebildiği çalışma belleği (Cowan, 2014), bilgiyi hem saklama hem de manipüle etme işleminin gerçekleştiği alandır (Baddeley, 2012). Manipüle işlemi, okuma sırasında edinilen bilgilerin ön bilgilerle karşılaştırılması ve yeniden yorumlanmasını temsil etmektedir. Dolayısıyla sözel çalışma belleği ile sahip olunan ön bilgi arasında anlamlı ilişkinin bulunması beklenen bir sonuçtur. Joh ve Plakans (2017) tarafından ikinci dil öğrenen 80 üniversite öğrencisinin katılımıyla gerçekleştirilen çalışmada, çalışma belleğinin okuduğunu anlama üzerindeki etkisinin ön bilgi tarafından etkilendiği ortaya koyulmaktadır. Elde edilen bu bulgudan hareketle Joh ve Plakans (2017) tarafından, çalışma belleği kapasitesinin verimli kullanımı için yüksek ön bilgiye ihtiyaç olduğu yorumu yapılmıştır. Bir diğer korelasyonel bulgu ise sözel çalışma belleği ve dikkat arasında anlamlı ilişkinin varlığıdır. Ulaşılan mevcut bulgu literatürde yer alan birçok çalışma tarafından doğrulanmaktadır (Cowan, 2001; Fougne, 2008). Öte yandan mevcut araştırmada ön bilgi ile dikkat becerisi arasında anlamlı ilişkinin olmadığı görülmektedir. Bu bulgu, konuyla ilgili yeterli araştırmanın bulunmadığı alan yazında yer alan, ön bilgisi yüksek olan öğrencilerin daha az dikkat dağınıklığı yaşadığını bildiren Schurer ve diğerleri (2020) tarafından yapılan çalışmanın bulgularıyla zıtlık göstermektedir.

Alan yazın ışığında gerçekleştirilen tartışma ve ulaşılan sonuçlar dikkate alınarak aşağıda yer alan şu önerilerde bulunulabilir:

- Öğrencilerin okuduğunu anlama becerilerini geliştirmek için araştırmada anlamlı ilişkiler gösterdiği ortaya çıkan ön bilgi, sözel çalışma belleği ve dikkat becerilerini geliştirmeye yönelik strateji öğretimi oldukça önemlidir. Anlama öğretimi sırasında bu becerileri göz önünde bulundurmaları öğretmenlere önerilmektedir.
- Ön bilgiler bireysel birikimler ve yaşantılar çerçevesinde farklı düzeylerde olabilir. Mevcut araştırmada da bazı öğrencilerin ön bilgilerinin olup, bazı öğrencilerin ön bilgilerinin olmamasını daha net ortaya koyabilmek için futbol metni seçilmiştir. Öğretmenlerin öğrencilerin ilgi alanlarını ve bununla alakalı olarak ön bilgi düzeylerini tespit etmesi ve öğretimi buna göre şekillendirilmesi önerilmektedir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Birinci yazarın makaleye katkı oranı %50 iken, ikinci yazarın makaleye katkı oranı da %50'dir.

Çıkar Çatışması

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Açıklama: Bu araştırma, 09-12 Kasım 2023 tarihinde gerçekleştirilen 21. Uluslararası Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Kaynaklar

- Abdelaal, N. M., ve Sase, A. S. (2014). Relationship between prior knowledge and reading comprehension. *Advances in Language and Literary Studies*, 5(6), 125-131. doi: 10.7575/aiac.all.v.5n.6p.125
- Akoğlu, G. (2011). *Gelişimsel dil bozukluğu olan ve normal gelişim gösteren çocuklarda sözdizimini anlama becerileri ile sözel çalışma belleği ilişkisinin incelenmesi*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Üniversitesi. Ankara, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/adresinden> 06.05.2021 tarihinde erişildi.
- Akoğlu, G., ve Acarlar, F. (2014). Türkçe anlamsız sözcük tekrarı listesinin 3-9 yaş grubu çocuklarda kullanımının İncelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 39(173), 13-24.
- Akyol, H. (2006). *Türkçe ilk okuma yazma öğretimi*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Akyol, H. (2015). *Türkçe ilk okuma ve yazma öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Akyol, H. (2019). *Programa uygun Türkçe öğretim yöntemleri* (9 ed.). Ankara: Pegem Akademi.
- Akyol, H., Yıldırım, K., Ateş, S., ve Çetinkaya, Ç. (2013). Anlamaya yönelik ne tür sorular soruyoruz? *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(1), 41-56.
- Anderson, R. C., ve Pearson, P. D. (1984). A schema-theoretic view of basic processes in reading comprehension. P. D. Pearson, R. Barr, M. Kamil & P. Mosenthal (Eds.), *Handbook of Reading Research: Volume I*. in. New York: Longman.
- Baddeley, A. (2012). Working memory: Theories, models, and controversies. *Annual Review of Psychology*, 63, 1-29. doi: 10.1146/annurev-psych-120710-100422
- Bartlett, F. C. (1932). *A study in experimental and social psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Booth, J. L., ve Koedinger, K. R. (2008). *Key misconceptions in algebraic problem solving*. Paper presented at the Proceedings of the 30th Annual Cognitive Science Society, Austin.
- Bruner, J. (1983). *Child's talk: Learning to use language*. Oxford, : Oxford University Press.
- Butterfuss, R., Kim, J., ve Kendeou, P. (2020). Reading comprehension. *Oxford Research Encyclopedia of Education*. Oxford University Press. doi: 10.1093/acrefore/9780190264093.013.865
- Büyüköztürk, Ş. (2017). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı* (23 ed.). Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (23 ed.). Ankara: Pegem Akademi.
- Cain, K. (2006). Individual differences in children's memory and reading comprehension : An investigation of semantic and inhibitory deficits. *Memory*, 14(5), 553-569. doi: 10.1080/09658210600624481

- Cain, K., Oakhill, J., ve Bryant, P. (2004). Children's reading comprehension ability: Concurrent prediction by working memory, verbal ability, and component skills. *Journal of Educational Psychology*, 96(1), 31-42. doi: 10.1037/0022-0663.96.1.31
- Chi, M. T. H., Feltovich, P. J., ve Glaser, R. (1981). Categorization and representation of physics problems by experts and novice. *Cognitive Science*, 5, 121-152.
- Chiesi, H. L., Spilich, G. J., ve Voss, J. F. (1979). Acquisition of domain-related information in relation to high and low domain knowledge. *Journal of Verbal Learning And Verbal Behavior*, 18, 257-273.
- Couzens, L. S. (2013). *Word calling in 3rd and 4th graders: Exploring student and teacher characteristics* (Doctoral dissertation). University of Nevada, Department of Educational Psychology and Higher Education. Las Vegas, Retrieved from <https://digitalscholarship.unlv.edu/thesesdissertations/1816/> adresinden 10.04.2021.
- Cowan, N. (2001). The magical number 4 in short-term memory: A reconsideration of mental storage capacity. *Behavioral and Brain Sciences*, 24(1), 87-185.
- Cowan, N. (2014). Working memory underpins cognitive development, learning, and education. *Educational Psychology Review*, 26, 197-223. doi: <http://dx.doi.org/10.1007/s10648-013-9246-y>.
- Çakıcı, D. (2011). Şema kuramının okuduğunu anlama sürecindeki rolü. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30, 77-86.
- Çetinkaya, F. Ç., Ateş, S., ve Yıldırım, K. (2016). Prozodik okumanın aracılık etkisi: Lise düzeyinde okuduğunu anlama ve akıcı okuma arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Turkish Studies*, 11(3), 809-820. doi: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9339>
- Çiftçi, Ö., ve Temizyürek, F. (2008). İlköğretim 5. sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama becerilerinin ölçülmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(9), 109-129.
- Çiğdemir, S. (2021). *İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinde çevresel ve bireysel faktörlerin okuduğunu anlama düzeyi üzerindeki etkisinin belirlenmesi*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden 06.01.2023 tarihinde erişildi.
- DeJournett, R. R. (2017). *Investigating the Existence of Word Callers*. (Doctoral dissertation). University of Tennessee, Department of Theory and Practice in Teacher Education. Knoxville, https://trace.tennessee.edu/utk_graddiss/4686 adresinden 10.04.2021 tarihinde erişildi.
- Demirel, Ö., ve Şahinel, M. (2006). *Türkçe ve sınıf öğretmenleri için Türkçe öğretimi* (Yeni programa uygun geliştirilmiş 7 ed.). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Dochy, F. J. R. C., ve Alexander, P. A. (1995). Mapping prior knowledge: A framework for discussion among researchers *European Journal of Psychology of Education*, 10(3), 225-242. doi: <http://www.jstor.org/stable/23420011>
- Endeksa. (2023). Türkiye, Mersin, Yenişehir demografik veriler. Tarihinde 01.01.2023. <https://www.endeksa.com/tr/analiz/mersin/yenisehir/demografi,2023> adresinden erişildi.
- Finch, W. H., Bolin, J. E., ve Kelley, K. (2019). *Multilevel modeling using R* (2 ed.). Boca Raton: CRC Press, Taylor & Francis Group.

- Fougnie, D. (2008). The relationship between attention and working memory. In N. B. Johansen (Ed.), *New research on short-term memory*. New York: Nova Science Publishers Inc.
- George, D., ve Mallery, P. (2001). *Spss for windows step by step: A simple guide and reference 10.0 update* (3 ed.). Boston: Allyn and Bacon.
- Green, S. B. (1991). How many subjects does it take do to a regression analysis. *Multivariate Behavioral Research*, 26(3), 499-510. doi: https://doi.org/10.1207/s15327906mbr2603_7
- Greve, A., Cooper, E., Tibon, R., ve Henson, R. N. (2019). Knowledge is power: Prior knowledge aids memory for both congruent and incongruent events, but in different ways. *Journal of Experimental Psychology: General*, 148(2), 325-341. doi: <http://dx.doi.org/10.1037/xge0000498>
- Güldenoğlu, B., ve Kargın, T. (2012). Karşılıklı öğretim tekniğinin hafif derecede zihinsel engelli öğrencilerin okuduğunu anlama becerileri üzerindeki etkililiğinin incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 13(1), 17-34.
- Güneş, F. (2009). Türkçe öğretiminde günümüz gelişmeleri ve yapılandırıcı yaklaşım. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(11), 1-21.
- Harris, A. J., ve Sipay, E. R. (1990). *How to increase reading ability: A guide to developmental and remedial methods*. New York: Longman.
- IBMCorp. (2016). IBM SPSS Statistics for Windows (Version 24.0). IBM Corp: Armonk, NY.
- Irak, M., ve Karakaş, S. (2002). Yüksek ve düşük dikkat performansı gösteren bireylerin olay-ilişkili potansiyel ve Gamma tepkileri. *Klinik Psikiyatri*, 5, 169-176.
- Joh, J., ve Plakans, L. (2017). Working memory in L2 reading comprehension: The influence of prior knowledge. *System*, 70, 107-120. doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.system.2017.07.007>
- Karabey, Z. (2019). *İlkokul Türkçe 3 ders kitabı*. Ankara: SDR İpekyolu Yayıncılık.
- Karaduman, B. D. (2004). *Dikkat toplama eğitim programının ilköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin dikkat toplama düzeyi, benlik algısı ve başarı düzeylerine etkisi*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/adresinden> 06.05.2021 tarihinde ulaşılmıştır.
- Karakaş, S. (1997). A descriptive framework for information processing: An integrative approach. *International Journal of Psychophysiology*, 26, 353-368.
- Kendeou, P., ve Van den Broek, P. (2007). The effects of prior knowledge and text structure on comprehension processes during reading of scientific texts. *Memory & Cognition*, 35(7), 1567-1577.
- Lyon, G. R. (1998). Why reading is not a natural process. *Educational Leadership*, 55(6), 14-18.
- Madden, J. P. (2004). *The effect of prior knowledge on listening comprehension in ESL class discussion*. (Unpublished doctoral dissertation), The University of Texas, Austin.
- McNamara, D. S., Floyd, R. G., Best, R., ve Louwerse, M. (2004). *World knowledge driving young readers' comprehension difficulties*. Paper presented at the Proceedings of the 6th Annual Conference on Learning Sciences, Mahwah: Erlbaum.

- Nation, K., Adams, J. W., Bowyer-Crane, C. A., ve Snowling, M. J. (1999). Working memory deficits in poor comprehenders reflect underlying language impairments. *Journal of Experimental Child Psychology*, 73(2), 139-158. doi: 10.1006/jecp.1999.2498
- Öksüz, H. İ. (2023). *Karşılıklı öğretim yaklaşımının papağan okuyucuların anlama, dikkat, hızlı İsimlendirme ve sözel çalışma belleği becerilerine etkisi*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden 05.08.2023 tarihinde erişildi.
- Öksüz, H. İ., ve Akyol, H. (2023). Ön bilgi, okuma hataları ve kelime tanıma becerilerinin okuduğunu anlamaya etkisi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 11(2), 269-282. doi: <https://doi.org/10.16916/aded.1210693>
- Rasinski, T. V. (2012). Why reading fluency should be hot! *The Reading Teacher*, 65(8), 516-522.
- Recht, D. R., ve Leslie, L. (1988). Effect of prior knowledge on good and poor readers' memory of text. *Journal of Educational Psychology*, 80(1), 16-20.
- Reynolds, R. E. (1992). Selective attention and prose learning: Theoretical and empirical research. *Educational Psychology Review*, 4(4), 345-391. <https://www.jstor.org/stable/23359205>.
- Reynolds, R. E., ve Anderson, R. C. (1982). Influence of questions on the allocation of attention during reading. *Journal of Educational Psychology*, 74(5), 623-652.
- Rose, D. S., Parks, M., Androes, K., ve McMahan, S. D. (2010). Imagery-based learning: Improving elementary students' reading comprehension with drama techniques. *The Journal of Educational Research*, 94(1), 55-63. doi: <https://doi.org/10.1080/00220670009598742>
- Rosenblatt, L. M. (1976). *Literature as exploration*. New York: Noble & Noble.
- Rosston, K. J. (2008). *Language and cognitive characteristics of spanish-speaking bilingual word callers (poor comprehenders)* Doctoral dissertation. Retrieval from ProQuest Dissertation. (Accession No. 3345252).
- Royer, J. M., Lynch, D. J., Hambleton, R. K., ve Bulgareli, C. (1984). Using the sentence verification technique to assess the comprehension of technical text as a function of subject matter expertise. *American Educational Research Journal*, 21(4), 839-869. doi: <https://doi.org/10.3102/00028312021004839>
- Royer, J. M., Marchant, H. G., Sinatra, G. M., ve Lovejoy, D. A. (1990). The prediction of college course performance from reading comprehension performance: Evidence for general and specific prediction factors. *American Educational Research Journal*, 27(1), 158-179. doi: <https://www.jstor.org/stable/1163073>
- Samuels, S. J. (2006). Fluency instruction: Research-based best practices. In T. Rasinski, C. Blachowicz & K. Lems (Eds.), *Reading fluency: Its past, present, and future*. New York: Guilford.
- Savaş, B. (2017). Yazma öğretiminin ilkökul öğrencilerinin okuma-anlama becerileri üzerine etkilerinin incelenmesi: Dilbilimsel bir yaklaşım. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(13), 120-140.

- Schurer, T., Opitz, B., ve Schubert, T. (2020). Working memory capacity but not prior knowledge impact on readers' attention and text comprehension. *Frontiers in Education*, 5, 1-12. doi: <https://doi.org/10.3389/educ.2020.00026>
- Sexton, S. S. (2020). Meaningful learning-David P. Ausubel. In B. Akpan & T. J. Kennedy (Eds.), *Science education in theory and practice: An introductory guide to learning theory* (pp. 163-176). Cham, Switzerland: Springer.
- Solan, H. A., Shelley-Tremblay, J., Ficarra, A., Silverman, M., ve Larson, S. (2003). Effect of attention therapy on reading comprehension. *Journal of Learning Disabilities*, 36(6), 556-563.
- Stahl, S. A., Hare, V. C., Sinatra, R., ve Gregory, J. F. (1991). Defining the role of prior knowledge and vocabulary in reading comprehension: The retiring of number 41. *Journal of Reading Behavior*, 23(4), 487-508.
- Stern, P., ve Shalev, L. (2013). The role of sustained attention and display medium in reading comprehension among adolescents with ADHD and without it. *Research in Developmental Disabilities*, 34(1), 431-439. doi: <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2012.08.021>
- Swanson, H. L., Howard, C. B., ve Sáez, L. (2006). Do different components of working memory underlie different subgroups of reading disabilities? *Journal of Learning Disabilities*, 39(3), 252-269. doi: 10.1177/00222194060390030501
- Tanaka, D., Kiyokawa, S., Yamada, A., Dienes, Z., ve Shigemasa, K. (2008). Role of selective attention in artificial grammar learning. *Psychonomic Bulletin & Review*, 15(6), 1154-1159. doi: 10.3758/PBR.15.6.1154
- Ulusoy, M., ve Çetinkaya, Ç. (2012). Cümle doğrulama tekniğinin okuma ve dinlemenin ölçülmesinde kullanılması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 43, 460-471.
- Van den Broek, P., ve Espin, C. A. (2012). Connecting cognitive theory and assessment: Measuring individual differences in reading comprehension. *School Psychology Review*, 41(3), 315-325. doi: <https://doi.org/10.1080/02796015.2012.12087512>
- Vygotsky, L. S. (1986). *Thought and language*: MIT Press.
- Yıldız, M., ve Çetinkaya, E. (2017). The relationship between good readers' attention, reading fluency and reading comprehension. *Universal Journal of Educational Research*, 5(3), 366-371. doi: 10.13189/ujer.2017.050309
- Zelzele, B. (2017). Ön bilgi düzeyinin okuduğunu anlamaya etkisi. In A. B. Bostancı & S. Koçak (Eds.), *Eğitim araştırmaları ve öğretmen eğitimi*. Ankara: Eyuder Yayınları.

Extended Abstract Introduction

Reading comprehension is a complex process that enables the reader to make a mental map of the text. There are many variables affecting this complex process. Prior knowledge is the most important of these. Prior knowledge is used both in the interpretation of the text and in the evaluation of newly learnt information. Prior knowledge is all the information in a person's long-term memory. Another skill that affects comprehension skills is verbal working memory. In recent years, there have been many studies showing that these problems of students who have comprehension problems are related to the weakness in working memory skills. The prior knowledge of readers is closely related to memory. It can be said that the reader's prior knowledge, which is one of the variables in the path model on which the research is based, is recalled from long-term memory and reinterpreted with the new information in the read text. In the reinterpretation process, the important information selected from the read text is related to the reader's attention. Attention is another variable in the study. Each of the independent variables in the current research are variables that affect reading comprehension skills. For this reason, it is a matter of curiosity to what extent these variables together predict reading comprehension and what percentage of the change in reading comprehension they explain. On the other hand, important information in the text detected by attention is matched with prior knowledge recalled from long-term memory through verbal working memory. For this reason, the level of relationship between the independent variables is also a matter of curiosity. Therefore, the path model created in the current study will serve to question the accuracy of these judgements. In addition, there is no research in the literature on both the effect of attention, prior knowledge and verbal working memory skills on comprehension together and the level of relationship between these variables.

Purpose

The aim of the study is to examine the predictive level of prior knowledge, verbal working memory and attention skills on reading comprehension skills. In line with this purpose, answers to the following questions will be sought:

1. Are prior knowledge, attention and verbal working memory skills significant predictors of reading comprehension?
2. Is there a significant correlation between prior knowledge and attention skills?
3. Is there a significant correlation between prior knowledge and verbal working memory skills?
4. Is there a significant correlation between verbal working memory and attention skills?

Method

The research was conducted in the correlational screening model, which is one of the screening models. In predictive correlational studies, the correlations between two or more variables are examined and the other variable is tried to be predicted based on the variables examined. The study group of the research consists of 79 third grade students who continue their education in a public primary school in Mamak district of Ankara province. The data of the study were collected with the text "What is Football?" in the primary school third grade Turkish book used in the 2019-2020 academic year. The selection of a text about football in the research is a goal-oriented behaviour. Because while some of the students have more prior knowledge due to their interest in football, some of them have limited prior knowledge. In the research, question scale of Running Records was used to measure comprehension skills. In the study, the prior knowledge of the students was measured with the Sentence Verification Technique. In the study, the nonsense word repetition list developed for children between the ages of 3-9 was used to determine the participants' verbal working memory skills. The letter form of the Bourdon Attention Test developed by Benjamin Bourdon in 1955 was used to measure attention skills. The data collected in the study were analysed by multiple regression path analysis. Path analysis was performed using AMOS 24 package programme.

Results

According to the findings of path analysis, 54% of the change in reading comprehension skill is explained by prior knowledge, attention and verbal working memory. According to the findings, students' prior knowledge ($\beta=.38$, $p<.001$), verbal working memory ($\beta=.31$, $p<.001$) and attention ($\beta=.28$, $p<.001$) skills are significant predictors of reading comprehension skills. There is a moderate, positive and significant correlation between prior knowledge and verbal working memory ($r=.58$, $p=.000$, $p<.05$). There is a moderate, positive and significant correlation between verbal working memory and attention skill ($r=.35$, $p=.004$, $p<.05$). On the other hand, there is no significant correlation between prior knowledge and attention skill ($r=.14$, $p=.220$, $p>.05$).

Discussion & Conclusion

According to the findings of the study, prior knowledge, verbal working memory and attention skills are significant predictors of reading comprehension skills. As it is known, the foundations for the effects of prior knowledge on comprehension are based on schema theory. The results of the subsequent studies show that prior knowledge is a significant predictor of reading comprehension. In some studies, prior knowledge is even the strongest predictor of reading comprehension. Studies show that problems in working memory are accompanied by reading and comprehension problems. These findings also confirm the results obtained in this study. On the other hand, the last independent variable of the study, attention, is thought to have an indirect effect on comprehension. However, the result shows that attention has a direct effect on reading comprehension.

Considering the results obtained, the following suggestions can be made:

(i) In order to improve students' reading comprehension skills, it is very important to teach strategies to improve prior knowledge, verbal working memory and attention skills, which were found to show significant relationships in the study. Teachers are recommended to take these skills into consideration during comprehension instruction. (ii) Prior knowledge can be at different levels within the framework of individual accumulations and experiences. In the present study, the football text was chosen in order to make it clearer that some students have prior knowledge and some students do not have prior knowledge. It is recommended that teachers should identify students' interests and related prior knowledge levels and shape the teaching accordingly.

Özel Eğitim Okullarında Çalışan Görsel Sanatlar Öğretmenlerinin Öğretim Süreçlerine Yönelik Görüşleri

Banu ÜNLÜ
Aksaray Hacı Ömerusluer Özel Eğitim Meslek Okulu
banu_unlu@hotmail.com
ORCID:0009-0005-5098-6837

Yalçın DİLEKLİ
Aksaray Üniversitesi Eğitim Fakültesi
dileklyalcin@gmail.com
0000-0003-0264-0231

Araştırma Makalesi

DOI: 10.31592/aeusbed.1321482

Geliş Tarihi: 01.07.2023

Revize Tarihi: 11.09.2023

Kabul Tarihi: 09.10.2023

Atf Bilgisi

Ünlü, B. ve Dilekli, Y. (2023). Özel eğitim okullarında çalışan görsel sanatlar öğretmenlerinin öğretim süreçlerine yönelik görüşleri. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(3), 908-922.

ÖZ

Görsel sanatlar dersi öğrencinin eğitsel gelişimini destekleyen disiplinlerden biridir. Özellikle özel eğitime ihtiyaç duyan öğrencilerin gelişim alanları göz önüne alındığında görsel sanatlar dersinin önemi bu öğrenciler için daha da artmaktadır. Özel eğitim alanında bu dersi yürüten öğretmenlerin karşılaştıkları problemlerin ortaya konması dersin etkililiğini artırır. Çünkü program öğretmenin elinde hayat bulur. Araştırmanın amacı özel eğitim kurumlarında görsel sanatlar dersini yürütmüş ve hali hazırda bu dersi yürüten öğretmenlerin, eğitilebilir zihinsel engelli öğrenciler ile çalışırken öğretim süreçlerine ilişkin görüşlerinin ve bu süreçte yaşadıkları sorunların incelenmesidir. Araştırmanın çalışma grubu özel eğitim ikinci kademe okullarında görev yapan görsel sanatlar dersini yürütmüş olan öğretmenler oluşturmaktadır. Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma verileri yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Görüşmelere gönüllü 17 öğretmen katılmıştır. Elde edilen veriler tema, kategori ve kodlar altında toplanarak içerik analizi yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre kazanım boyutunda Görsel Sanatlar dersinin öğrencilerin en çok psikomotor gelişime yardımcı olduğu görülmüştür. Ayrıca renklerin kavramların öğrenilmesinin günlük yaşamda güvenlik, kişisel sağlık gibi becerileri desteklediği belirlenmiştir. Kazanımlara erişim noktasında en büyük problem farklı engel gruplarının aynı sınıfa devam etmesi olarak ifade edilmiştir. Bu sorun programın eğitim ve sınav durumlarında yaşanan problemlerin temel kaynağı olarak belirtilmiştir. Programın eğitim durumları boyutunda ise malzeme ve atölye eksikliği, haftalık ders saati yetersizliği gibi sorunların varlığı da öne çıkmaktadır. Ayrıca öğretmenlerin okul yöneticilerinin bu derse karşı sergilediği tavırlara dair fikirleri farklılık göstermektedir. Diğer yandan öğretmenler eğitim sürecinde veli desteğini yetersiz bulmaktadır. Programın değerlendirme boyutunda ise sınıflarda farklı engel gruplarının bir arada olmasından kaynaklanan sorunlara vurgu yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Özel eğitim, görsel sanatlar dersi, öğretmen, öğretim programı.

Opinions of Visual Arts Teachers Working in Special Education Schools on Teaching Processes

ABSTRACT

One of the disciplines that support the educational development of the student is the Visual Arts course. Especially when the developmental areas of students in need of special education are taken into consideration, the importance of the visual arts course increases even more for these students. Identifying the problems faced by teachers who teach this course in the field of special education will increase the effectiveness of it as the program comes to life in the hands of the teacher. The aim of the research is to examine the opinions of teachers who have taught and are currently teaching visual arts course in special education institutions about their teaching processes while working with students with educable intellectual disabilities. Qualitative research method was used in the study. Data were collected through a semi-structured interview form consisting of 5 questions. Seventeen teachers participated in the interviews voluntarily. The data obtained were grouped under themes, categories and codes and content analysis was performed. According to the results of the research, it was seen that the visual arts course helped students' psychomotor development the most in the objective dimension. It was also stated that learning the concepts of colors supports skills such as safety and personal health in daily life. The biggest problem at the point of access to objectives was expressed as the fact that different disability groups attend the same class. This problem was identified as the main source of the problems experienced in the learning experiences and evaluation situations of the program. In

the learning experiences of the program, problems such as lack of materials and workshops and insufficient weekly class hours also come to the fore. In addition, teachers' opinions on the attitudes of school administrators towards this course differ. On the other hand, teachers find parental support insufficient in the education process. In the evaluation dimension of the program, they emphasized the problems arising from the coexistence of different disability groups in the classes.

Keywords: Special education, visual art course, teacher, curriculum.

Giriş

Özel eğitim; bireylerin doğuştan veya doğum sonrası nedenlerle fiziksel, zihinsel, sosyal ve duygusal gelişimlerinde akranlarının gerisinde veya akranlarından farklı özellikler taşımaları sebebiyle yaşlılarına verilen eğitime uyumları mümkün olmadığı için kendilerine özgü bir eğitim sürecine alınması olarak ifade edilebilir (Kızır ve Memişoğlu, 2017). Özel eğitime ihtiyaç duyan öğrenciler temelde otizm spektrum bozukluğu, bedensel, zihinsel yetersizlik, işitme ve görme yetersizliği olan bireyler olarak sınıflandırılabilir (Eripek, 1996; Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018). Zihinsel yetersizliği olan bireyler ise kendi içinde hafif, orta, ağır ve en ağır şeklinde gruplandırılır. Öğrencilerin özel eğitim okullarına yönlendirilmesinde zekâ bölümü puanları kullanılır. Zeka puanları açısından yapılan sınıflamaya göre hafif yetersizliği olan bireyler 50-55 ile 70 puana kadar, orta yetersizliği olan bireyler 35-40 puandan 50-55'e kadar, ağır düzey yetersizliği olan bireyler 20-25 puandan 35-40 puana kadar ve çok ağır yetersizliği olan bireyler ise 20-25 puandan daha az puana sahip olanlardır (Eripek, 1996). Belirtilen bu puanların yanı sıra özel eğitime ihtiyaç duyan bireylerin bilişsel, devinişsel ve duyuşsal alan gelişim özellikleri de birbirinden farklıdır.

Ağır ve çok ağır düzeyde zihinsel yetersizliği olan bireyler, doğum esnasında ya da doğumdan kısa bir süre sonra tespit edilirler. Ağır ve çok ağır düzey zihinsel engelli bireylerde doğumdan itibaren merkezi sinir sisteminde ciddi hasarlar meydana gelmekte ve buna ek olarak da sağlık problemleri ve çoklu yetersizlik görülmektedir (Heward, 2003). Zihinsel yetersizliğin yanında başka yetersizlikleri bulunması nedeniyle öz bakım, günlük yaşam ve temel akademik becerilere sahip olamamadan dolayı yaşam boyu bakıma ihtiyaç duyarlar (Eripek, 2005). Ağır düzeyde zihinsel yetersizliği olan çocuklar ve yetişkinler, zihinsel işlevler ile kavramsal uyum, sosyal, pratik uyum ve öz bakım becerilerindeki ağır eksiklikler nedeniyle yaşam boyu devam eden, yoğun destek eğitim ve özel eğitim hizmetlerine ihtiyacı olan bireylerdir (MEB, 2018). Eğer yetersizliklerine uygun bir şekilde eğitilebilirlerse psiko-motor becerileri öz bakım ve dil ve konuşma becerileri geliştirilebilir. Çok yakın denetimle ve koruma altına alarak basit işleri ve becerileri yapabilirler (MEB, 2017). Orta düzeyde zihinsel yetersizliği olan bireyler dil ve konuşma gelişiminde gecikme yaşarlar. Bilişsel, duyuşsal ve devinişsel alanda görülen gelişme gerilikleri temel okuma- yazma becerisi ve sayma becerilerinin kazanılmasında gecikmeye sebep olur. Zihinsel işlevleriyle beraber sosyal, kavramsal ve pratik uyum becerilerindeki sınırlılık nedeniyle temel akademik ve iş becerilerinin ve günlük yaşam becerilerin kazanılmasında desteğe ihtiyaç duyarlar. Yaşları ilerledikçe bu becerilerdeki eksikleri daha gözle görülür hale gelmeye başlar (Eripek, 2005; Heward, 2003; MEB, 2018). Hafif düzeyde zihinsel yetersizliği olan bireyler okuma-yazma ve sayma becerilerini kazanmada gecikme yaşarlar. Temel akademik becerilerin yanında, öz bakım becerilerini de öğrenebilirler, yetişkinliğe geldiklerinde iş becerisi edinebilirler (Vuran, 2014).

Hafif düzeyde zihinsel yetersizliği olan bireyler konuşma güçlükleri ve dil kullanımı konusunda da zorluklar yaşamaktadır. Bu gruptaki zihinsel yetersizliğin, hafif düzey geriliği olanların yaklaşık olarak %85'ini oluşturmaktadır. Hafif düzeyde zihinsel yetersizliği olan çocuklar, orta öğretimde, beşinci veya altıncı sınıfa kadar kendi hızlarında akademik beceriler kazanabilirler. Bu bireyler zihinsel işlevler ile kavramsal becerileri, sosyal becerileri ve pratik uyum becerilerinde hafif düzeydeki yetersizliğinden dolayı özel eğitim ve destek eğitim hizmetlerine hafif düzeyde ihtiyacı olan bireylerdir (MEB, 2018). Hafif düzeyde yetersizliği olanların aldıkları özel eğitim onların toplum içinde yaşayabilmesini, iletişim, öz bakım becerileri gibi tüm becerileri elde etmelerini sağlayabilir. Bu noktada hafif düzey zihinsel engelli öğrencilerin okullarda aldıkları dersler ve bu derslerin onların ihtiyaçlarına özel şekilde planlanması önemlidir. Özel eğitim okullarında alınan derslerden birisi de görsel sanatlar dersidir. Özel eğitim okullarında verilen görsel sanatlar dersi, bireylerin el göz koordinasyonu kazanması, iş birliği ile çalışma becerisi, duygularını ifade edebilme becerisi gibi kazanımların edindirilmesini amaçlar (MEB, 2018).

Zihinsel engelli bireylerde görsel sanatlar eğitiminin bireyin kendi duygularını ifade etme ve onları tanıma, devinisel alanda gelişimlerini destekleme, birlikte çalışabilme ve estetik duygularını geliştirme noktasında bireylere katkı sağladığı görülmüştür (Erim ve Caferoğlu, 2012).

Araştırmanın Önemi

Özel eğitime ihtiyaç duyan bireyler için görsel sanatlar dersi üç gelişim alanında da önemli bir disiplindir. Fakat program öğretmenin elinde hayat bulur. Bu sebeple öğretmenin programın uygulama aşamasındaki elde ettiği tecrübeler ve yaşadığı sorunlar program geliştirme ve alan uzmanlarına ihtiyaç duydukları dönütleri sağlayacaktır. Programda yer alan kazanım, içerik, eğitim ve sınav durumlarının uygunluğu, veli ve okul yönetiminden elde edilen bu dönütler ile daha etkili programların hazırlanması ve uygulanması sağlanabilir. Ayrıca yine bu dönütler programa hayat veren öğretmenlerin ihtiyaçlarının belirlenmesine de ışık tutacaktır. Bunların yanı sıra, Türkiye’de ilk defa 1889 yılında başlayan bu süreç giderek önem kazanmış ve özel eğitime ihtiyaç duyan öğrencilere yönelik eğitim veren özel eğitim II. kademe düzeyindeki kamuya ait okul sayısı son 5 yılda %25 artış göstermiştir (MEB, 2023; Karagöz, 2020). Ancak alan yazında özel eğitimde görev yapan öğretmenlerin öğretim süreçlerinde yaşadıkları sorunlara dair yapılan çalışma sayısı görece daha sınırlıdır. Bu sınırlı sayıdaki çalışmanın görsel sanatlar dersi özelindeki sayısı da nispeten azdır. Bu anlamda çalışma özel eğitime ihtiyaç duyan öğrencilere yönelik yapılacak olan görsel sanatlar dersi öğretim programının revize edilmesi ve öğretmenlere yönelik düzenlenecek olan hizmet içi eğitim çalışmalarına destek olabilecektir.

Araştırmanın Amacı

Bu sebeplerle bu araştırmanın temel amacı özel eğitim okullarında görsel sanatlar dersine giren öğretmenlerin öğretim süreçlerine ve bu sürece etki eden veli ve okul yönetimine yönelik görüşlerinin belirlenmesi şeklinde belirlenmiştir. Bu amaca ulaşmak için şu sorulara yanıt aranmıştır:

1. Öğretmenlerin programın kazanım boyutuna dair görüşleri nelerdir?
2. Öğretmenlerin programın uygulama (eğitim durumları) boyutuna dair görüşleri nelerdir?
3. Öğretmenlerin okul yönetiminin derse bakış açılarına dair görüşleri nelerdir?
4. Öğretmenlerin programın veli desteği boyutuna dair görüşleri nelerdir?
5. Öğretmenlerin programın değerlendirme boyutuna dair görüşleri nelerdir?

Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması tekniği kullanılmıştır. Creswell’e (2007) göre durum incelemesi, bir araştırmacının sınırlı bir süre içinde farklı kaynaklardan veri toplama araçlarıyla derinlemesine analiz yapmasını dayalıdır. Analiz için elde edilen veriler temaların altında toplanarak raporlanır.

Çalışma Grubu

Araştırmaya toplam 17 öğretmen gönüllü olarak katılmıştır. Katılımcı grup özel eğitim II. kademe düzeyinde görev yapmış veya yapmakta olan, Görsel Sanatlar dersini yürütmekte olan veya geçen yıl bu dersi yürütmüş branş öğretmenleri ile özel eğitim öğretmenliği sertifikasına sahip sınıf öğretmenlerinden oluşmaktadır. Öğretmenlerin kıdem yılları 7-20 ($\bar{x}=13$) yıl arasında değişmektedir. Katılımcıların 12’si kadın 5’i erkektir. Katılımcıların yaşı 27 ile 46 ($\bar{x}=34$) arasında değişmektedir.

Veri Toplama Araçları ve Analiz

Görüşmeler için daha önceden hazırlanan ve beş sorudan ve her soru için bir ile iki arasında değişen sonda sorular oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Hazırlanan görüşme formları için önce 2 farklı uzmandan görüş alınmış ve bu görüşler doğrultusunda forma yeni sonda sorular eklenmiştir. Uzmanlar eğitim bilimleri alanında doçent unvanına sahip nitel araştırma

konusunda deneyimli araştırmacılarıdır. Elde edilen görüşme formu önce iki öğretmene pilot olarak uygulanmıştır. Pilot uygulama sonunda formda değişiklik yapma gereği duyulmamıştır. Görüşmeler 25 ila 55 dakika arasında sürmüştür. Görüşmelerin 14 tanesi kayıt cihazı ile kayıt edilmiştir ve yazılı hale getirilmiştir. Üç öğretmen ses kaydı alınmasını istemediğini belirttiği için konuşma anında araştırmacı tarafından yazıya dökülmüştür. Veriler içerik analizine tabi tutulmuş ve tema, kategori ve kodlar altında toplanmıştır. Tekrar eden kodlar için frekans değerleri verilmiştir. Araştırmada inanırılık ve transfer edilebilirliği sağlamak için kodlamalar eğitim bilimleri alanında doktora derecesine sahip iki ayrı eğitim bilimi uzmanı tarafından birbirlerinden bağımsız olarak yapılmıştır. Daha sonra yapılan kodlamaların benzerlik oranı karşılaştırılmıştır. Nitel verilerin analizi için Miles & Huberman (1994) güvenilirlik formülü *Güvenirlik = Görüş Birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) kullanılmış, araştırmacılar arasındaki uyum %91,2 olarak tespit edilmiştir. Ayrıca inanırılığı sağlamak için öğretmenlerin verdikleri cevaplardan bazıları doğrudan alıntı olarak sunulmuş; katılımcı gizliliği için katılımcılar Ö1,Ö2,... şeklinde kodlanmıştır.

Araştırma Etiği

Bu araştırma ilgili üniversitenin 28.02.2023 ve E-34183927-000-00000811269 sayılı etik kurul iznine ve araştırmacının yürütüldüğü il valiliğinin E-76490249-605.01-59591901 sayılı araştırma izin onayına bağlı olarak yürütülmüştür. Ayrıca araştırma kapsamında görüşme yapılan katılımcılardan ses kaydı alınmasına izin vermeyen katılımcılar ile yapılan görüşmeler görüşme sırasında yazıya dökülmüştür. Araştırmaya katılan tüm katılımcılar Ö1, Ö2,... şeklinde kodlanmış ve bu katılımcı gizliliği sağlanmıştır.

Bulgular

Araştırmanın ilk alt problemi öğretmenlerin programın kazanım boyutuna dair görüşleri nelerdir? Şeklinde. Bu alt problem için bir ana ve iki sonda soru kullanılmıştır. Bu soruya verilen cevaplar için toplam beş kategori altında 17 farklı kodlama yapılmıştır. Bu kodlara ait toplam 125 frekans bulunmuştur.

Tablo 1
Öğretmenlerin Programın Kazanım Boyutuna Dair Görüşleri

Tema	Kategoriler	Kodlar	Frekans
Kazanım	Kişisel gelişim	Psikomotor	17
		Dikkat süresi	2
		Hijyen ve öz bakım	11
	Öğrenme	Renk	9
		Nesne/Kavram	8
		Çizgi	1
	Sevgi ve rehabilite	Dersi sevme	8
		Rahatlama	3
		Özgüven	5
		Hayal gücü	5
		Hazır bulunuşluk	15
	BEP hazırlama	Fiziksel engel	6
		Anadil	2
		Özgüven	6
	Mesleki gelişim	Grup çalışması	4
		El sanatları	7
		Disiplinler arası çalışma	3

Kazanım teması altında gelişim, öğrenme, sevgi ve rehabilite, Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı (BEP) hazırlama, mesleki gelişim olmak üzere toplam beş kategori oluşturulmuştur. Bu kodlar altında toplam 128 frekansa sahiptir. Kazanım teması altında gelişim kategorisi içinde yer alan en yüksek kod psikomotor gelişim kodudur. Öğretmen 14'ün (Ö. 14) mesleki gelişim, hazır

bulunuşluk ve psikomotor becerilerin gelişimi alanlarına ait kodlarının yer aldığı cevabı aşağıda verilmiştir:

“...Mesleki anlamda faydalıdır. El becerileri kullandığı için pratiklik kazandığı için, zemin oluşturur. Ölçü olması paspartu olması, noktayla işaret alınması çocuklara çok iyi oluyor. Sorumluluk sahibi olan öğrenciler, günlük yaşam becerilerini kazanmış oluyor ve ilerde el sanatları atölyesinde ve el becerisi olan mesleklere hazırbulunuşluğu olmuş oluyor...” (Ö. 14).

Görsel sanatlar dersinin öğrencilerin dikkat süresi ve okulu sevme üzerinde etkili olduğunu ifade eden öğretmenin ifadesi şu şekildedir:

“...Bu çocukların dikkat süresi çok kısa akademik derslerde dikkatleri daha az ve görsel sanatlar dersinde daha iyi odaklanıyorlar ve görsel sanatlar dersini ve okulu çok seviyorlar, öğrenciler bu derste rahatlıyorlar...” (Ö. 4).

Kişisel gelişim kategorisi altında yer alan kişisel hijyen kodu verilen katılımcının alıntısı şu şekildedir:

“...Renk bilgisiyle giyeceği kıyafete karar verir. Renkleri tanımak kişisel sağlığı destekler. Örneğin diş fırçası, aile bireyleriyle ortak kullanılan alanlarda bulunur, kendi diş fırçasının rengini bilir ve renk sayesinde doğru fırçayı bulur, onu kullanır...” (Ö.1).

Katılımcı Ö.1 renk kavramıyla beraber hijyen kavramının verildiğini ifade etmektedir. Öz bakım için kullandığı ve kişisel eşyalarını onların renkleri ile tanıyabileceğini ifade etmiştir. Ö. 1. renk kavramı sayesinde kendi diş fırçasını tanımamasının kişisel sağlığına katkıda bulunacağını açıklamıştır. Öğretmenlerin programın uygulama boyutuna dair görüşleri nelerdir? sorusuna dair yapılan analiz Tablo 2’de verilmiştir. Tabloya göre toplam 4 kategori altında kodlama yapılmıştır. Bu kodlamalara ait toplam 96 frekans bulunmuştur.

Tablo 2
Öğretmenlerin Programın Uygulama Boyutuna Dair Görüşleri

Tema	Kategoriler	Kodlar	Frekans
Uygulama	Fiziki alt yapı yetersizlikleri	Atölye	6
		Malzeme eksikliği	12
		BEP	5
		Branş öğretimi	2
		Hedefe ve Dav. Uygun	6
		Olmayışı	
	Programı uygulama	Branş dersler	14
		Yetersiz öğretim programı	4
		Engel Farklılıkları	16
		Türkçe	9
	Yatay ilişkililik	Matematik	5
		Ders saati	4
		Yeterli değil	13

Programın eğitim durumları başka bir ifade ile uygulanması boyutuna dair öğretmenlerle yapılan görüşmeden 4 kategori oluşturulmuştur. Bu kategoriler altında toplam 12 kod kullanılmıştır ve bunlardan en yüksek frekansa sahip olan engel farklılıkları kodudur. 17 katılımcıdan 16’sı farklı engellere sahip öğrencilerin aynı sınıfta yer almasının BEP hazırlamayı ve uygulamayı zorlaştırdığı görüşünde neredeyse uzlaşmaktadır. Ayrıca hali hazırda uygulanan görsel sanatlar dersi programının engel farklılıklarına göre tekrar gözden geçirilmesi görüşünü savunmaktadırlar. Bu kodlamaya dair Ö. 8 ile yapılan görüşme alıntısı aşağıda verilmiştir. Bu görüşmeden elde edilen veriler ayrıca programı uygulama kategorisi içinde kullanılmıştır.

Programın uygulama boyutuna dair görüşlerde katılımcı Ö.8.’ e göre;

“...Özel eğitim sınıfı için görsel sanatlar programı ağır kalıyor, çocukların zihinsel ve bedensel eksikliklerinden dolayı seviyenin daha basit hale getirilmesi gerekiyor ve engel farklılıklarına göre hazırlanması gerekmektedir... Bir de sınıflarda engel düzeyleri veya engel farklıları olan öğrencilerin olması durumu daha da zorlaştırıyor....”

Benzer şekilde Ö. 11. öğrencilerin engel durumlarına göre daha ayrıntılı bir sınıflamaya gidilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu durumu gösteren alıntı aşağıda verilmiştir.

“...Öğretim programı öğrenciye uygun olmalı. Öğrencinin tanınması yapıp ona göre yapılmamaktadır. Fakat sınıflar kalabalık ve hepsinin engel durumu farklı olduğu için ders planını hazırlamakta zorlanılmaktadır...”

Aynı şekilde en yüksek frekansa sahip kodlardan birisi de ders saati kodudur. Öğretmenlerin çoğunluğu haftalık 1 ders saati olan görsel sanatlar dersinin süresini yetersiz bulmaktadır. Bu durumu ifade eden Ö. 11 ve Ö. 8’in görüşme alıntıları aşağıda verilmiştir.

“...Görsel sanatlar ders sayısı artırılmalıdır. Diğer dersler yerine bu ders eklenmelidir. Öğrencinin derse hazırlanması, dersten sonra malzemelerini toplaması zaten yeterince zaman alıcı, 1 ders saati az gelmektedir...”(Ö.11).

“...Ders saati yeterli değildir. Malzemeleri hazırlarken yetersiz kalmaktadır. Öğrencilerde öğrenme daha yavaş olduğu için yetersiz gelmektedir. Bir kavrama ilişkin edinim, akılda kalıcılık genelleme aşamalarının hepsi ders saati içerisinde yetmiyor bu da becerinin tam olarak öğretilmesine yetmiyor...”(Ö.8).

Programın yatay ilişkililiğine vurgu yapan öğretmenlerin görüşleri yatay ilişki kategorisi altında toplanarak verilmiştir. Diğer derslerde öğretilen kavramların görsel sanatlar dersinde kullanılmasının tekrarı artırdığı bunun da öğrenmede kalıcılığı sağladığını ifade eden öğretmene ait alıntı şu şekildedir:

“...Türkçe dersinde, okuma yazmada görsel sanatlar dersinden yararlanıyoruz. Anne baba çizdiriyoruz ve anne baba kelimelerini eşleştiriyoruz Köpek resmiyle köpek yazısını eşleştiriyoruz. Her derste, her alanda özel eğitimde görsellik var ve kullanıyoruz, tekrar ediyorlar, pekiştiriyorlar. Bunu matematik dersi için de yapıyoruz. Tüm dersleri destekliyoruz...”(Ö. 17).

Programların etkililiği ve beklenen sonuçları sağlama noktasında eğitimin bir başka paydaşı olan okul yöneticilerinin görsel sanatlar dersine yönelik alınan görüşleri yönetim teması altında toplanmış ve Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3

Öğretmenlerin Programının Okul Yönetimi Boyutuna Dair Görüşleri Nelerdir?

Tema	Kategoriler	Kodlar	Frekans
Yönetim	Derse karşı tutum	Yıl sonu sergisi	2
		Boş/önemsiz ders	14
		Akademik dersler (meslek)	9
		Talepler, istekler	2
		Öğrenci ihtiyacı	2
		Destekleyici	3

Okul yöneticilerinin görsel sanatlar dersine karşı tutumlarına yönelik soruya verilen cevaplar yönetim teması altında derse karşı tutum kategorisinde 6 farklı kod altında toplanmıştır. Bunlardan en yüksek frekans önemsiz/boş ders koduna ait frekanstır. Öğretmenlerin görüşlerine göre okul yöneticileri görsel sanatlar dersini çok önemsememektedir. Ayrıca görsel sanatlar öğretmenleri okul yöneticilerinin kazanımlara ulaşma derecesinden daha çok bu derste hazırlanan ürünlerin sergilenmesi boyutuna önem verdiklerini ifade etmektedir.

Katılımcı Ö. 10’un yönetim kategorisinde düşünceleri şu şekildedir:

“ Geçştirilecek bir ders saati olarak görüyorlar. Çocukların oyalanması gereken bir ders olarak görülmektedir. Haftalık ders saatini düzenlenirken branş dersler düşünülmemektedir. Görsel sanatlar dersi en aktif olacağı bir derstir. Öğleden önceki ders saatlerine ayarlanırsa çalışma aktivitesi daha verimli olur...”

Katılımcı Ö2’ye göre yönetimin görsel sanatlar dersine tutumu şu şekildedir:

“Önem verilmiyor. Yılsonu sergilerini bile zorla yaptırıyor. Çocuğun topluma kazandırılması için bu faaliyetlerin fazla olması gerekmektedir. Dersi programı düzenlenirken görsel sanatlar dersi düşünülmemektedir. İlk ders de olabilir son ders de olabilir. Boşluk nereyse oraya konulmaktadır.”

Olumlu yönde olan görüşler ise destekleyici kodu altında yer almaktadır. Okul yönetiminin derse bakış açısı hakkında olumlu görüş bildiren Ö. 10 ve Ö. 13’e ait alıntı şu şekildedir:

“...Bizim okulumuzda idare tutumu çok olumlu, çalışmalarımız hep destekleniyor. Yılsonu sergisi yaparız, her türlü olanak sağlanır sıkıntımız yok. İdare ders programı hazırlarken görsel sanatlar dersini düşünür, seçmeli dersler verir. Çocukların bu dersi sevmeleri de önemlidir idareciler için. Bu dersin çocuklar için çok önemli olduğunu bilir idareci zaten kendileri de özel eğitimcidir...” (Ö.10).

“Herhangi bir olumsuz tutumu yoktur. Görsel sanatlar dersini destekliyorlar. Malzeme istediğimiz zaman hemen karşılıyorlar. Ders programı düzenlenirken sadece görsel sanatlar dersini düşünmüyorlar diğer branş derslerini de düşünüyorlar. Müzik beden eğitimi de bu çocuklar için önemli olduğu için düşünüyorlar. Bunun sebebi ise özel eğitimci idarecilerin olmasıdır.”

Ö.10 ve Ö. 13 okul yöneticilerinin derse karşı olumlu tutuma sahip olduğunu ve hatta bu derse ek süre verebilmek için seçmeli dersler arasında görsel sanatları da ilave etmesini okul yöneticilerinin özel eğitim öğretmeni olmasına bağlamakta ve bunun bir avantaj olduğunu dolaylı olarak ifade etmektedir.

Araştırmanın 4. alt problemi eğitim bir başka paydaşı olan veli katılımının eğitim sürecine etkisine ve velilerin eğitim sürecine destek olma durumlarına yöneliktir. Öğretmenlerin velilerin eğitim sürecindeki tutumlarına dair görüşleri Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4

Öğretmenlerin Veli Katılımı Boyutuna Dair Görüşlerinin Dağılımı

Tema	Kategoriler	Kodlar	Frekans
Veli katılımı/rölü	Olumlu görüş	Katımlı	5
		Mutlu olma	2
		Katılmamalı	13
	Olumsuz görüş	Çekinme	2
		Malzeme desteği	3
		Eğitim durumu	2
	Evde destek	6	
	Öğrencide olumsuz davranış	6	

Öğretmenlerin, velilerin eğitim süreçlerine dahil olma durumlarına yönelik sorulara ait veriler veli katılımı/rolü teması altında toplanarak olumlu ve olumsuz görüşler olmak üzere 2 kategori oluşturulmuştur. Bu iki kategoride toplam 8 kod bulunmuştur. Bu kodların 2’si olumlu, 6’sı olumsuzdur.

Velilerin özellikle görsel sanatlar dersi için malzeme desteği sağlama noktasına vurgu yapan ve velilerin eğitim seviyelerinin de bu desteğin yerindeliği noktasında etkili olduğunu ifade eden Ö. 12’ye ait alıntı aşağıda verilmiştir:

“ ... Önemli olan çocuğun yeteneğidir. Ailelerin malzeme desteği sağlaması daha önemlidir. Ailelerin eğitim düzeyi yükseldikçe derse olan destekleri genellikle artmaktadır...”

Veli katılımının okulda öğrenciler ile birlikte derse girme şeklinde olmaması gerektiğini ve velilerin evde öğretimi destekleyici etkinliklerde bulunarak veli desteği sağlaması gerektiğini ifade eden Ö.1'e ait görüşme alıntısı şu şekildedir:

“Sınıfta öğrenci velilerinin derse katılımını uygun bulmuyorum. Sınıfta eğitim ortamını sakteye uğrattıyorlar. Evde yapılacak faaliyetlerde velilerin öğretmen ile uyumlu desteklenmesi daha uygundur. Böylelikle çocuğun farklı ortamlarda aynı çalışmalarını yaparak kalıcılık sağlanmış olur...”

Ö 14 ise velilerin sınıf içerisinde sergilediği davranışların ortaya çıkaracağı dezavantajlara vurgu yapmaktadır. Bu durumu Ö 14 şu şekilde ifade etmiştir:

“Velilerin sınıfta olması öğretmen disiplinini bozacaktır, ayrıca velilerin öğrencilere destek olma amacı ile sınıfta yaptıkları öğretim süreçlerini aksatıyor...”

Diğer yandan velilerin okullara gelerek kendi çocukları ile birlikte etkinliklere katılmasının önemli olduğunu düşünen 5 öğretmenden Ö.9 ve Ö.10'a ait görüşme alıntıları aşağıda verilmiştir:

“...Her öğrencinin düzeyi farklı olduğu için gruplara ayırıp kendi içinde ağır çocukların aileleri daha iyi olan çocukların ailesi diye ayırıp derse dahil edebiliriz. Grupla bir etkinlik yapılabilir. Haftada bir ayda bir aileler de dahil olsa, çocukların gelişimi için iyi olur...” (Ö.9).

“...Veliler öğrenci çalışmalarına dahil edilmelidir. Veliler e göre ders daha kıymetli olur. Faydalı bir çalışma olur. Velilerin de hayal gücü gelişir. Bir şeyde kendisinin de parçası olduğunu bilmeleri dersi anlamlı hale getirir...” (Ö.10).

Araştırmanın son alt problemi programın değerlendirmesi boyutuna yöneliktir. Bu kapsamda sorulara dair öğretmenlerin verdikleri cevaplar Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5
Programın Değerlendirme Boyutuna Dair Öğretmen Görüşleri

Tema	Kategoriler	Kodlar	Frekans
		Aile desteği	2
	Olumsuz görüşler	Zümre toplantıları	11
		Sınıf öğretmeni	5
		Gruplamaya dayalı sorunlar	14

Değerlendirme temasında öğretmenlerden özel eğitim bağlamında görsel sanatlar eğitimi programının değerlendirilmesi amacı ile 2'si sonda olmak üzere toplam 3 soru sorulmuştur. Bu sorulara verilen yanıtların hepsinin olumsuz olması sebebi ile olumsuz görüşler kategorisi altında toplam 4 kod kullanılmıştır. Bu kodlardan en yüksek frekans değerine sahip olan kod gruplamaya dayalı sorunlar kodudur. Gruplamaya dayalı sorunlar kodu verilen görüşme alıntısı şu şekildedir:

“... Benim sınıfta hem bedensel hem de zihinsel engelli öğrenciler bir arada. Bu durumda kaba değerlendirme yaparken bağımsız, model olma ya da fiziksel yardım gibi değerlendirme ifadelerinden hangisini kullanacağım. Bedensel engelli öğrenci tabii ki resim dersinde yardıma ihtiyaç duyar ama aynı sınıfta bedensel engeli olmayan hafif düzey öğrenme güçlüğü olan öğrenci de var.....”(Ö.6)

Katılımcılardan Ö.6 özel eğitime ihtiyaç duyan öğrencilerin tam anlamıyla ihtiyaçlarına göre doğru şekilde gruplandırılmamış olmasının değerlendirme noktasında sorunlara sebep olduğunu ifade etmektedir.

Değerlendirme boyutuna dair sorulan sorularda en çok frekans değerine sahip başka bir kod ise zümre toplantıları kodudur. Zümre kodu verilen görüşme alıntısı aşağıda verilmiştir:

“...Zümre toplantıları öylesine kâğıt üzerine yapılan bir toplantı. İstanbul’da hakkını vererek yapılan toplantılar burada yapılmıyor. Orada zümreler özel eğitimciler arasında da yapılırdı. Hep birlikte program hakkında görüş belirtirdik. Ayrıca bizler normal okullarla zümre yaptığımız için alınan kararlar kesinlikle özel eğitime uygun değildir ve birlikte bir çalışma bile yürütülmemektedir. Özel eğitimde çalışan görsel sanatlar öğretmenleri kendi çalıştığı kurumlarda öğretmenlerle zümre olması gerekir. Ancak o zaman özel eğitimde çalışan öğretmenlerle öğrenciler için ortak fikirler bulunabilir, ayrıca zümre kararları program geliştirme sürecinde dikkate alınmıyor, alınsaydı bizim verdiğimiz dönütler programa bugüne kadar yansırdaydı zaten...” (Ö.3)

Ö.3. zümre toplantılarında özel eğitim alanında çalışan görsel sanatlar öğretmenleri bir araya gelmesi yerine farklı okul türlerinde görev yapan öğretmenlerin bir araya gelmesinin yarattığı olumsuz sonuçlara vurgu yapmaktadır. Ayrıca zümre kararlarının program hazırlayanlar tarafından dikkate alınması konusu üzerinde durmaktadır.

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışma özel eğitim kurumlarında görsel sanatlar dersine giren veya daha önce girmiş olan öğretmenlerin öğretim süreçlerine yönelik görüşlerinin ortaya konulmaya çalışıldığı bir nitel araştırmadır. Araştırmanın birinci alt problemi programın kazanımlarına yönelik öğretmen görüşlerinin ele alınmasıdır. Öğretmenler programın hali hazırdaki kazanımlarının öğrenci üzerindeki etkilerine yönelik olarak görsel sanatlar dersinin psikomotor alan gelişimini desteklediği noktasında uzlaşmışlardır. Bunun sebebi bu ders kapsamında yapılan boyama, şekil verme ve kesme gibi devinimsel alan unsurların çokça yer alması olabilir. Salderay (2008) ve Şen (2019) yaptıkları çalışmalarda görsel sanatlar dersinin engelli bireylerin psikomotor alanda gelişimlerini destekleyen en önemli disiplinlerden olduğunu vurgulamaktadır. Özellikle hafif düzeyde zihinsel engelli bireylerin ileriki yaşantılarında daha çok mesleki teknik alanda istihdam edilebildikleri düşünüldüğünde bu alandaki gelişimleri onları hayata hazırlama noktasında önem taşımaktadır. Zaten araştırmaya katılan öğretmenler de ahşap, kil, boyama gibi farklı alanlarda faaliyetler planlayarak öğrencilerin hangi alana daha yatkın olduğunu ortaya koymaya çalıştıklarını görüşmelerde ifade etmişlerdir.

Çalışmanın kazanımlar boyutunda elde edilen bir diğer bulgu da görsel sanatlar dersinin öğrencilerin öz bakım ve hijyen becerilerini geliştirdiği noktasına yapılan vurgudur. Özellikle bir öğretmen alıntısında renklerin öğrenilmesinin aile ile ortak kullanılan lavabo gibi hijyen alanlarında öğrencinin kendi hijyen malzemelerinin (diş fırçası ve havlu gibi) rengini bilmesi öğrencinin kendi diş fırçası ve havlusunu kullanmasını sağlayacağını belirtmiştir. Bu durum sadece kişinin kendi hijyeni için değil tüm aile bireylerinin hijyeni için de önemlidir. Görsel sanatlar dersi kazanımlarının, diğer derslerde yer alan kavramları öğrenmesi, yazı ve çizgi çalışmalarını desteklemesi gibi noktalara da vurgu yaparak program kazanımlarının diğer dersler ile yatay ilişki sağlayarak tekrarı kolaylaştırdığı ve öğrenme sürecinde kalıcılığa hizmet ettiği belirtilmiştir. Kazanım teması altındaki bir başka kategori ise sevgi ve rehabilitasyondur. Görsel sanatlar dersinin akademik bilgidan öte becerilere yönelik olmasının öğrenciler üzerinde rahatlama, okulu ve dersi sevmeye noktasında yararlı olduğunu ifade etmektedir. Kayadibi (2002) ile Bahçetepe ve Meşeci Giorgetti (2015) okul sevgisinin öğrenci başarısını ve okula devamı artırdığını ifade etmektedir. Özel eğitimde yoğunluk ve sürekliliğin olması gerektiğine vurgu yapan Heward (2003) okula devam problemini özel eğitimin önündeki en önemli 10 engelden birisi olarak tanımlamaktadır. Bu noktadan hareketle öğrencilerin görsel sanatlar dersini sevmesi, öğrencilerin okul sevgisine katkı sağlayarak okula devam durumunu artırmada etkili faktörler arasında düşünülebilir.

Çalışmanın kazanımlar boyutunda oluşturulan bir diğer kategori BEP hazırlama temasıdır. BEP hazırlama noktasında öğretmenlerin öğrencilerin hazır bulunuşluk düzeyini temel aldıkları görülmektedir. BEP hazırlarken öğrencilerin fiziksel engellerinin en önemli nokta olduğu ortaya

çıkıştır. Çünkü görsel sanatlar dersi kapsamında yapılan etkinlikler daha çok devinişsel alan ile ilgili etkinliklerdir. Görsel sanatlar öğretmenleri BEP hazırlama noktasında güçlük yaşamaktadır. Öğretmenler bu güçlüğü temel nedenini öğrencilerin engel gruplarına göre ayrıntılı sınıflandırma yapılmaması olarak göstermektedir. Farklı araştırmalar (Avcıoğlu, 2011; Avcı ve Sakallı Demirok, 2022; Çetin ve Sözbir, 2017; Rasor, 1988) öğretmenlerin BEP hazırlama desteğine ihtiyacı olduğunu belirtmektedir. Özel eğitime ihtiyaç duyan bireyler ile çalışan görsel sanatlar öğretmenlerinin BEP hazırlama ile ilgili özel bir ders almamış olmaları ve lisans eğitimlerinde özel eğitime ihtiyaç duyan bireylere yönelik kurumlarda öğretmenlik uygulaması yapmamış olmaları bu durumun sebeplerinden birisi olarak gösterilebilir. Ayrıca görsel sanatlar öğretmenleri program kazanımlarının engel türlerine göre yeniden ele alınması gerektiğini düşünmektedir. Özetle katılımcılar kazanım türlerinin ve öğrencilerin engel gruplarının sınıflandırılması noktalarında değişimler yapılması gerektiğine vurgu yapmışlardır. Karip (2020) yaptığı meta analiz çalışmasında engellilere yönelik görsel sanatlar alanına dair çalışmaların sayısının 2000 yılından bu yana yıllık 1,87 civarında olduğunu ve bu ortalamanın anılan yıldan bu yana çok değişmediğini ortaya koymuştur. Bu noktadan yola çıkarak Karip (2020) bu alanda yeniliklerin yapılmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Araştırmanın ikinci alt problemi; “Öğretmenlerin programın uygulama (eğitim durumları) boyutuna dair görüşleri nelerdir?” şeklindedir. Bu alt probleme yönelik olarak beş kategori oluşturulmuştur. Bu kategorilerden yola çıkarak okulların fiziki alt yapıları ve görsel sanatlar dersini gerçekleştirmek için gerekli materyal ve malzemelerin yetersiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Gündoğan (2020) ve Atan ve Dalkıran (2008) görsel sanatlar öğretmenlerinin yaşadıkları problemlere dair yaptıkları araştırmalarda görsel sanatlar dersi etkinliklerinde öğretmenlerin en çok dile getirdiği problemlerin fiziki alt yapı ve materyal eksikliği olduğu görülmektedir. Uygulama teması altında okul yönetimi kategorisinde en çok frekansa sahip kodlardan birisi de engel farklılıkları kodudur. Araştırma sonucuna göre öğrencilerin engel türlerine göre daha küçük gruplara ayrılmamış olması programın etkinliği üzerinde rol oynamaktadır. Çağlayan’ın (2018) engelli bireyler ile çalışan görsel sanatlar öğretmenlerinin görüşlerini incelediği araştırmada; fiziksel engelli gruplarının farklılığı ve kazanımların ve bunun sonucunda eğitim durumlarının bu gruplara özel hazırlanmamış olmasından kaynaklı dezavantajlara sahip olduğuna işaret edilmektedir. Wang, Reynolds, Walberg, (1986) yaptıkları çalışmada dünya genelinde özel eğitime ihtiyaç duyan çocukların sınıflandırılması noktasında benzer problem olduğuna vurgu yaparak, doğru bir sınıflandırmanın özel eğitime ihtiyaç duyan bireylerin eğitimden yararlanma düzeyinin artacağına işaret etmişlerdir.

Kazanım boyutunda olduğu gibi öğretmenler uygulama boyutunda da diğer derslerde yer alan içeriğin tekrar edilmesine özen gösterdiklerini ifade etmektedir. Bu noktada öğretmenlerin programın yatay ilişkililiğine uygulama boyutunda da önem göstermesi, öğretmenlerin program okur-yazarlığı ve uygulaması boyutunda yeterli eğitim ve tecrübeye sahip olduğu şeklinde yorumlanabilir. Görsel sanatlar dersinin uygulama boyutuna dair elde edilen bulgulardan birisi de haftalık ders saati süresidir. Öğretmenler seçmeli ders kapsamında olmadığı durumlarda haftada bir ders saatinin yeterli olmadığını ifade etmektedirler. Özellikle hitap edilen kitlenin özel eğitim öğrencileri olduğu ve dersten önce ve sonra yapılması gereken hazırlık ve düzenlemelerin varlığı göz önüne alındığında kullanılacak zaman daha da azalacaktır. Benzer şekilde, Caferoğlu ve Erim (2012) özel eğitim öğrencileri ile çalışan görsel sanatlar öğretmenlerinin zaman konusunda benzer problemler yaşadığına vurgu yapmaktadır.

Araştırmanın üçüncü alt problemi kapsamında okul yönetiminin derse karşı ilgisi incelenmiştir. Bu boyutta en çok frekansa sahip kod ilgisizlik kodudur. Öğretmenler görsel sanatlar dersine yönelik okul yönetiminin yaklaşımını olumsuz bulmaktadır. Peşkersoy (2004) yaptığı çalışmada velilerin ve okul yöneticilerinin görsel sanatlar dersini Türkçe, Matematik gibi derslere oranla daha az gerekli ve önemli gördükleri sonucuna ulaşmıştır. Araştırmanın bu bölümünde dikkat çeken bulgu görsel sanatlar dersine karşı olumlu tutuma sahip olduğu düşünülen okul yöneticilerinin branşlarının özel eğitim olmasıdır. Bu durum zaten katılımcılar tarafından da özellikle vurgulanmaktadır. Katılımcılar okul yöneticilerinin dersin kazanımlarına ulaşılmasından ziyade ders kapsamında ortaya çıkan ürünlerin yıl sonunda sergilenmesine daha çok önem verdiklerini belirtmektedir. Bu durumun sebebi okul başarısının veya imajının somut ürünler ile ispatlanabileceği

düşüncesi olabilir. Bakioğlu ve Bahçeci (2010) yaptıkları çalışmada okul yöneticilerinin okul imajlarını güçlendirmek için görsel veya fiziki unsurlara da odaklandıklarını ifade etmişlerdir.

Araştırmanın bir diğer alt problemi eğitim sürecinin paydaşlarından olan velilerin eğitim sürecine katılımlarına dairdir. Özel eğitim alanında velilerin sınıfiçi etkinliklere ara ara katılmaları çocukları ile aralarındaki bağın güçlenmesi, çocuklarının kapasitelerini farklı ortamlarda görebilmeleri ve onların eğitimini evde doğru şekilde destekleyebilmeleri adına önemli bir husustur (Ardakoç, 2020). Araştırmaya katılan öğretmenler velilerin katılımını evde eğitim faaliyetlerini destekleyecek şekilde olması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Sınıf içi etkinliklere katılmaları noktalarında olumsuz görüş belirten katılımcılar da olmuştur. Bu öğretmenler velilerin sınıf içi etkinliklere katılımı sırasında eğitim ortamını bozacaklarını düşündükleri için bu tür bir katılıma sıcak bakmamaktadır. Bu noktada özel eğitime ihtiyacı olan öğrenci velilerinin özel eğitimin yapısı ve ilkelerine dair bir eğitime ihtiyacı olduğu söylenebilir.

Araştırmanın son alt problemi programın değerlendirme boyutuna dairdir. Öğretmenler sınıflarda farklı engel gruplarının birlikte olmasının dezavantajlarına kazanım ve uygulama boyutlarında olduğu gibi değerlendirme boyutunda da vurgu yapmaktadırlar. Çünkü öğretmenler kaba değerlendirme formu farklı grupların bir arada olduğu özel eğitim sınıflarına uygun bulmamaktadırlar. Benzer şekilde Şener Yıldız ve Tanrısever (2021) yaptıkları çalışmada özel eğitim alanında çalışan öğretmenlerin, öğrencilerin kazanımlara ulaşma derecesini tayin etmede zorluklar yaşadığını ifade etmektedir.

Sonuç olarak, araştırma genel anlamda özel eğitim okullarında görsel sanatlar dersinin öğrencilerin psikomotor alanda gelişmelerini desteklediği, temizlik ve hijyen noktasında onlara farkındalık kazandırdığı, okulu sevmelerine katkıda bulunduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca görsel sanatlar dersinin programda yatay ilişkililik ilkesine uyarak farklı derslerde ele alınan kavram ve konuların tekrar edilerek öğrenmede kalıcılığı sağlama noktasında destek olduğu bulunmuştur. Öğretmenlerin sorun olarak ifade ettiği durumların temel kaynaklarından birisi öğrencilerin engel gruplarına göre yeterince ayrıntılı sınıflandırılmamış olmasıdır. Bu yetersiz sınıflama, kazanımların öğrenciye uygunluk ilkesini ihlal etmekte ve bu durum programın eğitim durumları ve değerlendirme aşamalarında da sorunlara sebep olmaktadır.

Sınırlılıklar

- Bu çalışma araştırmanın yapıldığı il ve görsel sanatlar dersi ile sınırlıdır.
- Çalışma sadece belirli bir zaman dilimini kapsamaktadır. Bu sebeple zaman içerisinde gerçekleşebilecek değişimleri kapsamamaktadır.
- Araştırmada ele alınan konular sadece öğretmenlerin bakış açıları ile ele alınmıştır.

Öneriler

Uygulayıcılara Yönelik Öneriler

- Öğrencilerin engel durumlarına göre sınıflandırılması dersin kazanımlarına ulaşılmasını daha kolay hale getirecektir.
- Özel eğitime ihtiyaç duyan öğrenci velilerinin özel eğitimin kapsamı, öğrencilerin ihtiyaçları gibi konular başta olmak üzere eğitime tabi tutulması özel eğitimden beklenen sonuçların elde edilmesini kolaylaştıracaktır.
- Özel eğitim kurumları yöneticilerinin özel eğitim alanında uzman öğretmenler arasından seçilmesi özel eğitim kurumlarındaki iklime olumlu yönde katkıda bulunacaktır.

Araştırmacılara Yönelik Öneriler

- Bu çalışma sadece görsel sanatlar öğretmenleri ile yapılmıştır. Benzer çalışmaların diğer branş öğretmenleri ile de yapılması ve sonuçların karşılaştırılması sorunların genel çerçevesinin belirlenmesini sağlayarak problemlerin çözümüne katkı sunabilir.
- Benzer çalışmaların nicel ve karma desenli yöntemler kullanılarak yapılması sorun alanlarının tespitine katkı sağlayabilir.
- Bu tür çalışmaların boylamsam olarak yapılması zaman içerisinde öğretmenlerin görüşlerinde değişiklik olup olmadığının ortaya konulmasını sağlayacaktır.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Çalışmaya tüm yazarlar eşit şekilde katkı sunmuşlardır.

Çıkar Çatışması

Araştırmacılar arasında herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Teşekkür ve/veya Açıklama: Bu çalışma Yalçın DİLEKLİ'nin danışmanlığında Banu ÜNLÜ tarafından hazırlanan tezsiz yüksek lisans programı bitirme projesinin verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Kaynaklar

- Ardakoç, İ. (2020). Eğitimde veli/aile katılımı: Engeller ve öneriler. *Alanyazın*, 1(2), 75-84. <https://dergipark.org.tr/en/pub/alanyazin/issue/60649/893866>
- Atan, U. ve Dalkıran, A. (2008). İlköğretim okullarındaki Görsel Sanatlar dersi öğretmenleri ve fiziki altyapı standartlarına yönelik bir durum değerlendirmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(10), 161-184. <https://dergipark.org.tr/en/pub/mkusbed/issue/19559/208517>
- Avcı, G. ve Sakallı Demirok, M. (2022). Sınıfında özel gereksinimli öğrencisi bulunan farklı branşlarda görev yapan ortaokul öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimine ilişkin görüşleri. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 501-520. doi:10.47525/ulasbid.1033233
- Avcıoğlu, H. (2011). Zihinsel engelliler sınıf öğretmenlerinin bireyselleştirilmiş eğitim programı (BEP) hazırlamaya ilişkin görüşleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 12(01), 39-56. doi:10.1501/Ozlegt_0000000156.
- Bahçetepe, Ü. ve Meşeci Giorgetti, F. (2015). Akademik başarı ile okul iklimi arasındaki ilişki. *Istanbul Journal of Innovation in Education*, 1(3), 83-101. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ieyd/issue/35806/402431>
- Bakioğlu, A. ve Bahçeci, M. (2010). Velilerin okul imajına ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 31(31), 25-55. <https://dergipark.org.tr/en/pub/maruaebd/issue/354/1909>
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry & research design: Choosing among five approaches* (2. Baskı). USA: SAGE Publications.
- Eldeniz Çetin, M. ve Acay Sözbir, S. (2017). Müzik öğretmenlerinin kaynaştırma uygulamalarına ilişkin bilgilerinin belirlenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(İpekyolu Özel Sayısı), 2221-2238.
- Eripek, S. (1996). *Zihinsel engelli çocuklar*. Eskişehir: A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları.

- Eripek, S. (2005). *Zeka geriliği*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Gündoğan, A. ve Can, B. (2020). Sınıf öğretmenlerinin tasarım-beceri atölyeleri hakkındaki görüşleri. *Turkish Studies*, 15(2), 851-876.
- Heward, W. L. (2003). *Exceptional children*. (Yedinci basım). New Jersey: Prentice- Hall, Inc.
- Heward, W. L. (2003). Ten faulty notions about teaching and learning that hinder the effectiveness of special education. *The Journal of Special Education*, 36(4), 186–205. doi:10.1177/002246690303600401
- Karagöz, S. (2020). Tarihsel süreç içinde özel eğitime gereksinim duyan bireyler açısından çocuk üniversitelerinin düşünsel temelleri ve bazı uygulamalar (ss. 38-56), içinde *Türkiye’de Çocuk Üniversiteleri*, (Ed. Mustafa Kılınç, İlker Kösterlioğlu). Ankara: Pegem Akademi.
- Kayadibi, F. (2002). Sevgi faktörünün eğitim verimliliği üzerine etkisi. *Journal of Istanbul University Faculty of Theology*, (5), 33-50.
- Kızır, M. ve Memişoğlu, S. P. (2017). Özel eğitim okulu yöneticilerinin özel eğitim mevzuatına ilişkin görüşlerinin belirlenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(4), 1994-2013.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). *Özel eğitim hizmetleri yönetmeliği*. http://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_07/09101900_ozel_egitim_hizmetleri_yonetmeliği_07072018.pdf adresinden 05.9.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2023). Milli Eğitim Bakanlığı, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, http://sgb.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=327 adresinden 05.9.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Peşkersoy, E. (2004). *İlköğretim okulu yönetici ve öğretmenlerinin resim-iş dersi ve öğretmenine karşı tutumlarına yönelik bir inceleme*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Rasor, S. (1988). *A study and analysis of general music education, K-8, in the public schools of Ohio*. Yüksek lisans tezi, University of Cincinnati, Ohio, USA.
- Şener Yıldız, B. ve Tanrısever, C. (2021). Konaklama öğretmenlerinin özel eğitim alanında zorlandığı konular, MEB'e ve eğitim fakültelerine öneriler. *Gazi University Journal of Gazi Educational Faculty (GUJGEF)*, 41(1), 181- 219.
- Vuran, S. (2014). *Özel eğitim*. Ankara: Maya Akademi.
- Wang, M. C., Reynolds, M. C., and Walberg, H. J. (1986). Rethinking special education. *Educational Leadership*, 44(1), 26-31.

Extended Abstract

The concept of special education can be summarized as the inclusion of individuals who are behind their peers in their physical, mental, communicative, social and emotional development or who have different characteristics from their peers due to various reasons from birth or after birth, in an education process specific to these individuals since it is not possible to educate them with the education given to normal individuals (Kizir and Memişoğlu, 2017). According to the personal characteristics of individuals, individuals in need of special education can basically be classified as individuals with autism spectrum disorders, individuals with physical disabilities, individuals with hearing or visual impairments, and individuals with intellectual disabilities (Eripek, 1996; Ministry of National Education [MoNE], 2018). Individuals with intellectual disabilities are grouped as mild, moderate, severe and most severe. Special education these individuals receive can enable them to live in society and to acquire all skills such as communication and self-care skills. At this point, the courses that students with mild intellectual disabilities take in schools and the special planning of these courses for their needs are important. One of the courses taken in special education schools is visual arts. The visual arts course given in special education schools aims to help individuals gain hand-eye coordination, the ability to work in cooperation, and the ability to express their emotions (MoNE, 2018). It has been observed that visual arts education in individuals with intellectual disabilities contributes to individuals in expressing and recognizing their own emotions, supporting their development in the cognitive field, working together and developing their aesthetic feelings (Erim and Caferoğlu, 2012). For individuals in need of special education, the visual arts course is an important discipline in all three areas of development. However, the program comes to life in the hands of the teacher. For this reason, the teacher's experiences and problems during the implementation phase of the program will provide the program development and field experts with the feedback they need. It is thought that these feedbacks on the appropriateness of the objectives, content, educational situations, evaluation situations in the program and the feedbacks obtained from the program stakeholders such as parents and school administration will support the preparation and implementation of more effective programs. In addition, these feedbacks will also shed light on determining the needs of teachers who give life to the program. For these reasons, the main purpose of this study is to determine the views of teachers who teach visual arts courses in special education schools on the teaching processes and the views of parents and school administration that affect this process. In order to achieve this aim;

1. What are the teachers' views on the achievement dimension of the program?
2. What are the opinions of teachers about the application (educational situations) dimension of the program?
3. What are the opinions of the teachers about the perspectives of the school administration on the lesson?
4. What are the opinions of teachers about the parent support dimension of the program?
5. What are the opinions of teachers about the evaluation dimension of the program?

Method

In this study, case study technique, one of the qualitative research methods, was used. According to Creswell (2007), case study is based on a researcher's in-depth analysis with data collection tools from different sources within a limited period of time. Interview technique was used for data collection. For the interviews, a semi-structured interview form was used, which was prepared in advance and consisted of 5 questions and 1 to 2 alternative questions for each question. For the interview forms, the opinions of 2 different experts were first obtained. The interview form was first piloted with 2 teachers. A total of 17 teachers participated in the study voluntarily. Teachers' seniority years ranged between 7 and 20 years. Twelve of the participants were female and five were male, and their ages ranged between 27 and 46. The participant group consisted of visual arts teachers who are currently teaching the visual arts course or who taught this course previous year, and classroom teachers with a special education teaching certificate. The interviews lasted between 25 and 55 minutes. The data were subjected to content analysis and grouped under themes, categories and codes. Frequency values were given for repetitive codes. In order to ensure credibility and transferability in

the research, the coding was done independently by two different educational science experts with doctoral degrees in educational sciences. In addition, some of the answers given by the teachers were presented as direct quotations to ensure credibility; participants were coded as T1, T2, for participant confidentiality.

Findings

For the first dimension 5 categories were created under the theme of objectives: development, learning, love and rehabilitation, IEP preparation, and professional development. The highest code in the development category under the achievement theme was psychomotor development. Four categories were formed from the interviews with the teachers regarding the educational situations, in other words, the implementation dimension of the program. A total of 12 codes were used under these categories and the one with the highest frequency was the code of disability differences. 16 out of 17 participants almost agreed that having students with different disabilities in the same class makes it difficult to prepare and implement individualized education programme (IEPs). The answers given to the question about school administrators' attitudes towards the visual arts course were collected under 6 different codes in the category of attitude towards the course under the management theme. The highest frequency belongs to the unimportant/empty course code. Under the evaluation theme, 3 questions were asked. Since all of the answers given to these questions were negative, a total of 4 codes were used under the category of negative opinions. The code with the highest frequency value among these codes is the code of problems based on grouping.

Conclusion, Discussion and Recommendations

Regarding the effects of the current achievements of the curriculum on students, they agreed that the visual arts course supports the development of the psychomotor domain. This may be due to the fact that this course includes a lot of elements of the kinesthetics domain such as painting, shaping and cutting. It is also stated that the fact that the visual arts course is oriented towards skills rather than academic knowledge is beneficial for students in terms of relaxation and liking the school and the course. Teachers state that they have difficulties in preparing IEPs and that the main reason for this is the lack of detailed classification of students according to disability groups. Inadequate class time and lack of physical infrastructure come to the forefront in educational situations. Teachers state that parents and school administrators see the course as unimportant one.

Recommendations for Practitioners:

- A more detailed classification of students according to their disabilities will make it easier to achieve the course outcomes.
- Educating the parents of students in need of special education about the scope of special education and the needs of students will facilitate the achievement of the expected results of special education.
- The selection of administrators of special education institutions among teachers who are experts in the field of special education can contribute positively to the climate in special education institutions.

Recommendations for Researchers:

- This study was conducted only with visual arts teachers. Conducting similar studies with other branch teachers and comparing the results may contribute to the solution of problems by determining the general framework of the problems.
- Conducting similar studies using quantitative and mixed design methods can contribute to the determination of the areas of necessity.
- Conducting such studies longitudinally will reveal whether there are changes in teachers' views over time.

Phryg Vadisinde Yer Alan Kaya Anıtlarının Korunması ve Sunumu: Sorunlar ve Öneriler

Sinan ÖZCAN
Anturia Arkeoloji ve Sosyal Çevre Etiği Okulu
sinanozcan6@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-6480-9907

Müge SAVRUM KORTANOĞLU
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
muge.kortanoglu@dpu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-8578-2720

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1240711
Geliş Tarihi: 23.01.2023	Revize Tarihi: 13.11.2023
	Kabul Tarihi: 23.11.2023

Atf Bilgisi

Özcan, S. ve Savrum Kortanoğlu, M. (2023). Phryg vadisinde yer alan kaya anıtlarının korunması ve sunumu: Sorunlar ve öneriler. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(3), 923-942.

ÖZ

Bu çalışmada Phryg Vadisinde yer alan Phryg kaya anıtlarının mevcut durum tespiti yapılarak korunması ve sunumuna ilişkin sorun ve önerilerin belirlenerek gelecek kuşaklara aktarılması hedeflenmiştir. Bu bağlamda Anadolu'nun MÖ 1.bin yıl kültür ve siyasi hayatında yer alan önemli bir toplum olan Phrygler kendine özgü birçok kültürel özelliği içinde barındırmışlardır. Bu topluluk tanrıçalarının doğada yaşadığına inanmış ve onun için doğada bulunan, kolaylıkla işlenebilen ana kayayı kullanmıştır. Bu kayalarda ritüeller gerçekleştirmek amacıyla, anıtsal ya da küçük boyutlarda fasad, altar, niş ve idollerden oluşan kült yapılarını yapmışlardır. Tüm bu değerler ülkemiz için özel kültürel miras öğeleridir. Kültürel mirasın korunması ve yaşatılması hususunda dünya genelinde ve ülkemizde uyulması gereken ilkeler, uluslararası ve ulusal anlamda belirleyici kuralların doğmasına neden olmuştur. Phryg Vadilerinde yer alan Phryg kaya anıtları hakkında bu çalışmada ele alınan koruma ve sunum olgusu ile ilgili, uluslararası ve ulusal ölçekte yapılan çalışmalar ve uygulamalar çalışma içerisinde incelenmiştir. Son olarak Phryg Vadisi'nde yer alan Phryg kaya anıtlarının genel özellikleri verilerek bu anıtların korunması ve sunumuna ilişkin sorunlar ve öneriler belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Phrygia, arkeolojik alan, kaya anıtı, kültürel miras, koruma, sunum.

Conservation and Presentation of Rock Monuments in the Phryg Valley: Issues and Suggestions

ABSTRACT

In this study, it is aimed to determine the current situation of the Phrygian rock monuments in the Phrygian Valley, and to determine the problems and suggestions regarding their preservation and presentation and to transfer them to future generations. In this context, Phrygians, an important society that took part in the cultural and political life of Anatolia in the 1st millennium BC, had many unique cultural features. This community believed that their goddesses lived in nature and used the easily workable bedrock found in nature for it. In order to perform rituals on these rocks, they built cult structures consisting of monumental or small façades, altars, niches and idols. All these values are special cultural heritage items for our country. The principles to be followed around the world and in our country regarding the protection and preservation of cultural heritage have led to the emergence of international and national determinative rules. International and national studies and practices related to the conservation and presentation phenomenon discussed in this study about the Phrygian rock monuments in the Phrygian Valleys were examined in the study. Finally, the general characteristics of the Phrygian rock monuments located in the Phrygian Valley are given, and the problems and suggestions regarding the protection and presentation of these monuments are stated.

Keywords: Phrygia, archaeological site, cultural heritage, protection, presentation.

Giriş

Phrygler, Makedonia ve Thrakia'dan Anadolu'ya MÖ 11. yy dolaylarında göç eden Thrak boylarından biridir. Phrygler, Askania (İznik Gölü) kıyılarından Sangarios (Sakarya) Nehri Vadisi'ne doğru yayılıp, buradan da doğu ile güney yönüne ilerleyerek Anadolu'nun iç kısımlarına kadar yayılmaya devam etmişlerdir. MÖ 11. yy başlarında Ankara-Polatlı civarlarındaki Gordion'a (Yassıhöyük) ulaşmışlardır. Burası Phrygler'in ilerleyen safhalarda başkentleri olacaktır. Ardından MÖ 9. yy'dan MÖ 7. yy'a kadar İç Batı Anadolu'da büyük bir krallık kurmuşlardır (Tüfekçi-Sivas,

2007,s.78). Phryg etki sahası içinde Gordion/Yassıhöyük dışında Alacahöyük, Alishar, Boğazköy, Pazarlı, Kerkenes Dağı, Maşathöyük, Kaman-Kalehöyük, Midas Şehri (Yazılıkaya), Daskyleion ve Dorylaion gibi kentler ile Phryg tümülüslerinde gerçekleştirilen çalışmalar neticesinde, Phryg tarihi, arkeolojisi, kültürel kimliği ve sanatı ile ilgili bilgiler gün yüzüne çıkmaktadır (Sivas, 2012, s.149). Ülkemizin kültür varlıkları yönünden zengin olması, koruma yönünde kararlar ve tedbirler alınmasını zorunlu kılmıştır. 1800'lü yılların ortasında Osmanlı Devleti'nde batılı devletlerin ve araştırmacıların ilk resmî izni kazılarla birlikte 1869 yılında kabul edilen I. Asar-ı Atika Nizamnamesi (Eski Eser Kanunu) ve 1874 yılında kabul edilen II. Asar-ı Attika Nizamnamesi gibi yasalar incelendiğinde öncelikli amacın arkeolojik kazıların devlet denetiminde yapılmasının sağlanması ve eserlerin yurtdışına çıkışının engellenmesi olarak yorumlanabilir (Eres, 2018, s.284). Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda Anadolu'da tarih ve arkeoloji bilincine Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde önem verilmiş, Türk Tarih Kurumu'nun kurulması, çeşitli ülkelere öğrenciler gönderilmesi ve Türk kazılarının başlatılması gibi girişimlerde bulunulmuştur. Arkeolojik varlıkların yanı sıra Orta ve Yakınçağ kültürlerinin temsilcisi anıt yapıların restorasyonu için de ayrıca çaba gösterilmiş, dönemin mimarları bu eserleri belgelemek ve restore etmeye görevlendirilmiştir (Eres, 2018, s.287). Bu çalışma kapsamındaki Phryg Vadisi, 13 Nisan 2015 yılında UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesinde yer alarak (UNESCO World Heritage Centre), arkeolojik kültür varlıklarının yanı sıra doğal oluşumlarıyla "Doğal Sit-Nitelikli Doğal Koruma Alanı" ve "Doğal Sit-Sürdürülebilir Koruma ve Kontrollü Kullanım Alanı" olarak tescillenmiştir (T.C. Resmî Gazete, Sayı 30223). İklimsel değişimlerden dolayı Phryg kaya anıtları tahribata uğramaktadır. Bu doğal oluşumlarda zaman içerisinde çevresel nedenli bozulmaların yanı sıra, insanlar tarafından yapılan müdahalelerle gerçekleşen bozulmalar da gözlemlenmektedir.

Phryg Krallığı'nın Coğrafyası

Günümüzde kaynaklarda belirtilen Phryg kaya anıtlarının neredeyse hepsi, Eskişehir, Afyonkarahisar ve Kütahya il sınırları içerisinde yer almaktadır. Genel hatlarıyla İç Batı Anadolu olarak isimlendirilen bu bölge, İç Anadolu Bölgesi'nin kuzeybatı kısmını çevrelemektedir (İzbirak, 1972, s.14). Bu jeopolitik konumdan dolayı bölge, doğu ile batıyı birleştiren ana yolların geçiş hattı niteliğinde olup İç Anadolu Bölgesi'nin batıya açılan kapısı konumundadır. Bölgenin bu durumu tarih boyunca stratejik önemini korumaktadır. Deniz seviyesinden yaklaşık 1200-1500 metre yükseklikte bulunan arazi, basık, fakat geniş bir yayılım göstermektedir. Bölgenin kuzeyinde Boz Dağ ve Sündiken Dağları, güneyinde Murat Dağı (Dindymos), Emir Dağı ve Şaphane Dağı, doğusunda Sivrihisar Dağları, batısında Türkmen Dağı ve Domaniç Dağı yer almaktadır (Tüfekçi-Sivas, 1997, s.5). Bu çalışmanın alanı, Antik Çağ'da Küçük Phrygia/Phrygia Epiktetos olarak adlandırılan, Kütahya, Eskişehir ve Afyonkarahisar il sınırları içerisinde kalan ve E.C.H. Haspels'in "Dağlık Phrygia" (Haspels, 1971, s.20) ismini verdiği dağlık kesimde yer almaktadır. "Epiktetos", Yunanca kökenli bir sözcüktür ve "ilaveten kazanılmış, ilaveten fethedilmiş" anlamındadır. Strabon, bu terimin MÖ. II. yy'da Pergamon ve Bithynia krallıklarının arasında çıkan savaşların sonucunda oluştuğunu belirtmektedir (Strabon, 1987, s.65) Türkan, bu durumu doktora çalışmasında şöyle ele almaktadır: "Helenistik dönemde, Pergamon kralı Eumenes II ile Bithynia kralı I. Prusias arasındaki mücadele sırasında (MÖ. 184-183), I Prusias'ın topraklarını genişletmesi üzerine, Roma devreye girerek toprakları Pergamon'a bırakmış ve Pergamon hiç savaşmadan bu toprakların sahibi olmuştur. Kısacası, Epiktetos bölgesi politik bir sürecin sonucu olarak ortaya çıkmıştır" (Türkan 2019, s.32).Bu alanın merkezinde Türkmen Dağı sırası bulunur. Doğusunda Seyitgazi (Nicoleia) ilçesi, batısında Sabuncupınar/Fındık Vadisi, güney ucunda Köhnüş Vadisi, kuzeyinde ise Gökçekısıık mevki yer almaktadır (Tüfekçi-Sivas, 1997, s.4). Bu bağlamda incelenen anıtlar; Türkmen Dağı güneyindeki Midas ve Kümbet vadilerindeki anıtlar, Eskişehir, Afyonkarahisar ve Kütahya il sınırlarının keşiştiği Köhnüş ve Karababa vadilerindeki anıtlar şeklinde coğrafi olarak sıralanmaktadır.

Fotoğraf 1. Phryg Krallığı Sınırları Kaynak: Tüfekçi Sivas, T. (2012). Frig Vadileri Kutsal Yazılıkaya-Midas Kenti (Ed.). T. Tüfekçi-Sivas ve H. Sivas, Frigler. Midas'ın Ülkesinde, Anıtların Gölgesinde içinde (ss.112-162), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Phryg Vadisi'nde Yer Alan Kaya Anıtları

Phrygia'da gerçekleştirilen çalışmaların tarihçesi iki döneme ayrılabilir. İlk dönem, 16. yy'dan başlayarak 20. yy'ın ilk yarısına kadar gelen çalışmalardır. 18. yy'da yapılan araştırmalar, daha sonraki dönemlerde yapılacak olan bilimsel çalışmalara da zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla bölgede gerçekleştirilen araştırmalar tarihçesinde son bölümü 1950'lardan sonraki araştırmalar oluşturmaktadır. Bu araştırmalarda Phryg kaya anıtlarının lokasyon bilgileri, gravürleri, belgelemeleri ve tanımlamaları yapılarak bilim dünyasına tanıtılmıştır.

Fotoğraf 2. Phryg Vadisi'ndeki Yerleşimler (Kaynak: Bora Bilgin Arşivi. (2021). *Phryg Vadisi'ndeki Yerleşimler*. <http://phrygianmonuments.com/> adresinden 15.06.2020 tarihinde erişilmiştir.)

Phryg Vadisi olarak adlandırdığımız bölge, Kütahya, Eskişehir ve Afyonkarahisar illerinde yer alan Phryg kültür bölgelerini yansıtmaktadır. Bu bölgede yer alan Phryg kaya anıtları; fasadlar, altırlar ve nişlerden oluşmaktadır. Fasadlar, kendilerine özgü mimari karakteriyle Phryg kaya mimarlığının en özgün ve en etkileyici anıt grubunu oluşturmaktadır (Tüfekçi-Sivas, 1997, s.32). Bu anıtlar, Phryg sitadellerinden tanınan beşik çatılı Phryg megaronlarının kayaya oyulmuş ön cephesini temsil etmektedirler.

Tablo 1

Çalışmada Yer Alan Kaya Anıtlarının Modern Şehir Merkezlerine Göre Dağılımı

Eskişehir Anıtları	Afyonkarahisar Anıtları	Kütahya Anıtları
Areyastis Anıtı	Aslantaş Anıtı	Deliklitaş Anıtı
Berberini Anıtı	Değirmen Anıtı	Fındık Asar Kaya Anıtı
Bahşayış Anıtı	Büyük Kapı Kaya Anıtı	
Bitmemiş Anıt	Döğer Asar Kaya Anıtı	
Gökçeğüney Anıtı	Demirli Anıtı	
Keskaya-I Anıtı	Küçük Kapı Kaya Anıtı	

Keskaya-II Anıtı	Kumcaboğaz Anıtı
Kilise Mevki Anıtı	Maltaş Anıtı
Midas/Yazılıkaya Anıtı	
Midas I No.lu Anıt	
Midas II No.lu Anıt	
Midas Şehri Sümbüllü Anıt	

Phryg kaya anıtları içerisindeki en önemli grup olan anıt/fasadların Kütahya-Eskişehir-Afyonkarahisar sahasında toplam sayısı 23'tür. Kaya anıtı kapsamında giren ve Bolu'da yer alan Germanos Anıtı, çalışmanın coğrafi sınırlarında yer almadığından incelenmemiştir (Erdoğan, 2015, s.75; Haspels, 1971, s.103; Tamsü-Polat, 2010, s.204; Tüfekçi-Sivas, 1997, s.8).

Tablo 2
Altarların Modern Şehir Merkezlerine Göre Dağılımı

Altar İli	Altar Sayısı
Kütahya	42
Eskişehir	41
Afyonkarahisar	10
Toplam	93

Altarlar ise fasadlardan sonra Phryg kaya mimarlığının diğer özgün anıt grubudur. İlk kez 19. yy'da W.M. Ramsay tarafından incelenmiş olup arkeolojide yaygın şekilde "kaya tahtı" ya da "basamaklı altar" veya "basamaklı anıtlar" olarak tanınmaktadır (Işık, 1995, s.56; Körte, 1898, s.118; Ramsay, 1884, s.8; Tüfekçi-Sivas, 1997, s.119). Fasadlar ile yoğunlukla ıssız ve ormanlık bölgelerde görülen bu altarlar, Phryg vadilerini çevreleyen yerleşimlerin girişlerinde veya yakın çevrelerinde konumlanmaktadır (Tüfekçi-Sivas, 2012, s.224). Bölgede Phryg kaya anıtları ile ilgili kapsamlı çalışmaları bulunan Tüfekçi-Sivas, altarların tapınım işlevini "tanrıçaya kurban kesilen, dua edilen yer" olarak belirtmektedir (Tüfekçi-Sivas, 2012, s.224). Tüfekçi-Sivas, altarlarda iki ana eleman olan basamak ve anıtsal idollerden esinlenerek altarları "taht" ya da "basamaklı altar" olarak adlandırmak yerine, "basamaklı idollü altar" terimini kullanmaktadır (Tüfekçi-Sivas, 1999, s.9). Naumann, anıtların tümünü "basamaklı anıtlar" olarak değerlendirmiştir (Naumann 1983, s.56). Roller'in "merdiven sunaklar" (Roller, 2004, s.110) olarak isimlendirdiği altarlar, Tamsü-Polat tarafından "kaya altarları", Berndt-Ersöz tarafından, "basamaklı anıtlar" olarak değerlendirilmektedir (Tamsü-Polat, 2010, s.206).

Fotoğraf 3. Midas Şehri 10 Numaralı Altar

Tablo 3
Nişlerin Modern Şehir Merkezlerine Göre Dağılımı

Niş İli	Niş Sayısı
Kütahya	6
Eskişehir	4
Afyonkarahisar	4
Toplam	14

Nişler ise Phryg kaya mimarlığının diğer özgün anıt grubudur. Nişler de fasad ve basamaklı altarlara gibi Phrygia Bölgesi'nde, "Dağlık Phrygia" ya da "*Phryg Vadileri*" olarak bilinen bölgede karşımıza çıkmaktadır. Tüfekçi-Sivas tarafından 1995-2006 yılları arasında gerçekleştirilen çalışmalarla, altı tane Kütahya, dört tane Eskişehir ve dört tane de Afyonkarahisar olmak üzere toplam 14 tane olduğu belirtilmiştir (Tüfekçi-Sivas, 1999, s.17). Tüfekçi-Sivas tarafından, niş-fasad-altar üçlüsünün aralarındaki farklılığın sadece mimari elemanlarda olduğu aktarılmaktadır (Tüfekçi-Sivas, 1999, s.174). Kullanım alanı olarak niş terimi, Berndt-Ersöz'e göre fasadların içinde mimari öge ve fasadlardan ayrı "tekil anıtlar" olarak değerlendirilmekte fakat aynı isimle anılmaktadırlar (Berndt-Ersöz, 2006, s.21). Aşağıda Kütahya, Eskişehir ve Afyonkarahisar illerinde yer alan anıtlar hakkında bilgiler verilmiştir.

Kütahya ilinde yer alan anıtlar, Dağlık Phrygia Bölgesi'nin günümüzde Kütahya ili sınırları içerisinde kalan kısımları, daha ziyade Kütahya/Merkez ilçenin güneydoğusunda, Türkmen Dağı'nın kuzey/kuzeybatısında kalan alana rastlar (Kortanoğlu, 2012, s.289). Bu ilde anıtsal fasad kapsamında Deliktaş ve Fındık Asar Kaya Anıtı yer almaktadır. Tüfekçi-Sivas'ın tipolojisine göre fasadlar anıtsal ve küçük boyutlu olarak iki gruptadır (Tüfekçi-Sivas, 1997, s.100). Fındık Asar Kaya Anıtı, bu tipolojiye göre küçük boyutlu fasad kapsamına girmektedir. Altarlar ve nişler, Kütahya merkezinde yer alan Fındık köyü içerisinde konumlanmaktadır. Deliktaş Anıtı, Tavşanlı ilçesinin 12 km. batısında yer almaktadır. 1836 yılında W.J. Hamilton tarafından bulunarak ilk çizimi yapılmış olup (Hamilton, 1842, s.97) ardından G. Perrot ve ekibi tarafından plan ve kesit çizimleri 1851 yılında yapılmıştır (Perrot, Guillaume ve Delbet, 1872, s.104). Fındık Asar Kaya Anıtı ise Kütahya Merkez Fındık köyü içerisinde yer almaktadır. Bu yerleşim yeri dağlık iskân tarzında olup dar bir vadide kurulmuştur. İlk olarak 1901-1904 yılları arasında bölgede araştırma yapan E. Bradenburg tarafından değerlendirilerek fotoğraflanmıştır (Bradenburg, 1906, s.127). Fındık köyünde konumlanan 1 Numaralı Altar, Kütahya Merkez Fındık köyü içerisinde yer almaktadır. 1996 yılında Tüfekçi-Sivas ve ekibi tarafından saptanmıştır. Tek idollü, beş basamaklı olan bu yapının altarı önünde sekili bir platform vardır (Tüfekçi-Sivas, 1997, s.133). Aynı bölgede bulunan 3 Numaralı Altar ise yine 1996 yılında Tüfekçi-Sivas ve ekibi tarafından saptanmıştır. Çift idollü, üç basamaklı olan bu altarda çizgiler çok yakın olmamakla birlikte basamaklarla yükselişi güzel idealize eden bir örnektir (Tüfekçi-Sivas, 1997, s.134). Fındık köyü içerisinde bulunan diğer bir grup ise nişlerdir. Fındık 3 Numaralı Niş, ilk olarak 1971 yılında Haspels tarafından saptanmıştır (Haspels, 1971, s.91). Yüksekliği 1.06 m. genişliği 1.10 m. ve derinliği 30 cm.'dir (Tüfekçi-Sivas, 1997, s.138). Kalın bir çerçeve ile çevrili basit dikdörtgen şekillidir.

Eskişehir ilinde yer alan anıtlar, Dağlık Phrygia Bölgesi'nin günümüzde Eskişehir ili sınırları içerisinde kalan bölümünde konumlandırılmış kaya anıtları Türkmen Dağı'nın kuzey, doğu ve güneydoğusunda yer almaktadırlar. Bu ilde anıtsal fasad kapsamında Areyastis, Yazılıkaya/Midas, Bitmemiş Anıt, Bahşayış, Kilise Mevkii, Keskaya, Gökçeğüney, Kümbet Berberini, Midas Şehri Sümbüllü Anıt, Midas 1 numaralı ve 2 numaralı anıtlar bulunmaktadır. Tüfekçi-Sivas'ın anıtsal ve küçük boyutlu fasad olarak iki gruba ayırdığı tipolojiye göre (Tüfekçi-Sivas, 1997, s.100) Kilise Mevkii, Keskaya, Gökçeğüney, Kümbet Berberini, Midas Şehri Sümbüllü Anıt, Midas 1 numaralı ve 2 numaralı anıtlar küçük boyutlu fasad kapsamına girmektedir. Altarlar ve nişler ise yoğun olarak Midas Şehri/Yazılıkaya üzerinde konumlanmaktadır. Yalnızca Tekören ve Dümrek altarlara Midas Şehri dışında yer almaktadır. Eskişehir ilinde anıt, altar ve niş grubundan başka Eskişehir Seyitgazi'de yer alan bir adet idol ve yazıtlı stel son dönemlerde yapılan yüzey araştırmalarında tespit edilerek bilim dünyasına kazandırılmıştır (Polat, 2019, s.147; Tamsü-Polat, Polat ve Lubotsky, 2020, s.63). Areyastis Anıtı, Eskişehir ili, Yazılıkaya köyünün yaklaşık iki km. kuzeyinde yüksek kayalardan birinin üzerindedir. Güneyinde ise Midas Şehri yer almaktadır. İlk olarak 1826 yılında Laborde tarafından (Laborde, 1838, s.70) tespit edilip, Texier tarafından belgeleme çalışmaları yapılmıştır (Texier, 1839, s.157). Beşik çatılı olup, kaya oluşumundaki doğal eğimden yararlanılarak önce fasadın işleneceği yüzey düzleştirilip doğal bir çerçeve oluşturulmuştur. Bu anıt günümüze kadar en sağlam şekilde gelen örnektir. Zaman içerisinde çerçeveler üzerinde kabartma, bezemeler ve yazıtta aşınmalar meydana gelmiştir (Tüfekçi-Sivas, 1997, s.40). Yazılıkaya/Midas Anıtı, Midas Şehri platosunun kuzeydoğu eteğinde, öne doğru çıkıntı yapan kaya kütleleri üzerinde yer almaktadır. İlk olarak 1800 yılında W. Leake ve ekibi tarafından incelenmiştir (Leake, 1824, s.22). 1834 yılında Texier anıtı inceleyip gravürünü yapmıştır (Texier, 1839, s.156). Çatı kısmının sol üst tarafında düzleştirilmiş ana kaya üzerinde Paleo-

Phrygçe yazıtta geçen “Midai” kelimesinden dolayı anıta bu isim verilmiştir (Tüfekçi-Sivas, 1997, s.42). Yöre halkı ise üzerindeki yazıtlardan dolayı buraya Yazılıkaya demiştir. Günümüzde her iki isim de kullanılmaktadır (Bittel, 1942, s.74). Areyastis Anıtında olduğu gibi kaya oluşumundaki eğimin avantajından faydalanılarak önce anıtın işleneceği yüzey düzleştirilmiştir. Böylece anıtın üst ve sol yan konturunu takip eden doğal bir çerçeve elde edilmiştir. Alınlığın yanı sıra kayalık zeminde biriken yağmur ve kar suları nedeniyle anıtın alt kısmı ciddi şekilde tahrip olmuştur. Burası kayadaki tuzlanmaya bağlı olarak her geçen yıl biraz daha aşınmaktadır. (Tüfekçi-Sivas, 1997, s.43). Bitmemiş Anıt, Midas Şehri platosunun batı eteklerinde yer almaktadır. Midas anıtının yaklaşık 200 m. güney batısındadır. İlk olarak 1826 yılında Laborde tarafından değişik açılardan resimleri yapılmıştır (Laborde, 1838, s.76). Araştırmacılar anıtı oluşturan mimari elemanların boyutlarındaki orantısızlığı göerek buraya Bitmemiş Anıt demişlerdir (Gabriel, 1965, s.73; Haspels, 1971, s.77). Bu anıtta, Areyastis ve Midas Anıtı’nda olduğu gibi doğal eğimden faydalanılmıştır. Sağ yanda ana kaya boyunca devam eden derin yarıktan anıtın içine yağmur ve kar suları girerek friz ve çevresindeki bezemeleri aşındırmıştır. (Tüfekçi-Sivas, 1997, s.55). Bahşayış Anıtı, Gökbağçe köyünün 1 km. güneybatısında kayalık yamaçta yer almaktadır. İlk olarak 1837 yılında J. Steuart tarafından belgelenmiştir (Steuart, 1842, s.8). Anıtın yakın çevresinde 1995-1996 yıllarında Tüfekçi-Sivas ve ekibi tarafından yapılan detaylı incelemelerde, alan genelinde yağmur sularının ortaya çıkardığı bazı kalıntılar, kaya kütleleri ve basamaklar ile mimari bir kompleksin olduğunu düşünülmektedir (Tüfekçi-Sivas, 1997, s.58). Kilise Mevkii Anıtı, Eskişehir’in 25 km. güneybatısındaki Yeni Sofça köyünün batısındaki kayalık tepede yer almaktadır. A. Körte tarafından 1894-95 yıllarında yapılan araştırmalar neticesinde saptanmıştır (Körte, 1898, s.113). Tahrip olan anıtın kayaç yapısı yumuşak olduğu için işlenmiş yüzeyler zamanlar kopmuştur ve bazı noktalarda defineciler tarafından açılan oyuklar göze çarpmaktadır (Tüfekçi-Sivas, 1997, s.89). Keskaya Anıtı, Eskişehir’in 17 km. güneybatısındaki Karaalan köyü civarındadır. İlk 1931 yılında Cox ve Cameron ‘un epigrafik araştırmaları sonucunda belgelenen bu anıtın yüzeyi çok aşınmıştır (Cox ve Cameron, 1937, s.143). Anıtın sadece mimari elemanlarının dış konturları belli olmaktadır. Ayrıca bazı noktalarda defineciler tarafından açılan oyuklar görünmektedir. Gökçeğüney Anıtı, Yazılıkaya köy yolunun batısında Nızıllı Tepe olarak adlandırılan kayalık tepenin batı yamacında yer almaktadır. A. Gabriel ve E. Haspels’in incelemeleri sonrasında tanımlanmıştır (Gabriel, 1952, s.18; Haspels, 1971, s.84). Kümbet Berberini Anıtı, Eskişehir’in 82 km. güneyindeki Kümbet köyünün Phryg Kalesi olan Asar Kale yakınında yer almaktadır. 1901 yılında E. Brandenburg tarafından tespit edilmiştir (Brandenburg, 1906, s.694). Midas Şehri Sümbüllü Anıt, Yazılıkaya/Midas Şehri platosunun doğu eteğinde yer almaktadır. İlk kez 1894-95 yıllarında A. Körte tarafından saptanmış olup Haspels tarafından anıtın akroteri sümbüle benzetildiği için bu fasada Sümbüllü Anıt ismini vermiştir (Haspels, 1971, s.80; Körte, 1898, s.87). Midas Şehri 1 Numaralı Anıt, Yazılıkaya/Midas Şehri platosunun doğusunda Sümbüllü Anıt’ın 100 metre güneyindedir. Anıtın işlendiği kaya kütlesi 7 m. yüksekliğinde olup dikdörtgen cephe duvarının büyük bir bölümü iki kademe olarak çerçevelenmiştir. Cephe duvarının sağ kısmı ve alt tarafı tahrip olmuştur. Midas Şehri 2 Numaralı Anıt, Bitmemiş Anıt ile aynı kaya kütlesi üzerindedir. Anıt, öne doğru çıkıntı yapan kayanın kesilerek düzlenen yan yüzüne işlenmiştir. Yüzeyinde yoğun miktarda aşınma görünmektedir (Tüfekçi-Sivas, 1997, s.103). Midas Şehri/Yazılıkaya’da yer alan altınlar, basamaklı anıtlar olarak da değerlendirilmektedir (Tamsü-Polat, 2010, s.206). Burada yer alan altınlar, Phryg kaya mimarlığının özgün anıt gruplarını oluşturan fasad, niş ve kaya mezarları ile bir aradadır. Her anıt grubunun anıtsal örneklerine sahip olan bu yerleşme, kült yapılarıyla donatılmış bölgenin dinsel metropolü görünümündedir. Midas Şehri dışında yer alan Tekören Altarı, Eskişehir ili, Sivrihisar ilçesi, Tekören köyünün yaklaşık 150 m. kuzeydoğusundaki kayalık alanda yer alan basamaklı altardır. Altarın stilize edilmiş bir idolü ve üç basamağı vardır. Üst kısım kısmen aşınmıştır. İdol 40 cm. yüksekliğinde olup iki yanında kolçak şeklinde çıkıntılar bulunmaktadır. Dümrek Altarları, Eskişehir’in Mihaliççik ilçesine bağlı Dümrek köyünün 1 km. doğusunda Kalebaşı mevkiinde yer almaktadır. Bu alanda toplamda 12 adet altar yer almaktadır (Berndt-Ersöz, 2006, s.21; Tamsü-Polat, 2010, s.205; Tüfekçi-Sivas, 1999, s.6). Bu altınların sadece bir tanesinde stilize idol bulunmayıp diğerlerinde bulunmaktadır (Berndt-Ersöz, 2006, s.21; Tamsü-Polat, 2010, s.205; Tüfekçi-Sivas, 1999, s.6). Midas Şehri 1 Numaralı Niş, Yazılıkaya/Midas şehrinde Bitmemiş Anıt’ın 80 m. güneyinde yer almaktadır. İlk olarak Tüfekçi-Sivas ve ekibi tarafından 1995 yılında saptanmıştır (Tüfekçi-Sivas, 1997, s.136). 1.55 m. yüksekliğe 1.45 m. genişliğe ve 20 cm. derinliğe sahip olan nişin üst kısmı kavilidir. Arka duvarında Tüfekçi-Sivas’ın aktarımına göre 35 cm. x 20 cm. x 10 cm. boyutlarında, içerisine büyük olasılıkla tanrıça idolü yerleştirilen dikdörtgen yuva bulunmaktadır (Tüfekçi-Sivas, 1997, s.136).

Afyonkarahisar ilinde yer alan anıtlar, Dağlık Phrygia Bölgesi'nin günümüzde Afyonkarahisar ili sınırları içerisinde, Türkmen Dağı'nın güneyi ve Afyonkarahisar ilinin kuzeyinde kalan ve yoğunlukla İhsaniye ilçesi topraklarını kapsar. Bu ilde anıtsal fasad kapsamında Değirmen Anıtı, Maltaş, Burmeç, Aslankaya, Kumcaboğaz Kapıkaya, Demirli, Büyük Kapıkaya, Küçük Kapıkaya, Döğer Asar Kaya Anıtları yer almaktadır. Bu anıtlardan Değirmen Anıtı, çalışma genelinde verilen anıtların aksine günümüze kadar ulaşmamıştır. Sebebi ise burada yapılan karayolunun altında kalıp tamamen tahrip olmasıdır (Tüfekçi-Sivas, 1997, s.64). İlk olarak 1950 yılında Haspels tarafından saptanmıştır. Ardından burada definciler tarafından tahribat yapıldıktan sonra dönemin Eski Eserler Müdürlüğü kurtarma kazısı yaparak anıtı tam olarak açığa çıkarmıştır. Bunun ardından Haspels tekrar buraya gelerek anıt ile ilgili belgeleme çalışmaları yapmıştır (Haspels, 1971, s.87). Daha sonra bölgede araştırmalara devam eden Tüfekçi-Sivas ve ekibi, anıta dair en küçük bir ize rastlamamıştır (Tüfekçi-Sivas, 1997, s.64). Altarlar ve nişler ise yoğun olarak Köhnüş Vadisi'nde konumlanmaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi Tüfekçi-Sivas'ın tipolojisine göre fasadlar anıtsal ve küçük boyutlu olarak iki grupta ele alınmaktadır (Tüfekçi-Sivas, 1997, s.105). Kumcaboğaz Kapıkaya, Demirli, Büyük Kapıkaya, Küçük Kapıkaya, Döğer Asar Kaya Anıtları küçük boyutlu fasad kapsamına girmektedir. Maltaş Anıtı, Afyonkarahisar ili, İhsaniye ilçe sınırlarında, Köhnüş Vadisi'nin güneybatısında yer almaktadır. İlk olarak Ramsay tarafından 1881 yılında bazı kısımları toprak altında tespit edilmiştir (Ramsay, 1884, s.26). Kültür Varlıkları Müzeler Genel Müdürlüğü izniyle, Afyonkarahisar Müze Müdürlüğü başkanlığında 2021 yılı Temmuz ayında bu alanda kurtarma kazıları yapılmıştır. Burmeç Anıtı, Afyonkarahisar ili, İhsaniye ilçe sınırlarında Bayramaliler köyünün iki km. kuzeyinde yer almaktadır. İlk olarak 1884 yılında Ramsay tarafından tespit edilmiş olup, Haspels tarafından Burmeç Çeşmesi'ne yakınlığı nedeniyle anıta bu ismi vermiştir (Haspels, 1971, s.89; Ramsay, 1888, s.372;). Aslankaya Anıtı, Afyonkarahisar ili, İhsaniye ilçe sınırlarında Döğer beldesinin Döğer-Üçlerkayası köy yolunun hemen batısındaki kayalıklarda yer almaktadır. İlk olarak 1884 yılında Ramsay tarafından bulunarak detaylı olarak incelenmiştir (Ramsay, 1884, s.1). Üzerindeki büyük aslan kabartmaları nedeniyle Aslankaya Anıtı olarak literatüre geçmiştir. Sivri tepesi bir miğfer gibi, aşağı doğru da dik şekilde kesilerek işlenen kaya, karşıdan ve yandan bakıldığında tıpkı Bahşayış Anıtı gibi üç boyutlu bir izlenim vermektedir. Yüzlere işlenen aslan kabartmaları ile bu üç boyutlu etki daha da güçlendirilmiştir (Tüfekçi-Sivas, 1997, s.77). Burada herhangi bir koruma önlemi alınmadığı için doğal nedenler karşısında anıt her geçen gün biraz daha aşınarak özelliklerini kaybetmektedir. Ayrıca bazı noktalarda definciler tarafından açılan oyuklar görülmektedir. Kumcaboğaz Kapı Kaya Anıtı, Afyonkarahisar ili, İhsaniye ilçe sınırlarında Kayıhan beldesi Köhnüş Vadisi'nde düz bir arazide konumlanan kaya kütlesi üzerinde yer alır. İlk olarak 1883 yılında Ramsay ve Sterrett tarafından tespit edilir. Ardından 1887 yılında inceleme için tekrar geldiklerinde anıtın yerini bulamazlar (Ramsay, 1888, s.377). İkinci kez 1946 yılında Haspels, Maltaş Anıtı gibi toprak altında kalan Kapı Kaya Anıtını tespit eder ve dolguyu kaldırır (Haspels, 1971, s.89). Bu anıt, üç boyutlu beşik çatısı, dikdörtgen niş içerisindeki ana tanrıça kabartması ve yan duvarları ile Antik Yunan Naiskoslarını andırmaktadır. Yüzeyi çok aşınan anıtın alınlığı, niş çerçeveleri ve tanrıça kabartması kırılarak tahrip olmuştur. Demirli Anıtı, Afyonkarahisar ili, İhsaniye ilçe sınırlarında Demirli Köyü'nün 500 m. güneyinde sivri bir kaya üzerinde yer almaktadır. İlk olarak 1995 yılında Tüfekçi-Sivas ve ekibi tarafından yüzey araştırması esnasında bulunmuştur. Anıtın yüzeyi aşınmış olup sadece konturlar bellidir. Saçakları dışa taşkın olmayıp, Döğer Asarkaya Anıtı'ndaki gibi yapının yan duvarlarına oturmaktadır (Tüfekçi-Sivas, 1997, s.108). Büyük Kapı Kaya Anıtı, Afyonkarahisar ili, İhsaniye ilçe sınırlarında Üçlerkayası köyünde, Aslankaya Anıtı'nın 1.5 km. güneydoğusunda yer almaktadır. Haspels'in aktarımına göre ilk olarak 1897 yılında J. G. C. Anderson tarafından tespit edilmiştir (Haspels, 1971, s.15). Üzerindeki bezemeler nedeniyle Halılı Kaya olarak bilinmektedir. Anıtın yüzeyi muhtemelen doğal nedenlerden dolayı çok aşınmıştır. Tüf kütlesinin batı yüzünde yer alan nişin içerisinde tıpkı Aslankaya, Kumcaboğaz Kapı Kaya ve Küçük Kapı Kaya anıtlarında olduğu gibi ana tanrıça kabartması yer almaktadır (Tüfekçi-Sivas, 1997, s.110). Ayrıca bazı noktalarda definciler tarafından açılan oyuklar görülmektedir. Küçük Kapı Kaya Anıtı, Afyonkarahisar ili, İhsaniye ilçe sınırlarında Döğer beldesinin 27 km. güneydoğusundadır. İlk olarak 1896 yılında Von Reber tarafından belgelenmiştir (Von Reber, 1897, s.585). Anıt üzerinde sol alt kısımda geç dönemlerde yapıldığı düşünülen haç motifleri vardır. Ayrıca bazı noktalarda definciler tarafından açılan dinamit oyukları görülmektedir. Tüf kütlesinin arka yüzünde yer alan nişin içerisinde tıpkı Aslankaya, Kumcaboğaz Kapı Kaya ve Büyük Kapı Kaya anıtlarında olduğu gibi ana tanrıça kabartması yer almaktadır (Tüfekçi-Sivas, 1997, s.114). Döğer Asar Kaya Anıtı, Afyonkarahisar ili, İhsaniye ilçe sınırlarında Döğer

beldesinin 5 km. kuzeydoğusunda yer almaktadır. Yüksek bir kaya platosu üzerinde bir kale ve güney eteğinde geniş bir çevreye yayılmış vaziyette irili ufaklı kaya kütleleri bulunmaktadır. Haspels'in aktarımına göre ilk olarak 1897 yılında J. G. C. Anderson tarafından tespit edilmiştir (Haspels, 1971, s.65). Köhnüş Altarı, Afyonkarahisar ili, İhsaniye ilçe sınırlarında Köhnüş Vadisi'nde Boncuk illeri kayalığında yer almaktadır. Aynı lokasyonda iki adet altar vardır. Bunlardan ilki tek idollü, üç basamaklı olup iki yanında hayvan gövdesini andıran silindirik kabartmalardan oluşmaktadır. 1996 yılında Tüfekçi-Sivas ve ekibi tarafından belgelenmiştir (Tüfekçi-Sivas, 1997, s.131). İkinci altar ise tek idollü tek basamaklıdır. İdolün her iki yanında bir kaide üzerinde iki aslan vardır. Yüksek kabartma olarak işlenen aslanların baş kısımları kırıktır. Bu altar Dağlık Phrygia Bölgesi'nde Aslankaya Anıtı'ndan sonra, aslanlarla birlikte ana tanrıçanın betimlendiği tek örnek olması açısından önemlidir. Menekşe Kayalığı Altarları, Afyonkarahisar ili, İhsaniye ilçe sınırlarında Demirli köyünün 500 m. güneyindeki Menekşe Kayalığı'nın doğusunda yer almaktadır. Burada toplamda dört adet altar bulunmaktadır. Altarların tamamı kayalığın doğu yamacındadır. Üç tanesi yan yana gruplandırılmış ve kayalığın doğu yönüne bakmaktadır. Dördüncü altar ise güneye bakmaktadır. Bu altarlara 1995 yılında Tüfekçi-Sivas ve ekibi tarafından belgelenmiştir. Altarların hemen sağında bazı diğer altarlarda görüldüğü gibi libasyon çukuru bulunmaktadır (Tamsü-Polat, 2010, s.206; Tüfekçi-Sivas, 1997, s.132). Köhnüş 2 Numaralı Niş, Afyonkarahisar ili, İhsaniye ilçe sınırlarında Köhnüş Vadisi'nde Akkuşyuvası Kayalıkları'nda yer almaktadır. 70 cm. yüksekliğinde, 65 cm. genişliğinde, 20 cm. derinliğinde olan niş, üst kısma daralıp dörtgen bir görüntü vermektedir. İlk olarak Haspels tarafından 1971 yılında saptanmıştır (Haspels, 1971, s.91). Eskişehir yöresi Midas Şehri 1 ve 2 numaralı nişlerde olduğu gibi muhtemelen bu nişe de tanrıça idolu yerleştirilmiştir (Tüfekçi-Sivas, 1997, s.137).

Yöntem

Bu çalışmanın yöntemini, alan araştırması ve literatür taraması oluşturmuştur. Çalışmada anket, mülakat, odak grup çalışması, deney teknikleri kullanılmadığı ve insanlar veya hayvanlar üzerinde klinik araştırma yapılmadığı için etik kurul kararı alınmamıştır. Alan araştırması, 2020 ve 2021 yıllarında periyodik olarak gerçekleştirilmiştir. Alan araştırmaları bölümünde çalışma sınırında yer alan kaya anıtlarının profesyonel fotoğraf ve drone çekimleri için ilgili şehirlerin İl Kültür ve Turizm Müdürlüklerinden izinler alınmıştır. Alan araştırmaları Kütahya ili sınırları içerisinde, Kütahya/Merkez ilçenin güneydoğusunda, Türkmen Dağı'nın kuzey/kuzeybatısında kalan alanda; Eskişehir ili sınırları içerisinde, Türkmen Dağı'nın kuzey, doğu ve güneydoğusunda yer almaktadırlar. Bu ilde Seyitgazi ve Han ilçeleri sınırlarında; Afyonkarahisar'da ise şehrin kuzeyinde kalan ve yoğunlukla İhsaniye ilçesi topraklarını kapsayan bölgelerde çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Phryg Kaya Anıtlarının ve çevresinin mevsimsel döngülerde çevresel faktörleri göz önünde bulundurularak "Bulgular" ve "Sunuma Yönelik Öneriler" ele alınmıştır.

Bulgular

Kütahya, Eskişehir ve Afyonkarahisar illerini kapsayan Phryg Vadisi'ndeki kaya anıtlarının yok olmasını engellemek ve bu değerlerin gelecek kuşaklara aktarımını sağlamak amacıyla yapılması gerekenler; anıtlar ve çevreleri için ivedilikle önleyici tedbirlerin alınması, her bir anıtın özelliğine uygun müdahaleler yapılması, kültürel miras bilincinin oluşturulması, sürekli izleme yapılarak kayıp oranlarının yavaşlatılmasıdır. Kütahya, Eskişehir ve Afyonkarahisar illerinde incelenen anıtlarda tespit edilen sorunlar üç ana çerçevede incelenmiştir. İlk olarak fiziksel ve çevresel faktörler içerisinde mantar, yosun ve likenler ile otsu bitkiler ve bitki köklerinin zaman içerisinde oluşturduğu tahribat göze çarpmaktadır. İkinci olarak definecilik gibi geri dönülmez kayıplara yol açan insan kaynaklı etkenler incelenmiştir. Son olarak da güvenlik, turizm ve ulaşım ile ilgili problemler ele alınmıştır. Yapılan incelemelerde çalışma kapsamındaki bölgede yer alan anıtların birçoğunda bozulma ve tahribata yol açan etkenlerin başında otsu bitkiler ve bitki kökleri olduğu anlaşılmıştır. Anıtlar üzerinde bulunan yarık ve çatlaklara ulaşan tohumlar gün geçtikçe büyümektedir. Bundan dolayı kaya blokları üzerindeki yarık ve çatlaklar kayayı birbirinden daha çok ayırmakta ve zamanla parçalamaktadır. Midas Şehri Sümbüllü Anıt, Bitmemiş Anıt, Kümbet Berberini Anıtı, Maltaş Anıtı, Köhnüş Altarı, Menekşe Kayalığı Altarı, Fındık Altarları ve Küçük Kapı Kaya Anıtı üzerinde bu durum görülmektedir. Bu oluşumlar, zaman içerisinde anıtların taş yüzeyinde bozulmalara ve çatlakların artmasına neden olabilmektedir. Anıtların

ön ve yan cephelerinde bitkiler çatlaklara girerek büyümüş, bu nedenle de çatlaklar genişlemiştir. İnsan kaynaklı etkenler incelendiğinde en öncelikli faktör defnecilik faaliyetleridir. Bu faaliyetler kültür varlıklarına büyük ölçüde zarar vermektedir. Verilecek cezai işlemlerin yanı sıra eğitimler ve bilgilendirme çalışmaları ile sadece bu bölgenin değil ülke genelinde en önemli problemlerin başında gelen defnecilik tahribatlarının önüne geçilmesi gerekmektedir.

Fiziksel ve Çevresel Sorunlar

Kütahya, Eskişehir ve Afyonkarahisar illerinde incelenen anıtlarda; Polat'ın 2008 yılında yapmış olduğu değerlendirmeler de göz önünde bulundurularak “fiziksel, biyolojik, kimyasal bozulmaların yanı sıra, insanlar tarafından yapılan müdahalelerle gerçekleşen bozulmalar” gözlemlenmektedir (Polat, 2008, s.425). Uzun yıllar boyunca toprak üzerinde hiçbir koruma önlemi alınmadan her türlü dış etkiye açık şekilde duran bu anıtlar, doğanın farklı etkileri karşısında birtakım bozulmalara uğramaktadır. Kütahya, Eskişehir ve Afyonkarahisar illerinin yer aldığı İç Batı Anadolu Bölgesi'nin iklim özellikleri kapsamında, kış aylarının çok soğuk, yaz aylarının çok sıcak geçmesi, anıtların yer aldığı alandaki kayaların tahrip süreçlerini hızlandırmaktadır. Bu tahrip süreci içerisinde aşırı soğuk hava sebebiyle dona, sıcak hava sebebiyle de genişlemeye maruz kalan anıtlar, bu döngü içerisinde yıpranma başlamaktadır. Aynı zamanda yağışlar sonucu çatlaklara sızan sular nedeniyle bölgenin kayaç özelliğinin tuf olması nedeniyle kütleli gevşemeler oluşmakta, çatlaklar genişleme ve bu çatlaklardan giren yağmur suları kaya anıtlarının aşınmasına neden olabilmektedir (Fitzner, Heinrichs and Kownatzski, 1997, s111). Bu duruma benzer nitelikte aşınmalar, Kapadokya'da, peribacaları ve kaya kiliselerinin alt kesimlerinde görülür. Bu alanda da yüzey sularının topuk aşınması olarak bilinen bozulmalara sebebiyet verdiği gözlenmektedir (Fitzner vd., 1997, 112).

Bölgedeki kayaç yapısı yumuşak tüflerden oluştuğu için rüzgârlardan etkilenen anıtların bazılarının yüzeyinde aşınmalar ve bu aşınmalar neticesinde bünyesel zayıflamalar meydana gelmektedir. Genellikle yumuşak bir yapıya sahip olan tuf kayaçlar üzerine işlenen anıtlar, yağışlar sebebiyle çatlaklardan sızan yağmur ve kar suyunun ana kaya ile bağlantısı kalmayan taşları düşürmesi sonucunda tahrip olmaktadır. Bu bozulmanın örneği Yazılıkaya/Midas Anıtı'nın 200 m. güneybatısında yer alan Bitmemiş Anıt'ta da görülebilmektedir. Bu nedenlerle anıtlar rüzgâr, yağmur ve kar sularından doğrudan etkilenmektedir (Polat ve Avşar 2020, s.110).

Fotoğraf 4. Bitmemiş Anıt Üzerinde Görülen Çatlaklar, Oyuklar ve Bitki Oluşumu

Kütahya, Eskişehir ve Afyonkarahisar illerinde yer alan kaya anıtlarının hemen hepsinin üzerindeki biyolojik bozulmalar, taş yüzeyinde bulunan mantar, yosun ve likenlerdir. Bölge kayaçları yumuşak tuf yapısından olduğu için içerisinde çok fazla nem barınmaktadır (Polat, 2008, s.425; Polat ve Avşar, 2020, s.110). Çoğunlukla yumuşak tuf kayalıklarına yapılan kaya anıtları üzerinde bulunan yosun, mantar ve likenler zararlı olmasına karşın, çevre koşulları ve taşların yapısı göz önünde bulundurulduğunda anıtların yüzeyini koruduğu gözlemlenmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda yosun olmayan bölgelerde yağmur suyu ve rüzgârların bezemeleri daha fazla erittiği, yosun olan bölgelerde ise mimari bezemelerin daha iyi korunduğu tespit edilmiştir. Bunda en büyük etken kaya yapısının çok yumuşak yapıda olmasıdır (Polat, 2008, s.425; Polat ve Avşar, 2020, s.110). Yazılıkaya/Midas Vadisi'nde Çukurca-Yazılıkaya karayolunun batısında, Yazılıkaya Köyü'nün yaklaşık iki km. kuzeyinde bulunan Areyastin/Areyastis Anıtı üzerinde bulunan bezemeler ve Paleo-Phrygçe yazıtı,

diğer anıtlara göre daha net bir biçimde görülebilmektedir. Özellikle bu kaya anıtında alınlığın üst kısmının, kayanın doğal bir şemsiye olarak anıtı koruması ve korunaklı bir alanda bulunması, anıtı diğer anıtlara göre dış etkenlerden korumaktadır. Bu anıt üzerinde, kırlangıç yuvaları ve bıraktıkları atıkların izleri de görülmektedir. Bu atıklar anıt yüzeyinde aşınmaya ve renk değişimine neden olmaktadır.

Fotoğraf 5. Midas Şehri Sümbüllü Anıt Yüzeyinde Görülen Yosun ve Bitkiler

Çalışma kapsamındaki bölgede yer alan diğer anıtların birçoğunda bozulma ve tahribata yol açan diğer bir etken, otsu bitkiler ve bitki kökleridir. Yukarıda bahsedilen yarık ve çatlaklara ulaşan tohumlar gün geçtikçe büyümektedir. Bundan dolayı kaya blokları üzerindeki yarık ve çatlaklar kayayı birbirinden daha çok ayırmakta, zamanla bu bloğu parçalamaktadır. Midas Şehri Sümbüllü Anıt, Bitmemiş Anıt, Kümbet Berberini Anıtı, Maltaş Anıtı, Köhnüş Altarı, Menekşe Kayalığı Altarı, Fındık Altarları ve Küçük Kapı Kaya Anıtı üzerinde görülmektedir. Bu oluşumlar, zaman içerisinde anıtların taş yüzeyinde bozulmalara ve çatlakların artmasına neden olabilmektedir. Anıtların ön ve yan cephelerinde bitkiler çatlaklara girerek büyümüş, bu nedenle de çatlaklar genişlemiştir.

İnsan Kaynaklı Sorunlar

Birçok anıtın yerleşim yeri dışında bulunması, bu kültürel değerlerin definecilerin hedefi haline gelmesine neden olmaktadır. Bunun en iyi örneği olan Yazılıkaya/Midas Vadisi'nde Yazılıkaya Köyü'nün yaklaşık 1,5 km kuzeyinde konumlanan Areyastin/Areyastis Anıtı'nın yüzeyi kazma benzeri aletlerle, anıtın işlendiği kayalığın yan tarafı ise dinamit ile tahrip edilmiştir. Dağlık Phrygia Bölgesi sınırları içerisinde bulunan ve etrafında bir yerleşim birimi olmayan Afyonkarahisar il sınırları içerisinde bulunan Köhnüş Vadisi'nde bu durum oldukça açık bir şekilde görülmektedir. Vadide bulunan Büyük Kapı Kaya, Küçük Kapı Kaya, Aslankaya Anıtı ile Yılantaş Kaya Mezarı defineciler tarafından yoğun tahribata uğrayan önemli anıt gruplarıdır (Polat, 2007, s.523). Büyük Kapı Kaya Anıtı'nda 1996 yılı öncesinde niş içerisinde yer alan ana tanrıça kabartmasının bu tarihten sonra defineciler tarafından tahribata uğratıldığı ve ana kayada boydan boya derin çatlaklar meydana geldiği görülmektedir (Polat, 2007, s.523) Ayrıca bazı anıtlar üzerinde sprey boya ile tahribat da görülmektedir. Bu tahribatlar kayaç yapısına oldukça zarar vermektedir.

Fotoğraf 6. Büyük Kapı Kaya Anıtı Tahribat Öncesi ve Sonrası Fotoğraf

Diğer Sorunlar

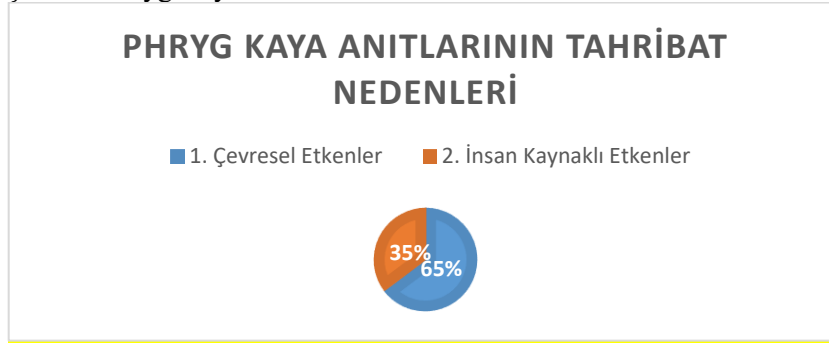
Phryg kaya anıtlarının konumlandığı alanlarda güvenlik, turizm, ulaşım ve eğitim anlamında da birtakım eksiklikler vardır. Bu eksiklikleri gidermek amacıyla 2019 yılında yapımına başlanılan "Frig Çevre ve Medeniyet Tanıtım Merkezi" kurulmuştur. Eskişehir-Kütahya karayolunda Sofça köyü

sınırlarında yer alan merkezde aşağıdaki başlıkta önerilerde belirtilen yönetim merkezi kavramı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bunun gibi oluşum ve yapıların, Afyonkarahisar ili İhsaniye ilçe sınırları içerisinde de olması gerekmektedir.

Güvenlik anlamında bazı anıtların çevresinde tel çitler yardımı ile koruma yöntemine gidilmiştir. Fakat tellerin zaman geçtikçe paslanması ve çürümesi hem atıl bir görüntü oluşturmakta hem de güvenlik zafiyeti yaratmaktadır. Bu yüzden eski ve işlevini kaybetmiş tel çitlerin yerine daha güvenli olanları tercih edilmelidir.

Kütahya, Eskişehir ve Afyonkarahisar illerinde yer alan anıtlarda bilgilendirme tabelaları ve anıtlara giden yolların durumu da bir sorun kaynağıdır. Yazılıkaya Vadisi'nden çıkıp Köhnüş Vadisi'ne doğru yola çıkan araçları olumsuz yol şartları karşılamaktadır. Yollarla ilgili yapılan tek çalışma, Köhnüş Vadisi'ne giden asfalt yolun yenilenmesi olarak gözlemlenmiştir. Ancak Yazılıkaya Vadisi ve Fındık Vadisi'nde yer alan anıtlara giden kara ve yürüyüş yollarında olumsuz şartlar gözlemlenmiştir. Bilgilendirme tabelaları konusu ise, anıtlara giden yolun karayolu üzerinde yönlendirme şeklinde sağlanmaktadır. Anıtlardan hepsinde olmasa da bazılarının çevresinde ya da sınırında anıta ve vadiye dair bilgilendirme tabelaları bulunmamaktadır.

Şekil 1. Phryg Kaya Anıtlarının Tahribat Nedenlerinin Gösterimi

Şekilde gösterildiği üzere tahribat nedenlerinden çevresel ve insan kaynaklı etkenler ön plana çıkmaktadır. Buna göre Yazılıkaya, Areyastis, Midas Şehri Sümbüllü Anıt, Bitmemiş Anıt, Kümbet Berberini Anıtı, Maltaş Anıtı, Köhnüş Altarı, Menekşe Kayalığı Altarı, Fındık Altarları ve Küçük Kapı Kaya Anıtı üzerinde yoğunlukla çevresel etkenlerden kaynaklı tahribat görülmektedir. Areyastis, Büyük Kapı Kaya, Küçük Kapı Kaya, Aslankaya Anıtı ile Yıllantaş Kaya Mezarı, Gerdekkaya, Keskaya I ve II'de yoğunlukla insan kaynaklı tahribat görülmektedir.

Sunuma Yönelik Öneriler

Arkeolojik mirasın korunması ve sunulması, yasal, yönetsel, bilimsel, sanatsal ve teknik yönleri olan bir konudur. Kırsal ve kentsel bölgelerdeki arkeolojik kalıntıların sistematik envanter çalışmalarıyla belirlenmesi, arkeolojik alanların yasal mevzuatlar ile koruma altına alınması, kazılarla farklı çağlara ait bulguların gün yüzüne çıkarılması, sürekli bakımlarının sağlanması ve ziyarete açılmaları, disiplinler arası bir çalışma gerektirir. Türkiye'nin zengin kültür katmanları tarihöncesinden günümüze kadar uzanan geniş bir yelpaze içinde ele alınmaktadır (Ahunbay, 2010, s.104). Çalışma kapsamında yer alan bölge içerisinde koruma ve sunuma yönelik öneriler alt başlıklar halinde sunulmuştur.

Güvenlik ve Koruma

Anıtların tahribatının önlenmesi ve yanlış kullanımlarının önüne geçilmesi amacı ile anıt çevrelerinde veya girişlerine yakın bir bölgede kamera ile kontrol edilecek alanlar oluşturulmalıdır. Bölgedeki flora ve faunaya da zarar vermeyecek şekilde bazı bölgelerin tel örgü vb. yöntemler ile koruma altına alınması gerekmektedir. Tel örgü ile koruma yöntemlerinde yüksek dereceli koruma ve düşük dereceli koruma amaçlı olmak üzere iki farklı alternatif belirlenip, uygulama aşamasında sit alanlarındaki tehditler ve habitata ilişkin ayrıntılı araştırmalar yapılarak sit alanına zarar vermeyecek şekilde uygulamalar yapılmalıdır.

Anıtların görünürlüğünün artırılması ve akşam vakitlerinde olası bir olumsuzluğun önüne geçilmesi için her bir anıtın ve yürüyüş yollarının belirli aralıklarına ultraviyole ışıklarına dayanıklı spot ve led aydınlatma armatürleri konulmalıdır. Bu uygulamanın sürekli bakımı da oldukça önemlidir.

Turizm

Köylerde ve kasabalarda kültürel mirasımızın, geleneksel el sanatlarının, doğal güzelliklerin ve tarihi eserlerin korunarak yaşama katılması, eko turizm ve köy turizmini kapsayan kırsal turizmin geliştirilmesi ile yerel halkı bilgilendirerek iş ve gelir imkânlarının artırılması sağlanmalıdır. Bu faaliyetler Afyonkarahisar ili İhsaniye ilçesi Demirli köyü içerisinde ve Kütahya il merkezi Sabuncupınar köyünde yer almaktadır. Bu faaliyetlerin sayısı artırılarak kırsal turizmin geliştirilmesinin sağlanması hedeflenmelidir.

Bölgenin kendine özgü ürünlerinin, değerlerinin tanıtılıp sergilenebileceği, Phryg kültürünü ve doğal yaşam ile ilişkisini ortaya koyan etkinliklerin düzenlenebileceği, Phryg festivallerinin gerçekleştirilebileceği etkinlik alanları, yörenin özelliklerine uygun, temelli yapı ve tesisler içermeyen, yöre halkının kullanımına açık, bölgenin kültürel ve doğal değerlerine zarar vermeyecek şekilde oluşturulmalıdır.

Bölge, doğa turizmi için de oldukça elverişli koşullara sahiptir. Bu nedenle çevreye zarar vermeden, minimum müdahale ile kamp alanları oluşturarak bölge arkeolojisi ile birlikte değerlendirildiğinde önemli bir çekim noktası olması kaçınılmazdır.

Eğitim ve Bilgilendirme

Kütahya, Eskişehir ve Afyonkarahisar illerinde yer alan Phryg Kaya Anıtlarının birçoğunda yukarıda da belirtildiği gibi sunumla ilgili bilgilendirme ve yönlendirme tabelaları eksiktir. 2017 yılının Aralık ayında T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü'nün "Frigya Vadileri Doğal Sit Alanları Kapsamında Eylem Planı ve Tasarım Rehberi" adlı çalışmasında öneri olarak bilgilendirme ve yönlendirme tabelaları sunulmuştur. Kütahya, Eskişehir ve Afyonkarahisar Valiliklerinin eş güdümünde 2010 yılında kurulan "Frigya Kültürel Mirasını Koruma ve Kalkınma Birliği'nin (FRİGKÜM)" yapmış olduğu bazı bilgilendirme tabelaları köy girişlerinde bakımsız biçimde durmaktadır. Tabelaların köy girişlerinden ziyade anıtların yakın çevresine yerleştirilmesi, bilinç ve bilgi kaynağı oluşturulması açısından son derece önemlidir.

Kaya anıtlarının olduğu alana girişte ziyaretçilere bilgi vermek için etkili sunuşlar hazırlanabilir ve maketler, üç boyutlu canlandırmalar aracılığıyla alanın arkeolojisi anlatılabilir. Bazen eğitim amaçlı rekonstrüksiyonlar alandan farklı bir yerde, örneğin bölgenin girişine uygun bir yerde oluşturulacak bir yapı içerisinde yapılmalıdır. Böylece kalıntılar zarar görmeden anıtın tümü hakkında fikir edinilmektedir.

Fotoğraf 7. Yazılıkaya/Midas Anıtı Etrafındaki Değiştirilmesi Önerilen Tel Çit ve Kırklareli Aşağıpınar Höyüğü'nden Örnek Tel Çit Önerisi

Yönetim ve Koordinasyon

Kütahya, Eskişehir ve Afyonkarahisar illerinde yer alan Phryg kaya anıtlarının genelinde ziyaretçilerin temel ihtiyaçlarını gidermesi ve alanlarda daha kaliteli vakit geçirmelerini sağlamak amacı ile belirli alanlarda ziyaretçi merkezleri kurulması gerekmektedir. Bu merkezler; WC, büfe, kafeterya, otopark, acil durum toplanma ve müdahale alanı, hediyelik eşya birimleri ile ziyaretçilerin bölge ve değerleri hakkında bilgi alabilecekleri bilgilendirme birimlerini içermelidir. Bu bilgilendirme birimleri içerisinde de birkaç dilde metinlerle ve görsellerle hazırlanmış broşür ve kitapçık dağıtımı yapılmalıdır. Bunun ziyaretçiler için önemi, gördükleri alanla ilişki kurması ve alan ile ilgili sorularına cevap bulması açısından önemli bir değer katacaktır. Ayrıca bu rehber kitapçık/broşürlerin içerisine, gösterilmek istenilen anıtların yönlendirici krokilerinin çizilerek alanı tanımayan ziyaretçilere ulaşım açısından kolaylık sağlanması gerekmektedir.

Son olarak, alandaki faaliyetlerin ve birimlerin koordinasyonunu sağlamak için her il sınırında olacak şekilde yönetim birimleri kurulmalıdır. Alanlarda bulunan doğal ve kültürel değerlerin zarar görmemesi adına bu ve benzeri birimlerin her biri gelen ziyaretçiler için rehber ve rota organizasyonunun koordinesini sağlayarak ziyaretçilerin alanda daha verimli vakit geçirmelerini sağlamalıdır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Koruma ile ilgili ilk yasal düzenlemeler, Osmanlı Devleti döneminde Asar-ı Antika Nizamnameleri ile gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyetin ilanından uzun bir süre sonra 1973 yılında 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu çıkarılmıştır. 1983 yılında kabul edilen 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ise son yasal düzenlemedir. Bu yasal düzenleme 1987 yılında 3386 sayılı yasayla, 2004 yılında ise 5226 sayılı yasayla yeniden düzenlenmiştir. Kültür varlıklarının korunmasıyla ilgili yükümlülükler ülkelerin ulusal düzenlemelerinin yanı sıra uluslararası hukuk sisteminde imzalanan sözleşmeler ile belirlenmiştir. Ülkemizde yürürlükte olan yasaların yanı sıra yönetmelikler, yönergeler, genelgeler, ilke kararları ve uluslararası sözleşmeler gibi birçok belirleyici bulunmaktadır.

Kütahya, Eskişehir ve Afyonkarahisar illerinde yer alan Phryg kaya anıtlarının tahribini engellemek, bu değerlerin gelecek kuşaklara aktarımını sağlamak amacıyla yapılması gerekenler; anıtlar ve çevreleri için ivedilikle önleyici tedbirlerin alınması, her bir anıtın özelliğine uygun gerekli müdahaleler yapılması, kültürel miras bilincinin oluşturulması, sürekli izleme yapılarak kayıp oranlarının yavaşlatılmasıdır. Arkeolojik alanları koruma altına almak için, sit sınırlarının tanımlanması ve kurulca onaylanması gereklidir (Ahunbay, 2010, s.107). Bu bağlamda çalışma kapsamındaki alanlar, 1.Derece Arkeolojik ve Doğal Sit sınırları içerisinde yer almaktadır. Ülkemizde yapılan kazı ve araştırma çalışmalarının büyük bir kısmında öncelikli olarak araştırma veya kazıya başlanıp daha sonrasında haritalama çalışmaları yapılmaktadır. Arkeolojik alanların ziyarete açılması, anlaşılır bir şekilde sunulması, özel çalışmalar gerektiren konulardır (Ahunbay, 2010, s.108). Alanın tarihi gelişimini anlatan, çeşitli çizimlerle desteklenen bilgiler, kalıntıların ilk durumunu gösteren rekonstrüksiyon çizimleri bu konuda yardımcı olabilir. ICOMOS tarafından hazırlanan ve 1990 yılında Lozan'da kabul edilen "*Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü*" 7. Maddesinde sunumla ilgili bir açıklama yapılmıştır. Bu maddeye istinaden mimari ve arkeolojik bir mirasın sunumunun geçmişi anlama yaklaşımı ile çok yönlü olarak ele alınıp gelecek nesiller tarafından da anlaşılmasına önem gösterilmelidir (Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü, 1990).

Tablo 5

Phryg Kaya Anıtları ile ilgili koruma ve sunum kavramları

Güvenlik ve Koruma	Turizm	Eğitim ve Bilgilendirme	Yönetim ve Organizasyon
Kamera ile Sürekli İzleme	Fuar Alanları	3D Maket ve Bilgilendirme Tabelaları	Yönetim Merkezleri
Alan Aydınlatması	Kamp Alanları	Broşür ve Kitapçık	Ziyaretçi Merkezleri
Koruyucu Çit	Köy Pansiyonculuğu	Bölgeye Yönelik Kültürel Miras Eğitimleri	
Korumanın Devamlılığı			

Koruma ve sunum çalışmalarını incelerken, Türkiye’den ve Avrupa’dan birçok örnek değerlendirme yapılmasına olanak sağlanmıştır. Avrupa ülkelerinin koruma ve sunum politikaları genelinde yapılan incelemelerde sorumlu ana kuruluş, merkezi hükümete bağlı bakanlıklardır. İngiltere’de bu durum özerk olarak English Heritage aracılığı ile yürütülmektedir. English Heritage’in karar verme ve maddi olanakları kullanabilmesi açısından bağımsız olması, koruma uygulamalarının etkili ve hızlı bir şekilde ilerlemesini sağlamaktadır (Şahin, 2004, s.72). Fransa’da koruma ve sunum çalışmaları kapsamında detaylı bir envanter yapılmaktadır. Kültür Bakanlığı’na bağlı olan Genel Envanterleme Miras Dokümantasyon Şube Müdürlüğü bu konuda merkez kuruluş olarak görev yapmakta, Bölgesel Kültür İşleri Müdürlükleri envanter çalışmalarını gerçekleştirmektedir. İtalya’da kültürel değerlerin korunmasında, Kültür Mirası ve Turizm Bakanlığı ana yetkili kurumdur. Koruma için planlama sistemi, genelden özele doğru bir yöntemle geliştirilmiştir. Ulusal planlama yaklaşımları ölçütlerinde hükümet, bölge planı, il planı, belediye şeklinde kurgulanmıştır. Bu sistemin en önemli özelliği, stratejik olarak alınan tüm kararların, uygulamaya yönelik çözümlerinin tanımlanmış olmasıdır. Burada devlet, projeleri uygulayan değil, projelerin alanlarını ve uyulması gereken kuralları ortaya koyan bir görüntü çizmektedir. Bu durum bir anlamda çalışmaların işleyişini kolaylaştırmaktadır (Cansunar, 2011, s.65).

Ülkemizde ise arkeolojik alanların korunması ve sunumu ile ilgili, Aktopraklık Höyük, Yesemek Taş Ocağı ve Heykel Atölyesi, Karatepe-Aslantaş, Nemrut Dağı ve Gordion örnekleri önemli projeler arasında yer almaktadır (Eres, 2018, s.294; Gordion (Yassihöyük) ve Yakın Çevresi Alan Yönetim Planı, 2021; Komagene Nemrut Yönetim Planı, 2017; Keskin ve Tanaç-Zeren, 2018, s.117; Yesemek Taş Ocağı ve Heykel Atölyesi Yönetim Planı, 2020). Ankara Polatlı’da yer alan Gordion (Yassihöyük) Arkeolojik Yerleşmesi Yönetim Planı, 2007 yılında Penn Design, University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology (Penn Museum) ve Ankara Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi ortaklığı ile başlatılmıştır. Planın amacı, Phryg Uygarlığına başkentlik yapmış Gordion’un ve çevresinin sahip olduğu önemin ve değerlerin belirlenmesini, bu önem ve değerlerin toplumun tüm kesimleri tarafından bütüncül olarak anlaşılmasını sağlamaktır. Yönetim planında Gordion’daki arkeolojik yapıların korunması, mimarisinin, dokümantasyonunun ve değerlendirmesinin yapılması; bölgede yaşayan halkın bilinçlenmesi için eğitim programlarının geliştirilmesi amaçlanmıştır (Gordion (Yassihöyük) ve Yakın Çevresi Alan Yönetim Planı, 2021). Bu alan 2023 yılında UNESCO Dünya Miras Listesine girmiştir. Diğer bir örnek ise Bursa’da yer alan Aktopraklık Höyük’tür. Bursa Büyükşehir Belediyesi destekleri ile kurulan arkeopark alanı kapsamında ilk olarak meydan düzenlemesi, bilgilendirme ve sergi alanlarının bulunduğu karşılama binası, bir takım etkinliklerin yapılabileceği çocuk kazı evi binası ile kazılarda ele geçen buluntuların konulacağı bir depo yapısı yapılmıştır (Keskin ve Tanaç-Zeren, 2018, s.117). Ayrıca bir gözlem kulesi oluşturularak kazı alanlarının daha yüksek bir noktadan algılanabilmesi sağlanmıştır. Arkeolojiye ilgi duyan eğitim/öğretim çağındaki çocukların arkeolojik kazıyı tecrübe edebilmeleri için küçük kazı alanları oluşturulmuştur. Neolitik Çağ ve Kalkolitik Çağ’a ait yaşam şeklinin daha iyi algılanabilmesini sunmak adına, Neolitik ve Kalkolitik köy canlandırması, yapılmıştır. Burada köy ve yaşam alanı canlandırma yöntemleri ile sunum teknikleri ve deneysel arkeoloji uygulamaları önemlidir. Dönemlerin sıralı anlatımı ve sunumu, ziyaretçilerin kronolojiyi algılamasını kolaylaştırmaktadır.

Fotoğraf 8. Aktopraklık Arkeopark Projesi ve Yerleşim Planı ve Canlandırmaları Kaynak: Karul vd., 2010, s.259-262.

Kültür varlıklarının korunması ve sunumu ülkemizde önem kazanan konular arasında yer almaktadır. Kültürel ve doğal özellikleri bünyesinde barındıran Phryg kaya anıtlarında koruma ve sunum anlamında birtakım önlemlerin alınması gerekmektedir. Bu önlemler; güvenlik, koruma, turizm, eğitim, bilgilendirme, yönetim ve organizasyon anlamında bir dizi başlıkla oluşturularak Phryg mirasını barındıran bölge arkeolojisinin gelecek nesillere aktarılması gerekmektedir. Kültür varlığı bağlamında bu yasal belirleyicilerin kapsamında yer alan Phryg kaya anıtları fasad, altar ve niş olmak üzere 3 grupta incelenmektedir. Phryglerden günümüze ulaşan önemli kültür öğeleri olan bu anıtların korunması ve sunumu için aşağıdaki öneriler sunulmuştur;

- Birçok bölgede kültür varlıklarının tespit ve tescil işlemlerinin tamamlanamaması sebebiyle değerlerimiz, planlama kararları içinde yer alamamaktadır. Bu sebeple bölgede yer alan koruma kurulları ve il kültür müdürlüklerine bağlı alanında uzman kişilerle envanter çalışmalarının bir an önce tamamlanması gerekmektedir. Çalışma kapsamında kalan bazı altarlara envanter fişlerine ve tescil tarihlerine erişilememesi bu öneriyi doğurmaktadır. Envanter çalışmalarında ise dijital sisteminin kullanım alanı artırılmalı, geleneksel arşiv yöntemleri yerine güncellenmesi ve erişimi kolay yöntemler kullanılmalıdır. Oluşturulacak dijital sisteme diğer kurumların katkısı olmalı ve bu süreç hızlandırılmalıdır.
- Kültürel mirasın, kültürel kimliğimizi oluşturan başlıca öğeler olmasından dolayı, kültür varlıklarını bütüncül olarak ele alan, kurumlar arası iletişimin sağlanabildiği bir yasal koruma çerçevesi oluşturulmalıdır.
- Kültürel miras ve koruma bilincinin oluşturulması/aktarılabilmesi için her düzeyde eğitim çalışmaları yapılmalıdır. Bu anlamda resmi ve özel kurumlar, sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimler kültürel miras ve koruma bilincinin oluşturulması/aktarılabilmesi konusunda daha etkili bir eğitici rol üstlenmelidir. Üniversitelerde taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarını korumaya yönelik bölümler çoğaltılarak, bu konuda yetişen uzman sayısı artırılmalıdır.
- Kültür varlıklarının koruma ve sunum sürecinde ilgili kurumlarda bulunan personel ve teknik altyapı güçlendirilmeli, alanında uzman kişilerden oluşan kadrolar geliştirilmelidir.
- Arkeolojik alanların korunması ve sunumuna yönelik çalışmalar geliştirilmeli; alanı korurken, bilimsel değerini ön plana çıkartan sunum çalışmaları yapılmalı ve sürdürülebilirliği sağlanmalıdır. Bu bağlamda yönetim planlarının yapılıp uygulanması önem göstermektedir.
- UNESCO Dünya Miras Merkezi tarafından yapılan değerlendirme sonucunda, UNESCO Dünya Miras Geçici Listesine alınmış olan söz konusu bölge için Avrupa Birliği destekli proje önerileri sunulmalıdır.

Araştırmacıların Katkı Oranı

1.Yazar %50, 2.Yazar %50 katkı sunmuştur.

Çıkar Çatışması

Bu çalışmada herhangi bir kişi veya kurum ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

Ahunbay, Z. (2010). Arkeolojik alanlarda koruma sorunları kuramsal ve yasal açılardan değerlendirme. *TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, (8), 103-118.

Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü. (ICOMOS Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü).

http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0574229001536913919.pdf adresinden 18.06.2020 tarihinde erişilmiştir.

Berndt-Ersöz, S. (2006). *Phrygian rock-cut shrines: Structure, function and cult practice. (Culture and history of the Ancient Near East.* London: Brill.

Bittel, K. (1942). *Kleinasiatische studien. İstanbullaer Mitteilungen*, Cilt 5, 45-66.

- Bora Bilgin Arşivi (2021) Small Façades <http://phrygianmonuments.com/> adresinde 15.06.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Brandenburg, E. (1906). Neue untersuchungen im gebiet der Phrygischen Felsenfassaden. <https://publikationen.badw.de/de/003214519> adresinden 15.06.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Cansunar, G. (2011). *Koruma politikaları bağlamında tarihi dokuların yaşayan kente entegrasyonu*. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Cox, C. W. and Cameron A. (1937). Monumenta Asiae Minoris Antiqua/5. C.W. Cox and A. Cameron. (Ed.), *Monumenta Asiae Minoris Antiqua Monuments from Dorylaeum and Nacolea*. in (pp. 209-224). Manchester: Manchester University Press.
- Erdan, E. (2015). *Demir Çağ ve sonrası Batı Anadolu'da Frig kültür etkileri*. Doktora Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Eres, Z. (2018). Türkiye'nin arkeolojik alan koruma tarihinde Karatepe Aslantaş'ın yeri. *Arkeoloji ve Sanat, cilt 158*, 283-297.
- Fitzner, B., Heinrichs, K. and Kownatzki, R. (1997). Verwitterungsformen an natursteinbauwerken-klassifizierung, kartierung und auswertung/weathering forms at natural stone monuments-classification, mapping and evaluation. *Restoration of Buildings and Monuments, band 3(2)*, 105-124.
- Gabriel, A. (1952). *Phrygie expolarition archeologique II, la cite de Midas topographie, La site et les foiles*, Paris: Boccard Press.
- Gabriel, A. (1965). *Phrygie expolarition archeologique IV, la cite de Midas architecture, La site et les foiles*, Paris: Boccard Press.
- Gordion (Yassihöyük) ve Yakın Çevresi Alan Yönetim Planı (2021). <https://kvmgm.ktb.gov.tr/Eklenti/81478,uyg-gordion-yassihoyuk-ve-yakin-cevresi-alan-yonetim-pl-.pdf?0>
- Hamilton, W.J. (1842). *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia I-II*, (son baskı 2013) London: Cambridge University Press.
- Haspels, C.H.E. (1971). *The Highlands of Phrygia. Sites and monuments*. Princeton: Princeton University Press
- Işık, F. (1995). *Die offenen Felsheiligtümer Urartus und ihre Beziehungen zu denen der Hethiter und Phryger*. Rome: Gruppo Editoriale Internazionale.
- İzbrak, R. (1972). Öğretmen Kitapları Dizisi: Türkiye I, II. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Karul, N., Avcı, M. B., Devenci, A. ve Karkıner, N. (2010). Bursa Aktopraklık Höyük'te Kültür Sektörünün Oluşturulması: Çok Yönlü Bir Proje. *Tüba-Ked Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, (8), 241-262.
- Keskin, Y. ve Tanaç-Zeren, M. (2018). Arkeolojik Alanlarda Bir Sunum Yöntemi Olarak "Arkeoparklar". *Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi*, 3(2), 110-124.
- Komagene Nemrut Yönetim Planı, (2017). <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-204384/ulusal-yonetim-planlari.html>

- Korunan Alanların Tespit, Tescil ve Onayına İlişkin Usul ve Esaslara Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik. (2017, 27 Ekim). *T.C. Resmî Gazete (Sayı 30223)* Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/03/20220305-1.htm>
- Kortanoğlu, R. E. (2012). Dağlık Phrygia Bölgesi Hellenistik ve Roma Dönemi Kaya Mezarlarında Frig Etkileri. T. Tüfekçi-Sivas ve H. Sivas (Ed.). *Frigler. Midas'ın Ülkesinde, Anıtların Gölgesinde* içinde (ss. 288-307), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Körte, A. (1898). *Kleinasiatische Studien III. Die phrygischen Felsdenkmäler*. Berlin: Kaiserlich Deutschen Archaologischen Instituts Press.
- Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu. (1983, 21 Temmuz). *T.C. Resmî Gazete (Sayı 18113)* Erişim Adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2863.pdf>
- Laborde, L. (1838). *Voyage de l'Asie Mineure*, Paris: Firmin Didot Press.
- Leake, W.M. (1824). *Journal of a tour in Asia minör with comparative remarks comparative remarks on the ancient and modern geography of that country*, London: John Murray Press.
- Naumann, F. (1983). *Die Ikonographie der Kybele in der phrygischen und der griechischen Kunst (Istanbuler Mitteilungen. Beiheft)*. Berlin: Wasmuth Publisher.
- Perrot G., Guillaume E., and Delbet J. (1872). *Expolarition archeologique de la Galatia et de la Bithynie d'une partie de la Mysie, de la Phrygie, de la Cappadoce, et du Pont. Executée en 1861*. Paris: Firmin-Didot Press.
- Polat, Yusuf. (2007, 18-20 Nisan 2005). *Afyon İli Köhnüş Vadisinde Bulunan Phryg Anıtları Üzerinde Görülen Bozulmalar*. Afyonkarahisar, VII. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Afyonkarahisar, https://www.academia.edu/39833828/Afyon_%C4%B0li_K%C3%B6hn%C3%BC%C5%9F_Vadisinde_Bulunan_Phryg_An%C4%B1tlar%C4%B1_%C3%9Czerinde_G%C3%B6r%C3%BClen_Bozulmalar_521-529_adresinden 18.06.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Polat, Y. (2008). *MÖ IV. Binyıl – MÖ I. binyıl arasında Dağlık Phrygia Bölgesinde yerleşim modelleri*. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Polat, Y. (2019). Yazılıkaya/Midas Vadisi Araştırmalarında Bulunan Bir Kaya İdolü. *Colloquium Anatolicum, Cilt (18)*, 139-154.
- Polat, Y., Avşar, A.O. (2020). Yazılıkaya/Midas Anıtı: Anıtta Gözlemlenen Bozulmalar ve Koruma Önerileri. *Amisos, cilt 5/ (8)*, 103-121.
- Ramsay, W. M. (1884). The Rock Necropolies of Phrygia. *Journal of Hellenistic Studies, vol. (III)*, 1-32.
- Ramsay, W. M. (1884). A Study of Phrygian Art II. *Journal of Hellenistic Studies, vol. (IX)*, 350-382.
- Roller, L. E. (2004). *Ana Tanrıça'nın İzinde: Anadolu Kybele Kültü*. İstanbul: Homer Kitapevi.
- Sivas, H. (2012). Frig Kaya Mezarları. T. Tüfekçi-Sivas-H. Sivas (Ed.). *Frigler. Midas'ın Ülkesinde, Anıtların Gölgesinde* içinde (ss. 260-288), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Steuart, J.R.A. (1842). *Description of some Ancient Monuments with inscription still edsting in Lydia and Phrygia several of which are supposed to be Tombs of the Early Kings*, London: Bohn Press.
- Strabon, *Coğrafya* (Anadolu XII, XIII, XIV. Kitaplar) Çev. A. Pekman, İstanbul, 1987.
- Şahin, İ. (2004). *Türkiye’de kentsel koruma politikalarının gelişimine yardımcı bir yöntem denemesi, örnekleme: İstanbul tarihi yarımada*. Doktora Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Tamsü-Polat, R. (2010). Yeni buluntular ışığında Phryg kaya altarı ve bir tipoloji önerisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi – Anadolu University Journal of Social Sciences*, Cilt (10) 1, 203-222.
- Tamsü-Polat, R., Polat, Y., ve Lubotsky, A. (2020). An Idol-shaped stele with an Old Phrygian inscription in the Territory of Nakoleia. *Gephyra*, vol. (19), 45-67.
- Texier, C. (1839). *Description de l'Asie mineure: Beaux-Arts, monuments historiques, plans et topographie des cités antiques; faite par ordre du Gouvernement Français, de 1833 à 1837, et publiée par le Ministère de l'Instruction Publique*. Paris: Firmin-Didot Press.
- Tüfekçi-Sivas, T. (1997). *Eskişehir-Afyonkarahisar-Kütahya İl Sınırları İçindeki Phryg Kaya Anıtları*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tüfekçi-Sivas, T. (1999). “Eskişehir-Afyonkarahisar-Kütahya İl Sınırları İçindeki Phryg Kaya Anıtları”, *Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayınları*, cilt (1156), 1-29.
- Tüfekçi-Sivas, T. (2007). *Batı Frigya’da Frig Yerleşimleri ve Kaya Anıtlarının Araştırılması. Friglerin Gizemli Uygarlığı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tüfekçi-Sivas, T. (2012). Frig Vadileri Kutsal Yazılıkaya-Midas Kenti. T. Tüfekçi-Sivas-H. Sivas (Ed.). *Frigler. Midas’ın Ülkesinde, Anıtların Gölgesinde*, içinde (ss.222-259), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Türkan, A. (2019). *Phrygia Epiktetos bölgesinde ölüm, toplum ve kimlik*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization World Heritage Centre (UNESCO). (2022). *Mountainous Phrygia Description*. <https://whc.unesco.org/en/tentativelists/6040/> adresinden 11.06.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Von Reber, F. (1897). Die Phrygieschen Felsendenkmaler, *History Claese vol. (21)*, 531-598.
- Yesemek Taş Ocağı ve Heykel Atölyesi Yönetim Planı, (2020). Erişim Adresi <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-204384/ulusal-yonetim-planlari.html>

Extended Abstract

Introduction

Anatolia has been inhabited since the earliest stages of prehistory due to its favorable conditions. In this settlement process, it is seen that humanity dominates nature day by day. With the developing technology and increasing population density, human communities with different cultures have emerged in different geographies. As a result of this, intercultural information exchange, commercial relations and sometimes conflicts have increased. The Phrygians, the subject of this study, are from Macedonia and Thrace to Anatolia in the 11th century BC. It is one of the Thrac tribes that migrated around. In the context of the historical environment, which has continued until today, the concept of conservation has become an essential situation in our country. In the first years of the establishment of the Republic, importance was given to the awareness of history and archeology in Anatolia under the leadership of Mustafa Kemal Atatürk, attempts were made such as the establishment of the Turkish Historical Society, sending students to various countries and starting Turkish excavations. In addition to archeology, efforts were also made for the restoration of monumental structures representing the Middle and Modern Age cultures, and the architects of the period were assigned to document and restore these works.

Method

The method of this study was field research and literature review. Field research was carried out periodically in 2020 and 2021. Field surveys: Within the borders of Kütahya province, southeast of Kütahya/Central district, in the area to the north/northwest of Türkmen Mountain; They are located in the north, east and southeast of the Türkmen Mountain within the borders of Eskişehir province. In this province, within the borders of Seyitgazi and Han districts; In Afyonkarahisar, on the other hand, studies were carried out in the regions to the north of the city and mostly covering the territory of İhsaniye district.

Conclusion, Discussion and Recommendations

The Phryg Valley within the scope of this study has been registered as a "Natural Site-Qualified Natural Protection Area" and "Natural Site-Sustainable Conservation and Controlled Use Area" with its natural formations as well as its archaeological cultural assets. These monuments examined within the scope of the study are subject to destruction due to climatic changes. In addition to environmental deterioration in formations over time, deteriorations due to human interventions are also observed. Some measures should be taken to prevent these deteriorations. In addition to taking these measures, the transfer of cultural assets to future generations should be ensured with an effective presentation. The preservation and presentation of the archaeological heritage is a subject with legal, administrative, scientific, artistic and technical aspects. Identifying the archaeological remains in rural and urban areas with systematic inventory studies, protecting archaeological sites with legal regulations, uncovering the findings of different ages with excavations, providing continuous maintenance and opening them to visitors require an interdisciplinary study. Turkey's rich cultural layers are discussed in a wide range from prehistory to the present. In order to prevent the destruction of monuments and to prevent their misuse, areas to be controlled with cameras should be created around the monuments or in an area close to the entrances. In a way that will not harm the flora and fauna in the region, some areas are wire mesh and so on. methods must be protected.

In villages and towns, it should be ensured that our cultural heritage, traditional handicrafts, natural beauties and historical artifacts are preserved and included in life, and rural tourism including eco tourism and village tourism should be developed, and job and income opportunities should be increased by informing the local people.

Effective presentations can be prepared to inform visitors at the entrance to the area where the rock monuments are located, and the archeology of the area can be explained through models and three-

dimensional animations. Sometimes, educational reconstructions should be done in a different place from the site, for example, in a structure that will be created in a place suitable for the entrance of the zone. Thus, it is possible to get an idea about the whole monument without damaging the ruins. In order to meet the basic needs of the visitors and to spend more quality time in the areas, visitor centers should be established in certain areas of the Phrygian rock monuments located in the provinces of Kütahya, Eskişehir and Afyonkarahisar. These centers are; It should include WC, buffet, cafeteria, parking lot, emergency assembly and response area, souvenir units and information units where visitors can get information about the region and its values.

What needs to be done in order to prevent the destruction of the Phrygian rock monuments in the provinces of Kütahya, Eskişehir and Afyonkarahisar and to transfer these values to future generations; taking immediate preventive measures for monuments and their surroundings, making necessary interventions in accordance with the characteristics of each monument, raising awareness of cultural heritage, and slowing down the loss rates by continuous monitoring. In order to protect archaeological sites, site boundaries must be defined and approved by the board. Protection and presentation of cultural assets are among the issues that gain importance in our country. Some precautions should be taken in terms of protection and presentation in the Phrygian rock monuments, which contain cultural and natural features. These measures are; The archeology of the region, which contains the Phrygian heritage, should be transferred to future generations by creating a series of topics in terms of security, protection, tourism, education, information, management and organization.

Artırılmış Gerçeklik Uygulamalarının Özel Üretim Ürünlerde Kullanımı

Merve TINGİR
Kastamonu Üniversitesi
tngmerve@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-6215-0408

Burak Erhan TARLAKAZAN
Kastamonu Üniversitesi
tarlakazan@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0002-5826-2148

Derleme Makale	DOI: 10.31592/aeusbed.1316774
Geliş Tarihi: 19.06.2023	Kabul Tarihi: 24.11.2023
Revize Tarihi: 06.10.2023	

Atf Bilgisi

Tıngır, M. ve Tarlakazan, B.E. (2023). Artırılmış gerçeklik uygulamalarının özel üretim ürünlerde kullanımı. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(3), 943-956.

ÖZ

Tüketimin arttığı günümüz toplumunda seri üretimle birlikte çok sayıda aynı tür ürünler üretilmektedir. Tüketici, başkasına hediye almak ya da kendisine özel bir ürün ya da uygulama tercih etmek isteyebilir. Bu açıdan özel üretim olarak tasarlanmış ürünler, tüketicinin taleplerini yerine getirmek için yeni bir pazar oluşturmaktadır. Bu çalışma her geçen gün kullanım alanını genişleten ve farklı sergileme ortamı sunan artırılmış gerçeklik teknolojisi ile zenginleştirilen ürünlerin örnekleri ile sınırlandırılmıştır. Artırılmış gerçeklik teknoloji ile yapılan, kişiselleştirilebilen ürünlerin çeşitliliğini ortaya çıkarmak araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Çalışmada literatür taraması yapılarak internet ortamından elde edilen görüntüler derleme bir makale olarak hazırlanmıştır. Bu araştırma sonucunda tişört, dövme, davetiye, ambalaj, tebrik kartı ve bardak gibi ürünlerin artırılmış gerçeklik teknolojisi ile kişiye özel birer ürüne dönüştüğü görülmektedir. Bu kapsamda ilerleyen dönemlerde bu teknolojinin daha çok kullanılabileceği ve kullanım alanını genişleteceği öngörüldüğünden araştırmanın bu alanda kendini geliştirmek isteyen araştırmacılara veya yeni bir girişimde bulunmak isteyen bireylere kaynak ve fikir olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Artırılmış gerçeklik, üretim, tasarım, teknoloji, kişiye özel.

Use of Augmented Reality Applications in Special Production Products

ABSTRACT

In today's society, where consumption increases, many products of the same type are produced with mass production. The consumer may want to buy a gift for someone else or choose a special product or application for himself. In this respect, specially designed products create a new market to meet consumer demands. This study is limited to examples of products enriched with augmented reality technology, which expands its usage area day by day and offers different display environments. The purpose of the research is to reveal the diversity of customizable products made with augmented reality technology. In the study, the images obtained from the internet by scanning the literature were prepared as a compilation article. As a result of this research, it is seen that products such as t-shirts, tattoos, invitations, packaging, greeting cards and cups are transformed into personalized products with augmented reality technology. In this context, since it is predicted that this technology will be used more and its usage area will expand in the future, it is thought that the research will be a source and idea for researchers who want to improve themselves in this field or individuals who want to take a new initiative.

Keywords: Augmented reality, production, design, technology, private.

Giriş

Sanayi devrimi ve sanayileşme süreci sonrasında teknoloji, bilimsel uygulamalar, teknik teçhizatlar, robotlar ve makinalar ve nihayetinde seri üretim; toplumların ihtiyaç ve alış-veriş hayatını etkilemiş, her alanda üretimin artması beraberinde tüketimi de artırmıştır. Bu süreçte birçok yeni pazarlama yöntemi ve ortamı ortaya çıkmış, bu da marka sahiplerinin müşteri edinebilmek için çağa uygun, güncel ve farklı alternatif yöntemler arayışına itmiştir. Gelişen teknolojiyle beraber insanların yaşam tarzları ve ihtiyaçları da değişmektedir.

Dijitalleşmenin en çok etkilediği alanların başında gelen pazarlama, gerçekleştirilen faaliyetler, basit bir mesaj iletme ve iletişim çabası olmanın ötesindedir. Tüketicileri değişen yoğunluklarda, dolaylı

veya doğrudan etkileyen bir sürece sokmaktadır (Mavnacıoğlu, 2022). Bu anlamda kişilerin alışveriş alışkanlıklarında da değişimler yaşanmaktadır. Yenedünya düzeninde ürünler ihtiyaçları gidermenin ötesinde, hedef kitlenin ilgisini çekmeye yönelik farklı tasarımlarla birleşmektedir. Süreç içerisinde markalar ya da bireyler değişen çağa ayak uydurmak için teknolojik uygulamalardan yararlanmaktadır.

“Bazı markalar bu teknolojiler ile kişisel bir hizmet sunarak kişiselleştirilmiş ürün tasarımları yapmaktadır. Markalar dijital uygulamalar ile geniş kitlelere ulaşarak, etkileşimleri ile yeni etki alanlarının avantajlarını artırmaktadır. Tasarım olarak ise, tasarımcılara daha farklı bir çalışma ortamı sunarak tasarımın üretime geçirilmesinde hızlı, pratik ve başarılı sonuçlar oluşturulmaktadır” (Ağca ve Kozbekçi Ayranpınar, 2021).

Günümüzde işletmeler satışlarını ve ticari bilinirliğini sağlamak, marka kültürünü oluşturmak, imajını ve farkındalığını artırmak için çeşitli teknolojik yöntemlerden yararlanmaktadırlar. Bu bağlamda artırılmış gerçeklik teknolojisi hem işletmeler hem de tüketici için yeni ve farklı bir deneyim ortamı oluşturmaktadır. Araştırmaya konu olan artırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik teknolojisi 1960’larda adından söz ettirmeye başlayıp günümüzdeki ilerlemeler ile gelişerek dikkat çekici çalışmalar ortaya koymaktadır.

Literatür taraması yapıldığında artırılmış gerçekliğin çoğunlukla eğitim alanında fen bilimleri, geometri, matematik gibi soyut kavramların yoğunlukta olduğu alanlarda çok daha fazla kullanıldığı görülmektedir (Abdüsselam, 2014; Abdüsselam ve Karal, 2012; Cai, Wang ve Chiang, 2014; Gün, 2014; İbili, 2013; Akt. Çetinkaya Özdemir, 2023). Oysaki bu teknolojiler gerek sosyal gerek ticari ve gerekse askeri uygulamalar anlamında olsun; eğitimden sağlığa, sanattan, reklam ve pazarlamaya kadar hayatın hemen her alanında pratik çözümlere kaynak teşkil etmektedir. Artırılmış gerçeklik bilgisayar programları ile oluşturulan video, görüntü ve hareketli grafik gibi içeriklerin gerçek dünya görüntüsü üzerine bindirilmesiyle oluşmaktadır. Yapılan içerikler gerçek dünyanın zenginleştirilerek görünmesini sağlayarak kullanıcıya farklı bir deneyim yaşatmaktadır.

Sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik kavramları çoğu zaman aynı kavramlarmış gibi ifade edilmelerine rağmen bu iki teknoloji birbirinden farklıdır. Artırılmış gerçeklik teknolojisini kullanabilmek için akıllı telefon ve tablet gibi el cihazlarına ve internet bağlantısına ihtiyaç duyulmaktadır. Sanal gerçeklik teknolojisinde ise baş ekranları, gözlük ve konsol gibi ekipmanlar kullanılarak kullanıcıya daha gerçekçi bir deneyim sunmaktadır. Sanal gerçeklik bilgisayar programları ile hazırlanan sanal bir ortamdır. Sanal gerçeklik kişiye hem gerçek dünyada mümkün olmayacak şeyleri hemde gerçekte olan nesnelerin bir simülasyonunu göstermektedir. Sanal gerçeklik teknolojisi, bilgisayar programları ile oluşturulan sanal ortam kullanıcının ekipmanlar sayesinde gerçek dünya üzerinde farklı bir ortamda etkileşime girmesidir. Oluşturulan 3 boyutlu çevre ve objeler ile yeni bir gerçeklik yaratılır. Bu teknolojide kullanıcı kafa ekranları (HUD) ya da gözlükler sayesinde etrafında olup bitenleri göremez ve kendisini farklı bir evrende hisseder.

Artırılmış gerçeklik teknolojisinde sanal objeler gerçek dünya üzerine bindirilir. Bu sayede kullanıcı gerçeklikten kopmadan bir deneyim gerçekleştirir ve etrafında olup bitenlerin farkındadır. Artırılmış gerçeklik, gerçek mekânda algıların yükseltilmesini sağlarken sanal gerçeklik yapay mekân yaratmaktadır. Her iki kavram gerçeklik noktasında birbirinin tamamlayıcısıdır. Artırılmış gerçeklik gibi sanal gerçeklikte kullanıcı sarmalayıcı bir ortamda olsa da bu ortamın her zaman sahte olduğu bilincindedir.

Sanal gerçeklik uygulamaları başa takılan gözlükler gibi ekipmanlar gerektirdiği için reklam, pazarlama ve tanıtım gibi uygulamalarda artırılmış gerçeklik uygulamaları tercih edilmektedir (Tuğal, 2018). Sanal gerçeklik teknolojisinde kullanılan ekipmanların maliyet ve taşıma zorluğu bulunmakta iken, neredeyse herkesin elinde olan cep telefonu ve internet sayesinde kişiselleştirilen ürünlerde artırılmış gerçeklik teknolojisi kullanılmaktadır. Artırılmış gerçekliğin reklam, pazarlama ve tüketim alanında yer almasıyla birlikte, tüketicinin ilgisini ve dikkatini çekecek uygulamalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bununla birlikte günümüzde seri üretim içerisinde yer alan birçok kişisel üründe de

değişimler yaşanmaktadır. İnsanlar özel hissetmek, farklı olmak ya da sevdiklerine farklı hediyeler vermek için teknolojinin imkânlarından yararlanmaktadır.

Artırılmış gerçeklik uygulamaları sağlık, turizm, askeri, pazarlama, moda, sanat ve eğitim gibi daha birçok alanda kullanılmaktadır. “Trendlerde yaşanan hızlı değişim ve müşterilerin isteklerinde yaşanan yeni talepler, moda firmaları ve tasarımcıları sanal uygulamalara itmektedir” (Ağca ve Kozbekçi Ayranpınar, 2021).

“Giyim sektörü, çeşitli uygulamalarla müşterileri ile etkileşimli bir iletişim kurmak için bu teknolojilerden faydalanmaktadır. Hızlı trend gelişimleri, dijital medyanın yarattığı yeni etkileşim ortamları, üretim teknolojilerinin ve lojistik imkanlarının gelişimi bu alanda da farklı beklentiler doğurmaktadır. Günümüz dünyasında yaşanan baş döndürücü değişimler sonucunda tüketicinin ilgisini taze tutmak günden güne zorlaşmaktadır. Giyim sektörü; başta tasarım, perakende ve reklam oluşumlarında sanal gerçeklik uygulamalarıyla müşterilerinin ilgisini daha çok çekebilmektedir. Aynı zamanda müşterilerine kişisel bir olanak sunarak onların alıveriş deneyimlerini de daha üst bir seviyeye çıkarmaktadır” (Ağca ve Kozbekçi Ayranpınar, 2021).

Örneğin hediye olarak, herhangi bir mağaza zincirinden alınacak tişört yerine artırılmış gerçeklik teknolojisi ile desteklenen ve kişinin özel anlarının yer aldığı interaktif bir tişört vermek daha özel, anlamlı ve farklı bir hediye alternatifi olabilmektedir. Artırılmış gerçeklik teknolojisi ile işletmeler günümüzde; tüketiciye etkileşimli, hareketli ve bol alternatifli ürün fikirleri sunmaktadır. Bu teknoloji ile özel günler için hazırlanmış kartlar, dövme, fotoğraf, giyilebilir ürünler, mekân ve ortamlar, vb. birçok unsur hareketli bir içeriğe dönüşmektedir.

Artırılmış gerçeklik ile kişileştirilen bu ürün ve hizmetlerin örnekleri çalışmanın kapsam ve sınırlıklarını oluşturmaktadır. Artırılmış gerçeklik teknolojisinin tasarım alanında literatüre katkı sağlaması ve bu teknoloji ile yapılan kişiselleştirilebilen ürün alternatiflerinin çoğalması için araştırmacı veya tasarımcılara hem kaynak hemde fikir oluşturması çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında artırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik teknolojilerinin tanımlarına, tarihlerine, kullanılan araçlara, farklılıklarına ve özel üretim ürün ve hizmetlerin görsellerine yer verilmiştir. Araştırmada aşağıdaki problem cümleleri ele alınmıştır;

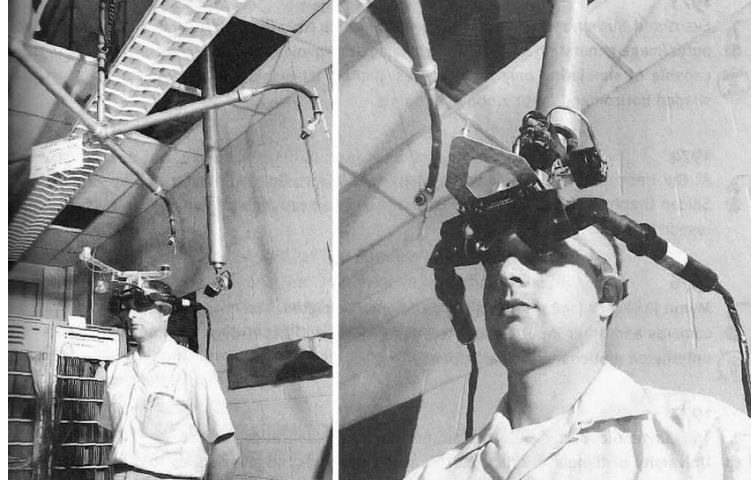
1. Artırılmış gerçeklik ile kullanılan ürünlerin özellikleri nelerdir?
2. Artırılmış gerçeklik teknolojisi kişisel üretim alanındaki kullanımı nasıldır?

Artırılmış Gerçekliğin Tanımı

Artırılmış gerçeklik; gerçek ve sanal görüntüleri birleştirir, gerçek zamanlı olarak etkileşimlidir ve sanal görüntüleri gerçek dünya üzerine kaydeden bir teknolojidir (Azuma, 1997). Gerçek dünya görüntüsü üzerine ekleme olarak gerçekleşen artırılmış gerçeklik, kullanıcıyı fiziksel ortamdaki koparmadan deneyim yaşatmaktadır (Tuğal, 2018). Dijital aygıtlar ve programlar sayesinde artırılmış gerçeklik, fiziksel dünya üzerine oluşturulan dijital içeriklerin üst üste bindirilmesine imkân tanımaktadır (Craig, 2013).

Artırılmış gerçeklik teknolojisi, bilgisayar programları tarafından oluşturulan video, ses, görüntü, yazı, iki ya da üç boyutlu animasyonların gerçek dünya görüntüsü üzerine aynı anda eklenmesiyle oluşmaktadır. Neredeyse her bireyin elinde olan akıllı mobil cihazların kolay taşınabilen özelliği sayesinde artırılmış gerçeklik uygulamaları yaygın olarak kullanılmaktadır.

Artırılmış gerçeklik, gerçek dünya ile bağlantısı süren veri ve görüntülerin gerçek dünya görüntülerinin üzerine eklenmesi, gerçek ve sanal objelerin aynı düzlemde algılanmasını sağlayan bir ortamdır (İçten ve Bal, 2017). Artırılmış gerçeklik ilk kez Profesör Ivan Sutherland tarafından 1960'lardaki çalışmalarında görülmektedir. 1968'de ise, ilk artırılmış gerçeklik prototipi olan başa takılan göstericiyi yapmıştır. Bu göstericinin ağırlığından dolayı cihaz tavana bağlanarak kullanılmıştır (Fotoğraf 1) (Sutherland, 1968). Sutherland bu prototipe Demokles'in Kılıcı adını vermiştir.

Fotoğraf 1. Demokles'in Kılıcı (Basu, 2019)

“Artırılmış gerçeklik, sanal ortamın ya da sanal gerçekliğin bir türüdür. Artırılmış gerçeklik, görüntü, ses, video, dijital ya da bilgisayar tarafından yapılan nesnelere gerçek zamanlı bir ortamda üst üste bindirmesiyle oluşmaktadır. Artırılmış gerçeklik beş duyuyu da geliştirmek için kullanılmasına rağmen en yaygın kullanımı görsel alanlardadır. Artırılmış gerçeklik, gerçekliği tamamen farklılaştırmak yerine onu tamamlar. Savaş pilotlarının kullandığı baş üstü ekranı artırılmış gerçeklik için örnek olarak gösterilebilir. Bu ekranlar pilota kokpit penceresinden dışarı bakarken gerçek olmayan bir ortamı dijital hızı ve diğer bilgileri dijital olarak gösterir” (Kipper ve Rampolla, 2013).

Kullanıcının tamamen sanal bir evrene daldığı sanal gerçeklikten farklı olarak artırılmış gerçeklik, kullanıcı gerçek nesnelere kullanarak sanal görüntülerle etkileşime girmektedir (Zhou, Duh ve Billingham, 2008). Artırılmış gerçeklik, birçok duyu organına hitap ederek kişinin deneyim kazanmasına yardımcı olmakta ve öğrenmeyi anlamlandırmaktadır (Núñez vd., 2008; Akt. Çetinkaya Özdemir, 2023).

Azuma artırılmış gerçekliği; gerçek dünyada sanal ve gerçek objelerle birlikte, gerçek zamanlı etkileşim, gerçek ve sanal objelerin beraber 3 boyutlu ortamda oluşturulması olmak üzere üç temel üzerine tanımlamaktadır (Azuma, 1997). Artırılmış gerçeklik teknolojisinde gerçek dünya bir arka plan olarak kullanılarak bu görüntü üzerine eş zamanlı olarak metin, resim, ses, animasyon ya da 3 boyutlu nesnelere yerleştirilmektedir (Köse ve Yengin, 2018). Artırılmış gerçeklik etkileşimli bir teknolojidir. Artırılmış gerçeklik deneyiminin temelinde katılımcı olarak, aynı fiziksel dünyada bir etkileşimde bulunulmalıdır. Bu teknoloji, gerçek dünya üzerine dijital bilgi eklemektedir (Craig, 2013). Artırılmış gerçekliğin gerçekleşebilmesi için etkileşimli bir ortama ihtiyaç vardır. Yani kullanıcı akıllı cihazlarla etkileşime girerek artırılmış gerçeklik deneyimini gerçekleştirilmektedir.

Örneğin; Jurassic Park ve Avatar gibi filmler üç boyutlu gerçek bir ortamla birleştirilmiş fotogerçekçi sanal nesnelere sahip olmasına rağmen etkileşimli olmadıkları için artırılmış gerçeklik değildir (Kipper ve Rampolla, 2013). Artırılmış gerçeklik kullanıcının gerçekte algılayamayacağı şeylerin görsel olarak sunulmasına izin vermektedir. Artırılmış gerçeklik teknolojisi işaret ve konum tabanlı referansların alınmasıyla çalışmaktadır.

İşaretçi tabanlı artırılmış gerçeklik, temel olarak bir üç boyutlu sanal modeli fiziksel bir nesneye yerleştirirken, konum tabanlı artırılmış gerçeklik ise, neredeyse aynı işlemi takip eder, fakat bir işaretçiyi tanımlamak yerine bir dizi ızgaraya dijital bilgi aktarır (Kipper ve Rampolla, 2013). Daha önceden hazırlanan içerikler üzerine artırılmış gerçeklik uygulaması yapıldığından araştırma kapsamındaki görüntüler işaretçi tabanlıdır. “Artırılmış gerçekliğin hem sabit hem de mobil ortamlar için gerekli temel donanım ve yazılımlara ihtiyacı vardır” (Kipper ve Rampolla, 2013). Bunlar;

Donanım:

- Bilgisayar ya da mobil cihaz
- Monitör ya da görüntü ekranı
- Kamera
- İzleme ve algılama sistemleri (GPS, pusula)
- Ağ altyapısı
- İşaretleyiciler, gerçek ve sanal ortamların birbiriyle birleştiği fiziksel nesnelere ya da yerlerdir.

Yazılım:

- Yerel olarak çalışan bir uygulama ya da program
- Ağ hizmetleri
- İçerik sunucusu

Artırılmış gerçeklik teknolojisinin gerçekleştiği birçok ücretli veya ücretsiz uygulama programları vardır. Web ve mobil uygulamaları olan bu yazılımların bazılarının kod gerektirmemesi ve kullanım kolaylığının olmasıyla birçok kullanıcı rahatça kullanılabilmektedir. Bu teknolojiyi kullanabilmek için ilk olarak bilgisayar programları ile 2 ya da 3 boyutlu animasyon, fotoğraf, ses ve metin gibi dijital kaynakların oluşturulması gerekmektedir. Sonrasında seçilen bir artırılmış gerçeklik uygulaması üzerine hazırlanan içeriğin eklenmesi yapılır. Eklenen içeriğin fiziksel ortamda hareketlenmesi için daha öncesinde bir yüzey üzerine tanıtımın yapılması gerekmektedir.

Artırılmış gerçekliği kullanabilmek için tablet ya da akıllı mobil cihazlarda gerekli uygulamanın yüklü olması gerekmektedir. Akıllı cihazlara yüklenen uygulamaya giriş yaparak kamera aktif hale geldiğinde görüntü fiziksel ortamda hareketlenmeye başlar. Bu sayede kullanıcı dijital kaynakları eş zamanlı olarak gerçek ortamda görmektedir.

Artırılmış gerçeklik teknolojisinin hem avantajları hemde dezavantajları bulunmaktadır. Artırılmış gerçeklik uygulamaları akıllı mobil cihazlar ve internet bağlantısının olduğu her yer ve zamanda kullanılabilmektedir. Sağlık alanında tedavide kolaylıklar, eğitim alanında öğrenmeyi kolaylaştırıcı etkisi ve sanat alanında farklı deneysel çalışmalar gibi daha birçok alanda kullanıcıların işine yarayacak birçok faydası bulunmaktadır.

Kipper ve Rampolla, artırılmış gerçeklik teknolojisinin kullanıcı açısından bazı zorluklarına değinmiştir. Bunlar;

- İnsanlara sunulan çok çeşitli mükemmel kullanıcı deneyimlerine sahip olmak. Belli bir kullanıcı grubuna hitap etmektedir. Artırılmış gerçeklik teknolojisi büyük ölçüde bilinmiyor ve bunun değişmesi için işlevsel, uygun maliyetli ve düşük öğrenme eğrisine sahip çok çeşitli kullanıcı deneyimlerinin oluşturulmalıdır.
- Diğer bir zorluk mahremiyettir. Bu teknolojinin ana bileşenlerinden biri kamera olduğundan, kameranın kullanıcının lensi doğrulttuğu her şeyi görecektir.
- Gerçek fiziksel güvenlik risk oluşturmaktadır. Her yıl binlerce yaşanan trafik kazaları yaralanma ve ölümden sonuçlandığından cep telefonları araba kullanırken ciddi bir dikkat dağıtıcıdır.
- Son zorluk ise yetkisiz artırılmış reklamcılıktır. Pazarlamacıların ve reklamcıların ilgisini çekmektedir. Gerçek zamanlı olarak dijital reklamlar ekleyerek fiziksel dünyadaki alanlardan yararlanma olasılıkları, reklam verenlerin görmezden gelemeyeceği kadar büyük ve kazançlıdır (Kipper ve Rampolla, 2013).

Bu zorluklar dışında; her bir artırılmış gerçeklik ile yapılan çalışma için ayrı uygulamanın olması kullanıcının cihazındaki depolama yerini azaltmaktadır. Fiziksel dünya üzerine eklenen görüntüler üzerine eklenen ses kaynakları çevresel gürültülerden dolayı yeterli etkiyi gösteremeyebilir. Bunun dışında dış mekânda artırılmış gerçeklik uygulamasının kullanılması durumunda mobil

cihazlarda güneş ışığından kaynaklı ekran parlamaları yaşanabilir. Ayrıca bu uygulamaları kullanan kullanıcı internet kotasında azalma ve cihazın şarjının çabuk bitmesi gibi problemler yaşayabilir.

Yöntem

Bu bölümde araştırma modeli, çalışmanın evren ve örnekleme, veri toplama araçları, veri toplanması ve analiz yöntemleri ve araştırma etiği ile bilgilere yer verilmiştir. Derleme makale olarak hazırlanan araştırma kapsamında toplanan görsel kaynaklar yorumlanarak ele alınmıştır.

Araştırma Modeli

Derleme makale ana konuya odaklanarak ele alınmalıdır. Toplanan kaynaklardaki bilgiler ana fikri içermelidir (Tosun, t.y). Bu bağlamda artırılmış gerçeklik teknolojisinin tanımı, tarihi, ekipmanları, nasıl çalıştığı ve bu alanda yapılmış olan tesadüfi seçilen hizmet ve ürünlerin görsellerine çalışmada yer verilerek derleme bir araştırma yapılmıştır.

Evren ve Örneklem

Artırılmış gerçeklik teknolojisi ürünleri araştırmanın evrenidir. Artırılmış gerçeklik teknolojisi ile desteklenen tesadüfi olarak seçilmiş olan dövme, fotoğraf, tişört, davetiye, bardak ve ambalaj'dan oluşan 7 ürün ve hizmet araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Artırılmış gerçeklik teknolojisi ile ilgili birçok tasarım yapılmasına rağmen araştırma kapsamında ele alınan örneklerin seçilmesinin nedeni özel üretim ürünler olmasındandır. Örneklemdeki ürünler bulgular bölümünde ele alınarak değerlendirilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Alana ait kitap, dergi ve internet üzerinden kaynak taraması yapılarak elde edilen içerikler ile araştırma yapılmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma için yapılan kaynak taramasında elde edilen 7 örnek görüntü yorumlanarak çalışmanın kapsamını oluşturmuştur. Tesadüfi olarak seçilen artırılmış gerçeklik teknolojisi kullanılarak yapılan ürün ve hizmetlerin içeriklerine yer verilmiştir.

Araştırma Etiği

Araştırma derleme bir makale olarak ele alındığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

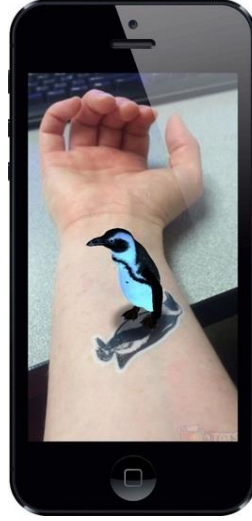
Bulgular

Sanal gerçeklik ekipmanlarına maliyet açısından her bireyin ulaşması mümkün olmayacağından kişisel olarak üretilen ürünler ya da uygulamalar artırılmış gerçeklik teknolojisi ile hazırlanmaktadır. Sabit görüntüler üzerine animasyon hareketlerinin yerleştirilmesiyle farklı bir uygulama ortamı gerçekleştirilmektedir.

Ses, müzik ya da animasyon eklenerek gerçek zamanlı bir şekilde kişiselleştirilen artırılmış gerçeklik ürünleri yeni bir pazarlama alanı oluşturmaktadır. Dövme, düğün davetiyesi, çikolata kutusu, tişört, tebrik kartı, resim, kupa vb. daha birçok alanda kişiye özel olarak hazırlanan ürünler ve uygulamalar artırılmış gerçeklik ile zenginleştirilerek ortaya farklı sunumlar çıkabilmektedir.

Teknolojinin gelişmesi ile insanların hediye tercihlerinde de değişimler yaşanmaktadır. Doğum günü, anneler günü, sevgililer günü, yılbaşı vb. önemli günlerde kişiler sevdiklerine farklı hediyeler vermek için alternatif çözümler aramaktadır.

Artırılmış gerçeklik teknolojisi ile yapılan çeşitli basılı ürün ya da uygulama seçenekleri bulunmaktadır. Kişinin kendisi için özel olabilecek figürleri, görüntüleri ve simgeleri kalıcı olarak vücudunun herhangi bir yerine resmedilmesiyle dövme oluşmaktadır (Fotoğraf 2). Dijitalleşmeyle birlikte geleneksel olarak yapılan dövmelemlerin yerine artırılmış gerçeklik uygulamaları eklenerek kişi için farklı bir alternatif görüntü sunulmaktadır.

Fotoğraf 2. Artırılmış Gerçeklik Uygulamasında Dövme Görüntüsü (On Target Promotion, 2023)

Dövme vücuda yapıldıktan sonra uygulama üzerinde taranarak ses dosyası istenilen zaman çalınabilmektedir. Uygulama bu alanda yapılan kişiselleştirilmiş ilk artırılmış gerçeklik örneğidir (Fotoğraf 3) (Noe, 2023). Soundwave Tattoos, artırılmış gerçeklik destekli bir dövme uygulamasıdır. Vücudun herhangi bir yerine yaptırılan sembol, desen ve görsel vb. dövme sonrasında artırılmış gerçeklik uygulaması üzerinden sevilen birinin sesi, bir şarkı ya da görüntü gibi içerikler dövme ile eşleştirilmektedir. Artırılmış gerçeklik uygulamasının kamerası aktif hale getirildiğinde dövme dijital bir hale gelmektedir. Fakat uygulama 2022 yılında teknik sebeplerden dolayı kullanıma kapatılmıştır.

Fotoğraf 3. Soundwave Tattoos Uygulama Görüntüsü (Core, 2023)

Kişi kendisi için özel birşeyin dövmesini yaptırmak istediğinde, dövmeyle artırılmış gerçeklik teknolojisi ile eklenen dijital içerikler sayesinde kişi, dövmeyle uygulama üzerinden tarattığında onun etkileşimli bir versiyonunu istediği yer ve zamanda deneyimleme imkânı olacaktır.

Artırılmış gerçeklik teknolojisi ile oluşturulan özel videolu kartlar ile görüntüler kişiselleştirilebilmektedir. Bu sayede basılı bir fotoğraf ya da kart üzerine yerleştirilen video, ses ve yazı gibi dijital kaynaklar artırılmış gerçeklik uygulaması üzerinden taratıldığında alıcı için farklı bir basılı ürün seçeneği olabilmektedir (Fotoğraf 4). Artırılmış gerçeklik uygulaması ile fotoğraf üzerine eklenen

video ile fotoğrafların canlı bir görüntüsü oluşmaktadır. Bu sayede aradan uzun zaman geçse bile kullanıcı artırılmış gerçeklik uygulaması ile fotoğrafın çekildiği zamana giderek o anı hatırlayabilir.

Fotoğraf 4. Artırılmış Gerçeklik Fotoğraf Görüntüsü (Etsy, 2023)

Artırılmış ve sanal gerçeklik teknolojileri farklı sektörlerde olduğu gibi moda alanında da kullanılarak farklı tasarım ortamlarını ortaya çıkarmaktadır. Bu anlamda yaşanan teknolojik yenilikler modanın gelişimine de olumlu katkısı olacaktır.

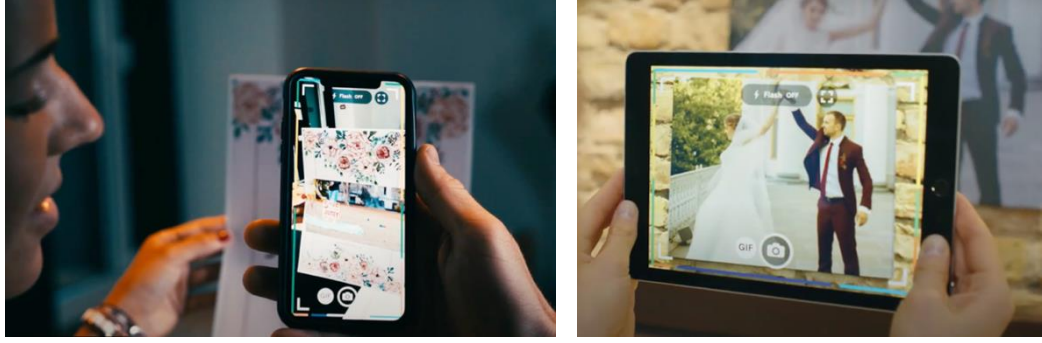
Dijital olarak hazırlanan video görüntüsü kıyafet üzerindeki görsel ya da tanımlanan yer ile birleştirilerek tüketici için farklı bir ürün oluşturmaktadır. Kıyafet üzerindeki görüntünün artırılmış gerçeklik uygulamaları ile taranmasıyla tüketici, hazırlanan video, ses, yazı ve animasyon gibi görüntüleri üzerinde taşımaktadır.

Sınırlı sayıda ya da kişiye özel olarak oluşturulan dijital kıyafetler moda alanında farklı bir yaklaşım oluşturmaktadır (Fotoğraf 5). Sweatshirt ve tişört gibi ürünlere baskısı yapılan desene artırılmış gerçeklik uygulaması üzerinden video, ses, animasyon ve görüntü gibi dijital kaynaklar eklenmektedir. Gerekli artırılmış gerçeklik uygulamasının akıllı cihaza yüklenmesi ile kamera aktif hale geldiğinde eşleştirilen içerikler hareketlenmeye başlamaktadır. Kullanıcının farklı ve interaktif bir ürün kullanması onu tatmin ederek, işletmelerin pazarlama stratejilerine de etkisi olabilir.

Fotoğraf 5. Artırılmış Gerçeklik Tişört Görüntüsü (Etsy, 2023)

Geleneksel baskı yöntemleriyle basılan düğün fotoğrafları ve düğün davetiyeleri, artırılmış gerçeklik teknolojisi ile hareketli, farklı ve etkileşimli bir hale gelmektedir. Düğün davetiyelerinde farklılık isteyen çiftler davetiyelerini kişiselleştirerek grafik animasyonlar ya da kendi sesli mesajlarından oluşan bir davetiyeyi sevdiklerine göndermektedirler (Fotoğraf 6). Bu teknolojiden yararlanılarak hazırlanan içerikler yıllar sonra hem çiftlerin hemde sevdikleri kişilerin bu kartları tekrar izlemesine imkân sağlamaktadır. Böylece bu davetiye kartları unutulmaz birer hatıra dönüşmektedir.

Fotoğraf 6. Artırılmış Gerçeklik Düğün Davetiyesi Görüntüsü (Linkedin, 2023)

Kişiselleştirilebilen ürünlerden olan kupalar, artırılmış gerçeklik teknolojisinde kullanıcı için bir mesaj, müzik, ses ve görüntü ile birleşerek ürün alternatifi olmaktadır (Fotoğraf 7). Kupa ve mug gibi ürünlere baskısı yapılan desen üzerine uygulama ile eklenen dijital kaynaklar interaktif bir hale gelmektedir. Bir içecek içerken artırılmış gerçeklik uygulaması üzerinden izlenen görüntüler kişiyi eğlendirebilir.

Fotoğraf 7. Artırılmış Gerçeklik Bardak Görüntüsü (Awesome Stuff, 2023)

Doğum günü, özür, tebrik, kutlama ya da özel bir gün için bir kutu şekerleme veya çikolata göndermek insanların tercihleri arasındadır (Fotoğraf 8). Teknolojiyle birlikte bu gönderim şeklinde de değişimler yaşanmaktadır. Bir çikolata kutusunun içerisindeki fotoğraf üzerine video, ses ve müzik gibi içerikler artırılmış gerçeklik uygulaması ile eklenerek kişiye farklı bir ürün tercihi olarak sunulmaktadır. Kutu üzerindeki görselle eşleştirilen dijital içerikler uygulama kamerası ile taranarak kullanıcı için farklı bir deneyim vermektedir.

Fotoğraf 8. Artırılmış Gerçeklik Ambalaj Kutu Görüntüsü (Pinterest, 2023)

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Teknolojinin her geçen gün gelişmesi ile işletme sahipleri tüketicilere ulaşmak için günden güne artan bir ivme ile teknolojik imkânlarından faydalanmaktadır. Bu bağlamda işletmeler son dönemlerde adından söz ettiren artırılmış gerçeklik teknolojisini bir pazarlama ögesi olarak kullanmaktadır. Büyük ya da küçük ölçekli butik işletmeler yeni müşteri edinmek, halihazırdaki müşterilerini kaybetmemek, dikkat çekmek ve piyasada varlığını korumak için teknolojiyi iş alanlarına entegre edebilir.

Kişinin artırılmış gerçeklik deneyimini gerçekleştirebilmesi için akıllı cihazlara sahip olması (cep telefonu veya bir tablete), ve bu cihazlara artırılmış gerçeklik uygulamalarını yüklemesi gerekmektedir. Yüklü uygulamalarla birlikte yapılan tasarım ya da uygulamaların izlenebilmesi, kamera ile ilgili bölgenin taratılması ile mümkün olmaktadır. Artırılmış gerçeklik ürünleri, markalara özgü ve onlar için özel üretebildikleri gibi önceden genel amaçlı üretilen, hazır olarak bulunan-alınan uygulamaların kullanılması biçiminde de olmaktadır. Burada önemli olan kullanıcının cihazında, ürün ya da hizmet ile ilgili eşleştirilen uygulamanın yüklü olmasıdır.

Değişen dünya ile insanların tercihlerinde de değişimler yaşanmaktadır. Günümüz yaşantısında artırılmış gerçeklik teknolojilerinin neredeyse her alanda kullanılmasıyla birlikte basılı ürün ya da uygulama alternatiflerinde de artış olmuş, kişiselleştirmeye uygun olarak hazırlanan farklı tasarımlar kendisine yer bulmuştur. Kişi kendisi ya da sevdiği birisi için bir basılı ürün veya bir hizmet tercih edeceği zaman onun farklı, görülmemiş ve etkileyici özelliklerde bir şey tercih etmek isteyebilir. Bu bağlamda işletmeler müşterilerin beklentilerine uygun olarak artırılmış gerçeklik teknolojisi ile farklı hizmetlerde alternatifler sunmaktadır.

Araştırma kapsamında ele alınan artırılmış gerçeklik teknolojisi ile yapılan dövme, tişört, davetiye, ambalaj kutusu, fotoğraf, düğün davetiyesi ve bardak gibi ürünler sesli ve hareketli tasarımlarla birleşerek farklı grafiksel uygulama alternatifleri oluşturmaktadır. Bu ürünler tasarımcı ve sanatçılar tarafından internet ortamında müşterilerin isteklerine göre şekillenerek dijital birer ürüne dönüşmektedir. Bu ürünler işletmeler tarafından satın alınabileceği gibi kimi artırılmış gerçeklik uygulamalarının kullanım kolaylığı sebebiyle bireysel olarak da tercih edilip, kişisel ürün olarak hazırlanmaktadır.

Artırılmış gerçeklik uygulamasının mobil cihazlar aracılığıyla gerçekleşmesi hem kullanım ve taşıma kolaylığı hem de maliyet açısından uygun olması bu uygulamanın kullanım oranını artırabilir. Bu uygulamalar farklı, hareketli ve etkileşimli olduğundan tüketiciler açısından dikkat çekicidir. Özel olarak üretimi gerçekleştirilen tasarım ve ürünlerin yanı sıra dövme uygulamaları da kişiselleştirilebilen alanlardan biridir.

Sevilen birisinin sesi, anlamı olan bir müzik ve video gibi görüntüler artırılmış gerçeklik uygulaması aracılığıyla dövme ile birleştiğinde kişinin vücudunda dijital bir esere dönüşmektedir. Geleneksel olarak yapılan kalıcı dövmelerin yanı sıra geçici dövmelerde yapılmaktadır. Bu anlamda örneğin bir konser mekânına girerken bilet yerine, dinleyicinin vücuduna geçici dövmeler yapılarak etkinlik süresince aktiviteler için kullanılabilir.

Bunun dışında markaların ürün tanıtımı için kişilerin el ya da kol gibi yerlerine çeşitli desenlerde olabilen çıkarılabilen geçici dövmeler yapılabilir. Kolay bir şekilde uygulanabilen geçici dövmeler hem markalar hem de konser organizatörleri tarafından tercih edilmesi, markalar için maliyeti az olan bir reklam aracı görevi üstlenebilir.

Bireyin vücudunda yer alacak, markaya ait bir dövme diğer kişilerin görmesini ve markayı hatırlamasına yol açmaktadır. Ayrıca bu dövmeler üzerine artırılmış gerçeklik uygulaması ile yerleştirilen animasyon ve ses kaynaklarının eklenmesi tüketicinin dikkatini çekebilir ve markanın daha fazla bireye ulaşmasını sağlayabilir. Moda alanında kullanılan artırılmış ve sanal gerçeklik teknolojileri dijital giysi tasarımları yaratıcı, farklı, özgün ve sürdürülebilirlik açısından önemli bir etkisi olabilir.

Televizyon programlarında, dergi çekimlerinde ve moda defileleri gibi ortamlarda sanatçıların sadece bir defa şov amaçlı giydiği kıyafetlerin yerine dijital içerikli giysilerin olması hem tasarruf hem de görsel bir etki ortaya çıkarması için kullanılabilir. Sonuç olarak teknoloji geliştikçe artırılmış gerçeklik uygulamaları da gelişerek kendisine yeni alanlar açmaya devam edecektir. Bu anlamda artırılmış gerçeklik teknolojisi yeni iş kollarının ve yeni fırsatların önünü açacak potansiyele sahip alternatif bir uygulama alanıdır.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Araştırmaya birinci yazarın %50, ikinci yazarın %50 oranında katkısı vardır.

Çıkar Çatışması

Araştırma kapsamında çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- Ağca, G. ve Kozbekçi Ayrancınar, S. (2021). Moda sektöründe artırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik. *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, 25, 1-15. doi: 10.17484/yedi.731854
- Azuma, R. T. (1997). A survey of augmented reality. *Presence: Teleopera-torsand Virtual Environments*, 6(4), 355-385.
- Awesome Stuff. (2023). *Fast facts about electric boats that you should know*. Retrieved from <https://awesomestuff365.com/facts-about-electric-boats/> in 07.04.2023.
- Basu, A. (2019). *A brief chronology of virtual reaity*. Retrieved from https://www.researchgate.net/figure/Ivan-Sutherlands-head-mounted-3D-display-c-1968-The-display-had-a-suspending_fig1_337438550 in 07.04.2023.

- Craig, A. B. (2013). *Understanding augmented reality: concepts and applications*. Waltham: Morgan Kaufmann Publishers.
- Çetinkaya Özdemir, E. (2023). Okuma becerisinin geliştirilmesinde artırılmış gerçeklik teknolojisinin kullanımına yönelik çalışmaların sistematik derlemesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 1-19. doi: 10.31592/aeusbed.1226068
- Etsy. (2023). *Live photo with your video frame photo*. Retrieved from https://www.etsy.com/listing/1319935791/live-photo-with-your-video-frame-photo?click_key=8512393af55e04ff79797e5f94c4132340220e0b%3A1319935791&click_sum=c8826700&ref=related-1&pro=1&sts=1 in 27.04.2023.
- İçten, T. ve Bal, G. (2017). Artırılmış gerçeklik üzerine son gelişmelerin ve uygulamaların incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi Tasarım ve Teknoloji*, 5(2)
- Kipper, G. and Rampolla, J. (2013). *Augmented reality: an emerging technologies guide to AR*. Elsevier Science & Technology Books.
- Köse, N. ve Yengin, D. (2018). Dijital pazarlamadan fijital pazarlamaya geçişe örnek olarak artırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik uygulamalarının pazarlama üzerindeki katkılarının incelenmesi. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 10(1), 77-111. <https://doi.org/10.17932/IAU.IAUD.m.13091352.2018.1/37.77-111>
- LinkedIn. (2023). *Augmented reality gift ideas, interactive invites, novelty surprises & other easy projects*. Retrieved from <https://www.linkedin.com/pulse/augmented-reality-gift-ideas-interactive-invites-novelty-klavins> in 07.04.2023.
- Mavnacıoğlu, K. (2022). Dijital çağda pazarlama iletişimi etiği üzerine bir değerlendirme. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 52-66. doi: 10.31592/aeusbed.980897
- Noe, R. (2023). *Explaining how those "Soundwave" tattoos actually work*. Retrieved from <https://www.core77.com/posts/75648/Explaining-How-Those-Soundwave-Tattoos-Actually-Work> in 26.04.2023.
- On Target Promotion. (2023). *What you absolutely must know about how virtual reality is changing the face of marketing*. Retrieved from <https://www.ontargetpromotionalproducts.com/blog/what-you-absolutely-must-know-about-how-virtual-reality-is-changing-the-face-of-marketing> in 26.04.2023.
- Pinterest. (2023). *Sweet magic gummy box*. Retrieved from <https://tr.pinterest.com/pin/802625964828756710/> in 12.04.2023.
- Sutherland, I. E. (1968). A head mounted three dimensional display. *Inproceedings Of The Fall Joint Conference (AFIPS)*. <https://doi.org/10.1145/1476589.1476686>
- Tuğal Avcı, S. (2018). *Oluşum süreci içinde dijital sanat*. İstanbul: Hayalperest yayınevi.
- Tosun, E. (t.y). https://www.academia.edu/45124970/Derleme_Makale_Nedir_Nasıl_Yazılır adresinden 19.06.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Zhou, F., Duh, H. B. L. and Billinghamurst, M. (2008). *Trends in augmented reality tracking, interaction and display: A review of ten years of ISMAR*. International Symposium on Mixed and Augmented Reality. Retrieved from <https://ieeexplore.ieee.org/document/4637362> Paper presented at the 7th Ieee/Acm in 26.04.2023.

Extended Abstract

Introduction

With augmented reality technology, businesses today; offers the consumer interactive, animated gift ideas with plenty of alternatives. People benefit from the possibilities of technology to feel special, to be different or to give different gifts to their loved ones. Augmented reality products that are personalized in real time by adding sound, music or animation are creating a new marketing area. With digitalization, augmented reality applications are added instead of traditional tattoos, offering a different alternative for the person. Augmented and virtual reality technologies are used in the field of fashion as well as in different sectors, revealing different design environments. In this sense, it is possible that technological innovations can contribute positively to the development of fashion. Images viewed through the augmented reality application while drinking a beverage can entertain the person. Boutique businesses, large or small, technology into their business areas to attract customers, retain existing customers, attract attention, and maintain their presence in the market. When a person prefers a gift or service for himself or a loved one, he wants to choose something different, unprecedented and impressive, and in this context, businesses offer alternatives in different services with augmented reality technology in accordance with the expectations of customers. This study is limited to the examples of products enriched with augmented reality technology, which is expanding its usage area day by day and offering a different exhibition environment. The aim of the research is to reveal the variety of customizable products made with augmented reality technology. In the study, the images obtained from the internet environment were prepared as a compilation article by scanning the literature. Products such as t-shirts, invitations, packaging, greeting cards and glasses have created a different market and gift alternative with augmented reality technology. In this context, since it is foreseen that this technology will be used more and expand its usage area in the future, it is thought that the research will be a source and idea for researchers who want to improve themselves in this field or for individuals who want to make a new attempt.

Method

A compilation research was conducted by including the visuals of services and products personalized using augmented reality technology. Augmented reality technology is the universe of research. Products that can be personalized with augmented reality technology such as t-shirts, invitations, packaging, greeting cards and glasses constitute the sample of the research. Although there are many designs related to augmented reality technology, the reason for choosing the examples covered in the research is that they are special production products that can be personalized. The products in the sample were evaluated in the findings section. A research was carried out with the contents obtained by scanning the books, magazines and resources on the internet. The 9 sample images obtained in the literature review for the research were interpreted and formed the scope of the study. The contents of the products and services made using the augmented reality technology chosen by chance are included.

Findings

Augmented reality products that are personalized in real time by adding sound, music or animation are creating a new marketing area. Perfect for tattoo, wedding invitation, chocolate box, t-shirt, greeting card, picture, mug, etc. In many other areas, products specially prepared for the person can be enriched with augmented reality and different presentations can be created. Birthday, Mother's Day, Valentine's Day, Christmas, etc. On important days, people look for alternative solutions to give different gifts to their loved ones. With digitalization, augmented reality applications are added instead of traditional tattoos, offering a different alternative for the person. Soundwave Tattoos is an augmented reality powered tattoo application. With this application, content such as the voice of a loved one, a song and a voice are converted into tattoo form. After the tattoo is made on the body, the audio file can be played at any time by scanning it on the application. When the audio file and tattoo are combined with the augmented reality application, it becomes digital. In this way, digital resources such as video, audio

and text placed on a printed photo or card can be a different gift option for the recipient when scanned through the augmented reality application. Augmented and virtual reality technologies are used in the field of fashion as well as in different sectors, revealing different design environments. By scanning the image on the clothing with augmented reality applications, the consumer carries images such as video, sound, text and animation. Wedding photos and wedding invitations printed with traditional printing methods become animated, different and interactive with augmented reality technology. Couples who want a difference in their wedding invitations personalize their invitations and send an invitation consisting of graphic animations or their own voice messages to their loved ones. When mugs, which are customizable products, are combined with augmented reality technology, they can create a message, music, sound and image for the person. A different gift can be presented to the person by adding content such as video, sound and music to the photo in a chocolate box with the augmented reality application.

Conclusion, Discussion and Recommendations

With the use of augmented reality technologies in almost every field in today's life, there has been an increase in gift alternatives, and different designs prepared in accordance with personalization have found their place. Tattoos, t-shirts, invitations, chocolate boxes, greeting cards, wedding invitations, calendars, glasses, etc. made with augmented reality technology discussed within the scope of the research. products such as these combined with audible and animated designs to create different gift alternatives. These products are shaped by the designers and artists in the internet environment according to the wishes of the customers and turn into digital products. These products can be purchased by businesses or, due to the ease of use of some augmented reality applications, they can be preferred individually and personal gifts can be prepared. In addition to specially produced designs and products, tattoo applications are also one of the areas that can be personalized. When images such as a loved one's voice, a meaningful music and video are combined with a tattoo through an augmented reality application, it can turn into a digital artifact on the person's body. In addition to traditional permanent tattoos, temporary tattoos can be made. In this sense, for example, instead of a ticket when entering a concert venue, temporary tattoos can be made on the body of the listener and used in activities during the event. Temporary tattoos that can be applied easily can be preferred by both brands and concert organizers. In addition, the addition of animation and sound sources placed on these tattoos with an augmented reality application can attract the attention of the consumer and enable the brand to reach more individuals. In addition, augmented and virtual reality technologies used in the field of fashion can have a significant impact on digital clothing designs in terms of creative, different, original and sustainability. In places such as television shows, magazine shoots and fashion shows, having clothes with digital content instead of the clothes that artists wear only once for show can be used to create both savings and a visual effect. As a result, as technology develops, augmented reality applications will continue to develop and open new areas for itself. In this sense, augmented reality technology is an alternative application area that has the potential to pave the way for new business lines and new opportunities.

Frequency and Functions of Non-Finite Clauses in Native and Non-Native Academic Texts

Samet TAŞÇI
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
samettasci@nevsehir.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-3925-3825

Araştırma Makalesi

DOI: 10.31592/aeusbed.1319337

Geliş Tarihi: 23.06.2023

Revize Tarihi: 22.11.2023

Kabul Tarihi: 24.11.2023

Atf Bilgisi

Taşçı, S. (2023). Frequency and functions of non-finite clauses in native and non-native academic texts. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(3), 957-970.

ABSTRACT

Non-finite clauses are one of the elements considered as an index of syntactic complexity, which is a distinguishing feature of academic register. In this sense, the current study aims to reveal the frequency and syntactic functions of non-finite clauses in the academic writings of non-native and native English students. In order to reach this aim, a specialized corpus with two sub-corpora consisting of the MA and PhD theses of natives and non-natives was compiled. The native and non-native corpora were similar in terms of size and the topics of the texts. The data were analyzed using the Antconc concordancing tool, and the log-likelihood tool was used to calculate the significance of the findings. The result of the study showed that non-natives significantly underused the non-finite clauses in their academic texts compared to their native counterparts. Although there is a statistically significant difference in terms of the overall frequency of non-finite clauses, the distribution of the forms of the non-finite clauses was found to be balanced in NS and NNS texts. That is, both NSs and NNSs used bare infinitives less frequently and to infinitival most frequently in academic papers. In terms of the syntactic functions of the non-finite clauses, adjectival (adnominal) was used more frequently and nominals were used less frequently in both corpora. The findings of this study were compared with the previous findings, and educational implications were presented.

Keywords: Functions, non-finite, academic register, non-natives, corpus.

Anadil ve Yabancı Dil konuşuru Akademik İngilizcesinde Yükleme Çekimsiz Yan Cümlelerin Sıklığı ve İşlevleri

ÖZ

Yükleme çekimsiz yan cümleler, akademik söylemin ayırt edici özelliklerinden biri olan sözdizimsel karmaşıklığın bir belirleyicisi olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda bu çalışma, anadili İngilizce olan ve anadili İngilizce olmayan öğrencilerin akademik yazınlarında yükleme çekimsiz yan cümlelerin sıklık ve sözdizimsel işlevlerini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda anadil ve yabancı dil konuşuru yazarların lisansüstü tezlerinden oluşan aynı büyüklükte ve benzer konuları içeren özelleştirilmiş derlem oluşturulmuştur. Veriler Antconc yazılımı ile analiz edilmiş ve bulguların arasında farklılık olup olmadığı log-likelihood yazılımı ile belirlenmiştir. Çalışmanın sonucu anadili İngilizce olmayan yazarların yükleme çekimsiz yan cümleleri anadili İngilizce olan yazarlara kıyasla önemli ölçüde daha az kullandıklarını göstermiştir. Yükleme çekimsiz yan cümlelerin genel sıklığı açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmasına rağmen, türlerinin dağılımının her iki derlemde de dengeli olduğu görülmüştür. Yani, anadili İngilizce olan ve olmayan yazarlar akademik yazınlarında en az yalın eylemliliği kullanırken en sık mastarları kullanmıştır. Yükleme çekimsiz yan cümlelerin sözdizimsel işlevleri açısından her iki derlemde de niteleyici yan cümleler daha sık ad yan cümleleri daha az kullanılmıştır. Bu çalışmada elde edilen bulgular daha önceki bulgularla karşılaştırılmış ve eğitsel çıkarımlar sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sözdizimsel işlev, yükleme çekimsiz yan cümle, akademik söylem, derlem.

Introduction

English is the most widely used language for research and publishing worldwide (Swales, 1990), and because it is "the de facto lingua franca in the research world, academic writing poses a great challenge for non-native speakers of English to participate actively in the international academic discourse community" (Chang and Kuo, 2011, p. 222). It is crucial for non-native speakers (NNSs) to possess not only a strong command of the English language but also a comprehensive understanding of the distinctive features of academic language, as noted by Schleppegrell (2002). Syntactic complexity is commonly identified as a notable construct in L2 context and considered to be an

indicator of the language proficiency of learners (Ortega, 2003). Similarly, Hyland (2002) noted that academic discourse is characterized by its syntactic complexity, which can be seen by the inclusion of a greater number of subordinate clauses.

Non-Finite (N-F henceforth) clauses are also recognized as a constituent that is indicative of syntactic complexity in academic discourse, as noted by several scholars (Granger, 1997; Hinkel, 2003; Malá, 2013; Rafajlovičová, 2008; Silva, 1993). According to Hinkel (2003), academic writing is typically expected to exhibit a high degree of text sophistication, which may be hindered by an overly simplistic structure. To address this issue, non-native speakers (NNSs) are encouraged to incorporate N-F clauses into their writing, as this can contribute to a more concise and integrated style (Hinkel, 2003). To clarify, within the academic discourse community, researchers do not prioritize simplicity, and non-native speakers of the language must acquire knowledge of N-F clauses in order to proficiently employ intricate constructions in their written works. Furthermore, the prevalence of N-F clauses at a high frequency is a notable characteristic of academic writing since “writing frees the constraints which keeps down the size of spoken intonation units, the way how speakers and writers combine words and phrases into clauses” (Chafe and Danielewicz, 1987, p. 12). Rafajlovičová (2008) has determined that a higher occurrence of N-F clauses is a characteristic feature of formal texts, including those written in academic register. Similarly, Beaman (1984) noted that the high frequency of N-F clauses is one of the distinctive characteristics of academic register. Therefore, the objective of this research is to determine the degree to which Turkish-speaking scholars of English employ N-F clauses in their academic writing, as well as to identify the most commonly utilized syntactic functions of N-F clauses in comparison to those of native English speakers.

Forms and Frequency of Non-finite Clauses

According to Brinton's (2000) explanation, N-F clauses are characterized as a verbal component that lacks marking for person, number, or tense, and they are invariably subordinate or embedded, as the main clause necessitates the presence of a finite verb. Due to the absence of person, number, or tense, they are shorter and neater (Eastwood, 1994), economical and avoid repetition (Leech and Svartvik, 2002, p. 203). According to Quirk et al., (1985), N-F clauses are considered a useful instrument for syntactic compression as they allow for the expression of multiple messages in a shorter sentence in an economical way. This view is supported by Kaspars and Danileviciene (2014), who also noted the value of N-F clauses in this regard. N-F clauses, being invariably subordinate, improve the syntactic complexity of sentences. According to O'Donnel (1974), a higher average length of written syntactic units indicates a higher level of syntactic density in writing, which is linked to compactness. Since they help writers avoid unnecessary personal pronouns and finite verbs (Biber et al., 1999), N-F clauses are favored in academic register.

Linguists employ a system of categorization for N-F clauses based on the nature of their non-finite component and their grammatical function. However, there exist divergent perspectives among linguists regarding the classification of N-F clauses. According to Biber et al. (1999) and Gelderen (2010), N-F clauses can be categorized into three distinct groups: namely infinitives (comprising bare and full infinitives), present participles that terminate with -ing, and past participles that end with -ed or -en. Other scholars in the field of linguistics categorize them into four distinct groups. The four types of verb forms are the to-infinitive, bare infinitive (or plain infinitive), -ing participle, and -ed participle (Brinton, 2000; Quirk et al., 1985; Verspoor and Sauter, 2000). According to Verspoor and Sauter (2000), it is not uncommon for dictionaries and grammar books to exclude certain non-finite forms. This is because knowledge of the plain infinitive form alone is sufficient to deduce the corresponding present tense and present participle forms. Table 1 below presents instances of non-finite verb forms:

Table 1
Non-Finite Verb Forms

Plain infinitive	To infinitive	Present participle	Past participle
go	to go	going	gone
sell	to sell	selling	sold

(Source: Verspoor, M., and Sauter, K. (2000). *English sentence analysis: An introductory course*. John Benjamin Publishing Company.)

The studies on the frequency of N-F clauses showed statistically significant differences in terms of native and non-native texts, register variation, discipline variation, time variation, and students' proficiency (Biber and Gray, 2010; Granger, 1997; Malá, 2013; Rafajlovičová, 2013; Schwartz and Causarano, 2007; Yang 2014). For example, Malá (2013) conducted a diachronic investigation into the occurrence of N-F clauses across various academic disciplines, including psychology, economics, sociology, and newspapers. The study revealed a decline in the frequency of N-F clauses in academic writing, while a significant increase was observed in newspapers over a century. Nevertheless, the frequency of N-F clauses in academic prose remains higher than that of newspapers. Rafajlovičová's (2008) research investigated the types of sentences utilized across four different registers, including interviews, academic discourse, newspapers, and fiction. The study revealed that academic genre employed the fewest number of finite clauses yet showed the highest frequency of subordinate clauses when compared to the other registers. The research findings indicated that N-F clauses were more frequently used in academic discourse compared to finite clauses. The distribution of the forms of the N-F clause was not specified by the research. Granger (1997) conducted a study on the frequency of N-F clauses in academic texts produced by native and non-native speakers. The findings revealed that non-native speakers exhibited a lower frequency of N-F clauses compared to their native speaker counterparts. According to Granger's (1997) study, there was no statistically significant difference in the frequency of N-F clauses among English speakers whose first language was French, Swedish, or Dutch. However, non-native speakers (NNS) tended to underuse N-F clauses in their academic writings, which resulted in a 'stylistic deficiency' in their essays (p. 10). Schwartz and Causarano (2007) aimed to examine the distribution of N-F clauses, specifically gerunds and infinitives, in the written discourse of Spanish students who were learning English as a second language. The results indicated that the frequency of infinitives was notably higher than that of gerunds, particularly in the writings of advanced-level students. However, the frequency of both types of N-F clauses remained lower than that of native English speakers (Schwartz and Causarano, 2007). In a related study, Yang (2014) aimed to investigate the distribution and frequency of N-F clauses in the writings of Chinese EFL students with different proficiency levels and found that the writing proficiency of the students and the frequency of N-F clauses significantly correlated.

Functions of Non-finite Clauses

N-F clauses exhibit comparable functions to those of finite clauses. According to Brinton's (2000) assertion, the grammatical functions of N-F clauses are identical to those of finite clauses, which include nominal, adjectival (modifier, postmodifier or adnominal), and adverbial functions. Based on Greenbaum and Nelson (2002), N-F clauses have nominal, modifier, and adverbial functions. The sentences below, from (1) to (3), show three main syntactic functions of N-F clauses.

- (1) I like cooking at home (Nominal)
- (2) The man watching the tv is my father (Modifier).
- (3) As shown in the table, there is a difference between the variables (adverbial)

Each of the main functions of N-F clauses may have other grammatical roles. For example, nominal clauses may have the roles of subject (4), subject complement (5), direct object, or preposition complement (6). Adjectival (postmodifying or adnominal) functions as modifiers in phrases, and they are usually referred to as reduced relative clauses (Granger, 1997) as seen in

examples (7) and (8). Biber et al. (1999) stated that “there are three major types of non-finite post modifying clauses: ing-clauses, ed- clauses, and to-clauses. The first two types are also termed participle clauses, and the third is also termed an infinitive clause or a to-infinitive relative” (p. 630). The function of modifiers is identical to that of adjectives and is also called adjectival (Brinton, 2000). Adverbial clauses are subordinate clauses that function as adverbials (Jeffries, 2006). Adverbial clauses are connected to the main clause, giving information about the time, manner, reason, purpose, condition, and location of the main clause. Adverbial clauses may have the functions of adjunct (9), disjunct (10) and conjunct (11).

- (4) To write an article requires reading about the topic (subject)
- (5) It is important to convince people about the topic... (subject complement)
- (6) The students didn't know what to write ... (prepositional complement)
- (7) The sentences written according to academic genre... (postmodification)
- (8) The term described by some researchers was at the core...(postmodification)
- (9) Exhausted by the long working hours, teachers feel burnout... (adjunct adverbial)
- (10) Speaking of time, we are getting late (disjunct adverbial)
- (11) Assuming that he is here, I would not thank him (conjunct adverbial)

The distribution of syntactic functions of N-F clauses was investigated by researchers across various aspects, including NS and NNS, as well as genre variations. Granger's (1997) research findings indicate that adnominal clauses are the most frequent function used in academic English, while adverbials are the second most frequent category in academic texts. Furthermore, NNSs tend to underuse adjectival and adverbial clauses compared to NSs. Similarly, Cosme (2008) conducted a study to examine the factors contributing to the underuse of participle clauses (-ing and -ed) by non-native speakers in a trilingual translation corpus. In this study, adnominal clauses were the most frequent type in English, French, and Dutch corpora, followed by adverbials (Cosme, 2008). In her study, Rafajlovičová (2008) examined the prevalence of N-F clauses in various genres, including fiction, interviews, newspapers, and academic prose. The findings revealed that nominal clauses constituted 39% of all subordinate clauses in the corpus, with a particularly high occurrence in spoken texts. The researcher concluded that a higher frequency of nominal clauses is indicative of a less formal writing style. Additionally, the study revealed that adjectival clauses rank as the second most prevalent type, while adverbial clauses exhibit a relatively uniform distribution across all text genres contained in the corpus.

As previously mentioned, it is recommended that EFL grammars place greater emphasis on N-F clauses due to their significant presence in certain registers of the English language, particularly in academic and narrative writing (Granger, 1997). In addition, possessing the ability to use N-F clauses within academic writing can contribute to the complexity and formality that are characteristic of such texts. Despite the existence of studies that have compared the use of N-F clauses among non-native speakers (NNS) with varying first language (L1) backgrounds and native speakers (NS), there has been a lack of research on the frequency and functions of N-F clauses in academic writings produced by Turkish scholars. Acquiring knowledge regarding the frequency and syntactic roles of N-F clauses in academic texts produced by Turkish scholars can facilitate the development of learners' ability to write native-like academic texts. Therefore, the objective of the current study is to investigate potential dissimilarities between academic texts produced by Turkish non-native speakers of English and native speaker texts with respect to the frequency and functions of N-F clauses. In order to achieve the aforementioned objectives, the present study has formulated the following research inquiries:

1. What is the frequency and syntactic functions of N-F clauses in NNSs and NSs academic texts?
2. Is there any statistically significant difference between NNSs and NSs academic texts in terms of frequency and syntactic functions of N-F clauses?

Methodology

Research Corpus

A specialized research corpus was compiled to examine the frequency and functions of N-F clauses in academic texts produced by both non-native speakers and native speakers. The corpus in question is characterized by its limited size and specialized nature, as it has been stated that smaller corpora are more appropriate for pedagogical settings that require a targeted focus, such as English for Specific Purposes (ESP) or English for Academic Purposes (EAP) (Flowerdew, 2002). Moreover, compact and specialized corpora provide valuable perspectives on language usage patterns within specific contexts, establishing a stronger connection between the corpus and the circumstances under which the corpus texts were generated (Koester, 2010). The study utilized a corpus comprising two sub-corpora, namely published M.A. and PhD. theses authored by both non-native and native English writers. This selection was made on purpose, as “they represent the key genres of the academy” (Hyland, 2008, p. 47).

The non-native corpus consisted of 10 M.A. and 5 PhD theses that were approved for publication in Turkey between 2005 and 2015. These theses were extracted from the Thesis Center of the Turkish Higher Education Council, which can be accessed at <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>. A similar procedure was followed in the creation of the native corpus. The native counterpart of the non-native sub-corpus consisted of a similar number of M.A. and PhD theses that were accessed from the ProQuest Dissertation Center (<https://about.proquest.com/en/dissertations/>). To ensure comparability between sub-corpora, theses with similar topics were selected. Both corpora consisted of theses written about English language teaching. In order to ensure representativeness, a selection was made of theses that employed diverse data analysis methods. In other words, if the non-native sub-corpus employs an experimental or quantitative methodology, the corresponding native sub-corpus also employs an experimental or quantitative methodology. Table 2 displays the quantity of texts and words within both sub-corpora used in this study. Even though both corpora have similar numbers of texts, the theses were not all the same length. There was a minor variation in size, but the overall number of words in the NS and NNS corpora was comparable; therefore, a normalized frequency was not utilized. While there were about 466.000 words in non-native sub-corpus, the number of words was about 453.000 for the native counterpart.

Table 2

Size of Native and Non-Native Sub-Corpora

Sub-Corpora		No. of Texts	No. of Words	Total
Non-native	M.A.	10	256.572	466.984
	PhD	5	210.412	
Native	M.A.	10	198.362	453.492
	PhD	5	255.130	

Data Analysis

After collecting the texts, the files were converted to text format. References, direct quotes, tables, and figures were eliminated from each thesis. Because the technique involves identifying non-finite sentences, information on word classes in the corpus was required to carry out the analysis. As a result, the next step was to tag all of the data. To tag all the data found in both corpora, online part-of-speech tagger or grammatical free online tagging software CLAWS C5 tagset (the Constituent Likelihood Automatic Word-tagging System) was utilized to annotate the data (<http://ucrel.lancs.ac.uk/claws/>). The program automatically identifies parts of speech in the data in theses and articles, making it straightforward to identify grammatical word classes such as nouns, adjectives, verbs, pronouns, quantifiers, determiners and different forms of verbs including gerund,

infinitive and bare forms of verbs. Antconc 3.4.3 (Anthony, 2011), a freeware corpus concordancing program, was utilized to identify data about N-F clauses. Following the identification of N-F clauses, all occurrences were categorized first in terms of type, then function. Although the program provides the frequency of N-F clauses, it does not automatically determine their functions. As a result, the functions of N-F clauses were identified manually and they were categorized. The number of instances was compared to see if there were any significant differences in frequency and syntactic functions of N-F clauses between native and non-native writers using log likelihood (<http://ucrel.lancs.ac.uk/llwizard.html>), which indicates overuse or underuse of the instances. After examining the frequency, the functions of N-F clauses (nominal, adjectival, or adverbial) in both corpora were analyzed and compared.

Research Ethics

This is a corpus-based research. Therefore, there is no need to take ethical approval from any institution.

Results and Discussions

Table 3 below gives the overall frequency of N-F clauses in NNSs and NSs academic texts. As seen in Table 3 below, the total number of N-F clauses in the native corpus was 1713, while the total number of N-F clauses involved in the non-native corpus was 1128. That is, NNSs used N-F clauses less frequently than NSs in their academic papers. The log-likelihood statistics showed that this difference is statistically significant and that NNSs underused N-F clauses compared to NSs (LL=139, $p < .01$).

Table 3
The Frequency of Non-Finite Clauses in NSs and NNSs

	NATIVES	NON-NATIVES
MA	876	497
PhD	837	631
TOTAL	1713	1128

Although both corpora (NSs and NNSs) were similar in terms of size and thus comparable, the overall frequency of N-F clauses was found to be significantly different. NNSs significantly underused N-F clauses in their academic texts. The underuse of N-F clauses was found to be consistent in a number of studies (Granger, 1997; Koyalan and Mumford, 2011; Yang, 2014). Cosme (2008) proposed that writers with different L1 backgrounds tend to underuse N-F clauses in their English texts.

Granger (1997) explained the underuse of N-F clauses by non-native writers with several possible reasons and asserted that the lack of treatment of N-F clauses in EFL grammar might be responsible for the underuse of such structures. Granger (ibid.) explained that N-F clauses are distributed throughout various grammar sections without a specific emphasis to these structures. Furthermore, Yang (2014) revealed that the more proficient the learners are, the more frequently they use N-F clauses in their academic texts. Consequently, it can be proposed that non-natives may have inadequate knowledge about N-F clauses and might consciously or unconsciously avoid using these structures because of their grammar concern. However, in Turkey, grammar teaching is widely emphasized, and the participants of this study were professional students writing their theses. The underuse of N-F clauses in academic contexts might not be caused by the lack of attention to EFL grammar.

Secondly, Granger (ibid.) highlighted the cross-linguistic effect in justifying NNSs not using N-F clauses in their academic texts. Similarly, Cosme (2008, p. 193) justified the underuse of N-F clauses by non-natives by emphasizing the cross-linguistic effect accompanied by the factors such as “syntactic maturity, task settings, and even teaching-induced factors”. However, the underuse of N-F

clauses by Turkish researchers does not seem to be an inter-language effect as Turkish language has non-finite structures contrary to the justification of Cosme (2008). Nonetheless, without a reliable cross-linguistic study, it is hard to make an accurate inference about the L1 effect.

As for the last reason for the underuse of N-F clauses by non-natives was stated to be “the fear learners might experience of using stylistically awkward constructions” (Granger, 1997, p. 188). According to Cosme (2008), N-F clauses are the distinctive characteristics of English academic texts and they are very frequent in English compared to other European languages. Thus, using an abundant number of N-F clauses may give NNSs the impression that they are using “stylistically awkward constructions”. Therefore, it can be assumed that significant underuse of N-F clauses by Turkish scholars may be caused by the tendency to write simple sentences avoiding awkward structures in their academic papers.

Looking at Table 3 above, the number of N-F clauses in M.A. theses of NSs (N=876) is higher than that of their PhD (N=837); however, this difference is not statistically significant ($LL=0.89, p>.01$). On the other hand, the number of N-F clauses in PhD theses (N=631) of NNSs is higher compared to their M.A. theses (N=497) and this difference is statistically significant ($LL=53.61, p<.01$). The result suggests that while NSs used a similar number of N-F clauses in their MA and PhD theses, NNSs used a considerably different number of N-F clauses in their MA and PhD theses, and there is a significant increase in the number of N-F clauses in PhD theses of non-native speakers. This may be explained by the learning process or the academic writing experience non-native speakers gain over time. After writing their MA thesis, NNSs of English may produce more complex sentences in their PhD thesis, and they may use more N-F clauses. In a similar vein, Yang (2014) revealed that the proficiency level of the writers was a contributing reason for the increase in the number of N-F clauses in academic texts. In other words, when the proficiency level of the learners increases, the frequency of N-F clauses in their academic papers increases as well.

The following figure presents a more detailed description of types of N-F clauses (-ing, -ed, to infinitival, or bare infinitival) in NS and NNS academic texts.

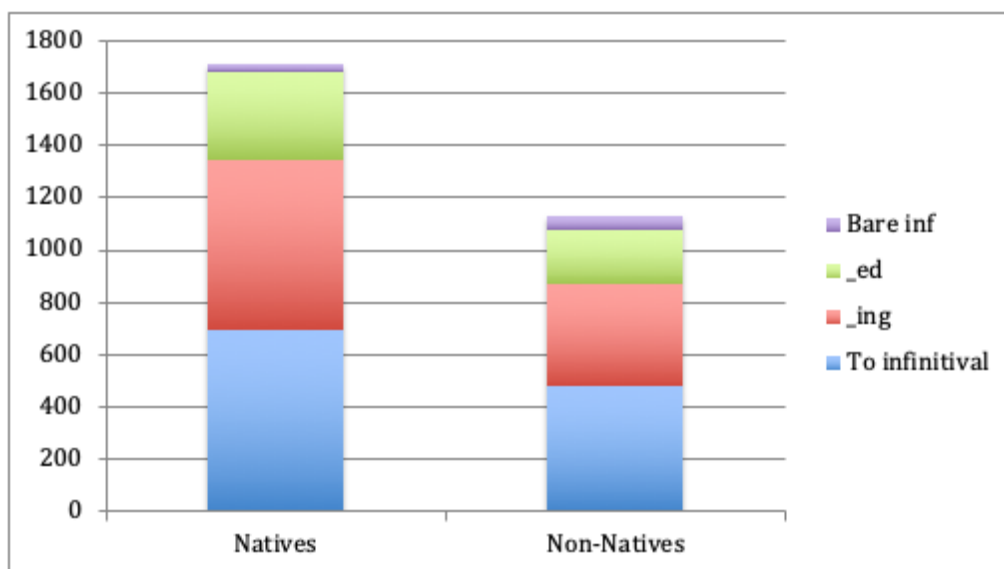

Figure 1. The Distribution of the Types of Non-Finite Clauses across NS and NNS

Although there existed a statistically significant difference in the total frequency of N-F clauses between native and non-native texts, the distribution of the forms of the N-F clauses was balanced. That is, both NSs and NNSs used bare infinitives less frequently and to infinitival most frequently in their academic papers. To infinitival (N=697) was the most frequent type of N-F clause in NS academic texts, followed by -ing (N=645), -ed (N=337) and bare infinitive (N=34),

respectively. Similarly, to infinitival (N=483) was the most frequent type of N-F clause in NNS texts, followed by -ing (N=385), -ed (N=210) and bare infinitive (N=50), respectively. The result here is supported by the statement of Biber et al. (1999) that “to clauses and –ing clauses are common in academic prose” (p. 749) and “bare infinitive clauses occur with only a few controlling verbs, and as a result they are much less common than to-clauses” (p. 699). The finding here was also in line with the findings of Schwarz and Causarano (2007). Although they did not examine the distribution of bare infinitive and –ed, Schwarz and Causarano (2007) found out that to infinitival was more frequent in the NS and NNS corpus compared to –ing clauses, and the higher the student’s level is, the more frequent the use of to infinitive is. The researchers explained that because to infinitives were used more frequently in the NS corpus, NNSs also learned to use them more frequently in written discourse. In other words, although NNSs are aware of the distribution of N-F clauses, they underuse these structures compared to their native counterparts.

Table 4 below presents the frequency of the syntactic functions of N-F clauses in the NS and NNS corpora. As shown in Table 4, the syntactic functions of N-F clauses were found to be underused in academic papers of NNSs of English compared to their NSs counterpart. Adjectival was the most frequent syntactic function in NSs (N=872) and NNSs (N=615).

Table 4

The Frequency of the Syntactic Functions of Non-Finite Clauses in NSs and NNSs

Syntactic Functions	NS	NNS
Adjectival	872	615
Adverbial	591	372
Nominal	250	141

Table 4 shows that adjectival (postmodifier or adnominal) was found to be the most frequent syntactic function both in the NS and NNS corpora. In their study, Granger (1997) and Cosme (2008) also found that adnominal participle clauses are the most common in natives and non-natives. The reason for the frequency of adjectival (postmodifier or adnominal) in academic texts may be explained by economy. Since adjectival expresses the same meaning by using fewer words and provides economy for the writers, this was supported by the statement of Carter and McCarthy (2006, p. 271) that “they [adjectival] are often used in academic style as an alternative to longer clausal constructions”. According to Biber et al. (1999), there are some reasons for the preference of full relative clauses over adjectival N-F clauses. They stated that firstly, full relative clauses are preferred “whenever tense, perfect aspect, or modality are important since these distinctions cannot be marked in a postmodifying participle clause” and secondly, “a full relative clause is preferred whenever the postmodifier is separated from the head noun” (p. 632). However, in academic prose, N-F clauses, especially adjectival N-F clauses, can be considered “important in terms of avoiding both unnecessary personal pronouns and finite elements” (Koyalan and Mumford, 2011, p. 116).

After adjectival N-F clauses, adverbial N-F clauses are the second common syntactic function found in both the NS and NNS corpora. In academic texts, researchers should justify adopting specific methodology, data analysis, and so on by stating the reasons. This may be an important determinant of using adverbial N-F clauses in their academic texts; hence, adverbial N-F clauses state the reason, time, manner, result, contrast, place, cause, purpose, conditional, etc.

The least frequently used function of N-F clauses both in NS (N=250) and NNS (N=141) sub-corpora was nominal. According to Rafajlovičová (2008), nominal N-F clauses are an indicator of formality, and when the frequency of nominal N-F clauses increases, the formality of the text decreases. As academic register is believed to be the most formal genre, it is natural to have a small number of nominal N-F clauses in both sub-corpora.

Conclusions and Implications

The main findings of the current study could be summarized as follows: First of all, NNSs underuse N-F clauses in academic texts compared to their NSs counterpart. This result is in line with the previous findings. Secondly, although there are significant differences in the frequency of N-F clause, the distribution of N-F is similar in NSs and NNSs. In other words, to infinitives are the most frequent, and bare infinitives are the less frequent type of non-finites in NSs and NNSs. As in the form of N-F clauses, the frequency of syntactic functions of N-F clauses shows a similar distribution in the NS and NNS corpora. In other words, adjectival N-F clauses are the most frequent and nominal N-F clauses are the least frequent, both in NSs and NNSs academic texts. Therefore, it can be concluded that although NNSs know how to use N-F clauses, they might not decide when to use them due to stylistic concerns. To overcome the situation, EFL teachers should emphasize the importance of N-F clauses as a means of syntactic compression in academic writing lessons. As stated by Granger (1997), sentence-combining exercises would help learners produce a more economical, compact, and integrated style. Because the high frequency of N-F clauses is one of the distinguishing characteristics of academic register, which, in turn, provides formality. However, it should also be noted that the extreme use of N-F clauses might result in obscurity. As stated by Greenbaum (1988, p. 9) “if the message is too compressed, we may lose our audience”, hence the decoding of the message would be very hard. In addition to emphasizing N-F clauses in academic writing lessons, students writing their MA and PhD theses should benefit from academic corpora to compare their writing style in order to improve their writing skills.

This study also has some limitations. First of all, it was really hard to classify the N-F clauses according to their syntactic functions; another rater would provide more reliable findings about N-F clauses. Besides, the data used in this study was small-scale and idiosyncratic usage might affect the reliability of the study. The types of syntactic functions of the N-F clauses, such as subject, object, and complements, are not presented in this study due to the time constraint.

The Contribution of Researchers

The contribution of the researcher to this study is 100%.

Conflict of Interest

There is no conflict of interest in this study

References

- Anthony, L. (2011). AntConc (Version 3.4.3) [Computer Software]. Tokyo, Japan: Waseda University.
- Biber, D., and Gray, B. (2010). Challenging stereotypes about academic writing: Complexity, elaboration, explicitness. *Journal of English for Academic Purposes*, 9(1), 2–20. <https://doi.org/10.1016/j.jeap.2010.01.001>
- Biber, D., Johansson, S., Leech, G., Conrad, S., Finegan, E., and Quirk, R. (1999). *Longman grammar of spoken and written English* (Vol. 2). MIT Press.
- Brinton, J. L. (2000). *The structure of modern English: A linguistic introduction*. John Benjamin Publishing Company.
- Carter, R., and McCarthy, M. (2006). *Cambridge grammar of English: A comprehensive guide; spoken and written English grammar and usage*. Cambridge University Press.

- Chafe, W., and Danielewicz, J. (1987). *Properties of spoken and written language* (Technical Report no. 5), National Center for The Study of Writing. New York.
- Chang, C. F., and Kuo, C. H. (2011). A corpus-based approach to online materials development for writing research articles. *English for Specific Purposes*, 30(3), 222–234. <https://doi.org/10.1016/j.esp.2011.04.001>
- Cosme, C. (2008). Participle clauses in learner English: The role of transfer. In G. Gilquin, S. Papp, and M. B. Diez Bedmar (Eds.), *Linking up contrastive and learner corpus research* (pp. 177–200). Rodopi.
- Eastwood, J. (1994). *Oxford Guide to English grammar*. Oxford University Press.
- Flowerdew, L. (2002). The exploitation of small learner corpora in EAP materials. In M. Ghandessy, A. Henry and R. L. Roseberry (Eds.) *Small Corpus Studies and ELT: Theory and Practice*. John Benjamins.
- Gelderen, E. V. (2010). *An introduction to the grammar of English*. Philadelphia: John Benjamin Publishing Company.
- Granger, S. (1997). On identifying the syntactic and discourse features of participle clauses in academic English: native and non-native writers compared. In: Aarts, J., I. de Mönnink, E., and Wekker, H. (Eds.), *Studies in English language research and teaching* (pp. 185–198). Rodopi.
- Greenbaum, S. (1988). Syntactic devices for compression in English. *Essays on the English Language and Applied Linguistics on the Occasion of Gerhard Nickel's 60th Birthday*. Heidelberg: Julius Groos Verlag, 3-10.
- Greenbaum, S., and Nelson, G. (2002). *An introduction to English grammar*. Pearson Education.
- Hinkel, E. (2003). Simplicity without elegance: Features of sentences in L1 and L2 academic texts. *Tesol Quarterly*, 37(2), 275-301. <https://doi.org/10.2307/3588505>
- Hyland, K. (2008). Academic clusters: Text patterning in published and postgraduate writing. *International Journal of Applied Linguistics*, 18(1), 41–62. <https://doi.org/10.1111/j.1473-4192.2008.00178.x>
- Jeffies, L., (2006). *Discovering language: The structure of modern English*. Palgrave Macmillan
- Kasparė, L., and Danilevičienė, L. (2014). Some cases of syntactic compression in English and their translation into Lithuanian. *Language in Different Contexts/Kalba ir Kontekstai*, 267-280.
- Koester, A. (2010). Building small specialised corpora. In McCarthy, M. and O’Keeffe, A. (eds), *The Routledge Handbook of Corpus Linguistics*. Routledge.
- Koyalan, A., and Mumford, S. (2011, April). Changes to English as an Additional Language writers’ research articles: From spoken to written register. *English for Specific Purposes*, 30(2), 113-123. <https://doi.org/10.1016/j.esp.2010.10.001>
- Leech, G., and Svartvik, J. (2002) *A Communicative Grammar of English*. Longman: Pearson Education.
- Malá, M. (2013). Notes on norms and usage of finite/ non-finite predication in written English. *Brno Studies in English*, 39(1), 27-40.

- O'Donnell, R. C. (1974). Syntactic differences between speech and writing. *American Speech*, 102-110.
- Ortega, L. (2003). Syntactic complexity measures and their relationship to L2 proficiency: A research synthesis of college-level L2 writing. *Applied linguistics*, 24(4), 492- 518. <https://doi.org/10.1093/applin/24.4.492>
- Quirk, R., Greenbaum, S., Leech, G., and Svartvik, J. (1985). *A grammar of contemporary English*. Longman.
- Rafajlovičová, R. (2008). The distribution of finite and non-finite subordinate clauses according to text type. *Linguistics Journal: Discourse and Interaction*, 1(2), 64-72.
- Rafajlovičová, R. (2013). Subordinate clauses- their forms and functions in different text types. In: A. Kačmárová (ed), *English Matters IV: A collection of papers by the Institute of British and American Studies*, (pp. 42-48). Prešov.
- Schleppegrell, M. J. (2002). Linguistic features of the language of schooling. *Linguistics and education*, 12(4), 431- 459. [https://doi.org/10.1016/s0898-5898\(01\)00073-0](https://doi.org/10.1016/s0898-5898(01)00073-0)
- Schwartz, M., and Causarano, P. N. L. (2007). The role of frequency in SLA: an analysis of gerunds and infinitives in ESL written discourse. *Arizona Working Papers in SLA and Teaching*, 14, 43-57.
- Silva, T. (1993). Toward an understanding of the distinct nature of L2 writing: The ESL research and its implications. *Tesol Quarterly*, 657-677. <https://doi.org/10.2307/3587400>
- Swales, J. (1990). *Genre analysis: English in academic and research settings*. Cambridge University Press.
- Verspoor, M., and Sauter, K. (2000). *English sentence analysis: An introductory course*. John Benjamin Publishing Company.
- Yang, B. (2014). Using non-finite in English academic writing by Chinese EFL students. *English Language Teaching*, 7(2), 42-52. <https://doi.org/10.5539/elt.v7n2p42>

Genişletilmiş Özet

Giriş

İngilizce, dünya çapında araştırma ve yayın için en yaygın kullanılan dildir (Swales, 1990) ve akademik yazın anadili İngilizce olmayanlar için oldukça zordur. Schleppegrell'in (2002) belirttiği gibi, ana dili İngilizce olmayanlar için yalnızca güçlü bir İngilizce hakimiyetine sahip olmak değil, aynı zamanda akademik dilin ayırt edici özelliklerine ilişkin kapsamlı bilgiye sahip olmak da çok önemlidir. Hyland'a (2002) göre, akademik söylem, daha fazla sayıda yan cümleyi içeren sözdizimsel karmaşıklığı ile nitelendirilir. Sözdizimsel karmaşıklık genellikle yabancı dil bağlamında dikkate değer bir yapı olarak tanımlanır ve öğrencilerin dil yeterliliğinin bir göstergesi olarak kabul edilir (Ortega, 2003).

Yüklemi çekimsiz yan cümleler, akademik söylemde sözdizimsel karmaşıklığın göstergesi olarak kabul edilmektedir (Granger, 1997; Hinkel, 2003; Malá, 2013; Rafajlovičová, 2008; Silva, 1993). Hinkel'e (2003) göre, akademik yazının tipik olarak, yüksek derecede metin karmaşıklığı sergilemesi beklenir. Anadili İngilizce olmayanlar daha öz ve bütünlük bir tarza katkıda bulunabileceğinden, yazılarına yüklemi çekimsiz yan cümleler eklemeye teşvik edilir (Hinkel, 2003). Diğer bir ifade ile akademik söylem topluluğu içinde araştırmacılar basitliğe öncelik vermezler ve anadili İngilizce olmayan kişiler, yazılı eserlerinde karmaşık yapıları yetkin bir şekilde kullanmak için yüklemi çekimsiz yan cümleler hakkında bilgi edinmelidir. Beaman (1984), yüklemi çekimsiz yan cümlelerin yüksek sıklığının, akademik söylemin ayırt edici özelliklerinden biri olduğuna dikkat çekmiştir.

Yüklemi çekimsiz yan cümlelerin sıklığı üzerine yapılan araştırmalar anadili İngilizce olan ve olmayan kişilerin metinlerinde türe göre, zamana göre ve öğrencilerin dil düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıkların olduğunu ortaya çıkarmıştır (Biber ve Gray, 2010; Granger, 1997; Malá, 2013; Rafajlovičová, 2013; Schwartz ve Causarano, 2007; Yang 2014). Örneğin, Rafajlovičová (2008) röportaj, akademik söylem, gazete ve kurgu dahil olmak üzere dört farklı türde kullanılan cümle türlerini araştırmış ve akademik söylemde diğer türlere göre az sayıda sonlu tümce ve en fazla sayıda yüklemi çekimsiz yan cümlelerin kullanıldığını ortaya koymuştur. Granger (1997), anadili İngilizce olan ve olmayanlar tarafından üretilen akademik metinlerdeki yüklemi çekimsiz yan cümle sıklığı üzerine bir çalışma gerçekleştirmiş ve anadili İngilizce olmayanların ana dili İngilizce olanlara kıyasla daha düşük sıklıkta yüklemi çekimsiz yan cümleler kullandığı sonucuna ulaşmıştır. Granger'in (1997) çalışmasında ana dili Fransızca, İsveççe veya Felemenkçe olan İngilizce konuşanlar arasında yüklemi çekimsiz yan cümlelerin sıklığında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı ortaya çıkmıştır. Yang (2014), farklı dil düzeylerine sahip anadili Çince olan ve İngilizce öğrenenlerin yazılarındaki yüklemi çekimsiz yan cümlelerin dağılımını ve sıklığını araştırmayı amaçlamış ve öğrencilerin dil düzeyleri ile yüklemi çekimsiz yan cümlelerin sıklığı arasında önemli ölçüde ilişkili olduğunu ortaya çıkarmıştır. Yüklemi çekimsiz yan cümlelerin sözdizimsel işlevlerinin dağılımı da farklı değişkenler dikkate alınarak araştırılmıştır. Granger'in (1997) araştırma bulguları, akademik metinlerde en sık kullanılan işlevin niteleyici yan cümle olduğunu, belirteç yan cümle işlevi ise ikinci en sık kullanılan kategori olduğunu göstermektedir. Ayrıca, anadili İngilizce olmayanların niteleyici ve belirteç yan cümlelerini anadili İngilizce olanlara kıyasla anlamlı bir şekilde daha az kullandığı sonucuna ulaşmıştır.

Daha önce bahsedildiği gibi, özellikle akademik yazımda yüklemi çekimsiz yan cümlelere daha fazla vurgu yapılması önerilir (Granger, 1997). Ek olarak, akademik yazında sonlu olmayan yan cümleleri kullanma becerisine sahip olmak, bu tür metinlerin özelliği olan karmaşıklığa ve resmiliğe katkıda bulunabilir. Farklı anadile sahip kişilerin ürettiği metinler ile anadili İngilizce olanlar arasında yüklemi çekimsiz yan cümlelerin kullanımını karşılaştıran çalışmaların varlığına rağmen anadili Türkçe olanların ürettiği İngilizce akademik metinlerde yüklemi çekimsiz yan cümlelerin sıklığı ve sözdizimsel işlevleri hakkında araştırma eksikliği vardır. Türk akademisyenler tarafından üretilen akademik metinlerdeki yüklemi çekimsiz yan cümlelerin sıklığı ve işlevleri hakkında bilgi edinmek, onların akademik metinler yazma becerilerinin gelişimini kolaylaştırabilir. Bu nedenle, bu araştırmanın amacı, ana dili İngilizce olmayan Türk araştırmacıların anadili İngilizce olanlara kıyasla

akademik yazılarında yüklemi çekimsiz yan cümleleri ne ölçüde kullandıklarını ve sözdizimsel işlevlerini belirlemektir.

Yöntem

Araştırma Derlemi

Anadili İngilizce olan ve olmayan kişiler tarafından üretilen akademik metinlerdeki yüklemi çekimsiz yan cümlelerin sıklığını ve işlevlerini incelemek için özel bir araştırma derlemi oluşturulmuştur. Çalışmada, yayınlanmamış yüksek lisans ve doktora olmak üzere iki alt derlem içeren bir derlem kullanılmıştır. Akademik metin türlerini temsil ettikleri için (Hyland, 2008) tezler özellikle seçilmiştir. İngilizce öğretimi hakkında anadili Türkçe ve İngilizce olan lisansüstü öğrencilerce yazılmış yüksek lisans ve doktora tezlerinden aynı büyüklükte ve benzer konuları içeren araştırma derlemleri oluşturulmuştur.

Veri Analizi

Metinler toplandıktan sonra dosyalar txt formatına dönüştürülmüştür. Kaynaklar, doğrudan alıntılar, tablolar ve şekiller tezlerden çıkarılmıştır. Her iki derlemde bulunan yüklemi çekimsiz yan cümlelerin sıklığını bulabilmek için tüm veriler CLAWS yazılımı kullanılarak etiketlenmiştir. Etiketlemeden sonra Antconc yazılımı kullanılarak yüklemi çekimsiz yan cümlelerin sıklığı ortaya çıkarılmıştır. İki derlem arasında istatistiksel bir fark olup olmadığı log-likelihood yazılımı kullanılarak incelenmiştir. Yazılım, yüklemi çekimsiz yan cümlelerin sıklığını ortaya çıkarsa da işlevlerini otomatik olarak belirlemediğinden bu yapıların işlevleri tek tek belirlenmiştir ve iki derlem arasında bu bağlamda anlamlı bir fark olup olmadığı araştırılmıştır.

Bulgular

Araştırma bulguları, anadili İngilizce olan ve olmayan öğrencilerin akademik metinlerinde yüklemi çekimsiz yan cümlelerin sıklığı açısından anlamlı bir farklılığın olduğu ve anadili İngilizce olmayan öğrencilerin bu yapıları anlamlı bir şekilde çok daha az kullandığı sonucunu ortaya çıkarmıştır. Diğer bir sonuç ise anadili İngilizce olanlar yüksek lisans ve doktora tezlerinde benzer sayıda yüklemi çekimsiz yan cümleler kullanırken anadili İngilizce olmayanlar yüksek lisans ve doktora tezlerinde oldukça farklı sayıda bu yapıları kullanmıştır. Çalışma anadili İngilizce olan ve olmayan öğrencilerin akademik metinlerinde yüklemi çekimsiz yan cümlelerin sıklığı açısından anlamlı bir fark olmasına rağmen, bu yapıların dağılımının her iki derlemde de dengeli olduğu sonucunu çıkarmıştır. Yani, her iki grup da akademik metinlerde en az yalın eylemliliği kullanırken en sık mastarları kullanmıştır. Son olarak, yüklemi çekimsiz yan cümlelerin sözdizimsel işlevleri açısından karşılaştırıldığında her iki grubun da niteleyici yan cümleleri daha sık ad yan cümleleri daha az kullandığı sonucu ortaya çıkmıştır. Ancak anadili İngilizce olmayanlar bu yapıların sözdizimsel işlevlerini istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde çok daha az kullanmışlardır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Anadili İngilizce olmayan öğrencilerin yüklemi çekimsiz yan cümleleri akademik metinlerinde daha az kullanmalarının sebepleri alanyazında birkaç şekilde açıklanmıştır. Granger (1997) bu yapıların dilbilgisi derslerinde yeterince ele alınmadığı için az kullanıldığını ifade etmiştir. Ayrıca Yang (2014), öğrencilerin dilbilgisi bağlamında ne kadar yetkin olursa, akademik metinlerinde yüklemi çekimsiz yan cümleleri o kadar sık kullandıklarını ortaya koymuştur. Ancak Türkiye'de yabancı dil derslerinde dilbilgisi öğretimi yoğun olarak yapılmakta ve bu yapıların Türk öğrenciler tarafından az kullanılmasında dilbilgisi derslerinde yeterince ele alınmıyor oluşları bir neden olarak değerlendirilmemektedir. İkinci olarak, Granger (1997) bu yapıların az kullanılmasının nedeni olarak diller arası etkiyi öne sürmüştür. Benzer şekilde, Cosme (2008) de diller arası etkinin yanısıra sözdizimsel bilgi ve öğretim kaynaklı faktörleri öne sürmüştür. Ancak Türk dilinin, Cosme'nin (2008) gerekçesinin aksine yüklemi çekimsiz yan cümlelere sahip olması nedeniyle, Türk araştırmacıların bu yapıları az kullanması diller arası bir etki gibi görünmemektedir. Son olarak, bu yapıların az kullanılmasının nedeni olarak öğrencilerin biçimsel olarak garip yapıları kullanma korkusu olarak

ifade edilmiştir (Granger, 1997). Cosme'ye (2008) göre, yüklemi çekimsiz yan cümleler İngilizce akademik metinlerin ayırt edici özelliğidir ve diğer Avrupa dillerine kıyasla İngilizce'de çok sık bulunurlar. Bu nedenle, çok sayıda yüklemi çekimsiz yan cümle kullanmak, anadili İngilizce olmayan Türk öğrencilerin tarz açısından garip yapılar kullandıkları izlenimini verebilir. Türk öğrencilerin bu yapıları önemli ölçüde az kullanılmasının nedeni akademik makalelerinde garip yapılardan kaçınmak isteyip basit cümleler yazma eğiliminden kaynaklanabileceği varsayılabilir. Bu araştırmadan anadili İngilizce olmayan Türk öğrencilerin yüklemi çekimsiz yan cümlelerin nasıl kullanılacağını bilmelerine rağmen, biçimsel kaygılar nedeniyle bunları ne zaman kullanacaklarına karar veremedikleri sonucuna varılabilir.

Bu durumun üstesinden gelmek için, yabancı dil öğretmenleri akademik yazma derslerinde sözdizimsel sıkıştırma aracı olarak yüklemi çekimsiz yan cümlelerin önemini vurgulamalıdır. Granger (1997) tarafından belirtildiği gibi, cümle birleştirme alıştırmaları öğrencilerin daha ekonomik, derli toplu ve bütünleşik bir tarz üretmelerine yardımcı olacaktır. Bununla birlikte, yüklemi çekimsiz yan cümlelerin aşırı kullanımının anlamsızlığa neden olabileceği de belirtilmelidir. Ek olarak, bu çalışmanın da bazı sınırlılıkları vardır. Her şeyden önce, yüklemi çekimsiz yan cümleleri sözdizimsel işlevlerine göre sınıflandırmak oldukça zordur. Bu yapıların sınıflandırılmasında başka bir değerlendiriciden yararlanmak daha güvenilir bulgular sağlayacaktır. Ayrıca bu çalışmada kullanılan verilerin küçük ölçekli olması ve kişiye özel aşırı kullanımı çalışmanın güvenilirliğini etkileyebilir.

Ortaokul Öğrencilerinin Okuma Motivasyonlarının Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi

Beril ADIYAMAN
Milli Eğitim Bakanlığı
bgmdmrr_91skyr@hotmail.com
ORCID ID:0000-0001-6196-3773

Mustafa TÜRKYILMAZ
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
mturkyilmaz@ahievran.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-5509-2702

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1230595
Geliş Tarihi: 06.01.2023	Revize Tarihi: 25.10.2023
	Kabul Tarihi: 26.11.2023

Atf Bilgisi

Adıyaman, B. ve Türkyılmaz, M. (2023). Ortaokul öğrencilerinin okuma motivasyonlarının çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(3), 971-987.

ÖZ

Bu çalışmanın ana problemini ortaokul öğrencilerinin okuma motivasyonlarını çeşitli değişkenler açısından değerlendirmek oluşturmaktadır. Bu ana probleme alt problemler dâhilinde cevap aranmıştır. Bu değişkenler sırasıyla; genel ve içsel okuma motivasyon düzeyleri, cinsiyet, sınıf düzeyi, kendi cep telefonu bulunma durumu, kendi odası bulunma durumu, evin ısınma şekli, evde kitaplık bulunma durumu, günlük internet kullanım süresi, günlük kitap okuma süresi ve okul öncesi eğitim alma süresidir. Literatürde Kırşehir’de bulunan ortaokulların okuma içsel motivasyonunu inceleyen bir çalışma bulunmamaktadır. Bu nedenle çalışma, literatürdeki bu boşluğu dolduracak öneme sahiptir. Betimsel ve ilişkisel tarama modelinde yürütülen araştırmanın örneklemini, 2021-2022 eğitim öğretim döneminde Kırşehir’deki ortaokullarda öğrenim gören 5, 6, 7 ve 8. sınıf öğrencilerinden durum örnekleme ile belirlenen 997 kişi oluşturmaktadır. Araştırmanın verilerini toplamada “Kişisel Bilgi Formu” ve “Okuma Motivasyonu Ölçeği” kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda ortaokul öğrencilerinin okuma motivasyon düzeyleri genel anlamda yüksektir, öğrenciler okumaya daha çok içten güdülenmektedir. Bununla birlikte öğrencilerin içsel okuma motivasyonunun, çalışmada belirtilen değişkenlerden etkilendiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Okuma, içsel okuma motivasyonu, değişkenler.

Evaluation of Secondary School Students’ Reading Motivation in Terms of Various Variables

ABSTRACT

The main problem of this study is to evaluate the reading motivation of secondary school students in terms of various variables. An answer to this main problem was sought within the sub-problems. These variables are respectively; general and internal reading motivation levels, gender, grade level, presence of own mobile phone, availability of own room, heating type of the house, presence of library at home, daily internet usage time, daily reading time, and pre-school education period. There is no study in the literature examining the reading intrinsic motivation of secondary schools in Kırşehir, so this study has important to fill this gap in the literature. The sample of the research, which was carried out in the descriptive and relational scanning model, consists of 997 people determined by case sampling from 5th, 6th, 7th and 8th-grade students studying at secondary schools in Kırşehir in the 2021-2022 academic year. “Personal Information Form” and “Reading Motivation Scale” were used to collect data for the research. As a result of the study, the reading motivation levels of secondary school students are high, students are more sincerely motivated to read. However, it was observed that the students’ intrinsic reading motivation was affected by the variables.

Keywords: Reading, intrinsic reading motivation, variables.

Giriş

İletişim, insanlar arasında sözlü ve yazılı olarak sağlanmaktadır. Sümerlerle başlayan yazılı iletişim, okumayı/ okuyabilmeyi gerekli kılmıştır. Okuma eylemi başlangıçta, bir metnin bilinen yazı karakterlerini, simgelerini sesli ya da sessiz olarak çözümleyebilme şeklinde ifade edilirken günümüz bilim ve teknoloji çağında, karakterlerin çözümlendikten sonra metnin içerisindeki duygu, düşünce ve iletileri de anlayabilme kabiliyeti şeklinde belirtilmektedir (Karatay, 2007; Topuzkanamış, 2009). Okuma faaliyetleri bireyin ilgi ve isteği ile ortaya çıkması beklenen bir davranıştır. Öyle ki bu

davranışın sürdürülebilmesi de yine bireyin ilgi ve isteğine bağlıdır. İlgi ve istek kavramları okuma eyleminin duyuşsal boyutunu oluşturmaktadır. Burada duyuşsal boyutla ilgili olarak öne çıkan önemli bir kavram ise motivasyondur.

Türkçe olmayan “Motivasyon” sözcüğü, kelime anlamı olarak güdüleme, harekete geçiren şey olarak karşımıza çıkmaktadır. İtke anlamı taşıyan Fransızca “Motiv” kelimesinden türemiş bir sözcüktür. İsteklendirme, güdüleme olarak tanımlanan (TDK) motivasyon sözcüğü, bireyi okumaya yönlendiren, heveslendiren, isteklendiren bir kavramdır.

Akyol (2012) motivasyon kavramının okuma sürecinde anahtar bir role sahip olduğunu söyler. Pintrich (2003), motivasyonu bireylerin davranışlarının hedefine, durumuna ve sürekli olabilmesine yönelik sarf ettiği kuvvet, güç olarak tanımlamaktadır. Motivasyon, insanı davranışa iten, o davranışın kalıcılığına ve sürekliliğine sebep olan duyuşsal bir etmendir (Yılmaz ve Çavaş, 2007). Motivasyon bir eylemin gerçekleşme aşamasında çıkış noktası ve nedeni olarak tanımlanabilir. Örucü ve Kambur (2008), bu doğrultuda bir motivasyon tanımlaması yaparak motivasyonu bireyi harekete geçiren istek, arzu, düşünce ve duygular şeklinde ifade etmişlerdir. Bu sebeple Akbaba (2016), eğitim öğretim faaliyetlerinin istendik yönde olmasını sağlamak adına motivasyon kavramının önemine değinerek bu faaliyetlerin motive edici şekilde düzenlenmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Motivasyon sözcüğüne dair yapılan tanımlara genel olarak bakıldığında, tanımların üç önemli noktada birleştiği görülmektedir:

- Davranışı tetikleme,
- Davranışı yönlendirme,
- Davranışı sürdürme (Kurnaz ve Yıldız, 2015).

Davranışı tetikleme, davranışa yönlendirme ve davranışı sürdürme aşamaları motivasyonun farklı boyutlarını kapsamaktadır. Bu boyutlar pek çok değişkenden etkilenebilir. Bunlar bilişsel, duyuşsal ve sosyal değişkenler olabilir. Bilişsel, duyuşsal ve sosyal değişkenleri belirleyen unsurlar motivasyonun içsel veya dışsal kaynağıyla alakalıdır. İçsel motivasyon kavramı 1940'lara dayanmaktadır. Bu tarihte bir bilim insanının maymunlar üzerinde yaptığı bir deney sonucu bu kavram ortaya atılmıştır. Harry F. Harlow maymunlara mekanik bir bulmaca vererek motivasyon deneyini gerçekleştirmiştir. Maymunlar bulmacayı çözerken başlangıçta yaşama faktörleri ve ödül amaçlı hareket ettikleri, deney tekrarlandığında ise ödülün onlar için çok da anlam içermediği görülmüştür. Deneyi yapan bilim insanı maymunların bu durumunu içsel motivasyonla açıklamıştır. Kısacası bulmacayı maymunların ilgi ve istekleri doğrultusunda kısa sürede çözdükleri tespit edilerek içten motive olma durumu ortaya atılmıştır. Daha sonraları ise Deci ve Ryan (1985) bu deneyi insanlar üzerinde test ederek içsel motivasyon kavramını onaylamışlardır. Bu konuda çalışmalarını devam ettirerek birtakım tanımlar yapmışlardır. Deci ve Ryan (1985) içsel motivasyonun kişinin kendi iç süreçlerine dair bir etmen olduğunu, sosyal ortamından hiçbir etki söz konusu olmadığını vurgulamaktadır. İçsel motive olma durumu bireyin tamamen kendi zihinsel, duyuşsal alanıyla ilgili bir durumken dışsal motive olma durumu bireyin sosyal alanıyla ilgili bir durumdur.

Motivasyon kavramını okuma eylemi için tanımlamak gerekirse, bireyi okumaya karşı isteklendiren, davranışı başlatan ve kalıcılığını sağlayan içsel ve dışsal güçtür, denilebilir. Yıldız ve Aktaş'a (2015) göre okuma motivasyonu, kişilerin okumaya karşı ilgi ve meraklarını başlatan, bu uğurda çaba sarf ettiren, okumaya zaman ayırmayı sağlayan, okumaya eğilimli kılan temel bir yapıdır. Wang ve Guthrie'ye (2004) göre okuma motivasyonu hem içsel hem de dışsal süreçlerden ibarettir. Ryan ve Deci'ye göre (2000), okuma motivasyonunun dışsal süreci, bireyi dışarıdan okumaya isteklendirecek birtakım davranışlar ya da ödüllerden oluşmaktadır. Yüksek not, çevreye karşı başarılı bir okur profili sergileme isteği, akranları arasında bilgili, bilinçli sıfatı taşıma amacı okuma eyleminin dışsal boyutunu oluşturmaktadır. Schiefele, Schaffner, Möller ve Wigfield (2012), okumanın içsel sürecini; zevk, merak, istek, heves, kişisel amaçlar ve bunların neticesinde okuma eyleminin başlatılması, sürdürülmesi süreci olduğunu belirtmişlerdir. İçsel dürtülerle okuma eylemini başlatan bireyler, okuduğunu anlamada ve bunu davranış hâline getirmede daha başarılı birer aktif

okuyuculardır. Bu konuda yapılan araştırmalar da içsel motivasyon ile okuduğunu anlama arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu saptamışlardır. Yıldız ve Akyol (2011), 481 beşinci sınıf öğrenci örneklemeyle yaptıkları makale çalışmalarında içsel ve dışsal kaynaklı motivasyon durumlarının öğrencilerin okuduğunu anlama süreçlerine nasıl etki ettiğini araştırmış olup içsel motivasyonun okuduğunu anlama düzeyini daha çok etkilediği bulgusuna erişmişlerdir. Yamaç ve Çeliktürk Sezgin (2018), çalışmalarında Burdur il merkezinde rastgele seçilen iki devlet okulunda ilkokul dördüncü sınıfta öğrenim gören 128 öğrenci örnekleme ile okuma motivasyonu, okuduğunu anlama, akıcı okuma, okuma kaygısı konularını incelemişler ve neticede okuma motivasyonunun içsel boyutu ile okuduğunu anlama arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu belirtmişlerdir. Dolayısıyla iç motivasyonu belirlemek ve onun geliştirilmesi için çaba sarf etmek okuduğunu anlama becerisi için önemlidir.

İçsel Motivasyon

Bir davranışın ortaya çıkarılmasında bireyi o davranışı gerçekleştirmeye iten güçler bulunmaktadır. Bu itici güçler, bireyin çevresinden olabileceği gibi kendisiyle alakalı, tamamen içinden gelen duygu ve düşünceler de olabilmektedir.

Kişinin ihtiyaçları, tutumu, öz saygısı vb. durumlar içsel olarak motive olabilmenin temelinde yatan etkenlerdir. Wigfield ve Guthrie (1995), bireyin kendisi için, tamamen içinden geldiği gibi bir etkinliğe katılması durumunun sebebini içsel motivasyonla açıklamışlardır.

Günümüzde durmak bilmeyen teknoloji ile birlikte çok hızlı yayılan bilginin, bireyi çok daha fazla okumaya, okuduğunu anlamlandırabilmek adına bireyi motive olmaya mecbur kıldığı tartışılmaz bir gerçektir. Bu bakımdan ortaokul öğrencilerinin okuma motivasyonlarının çeşitli değişkenlere göre incelendiği bu çalışmanın, literatüre katkı sağlaması, bireyleri okumaya motive etmede yol gösterici olması beklenmektedir.

Bu çalışmanın amacı, ortaokullarda öğrenim gören öğrencilerin okuma motivasyonlarının çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesidir. Bu bağlamda aşağıda verilen alt problemlere de cevap aranmıştır.

1. Ortaokul öğrencilerinin genel okuma motivasyonları ile içsel okuma motivasyon düzeyleri nedir?
2. Ortaokul öğrencilerinin içsel okuma motivasyonlarını, cinsiyet ne düzeyde etkilemektedir?
3. Ortaokul öğrencilerinin içsel okuma motivasyonlarını, sınıf düzeyi ne düzeyde etkilemektedir?
4. Ortaokul öğrencilerinin içsel okuma motivasyonlarını, öğrencilerin kendi cep telefonu olması durumu ne düzeyde etkilemektedir?
5. Ortaokul öğrencilerinin içsel okuma motivasyonlarını, öğrencilerin kendi odası olması durumu ne düzeyde etkilemektedir?
6. Ortaokul öğrencilerinin içsel okuma motivasyonlarını, öğrencilerin evin ısınma şekli ne düzeyde etkilemektedir?
7. Ortaokul öğrencilerinin içsel okuma motivasyonlarını, öğrencilerin evde kitaplık bulunma durumu ne düzeyde etkilemektedir?
8. Ortaokul öğrencilerinin içsel okuma motivasyonlarını, öğrencilerin günlük internet kullanım süreleri ne düzeyde etkilemektedir?
9. Ortaokul öğrencilerinin içsel okuma motivasyonlarını, öğrencilerin günlük kitap okuma süreleri ne düzeyde etkilemektedir?
10. Ortaokul öğrencilerinin içsel okuma motivasyonlarını, öğrencilerin okul öncesi eğitim alma süreleri ne düzeyde etkilemektedir?

Yöntem

Bu başlık altında ilk olarak araştırma modeline, araştırmanın yapıldığı evren ve örnekleme dair detaylı açıklamalar yapılmıştır. Daha sonra veri toplama aracına, araştırmada kullanılan istatistiksel analiz yöntemlerine ve araştırma etiğine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

Araştırma Modeli/Deseni

Ortaokul öğrencilerinin okuma motivasyonlarının çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesini amaçlayan bu çalışma nicel araştırma modeli dâhilinde betimsel ve ilişkisel tarama deseni kapsamında yürütülmüştür. Esasında “Nedir?” sorusunun cevabını araştıran betimsel araştırma modeli, Balcı’ ya göre (2015, s. 22) verilen ve var olan bir durumu dikkatli ve tam olarak tanımlar. Geçmişte olan ve devam eden bir durumu olduğu gibi betimlemeyi amaçlayan bir desen olan tarama deseni, çalışmaya konu olan varlık her ne ise kendi koşulları içinde ve var olduğu gibi tanımlanarak incelenir. Değişkenlerin birlikte değişim derecelerinin incelendiği araştırmalarda uygulanan model ilişkisel tarama modelidir (Karasar, 2013). Çalışmada ortaokul öğrencilerinin okuma motivasyon düzeyleri betimsel olarak ortaya konmuştur. Bununla birlikte okuma motivasyonlarının çeşitli değişkenlere göre ilişkisi de ilişkisel tarama deseninde belirtilmiştir.

Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini, 2021/ 2022 eğitim- öğretim yılında Kırşehir ilinde 5, 6, 7 ve 8. sınıflarda öğrenim gören ortaokul öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın çalışma evrenini oluşturan Kırşehir’de kamuya ait ortaokullar, MEB’e bağlı özel ortaokullar, Merkez’e bağlı köy ortaokulları ile İlçe Milli Eğitim Müdürlüklerine bağlı ortaokullar toplamda 62 adettir. Bu okulların toplamında beşinci sınıfta okuyan öğrenci sayısı 3.048, altıncı sınıfta okuyan öğrenci sayısı 3.015, yedinci sınıfta okuyan öğrenci sayısı 3.038, sekizinci sınıfta okuyan öğrenci sayısı 3.209 olmak üzere toplamda 12.310 ortaokul öğrencisi öğrenim görmektedir (Kırşehir, ARGE). Bu sayının tamamından veri toplamanın zaman, maliyet, erişim vb. sebeplerden ötürü örneklem almayı zorunlu kılmıştır. Çalışmada bu sebeplerle amaçlı örnekleme yöntemlerinden durum örnekleme kullanılmıştır. Durum örnekleme yöntemi, araştırmacı tarafından farklı sebeplerle diğer örnekleme yöntemlerinin kullanılmadığı durumlarda tercih edilir. Araştırmacı kendine yakın olan ve erişilmesi kolay durumu tercih eder, bu örneklem araştırmacıya hız ve pratiklik kazandırır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Örneklem grubunu, Kırşehir Merkez’de bulunan ve farklı sosyoekonomik düzeyde çocukların öğrenim gördüğü farklı ortaokullardan rastgele seçilen 5, 6, 7, 8. sınıf öğrencilerinden 997 öğrenci oluşturmaktadır.

Tablo 1

Katılımcı Grubun Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	N	%
Kız	542	54,3
Erkek	437	43,8
Toplam	979	100,0

Tablo 1’e göre katılımcıların 542’sini kız öğrenciler, 437’sini erkek öğrenciler oluşturmaktadır (18 öğrenci cinsiyet belirten maddeyi işaretlememiştir.).

Tablo 2

Katılımcıların Sınıf Düzeylerine Göre Dağılımı

Sınıf	N	%
5	257	25,8
6	269	27,0
7	236	23,7
8	235	23,6
Toplam	997	100

Tablo 2'ye göre 997 katılımcının 257'si beşinci sınıf öğrencisi, 269'u altıncı sınıf öğrencisi, 236'sı yedinci sınıf öğrencisi ve 235'i sekizinci sınıf öğrencisinden oluşmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada, Kişisel Bilgi Formu, Okuma Motivasyonu Ölçeği, olmak üzere iki adet ölçek veri toplama aracı olarak kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu, araştırmacı tarafından hazırlanan formdur. Bu form öğrenciler ile ilgili olarak araştırmaya konu olan ve problemin değişkenlerini saptamak amacıyla oluşturulan maddelerden ibarettir.

Okuma Motivasyonu Ölçeği, Wigfield ve Guthrie (1997) tarafından geliştirilen "Motivations for Reading Questionnaire (MRQ)" ölçeğinin Durmuş (2014) tarafından Türkçeye uyarlanmış şeklidir. Ortaokul öğrencilerinin çalışma grubu olarak belirlendiği ölçeğin geçerlik, güvenilirlik çalışmasında elde edilen veriler, SPSS Programı kullanılarak analiz edilmesi sonucunda ölçeğin "Cronbach Alpha" değeri, .940 olarak çok yüksek bulunmuştur. Söz konusu ölçek, öğrencilerin okuma motivasyonunu ölçmeye çalışan 29 maddeden oluşmaktadır. Dörtlü likert şeklinde hazırlanan ölçek, "Benden çok farklı=1", "Benden biraz farklı=2", "Bana biraz benziyor=3", "Bana çok benziyor=4" şeklinde maddelerden oluşmaktadır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Ölçeklerin uygulanması aşamasından sonra SPSS 23 paket programına yüklenen verilerin analizi yapılmıştır. Kalaycı, "İstatistiksel çalışmalarda pek çok analizi uygulayabilmek için verilerin dağılımının normal ya da normale yakın olması gerekmektedir. Verilerin dağılımını görebilmek için histogram, saplı kutu grafiği, detrended normallik grafiği ve dal yaprak gibi görsel amaçlı grafikler kullanılır" diye belirtmektedir (2009, s. 3). Diğer yandan Field, histogramlara bakarak bir dağılım normalliği-çan eğrisi dağılımı- hakkında bilgi vermenin mümkün olacağını aktarmaktadır. Yalnız bu durumun nesnel olmamasından dolayı suistimal edilmeye çok müsait olduğunu belirtmiştir (2005, s.93).

Verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek için çarpıklık ile basıklık değerlerinden faydalanılabilir. Büyüköztürk vd. çarpıklık kat sayısının ± 1 değerleri arasında kaldığı durumlarda dağılımın normal kabul edileceğini belirtmiştir (2010, s. 63). Diğer yandan "çarpıklık kat sayısının ± 3 ve ± 2 aralığında değerler alması durumu da normal görülmektedir. Ayrıca çarpıklık (Skewness) ve basıklık (Kurtosis) katsayılarının kendilerine ait standart hata değerlerine bölünmesiyle elde edilen sonucun $+1,96 - 1,96$ aralığında olması da dağılımın normal olduğu anlamına gelmektedir (Kalaycı, 2009, s. 6).

Normallik dağılımının dikkat edildiği göstergelerde sıkıntı görülmele beraber "histogramlar, dal ve yaprak (steամandleaf) tabloları gibi tablolar normalliğin bazı noktalara göre anlaşılmasında kolaylık sağlar. Veri gruplarının normalliğinin anlaşılmasında Kolmogrov- Simirnov ve ShapiroWilk testlerinin incelenmesi gerekmektedir. 29'dan az olan gözlem (örneklem) grubunda ShapiroWilks testi, 29 ve fazla olduğunda Kolmogrov- Simirnov testi kullanılmaktadır" (Kalaycı, 2009, s. 10). Bu testler ortalama değer ile standart sapma değerlerinden yola çıkarak gözlem grubunun-örneklem- elde ettiği puanların nasıl dağılım gösterdiğini belirtmektedir. Testlerden istatistiki manada, anlamlılık görülürse ($p < ,005$) dağılımın normal olmadığı; anlamsızlık görülürse ($p > ,005$) dağılımın normal olduğu kanısına varılabilmektedir (Field, 2005, s. 93).

Normallik testinin yapılması araştırmacıya kullanacağı istatistiki ölçüm tekniklerine karar verme aşamasında kolaylık sağlayacaktır. Eğer normal dağılım söz konusu ise parametrik ölçüm teknikleri kullanılmalıdır, değilse parametrik olmayan teknikler kullanılmalıdır. Bu nedenle öncelikle örneklemdeki denek sayıları dikkate alınarak Kolmogrov- Simirnov ya da ShapiroWilk normal

dağılım testleri yapılmıştır. Test sonuçları dikkate alınarak parametrik testler ya da parametrik olmayan testler, veri setinin işlenmesi sırasında işe koşulmuştur.

Araştırma Etiği

Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

“Ortaokul Öğrencilerinin Okuma Motivasyonları” adlı araştırma için Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Etik Kurulundan 18.11.2021 tarihli karar ile etik kurul izni alınmıştır.

Bulgular

Bu bölümde çalışmanın örnekleminde toplanan verilerin istatistik programı aracılığıyla analizinden elde edilen bulgular, araştırmanın alt problemleri çerçevesince tablolar hâlinde sunulmuştur.

Tablo 3

Örneklem Grubunun Genel Okuma Motivasyonu ile İçsel Okuma Motivasyon Ortalama Düzeylerini Gösteren Tablo

Bağımlı Değişkenler	N	\bar{X}	SS
İç Motivasyon	997	3,13	,560
Genel Motivasyon	997	2,97	,556

Tablo 3’e göre öğrencilerin genel okuma motivasyonu ile iç motivasyon düzeyleri analiz sonuçları görülmektedir. Katılımcıların dördlük skalada okuma motivasyon düzeyleri genel ortalamada 2,97 olarak yüksek düzeyde bulunmuştur. Bununla birlikte öğrencilerin iç motivasyon ortalamaları 3,13 olarak genel okuma motivasyonunun üzerinde bir değer gerçekleşmiştir. Tablo 3’e göre öğrencilerin genel anlamda okuma motivasyonlarının yüksek düzeyde olduğu ve okumaya daha çok içten güdülendiklerini söylemek mümkündür.

Tablo 4

İçsel Okuma Motivasyonu ile Cinsiyet Arasındaki İlişkiyi Gösteren Bağımsız T Testi Sonuçları

Bağımlı Değişkenler	Cinsiyet	N	\bar{X}	SS	t	p
İç Motivasyon	Bayan	542	3,23	,0241	5,621	,000
	Bay	437	3,02	,0295		

İçsel okuma motivasyonunu cinsiyet değişkeninin ne düzeyde etkilediğini gösteren tablo 4’e göre kız öğrencilerin erkek öğrencilere kıyasla okumaya dair içsel motivasyon ortalamalarının daha yüksek düzeyde olduğu gözlenmiştir. Kız öğrencilerin iç motivasyon ortalamaları dördlük skalada 3,23 iken erkek öğrencilerin iç motivasyon ortalamaları 3,02 olarak belirtilmiştir. Bu tablodan hareketle tamamen bir dış etmen olan cinsiyet değişkeni, içsel okuma motivasyonuna kızlar lehine etki ettiği söylenebilmektedir.

Tablo 5

İçsel Okuma Motivasyonu ile Sınıf Düzeyleri Arasındaki İlişkiye Yönelik Tek Yönlü Varyans Analizi

Bağımlı Değişkenler	Sınıflar	N	\bar{X}	df	F	p	Anlamlı Fark
İç Motivasyon	5	257	3,27	3	6,414	,000	Var
	6	269	3,13				
	7	236	3,06				
	8	235	3,07				

Tablo 5'teki analiz sonuçlarına göre farklı sınıf düzeylerindeki öğrencilerin içsel okuma motivasyon ortalama puanları beşinci sınıftan sekizinci sınıfa ilerledikçe dramatik bir şekilde beşinci sınıf lehine arttığı gözlenmektedir. Tablo 5'ten hareketle sınıf düzeyi dolayısıyla yaş düzeyinin artması ile içsel okuma motivasyonu arasında negatif yönlü bir ilişki görülmektedir.

Tablo 6

İçsel Okuma Motivasyonu ile Cep Telefonuna Sahiplik Arasındaki İlişkiyi Gösteren Bağımsız T Testi Sonuçları

Bağımlı Değişkenler	Cep Telefonu	N	\bar{X}	SS	t	p
İç Motivasyon	Var	534	3,11	,550	1,419	,156
	Yok	457	3,16	,568		

Tablo 6'ya göre kendi cep telefonu olan öğrencilerin sayısının olmayan öğrenci sayısına göre az bir farkla daha fazla olduğu görülmektedir. Cep telefonu olmayan katılımcıların içsel okuma motivasyon ortalamalarının daha yüksek olduğu bulgusuna erişilmektedir, üstelik bu durum cep telefonu olmayanlar lehine anlamlılık göstermektedir. Katılımcıların içsel okuma motivasyonu ile cep telefonuna sahip olma durumu arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki saptanmıştır.

Tablo 7

İçsel Okuma Motivasyonu ile Kendi Odası Bulunma Durumu Arasındaki İlişkiyi Gösteren Bağımsız T Testi Sonuçları

Bağımlı Değişkenler	Oda	N	\bar{X}	SS	t	p
İç Motivasyon	Var	797	3,15	,531	2,249	,025
	Yok	194	3,04	,666		

Tablo 7'ye göre katılımcıların çoğunluğunun bir dış etmen olan çalışma odası bulunmaktadır. Kendisine ait çalışma odası bulunan katılımcıların içsel okuma motivasyon ortalamalarının (3,15), çalışma odası bulunmayan katılımcıların içsel okuma motivasyon ortalamalarına (3,04) kıyasla anlamlı derecede yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 8

İçsel Okuma Motivasyonu ile Evin Isınma Şekli Arasındaki İlişkiyi Gösteren Bağımsız T Testi Sonuçları

Bağımlı Değişkenler	Isınma	N	\bar{X}	SS	t	p
İç Motivasyon	Sobalı	45	2,91	,658	2,394	,017
	Kaloriferli	950	3,14	,554		

Katılımcıların içsel okuma motivasyonu ile yaşadıkları evin ısınma şekli arasındaki ilişkiyi gösteren tablo 8'e göre az sayıda katılımcıların evinin ısınma durumunun sobayla sağlandığı görülmektedir. Her odanın aynı anda ısınma imkânının bulunduğu evlerde yaşayan öğrencilerin içsel okuma motivasyon ortalamaları yüksek düzeyde bulunmuştur. Üstelik bu durum anlamlılık da göstermektedir.

Tablo 9

İçsel Okuma Motivasyonu ile Evde Kitaplık Bulunma Durumu Arasındaki İlişkiyi Gösteren Bağımsız T Testi Sonuçları

Bağımlı Değişkenler	Kitaplık	N	\bar{X}	SS	t	p
İç Motivasyon	Var	824	3,17	,550	3,909	,000
	Yok	168	2,96	,579		

Tablo 9'da verilen bulgulara göre evinde kitaplık bulunan katılımcıların içsel okuma motivasyon düzeyi, evinde kitaplık bulunmayan katılımcılara göre daha fazladır. Örneklemi oluşturan katılımcıların neredeyse yüzde seksen ikilik kısmının evinde kitaplık bulunduğu görülmektedir. Bu

durumun katılımcıların içsel okuma motivasyonuna pozitif yönde etki ettiğini söylemek mümkündür. Üstelik bu durumun anlamlılığa da işaret ettiği görülmektedir.

Tablo 10

İçsel Okuma Motivasyonu ile Günlük İnternet Kullanım Süreleri Arasındaki İlişkiye Yönelik Tek Yönlü Varyans Analiz

Bağımlı Değişkenler	Günlük internet kullanımı	N	\bar{X}	df	F	p	Anlamlı Fark
İç Motivasyon	Hiç	80	3,22	4	21,254	,000	Var
	0-2 saat	632	3,23				
	3-4 saat	205	2,97				
	5-6 saat	41	2,82				
	6+	34	2,52				

Günlük internet kullanım süresi 0-2 saati aşan katılımcıların buna bağlı olarak içsel okuma motivasyonlarının da düştüğü görülmektedir. Tablo 10 bulgularına göre günlük internet kullanımı ile içsel okuma motivasyonu arasında negatif yönlü anlamlılık düzeyinde bir ilişki mevcuttur.

Tablo 11

İçsel Okuma Motivasyonu ile Günlük Kitap Okuma Süreleri Arasındaki İlişkiye Yönelik Tek Yönlü Varyans Analiz

Bağımlı Değişkenler	Günlük Kitap Okuma Süresi	N	\bar{X}	df	F	p	Anlamlı Fark
İç Motivasyon	Hiç	87	2,58	4	33,240	,000	Var
	0-1 saat	644	3,10				
	2-3 saat	219	3,36				
	4-5 saat	31	3,43				
	5+	14	3,63				

Tablo 11'e göre günlük kitap okuma süresi ile içsel okuma motivasyonu arasında pozitif yönlü dramatik bir dağılım bulunmaktadır. Anlamlılık gösteren bu dağılım, günlük kitap okuma süresi beş saati aşan katılımcıların içsel okuma motivasyonlarının dörtlük skalada 3,63 ortalamaya yükseldiğini göstermektedir.

Tablo 12

İçsel Okuma Motivasyonu ile Okul Öncesi Eğitim Alma Süreleri Arasındaki İlişkiye Yönelik Tek Yönlü Varyans Analiz

Bağımlı Değişkenler	Okul Öncesi Eğitim	N	\bar{X}	df	F	p	Anlamlı Fark
İç Motivasyon	Hiç	163	3,00	2	7,623	,001	Var
	1 Yıl	478	3,11				
	2 Yıl	332	3,22				

Tablo 12'de içsel okuma motivasyonu ile okul öncesi eğitim alma sürelerine dair elde edilen bulgular verilmiştir. Buna göre katılımcıların okul öncesi eğitim alma süreleri arttıkça içsel okuma motivasyonları da anlamlılık düzeyinde artmaktadır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu bölümde, ortaokul öğrencilerinin içsel okuma motivasyonlarının çeşitli dış etmenlere göre incelenmesini amaçlayan çalışmanın sonuçları raporlanmış ve ilgili sonuçlar başka çalışmalardan elde edilen bulguların sonuçlarıyla birlikte ele alınarak tartışılmıştır.

Birinci alt problem olan ortaokul öğrencilerinin içsel okuma motivasyon düzeylerinin genel okuma motivasyon düzeyi ortalamalarının üstünde olduğu görülmektedir. Başka bir deyişle

Kırşehir’de öğrenim gören ve okuma motivasyonu yüksek düzeyde olan ortaokul öğrencileri, okumaya daha çok içten güdülenmektedir. İç motivasyonu oluşturan öğelerin ilgi, merak, önem, öz yeterlilik, öz algı, zoru tercih etme vb. olduğu göz önünde bulundurulursa (Wigfield ve Guthrie, 1997), katılımcıların bu öğeleri yüksek düzeyde kendilerinde barındırdığı görülmektedir. Memiş ve Bozkurt (2014) ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin okuma algılarına yönelik yaptıkları çalışmalarının neticesinde bu çalışmayla benzer şekilde öğrencilerin okumayı sevdiklerini belirtmişlerdir. Kuşdemir (2018) de ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin okuma motivasyonlarını Kırıkkale örnekleminde hareketle incelediği çalışmada öğrencilerin okuma motivasyonlarını yüksek düzeyde bulmuştur. Kurnaz ve Yıldız (2015) ortaokul öğrencilerinin okuma motivasyonlarını değerlendirdikleri çalışmalarında benzer şekilde katılımcıların okuma motivasyonlarının iyi düzeyde olduğunu belirtmişlerdir.

İkinci alt problem olan cinsiyet dış etkenine göre, kız öğrencilerin içsel okuma motivasyonu ortalamaları erkek öğrencilere kıyasla daha yüksek çıkmıştır. Erkek öğrencilerin ilgilerinin kız öğrencilere göre daha da dışa dönük olması, boş zamanlarını evde vb. kapalı ortamlar yerine dışarıda, açık ortamlarda arkadaşlarıyla geçirmeyi tercih etmeleri okuma motivasyonlarının düşük olmasına sebep olan etmenler olarak gösterilebilir. Literatürde okuma motivasyonunu cinsiyete göre değerlendiren çalışmalar mevcuttur. Yıldız (2013), çalışmasının sonucunda okuma motivasyonunun kız öğrencilerde erkek öğrencilere göre daha yüksek düzeyde bulunduğunu belirtmiştir. Başka çalışmalarda ise içsel motivasyon düzeylerinde kız ve erkek öğrenciler arasında istatistiki anlamda bir farklılık bulunmamakla beraber kızların motivasyonunun daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Kurnaz ve Yıldız, 2015; Yıldız, 2010). Bozkurt ve Memiş (2013), kız öğrencilerin merak ve ilgilerinin (içsel motivasyon) daha yüksek olduğunu saptamışlardır. Yine bu doğrultuda Ülper (2011) de okumaya motive edici içsel etkenlerin kızlarda daha etkili olduğu sonucuna erişmiştir. Saraçlı Çelik ve Karasakaloğlu (2021) da ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerine dair yaptığı çalışmaları neticesinde kız öğrencilerin okuma motivasyonlarının, erkek öğrencilerden yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte, Duran ve Erkek (2018) sekizinci sınıf öğrencilerinin okuma ön yargılarını inceledikleri çalışmalarının neticesinde, erkek öğrencilerin okumaya dair olumsuz ön yargılarının kız öğrencilere göre daha fazla olduğunu bu durumun da erkek öğrencilerin okuma sıklığını olumsuz etkilediğini belirtmişlerdir.

Üçüncü alt probleme göre farklı sınıf düzeyi dış etkeni, katılımcıların içsel okuma motivasyon ortalamalarını etkilediği görülmüştür. Bu etki, 5. sınıf lehine gerçekleşmiştir. Öğrencilerin içsel okuma motivasyon ortalamalarının beşinci sınıftan sekizinci sınıfa doğru düzenli bir şekilde azaldığı görülmüştür. Bu bulgudan hareketle öğrencilerin yaşları ve sınıf düzeyleri ilerledikçe içsel okuma motivasyonlarının da azaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Yaş ve sınıf düzeyinin ilerlemesiyle okumaya içten güdülenmenin artması beklenirken düşüş olmasının elbette ki çeşitli sebepleri vardır. Hopper (2005, ss. 113-114; Akt. Balcı, 2009, s. 266) bu düşüşün sebeplerini teknolojik yenilikler olarak belirtmektedir. Ayrıca okumaya motive edici etmenlerden her sınıf (yaş) seviyesindeki öğrenciler farklı şekilde etkilenirler. Sekizinci sınıf seviyesinde yaşın getirdiği dışa yönelim, ergenlik döneminin etkileri, sınav kaygıları vb. sebepler okuma motivasyonlarının en düşük düzeyde olmasının gerekçeleri olabileceği söylenebilir. Bu konuda çalışmanın bulgusuna benzer bir şekilde Türkyılmaz vd. (2010) de 8, 9, 10, 11 ve 12.sınıf öğrencileri ile yapılan bir çalışmada sekizinci sınıf öğrencilerinin okumaya olan ilgilerinin üst sınıflara göre daha yüksek olduğunu saptamışlardır. Bu sonucun bir benzerine de Yıldız (2013) ulaşmıştır. Üç, dört ve beşinci sınıf öğrencilerinden veri toplayan Yıldız (2013) sınıf düzeyinin artmasıyla öğrencilerin okuma motivasyonlarının azaldığını belirtmektedir.

Dördüncü alt probleme göre kendisine ait cep telefonu olan öğrencilerin içsel okuma motivasyon ortalamalarının cep telefonu olmayan öğrencilerin içsel okuma motivasyon ortalamalarından daha düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Üstelik bu farklılık istatistiki olarak cep telefonu olmayan öğrenciler lehinedir. Bulguların neticesinde görülen o ki teknolojiden (cep telefonundan) uzak kalan öğrencinin okumaya içten daha fazla güdülendiği ve okuduğunu anlamada daha başarılı olduğu görülmektedir. Benzer şekilde Türkyılmaz (2012) da ilköğretim ikinci kademe öğrencilerinde çağdaş bilgi, iletişim araçlarının kullanım ya da sahip olma durumunun artmasıyla okumaya yönelik tutumun azaldığını saptamıştır. Dolayısıyla okumaya yönelik tutumun azalması

okuma motivasyonunu da olumsuz anlamda etkilemektedir. TÜİK (2021), Çocuklarda Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması Haber Bülteni (Aralık) verilerinde 6-15 yaş grubundaki çocukların cep telefonu (akıllı telefon) kullanım oranları %64.4 olarak belirtilmiştir. Bu oran cinsiyete göre sınıflandırıldığında erkek çocukların cep telefonu kullanım oranı %65.7, kızların cep telefonu kullanım oranı %63 olarak tespit edilmiştir (TÜİK, 2021). Bu veriler de okuma motivasyonu zayıf bir neslin geleceğini işaret etmektedir.

Beşinci alt problemde, kendi odası bulunan öğrencilerin bulunmayanlara kıyasla okumaya içten güdülenme düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların kendilerine ait odalarının olması, içsel okuma motivasyon ortalamalarına olumlu etki ettiği ve bu etkinin istatistiksel bir anlamlılığı işaret ettiği söylenebilir. Literatüre bakıldığında öğrencilerin içsel okuma motivasyonunu kendi odası olma değişkeni açısından inceleyen çalışma yok denecek kadar azdır. Can vd. (2010)'da ergenlik dönemi öğrencileri ile yaptıkları çalışmalarında kendine ait odası bulunan öğrencilerin okuma sıklıklarının arttığı sonucuna ulaşmışlardır.

Altıncı alt probleme göre, öğrencinin içsel okuma motivasyonunun, evin ısınma şekli sobalı ve kaloriferli olanların -her ne kadar kaloriferli ve diğer şekilde olanlar lehine yüksek düzeyde olsa da- ortalamaların birbirine çok yakın olduğunu söylemek mümkündür. Kış mevsiminde tek odada toplanma zorunluluğu olan evlerde, okumaya içten güdülenen öğrencilere bu dış etkenin engel teşkil etmediğini (nitekim ortalama sıfır değildir) söylemek mümkündür. Ayrıca evin ısınma durumu sorunsal sadece belli dönemlerde (mevsimsel) geçerli bir durum olması içsel okuma motivasyonu üzerinde aşırı farklılıklara sebep olmamasının nedenlerinden sayılabilir. Alan yazında bu dış etkenle ilgili bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Yedinci alt problem olan evde kitaplık bulunma dış etkeni katılımcıların içsel okuma motivasyon düzeylerine olumlu ve anlamlı bir etkisinin olduğu saptanmıştır. Nitekim Kurnaz ve Yıldız (2015) ortaokul öğrencilerinin okuma motivasyonlarını çeşitli değişkenlere göre incelemiştir ve evde kitaplık bulunması durumunun ortaokul öğrencisinin okuma motivasyonunu olumlu anlamda etkilediğini fakat bu etkinin istatistiksel bir anlamlılığa işaret etmediğini söylemiştir. İnan (2005) evde kitaplığın veya kitap okumak için kitapların da olduğu bir köşenin okumaya motive olmada ve okuma alışkanlığı kazanmada olumlu manada etkisinin olduğunu belirtmiştir. Katrancı (2015) da dördüncü sınıf öğrencileriyle yaptığı çalışmada benzer sonuca ulaşarak kitaplığı bulunan öğrencilerin okuma motivasyonunu bulunmayanlara göre yüksek bulmuştur. Öğrencinin bulunduğu ortamda kitaplığın, dolayısıyla kitapların var olması onları farkında olarak ya da olmayarak okumaya içten güdülemede etkili olduğu söylenebilir. Baker (2003), evde kitap okuma çevresi oluşturmanın çocuğu okumaya daha istekli hâle getirdiğini, içsel anlamda güdülediğini belirtmiştir. Birçok davranışı sosyal öğrenen birey, okuma alışkanlığı edinme isteğini de evde bulunan kitaplık ya da bu kitaplığı aktif kullanan ebeveynler sayesinde kazanacağını söylemek mümkündür. Bu nedenle Yılmaz (2004) ailelerin evde kitap bulundurma sorumluluğu olduğunu belirtmiştir.

Sekizinci alt problemde günlük internet kullanım süresi dış etkenine göre, katılımcıların bu süreyi fazlalaştırdıklarında içsel okuma motivasyonlarının olumsuz anlamda etkilendiği görülmüştür. Kurnaz ve Yıldız (2015) ortaokul öğrencileri ile yaptığı araştırmalarının neticesinde bilgisayar başında harcanan zamanın okumayı olumsuz anlamda etkilediğini söylemiştir. Öğrencilere erken yaşlardan itibaren telefon alma, neredeyse internetsiz ev olmama durumu vb. nedenlerle içsel okuma motivasyonunun internet motivasyonuna doğru yön değiştirmesine sebep olduğu söylenebilir. TÜİK Hane Halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım araştırmasına ilişkin haber bültenine göre hane olarak internete erişim imkânı % 92 olarak bulunmuştur (TÜİK, 2021). We Are Social' e (2022) göre Türkiye'de internet kullanıcı sayısının 69.95 milyon olduğu ve kullanıcıların günde 8 saatini internette harcadığı şubat ayı raporunda belirtilmiştir. Her ne kadar interneti kitap okuma aracı olarak (e-kitap) kullanan katılımcılar olsa da çoğunluğun interneti sosyal medya, oyun ve eğlence amaçlı kullandıkları yapılan araştırmalar neticesinde ortaya konmuştur (TÜİK, 2021). Mokhtari, Reichard ve Gardner (2009) da araştırmaları sonucu öğrencilerin günlerinin 2,47 saatini internete; 2,17 saatini akademik okumaya; 1,93 saatini televizyon izlemeye; 1,14 saatini eğlenme/dinlenme amaçlı okumaya ayırdıkları bulgusuna ulaşmışlardır. Bununla beraber öğrencilerin en çok internete vakit ayırdıkları ve okumayı

daha az tercih ettikleri neticesine ulaşmışlardır. İnternette geçirilen sürenin, öğrencilerde okumaya zaman ayırmama, okumaya içten güdülenememe gibi olumsuz sonuçlar doğurduğunu söylemek mümkündür.

Dokuzuncu alt probleme göre içsel okuma motivasyonu, günlük kitap okuma süresi dış etkeni açısından incelendiğinde günlük kitap okuma sürelerinin artması düzenli ve anlamlı bir şekilde okumaya içten güdülenmenin artmasını sağlamıştır. Günlük beş saatten fazla kitap okuyan öğrencilerde içsel okuma motivasyonu ortalamalarının yüksek olması sonucundan hareketle, öğrencilerin ilgi ve dikkatlerini çekecek kitaplara yönlendirerek okumaya ayrılan zamanı arttırmanın önemli olduğu söylenilebilir.

Onuncu alt probleme göre okul öncesi eğitim alma dış etkeni, içsel okuma motivasyonu olumlu anlamda etkilediği söylenebilir. Araştırmanın bulgusundan yola çıkarak okul öncesi eğitimin zorunlu hâle gelmesi, süresinin artırılması içsel okuma motivasyonunu olumlu yönde etkileyeceği sonucuna ulaşılabilir. Okul öncesi dönemde henüz okuma yazma eğitimi almayan ve oyun döneminde olan öğrenciler, boyama ve resimli kitaplarla (görsel okuma vb.) etkinlikler yaptığı için ilerleyen zamanlarda kitaplara aşinalığı sebebiyle okumaya yatkınlık göstermeleri, kitaplara dair ilgi ve merak göstermeleri bunun neticesinde ise içsel anlamda okumaya güdülenme durumunu artırdığını söylemek mümkündür. Okur (2017) da ilkökul dördüncü sınıf öğrencileri ile yaptığı bir çalışmanın neticesinde okul öncesi eğitim alma durumunun okuma motivasyonu üzerinde pozitif yönde etkisinin olduğunu belirtmiştir.

Çalışmanın neticesinden hareketle; okuma içsel motivasyonu etkileyen dışsal etkenler göz önünde bulundurularak (öğretmenler, veliler, vb.) öğrencilerin okuma motivasyon düzeylerini geliştirici çalışmalar yürütülebilir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Araştırmaya birinci yazarın katkı oranı %50, ikinci yazarın katkı oranı %50'dir.

Çıkar Çatışması

Çalışmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum bulunmamaktadır.

Teşekkür ve/veya Açıklama: Bu çalışma Beril ADIYAMAN'ın, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Mustafa TÜRKYILMAZ danışmanlığında yaptığı "Ortaokul Öğrencilerinin Okuma Motivasyonlarının Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi: Kırşehir İli Örneği" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Kaynaklar

- Akbaba, S. (2016). Eğitimde motivasyon. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (13), 343-361.
- Akyol, H. (2012). *Türkçe ilk okuma yazma öğretimi yeni programa uygun*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Baker, L. (2003). The role of parents in motivating struggling readers. *Reading & Writing Quarterly: Overcoming Learning Difficulties*, 19(1), 87-106. DOI: 10.1080/10573560308207.
- Balcı, A. (2009). İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin kitap okuma alışkanlığına yönelik tutumları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(11), 264-299.
- Balcı, A. (2015). *Okuma ve anlama eğitimi* (2. bs.). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

- Bozkurt, M. ve Memiş, A. (2013). Beşinci sınıf öğrencilerinin üstbilişsel okuduğunu anlama farkındalığı ve okuma motivasyonları ile okuma düzeyleri arasındaki ilişki. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(3), 147-160.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel. F. (2010). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (5. baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Can, R., Karadeniz, A. ve Türkyılmaz, M. (2010). Ergenlik dönemi öğrencilerinin okuma alışkanlıkları. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(3), 1-21.
- Deci, E. L., and Ryan, R. M. (1985). *Intrinsic motivation and self-determination in human behavior*. New York: Plenum Press.
- Duran, E. ve Erkek, G. (2018). Ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin okuma ön yargılarının belirlenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 1-17.
- Durmuş, G. (2014). Okuma motivasyonu ölçeğinin Türkçeye uyarlanması. *The Journal of International Educational Sciences*, 1(1), 16-40.
- Güncel Türkçe Sözlük. <https://www.tdk.gov.tr>. adresinden 18/ 03/ 2022 tarihinde erişilmiştir.
- Güneş, F. (2000). *Okuma-yazma öğretimi ve beyin teknolojisi* (2. Baskı). Ankara: Ocak Yayınları.
- İnan, D. D. (2005). *İlköğretim 1. kademe öğrencilerinin kitap okuma alışkanlıklarının incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Kalaycı, N. (2009). Yüksek öğretim kurumlarında akademisyenlerin öğretim performansını değerlendirme sürecinde kullanılan yöntemler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*. 60(60), 625-656. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kuey/issue/10337/126671>
- Kanmaz, A. (2012). *Okuduğunu anlama stratejisi kullanımının, okuduğunu anlama becerisi, bilişsel farkındalık, okumaya yönelik tutum ve kalıcılığa etkisi*. Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Karasar, N. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Karatay, H. (2007). *İlköğretim Türkçe öğretmeni adaylarının okuduğunu anlama becerileri üzerine alan araştırması*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Katrancı, M. (2015). İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin kitap okuma motivasyonlarının incelenmesi. *Ana Dilde Eğitim Dergisi*, 3(2), 49-62.
- Kurnaz, H ve Yıldız, N. (2015). Ortaokul öğrencilerinin okuma motivasyonlarının çeşitli değişkenlere göre değerlendirilmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 19(3), 53-70.
- Kuşdemir, Y. (2018). İlkokul 4.sınıf öğrencilerinin okumaya yönelik tutumlarının incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(1), 75-86.
- Littlefield, A. R. (2011). *The relations among summarizing instruction support for student choice, reading engagement and expository text comprehension*. Doctoral dissertation, The Catholic University of America. Retrieved from <http://search.proquest.com/>
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2019). *Eğitim analiz ve değerlendirmeleri raporları serisi*, No:10 (PISA 2018 Sonuçları). 29.05.2022 tarihinde <https://www.okuokut.org/books/pisa-2018-turkiye-on-raporu/> web adresinden indirilmiştir.

- Memiş, A. ve Bozkurt, M. (2014). İlköğretim okulu 4. sınıf öğrencilerinin kitap okumaya yönelik algıları. *Karaelmas Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 193-203. <https://dergipark.org.tr/en/pub/kebd/issue/67215/1049125>
- Mokhtari, K., Reichard, C. A., and Ant Gardner, A. (2009). The impact of internet and television use on the reading habits and practices of college students. *Journal of Adolescents & Adult Literacy*. April. 609-619.
- Odabaş, H., Odabaş, Z. Y. ve Polat, C. (2008). Üniversite öğrencilerinin okuma alışkanlığı: Ankara Üniversitesi Örneği. *Bilgi Dünyası*. 9(2), 431-465.
- Okur, B. (2017). *İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin okuma motivasyonları ve okur öz algılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Örücü, E. ve Kanbur, A. (2008). Örgütsel-yönetimsel motivasyon faktörlerinin çalışanların performans ve verimliliğine etkilerini incelemeye yönelik ampirik bir çalışma: Hizmet endüstrisi örneği. *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi*, 15(1), 86-97.
- Pintrich, P.R. (2003). A motivational science perspective on the role of student motivation in learning and teaching contexts. *Journal of Educational Psychology*, 95(4), 667-686.
- Ryan, R.M., and Deci, E. L. (1985). *Intrinsic motivation and self-determination in human behavior*. New York: Plenum Press.
- Ryan, R. M., and Deci, E. L. (2000). Intrinsic and extrinsic motivations: Classic definitions and new directions. *Contemporary Educational Psychology*, 25(1), 54-67.
- Saraçlı Çelik, S. ve Karasakaloğlu, N. (2021). İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin doğru ve akıcı sessiz sözcük okuma düzeyinin öğrencilerin okuduğunu anlama becerisi ve okuma motivasyonu ile ilişkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 467-484.
- Schiefele, U., Schaffner, E., Möller, J., and Wigfield, A. (2012). Dimensions of reading motivation and their relation to reading behavior and competence. *Reading Research Quarterly*, 47(4), 427-463.
- Smaragdi, U. J., and Jönsson, A. (2006). Book reading in leisure time: Long- term changes in young peoples' book reading habits. *Scandinavian Journal of Educational Research*. 50(5), 519-550.
- Stutz, F., Schaffner, E., and Schiefele, U. (2016). Relations among reading motivation, reading amount and reading comprehension in the early elementary grades. *Learning and Individual Differences*, 45, 101-113. doi:10.1016/j.lindif.2015.11.022
- Şahin, Y. (2011). *Okuma eğitimi*. Konya: Eğitim Akademi (Eğitim Kitabevi).
- Topuzkanamış, E. (2009). *Öğretmen adaylarının okuduğunu anlama ve okuma stratejilerini kullanma düzeyleri*. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2021). *Çocuklarda bilişim teknolojileri kullanım araştırmaları*. 26/ 05/ 2022 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Cocuklarda-Bilisim-Teknolojileri-Kullanim-Arastirmasi-2021-41132> adresinden alınmıştır.
- Türkyılmaz, M. (2012). Bilgi iletişim teknolojilerinin okumaya yönelik tutuma etkisi. *Bilgi Dünyası*, 13(2), 477-493.

- Ülper, H. (2011). Öğrenci açısından okumaya güdüleyici etmenler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11(2), 941-960.
- We Are Social. (2022). *Türkiye Şubat Ayı Raporu*.28/05/2022 tarihinde <https://www.guvenliweb.org.tr/dosya/5Zodg.pdf> adresinden alınmıştır.
- Wigfield, A., and Guthrie, J. T. (1995). Dimensions of children's motivations for reading: An initial study (Research Rep. No. 34). Athens, GA: National Reading Research Center.
- Wigfield, A., and Guthrie, J. T. (1997). Çocukların okumaya yönelik motivasyonlarının miktar ve genişlik veya okumalarıyla ilişkisi. *Eğitim Psikolojisi Dergisi*, 89(3), 420-432. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.89.3.420>
- Yamaç, A. ve Çeliktürk Sezgin, Z. (2018). İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin okuma kaygıları, akıcılıkları, motivasyonları ve okuduğunu anlamaları arasındaki ilişkiler. *Eğitim ve Bilim*, 43(194), 225-243.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yıldız, M. (2010). *İlköğretim 5. sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama, okuma motivasyonu ve okuma alışkanlıkları arasındaki ilişki*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi İlköğretim Anabilim Dalı, Ankara.
- Yıldız, M. (2013). İlköğretim 3, 4 ve 5. sınıf öğrencilerinin okuma motivasyonlarının incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 38(168), 260-271.
- Yıldız, M. ve Aktaş, N. (2015). Okuma motivasyonu ve okumaya adanmışlık ölçeği: Türkçeye uyarlama çalışması. *International Journal of Human Sciences*, 12(2), 1349-1365. doi:10.14687/ijhs.v12i2.3379
- Yıldız, M. ve Akyol, H. (2011). İlköğretim 5. sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama, okuma motivasyonu ve okuma alışkanlıkları arasındaki ilişki. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(3), 793-815.
- Yıldız, N. ve Kurnaz, H. (2015). Ortaokul öğrencilerinin okuma motivasyonlarının çeşitli değişkenlere göre değerlendirilmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi (TSA)*. 2019 (3).
- Yılmaz, B. (2004). Öğrencilerin okuma ve kütüphane kullanma alışkanlıklarında ebeveynlerin duyarlılığı. *Bilgi Dünyası*, 5(2), 115-136.
- Yılmaz, H. ve Çavaş Huyugüzel, P. (2007). Fen öğrenimine yönelik motivasyon ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik çalışması. *İlköğretim Online*, 6(3), 430-440.

Extended Abstract

Introduction

Reading activities are a behavior that is expected to emerge with the interest and desire of the individual. So much so that the continuation of this behavior also depends on the interest and desire of the individual. The concepts of interest and desire constitute the affective dimension of the act of reading. Here, an important concept that comes to the fore regarding the affective dimension is motivation.

Motivation is an affective factor that pushes people to behavior and causes the permanence and continuity of that behavior (Yılmaz and Çavaş, 2007).

The aim of this study is to evaluate the reading motivation of students studying in secondary schools in terms of various variables. In this context, answers were sought for the following sub-problems: What is the level of students' internal reading motivation, gender, class level, having a mobile phone, having their own room, heating in the house, having a library at home, daily internet usage time, daily use. To what extent did the duration of reading a book affect the status of receiving pre-school education?

This study, which examines the reading motivations of secondary schools according to various variables, has an importance that will contribute to the society and the literature and guide individuals to read.

Method

This study, which aims to evaluate the reading motivation of secondary school students in terms of various variables, was carried out within the scope of descriptive and relational screening design within the quantitative research model. The universe of the study consists of secondary school students studying in the 5th, 6th, 7th and 8th grades in the province of Kırşehir in the 2021/ 2022 academic year. The sample group consists of 997 students from 5th, 6th, 7th, 8th grade students randomly selected from different secondary schools in Kırşehir Center where children from different socioeconomic levels are educated.

In the research, two scales, namely Personal Information Form and Reading Motivation Scale, were used as data collection tools.

Personal Information Form is the form prepared by the researcher. This form consists of items that are the subject of the research about the students and that were created to determine the variables of the problem.

Reading Motivation Scale is the "Motivations for Reading Questionnaire (MRQ)" scale developed by Wigfield and Guthrie (1997) and adapted into Turkish by DURMUŞ in 2014. As a result of the analysis of the data obtained in the validity and reliability study of the scale, in which secondary school students were determined as the study group, using the SPSS Program, the "Cronbach Alpha" value of the scale was found to be very high as .940.

In this study, all the rules specified to be followed within the scope of "Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive" were complied with. None of the actions specified under the title of "Actions Contrary to Scientific Research and Publication Ethics", which is the second part of the directive, were not carried out.

Ethics committee approval was obtained from the Ethics Committee of Kırşehir Ahi Evran University with the decision dated 18.11.2021 for the research titled “Reading Motivation of Secondary School Students”.

Findings

According to the findings of the study, it was seen that the reading motivation of the secondary school students studying in Kırşehir was at a high level in general. It has been observed that secondary school students with high reading motivation are more sincerely motivated to read.

The intrinsic reading motivation of female students is higher than that of male students. In addition, the internal reading motivation of the students decreases with the increase in the class level and age external factor. Other findings of the research are as follows; Internal reading of students who do not have a mobile phone of their own, have their own room, every room of the house they live in has the opportunity to heat, have a library in their house, daily internet usage time does not exceed 0-2 hours, daily reading time exceeds 4-5 hours.

Conclusion, Discussion and Recommendations

As a result of the research, the reading motivation of the secondary school students studying in Kırşehir is at a high level, and the students are more sincerely motivated to read. Kuşdemir (2018) also found the reading motivation of the students at a high level in his study in which he examined the reading motivations of the fourth grade students in Kırıkkale.

It was determined that the internal reading motivation of female students was higher than that of male students. Looking at the literature, it has been seen that similar results are available. Bozkurt and Memiş (2013) determined that female students' curiosity and interest (intrinsic motivation) were higher.

As the grade and age levels of the students increased, their reading motivation tended to decrease. Yıldız (2013) reached a similar result. Yıldız (2013), who collected data from third, fourth and fifth grade students, states that as the grade level increases, students' motivation to read decreases.

Among the participants, those who have their own mobile phones are lower than those who do not have intrinsic reading motivation. Similarly, Türkyılmaz (2012) found that the attitude towards reading decreased with the increase in the use or possession of contemporary information and communication tools in primary school second grade students. Therefore, the decrease in the attitude towards reading affects the reading motivation negatively.

It was observed that the fact that the participants had their own rooms had a positive effect on their internal reading motivation averages, and this effect indicated a statistical significance. Türkyılmaz et al. (2010), in their study with adolescent students, concluded that the reading frequency of students who had their own room increased.

It is seen that the average of internal reading motivation of the participants whose house is heated by a stove is lower than the average of internal reading motivation of the participants whose house is heated by heating or otherwise. No study on this external factor has been found in the literature.

It was determined that the external factor of having a library at home had a positive and significant effect on the internal reading motivation levels of the participants. Katrancı (2015) reached a similar conclusion in his study with fourth grade students.

According to the external factor of daily internet usage time, it was observed that when the participants increased this time, their internal reading motivation was negatively affected. According to We Are Social (2022), it is stated in the February report that the number of internet users in Turkey is 69.95 million and that users spend 8 hours a day on the internet. It is possible to say that this situation has negative consequences such as not allocating time for reading and not being motivated to read internally.

When the daily book reading time is examined in terms of the external factor, the increase in the daily book reading time has led to an increase in the internal motivation to read regularly and meaningfully.

It can be said that the external factor of getting preschool education affects the internal reading motivation positively and positively. Okur (2017) she reached a similar conclusion as a result of her research with primary school fourth grade students.

2003-2013 Yılları Arasında Yapılan Bursa–Paşalar Kazısı Hominoid Dişlerinin Metrik ve Morfolojik Analizi

Derya ERYILMAZ
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
deryakanik@mehmetakif.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-4052-8638

Araştırma Makalesi DOI: 10.31592/aeusbed.1307544
Geliş Tarihi: 31.05.2023 Revize Tarihi: 10.11.2023 Kabul Tarihi: 26.11.2023

Atıf Bilgisi

Eryılmaz, D. (2023). 2003-2013 Yılları Arasında Yapılan Bursa–Paşalar Kazısı Hominoid Dişlerinin Metrik ve Morfolojik Analizi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(3), 988-1007.

ÖZ

Hominoidea üst aile grubu Paleoantropolojik çalışmalar içerisinde her zaman çok önemli bir yere sahip olmuştur. Bursa-Paşalar, sayısal olarak bu üst aile grubunun fosil materyallerini barındıran en zengin lokalitedir. Bu zenginlik daha fazla bilimsel veri ortaya konulabilmesi açısından önemli bir durumdur. Ayrıca bu üst aile grubunun Anadolu içerisinde yaşamış olduğu en eski lokalite olması sebebiyle de çok önemli bir yere sahiptir. Burada bulunmuş fosil hominoid materyaller ile ilgili geçmiş seneler içerisinde de çok önemli bilimsel çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar ile bu lokalitede yaşadığı anlaşılmış olan hominoid türleri dünya literatürü içerisinde yerlerini almıştır. Bu çalışmada Bursa-Paşalar fosil lokalitesinde 2003-2013 yıllarında bulunmuş olan 301 hominoid dişi tüm yönleriyle incelenmiş ve bu dişlere ait bulgular ortaya konulmuştur. Ölçü alınabilen dişlerden endis hesaplamaları yapılmıştır. Çalışmanın 301 diş materyalinden 133 tanesinin *Griphopithecus alpani* türüne, 24 tanesinin ise *Kenyapithecus kizili* türüne ait olduğu görülmüştür. Analizleri yapılmış ve metrik farklılıkları ortaya konulmuştur. P₃, P₄, M₁, M², P³, P⁴ ve M¹ gruplarında bulunan dişlerin iki farklı gruba ayrılmadığı, devam eden bir dağılıma sahip oldukları görülmektedir. Fakat M₁ grubundaki dişlerde daha küçük ve daha büyük boyut olarak sapma yapan dişler olduğu görülmektedir. Farklı olarak, M₂, M₃ ve M³ gruplarındaki dişlerin metrik olarak daha küçük ve daha büyük olarak nitelendirilebilecek iki farklı gruba ayrıldıkları söylenebilir. Hem metrik hem de morfolojik olarak yapılmış detaylı incelemeler sonucunda herhangi bir farklı morfolojinin olmadığı ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hominoidea, Miyosen, Anadolu, Paşalar faunası.

Metric and Morphological Analysis of Hominoid Teeth from the Bursa–Paşalar Excavation Conducted Between 2003-2013

ABSTRACT

The Hominoidea superfamily has always had a very important place in Paleoanthropological studies. Bursa-Paşalar is numerically the richest locality that contains the fossil materials of this superfamily group. This richness is an important situation in terms of revealing more scientific data. In addition, Bursa-Paşalar is very important because it is the oldest locality where this superfamily group lived in Anatolia. Very important scientific studies have been carried out in the past years regarding the fossil hominoid materials discovered here. With these studies, the hominoid species that were understood to have lived in this locality took their places in the world literature. In this study, 301 hominoid teeth found in Bursa-Paşalar fossil locality between 2003 and 2013 were examined in all aspects and the findings of these teeth were revealed. Indices calculations were made from the teeth that could be measured. It was observed that 133 of the 301 dental materials of the study belonged to the *Griphopithecus alpani* species and 24 belonged to the *Kenyapithecus kizili* species. Analyses were made and metric differences were revealed. It is seen that the teeth in the P₃, P₄, M₁, M², P³, P⁴ and M¹ groups are not divided into two different groups and have a continuing distribution. However, it is seen that the teeth in the M₁ group have smaller and larger teeth that deviate in size. Differently, it can be said that the teeth in the M₂, M₃ and M³ groups are divided into two different groups, which can be described as metrically smaller and larger. As a result of detailed examinations made both metrically and morphologically, it was revealed that there was no different morphology.

Keywords: Hominoidea, Miocene, Anatolia, Paşalar fauna.

Giriş

Farklı zamanlarda farklı hayvanlar Asya, Avrupa, Afrika gibi kıtalardan Anadolu kara parçasını kullanarak göç etmişlerdir. İçerisinde hominoidea üst ailesi de olan çeşitli canlılar 16 milyon yıl önce Anadolu'ya ilk kez gerçek anlamda yerleşmişlerdir (Conroy, 1990). Hominoidler ilk olarak Erken Miyosen dönemde Afrika'da görülmüşlerdir. Yaşadıkları ortamın değişen şartları dolayısıyla kimi zaman göç etmek zorunda kalmışlardır. Anadolu coğrafyası bu grup için hem kullanışlı bir göç yolu hem de elverişli bir yaşam alanı olmuştur. Anadolu'da görülmüş hominoidlerden kimileri başka

yerlerde de var olan gruplardan, Ankarapithecus örneği gibi kimilerinin ise Anadolu'da ortaya çıkmış olduğu bilinmektedir (Alpagut, Andrews, Fortelius, Kappelman, Temizsoy, Lindsay, 1996). Bu üst aile grubuna ait fosiller Anadolu'da çeşitli alanlarda bulunmuştur. Bu alanlar; Bursa-Paşalar, Çandır, Kazan ve Çorakyerler olarak sıralanmaktadır.

Paşalar, hominoid fosillerinin bulunduğu en eski alandır ve zengin bir hominoid fosil sayısına sahiptir. Bu fosiller özellikle birçok izole diş ile temsil edilmektedir. Bu çalışmada Bursa-Paşalar'dan 2003-2013 yıllarında bulunmuş hominoid dişleri incelenmiştir. Öncelikle, dişlerin anatomik/morfolojik dağılımlarına ve üst/alt çenedeki konumlarına bakılmıştır. Sonrasında, dişler morfolojik ve metrik olarak detaylı şekilde incelenmiştir. İncelemeler ile dişlerin, Paşalar'dan bilinen 2 hominoid türündeki yeri belirlenmiştir. Farklı bir morfolojik ayrıntının olup olmadığı da cevaplandırılmıştır.

Bursa-Paşalar Fosil Lokalitesi

Paşalar Köyü, Bursa ilinde, Mustafa Kemal Paşa ilçesine 12 km uzaklıktadır (Alpagut, 1985). Maden Tetkik ve Arama (MTA) Enstitüsü 1965-1969 yılları arasında Neojen Linyit araştırmaları yapmıştır. Paşalar, bu araştırmalar sırasında tespit edilmiştir. Heinz Tobien 1969-1970'de ilk kazıları yürütmüştür (Andrews ve Tobien, 1977; Sickenberg, Platen, Tobien, 1975). Kazı çalışmaları Prof. Dr. Berna Alpagut tarafından 1983'ten sonra yeniden başlatılmıştır (Alpagut, Andrews ve Martin, 1990b).

Paşalar faunasının 56 memeli türü, 29 aile ve 10 sınıf içeren taksonomik bir çeşitlilik gösterdiği Paleontolog Tobien, Sickenberg ve Platen tarafından yapılan ilk yayında aktarılmıştır (Sickenberg vd., 1975). Avrupa, Asya, Afrika ve Kuzey Amerika kökenli 58 memeli türünün Paşalar faunasının taksonomik çeşitliliğini gösterdiği daha sonraki yayınlarda belirtilmiştir (Andrews, 1990).

1969-1970 yıllarında, 86'sı tam, 14'ü kırık olmak üzere 100 adet hominoid dişi bulunmuştur. İlk yayında, *Ramapithecus wickeri* ve *Sivapithecus darwini* olmak üzere iki hominoid tanımlanmıştır (Andrews ve Tobien, 1977). 2008'de bir yayın yapılmış ve Paşalar hominoidlerinin tanımlamaları *Kenyapithecus kizili* ve *Griphopithecus alpani* olarak yapılmıştır (Kelley, Andrews ve Alpagut, 2008b).

Paşalar primatları ile ilgili çalışmalar yayımlanmıştır (Alpagut, Andrews ve Martin, 1990a; Alparlan, 1995; Andrews ve Tobien, 1977; Ersoy, Kelley, Andrews ve Alpagut, 2008; Gençtürk, 1994; Gençtürk, Alpagut ve Andrews, 2008; Humphrey ve Andrews, 2008; Kelley ve Alpagut, 1999; Kelley, Andrews ve Alpagut, 2008a; Kelley vd., 2008b; Kelley, 2008; Kılıç, 2006) (Eryılmaz, 2015, s. 11).

Yöntem

Bu başlık altında çalışmanın konusu olan çalışma grubunun bilgisi verilmiştir. Ayrıca verilerin nasıl toplandığı ve ortaya konumuş olan analizlere de değinilmiştir.

Araştırma Modeli/Deseni

Bu çalışmada, yöntemine göre nicel araştırma desenlerinden olan ikincil veri analizi tercih edilmiştir. Nicel araştırmalarda, sayısal değerler objektif ve sistematik şekilde gözlemlenip ölçülür ve ölçümler tekrarlanabilmektedir (Burns ve Grove, 1993). Elde edilen veriler sayısal değerlerle açıklanır, araştırma kesin açıklamalarla sonuçlandırılır (Fraenkel ve Wallen, 2006).

Çalışma Grubu

Bursa-Paşalar fosil lokalitesinden 2003-2013 yılları arasında bulunmuş olan 301 adet hominoid dişi, bu çalışmanın materyalini oluşturmaktadır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu çalışmada incelenmiş dişler Bursa-Paşalar fosil lokalitesinden 2003-2013 yılları arasında çıkarılmıştır. Dişlerin detaylı şekilde tüm dökümleri tarafımdan yapılmıştır. Öncelikle daimi ve süt dişi

olup olmadıkları ve ağız içi konumları belirlenmiştir. Her diş grubunda kaç adet olduğu tablolarda gösterilmektedir. Uygun dişlerden mesiodistal (MD) ve buccolingual (BL) ölçüler alınmış ve gerekli endisler hesaplanmıştır. Bazı dişler kırıktır ve ölçü alınabilmesi için uygun değildir. Bu dişler “parçalı” olarak isimlendirilip, ayrıca tablo şeklinde gösterilmişlerdir.

Belirtilen tarih aralığı öncesinde bulunmuş fosil materyallerin incelenmesi neticesinde bu lokalitede yaşadığı bilinen 2 farklı hominoid türü vardır: *Griphopithecus alpani* ve *Kenyapithecus kizili*. Öncelikli olarak bu iki türe ait tüm morfolojik özelliklerin detaylı bir dökümü yapılmıştır. Çalışmanın konusu olan 301 adet diş, bu dökümlere göre detaylı şekilde incelenmiş ve hangi türe dahil olabilecekleri belirlenmiştir. Ayrıca farklı bir morfolojik detay olup olmadığı sorusu cevaplanmıştır.

Ayrıca bu dişlerin, plot analizleri yapılmış ve metrik olarak anlamlı herhangi bir farklılık verip vermediklerine bakılmıştır. Bu analizler yapılırken her bir diş grubunda MD ve BL ölçüleri alınabilen dişler kullanılmıştır. Bu analizler için postcanine dişler kullanılmıştır.

Araştırma Etiği

Bu çalışmada fosil diş materyali incelemesi yapıldığı için etik kurul raporu gerekmemektedir.

Bulgular

Bu çalışmadaki 301 hominoid dişinden 226 tanesinin “Anatomik konumu” tanımlanmıştır. 63 diş, “anatomik konumu tanımlanamamış” yani parçalı olarak adlandırılmıştır. 12 “süt dişi” vardır. Ayrıca 199 diştten MD-BL ölçüleri alınmıştır. Bu ölçülerle Taç alanları, Taç Endisleri ve Taç Birim Endisleri hesaplanmıştır. Ayrıca tür tanımlama çalışmaları ile 109 dişin “*Griphopithecus alpani*” (Bkz. Tablo 5), 24 dişin ise “*Kenyapithecus kizili*” (Bkz. Tablo 6) türüne ait olduğu görülmüştür.

Morfolojik olarak P₄, M¹, M² ve M³ konumlu dişlerin tür ayrımı yapılabilmesi için herhangi bir kriteri olmadığı görülmektedir. En belirgin morfolojik ayrım I¹ konumlu dişlerde bulunmaktadır. Bu diş grubunun özellikle lingual yüzeyleri her iki tür için farklı bir görüntü sergilemektedir. Örneğin;

- Lingual kenar sırtlarının birleşimleri *Griphopithecus alpani* türünde “U” formu gösterirken, *Kenyapithecus kizili* türünde “V” formu göstermektedir.
- Mesial ve distal kenarlar *Kenyapithecus kizili* türünde paralelken, *Griphopithecus alpani* türünde farklı olarak paralel değildir.
- Lingual pillar *Griphopithecus alpani*’de çıkıntılı, *Kenyapithecus kizili*’de çıkıntılı değildir.
- Mesial lingual kenar sırtı *Kenyapithecus kizili* türünde belirgin iken, *Griphopithecus alpani* türünde belirgin değildir.
- Lingual shelf *Griphopithecus alpani*’de yokken, *Kenyapithecus kizili*’de vardır ve düzdür.
- Bu çalışma içerisinde kullanılmış olan diş materyali ile ilgili yapılan tüm incelemelerin ve analizlerin sonuçları aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

Bu çalışmadaki 301 diş içerisinde, ölçüsü alınabilmiş 199 diş vardır. Bu 199 dişin tanımlayıcı istatistikleri Tablo 1’de verilmektedir. Bu istatistikler SPSS 20 programında yapılmıştır. Bu istatistikte ortalama gibi merkezi eğilim ölçüleri, standart sapma gibi ortalamadan sapma ölçütleri yer almaktadır.

Tablo 1
Ölçüsü Alınabilmiş 199 Adet Dişe Ait Tanımlayıcı İstatistikler

		N	Mean	Std. Deviation	CV	Minimum	Maximum	r/m	max/min
I ¹	MD	10	10,06	1,14	11,37	8,22	11,46	32,20	1,39
	BL	9	8,21	0,68	8,32	6,79	8,87	25,33	1,31
I ²	MD	6	6,11	0,36	5,86	5,49	6,54	17,20	1,19
	BL	5	7,08	0,48	6,83	6,26	7,42	16,38	1,19
C ¹	MD	1	12,76	-	-	12,76	12,76	0,00	1,00
	BL	1	10,08	-	-	10,08	10,08	0,00	1,00
P ³	MD	9	8,22	0,67	8,10	7,22	9,45	27,13	1,31
	BL	9	12,11	0,85	7,00	10,76	13,55	23,04	1,26
P ⁴	MD	12	7,87	0,60	7,63	6,43	8,60	27,56	1,34

M ¹	BL	11	12,37	0,86	6,97	11,12	13,73	21,10	1,23
	MD	17	10,43	0,70	6,67	8,93	11,47	24,34	1,28
M ²	BL	16	12,02	0,64	5,34	10,86	13,12	18,80	1,43
	MD	26	11,60	1,34	11,58	9,31	13,50	36,11	1,45
M ³	BL	25	13,09	1,28	9,77	10,88	15,83	37,82	1,45
	MD	12	10,65	1,51	14,22	8,43	12,84	41,41	1,52
I ₁	BL	12	12,29	1,65	13,42	10,50	14,87	35,55	1,42
	MD	6	5,28	0,50	9,48	4,74	5,90	21,96	1,24
I ₂	BL	5	5,92	0,89	15,01	4,66	6,91	37,98	1,48
	MD	5	5,87	0,22	3,76	5,62	6,20	9,88	1,10
C ₁	BL	4	6,84	1,23	17,95	5,52	8,25	39,94	1,49
	MD	2	11,11	0,82	7,38	10,53	11,69	10,44	1,11
P ₃	BL	2	8,11	1,07	13,17	7,35	8,86	18,63	1,21
	MD	7	10,83	1,34	12,36	8,46	12,74	39,50	1,51
P ₄	BL	8	8,26	1,01	12,18	6,66	10,17	42,50	1,53
	MD	19	8,32	0,78	9,39	6,62	9,35	32,81	1,41
M ₁	BL	19	10,02	0,79	7,87	8,26	11,05	27,85	1,34
	MD	25	11,80	0,96	8,10	9,68	13,67	33,82	1,41
M ₂	BL	24	10,55	0,87	8,23	8,96	12,54	33,93	1,40
	MD	15	13,79	0,54	3,90	12,78	14,72	14,07	1,15
M ₃	BL	15	12,53	0,50	3,96	11,39	13,45	16,44	1,18
	MD	24	14,12	1,62	11,47	11,90	16,57	33,07	1,39
	BL	25	11,20	1,32	11,75	9,41	12,94	31,53	1,38

Bu lokalitede 2003 öncesi bulunmuş dişlerin temel istatistikleri incelenmiştir. Tablo 2’de önceki yıllardaki dişler için yapılan temel istatistikler vardır. Bu istatistiklerde 1983-2000 yılları arasında tarihlenen dişler ve bu alanda 1969-1970 tarih aralığında bulunmuş az sayıda dişin kullanıldığı 2008 yayınında belirtilmiştir. Toplamda 1733 diş kullanılmıştır (Humphrey ve Andrews, 2008).

Tablo 2

2003 Yılı Öncesi 1733 Adet Dişe Ait Tanımlayıcı İstatistikler (Humphrey ve Andrews, 2008)

Measurement	N	Mean	Std. Deviation	CV	Minimum	Maximum	
I ¹	MD	95	9,4	0,83	8,8	8,1	11,5
I ¹	BL	94	8,0	0,64	8,0	6,8	9,1
I ²	MD	74	5,7	0,49	8,6	4,4	6,8
I ²	BL	74	6,7	0,8	11,9	5,2	8,2
C	Max L	79	12,7	2,85	22,4	9,1	17,5
C	Perp B	79	9,6	2,13	22,3	6,4	12,8
P ³	MD	83	7,7	0,67	8,6	6,3	9,4
P ³	BL	83	12,0	1,05	8,7	9,7	14,0
P ⁴	MD	107	7,4	0,73	9,8	6,0	9,6
P ⁴	BL	106	11,9	0,98	8,3	9,9	13,8
M ¹	MD	115	10,1	0,82	8,1	8,6	12,0
M ¹	BL	115	11,9	0,93	7,8	10,1	14,2
M ²	MD	161	11,6	1,15	9,9	9,1	14,1
M ²	BL	160	13,3	1,12	8,4	10,6	15,7
M ³	MD	132	11,1	1,36	12,2	8,2	14,5
M ³	BL	133	12,7	1,27	10,0	10,1	15,1
I ₁	MD	48	5,1	0,49	9,6	4,0	6,3
I ₁	BL	47	6,5	0,72	11,1	5,0	9,0
I ₂	MD	67	5,6	0,43	7,6	4,0	6,5
I ₂	BL	65	7,7	0,96	12,6	5,0	9,2
C	Max L	79	12,0	2,05	17,1	8,7	15,7
C	Perp B	79	8,8	1,86	21,2	6,1	12,0
P ₃	Max L	92	11,9	1,35	11,4	9,1	14,3
P ₃	Perp B	92	7,4	0,72	9,8	6,0	8,5
P ₄	MD	143	8,4	0,86	10,2	6,6	10,5
P ₄	BL	142	9,5	0,83	8,7	7,8	11,6
M ₁	MD	149	11,0	0,86	7,8	9,2	13,2
M ₁	BL	148	10,0	0,8	8,0	8,4	12,1

M₂	MD	152	13,0	1,12	8,6	10,1	14,9
M₂	BL	150	11,8	1,06	9,0	9,4	14,0
M₃	MD	156	13,9	1,43	10,3	10,4	16,5
M₃	BL	155	11,3	1,2	10,6	9,0	14,0

Tablo 1’deki istatistiklerde, türü bilinen ya da bilinmeyen, MD–BL ölçüleri alınabilmiş 199 diş vardır. Bu 199 dişin 133 tanesi *Kenyapithecus kizili* ya da *Griphopithecus alpani* türüne konulabilmiştir. Bu 133 dişin 122 tanesinin MD–BL ölçüleri alınabilmiştir. Bu 2 türün ikisine de ait bu 122 diş (Bkz. Tablo 3 ve Tablo 4) için “Tanımlayıcı İstatistikler” yapılmıştır.

Bu çalışmanın malzemesini oluşturan toplam 301 diş içerisinde, *Griphopithecus alpani* olduğu bilinen toplam 109 dişten, MD–BL ölçüleri alınabilmiş olan 101 diş için “Tanımlayıcı İstatistikler” yapılmıştır (Bkz. Tablo 3). Ölçüleri alınabilmiş bu dişler için yapılan bu istatistiklere bakıldığında;

Tablo 3

Ölçü Alınmış Griphopithecus alpani Türüne Ait 101 Diş İçin Yapılmış Tanımlayıcı İstatistikler

		N	Mean	Std. Deviation	CV	Minimum	Maximum	r/m	max/min
I¹	MD	7	9,55	0,96	10,04	8,22	11,00	29,12	1,34
	BL	7	8,12	0,76	9,37	6,79	8,87	25,62	1,31
I²	MD	6	6,11	0,36	5,86	5,49	6,54	17,20	1,19
	BL	5	7,08	0,48	6,83	6,26	7,42	16,38	1,19
C¹	MD	1	12,76	-	-	12,76	12,76	0,00	1,00
	BL	1	10,08	-	-	10,08	10,08	0,00	1,00
P³	MD	7	8,36	0,63	7,58	7,43	9,45	24,17	1,27
	BL	8	12,28	0,73	5,91	11,22	13,55	18,97	1,21
P⁴	MD	11	7,92	0,61	7,66	6,43	8,60	27,40	1,34
	BL	10	12,47	0,84	6,70	11,12	13,73	20,93	1,23
M¹	MD	1	11,47	-	-	11,47	11,47	0,00	1,00
	BL	1	13,12	-	-	13,12	13,12	0,00	1,00
I₁	MD	4	4,99	0,29	5,74	4,74	5,33	11,82	1,12
	BL	4	5,68	0,81	14,19	4,66	6,52	32,76	1,40
I₂	MD	4	5,79	0,14	2,38	5,62	5,95	5,70	1,06
	BL	3	7,06	1,40	19,81	5,52	8,25	38,67	1,49
C₁	MD	1	10,53	-	-	10,53	10,53	0,00	1,00
	BL	1	7,35	-	-	7,35	7,35	0,00	1,00
P₃	MD	7	10,83	1,34	12,36	8,46	12,74	39,50	1,51
	BL	7	8,19	1,07	13,02	6,66	10,17	42,86	1,53
M₁	MD	18	11,66	0,93	7,96	9,68	13,67	34,23	1,41
	BL	17	10,47	0,84	8,02	8,96	12,54	34,20	1,40
M₂	MD	10	13,63	0,48	3,55	12,78	14,46	12,33	1,13
	BL	10	12,61	0,46	3,69	11,76	13,45	13,40	1,14
M₃	MD	22	14,16	1,66	11,74	11,90	16,57	32,99	1,39
	BL	23	11,18	1,32	11,83	9,41	12,94	31,58	1,38

Bu çalışmanın malzemesini oluşturan toplam 301 diş içerisinde, *Kenyapithecus kizili* olduğu bilinen toplam 24 dişten, MD–BL ölçüleri alınabilmiş 21 diş için “Tanımlayıcı İstatistikler” yapılmıştır (Bkz. Tablo 4). Ölçüleri alınabilmiş bu dişler için yapılan bu istatistiklere bakıldığında;

Tablo 4

Ölçü Alınmış Kenyapithecus kizili Türüne Ait 21 Diş İçin Yapılmış Tanımlayıcı İstatistikler

		N	Mean	Std. Deviation	CV	Minimum	Maximum	r/m	max/min
I¹	MD	3	11,26	0,22	1,92	11,03	11,46	3,82	1,04
	BL	2	8,54	0,02	0,25	8,52	8,55	0,35	1,00
P³	MD	1	7,22	-	-	7,22	7,22	0,00	1,00
	BL	1	10,76	-	-	10,76	10,76	0,00	1,00
P⁴	MD	1	7,36	-	-	7,36	7,36	0,00	1,00
	BL	1	11,34	-	-	11,34	11,34	0,00	1,00
I₁	MD	2	5,86	0,06	0,97	5,82	5,90	1,37	1,01
	BL	1	6,91	-	-	6,91	6,91	0,00	1,00

I₂	MD	1	6,20	-	-	6,20	6,20	0,00	1,00
	BL	1	6,16	-	-	6,16	6,16	0,00	1,00
C₁	MD	1	11,69	-	-	11,69	11,69	0,00	1,00
	BL	1	8,86	-	-	8,86	8,86	0,00	1,00
P₃	MD	0	-	-	-	-	-	-	-
	BL	1	8,74	-	-	8,74	8,74	0,00	1,00
M₁	MD	5	12,54	0,75	5,96	11,87	13,36	11,88	1,13
	BL	5	11,04	0,92	8,37	10,28	12,20	17,39	1,19
M₂	MD	4	14,08	0,59	4,21	13,46	14,72	8,95	1,09
	BL	4	12,29	0,62	5,05	11,39	12,71	10,74	1,12
M₃	MD	2	13,73	1,44	10,46	12,71	14,74	14,79	1,16
	BL	2	11,41	1,73	15,12	10,19	12,63	21,38	1,24

Çalışmanın materyali olan dişlerin iki farklı türe ait olduğu bilinmektedir. *Griphopithecus alpani*'ye ait toplam 109 adet dişin fosil numaraları ve ağız içi konumları Tablo 5'de görülmektedir. Bu türe ait 21 incisive, 5 canine, 29 premolar ve 54 molar diş bulunmaktadır. *Griphopithecus alpani* türündeki dişlerin ağız içi konum ve yıl sırası gözetilerek düzenlenmiş listeleri aşağıdaki gibidir:

Tablo 5

Griphopithecus alpani Türüne Ait 109 Adet Diş Materyalinin Listeleri

<i>Griphopithecus alpani</i> Türüne Ait Incisive Dişler							
Sıra No	Fosil Numarası	A/Ü	Diş Konumu	Sıra No	Fosil Numarası	A/Ü	Diş Konumu
1	BP 2003/69	Üst	LI ¹	12	BP 2008/105-b	Alt	LI ₁
2	BP 2003/73	Alt	RI ₁	13	BP 2010/21	Üst	RI ¹
3	BP 2003/82	Üst	LI ²	14	BP 2010/23	Alt	LI ₂
4	BP 2004/2	Üst	RI ²	15	BP 2010/27	Alt	LI ₂
5	BP 2004/7	Alt	LI ₂	16	BP 2011/12	Üst	RI ²
6	BP 2004/13	Üst	RI ²	17	BP 2011/18	Üst	RI ¹
7	BP 2006/2	Üst	LI ²	18	BP 2011/19	Alt	LI ₂
8	BP 2007/12	Üst	LI ¹	19	BP 2011/22	Alt	RI ₁
9	BP 2007/7	Üst	RI ¹	20	BP 2012/7	Üst	RI ¹
10	BP 2007/10	Üst	RI ²	21	BP 2013/7	Alt	RI ₁
11	BP 2008/38	Üst	LI ¹				

<i>Griphopithecus alpani</i> Türüne Ait Canine Dişler							
Sıra No	Fosil Numarası	A/Ü	Diş Konumu	Sıra No	Fosil Numarası	A/Ü	Diş Konumu
1	BP 2004/25	Üst	RC	4	BP 2011/24	Üst	RC
2	BP 2004/28	Alt	RC	5	BP 2013/8	Üst	LC
3	BP 2011/3	Üst	LC				

<i>Griphopithecus alpani</i> Türüne Ait Premolar Dişler							
Sıra No	Fosil Numarası	A/Ü	Diş Konumu	Sıra No	Fosil Numarası	A/Ü	Diş Konumu
1	BP 2003/66	Üst	RP ³	16	BP 2006/34	Alt	LP ₃
2	BP 2003/63	Alt	LP ₃	17	BP 2007/2	Alt	RP ₃
3	BP 2003/71	Üst	LP ⁴	18	BP 2007/6	Üst	LP ³
4	BP 2004/1	Alt	LP ₃	19	BP 2007/18-a	Üst	LP ³
5	BP 2004/9	Üst	LP ³	20	BP 2008/3	Üst	RP ³
6	BP 2004/23	Üst	RP ⁴	21	BP 2008/31	Üst	RP ³
7	BP 2004/24	Üst	RP ³	22	BP 2010/9	Üst	RP ⁴
8	BP 2004/26	Alt	RP ₃	23	BP 2010/19-a	Alt	LP ₃
9	BP 2004/30	Alt	LP ₃	24	BP 2010/35- a	Üst	LP ³
10	BP 2004/31	Üst	RP ³	25	BP 2010/35- b	Üst	LP ³
11	BP 2004/35	Üst	LP ⁴	26	BP 2011/13	Üst	LP ⁴
12	BP 2005/4	Üst	LP ⁴	27	BP 2012/2	Üst	LP ⁴
13	BP 2006/16	Üst	LP ⁴	28	BP 2012/11-a	Üst	RP ⁴
14	BP 2006/17	Alt	RP ₃	29	BP 2013/5	Üst	RP ⁴
15	BP 2006/18	Üst	RP ⁴				

<i>Griphopithecus alpani</i> Türüne Ait Molar Dişler							
Sıra No	Fosil Numarası	A/Ü	Diş Konumu	Sıra No	Fosil Numarası	A/Ü	Diş Konumu
1	BP 2004/8	Alt	RM ₃	28	BP 2008/7	Alt	RM ₁
2	BP 2004/10	Alt	RM ₂	29	BP 2008/18	Alt	RM ₃
3	BP 2004/18	Alt	RM ₃	30	BP 2008/22	Alt	RM ₃
4	BP 2004/27	Alt	RM ₃	31	BP 2008/27	Alt	RM ₁
5	BP 2004/29	Alt	RM ₃	32	BP 2008/O-4 2a	Alt	LM ₂
6	BP 2004/38	Alt	RM ₃	33	BP 2008/O-4 2b	Alt	LM ₃
7	BP 2004/20	Alt	LM ₁	34	BP 2008/yüzey	Alt	LM ₁
8	BP 2004/22	Alt	LM ₁	35	BP 2009/1	Alt	RM ₃
9	BP 2004/34	Alt	LM ₃	36	BP 2009/10	Alt	RM ₃
10	BP 2004/R-3	Alt	LM ₂	37	BP 2009/16	Alt	LM ₁
11	BP 2004/P4-b	Alt	RM ₃	38	BP 2009/17	Alt	RM ₁
12	BP 2005/1	Alt	LM ₂	39	BP 2009/18	Alt	LM ₁
13	BP 2005/13	Alt	RM ₂	40	BP 2010/1	Alt	RM ₁
14	BP 2005/14	Alt	RM ₁	41	BP 2010/2	Alt	LM ₃
15	BP 2006/3	Alt	RM ₃	42	BP 2010/5	Alt	RM ₃
16	BP 2006/6	Alt	LM ₃	43	BP 2010/10	Alt	RM ₃
17	BP 2006/9	Alt	RM ₃	44	BP 2010/11	Alt	LM ₃
18	BP 2006/10	Alt	RM ₂	45	BP 2010/12	Alt	LM ₁
19	BP 2006/11	Alt	LM ₁	46	BP 2010/13	Alt	LM ₂
20	BP 2006/13	Alt	LM ₂	47	BP 2010/14	Alt	LM ₂
21	BP 2007/1	Alt	LM ₁	48	BP 2010/18	Alt	LM ₁
22	BP 2007/4	Alt	LM ₃	49	BP 2010/36-c	Alt	LM ₁
23	BP 2007/5	Alt	LM ₃	50	BP 2011/4	Alt	RM ₁
24	BP 2007/11	Alt	LM ₁	51	BP 2011/15	Alt	LM ₂
25	BP 2007/14	Alt	LM ₁	52	BP 2011/17	Alt	LM ₃
26	BP 2007/16	Alt	LM ₁	53	BP 2012/8	Alt	RM ₃
27	BP 2008/1	Alt	RM ₃	54	BP 2012/11-b	Üst	RM ¹

Kenyapithecus kizili türünde olan toplam 24 dişin fosil numaraları ve ağız içi konumları Tablo 6'da görülmektedir. Bu türe ait 7 incisive, 3 canine, 3 premolar ve 11 molar diş vardır. *Kenyapithecus kizili* türündeki dişlerin ağız içi konum ve yıl sırası gözetilerek düzenlenmiş listeleri aşağıdaki gibidir:

Tablo 6

***Kenyapithecus kizili* Türüne Ait 24 Adet Diş Materyalinin Listeleri**

<i>Kenyapithecus kizili</i> Türüne Ait Incisive Dişler							
Sıra No	Fosil Numarası	A/Ü	Diş Konumu	Sıra No	Fosil Numarası	A/Ü	Diş Konumu
1	BP 2004/6	Alt	LI ₁	5	BP 2010/22	Alt	LI ₁
2	BP 2006/1	Üst	LI ¹	6	BP 2011/6	Alt	LI ₂
3	BP 2008/30	Üst	RI ¹	7	BP 2013/12	Üst	RI ¹
4	BP 2008/O-3	Üst	RI ¹				
<i>Kenyapithecus kizili</i> Türüne Ait Canine Dişler							
Sıra No	Fosil Numarası	A/Ü	Diş Konumu	Sıra No	Fosil Numarası	A/Ü	Diş Konumu
1	BP 2008/37	Alt	RC	3	BP 2011/14	Alt	RC
2	BP 2011/11	Alt	LC				
<i>Kenyapithecus kizili</i> Türüne Ait Premolar Dişler							
Sıra No	Fosil Numarası	A/Ü	Diş Konumu	Sıra No	Fosil Numarası	A/Ü	Diş Konumu
1	BP 2005/6	Alt	LP ₃	3	BP 2009/14	Üst	LP ⁴
2	BP 2006/15	Üst	LP ³				
<i>Kenyapithecus kizili</i> Türüne Ait Molar Dişler							
Sıra No	Fosil Numarası	A/Ü	Diş Konumu	Sıra No	Fosil Numarası	A/Ü	Diş Konumu
1	BP 2004/3	Alt	LM ₁	7	BP 2009/8	Alt	LM ₂
2	BP 2004/17	Alt	LM ₂	8	BP 2010/41	Alt	RM ₃
3	BP 2006/P4	Alt	LM ₂	9	BP 2011/7	Alt	LM ₁
4	BP 2007/3	Alt	LM ₁	10	BP 2012/4	Alt	RM ₁
5	BP 2007/15	Alt	LM ₃	11	BP 2012/6	Alt	RM ₁
6	BP 2008/4	Alt	LM ₂				

Bursa-Paşalar fosil lokalitesinde bulunmuş hominoid dişleri ile ilgili 1990 (Alpagut vd., 1990a) ve 2008 (Kelley vd., 2008b) yıllarında yayınlar yapılmıştır. Tablo 7’de görüldüğü üzere, 1990 yılındaki çalışmada henüz türler tam olarak netleşmemiştir. Bu sebeple dişler alt ve üst çene olarak incelenmiştir. 371 maxillar, 353 mandibular olmak üzere toplam 724 diş vardır. 2008 yılındaki çalışmada *Kenyapithecus kizili* türünde 42 maxillar, 35 mandibular olmak üzere toplam 77 diş vardır. *Griphopithecus alpani* türünde 354 maxillar, 258 mandibular olmak üzere toplam 612 diş vardır. Bu makalelerde, türlerin özellikleri ortaya konulurken sayısal olarak kaç dişin kullanıldığına bakıldığında;

Tablo 7

Alpagut vd., 1990a, ve Kelley vd., 2008b Makalelerinde İncelenmiş Olan Griphopithecus alpani ve Kenyapithecus kizili Türlerinin Sayısı

Maxillar	1990	2008	
		<i>Kenyapithecus kizili</i>	<i>Griphopithecus alpani</i>
1. incisive	42	10	85
2. incisive	43	7	26
Canine	27	Erkek	40
		Dişi	34
3. premolar	33	11	73
4. premolar	50	10	96
1. molar	37	-	-
2. molar	78	-	-
3. molar	61	-	-
Mandibular	1990	2008	
		<i>Kenyapithecus kizili</i>	<i>Griphopithecus alpani</i>
1. incisive	19	8	42
2. incisive	32	12	55
Canine	36	Erkek	51
		Dişi	27
3. premolar	41	5	83
4. premolar	47	-	-
1. molar	56	-	-
2. molar	62	-	-
3. molar	60	-	-

1990 ve 2008 yıllarında yapılmış bu yayınlarda, lokalitede hangi hominoid türlerinin yaşamış olduğu ve bu türlerde görülen özellikler anlatılmıştır. Belirtilmiş olan bu makaleler, bu çalışmanın konusu olan dişlerin tür ayrımları yapılırken öncelikli referanslar olarak değerlendirilmiştir.

Metrik Varyasyon ile İlgili Analizler

Paşalar hominoid dişlerinde, morfolojik varyasyona ek olarak, önemli ölçüde metrik varyasyon da vardır. Boyut farklılıkları seksüel dimorfizm ile ilgili olarak da görülebilmektedir. Fakat yalnızca bu veriden yola çıkılarak kesin bir cinsiyet ayrımı ortaya konulamamaktadır. Bu çalışma da dahil edilerek düşünüldüğünde, lokalitedeki dişler ile ilgili yapılmış herhangi bir çalışmada cinsiyet ayrımı yapılabilecek bir morfolojik özellik ortaya konulamamıştır. Metrik olarak, kimi diş gruplarında iki farklı boyut varken, kimi gruplarda devam eden bir dağılım vardır. Humphrey ve Andrews’in 2008’de yayımladığı ve 1983-2002 yılları hominoid dişlerindeki metrik varyasyonun çalışılmış olduğu makalede P₃, M₃ ve M³ gruplarında metrik olarak iki farklı grup vardır. Farklı boyut gruplarında, morfolojik olarak tür ayrımı yapılabilen diş gruplarında görülmüştür ki, her iki tür de, her iki boyut grubunda vardır. Bu analizler postcanine dişler için yapılmıştır (Humphrey ve Andrews, 2008).

Bu çalışmada tarafımdan incelenmiş 2003-2013 yılları arasına ait hominoid dişlerine ve bu malzemenin, 1983-2002 yılları arası malzemeyi konu alan, Humphrey ve Andrews tarafından 2008 yılında yapılmış olan çalışmadaki analizler ile benzerlik ve farklılıklarına bakıldığında;

- 1) P₃ grubuna ait dişler, küçük ve büyük boyutlu olarak iki gruba ayrılmadıkları görülmektedir. Bu durumun, yukarıda da belirtilmiş olan 2008 yılındaki çalışmadaki durumdan farklı olduğu görülmektedir. Fakat bu grupta diş sayısı, makaledekine oranla çok daha azdır.

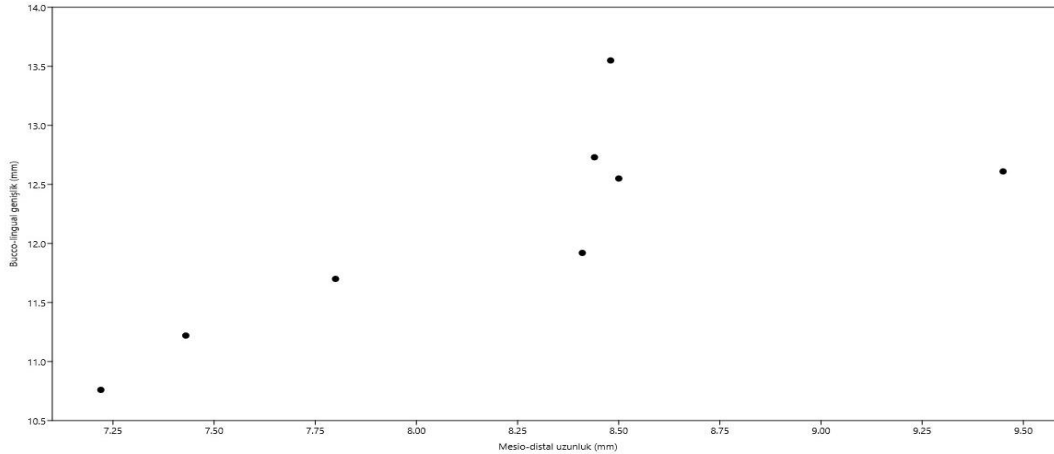
- 2) M^3 ve M_3 gruplu dişler, metrik olarak daha küçük ve daha büyük olarak nitelendirilebilecek iki farklı gruba ayrılmaktadır. Bu durum 2008'deki çalışma ile benzerlik göstermektedir.
- 3) Ayrıca bu çalışmada incelenmiş materyaldeki M_2 grubundaki dişlerde de boyut ayrımı vardır.
- 4) P_4 , M_1 ve M^2 gruplarındaki dişlerin yine 2008 yılındaki çalışmadakine benzer olarak iki farklı gruba ayrılmadığı, devam eden bir dağılıma sahip oldukları görülmektedir.
- 5) Bu çalışmada incelenmiş olan materyaldeki M_1 grubundaki dişlerde daha küçük ve daha büyük boyut olarak sapma yapan dişler olduğu görülmektedir.
- 6) Ayrıca bu çalışmada incelenmiş olan materyaldeki P^3 , P^4 ve M^1 grubundaki dişlerin de iki farklı boyut grubuna ayrılmadıkları, devam eden bir dağılıma sahip oldukları görülmektedir.

Paşalar ile ilgili 2008 yayınında (Kelley vd., 2008b) çalışılmış dişler ile ilgili çeşitli plot analizler vardır. Plot analizlerin en doğru şekilde karşılaştırılabilmesi amaçlanmıştır. Bunun üzerine bu çalışmada tarafımdan yapılmış olan plot analizleri ile ilgili Jay Kelley ile sözel görüşmeler yapılmıştır ve söylenebilmektedir ki; bu çalışmanın malzemesini oluşturan dişlerin plot analizleri ile 2008'de yapılmış analizler birkaç fark dışında birbirleriyle büyük oranda benzemektedir. Bu farklılıklar;

- 1) Çalışmanın malzemeleri içerisindeki bir adet P^3 dişe ait buccolingual (BL) ölçü, 2008 yılındaki analizlerdekine oranla küçük bir miktar daha büyüktür. Jay Kelley, bu durumun dişin ölçüsü alınırken yönünün nasıl ayarlandığı ile olabileceğini belirtmiştir.
- 2) Birkaç adet M_1 dişin hem MD, hem de buccolingual BL ölçülerinin, 2008 yılındakilerden daha büyük olduğu Jay Kelley tarafından belirtilmiştir.
- 3) Bu çalışmanın malzemelerinden M_2 ve M_3 dişler için yapılmış plot analizlerinde seksüel dimorfizm daha belirgin olarak görülmüştür. Fakat Jay Kelley bu durumun, bu çalışmada olduğu gibi, daha küçük sayıdaki örneklerde görülebildiğini belirtmiştir.

Postcanine dişler için yapılan plot analizler her diş için ayrı ayrı olarak aşağıda verilmiştir.

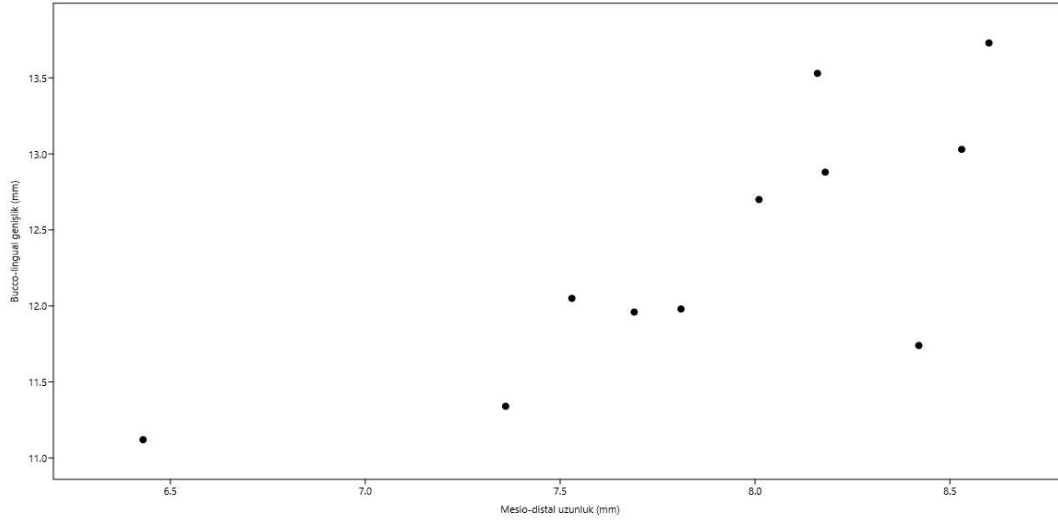
Maxillar 3. premolar dişlere bakıldığında:

Şekil 1. Maxillar 3. Premolar Dişlerde Plot Analizi

Bu diş grubunda, MD ve BL ölçüleri alınıp, bu analiz içerisinde değerlendirilebilmiş 8 adet diş bulunmaktadır. En küçük ölçüye sahip olan dişin MD değeri: 7,22 mm, BL değeri: 10,76 mm'dir. En büyük ölçüye sahip dişin MD değeri: 9,45 mm, BL değeri: 12,61 mm'dir. Şekil 1'de, maxillar 3. premolar dişlerin iki farklı boyut grubuna ayrılmadığı, devam eden bir dağılıma sahip olduğu görülmektedir.

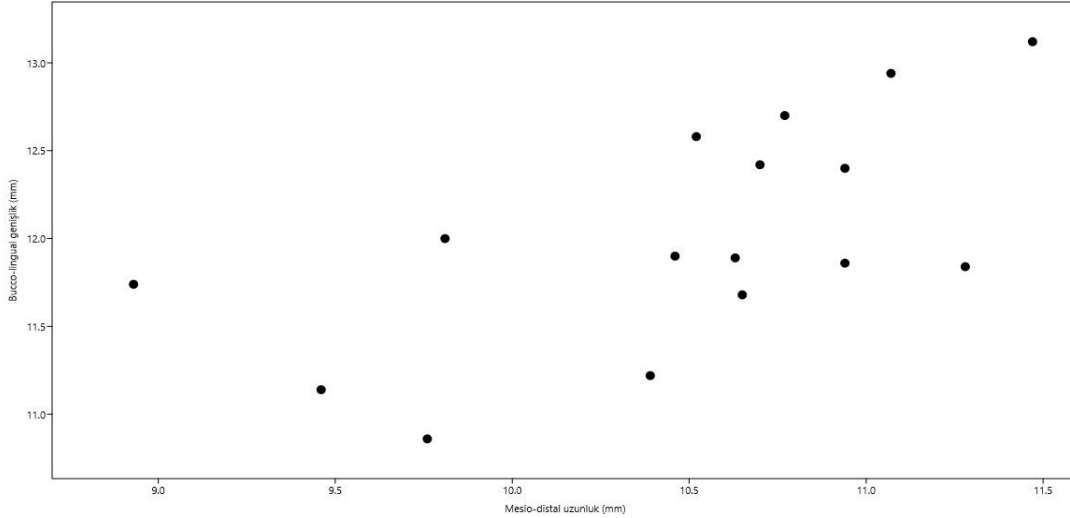
Maxillar 4. premolar dişlere bakıldığında:

Şekil 2. Maxillar 4. Premolar Dişlerde Plot Analizi

Bu diş grubunda, MD ve BL ölçüleri alınıp, bu analizde değerlendirilebilmiş 11 diş vardır. En küçük ölçüye sahip dişin MD değeri: 6,43 mm, BL değeri: 11,12 mm'dir. En büyük ölçüye sahip dişin MD değeri: 8,6 mm, BL değeri: 13,73 mm'dir. Şekil 2'de, maxillar 4. premolar dişlerin iki farklı boyut grubuna ayrılmadığı, devam eden bir dağılıma sahip olduğu görülmektedir. Bir adet dişin bütün dişlerden saparak, daha küçük bir metrik değere sahip olduğu görülmektedir.

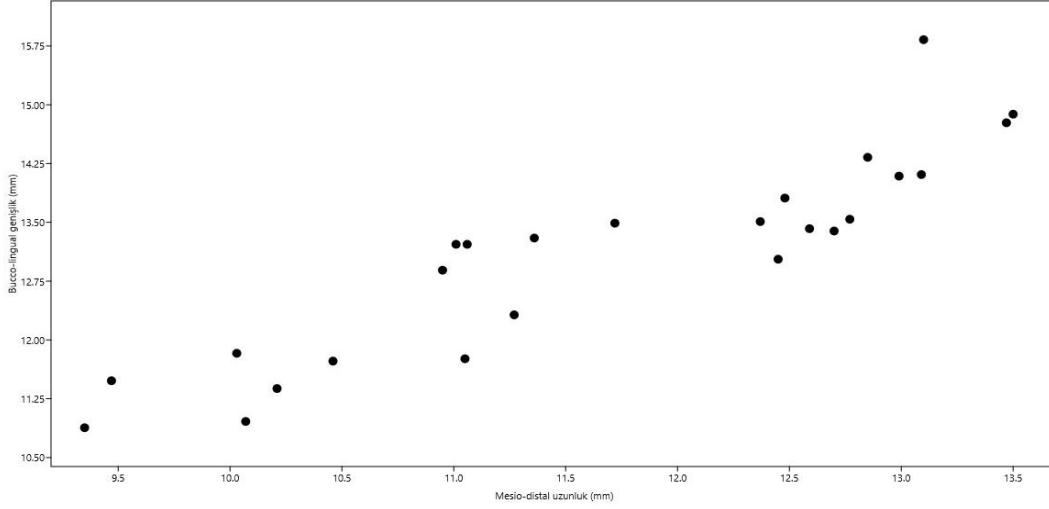
Maxillar 1. molar dişlere bakıldığında:

Şekil 3. Maxillar 1. Molar Dişlerde Plot Analizi

Bu diş grubunda, MD ve BL ölçüleri alınıp, bu analizde değerlendirilebilmiş 16 diş vardır. En küçük ölçüye sahip olan dişin MD değeri: 8,93 mm, BL değeri: 11,74 mm'dir. En büyük ölçüye sahip dişin MD değeri: 11,47 mm, BL değeri: 13,12 mm'dir. Şekil 3'de, maxillar 1. molar dişlerin iki farklı boyut grubuna ayrılmadığı, devam eden bir dağılıma sahip olduğu görülmektedir.

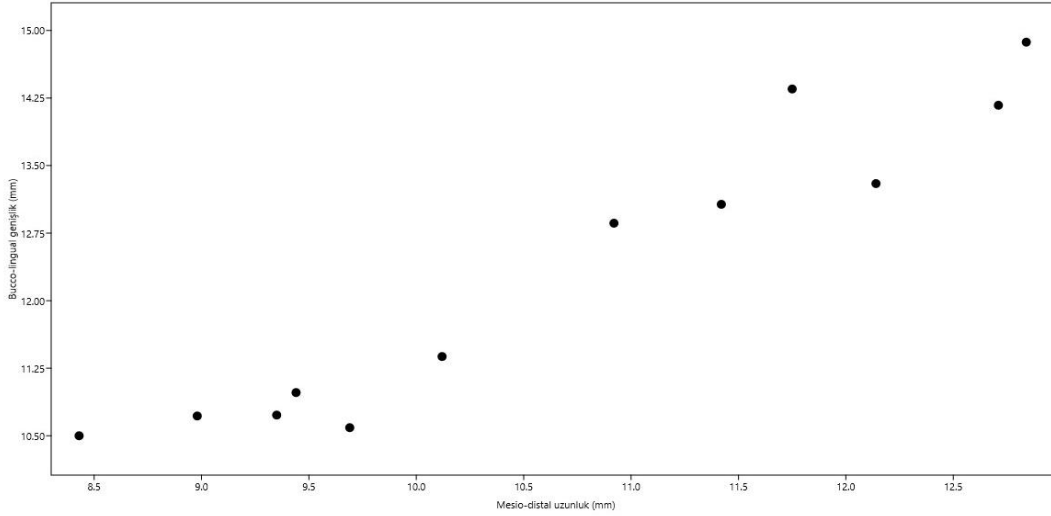
Maxillar 2. molar dişlere bakıldığında:

Şekil 4. Maxillar 2. Molar Dişlerde Plot Analizi

Bu diş grubunda, MD ve BL ölçüleri alınıp, bu analizde değerlendirilebilmiş 25 diş vardır. En küçük ölçüye sahip dişin MD değeri: 9,35 mm, BL değeri: 10,88 mm'dir. En büyük ölçüye sahip dişin MD değeri: 13,5 mm, BL değeri: 14,88 mm'dir. Şekil 4'de, maxillar 2. molar dişlerin tam olarak iki farklı boyut grubuna ayrılmadığı, devam eden bir dağılıma sahip olduğu söylenebilmektedir.

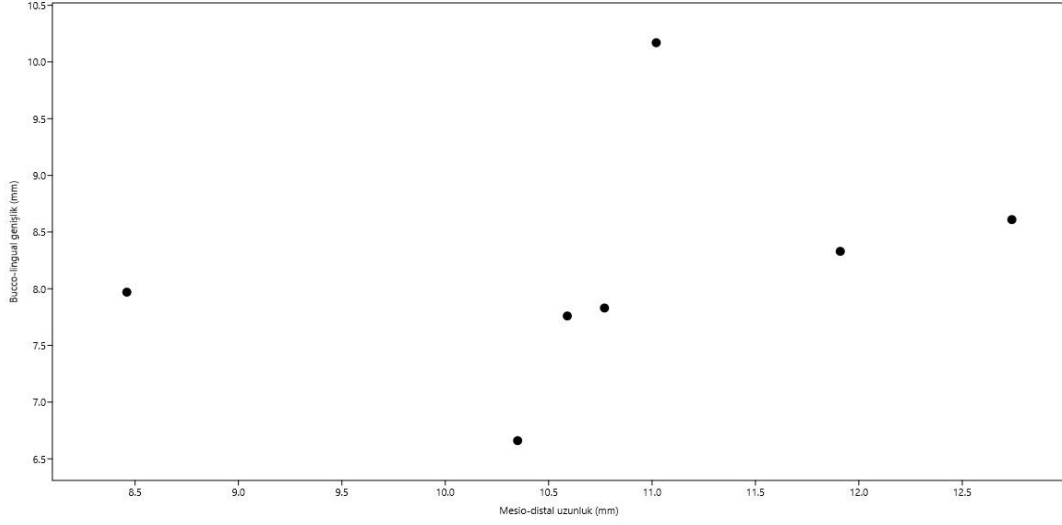
Maxillar 3. molar dişlere bakıldığında:

Şekil 5. Maxillar 3. Molar Dişlerde Plot Analizi

Bu diş grubunda, MD ve BL ölçüleri alınıp, bu analizde değerlendirilebilmiş 12 diş vardır. En küçük ölçüye sahip dişin MD değeri: 8,43 mm, BL değeri: 10,5 mm'dir. En büyük ölçüye sahip dişin MD değeri: 12,84 mm, BL değeri: 14,87 mm'dir. Şekil 5'de, maxillar 3. molar dişlerin metrik olarak daha küçük ve daha büyük olarak nitelendirilebilecek iki farklı gruba ayrıldıkları söylenebilir.

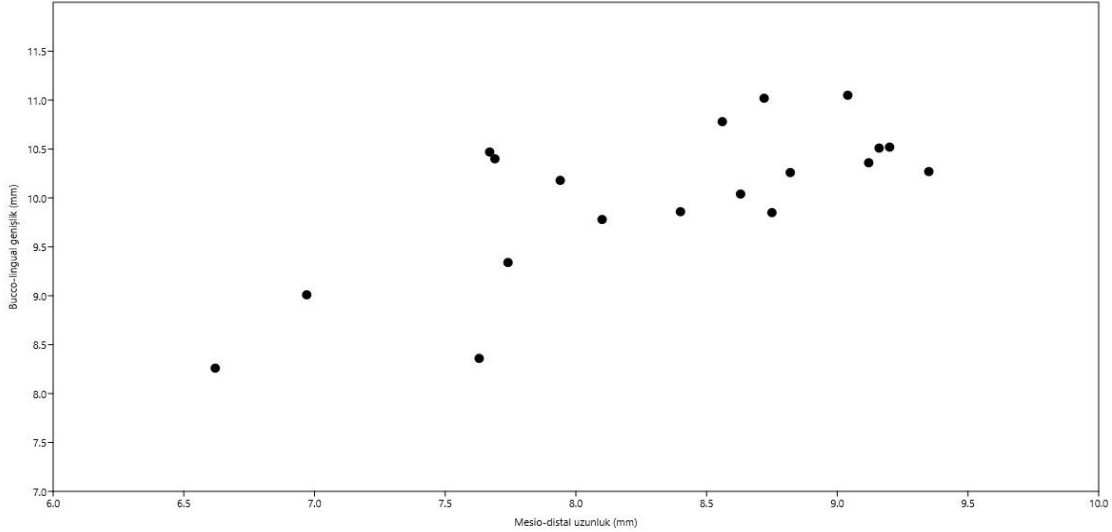
Mandibular 3. premolar dişlere bakıldığında:

Şekil 6. Mandibular 3. Premolar Dişlerde Plot Analizi

Bu diş grubunda, MD ve BL ölçüleri alınıp, bu analizde değerlendirilebilmiş 7 diş vardır. En küçük ölçüye sahip dişin MD değeri: 8,46 mm, BL değeri: 7,97 mm'dir. En büyük ölçüye sahip dişin MD değeri: 12,74 mm, BL değeri: 8,61 mm'dir. Şekil 6'da, mandibular 3. premolar dişlerin iki farklı boyut grubuna ayrılmadığı görülmektedir. Bir adet dişin bütün dişlerden saparak, daha küçük bir metrik değere sahip olduğu görülmektedir.

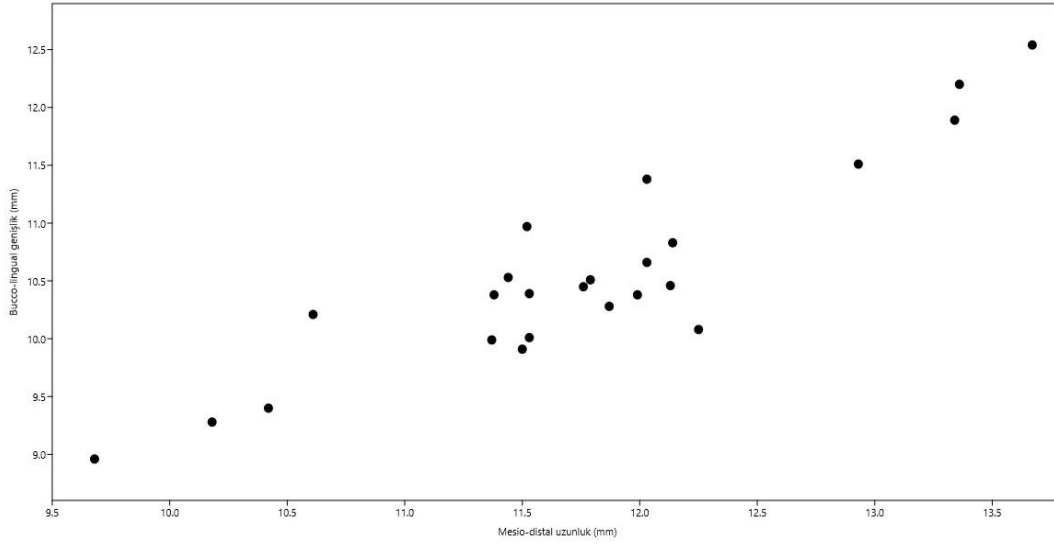
Mandibular 4. premolar dişlere bakıldığında:

Şekil 7. Mandibular 4. Premolar Dişlerde Plot Analizi

Bu diş grubunda, MD ve BL ölçüleri alınıp, bu analiz içerisinde değerlendirilebilmiş 19 adet diş bulunmaktadır. En küçük ölçüye sahip olan dişin MD değeri: 6,62 mm, BL değeri: 8,26 mm'dir. En büyük ölçüye sahip dişin MD değeri: 9,35 mm, BL değeri: 10,27 mm'dir. Şekil 7'de, mandibular 4. premolar dişlerin iki farklı gruba ayrılmadığı, devam eden bir dağılıma sahip oldukları görülmektedir.

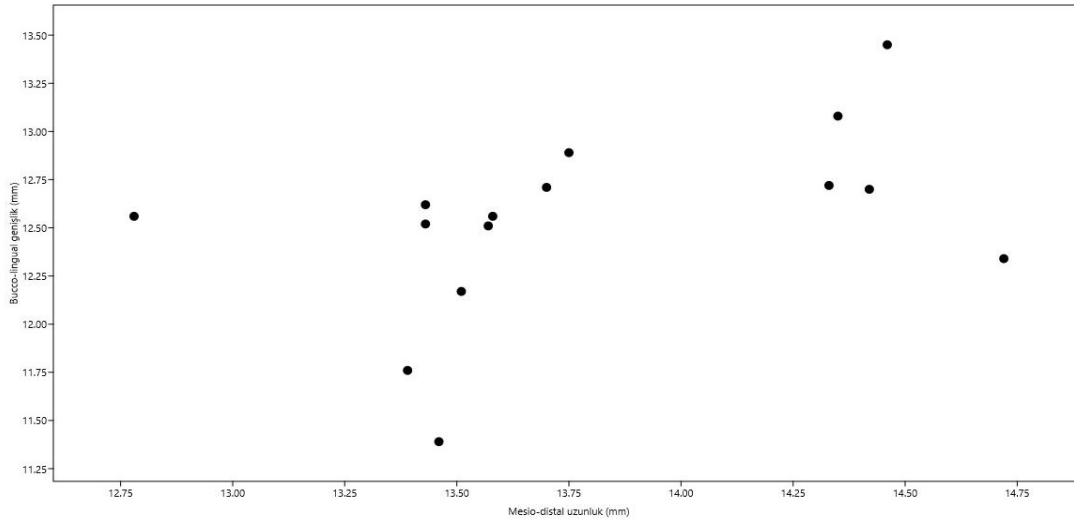
Mandibular 1. molar dişlere bakıldığında:

Şekil 8. Mandibular 1. Molar Dişlerde Plot Analizi

Bu diş grubunda, MD ve BL ölçüleri alınıp, bu analizde değerlendirilebilmiş 24 diş vardır. En küçük ölçüye sahip olan dişin MD değeri: 9,68 mm, BL değeri: 8,96 mm'dir. En büyük ölçüye sahip dişin MD değeri: 13,67 mm, BL değeri: 12,54 mm'dir. Şekil 8'de, mandibular 1. molar dişlerin iki farklı gruba ayrılamadığı, devam eden bir dağılıma sahip oldukları görülmektedir.

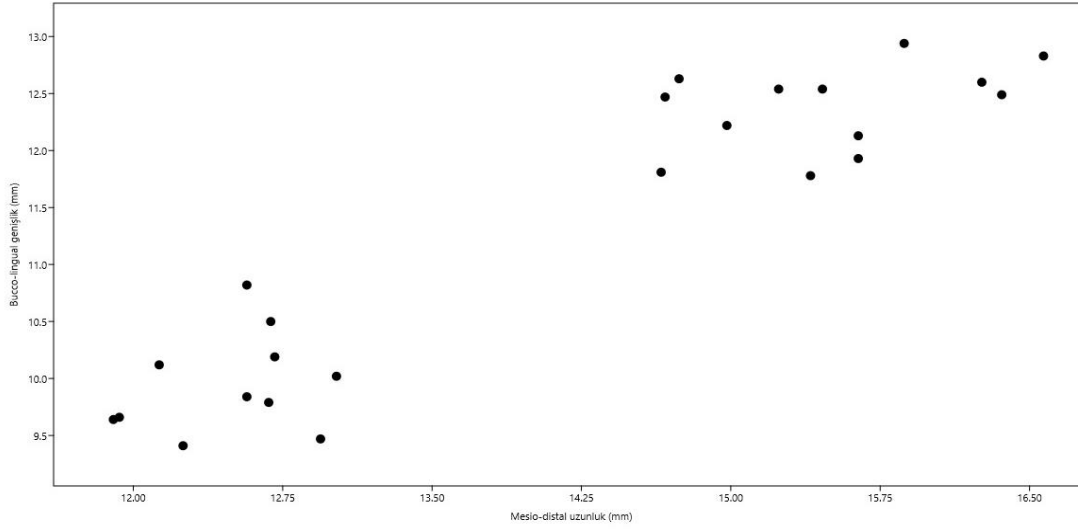
Mandibular 2. molar dişlere bakıldığında:

Şekil 9. Mandibular 2. Molar Dişlerde Plot Analizi

Bu diş grubunda, MD ve BL ölçüleri alınıp, bu analizde değerlendirilebilmiş 15 diş vardır. En küçük ölçüdeki dişin MD değeri: 12,78 mm, BL değeri: 12,56 mm'dir. En büyük ölçüdeki dişin MD değeri: 14,72 mm, BL değeri: 12,34 mm'dir. Şekil 9'da, mandibular 2. molar dişlerin metrik olarak daha küçük ve daha büyük olarak nitelendirilebilecek iki farklı gruba ayrıldıkları söylenebilir. Küçük olanların yanında 1 dişin yakını gruptan saparak daha küçük bir metrik değerde olduğu görülmektedir.

Mandibular 3. molar dişlere bakıldığında:

Şekil 10. Mandibular 3. Molar Dişlerde Plot Analizi

Bu diş grubunda, MD ve BL ölçüleri alınıp, bu analizde değerlendirilebilmiş 24 diş vardır. En küçük ölçüye sahip dişin MD değeri: 11,9 mm, BL değeri: 9,64 mm'dir. En büyük ölçüye sahip dişin MD değeri: 16,57 mm, BL değeri: 12,83 mm'dir. Şekil 10'da, mandibular 3. molar dişlerin metrik olarak daha küçük ve daha büyük olarak nitelendirilebilecek iki farklı gruba ayrıldıkları söylenebilir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu çalışmada Bursa-Paşalar fosil lokalitesinde 2003-2013 yıllarında bulunmuş 301 hominoid dişi tüm yönleriyle tarafımdan incelenmiş ve bu dişlere ait bulgular ortaya konulmuştur. Öncelikle dişlerin anatomik dağılımları belirlenmiştir. Bu dişler, "Anatomik Konumu Belirlenmiş Olan Dişler", "Parçalı Dişler" ve "Süt Dişleri" olarak 3 başlıkta gruplandırılmıştır. "Anatomik Konumu Belirlenmiş Olan Dişler" başlığında 226 diş, "Parçalı Dişler" başlığında 63 diş ve "Süt Dişi" başlığında ise 12 diş olduğu görülmektedir. 199 diştten MD ve BL ölçüleri alınmıştır. Bu ölçüler kullanılarak dişlere ait Taç alanları, Taç Endisleri ve Taç Birim Endisleri hesaplanmıştır. Ayrıca bu dişlere ait bahsedilen ölçüler kullanılarak SPSS 20 programında temel istatistik analizler yapılmıştır.

İncelenmiş dişlerin, lokalitede yaşadığı bilinen 2 türden hangisine ait olduğu belirtilmiştir. Bursa-Paşalar hominoidleri ile ilgili 1990 ve 2008 yıllarında yapılmış yayınlardaki tür ayrım kriterleri, bu belirleme yapılırken temel alınmıştır. Morfolojik olarak bakıldığında, P₄, M¹, M² ve M³ konumlu dişlerin tür ayrımının yapılabilmesi için herhangi bir kriter bulunmamaktadır. Tür ayrımını en iyi gösteren grubun I¹ konumlu dişler olduğu görülmektedir. Bu dişlerde iki tür için farklı olan kısımlar: lingual kenar sırtları birleşimlerinin "U" ya da "V" şekilli olması, mesial ve distal kenarların paralel olması ya da olmaması, lingual pillar yapısının çıkıntılı olması ya da olmaması, mesial lingual kenar sırtın belirgin olması ya da olmaması, lingual shelf yapısının olması ya da olmaması.

Çalışmadaki 301 diştten 133 tanesinin hangi tür olduğu belirlenmiştir. Bu 133 dişin 109 tanesi *Griphopithecus alpani* türüne, 24 tanesinin ise *Kenyapithecus kizili* türüne aittir. *Griphopithecus alpani*'ye ait 109 diş; 21 incisive, 5 canine, 29 premolar ve 54 molar olarak gruplanmıştır. *Kenyapithecus kizili*'ye ait 24 diş; 7 incisive, 3 canine, 3 premolar ve 11 molar olarak gruplanmıştır.

Bu iki türe ait olduğu görülen dişlerin sayılarının çok farklı olduğu görülmektedir. Alpagut vd. (1990a) tarafından yapılmış çalışmada *Griphopithecus alpani* türünün varlığından ve 2. bir türden bahsedilmektedir. Kelley vd. (2008b) tarafından yapılmış çalışmada ise 2. türün *Kenyapithecus kizili* olduğu net olarak ortaya konulmuştur. Ayrıca, 2 tür arasında büyük bir sayısal farklılık olduğu belirtilmektedir. Mevcut dişlerin %90'ını *Griphopithecus alpani* türüne ait dişler oluştururken, yalnızca % 10'luk dilimin *Kenyapithecus kizili* türüne ait olduğu görülmektedir. Şu an sonuçları ortaya konulan bu çalışmada da iki tür arasındaki oransal farkın çok benzer olduğu görülmüştür.

Bu çalışmanın materyali olan 301 diş içerisindeki postcanine diş gruplarının plot analizleri yapılmış ve metrik farklılıkları ortaya konulmuştur. P₃, P₄, M₁, M₂, P³, P⁴ ve M¹ gruplarında bulunan dişlerin iki farklı gruba ayrılmadığı, devam eden bir dağılıma sahip oldukları görülmektedir. Fakat M₁ grubundaki dişlerde daha küçük ve daha büyük boyut olarak sapma yapan dişler vardır. Farklı olarak, M₂, M₃ ve M³ gruplarındaki dişlerin metrik olarak daha küçük ve daha büyük olarak nitelendirilebilecek iki farklı gruba ayrıldıkları söylenebilir. Ayrıca bu analizler ile ilgili Jay Kelley ile görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeler neticesinde, 2008’de yapılmış olan analizler ile bu çalışmada yapılmış analizler arasında birkaç ufak farklılık dışında büyük oranda benzerlik olduğu görülmüştür.

Plot analizlerin sonuçlarından da görebildiğimiz gibi her konumdaki dişler metrik olarak küçük ve daha büyük olarak sınıflandırılabilir iki farklı gruba ayrılmamaktadır. Yalnızca metrik değerler ile tür ayırımı yapmaya çalışmak anlamlı sonuçlar vermeyecektir. Morfolojik özellikler belirgin ayırım özellikleri göstermektedir. Fakat bu ayırım özelliklerinin de her diş grubunda mevcut olmadığı yukarıda aktarılmıştır. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda çalışmanın morfometrik olarak yürütülmüş olmasının çok daha net sonuçlar ifade ettiği anlaşılmaktadır.

Tüm bu incelemeler yapılırken, çalışmanın sorularından bir tanesi de farklı bir morfolojik ayrıntının olup olmadığıdır. Hem metrik hem de morfolojik olarak yapılmış olan detaylı incelemeler sonucunda herhangi bir farklı morfolojinin olmadığı ortaya konulmuştur.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Bu çalışma tek yazarlıdır ve katkı oranı % 100 şeklindedir.

Çıkar Çatışması

Çalışmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum bulunmamaktadır.

Teşekkür ve/veya Açıklama: Bu çalışma Prof. Dr. Berna ALPAGUT danışmanlığında yapılmış olan “Miyosen Dönem Hominoid Dişlerinin Morfometrik Analizi (Bursa-Paşalar Kazısı 2003-2013)” isimli doktora tezinden üretilmiştir. Doktora tezinde Paşalar Kazısı hominoid fosil materyallerini çalışmaya olanak sağlayan, tez sonrasında bu makale ile ilgili olarak da her aşamada yanımda olan ve fikirleri ile yolumu aydınlatan Prof. Dr. Berna ALPAGUT ve kendisi ile çalışma fırsatı bulduğum hem tez, hem de makale aşamasında yaptığımız görüşmelerde kıymetli fikir ve görüşlerini esirgemeyen Prof. Dr. Jay KELLEY’e teşekkürü bir borç bilirim.

Kaynaklar

- Alpagut, B. (1985, 20-24 Mayıs). Paşalar köyü kazısı 1984. *VII. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1-16. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Alpagut, B., Andrews, P. J., and Martin, L. (1990a). New hominoid specimens from the Middle Miocene site at Paşalar, Turkey. *Journal of Human Evolution*, 19, 397-422.
- Alpagut, B., Andrews, P. J., and Martin, L. (1990b). Miocene palaeoecology of Paşalar, Turkey. Lindsay, E. H., Fahlbusch, V. ve Mein, P. (Ed.). In *European Neogene Mammal Chronology*, NATO ASI Series 180 (s. 443-459). Boston, MA: Springer.
- Alpagut, B., Andrews, P. J., Fortelius, M., Kappelman, K., Temizsoy, I., and Lindsay, W. (1996). A new specimen of *Ankarapithecus meteai* from the Sinap formation of central Anatolia. *Nature*, 382, 349-351.
- Alparslan, M. S. R. (1995). *Paşalar (Bursa-Mustafakemalpaşa) hominoidlerinin çiğneme yüzeyleri üzerinde morfometrik bir araştırma*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Andrews, P. J., and Tobien, H. (1977). New Miocene locality in Turkey with evidence on the origin of *Ramapithecus* and *Sivapithecus*. *Nature*, 268, 699-701.

- Andrews, P. J. (1990). Paleoecology of the Miocene fauna from Paşalar, Turkey. *Journal of Human Evolution*, 19, 569-582.
- Burns, N., and Grove, S. K. (1993). *The practice of nursing research: Conduct, critique & utilization* (2nd Ed.). Elsevier Science Health Science.
- Conroy, G. C. (1990). *Primate evolution*. W.W. Norton & Company, New York, London.
- Ersoy, A., Kelley, J., Andrews, P., and Alpagut, B. (2008). Hominoid phalanges from the middle Miocene site of Paşalar, Turkey. *Journal of Human Evolution*, 54, 518-529.
- Eryılmaz, D. (2015). *Miyosen dönem hominoid dişlerinin morfometrik analizi (Bursa-Paşalar kazısı 2003-2013)*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Fraenkel, J. R., and Wallen, N. E. (2006). *How to design and evaluate research in education* (6. Ed.). New York: McGraw-Hill International Edition.
- Gençtürk, İ. (1994). *Miyosen hominoidlerinin (Paşalar kazısı) çiğneme dişlerinin ve yüzeylerinin morfometrik analizi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gençtürk, İ., Alpagut, B., and Andrews, P. (2008). Interproximal wear facets and tooth associations in the Paşalar hominoid sample. *Journal of Human Evolution*, 54, 480-493.
- Humphrey, L. T., and Andrews, P. (2008). Metric variation in the postcanine teeth from Paşalar, Turkey. *Journal of Human Evolution*, 54, 503-517.
- Kelley, J., and Alpagut, B. (1999). Canine sexing and species number in the Paşalar large hominoid sample. *Journal of Human Evolution*, 36, 335-341.
- Kelley, J. (2008). Identification of a single birth cohort in *Kenyapithecus kizili* and the nature of sympatry between *K. kizili* and *Griphopithecus alpani* at Paşalar. *Journal of Human Evolution*, 54, 530-537.
- Kelley, J., Andrews, P., and Alpagut, B. (2008a). The hominoid remains from the middle Miocene site of Paşalar, Turkey. *Journal of Human Evolution*, 54, 453-454.
- Kelley, J., Andrews, P., and Alpagut, B. (2008b). A new hominoid species from the middle Miocene site of Paşalar, Turkey. *Journal of Human Evolution*, 54, 455-479.
- Kılıç, (Gençtürk) İ. (2006). *Molar dişlerde taç temel alanının hesaplanmasında yeni bir yöntem: yaşayan ve Paşalar fosil hominoidler üzerinde bir araştırma*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sickenberg, O., Platen, B., and Tobien, H. (1975). Die Gliederung des höheren Jungtertiars und Altquartiers in der Türkei nach Vertebraten und ihre Bedeutung für die Internationale Neogen Stratigraphie. *Geologisches Jahrbuch*, B15, 1-167.

Extended Abstract

Introduction

Life has been changing since its existence. It has always been important to know the process of change in order to understand the species existing today accurately. This process of change is also one of the subjects of Paleoanthropology. The Hominoidea superfamily is one of these groups and is the one of the important studying subjects of Paleonathropology.

Anatolian geography has always had an important place scientifically. When we look at millions of years ago, it also served as a bridge that enabled animal migrations. From this point of view, it is known that fossil materials belonging to so many different animals are found in this geography. In terms of this study, hominoid-containing areas constitute the main point of interest. Hominoids are one of the important study subjects of Paleoanthropology. Bursa-Paşalar fossil locality is the oldest place where hominoid fossils are found in our country. It is also the locality with the highest number of hominoid fossil material.

Various scientific studies have been carried out on the hominoid fossils unearthed during the excavations carried out in this locality for many years. With these studies, this locality has an important place in the world literature. In this study, hominoid teeth found in this area between 2003 and 2013 were examined. The main problems are both the classification of these teeth and the type they belong to. In addition, it was desired to understand whether the existence of any other hominoid species.

Method

In this study, 301 dental materials were examined. First of all, the anatomical positions of these teeth in the mouth were determined. Afterwards, it was determined which of the two hominoid species known to have lived in this locality belonged to these teeth. It was also checked whether there were any other species.

While carrying out the mentioned studies, appropriate measurements were taken from the teeth and necessary index calculations were made. All scientific studies on hominoids found in this locality were examined. All morphological features specified in these studies were prepared in tables. The morphological details of these teeth were examined and it was determined which species they belonged to. Apart from all these, all the details seen on these teeth were added to the tables to see if there were any other species. In addition, appropriate analyzes were made. With these analyzes, it was examined whether they showed a significant difference in terms of metrics. In other words, the teeth were examined morphometrically in a holistic way. In addition, various statistical calculations were made.

Findings

Since some of them were broken, it could not be understood which teeth 63 of the 301 materials were. This group was named as "unidentified teeth for anatomical position", that is, as fragmented. There are 12 "decidious teeth". "Anatomical position" of 226 teeth has been defined.

Measurements could not be taken from some teeth due to their fractures. MD-BL measurements were taken from all eligible teeth. There are 199 teeth that can be measured. Crown areas, Crown Indices and Crown Unit Indices were calculated using these measurements.

It is known from previous studies that 2 different species, known to belong to *Griphopithecus alpani* and *Kenyapithecus kizili*, lived in Bursa Pasalar fossil locality, the area where the materials of this study were found. As a result of the morphometric examinations, 133 teeth were identified. 109

teeth were included in the *Griphopithecus alpani* species, and 24 teeth were included in the *Kenyapithecus kizili* species. Furthermore, these morphometric studies have shown that there is no other hominoid species in this locality.

Plot analyzes were performed using postcanine teeth with MD and BL measurements. With these analyzes, it was checked whether there was any significant difference in terms of metrics. While it was observed that the teeth in the M₁, M₂, M₃ and M³ groups could be divided into two different groups in size, it was observed that the other tooth groups did not reveal such a size difference.

Conclusion, Discussion and Recommendations

301 teeth, which are the material of this study, were examined morphometrically in a holistic way. Determining the anatomical distribution of these teeth, describing the species distribution of these isolated teeth, and understanding whether there is a third hominoid species are the main problems of the study.

The stated questions have been answered. While searching for the answers to these questions, a morphometric study method is preferred. With this method, it is aimed to avoid any doubts or deficiencies. As stated, each tooth did not give a significant difference metrically. No detail was overlooked with the detailed morphological examination. It has been seen that when examining fossil materials, it is very important to do morphometric studies.

The locality to which the material belongs has been known for many years. In this study, it was also seen whether there were any different details from the results related to the teeth belonging to the years before 2003-2013. It is known that only 2 different hominoid species have been revealed in previous years. With the results obtained in the study, it was determined to which species the examined material belonged. It was also understood that there is no different hominoid species than the known ones. In addition, it has been observed that these two species do not have any features different from the ones mentioned. It is known from previous studies that *Griphopithecus alpani* is common and *Kenyapithecus kizili* is rare in this locality. In this study, 109 teeth were identified as *Griphopithecus alpani* and 24 teeth were identified as *Kenyapithecus kizili*. It was observed that this situation of the species was similar.

As stated, fossil hominoid teeth found between 2003 and 2013 were examined. This study is also a continuation of previous studies in the mentioned field. In addition, by studying the hominoid materials excavated after 2013, holistic results can be put forward for the Paşalar excavation site. As it is known, this area is the oldest fossil area in Anatolia that also contains hominoid material. This situation is also important for a better understanding of Anatolia paleontologically.

Ekler: 2003-2013 Bursa Paşalar *Griphopithecus alpani* ve *Kenyapithecus kizili* örnekleri

Fotoğraf 1. Kenyapithecus kizili türünün maxillar 1. incisive Diş Örneği (Eryılmaz, 2015)

Labial

Lingual

Incisal

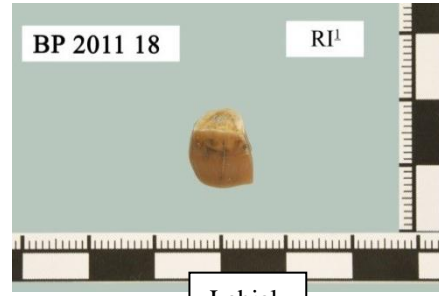

Mesial

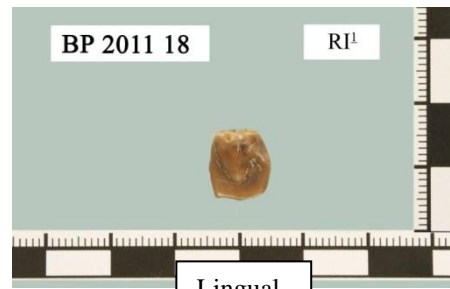

Distal

Fotoğraf 2. Griphopithecus alpani türünün maxillar 1. incisive Diş Örneği (Eryılmaz, 2015)

Labial

Lingual

Incisal

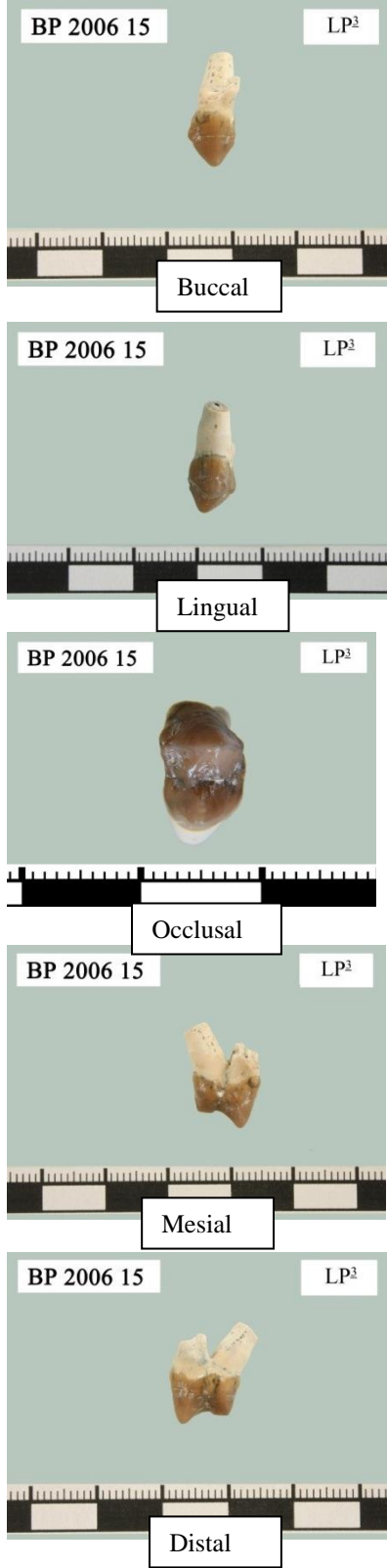

Mesial

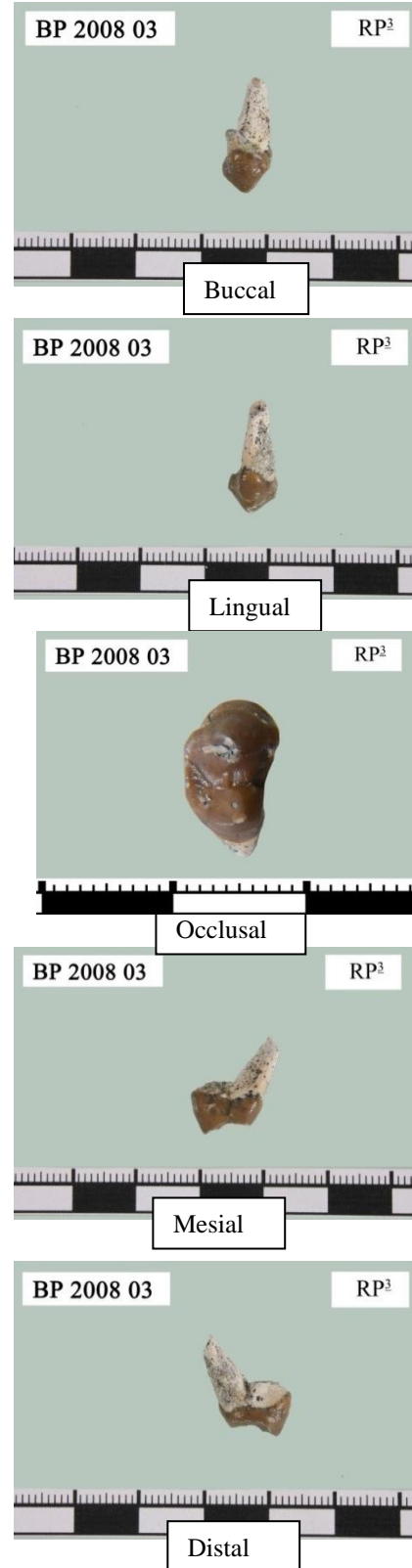

Distal

Fotoğraf 3. *Kenyapithecus kizili* türünün maxillar 3. premolar Diş Örneği (Eryılmaz, 2015)

Fotoğraf 4. *Griphopithecus alpani* türünün maxillar 3. premolar Diş Örneği (Eryılmaz, 2015)

UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı Zanaat ve Halk Sanatları Teması Bağlamında Van'daki Savat İşçiliğinin Değerlendirilmesi

Bahadır İnanç ÖZKAN
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
bahadirinancozkan@yyu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-7665-6765

Araştırma Makalesi

DOI: 10.31592/aeusbed.1321249

Geliş Tarihi: 30.01.2023

Revize Tarihi: 12.10.2023

Kabul Tarihi: 29.11.2023

Atf Bilgisi

Özkan, B. İ. (2023). UNESCO yaratıcı şehirler ağı zanaat ve halk sanatları teması bağlamında Van'daki savat işçiliğinin değerlendirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(3), 1008-1027.

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, Van'ın geleneksel el sanatlarından birisi olan Savat işçiliğinin Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation [UNESCO]) Yaratıcı Şehirler Ağı Programı'na Zanaat ve Halk Sanatları teması altında katılma durumunu tespit etmektir. Ayrıca, Savat işçiliğinin mevcut durumunu, yaşanan problemleri, kamu ve özel sektöre ne gibi sorumluluklar düştüğünü belirleyerek birtakım öneriler getirebilmek amaçlanmaktadır. Nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji (olgubilim) kullanıldığı bu çalışmada, amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme tercih edilmiştir. Bu kapsamda çalışmanın evreni Van İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Van'da yaşayan profesyonel turist rehberleri, Van'da faaliyet gösteren seyahat acenteleri ve Van'da yaşayan Savat ustaları ile Van'da görev yapan akademisyenlerden oluşmaktadır. Araştırma soruları ilgili literatürün taranmasıyla oluşturulmuş ve veriler yarı yapılandırılmış mülakat formuyla elde edilmiştir. Verilerin analizi süresi boyunca, alınan cevaplar ayıklanmış, ardından betimsel analize tabi tutulmuştur. Çalışmada elde edilen bulgulara göre hammaddenin pahalı olması, ilgisizlik, tanıtım faaliyetlerinin yapılamaması, sivil toplum kuruluşlarına ihtiyaç duyulması, eğitim yönünden yetersizlikler, ürünlerin tek düze olarak yapılması, yurtiçi pazarlar olarak Türkiye'nin Batı bölgeleri, yurtdışı hedef pazar olarak ise Rusya, Kafkasya, Avrupa ülkeleri olduğu ve UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağına Van'ın girmesi durumunda, şehirde geceleme sayısının artacağı, Van'ın daha bilinir hale geleceğini ve yerel halkın yabancı dil öğrenmeye başlayacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel el sanatları, Turizm, Savat, Kültürel miras, Van.

An Evaluation of Savat (Niello) Handicraft in Van in the Context of the Crafts and Folk Arts Theme of UNESCO Creative Cities Network

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the participation of Savat handicraft, one of the traditional handicrafts of Van, in the Creative Cities Network Program of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) under the theme of Craft and Folk Arts. In addition, it is aimed to make suggestions by determining the current situation of Savat labor, the problems experienced, and the responsibilities of the public and private sectors. In this study, in which phenomenology, one of the qualitative research methods, was used, maximum diversity sampling was preferred from purposive sampling methods. In this context, the universe of the research consists of Van Provincial Directorate of Culture and Tourism, professional tourist guides living in Van, travel agencies operating in Van, Savat masters living in Van and academics working in Van. The research questions were created by scanning the relevant literature and the data were obtained with a semi-structured interview form. During the analysis of the data, the answers received were sorted and then subjected to descriptive analysis. According to the findings obtained in the research, the raw material is expensive, indifference, promotional activities cannot be carried out, the need for non-governmental organizations, inadequacies in education, uniform production of products, Western regions of Turkey as domestic markets, Russia, Caucasus, Europe as foreign target markets. It has been concluded that if Van is included in the UNESCO Creative Cities Network, the number of overnight stays in the city will increase, Van will become more known and local people will begin to learn foreign languages.

Keywords: Traditional handicrafts, Tourism, Savat (Niello), Cultural heritage, Van.

Giriş

Turizm hareketliliği kapsamında destinasyonların tercih edilmesinde, turistlerin ekonomik gücü, destinasyonların uzaklığı, ulaşım olanakları gibi faktörlerin yanı sıra; destinasyonların sahip olduğu kültürel miras da tercih unsurları arasında yer almaktadır. Söz konusu kültürel miras çeşitli unsurlara ayrılmaktadır ve bunlardan birisi de geleneksel el sanatlarıdır. Elde edilen arkeolojik bulgular,

insanların Paleolitik Çağ'dan itibaren sanatla uğraştıklarını göstermektedir. Balta, mağara resimleri, çanak-çömlek gibi ürünler daha sonra eski uygarlıkların üretmiş oldukları süs eşyaları, takı, yüzük ve heykeller insanoğlunun elinden çıkmıştır. Geçmişte çağlara adını veren, bakır, tunç, demir gibi madenlerin bulunması ve kullanılmasıyla ortaya çıkan ürünlerin ticareti yapılmaya başlanmış ve bu sayede el sanatları ürünleri geniş bir yayılım alanı elde etmiştir.

Her toplum zaman geçtikçe üretmiş olduğu el sanatlarına kendi kültürel dünyalarını, sembollerini, duygularını, sanatsal beğeni ve sanatsal inceliklerini yansıtmıştır (Altıntaş, 2016). Böylece el sanatları, bir toplumun sanat kimliğinin ve anlayışının estetik bir yansımasıdır. Diğer yandan ise, toplumun ihtiyaçlarına göre ortaya çıkan el sanatları, söz konusu toplumda yaşayan bireylerin, bilgi, estetik, yeteneklerine dayanarak el yordamıyla veya sabit iş aletleriyle üretilmektedir (Korkmaz, 2016). El sanatlarıyla uğraşan insanların meydana getirdikleri eserlere kendi sanatsal anlayışlarını, zevklerini ve yeteneklerini yansıtılmalarından dolayı fabrikada üretilen ürünlerden farklılaşmaktadır ancak sanayileşme sonucunda meydana gelen üretim tarzlarındaki değişiklikler bir geçmişe sahip olan el sanatlarını olumsuz etkilemiştir.

Kültürel miras, toplumsal hafıza için birer kanıt özelliği taşıması, sürdürülebilir olması ve gelecek nesillere aktarılabilmesi açısından önem taşıyan bir kavramdır. Ayrıca, kültürel miras küreselleşmenin zıttı olarak ortaya çıkan yerelleşme için de korunması ve ortaya çıkarılması adına ciddi bir konuma gelmiştir. Bir yörenin sahip olduğu somut ve somut olmayan kültürel miras öğeleri, turizmin gelişmesine veya kültürel mirasın turizme yönelik olarak pazarlanmasına ve marka haline gelmesine imkân sağlayabilmektedir (Ceyhan vd, 2023; Deniz ve Çelik, 2020). Turistik tüketim biçimlerinin değişmesi, turistlerin gittikleri yerlerde geleneksel el sanatlarına karşı artan ilgisinden dolayı, destinasyonlar yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan değerlerini, sanatlarını hatırlamış, tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinde etkili bir araç olarak kullanma başlamıştır (Tjoa ve Wagner, 1998). Bu sayede kültürel miras, turizmin bir parçası haline gelmiş, kültür turizminin ayrılmaz bir unsuru olmuştur. Turistler, destinasyonlarda yöreye özgü el sanatlarını görmeyi ve deneyimlemeyi istemektedirler. Kültürel mirasın bir parçası olan geleneksel el sanatları ürünleri, ekonomik anlamda gelir sağlama, istihdamda artış oluşturmaya, geleneğin devamına, sunulan mal ve hizmetlerin farklılaşmasına, yenilenmesine, tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinin geliştirilmesine katkı sağladığı gibi sosyal ve ekonomik yönden kalkınmaya da katkıda bulunmaktadır (Özgürce ve Yavuz, 2006; Serçek ve Özaltış Serçek, 2016).

İlgili literatür tarandığında, geleneksel el sanatları ile turizm arasındaki ilişkiyi inceleyen çok sayıda çalışma mevcuttur. Söz konusu çalışmalarda (Açar, 2014; Akın, 2018; Altınay ve İstanbullu Dinçer, 2017; Bayazit, Ceylan ve Saylan, 2012; Can, 2013; Chang Wall ve Chang, 2008; Çelik ve Toprak, 2018; Dönmez ve Kocakaya, 2022; Eren ve Erkol Bayram, 2021; Köşker ve Karacaoğlu, 2019; Kurgun ve Yumuk, 2013; Marwick, 2001; Mogindol ve Bagul, 2014; Mustafa, 2011; Öter, 2010; Özaltış Serçek ve Akyüz, 2021; Özbek ve Çevik, 2018; Pekerşen ve Çalık, 2017; Timothy ve Boyd, 2006) el sanatları ile turizm arasında çok boyutlu ve karmaşık bir süreç olduğu, turistlerin el sanatlarının kökenine, uyumluluğuna, çekiciliğine önem verdiği, geleneksel üretim yöntemlerinin turistler için daha anlamlı ve çekici olduğu, el sanatçıları için parasal yönün daha ağırlık kazandığı, bazı destinasyonların el sanatlarından yeterince faydalanmadığını, el sanatlarının yerel kalkınma ve istihdam kaynağı olabileceği, el sanatları ustalarının örgütlenmede sorunlar yaşadığı, üretimde en büyük sorunun hammadde yetersizliği olduğu, el sanatları ürünlerinin evde veya ofiste sergilenebilecek kapasiteye sahip oldukları, teknolojik gelişmelerin usta sayısında belirgin bir düşüşe sebebiyet verdiğini, el sanatları devamı ve sürdürülebilirliği için turizmin gerekli olduğu, destinasyonların önemli bir el sanatları potansiyeli olmasına rağmen tanıtım faaliyetlerinin yetersiz kaldığı, kalifiye eleman yetiştirmede zorlukların yaşandığı tespit edilmiştir.

Bu bağlamda bu çalışmanın amacı; Van'ın geleneksel el sanatlarından birisi olan Savat işçiliğinin Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation [UNESCO]) Yaratıcı Şehirler Ağı Programı'na Zanaat ve Halk Sanatları teması altında katılma durumunu tespit etmektir. Ayrıca, Savat işçiliğinin mevcut durumunu, yaşanan problemleri, kamu ve özel sektöre ne gibi sorumluluklar düşüğünü belirleyerek birtakım öneriler

getirebilmek amaçlanmaktadır. Araştırma konusu olarak Savat işçiliğinin seçilmesinin nedenleri; a) Savat işçiliğinin uzun bir tarihi geçmişe sahip olması, b) Savat işçiliğinin UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağına Zanaat ve Halk Sanatları teması altında dahil olabileceğinin düşünülmesi, c) Van'a yönelik olarak turistik talebin arttığı gözlemlenmesi, d) Van'da Savat ustasının sayısının azalmasından kaynaklı olarak bu geleneksel el sanatının unutulma tehlikesi e) Savat işçiliğine yönelik olarak UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı Programı Zanaat ve Halk Sanatları kapsamında ilgili alanda çalışmaya rastlanılmaması olarak sıralanabilir. Araştırmada bu çerçevede, Van'da amaçlı maksimum örnekleme yöntemiyle konuyla alakalı olduğu düşünülen kişilerle görüşme yapılmış ve veri doygunluğuna erişildiğinden dolayı görüşmeler sonlandırılmıştır. Buna göre araştırmanın problemi şöyle ifade edilebilir:

Van'ın Geleneksel El Sanatlarından birisi olan Savat işçiliğinin UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı Programına Zanaat ve Halk Sanatları teması altında dahil olabilme durumu nedir?

Bu çalışma, Van'ın geleneksel sanatlarından birisi olan Savat işçiliğinin UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı Programına Zanaat ve Halk Sanatları teması altında dahil olabilmesi hakkında bir fikir vermeyi sağlayacaktır. Ayrıca, turizm, geleneksel el sanatları ve UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı konulu araştırmalarda mevcut durumun anlaşılması ve yorumlanmasında öngörü sağlayacaktır.

UNESCO Yaratıcı Şehir Ağı Programı, Zanaat ve Halk Sanatları Teması

UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı Programı (Creative Cities Network), 2004 yılında UNESCO tarafından meydana getirilmiş olup, çeşitli bölgelerden farklı gelir düzeyinde, farklı kapasitede ve nüfusa sahip ülkelerin şehirlerini yaratıcı endüstriler alanında çalışmak üzere bir araya toplayan bir girişim olarak tanımlanmaktadır. Şehirlerin, farklı kültürlerle ev sahipliği yapmaları ve dinamik bir yapıya sahip olmalarından dolayı yaratıcılığın yeni boyutlarını üretme potansiyeline sahiptirler. Böylece programın amacı, yerel aktörler aracılığıyla yürütülen kültürel endüstrinin yaratıcı, ekonomik ve toplumsal potansiyelini geliştirmek ve kültürel çeşitliliği desteklemektir. Yaratıcı şehirler ağı yedi temadan oluşmaktadır. Bunlar; edebiyat, film, müzik, zanaat ve halk sanatları, tasarım, gastronomi ve medya sanatlarıdır. Toplamda 295 üyesi bulunan bu programda, Türkiye'den 7 tane şehir bulunmaktadır. Bu şehirler, Gaziantep (Gastronomi), Hatay (Gastronomi), İstanbul (Tasarım), Kütahya (Zanaat ve Halk Sanatları), Afyonkarahisar (Gastronomi), Kırşehir (Müzik), Bursa (Zanaat ve Halk Sanatları). Bu programı 2015 yılında Türkiye'den ilk üye olan şehir Gaziantep ve son üye olan şehir 2021 yılında Bursa olmuştur. (UNESCO, 2023). Yaratıcı Şehirleri Ağının hedefleri şunlardır (Yalçın, 2016):

1. Kültürel malların ve hizmetlerin yaratılması, üretilmesi, dağıtılması ve kullanımının güçlendirilmesi,
2. Yaratıcılığın ve yaratıcı ifadelerin kırılğan gruplar arasında teşvik edilmesi,
3. Kültürel mallarının kullanımının teşviki, kültürel yaşama erişimin ve katılımın sağlanması,
4. Kültürel ve yaratıcı endüstrilerin yerel kalkınma planlarına dahil edilmesi.

Küreselleşme ve bilgi teknolojilerinde son yıllarda artan gelişmeler geleneksel iş kollarında birtakım dönüşümleri meydana getirirken yeni iş kollarının doğuşuna da ortam hazırlamıştır. Bu durum, sanat ve yaratıcılığın ön planda yer aldığı, bilgi teknolojileriyle bütünleşmeyi sağlamış kültür ve yaratıcı ekonomi olarak ifade edilen yeni bir pazarın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Kültür ve yaratıcı ekonominin ortaya çıkması sayesinde katma değer kazanımı hızlanmış, istihdamda artışlar meydana gelmiş ve bu konuya daha fazla ilgi gösterilmeye başlanmıştır. Bu alanın öneminin günden güne gittikçe artması neticesinde turizm de söz konusu dönüşümden etkilenmiştir. Küreselleşmenin etkisiyle şehirlerarasında artan rekabet durumu kentleri daha yaratıcı olmaya zorlamıştır. Yaratıcı şehirler ile ekonomik, kültürel, turizm, bölgesel kalkınma ve gelişme üzerine yapılan çalışmalar (Comunian, 2011; Della Lucia ve Serge, 2017; Durmaz, Platt ve Yiğitcanlar, 2010; Hall, 2000; Nizic, Rudan ve Trinajstic, 2019, Popescu ve Corboş, 2012) şehirlerin özellikle turizm sektöründe olumlu bir ivme yakalamasına yönelik olarak yaratıcı endüstrileri bir araç olarak kullandığını göstermektedir. Şehirlerin yerel kalkınmayı sağlamaları için yaratıcılık ve kültürel endüstriler önemli bir pozisyona gelmiştir. Bu sayede şehirler, daha fazla görünür olacak ve kendi dinamikleriyle kalkınmayı sağlayacaktır. Şehirlerin sahip oldukları kültürel

miras, gelir elde etme, istihdam sağlamada ve yoksulluğun azaltılmasında bir araç olarak kullanılmaktadır. Müzeler, sergiler, tiyatrolar gibi sanatsal ve kültürel alanlar şehir ekonomisine doğrudan katkı sağladığı gibi yatırım fırsatı da sağlamaktadırlar. Öyle ki sanatsal yaratıcılık ve kültürel zenginlik, bir destinasyon için müknaat görevi görmesi nedeniyle hem şehir halkı hem de turistler için önemli bir konuma gelerek kültürel hizmet ve ürünlere olan talebin artışını sağlayarak ekonomik potansiyelin artışını destekleyecektir. Kısaca özetlemek gerekirse, Yaratıcı Şehirler Ağı, yerel düzey ile küresel düzey düzeyde artan işbirliği sayesinde yaratıcılığı ve kültürel endüstrileri sürdürülebilir kalkınma için önemli bir konumda gören ve üye olan şehirlere kentsel kalkınmanın sağlanması için fırsat yaratan bir program olarak görülmektedir. Aynı zamanda bu ağ, sürdürülebilir kalkınmanın çevresel, sosyo-kültürel ve ekonomik boyutlarına destek sağlamaktadır (Gülduran ve Arıkan Saltık, 2020).

Turizm ve El Sanatları

El sanatları, el becerilerine bağlı olarak üretilen, hammadde kullanılarak yapılan ve basit malzemelerle imal edilen, toplumun hafızasını, gelenek ve göreneklerini, kültürünü yansıtan, el sanatını icra eden ustanın zevkini, beğenisini ve yeteneklerini yansıtan maddi kazanç elde etmeye bağlı olarak yapılan ekinlikler olarak tanımlanabilir (Özaltaş Serçek ve Akyüz, 2021). Diğer yandan el sanatları, toplum içinde oluşmuş, bölgesel motiflere sahip olabilen ve bu bakımdan da kültürel kimliğe sahip olan öğelerdir (Bayazit vd, 2012). Aynı zamanda geleneksel el sanatları, ortak kimlik, aidiyet duygusu gibi kimi özelliklerle kendisini gösteren bir kültürel miras ve bu kültürel mirasın kodlarıyla oluşmuş kültürel bellektir. Halkın hayatının her safhasında yer alan geleneksel el sanatları, toplumsal uygulamaların vazgeçilmez unsuru ve estetik değeri yansıtan ürünlerdir (Arıoğlu ve Aydoğdu Atasoy, 2015).

Türkiye gibi turizm sektörü bakımından büyümekte olan ülkeler için geleneksel el sanatları önemli bir potansiyele sahiptir. Türkiye'deki geleneksel el sanatları; halı ve kilim dokumacılığı, kumaş dokumacılığı, altın ve gümüş işçiliği, çinicilik, çömlekçilik, semercilik, ahşap ve ağaç işçiliği, vb. olarak sıralanabilir. Turistler, gitmiş oldukları destinasyonlarda kendilerinde hoş bir anı bırakması veya eşsiz bir deneyimi hatırlatması gibi nedenlerden dolayı el sanatları ürünlerine yönelmektedirler. Bundan dolayı el sanatları, bir destinasyona çekiciliği sağladığı gibi istihdam ve işgücünün nitelik bakımından artmasına da fayda sağlamaktadır (Altınay ve Dinçer, 2017).

Aynı zamanda el sanatları, ait olduğu yörenin tanıtımını yaptığından dolayı ekonomik olarak da katkı sunmaktadır. Turistlerin, bir destinasyonun kültürel zenginliğini keşfetmek amacıyla gelmesi, o bölgede üretilen ürünleri satın almayı istemesi gibi nedenler göz önünde bulundurulduğunda söz konusu el sanatı ürünü turistlere eşsiz bir deneyim sunmaktadır. Bu sayede el sanatları, bir destinasyonu cazibe merkezi haline getirmekte, turistik çekicilik oluşturmada ve işgücünün niteliğini artırarak bölge ekonomisine olumlu etkilerde bulunduğu düşünülmektedir (Can, 2013). Geleneksel el sanatları, yerel gelenekleri yerel halkı temsil etmelerinden dolayı turistik deneyimin en önemli parçasından birisini oluşturduğu gibi kültür turizminin gelişmesine de katkıda bulunmaktadır. Nitekim turizm, el sanatlarının değer kazanmasına, korunmasına ve gelecek nesillere bırakılmasına katkıda bulunmaktadır. Geleneksel el sanatlarının turizme kazandırılmasıyla yerel halkın turizm faaliyetlerine katılımı sağlanacağı gibi el sanatının da sahiplenilmesinde ve korunmasında sürdürülebilirlik sağlanmış olacaktır. Diğer yandan birçok destinasyon, yerel halka maddi bir gelir ve istihdam olanağı sağlamasından dolayı kültür turizminin bir parçası olan geleneksel el sanatlarından faydalanmaktadır. Bundan dolayı turizm ile el sanatları arasında güçlü bir bağın olduğu söylenebilir. (Mustafa, 2011; Okuyucu ve Somuncu, 2012; Türker ve Çelik, 2012; Yumruk ve Kurgun, 2013). Diğer taraftan turizm sektörü yapısı itibarıyla sadece gezi faktörünü barındırmamaktadır. Planlama, gezi, ören yerine veya yerlerine ziyaret, ikamet edilen yere tekrardan dönüş ve geziyi hatırlatıcı öğelerden oluşan bir turizm faaliyetinde, geleneksel el sanatları geziyi hatırlatıcı öğe olarak büyük bir öneme sahiptir çünkü turistler tarafından satın alınan el sanatları ürünü veya ürünleri söz konusu destinasyonu tekrardan ziyaret etme niyetini de beraberinde getirmektedir. Geleneksel el sanatları ürünlerinin tercih edilmesindeki en önemli etkenler olarak; özgünlük, tarihi ve kültürel bütünlük ile özgünlük sayılabilir (Eren ve Erkol Bayram, 2021).

El sanatlarının bir kültürel varlık olmasından dolayı korunması ve yaşatılması için kamu kaynaklarının harcanması gerekmektedir. Ancak, kamu kaynakları çoğu zaman yetersizdir. Ayrıca,

sadece kamu kaynaklarına bağımlı kalmak da sakıncalıdır çünkü kamu kaynaklarının süreklilik taşımama riski de bulunmaktadır. Bununla birlikte, sanayileşen toplumlarda el sanatçılarının sayısının gittikçe azalmasında, destinasyonlarda geleneksel el sanatları ürünlerinin kopyalarının veya benzerlerinin yapılması gibi nedenler sayılabileceği gibi geleneksel el sanatları ustalarının becerilerinin ve bilgilerinin unutulmaya yüz tutması da geleneksel el sanatlarının geleceği açısından risk taşımaktadır (Aslan ve Yazar, 2015; Altıntaş, 2016; Birinci ve Camcı, 2016; Deniz ve Çelik, 2020; Dilmaç, 2013; Doğanay ve Çavuş, 2014; Duymaz ve Aydoğdu, 2008; Gür, 2012; Er ve Sarıkaya Hünerel, 2012; Eroğlu ve Köktan, 2013; Özbek ve Çevik, 2018; Özdemir, 2019; Özkoca ve Bozkurt, 2013; Öztürk, 2005; Pekerşen ve Çalık, 2017; Sarıkaya Hünerel ve Er, 2012; Sarıoğlu, 2005; Taş, 2021; Varol ve Ertürk, 2016). Bundan dolayı kültürel mirasın, yaşanmasında, korunmasında ve gelecek nesillere aktarılmasında pazarlamanın çeşitli yollarına gidilmesi söz konusu mirasın görünürlüğünü ve kullanılabilirliğini artırmada, daha geniş kesimlere ulaştırmada ve sahiplendirmede fayda sağlayabilir. Kültürel miras verileri, turizm merkezlerine ürün çeşitlendirmeye yönelik olarak yararlar sunabilir ancak geleneksel el sanatları gibi, ören yeri ve müzeler gibi her kültürel ürün veya tarihi bir alan turizme yönelik olarak bir çekicilik yaratmayabileceğinden söz konusu kültürel çekicilikleri bir ürün haline getirmek, imaj ve marka yaratmak için planlama ve tanıtma çalışmaları gerekmektedir (Bayazit vd, 2012; Öter, 2010). Ancak, turizmin yaratmış olduğu ekonomik getiriden en üst seviyede faydalanmak adına ticari düşüncelerle hareket edilmesine yönelik olarak da birtakım önlemlerin alınması gerekmektedir. Aksi durumda, turizm hareketleri, geleneksel el sanatlarının özgünlüklerinin zarar görmelerine ve otantikliklerini kaybetmelerine yol açabilir. Turizm sektöründe geleneksel el sanatlarından elde edilen gelirin artırılmasında ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasında; devlet, özel kurum ve kuruluşlar, üniversiteler, yerel yönetimler ve el sanatçıların koordineli olarak çalışmaları ve proje üretmeleri gereklidir. Çünkü, kültürel miras olan geleneksel el sanatları tüm toplum tarafından paylaşılmaktadır. Geleneksel el sanatlarının korunmasında, tanıtılmasında ve pazarlanmasında sorumluluk toplumun her kesimi tarafından paylaşılmaktadır. Turizm, kültürel mirasın tanıtımı ve pazarlanması faaliyetlerinden aracılık yapabilen bir sektördür. El sanatları ürünlerinin, turizm pazarına arz edilmesiyle hem tanıtım faaliyetleri yapılır hem de yerel halkın geleneksel el sanatları ürünlerini sahiplenerek turistlerin deneyimine katkı sağlanır (Can, 2013; Kaya ve Erol, 2021; Özbek ve Çevik, 2018).

Savat İşçiliği

Van'da gümüş eserler üzerine savat işçiliği, telkârî işçiliği ve kabartma işçiliği yapılmaktadır. Savatın kelime kökeni “sevad” olup Türkçeye savat olarak yerleşmiştir. Savat, “kara, karanlık ve karalama” anlamına gelmektedir. İslam maden sanatlarında sıklıkla kullanılan savat dolgusu, Türkistan, Kafkasya, İran ve Doğu Anadolu bölgelerinde yapılmış olan gümüşlerin üzerinde yer almaktadır. Savatın özünü bakır, gümüş, kurşun ve kükürt maddeleri oluşturmaktadır. Bu maddelerden bir karışım elde etmek için önce gümüş ve bakır birlikte eritilir, daha sonra elde edilen bu karışıma önce kurşun daha sonra ise kükürt ilave edilir. Karışımın rengi gri olana kadar kükürt eklenmeye devam edilir. Elde edilen karışımın başka bir kaba alınarak soğumaya bırakılır daha sonra soğuyan karışım çekiçlerle dövülerek toz haline getirilir. Eserler üzerine açılmış olan kanallara ekilen toz halindeki karışım yeniden ocak ateşine tutularak kanallara tam anlamıyla yerleşmesi sağlanır ve tekrar soğumaya bırakılır. Savat soğuduktan sonra bir deri parçasıyla eser parlatılır (Taş, 2005).

Savat üretiminde kullanılan araçlar; eritme potaları ve ocakları, farklı kalınlıktaki çelik uçlu kalemler, pense, kil testere, kargaburnu, çekiç, örs, tel fırça ve malafa gibi araçlardır. Savat işçiliğinde kullanılan motifler; Tanrı Haldî, Lale ve Ters Lale, Van Kedisi ve İnci Kefalidir (Van Balığı). Savat işçiliği, “Van Savatlı Gümüş İşlemesi” olarak Van Ticaret ve Sanayi Odası tarafından 23.11.2017 tarihinde coğrafi işaretli ürün olarak tescil edilmiştir (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2023).

Fotoğraf 1. Savat üretiminde kullanılan malzemeler (Bahadır İnanç Özkan, 2023)

Yöntem

Bu bölümde, araştırma modeli, evreni ve örneklem hakkında bilgiler sunulmuştur. Ayrıca, veri toplama aracı ve veri analizi hakkında bilgilere yer verilmiştir. Son olarak ise araştırma etiği hakkında bilgiler sunulmuştur.

Araştırma Modeli

Yapılan bu araştırma, Van'daki Savat işçiliğinin UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağına Zanaat ve Halk Sanatları teması altında girip girmeyeceğini incelemektedir. Buna göre bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji (olgubilim) kullanılmıştır. Fenomenoloji, araştırmacının farkında olduğu ancak derinlemesine ve detaylı anlayışa sahip olmadığı olgulara dayanmaktadır. Olgular, çevrede, toplumda ve dünyada olaylar, deneyimler ve algılar gibi farklı biçimlerde meydana gelmektedir. Veri kaynakları araştırmacının odaklandığı olguları yaşayan ve bu olayları yansıtabilecek bireyler veya gruplardır (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Çalışma Grubu

Bu çalışmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme tercih edilmiştir. Maksimum çeşitlilik örneklemede amaç, göreceli olarak küçük bir örneklem grubu oluşturmak ve bu örnekleme çalışılan problemle taraf olabilecek bireylerin çeşitliliğini maksimum derecede yansıtmak ve deneyimlerini elde etmektir (Yağar ve Dökme, 2018; Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu kapsamda araştırmacının evreni Van İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Van'da yaşayan profesyonel turist rehberleri, Van'da faaliyet gösteren seyahat acenteleri ve Van'da yaşayan Savat ustaları ile Van'da görev yapan akademisyenlerden oluşmaktadır. Araştırmaya katılanlardan elde edilen cevaplar veri doygunluğuna ulaştığı için görüşmeler sonlandırılmıştır. Görüşme yapılan katılımcılar, K1 (Katılımcı 1), K2, K3,....., K9 şeklinde kodlanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Fenomenoloji araştırmalarında başlıca veri toplama tekniği görüşmedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Görüşme, "araştırmacı ile araştırmacının öznesi konumunda olan kişi ile arasında geçen kontrollü ve amaçlı sözlü iletişim biçimi" (Türnüklü, 2000, s. 524) olarak tanımlanmaktadır. Araştırma verilerinin

elde edilmesinde yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Ayrıca, bazı geçerlilik stratejilerine araştırmada yer verilmiştir (Cresswell, 2019). Bunlar şöyle ifade edilebilir:

- Detaylı açıklama: Bu çalışmada, araştırma sürecine yönelik olarak detaylı bilgiler sunulmuştur. Bununla birlikte araştırmada elde edilen sonuçların gerçekçi olması amaçlanmıştır.
- Alanda uzun zaman geçirilmesi: Araştırmaya konu olan olgu, araştırmacı tarafından alanda uzun zaman gözlemlenmiştir. Bundan dolayı, araştırmacının elde gözlemler, araştırmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışma sırasında, katılımcılar konu hakkında önceden bilgilendirilmiş ve ses kaydı alınması konusunda katılımcılardan izin alınmıştır. Alınan ses kayıtları önce deşifre edilmiş ardından betimsel analize tabi tutulmuştur. Görüşme esnasında, katılımcıların verdikleri cevaplardan konu dışına sapsadıkları tespit edilmiş ve araştırma sorularına herhangi bir ekleme yapılmamıştır. Araştırmada elde edilen verilerin analizinde herhangi bir program kullanılmamıştır. Araştırmaya yönelik veriler 8 Nisan – 11 Mayıs 2023 tarihleri arasında toplanmıştır. Çalışma için hazırlanan sorular ilgili literatürden (Belber ve Duman, 2023; Eren ve Erkol Bayram, 2021; Gürbüz, Özaltaş Serçek ve Toprak, 2017; Köşker ve Karacaoğlu, 2019) yararlanılarak hazırlanmıştır. Çalışmada kullanılan sorular aşağıda yer almaktadır:

- Savatı tanıtır mısınız? Savat işçiliğinden hangi ürünler üretilmektedir?
- Savat ustası olmadan önce, iş görenler herhangi bir eğitime katılıyor mu?
- Savattan elde edilen ürünler için yurtiçi ve yurtdışı pazarlar nereler olabilir?
- Savatın zayıf yönleri nelerdir?
- Savatın güçlü yönleri nelerdir?
- Savat işçiliğinin sürdürülebilirliğinin sağlanmasında ve korunmasında devlete düşen görevler nelerdir?
- Savat işçiliğinin sürdürülebilirliğinin sağlanmasında ve korunmasında turizm sektörüne düşen görevler nelerdir?
- Savat işçiliği için sivil toplum kuruluşlarına ihtiyaç duyulmakta mıdır?
- Zanaat ve Halk Sanatları şehri olmanın kente sağlayacağı faydalar neler olabilir?

Araştırma Etiği

Araştırmaya yönelik etik kurul izni Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimleri Yayın Etik Kurulu tarafından 07/04/2023 tarihinde 2023/08/09 sayılı kararına dayanarak verilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde ilk olarak araştırmaya katılanlar hakkında tanıtıcı bilgilere yer verilmiştir. Ardından, katılımcılara yöneltilen sorular ve bu sorulara verilen yanıtlar sunularak cevaplar hakkında yorumlar yapılmıştır. Verilerin sunulmasında tablolardan yararlanılmıştır.

Katılımcılara Yönelik Tanıtıcı Bilgiler

Araştırmaya katılanlarla ilgili olarak tanıtıcı bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1

Katılımcılara Yönelik Tanıtıcı Bilgiler

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Eğitim Durumu	Görev Yaptığı Kurum/Mesleği	Çalışma Süresi
K1	Erkek	47	Lise	Savat ustası	19
K2	Erkek	45	Doktora	Akademisyen	7
K3	Erkek	54	Doktora	Akademisyen	14

K4	Erkek	52	Lise	Savat ustası	30
K5	Erkek	54	Doktora	Akademisyen	30
K6	Erkek	62	Lise	Seyahat Acentesi Sahibi	25
K7	Erkek	42	Lisans	Profesyonel Turist Rehberi	18
K8	Erkek	45	Lisans	Seyahat Acentesi Sahibi	18
K9	Erkek	42	Yüksek Lisans	Van İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü	16

Savata Yönelik Tanıtıcı Bilgiler

Bu bölümde savat hakkında bilgilere yer verilmiştir. Araştırma kapsamında katılımcılara yönelik olarak savat hakkında bilgi verilmesi ve savat işçiliğinden hangi ürünlerin üretildiğine dair soru yöneltilmiştir. Katılımcılara yöneltilen sorulan soru ve verilen yanıtlar aşağıda yer almaktadır.

- Savatı tanıtır mısınız? Savat işçiliğinden hangi ürünler üretilmektedir?

“Savat aslında süsleme alaşımıdır. Savat dört maddede, gümüş, kükürt, kurşun ve bakır. Tabii bunların hesap oranları var, oranlarına göre karışımı yaptıktan sonra süsleme alaşımını elde ediyoruz. Elde ettikten sonra gümüş üzerine çizdiğimiz motiflere açtığımız kanallar vasıtasıyla savatla dolgusunu yapıyoruz.” (K1)

“Savat esas itibarıyla Van üzerinden yayılmıştır. Yani Urartulardan beri dünya özeline baktığımız zaman Roma tarafından kullanıldığını biliyoruz, özellikle bu bölgede Urartular tarafından yoğun olarak kullanıldığını biliyoruz. Savat kültürü buraya özellikle Türkistan Dağıstan bölgesinde Kafkasya dediğimiz bölgelerden gelmiştir. Van'ın bu bölgelerle bir şekilde komşu olması sayesinde buraya gelmiştir.” (K2)

“Savat kökeni karadan gelir, siyah, savat kökeninden gelir. Yapılan araştırmalarda Miken dönemine kadar gitmiş olduğunu görüyoruz, Miken mezarlığından ve Mısır'daki bazı mezarlarda savat uygulamasını belki günümüzden farklı olsa bile en azından savat diyebileceğimiz o uygulamanın yapılmış olduğunu görüyoruz. Roma döneminde ise yaygın bir şekilde gelişim göstermiştir, altın çağını Osmanlı döneminde kazanmış olduğunu, özellikle Van bölgesinde altın çağını yaşamıştır.” (K3)

“Savat, bazı bulgular var. Toprakkale'de gümüş üzerine o zamandan geldiği söyleniyor. Benim bildiğim ise Selçuklu öncesi özellikle bizim bölgede ve Kafkasya bölgesinde, Azerbaycan, İran'ın bazı kısımları, Rusya'ya yakın olan kısımlar.” (K4)

“Biz savatı iki çeşit olarak görüyoruz, bir; direk çubuk şeklinde kullanılan savat var, diğeri de savat elde edildikten sonra havanlarda dövülerek toz getirilip gümüşün üzerine sürülen madde olarak görüyoruz, ağırlıklı olarak çubuk kullanılır ama Van özelinde toz savatın daha yaygın olduğu, çünkü toz savat gümüş üzerine uygulanan kısımda hiçbir pürüze mahal vermeden tüm yüzeye yayıldığını söylemek mümkündür. Savat işçiliğine tarih boyunca baktığımızda ne kadar takı üzerine yoğunluğunu görsek dahi at, eğer takımları, sandıklarda, kamalarda, kılıçlarda, enfîye kutularında ya da sigara kutularında kullanıldığını görüyoruz ama günümüzde bilezik, küpe, kolye gibi takı malzemesi olarak kullanıldığını görmek mümkündür.” (K9)

Yorumlar değerlendirildiğinde Savat işçiliğinin kökenine dair bir belirsizlik söz konusudur. Bazı katılımcılar savat işçiliğinin kökenini Urartu uygarlığına dayandırmaktayken, bazı katılımcılar daha eski uygarlıklara dayandırmaktadır. Ayrıca, savat işçiliğinin Kafkasya kökenli olduğunu ve İran, Türkistan bölgelerinde de görüldüğünü söylemişlerdir. Savat işçiliğinden elde edilen ürünlerin ilk başlarda kadınlara yönelik olarak takı, kemer gibi süs eşyalarında, erkeklere yönelik olarak ise sigara tablası gibi ürünlerde kullanıldığı anlaşılmıştır. Günümüzde, ise turistik bir ürün olarak tespih, yüzük, kolye gibi aksesuarların üretiminde kullanıldığı ve Van halkı arasında pek yaygın olmadığı tespit edilmiştir.

Savat Ustalarının Almış Oldukları Eğitime Yönelik Bilgiler

Araştırmanın ikinci sorusu savat ustalarının almış oldukları eğitim hakkındadır. Bu başlık altında katılımcıların savat ustalarının nasıl bir eğitimden geçtiği veya geçmesi gerektiği hakkındaki düşüncelere yer verilmiştir. Bu bağlamda araştırmaya katılanlara yöneltilen soru ve alınan yanıtlar şu şekildedir:

- Savat ustası olmadan önce, iş görenler herhangi bir eğitime katılıyor mu?

“Savat ustası olmadan önce bir eğitim görmemesi mümkün değil çünkü çalışmaların nasıl devam edeceğini bilemez. Uygulamalı bir eğitimden geçiriyoruz yani önce teorik eğitim veriliyor daha sonra ise uygulamalı eğitim veriliyor.” (K1)

“Eğitime katılmadan olmaz, çoğunlukla usta çırak ilişkisinden bir eğitim söz konusu.... usta çırak ilişkisi sadece savat için değil bütün sanat dallarında çok gerekli.” (K3)

“Bana göre katılmıyorlar, eskiden bir şeyler öğrenip bunu bilen insan devam ettirmeye çalışırdı fakat çok da işte ben birisine öğreteyim, bir eğitime katılayım diye bir şey olmadı, görmedim” (K6)

“...bugün belki içinden geçtiğimiz en büyük sıkıntı bu. Paranız varsa her şey olabiliyorsunuz aslında.... Önce bir işin çırağı olacağız sonra ustası olacağız. Çıraklık da bilimsel anlamda yeni teknolojilerle insanları eğitebilirsek zaten 5-10 sene sonra çok farklı bir duruma gelmiş oluyoruz....” (K7)

“...eğitimin şart olduğunu düşünenlerdeniz, o açıdan eğer biz kaliteli bir savat işçiliğinin ortaya çıkarılmasını ve üstünde işlenen desenlerin kaliteli olmasını istiyorsak... ustaları eğitime, kursa tabi tutmadan bu mesleği yapmak mümkün değildir.” (K9)

Savattan Elde Edilen Ürünler için Yurtiçi ve Yurtdışı Hedef Pazarlara Yönelik Bilgiler

Araştırmanın üçüncü sorusunu savattan elde edilen ürünlerin mevcut olarak hangi şehirlere, hedef pazar olarak yurtiçi ve yurtdışı pazarların hangi destinasyonlar olabileceğine yöneliktir. Bu bağlamda konuyla ilgili soru ve katılımcıların görüşleri aşağıda yer almaktadır.

- Savattan elde edilen ürünler için yurtiçi ve yurtdışı pazarlar nereler olabilir?

“Van ve çevre iller, ilçeler. Şu anda yoğun bir şekilde İstanbul ve Bursa’da, Mardin’den de sipariş almaya başladık. En çok Batı illerinden ilgi görüleceğini düşünmekteyim. İzmir de ilgi gösteriyor, alıcı o şehirden fazla oluyor. Yurtdışında ise Rusya. Hem Rusya’nın Kafkaslara yakın olması, kullanılan motiflerin oradaki insanlara hitap etmesi ve savata meraklı olması da önemli olduğunu düşünüyorum. Ermenistan savatı biliyor ama nasıl bir çalışma olduğunu bilmiyorlar, Amerika ilgi gösterebilir” (K1)

“...şu aşamada bir pazarlamanın meydana gelebilmesi için yeterince ürünün üretiliyor olması gerekir. Şu aşamada, böyle kabul edilebilir bir seviyede pazar anlayışının olduğunu düşünmemekteyim... Balkan ülkeleri, Avrupa ülkeleri olabilir. Kafkasya, İran, Dağıstan, Azerbaycan, Türkistan, vs. çünkü orada da var, geçmişlerini yansıtıyor, bu bölgeler tekrar ilgi gösterebilir.” (K2)

“Roma, İtalya, Bizans’ın hüküm sürdüğü topraklar, Avrupa’nın tamamı, bu tür savata yakın tekniklerin uygulanmış olduğu alanları yaygın olduğu ülkelere pazarlanabilir. Çünkü bir bilmiş olduğu bir teknik var ya da alışık olduğu teknik, savat da eklendiği zaman alıcı olabilir diye düşünüyorum. Kafkasya da olabilir, Rusya çok iyi olur, iyi bir pazar. Kafkasya daha yakın gibi duruyor, onlara yakın gibi duruyor. Motifler de önemli, mitolojik unsurları işin içine katarsanız, Grek roma mitolojisi, sfenksler, Kymera ya da Medusa gibi figürler iyi bir şekilde işlenirse çok iyi olur” (K3)

Savatın Zayıf Yönüne Dair Görüşler

Araştırmanın dördüncü sorusu savat işçiliğinin zayıf yönlerini tespit etmek hakkındadır. Bu bağlamda katılımcılara yöneltilen soru ve onlardan gelen cevaplar aşağıda yer almaktadır.

- Savatın zayıf yönleri nelerdir?

“Yeterince tanınmaması. El işi dediğimiz zaman, daha çok makbule geçmesi gerekirken insanlara anlatamıyoruz. Oltu gibi Telkâri gibi tanıtamamışız Savatı. Makinede çok zorluk çekiyoruz. Makine alımında devlet katkısı olmadığı için daha zahmetli bir çalışma sergiliyoruz. Gümüşün pahalı olması da etken daha önceki yıllarda gücümüz yetiyordu gümüş almaya fakat artık zorlanıyoruz” (K1)

“Sadece tanıtım konusunda ve insanlara öğretememe konusunda zorluklarımız var çünkü öğretecek insan bulamıyoruz.” (K4)

“Usta ve nitelikli eleman yetişmiyor, sahiplenilmiyor, bizim idarecilerin belediye, valilik, il kültür ve turizm müdürlüğünün sahip çıkmaları lazım, STK’ler, üniversitelerin sahip çıkması lazım” (K6)

“Biz savatın hikayesini anlatamıyoruz, Telkâri deyince akla Mardin geliyor, insanların akıllarında yer etmiş ama Savat için bunu diyemeyiz.” (K7)

“...ancak savatta en büyük problemlerden birisi gümüşün üzerinde kalem işlemeciliği yapan yani kalemkârın olmadığı o yönden bir şey var, bir sıkıntı var, bu da bir eğitim sürecine tabi tutmadan bir kişinin tamamen savat üstündeki oymacılığı yapmadan kendini yetiştirmesinin zor olduğunu söyleyebiliriz” (K9)

Savat işçiliğinin zayıf yönlerine yönelik olarak yapılan yorumlar incelendiğinde tanıtım, nitelikli usta, kalfa ve çırak yetiştirilemediği tespit edilmekle birlikte gümüş üzerine motif işlemeciliği yapacak kalemkârların da olmadığı anlaşılmaktadır. Aynı zamanda, üretilen ürünlerin motif olarak sürekli birbirini tekrarlaması, kamu sektörü ile STK’lerin savata sahip çıkmamaları, hammadde fiyatının sürekli artması da savatın zayıf yönleri olarak tespit edilmiştir.

Savatın Güçlü Yönü Hakkındaki Görüşler

Araştırmanın beşinci sorusu savat işçiliğinin güçlü yönlerine belirlemeye yönelik olarak sorulmuştur. Bu bağlamda katılımcılara yöneltilen ve onların vermiş oldukları cevaplar aşağıda yer almaktadır.

- Savatın güçlü yönleri nelerdir?

“...savatı yapan usta özeldir. Ben onu bilirim. Gümüşü işte döküp yapmak ayrı meseledir. Burada savat yapıldığı zaman o özel bir şeydir. Savat demek özel demektir. Savat nadirdir ve ustası özeldir.” (K4)

“Tek olması, bizden başka kimse yok, Van’a özgüdür, Urartu’dan ta ki 1915’e kadar atalarımızın bize bıraktığı çok özel bir mirastır. Kadınlarımızın, ninelerimizin, annelerimizin inançsal ve kültürel değerlerinin bir yansımasıdır. Hafızaların bir parçasıdır.” (K7)

Yapılan yorumlardan savat işçiliğinin güçlü yanları olarak sadece Van’a özgü olması, savat üretimini yapan ustaların özel bir saygınlıkta olması ve Van’ın kültürel mirası olduğu aynı zamanda da toplumsal hafıza önemli bir yerde olduğu anlaşılmıştır. Bir destinasyonun sahip olduğu her kültürel unsur, birer çekicilik kaynağıdır. Özellikle, turizmin yeni gelişmeye başladığı destinasyonlarda geleneksel el sanatlarının turistik ürün olarak ele alınması ve çeşitlendirme yapılması önemlidir. Turizm, geleneksel el sanatlarını geçmişten geleceğe taşımakta ve bu unsurları yaşatmaktadır. Ayrıca, bu unsurlara yönelik talebin artmasında ve farkındalığın oluşmasında turizm en önemli unsurlardan

birisidir. Destinasyonlara yönelik ilginin artmasıyla da geleneksel el sanatlarına ilginin artacağı düşünülmektedir (Alagöz, Çalık ve Güneş, 2018).

Savatın Sürdürülebilirliğinin Sağlanmasında Kamu Sektörüne Düşen Görevler Hakkında Bilgiler

Araştırmanın altıncı sorusu, savatın sürdürülebilirliğinin sağlanmasında kamuya düşen görevlerin neler olduğunu belirlemeye yöneliktir. Bu bağlamda katılımcılara yöneltilen soru ve alınan cevaplara aşağıda yer verilmiştir.

- Savat işçiliğinin sürdürülebilirliğinin sağlanmasında ve korunmasında devlete düşen görevler nelerdir?

“..savat ustasının yetiştirilmesi konusunda eğitime daha fazla katkı vermesini sağlaması gerekir çünkü bu alanda yetişen usta ülkede neredeyse bir alın parmaklarını geçmeyecek kadar az ve hammadde desteğinin artması gerekmektedir ki insanları çalıştırabilelim, onlara bu işi öğretebilelim. Devlet, kalkınma ajansları veya belediyeler aracılığıyla merkez veya merkezler kurup usta yetiştirmesini sağlayabilir.” (K1)

“Kuyumculuğun üniversitede bölümü var, öğrenci birinci sınıftan sonra atölyeler gelip öğrenci alıyor, öğrenciler de orada çalışıp, pratiğini yapıyor. Akademik kısmını da üniversitede öğreniyor, öğrendiği zaman çok daha popüler oluyor. Savat konusunda bunu yapmak istedik ama yapamadık. Üniversitede bir bölümü olursa daha iyi olur.” (K4)

Ayrıca, yerel yönetimler tarafından şehirdeki genç nüfusu bu el sanatına özendirme adına yarışmalar ve festival gibi etkinlikler düzenleyerek dikkat çekebilir, halkı bilgilendirici, teşvik edici ve farkındalık oluşturmaya yönelik faaliyetlerde bulunabilir, savatı daha geniş kitlelere duyurmak adına fuarlarda savata özgü olarak ayrı bir yer açıp insanların dikkatini bu geleneksel el sanatına çekebilirler. Diğer taraftan üniversitenin kaybolmaya yüz tutmuş savat işçiliğinin yaşatılması için şehirde sayıları az miktarda olan ustalarla iletişime geçerek sanatkârlarla iş birliğine gitmelidir (Altıntaş, 2016; Özbek ve Çevik, 2018).

Savatın Sürdürülebilirliğinin Sağlanmasında Turizm Sektörüne Düşen Görevler Hakkında Bilgiler

Araştırmanın yedinci sorusu, savat işçiliğinin sürdürülebilirliğinin sağlanmasında ve korunmasında turizm sektörüne düşen görevlerin neler olduğu belirlemeye yöneliktir. Buna göre katılımcılara yöneltilen soru ve alınan cevaplar aşağıdaki gibidir.

- Savat işçiliğinin sürdürülebilirliğinin sağlanmasında ve korunmasında turizm sektörüne düşen görevler nelerdir?

“Van bölgesine turistler belirli bir yaştan sonra gelmeye başlıyorlar, 60-70 yaşlarındaki insanlar buraya geliyor. Çok da para harcamıyorlar, çünkü kültür turizmi adına geliyorlar muhtemelen ben onu gözlemliyorum. Ama diğer yerlerde Antalya gibi, oraya daha çok para bırakan turist geliyor. O açıdan gelen kişilerin bir kere buna göre olması lazım.” (K3)

Geleneksel el sanatlarından olan savat işçiliğinin turizm sektörü tarafından tanıtılmasıyla turizmin gelişmesinde ve turizm faaliyetlerinin tüm yıla yayılmasında önemli bir unsur olduğu ve kültürel varlıkların dünya çapında tanınırlığına katkı sağlayacağı mümkün hale gelebilecektir (Akin, 2018).

Savat İşçiliği için Sivil Toplum Kuruluşunun Gerekli Olup Olmadığına Dair Bilgiler

Araştırmanın sekizinci sorusu savat ustaları için sivil toplum kuruluşlarına ihtiyacın olup olmadığını tespit etmeye yöneliktir. Bu bağlamda katılımcılara yöneltilen soru ve elde edilen cevaplar aşağıdaki gibidir.

- Savat işçiliği için sivil toplum kuruluşlarına ihtiyaç duyulmakta mıdır?

“Savat için bence var, bir dernek kurulabilir, eski ustalar bir araya getirilip bunlar bir çatı altında birleşebilir, eski çıraklar bu işi bir süre sürdürüp sonra terk etmek zorunda olanlar bunu tekrar canlandırabilir” (K7)

“Yerelde sivil toplum kuruluşları ne kadar güçlü olursa... kamuyla olan ortak işbirlikleri kesinlikle güçlendirir, güçlü kılar çünkü her zaman kamunun imkanlarını siz tamamen bir alanda kanalize edemezsiniz ancak sivil toplum kuruluşları özellikle ticari boyuttaki sivil toplum kuruluşlarının ülke ekonomisinin ötesinde özeline daha doğrusu bağlı bulunduğu ilin ekonomisinin canlılığına katkı sağlayacağını düşünüyorum.” (K9)

Sivil toplum, toplumsal yapıyı etkilemesi, dönüştürmesi ve harekete geçirmesinden dolayı önemli bir faktördür. Kültürel mirasın korunması hususunda çalışan sivil toplum kuruluşları, toplumsal bilinç kazandırmak için kamuoyu ile hareket etmelidir. Böylece elde edilecek kazanımlar sayesinde kültürel varlığın korunmasına yönelik farkındalık ortaya çıkacaktır. Diğer taraftan sivil toplum kuruluşları, yapacakları projelerle kültürel mirası tabana yaygınlaştırarak söz konusu kültürel mirasın ürünlerini koruma altına almış olurlar. Somut olmayan mirasın korunmasında yarak ve yaşatarak bir korunmanın mümkün olacağı ve bu durumun da amacından uzaklaştırılmaması için kültürel mirasa yönelik farkındalığın olması gerekmektedir (Alptürker, 2022; Bahçeci ve Yenel, 2019; Şahin ve Güner, 2006).

UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı Zanaat ve Halk Sanatları Şehri Olmanın Kente Sağlayacağı Katkıları Hakkındaki Düşünceler

Araştırmanın son sorusu Van'ın UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağına Zanaat ve Halk Sanatları temasından katılması durumunda elde edeceği kazanımları belirlemeye yöneliktir. Bu bağlamda katılımcılara yöneltilen soru ve elde edilen cevaplar aşağıdaki gibidir.

- Zanaat ve Halk Sanatları şehri olmanın kente sağlayacağı faydalar neler olabilir?

“Van'a değer katacaktır. Eğer iyi bir marka olursa bu konuda dünya çapında bir il oluruz, eskisi gibi oluruz, tanınmış oluruz.” (K4)

“Van'a özgü bu noktada tescillenmesi, tanıtılmasına çok büyük katkı sağlar ve buradaki zanaatçıların atölyelerin artmasına fayda sağlar, bundan bir gelir elde edeceklerinden dolayı atölyelerin genişlemesine ve ilginin artmasına vesile olur. Bu açıdan tescillenmesi katkı sağlar. Sanatın ölmemesine katkı sağlar.” (K5)

“UNESCO'ya giren bir yer veya bir destinasyon daha çok satılıyor, daha çok insanlar geliyor, daha çok turistleri var, ilimizde savattan dolayı bu imkânı sağlarsak turist sayısında da bir artış olacak, birçok insan bu meslek sayesinde para kazanacak ve ilimiz kalkınacaktır. Geceleme sayımız artacak, yabancı turistlerin gelmesiyle gençler yabancı dil öğrenmeye hevesli olacak.” (K6)

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu çalışmada, Van'ın geleneksel sanatlarında birisi olan Savat işçiliğinin UNESCO Yaratıcı şehirler Ağı Programına Zanaat ve Halk Sanatları teması altında girip girmeyeceğine yönelik görüşlerin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu araştırmanın kentte geleneksel el sanatlarıyla ilgilenen kamu ve özel sektör temsilcilerine yol göstermesi ve bu konuda bir fikir oluşturması veya farkındalık yaratması

beklenmektedir. El sanatları, dünya çapında üretilen turizmle ilgili bir iştir. Gelişmekte olan ülkelerde turizm pazarı her zaman el sanatları endüstrisi tarafından desteklenmektedir. Evde veya ofiste sergilenebilen el sanatları turistlerin ilgisini çekmektedir. Buna ek olarak turistler el sanatlarına benzersizlikleri, özgünlükleri ve kolay paketlenme açısından bakarlar (Hassan, Tan, Rahman ve Sade, 2017).

Savat işçiliği hakkında elde edilen en önemli bulgulardan birisi, bu işçiliğin Van'da uzun yıllardır yapıyor olmasıdır. Savat'ın kaynağını Miken dönemine kadar uzadığı düşünülen katılımcıların yanında genel düşünce Kafkasya bölgesinden geldiği Urartu uygarlığında örneklerine rastlanması ve dört maddenin karıştırılmasıyla elde edildiğidir. Geçmiş dönemlerde, sigara tablalarında, kemerlerde, kırbaçlarda, muskalıklarda kullanıldığı ancak son zamanlarda daha çok bayanlara hitap eden süs eşyalarında kullanıldığı tespit edilmiştir.

Araştırmadan elde edilen diğer bulgu ise, Savat ustalarının teorik ve uygulamalı eğitim geçtikleri ve bu eğitimden sonra savat ustası olduklarıdır. Savat ustası olabilmek için bir ustanın yanında en az 5-6 sene geçirilmesi gerektiği görüşü dikkate alındığında savat işçiliği ile uğraşmak isteyen adayların usta-çırak ilişkisi ile kariyerlerine yön vermeleri gerektiği düşünülmektedir.

Savat'ın zayıf yönü değerlendirildiğinde, Savat ustalarının şehirde çok sayıda kaldıkları, yerel halkın bu alana ilgi göstermediği, savat işçiliğinden elde edilen ürünlerin tek düze olduğu, özellikle son zamanlarda hammadde fiyatlarının gittikçe artması ve kalemkârların yetişmediği tespit edilmiştir. Savat'ın güçlü yönleri ise, sadece Van'da üretilmesi, başka şehirlerde kopyalanamaması ve savatı yapan ustanın özel olması olarak tespit edilmiştir.

Savat işçiliğinin korunmasında ve gelecek nesillere aktarılmasında kamuya düşen görevler, usta yetiştirilmesi konusunda eğitimlerin düzenlenmesi, hammaddeye yönelik sübvansiyonların sağlanması, savattan üretilen ürünlerle yönelik olarak AR-GE faaliyetlerinin yapılması, istihdam alanlarının sağlanması ve üniversitede savata yönelik bir lisans programının açılması olarak sıralanabilir.

Katılımcıların yorumlarına göre savat işçiliğinin gelecek nesillere aktarılmasında ve korunmasında turizm sektörüne düşen görevler, savata yönelik olarak bir hikâye oluşturması, yeterli düzeyde tanıtım faaliyetinde bulunması ve Van'a gelen turist profilinde değişiklikler yapması olarak tespit edilmiştir.

Katılımcılardan elde edilen yorumlarına göre, savat işçiliği için sivil toplum kuruluşuna ihtiyaç bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu sayede kamu ile ortaklaşa iş birliği sağlanarak savat hakkında kamu nezdinde bir farkındalık oluşturulabileceği düşünülmektedir.

Van'ın Unesco Yaratıcı Şehirler Ağına Zanaat ve Halk Sanatları teması altında girmesiyle, Van'da turistlerin yapacağı geceleme sayısının artacağı, Van'ın tanıtımına daha çok katkı sağlanacağı, kente gelecek turistlerin homojen bir şekilde olacağı ve insanların yabancı dil öğrenmeye istekli olacakları, savat ustalarının gelirlerinin artacağı, ürün konusunda çeşitlendirmeye gidecekleri, Van'ın kültürel mirasının tekrardan hatırlanacağı katılımcıların yorumlarından anlaşılmaktadır.

UNESCO tarafından Zanaat ve Halk Sanatları şehri olarak bu ağa katılmak isteyen kentler için belirli kıstaslar belirlemiştir. Bu kıstaslar şunlardır (Yalçın, 2016):

- İyi derecede gelişmiş zanaat ve halk sanatları kültürü,
- Çok sayıda geleneksel atölyelerin bulunması ve zanaatkâr topluluğunun varlığı,
- Geleneksel el sanatlarının hazırlanmasında bölgeye özgü malzemelerin kullanımı,
- Fabrikasyon üretimden kendini kurtarabilmiş zanaat ve halk sanatları yöntemleri,
- Geleneksel el sanatları pazarları,
- Geleneksel el sanatlarına yönelik olarak festivaller, yarışmalar ve ödüller,
- Geleneksel el sanatlarının okullarda tanıtımının yapılması, müfredatlara geleneksel el sanatlarının eklenmesi.

Katılımcılardan elde edilen cevaplar, yukarıda yer alan ölçütlere göre değerlendirildiğinde, savat işçiliğinin birkaç kıstası karşıladığı anlaşılmaktadır. Buna göre savat işçiliğinin iyi derecede zanaat ve halk kültürüne sahip olduğu düşünülmektedir. Savatlı gümüşlerin üzerine sadece Van'da görülen Urartuların baştanrısı Haldi kabartması, Van kedisi gibi motifler olumlu yön olarak ortaya çıkmaktadır. Savat işçiliğinin fabrikasyondan kendini koruması ve geleneksel yöntemleri sürdürmesi pozitif durum olarak değerlendirilmektedir. Ancak, Van'da savat işçiliğiyle uğraşan atölye ve zanaatkâr topluluğundan bahsetmek olanaklı olarak görülmemektedir. Şehirde, sadece 3 tane mağaza ve 5 tane savat ustası bulunmaktadır. Diğer yandan ise özellikle savata yönelik olarak geleneksel el sanatları pazarları, festivaller, yarışmalar düzenlenmemesi, lisans müfredatında savatın yer almaması ve gerekli tanıtım faaliyetlerinin yapılmaması olumsuz olarak görülmektedir.

Altınay ve İstanbullu Dinçer (2017) tarafından yapılan çalışmada, geleneksel el sanatları ustalarının, işletmelerinin yatırım ve pazarlama yönünden desteklenmesi gerektiği ayrıca yerel halkın kültürel değerlerini koruması noktasında bir bilince sahip olması, bu sanatların yaşatılması için eğitimlerin verilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu bakımdan Savat işçiliğine yönelik özellikle savatın zayıf yönüne dair bulgular ile söz konusu çalışmada elde edilen bulgular benzerlik göstermektedir. Son yıllarda, kalkınma planlarında yer alan geleneksel el sanatlarının kamu tarafından desteklenmesi ve koruma altına alınması gerektiği düşünülmektedir. Aynı zamanda, savatın yatırım ve pazarlama faaliyetleri açısından da desteğe ihtiyaç duyduğu göz önünde bulundurulduğunda kamu sektörünün bu konuya daha fazla ağırlık vermesi gereklidir. Bu durum, bölgesel kalkınma ajansı vasıtasıyla gerçekleştirilebileceği gibi valilik veya yerel yönetimler aracılığıyla ya da ticaret odaları vasıtasıyla da gerçekleştirilebilir.

Akın (2018), geleneksel el sanatlarının bir destinasyonun gelişiminde, tanıtımında ve turizmin tüm yıla yayılmasında önemli bir etken olduğunu, Gaziantep ilinde geleneksel el sanatlarının birçoğunun halk tarafından gelir sağlayıcı bir unsur olarak görülmediğinden dolayı unutulmaya yüz tuttuğunu ve el sanatlarının tanıtımının yetersiz kaldığını tespit etmiştir. Buna göre, savat işçiliğinin de benzer problemlere sahip olduğu söylenebilir. Savat işçiliğinin Van'ın tanıtımında yeteri kadar etkili kullanılmaması, yerel halkın bu sanata karşı ilgisiz kalması ve bundan dolayı yeterli sayıda savat ustasının yetiştirilememesi gibi hususlar söz konusu el sanatları için tehdit unsuru olarak değerlendirilebilir. Zanaatkârları, ustaları ve yerel halkı bilinçlendirerek bu alana teşvik etmek söz konusu geleneksel el sanatı korunacağı gibi mesleği de ileriye taşıyacaktır.

Bu araştırma sonucunda, Van'da Savat ustalarının sayısının çok az olduğu, yeni ve nitelikli ustaların yetişmemesinden dolayı söz konusu mesleğin unutulmaya yüz tuttuğu, genç nüfusun savata ilgi göstermediği, savatın üniversitede tıpkı kuyumculuk gibi ders olarak okutulması gerektiği, devletin hammadde tedariki sağlanmasına yönelik birtakım kolaylıklar sağlaması gerektiği bulgularına ulaşılmıştır. Bu bakımdan elde edilen sonuçlar, Eren ve Erkol Bayram (2021), Köşker ve Karacaoğlu (2019) ve Özaltaş Serçek ve Akyüz (2021) tarafından yapılan araştırmanın sonucuyla uyumaktadır.

Diğer yandan, savata yönelik tanıtım ve pazarlama çalışmalarının yetersiz kalması, yerel halkın geleneksel el sanatlarına karşı ilgisizliği, yeni neslin çabuk para kazanmak istemesi gibi bulgular Belber ve Duman (2023) çalışmasında elde edilen bulgulara paralellik göstermektedir. Aynı zamanda, seyahat acentelerinin ve profesyonel turist rehberlerinin savat işçiliğine yönelik mağaza ve atölyelere gruplarını götürmesi bu el sanatının tanıtımına yönelik olumlu bir ilişkinin olduğunu göstermekte ve alanda yapılan diğer çalışmalarla (Çelik ve Toprak, 2018; Öter, 2010; Saçlı ve Öztürk, 2020) benzerlik göstermektedir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, tanıtım günlerinde ve uluslararası fuarlarda savata daha fazla yer verilebilir, üniversitenin ilgili bölümlerinde tıpkı kuyumculukta olduğu gibi müfredata savat hakkında bir ders konularak genç neslin bu konuya ilgi göstermesi sağlanabilir. Van'da Savata yönelik olarak sivil toplum kuruluşunun meydana getirilmesi gerekmektedir. Bu sayede, kamu sektörü önce savat ustalarının problemlerine daha rahat bir şekilde ulaşma fırsatı elde edeceği gibi sivil toplum kuruluşlarının proje, tanıtım gibi faaliyetlerine de destek sağlayabilecektir. Savat işçiliğinin görünürlüğünün uluslararası alanda artmasıyla beraber, tekdüze olarak üretilen ürünlerin motiflerinde çeşitliliğe gidilebilir, ayrıca yabancı turistlerin Van'a gelmesiyle bu alanda çalışanlar yabancı dil

öğrenme fırsatı elde edebilirler. Diğer yandan, savat ürünleri satan mağazaların tek bir yerde toplanmasıyla dükkân sayısının artması sağlanarak rekabet ortamında daha iyi ürünlerin çıkması sağlanabilir. Özellikle, eğitim ve kurslar yoluyla kalemkâr yetiştirilmesi bu sanatın geleceği açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Diğer taraftan, yerel halkın savata yönelik farkındalığının ölçülmesine yönelik çalışmalar, geleneksel el sanatlarının korunmasında yerel yönetimlerin rolünün tespitine yönelik çalışmalar, savatın tanınırlığının artması için nelerin gerekli olduğuna ve ürün farklılaşması üzerine odaklanan çalışmalar yapılabilir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Yazarın katkı oranı %100'dür.

Çıkar Çatışması

Çalışmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum olmadığı beyan edilmektedir.

Teşekkür: Araştırma kapsamında çalışmaya katılım sağlayıp katkı sunan Van İl Kültür ve Turizm Müdürlüğüne, konuyla ilgili akademisyen, profesyonel turist rehberlerine, seyahat acentesi sahiplerine ve Savat ustalarına araştırmacı teşekkürlerini sunmaktadır.

Kaynaklar

- Açar, M. F. (2014). *Geleneksel Türk el sanatlarından Tokat ahşap baskı yazmacılık sanatı ve yaşayan ustaları*. Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Akın, A. (2018). El sanatlarının turizme etkisi: Gaziantep örneği. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(18), 241-263.
- Altınay, M. ve İstanbullu Dinçer, F. (2017). Geleneksel el sanatlarının yaratıcı turizm bağlamında değerlendirilmesi. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 4(Özel Sayı), 343-352.
- Altıntaş, K. M. (2016). Kaybolmaya yüz tutmuş geleneksel Türk el sanatkârlarının karşı karşıya bulunduğu ticari sorunların analizi. *Bilig*, 77, 157-182.
- Arıoğlu, İ. E. ve Aydoğdu Atasoy, Ö. (2015). Somut olmayan kültürel miras kapsamında geleneksel el sanatları ve Kültür ve Turizm Bakanlığı. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(16), 109-126.
- Aslan, T. ve Yazar, T. (2015). Geleneksel el sanatları bağlamında kültür ürünleri olarak Türk cam sanatı: Surname-i Hümayun analizi. *Turkish Studies*, 10(5), 13-26.
- Bayazit, M., Ceylan, U. ve Saylan, U. (2012). Geleneksel el sanatlarının bölge turizmine etkisi: Güneydoğu Anadolu Bölgesi. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1), 899-908.
- Belber, B. G. ve Duman, D. (2023). Sürdürülebilir turizmde geleneksel el sanatları ürünlerinin rolü ve önemi: Hatay ilinde bir araştırma, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 31-48.
- Birinci, S. ve Camcı, A. (2016). Korunması gereken geleneksel el sanatlarına bir örnek: Sivas bıçağı üretimi. *Marmara Geographical Review*, (33), 493-509.
- Can, M. (2013). Geleneksel Türk el sanatlarının turizme ve ekonomiye katkısı. *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 5(2), 259-266.
- Ceyhan, S., Emiroğlu Aydın, F. ve Bulut, İ. (2023). Kültürel bir miras olan Taşpınar (Aksaray) el dokuma halılarının korunması ve turistik ürün olarak sürdürülebilirliği. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(44), 229-247.

- Chang, J., Wall, G., and Chang, C. (2008). Perception of the authenticity of Atayal woven handicrafts in Wulai, Taiwan. *Journal of Hospitality & Leisure Marketing*, 16(4), 385-409.
- Comunian, R. (2011). Rethinking the creative city: The role of complexity, networks and interactions in the urban creative economy. *Urban Studies*, 48(6), 1157-1179.
- Creswell, J. W. (2019). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. (3rd Edition). SAGE Publications Inc.
- Çelik, S. ve Toprak, L. S. (2018). Şırnak geleneksel el sanatlarının turistik ürün olarak değerlendirilmesi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(5), 687-692.
- Della Lucia, M., and Serge, G. (2017). Intersectoral local development in Italy: The cultural, creative and tourism industries. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, 11(3), 450-462.
- Deniz, T. ve Çelik, Ö. (2020). Somut olmayan kültürel miras taşıyıcıları: Safranbolu el sanatları ustaları üzerine bir inceleme. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 25(43), 123-138.
- Dilmaç, O. (2013). Erzurum'da kaybolmaya başlayan yöresel el sanatları. *Akdeniz Sanat*, 6(11), 93-101.
- Doğanay, H. ve Çavuş, A. (2014). Geleneksel el sanatlarına bir örnek: Sürmene bıçağı üretimi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 18(29), 51-64.
- Dönmez, Y. ve Kocakaya, E. (2022). Kültür turizmi kapsamında geleneksel el sanatlarının turizme olan etkileri: Amasra örneği. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 103-121.
- Durmaz-Drinkwater, B., Platt, S., and Yigitcanlar, T. (2010). Creativity, culture tourism and place-making: Istanbul and London film industries. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, 4(3), 198-213.
- Duymaz, A. Ş. ve Aydoğdu, G. (2008). Geleneksel Türk el sanatı Alem'in son ustalarından: Sandıklılı Hacı Süleyman Sallı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (18), 247-256.
- Er, B.ve Sarıkaya Hünerel, Z. (2012). Bir iletişim aracı olarak el sanatları. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1), 169- 177.
- Eren, A. S. ve Erkol Bayram, G. (2021). El sanatlarının turizme katkısı, mevcut durumu, sorunları ve çözüm önerileri üzerinde Sinop örneğinde bir araştırma. *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(5), 387-400.
- Eroğlu, E. ve Köktan, Y. (2013). Geleneksel Türk el sanatlarından çömlekçilik (Sakarya örneği). *Akademik Bakış Dergisi*, 36, 1-14.
- Gülduran, Ç. A. ve Arıkan Saltık, I. (2020). Sahnede şehirler! Türkiye'nin UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı-Film açısından değerlendirilmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, Özel Sayı, 335-358.
- Gür, S. (2012). Anadolu'nun sanat objesine dönüşen kültürel değeri keçe. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1), 1173-1181.
- Gürbüz, S., Özaltaş Serçek, G. ve Toprak, L. (2017). Mardin'in UNESCO yaratıcı şehirler ağında "gastronomi kenti" olabirliğine ilişkin paydaş görüşleri. *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, 5(1), 124-136.

- Hall, P. (2000). Creative cities and economic development. *Urban Studies*, 37(4), 639-649.
- Hassan, H., Tan, S. K., Rahman, M. S., and Sade, A. B. (2017). Preservation of Malaysian handicraft to support tourism development. *International Journal of Entrepreneurship and Small Business*, 32(3), 402-417.
- Kaya, M. ve Erol, N. (2021). El sanatları ürünlerinin kırsal turizm bağlamında değerlendirilmesi: Espiye-Akkaya köyü örneği. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 11(1), 226-240.
- Korkmaz, E. (2016). *Denizli ili yaşayan el sanatları*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Isparta.
- Köşker, H. ve Karacaoğlu, S. (2019). Turizm bağlamında geleneksel Türk el sanatı Lületaşı işlemeciliğinin değerlendirilmesi. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 991-1013.
- Kurgun, H. ve Yumuk, Y. (2013). Yöresel el sanatlarının kültür turizmin gelişimindeki rolü: Görece (Boncukköy) ve Nazarköy örnekleri. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 3(1), 27-32.
- Marwick, M. (2001). Tourism and development of handicraft production in the maltase Islands. *Tourism Geographeis*, 3(1), 29-51.
- Mogindol, S. H., and Bagul, A. H. (2014). Tourist's perception about and appealing handicraft. *Tourism, Leisure and Global Change*, 1, 10-24.
- Mustafa, M. (2011). Potential of sustaining handicrafts as a Tourism product in Jordan. *International Journal of Business and Social Science*, 2(2), 145-152.
- Nizic, B. R. K., Rudan, M. E., and Trinajstic, M. (2019) The role of creative cities in regional development. *Poslovna Izvrnost ZAGREB God XIII*, 13(1), 35-54.
- Okuyucu, A. ve Somuncu, M. (2012). Kültürel mirasın korunması ve turizm amaçlı kullanılmasında yerel halkın algı ve tutumlarının belirlenmesi: Osmaneli ilçe merkezi örneği. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 4(1), 37-51.
- Öter, Z. (2010). El sanatlarının kültür turizmi bağlamında değerlendirilmesi. *Milli Folklor Dergisi*, 22(86), 174-185.
- Özaltaş Serçek, G. ve Akyüz. İ. (2021). Telkâri sanatının kültürel miras ve turizm açısından değerlendirilmesi. *International Journal of Mardin Studies*, 2(2), 18-30.
- Özbek, Ö. ve Çevik, S. (2018). Somut olmayan kültürel miras taşıyıcısı olarak geleneksel el sanatları: Gönen ilçesinin yaşayan mirası. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(4), 588-603.
- Özdemir, M. (2019). Geleneksel meslekler ve bir ustanın hikâyesi: Giresun'da demircilik. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(22), 493-510.
- Özgürce, G. ve Yavuz, C. (2006). *El sanatları ürünlerinin bulunduğu yöreye sosyo ekonomik etkileri ve katkıları (Ordu ili örneği)*. Uluslararası Katılımlı Sanat Ekonomisi sempozyumu, Çanakkale. <https://silo.tips/download/el-sanatları-ürnler-nn-bulundu-u-yreye-sosyo-ekonomk-etkleri-ve-katkilari-ordu-l-rne> 13.06.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Özkoca, B. ve Bozkurt, H. (2013). Çorum ili İskilip ilçesi geleneksel el sanatlarına genel bir bakış. *Akdeniz Sanat Dergisi*, 6(12), 95-105.

- Öztürk, İ. (2005). Türk el sanatlarının günümüzdeki durumu: Tarihçe, sorunlar, öneriler. *Sanat Dergisi*, (7), 67-75.
- Pekerşen, Y. ve Çalık, İ. (2017). Konya'da keçecilik geleneğinin somut olmayan kültürel miras açısından değerlendirilmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(37), 339-356.
- Popescu, R. I., and Coboş, R.A. (2012). Creative city and urban development-competitiveness through culture. Sibiu in the context of UNESCO Creative Cities Network. *Humanities and Social Sciences Review*, 01(02), 491-504.
- Sarıkaya Hünerel, Z. ve Er, B. (2012). Halk kültürünün tanıtılmasında el sanatlarının yeri veri önemi. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1), 179-190.
- Sarioğlu, H. (2005). El sanatlarını milli değer olarak algılamak. *Milli Folklor Dergisi*, (66), 72-74.
- Serçek, S. ve Özaltaş Serçek, G. (2016). Turist deneyimlerinin müşteri odaklı marka değerine etkisinin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(42), 1621-1629.
- Taş, E. (2005). *Van el sanatları*. Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Taş, E. (2021). Sakarya'da tespit edilen geleneksel el sanatları ve ustaları. *Sanat Tarihi Dergisi*, 30(2), 1245-1279.
- Timothy, D. J. and Boyd, S. W. (2006). Heritage Tourism in the 21st century: Valued traditions and new perspectives. *Journal of Heritage Tourism*, 1(1), 1-16.
- Tjoa, A. M., and Wagner, R. R. (1998). The role of handicraft production and art in tourism and its presentation in the Internet. B. Dimitrios (Ed.). *Information and Communication Technologies in Tourism*. Vienna: Springer.
- Türk Patent ve Marka Kurumu (2023). *Van Savatlı gümüş işlemesi*, <https://ci.turkpatent.gov.tr/Files/GeographicalSigns/b61585f5-0145-42e2-aafe-418b5dceb570.pdf> adresinden 21.06.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Türker, A. ve Çelik, İ. (2012). Somut olmayan kültürel miras unsurlarının turistik ürün olarak geliştirilmesine yönelik alternatif öneriler. *Yeni Fikir*, 9, 86-98.
- Türnüklü, A. (2000). Eğitim bilim araştırmalarında etkin olarak kullanılabilir nitel bir araştırma tekniği: Görüşme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 6(24), 543-559.
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisations (UNESCO). (2023). *UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı*, <https://www.unesco.org.tr/Pages/88/129/UNESCO-Yarat%C4%B1c%C4%B1-%C5%9Eehirler-A%C4%9F%C4%B1> adresinden 21.06.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Varol, E. ve Ertürk, N. (2016). Geleneksel Türk el sanatlarından çorap örücülüğü: Eskişehir Çifteler ilçesi örneği. *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 11(21), 75-88.
- Yağar, F. ve Dökme, S. (2018). Nitel araştırmaların planlanması: Araştırma soruları, örneklem seçimi, geçerlik ve güvenlik. *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(3), 1-9.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.

Extended Abstract

Introduction

Due to the change in touristic consumption patterns and the increasing interest of tourists towards traditional handicrafts in the places they go, destinations have remembered their values and arts, which are in danger of extinction, and have started to use them as an effective tool in promotion and marketing activities (Tjoa and Wagner, 1998). On this way, cultural heritage has become a part of tourism and has become an integral element of cultural tourism. Tourists want to see and experience local handicrafts in destinations. Traditional handicraft products, which are a part of cultural heritage, contribute to the development of social and economic aspects as well as providing income in economic terms, creating an increase in employment, differentiating and renewing the goods and services whose tradition is offered, development of promotion and marketing activities (Özgürce and Yavuz, 2006; Serçek and Özaltaş Serçek, 2016).

The purpose of this study is to determine the participation of Savat, one of the traditional handicrafts of Van, in the Creative Cities Network Program of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) under the theme of Crafts and Folk Arts. In addition, it is aimed to make some suggestions by determining the current situation of Savat, the problems experienced, and the responsibilities of the public and private sectors. The reasons for choosing Savat handicraft as the research subject; a) Savat handicraft has a long history, b) Considering that Savat handicraft can be included in the UNESCO Creative Cities Network under the theme of Crafts and Folk Arts, c) Observing an increase in touristic demand for Van, d) The decrease in the number of Savat masters in Van. In this context, interviews were conducted with the people who were thought to be relevant to the subject in Van with the purposeful maximum sampling method, and the interviews were terminated because the data saturation was reached. Accordingly, the research problem can be expressed as follows:

1. How can Savat (Niello) craftsmanship, one of Van's Traditional Handicrafts, be included in the UNESCO Creative Cities Network Program under the theme of Crafts and Folk Arts?

Method

In this study, phenomenology, one of the qualitative research methods, was used. Phenomenology is based on facts that the researcher is aware of but does not have an in-depth and detailed understanding of. Phenomena occur in different forms such as events, experiences and perceptions in the environment, society and the world. Data sources are individuals or groups that experience the phenomena that the research focuses on and can reflect these events (Yıldırım and Şimşek, 2016). Since the answers obtained from the participants in the research reached data saturation, the interviews were terminated. The interviewed participants were coded as P1 (Participant 1), P2, P3,....., P9.

During the study, the participants were informed about the subject in advance and their consent was obtained for audio recording. It was collected from the above-mentioned participants through a semi-structured interview form. The audio recordings taken were first deciphered and then subjected to descriptive analysis. During the interview, it was determined that the answers of the participants did not deviate from the topic and no additions were made to the research questions. No program was used in the analysis of the data in the study. The data for the research were collected between 8th April and 11th May 2023. The questions prepared for the study were done by making use of the relevant literature (Belber and Duman, 2023; Eren and Erkol Bayram, 2021; Gürbüz, Özaltaş Serçek and Toprak, 2017; Köşker and Karacaoğlu, 2019). The questions used in the study are listed below:

- Could you introduce Savat (Niello)? Which products are produced from Savat (Niello)?
- Do employees attend any training before becoming a Savat (Niello) master?
- What are the domestic and foreign markets for the products obtained from Savat (Niello)?

- What are the weaknesses of Savat (Niello)?
- What are the strengths of Savat (Niello)?
- What are the duties of the state in ensuring and protecting the sustainability of Savat (Niello)?
- What are the duties of the tourism sector in ensuring and protecting the sustainability of Savat (Niello)?
- Are non-governmental organizations needed for Savat (Niello) handicraft?
- What can be the benefits of being a Craft and Folk Arts city to the city, Van?

Findings

One of the most important findings about Savat is that this craftsmanship has been done in Van for many years. Besides the participants who think that the source of Savat goes back to the Mycenaean period, the general idea is that it was found in the Urartu civilization, where it came from the Caucasus region, and it was obtained by mixing four substances. It has been found that in the past, it was used in cigarette trays, belts, whips, amulets, but recently it has been used in ornaments that appeal to women more.

On the other hand, when Savat's weak point is evaluated, it has been determined that Savat masters stay in the city in large numbers, the local people do not show interest in this area, the products obtained from savat craftsmanship are monotonous, the raw material prices have increased especially recently, and the stencils are not growing. The strengths of Savat are that it is produced only in Van, cannot be copied in other cities, and the master who makes the savat is special.

Conclusion, Discussion and Recommendations

In the study conducted by Altınay and Istanbulu Dinçer (2017), it was concluded that traditional handicraft masters should be supported in terms of investment and marketing in their businesses, and that local people should have a consciousness of protecting their cultural values and that training should be given to keep these arts alive. In this respect, the findings of Savat craftsmanship, especially the weak side of Savat, are similar to the findings obtained in the aforementioned study. In recent years, it is thought that traditional handicrafts included in development plans should be supported and protected by the public. Considering that savat also needs support in terms of investment and marketing activities, the public sector should give more weight to this issue.

Akın (2018) determined that traditional handicrafts are an important factor in the development and promotion of a destination and the spread of tourism throughout the year, that many of the traditional handicrafts in Gaziantep are forgotten because they are not seen as an income generating element by the public, and that the promotion of handicrafts is insufficient. Accordingly, it can be said that niello work has similar problems. Issues such as the ineffective use of niello craftsmanship in the promotion of Van, the indifference of the local people to this art, and therefore the inability to train enough niello craftsmen can be considered as a threat to these handicrafts.

As a result of this research, it was concluded that the number of Savat masters in Van is very low, the profession is on the verge of being forgotten due to the lack of new and qualified masters, the young population does not show interest in savat, it should be taught as a course just like jewelery in the university, and the state has some conveniences for providing raw materials. necessary findings have been reached. In this respect, the results obtained agree with the results of the research conducted by Eren and Erkol Bayram (2021), Köşker and Karacaoğlu, (2019); Özaltaş Serçek and Akyüz, (2021).

On the other hand, studies can be conducted to measure the awareness of the local people about savat, to determine the role of local governments in the protection of traditional handicrafts, to focus on what is needed to increase the awareness of Savat (niello) and product differentiation.

Online Alışveriş Sürecinde Müşteri Bağlılığın Müşteri Güveni Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi

Fatih Ferhat ÇETİNKAYA
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
ffcetinkaya40@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-2263-0479

Uğur BEYHAN
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
ugur.beyhan@ahievran.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-2310-1715

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1352656
Geliş Tarihi: 30.08.2023	Revize Tarihi: 22.11.2023
	Kabul Tarihi: 28.11.2023

Atıf Bilgisi

Çetinkaya, F. F. ve Beyhan, U. (2023). Online alışveriş sürecinde müşteri bağlılığın müşteri güveni üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(3), 1028-1044.

ÖZ

Ticaret ve internet kavramının dünyada gelişmesi ile birlikte sanal ortamlarda, günlük hayatta sunulan birçok hizmetin yerine getirilmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Bunlardan birisi de online alışveriş olup, birçok tüketicinin ürün ve hizmetin uzaktan alması, satıcıların da sadece somut bir mağazadan ayrılarak herkesin istediği yerde görebileceği bir hale gelmesidir. Bu süreçte müşteri ile satıcı arasındaki güven ve bağlılık ilişkisi önem arz etmektedir. Buradan hareketle bu araştırma, online alışveriş sürecinde tüketici ve satıcı arasındaki bağlılık ve güven ilişkisinin ve müşteri bağlılığının müşteri güveni üzerindeki etkisinin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Anket yöntemi yardımıyla Kırşehir ilinde yaşayan tüketicilerin Trendyol sanal alışveriş mağazına ilişkin görüşleri ile güven ve bağlılık durumları incelenmiştir. Tesadüfi örneklemeyle Kırşehir Kırşehir'deki bir perakendeci internet sitesinde alışveriş yapan katılımcılar çalışmanın örneklemini oluşturur (n=418). Toplanan verilerle hipotezleri testmek için Farklılık Analizleri ve Yapısal Eşitlik Modellemesinden yararlanılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre müşteri bağlılığının müşteri güveni üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sosyo-demografik değişkenler ile farklılık analizlerinin de uygulandığı çalışmada müşteri güveni açısından yaş, öğrenim durumu, aylık gelir, meslek, uygulamayı kullanım sıklığı ve hangi ürün üzerine alışveriş yapma açısından anlamlı farklılık belirlenmiştir. Müşteri bağlılığı açısından ise yaş, öğrenim durumu, son 1 yıl içerisinde alışveriş yapma durumu ve uygulamayı kullanım sıklığı açısından anlamlı farklılık belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Online alışveriş, müşteri bağlılığı, müşteri güveni, yapısal eşitlik modeli.

Investigation of the Effect of Customer Loyalty on Customer Trust in Online Shopping Process

ABSTRACT

With the advancement of the concepts of commerce and the internet worldwide, the fulfillment of many services in virtual environments has become inevitable in daily life. One of these services is online shopping, where many consumers remotely acquire products and services, and sellers separate from a physical store, making their offerings accessible to everyone wherever they desire. In this process, the trust and loyalty relationship between the customer and the seller are crucial. Based on this, this research has been conducted to determine the relationship of loyalty and trust between the consumer and the seller in the online shopping process and the impact of customer loyalty on customer trust. Through a survey method, the opinions of consumers living in Kırşehir province regarding the Trendyol online shopping store, as well as their trust and loyalty status, were examined. Participants who shopped on a retailer's website in Kırşehir through random sampling constituted the sample of the study (n=418). Difference analyses and Structural Equation Modeling were utilized to test the hypotheses with the collected data. According to the findings of the research, it was concluded that customer loyalty has a positive and significant impact on customer trust. Differentiation analyses were also applied to socio-demographic variables in the research, revealing significant differences in terms of age, educational status, monthly income, occupation, frequency of app usage, and the type of product purchased regarding customer trust. In terms of customer loyalty, significant differences were identified in age, educational status, shopping status in the last 1 year, and frequency of app usage.

Keywords: Online shopping, customer loyalty, customer trust, structural equation modelling.

Giriş

Dünyanın en hızlı gelişim gösteren sektörlerinin başında online alışveriş gelmektedir. Her geçen gün daha da globalleşen diğer bir deyişle “düzleşen dünya” (Friedman, 2009), bu hızlı yükselişi git gide daha da arttırmaktadır. Nitekim 1990’lı yıllarda internet ticari bir hal almaya başlamıştır. Bu durum online alışverişin her geçen gün daha da hızlı bir şekilde büyümesine imkân sağlamıştır. Teknolojinin süratle gelişmesi, teknolojik kaynaklara erişimin daha hızlı bir hale gelmesi, yazılımın ve transit taşımacılığının gelişmesi, internet üzerinden kullanılan alışveriş uygulamalarını çok daha kolay, erişilebilir ve ucuz hale getirmiştir. Bu sayede, alıcılar açısından olduğu kadar satıcılar açısından da, online alışveriş çok daha avantajlı duruma gelmiştir (Pilatin ve Dilek, 2021). Online alışverişin birbirinden farklı pek çok tanımı bulunmaktadır. Müşteri ve satıcı arasında yapılan ürün, para, ya da hizmet alım-satımının herhangi bir adımının internet aracılığı ile gerçekleştirilmesi elektronik ticaret olarak tanımlanmaktadır (Civelek, 2017). Elektronik ticaret pek çok farklı türe sahiptir. Müşteri ve satıcının her ikisinin de bir kurumu varsa işletmeden işletmeye, müşteri de satıcı da kişi ise tüketiciden tüketicie ve müşteri kişi satıcı bir kurumu temsile ediyorsa ise işletmeden tüketicie olarak adlandırılır (Taşlıyan, 2006).

İşletmeler, tüketicinin güvenini kazanmak ve korumak, performanslarını ölçmek, kurumsal itibarlarını yönetmek ve tüketicinin olumlu kanaatlerini elde etmek için çaba göstermektedirler. Teknolojik gelişmelerin etkisiyle alışveriş tarzı değişmiş ve online (çevrimiçi) olmuştur. Çevrimiçi alışveriş her geçen gün büyümekte ve yeni müşteriler kazanmaktadır. Burada önemli olan müşteri güvenini sağlayıp müşterinin bağlılığını elde etmektir. Çünkü insanların online alışverişteki ürün ve hizmetlere istedikleri şekilde ulaşamadıkları zaman güvenleri sarsılmakta ve aynı yerden alışveriş yapmamakta ve bağlılıkları azalmaktadır.

Bu araştırmanın konusu, online alışverişte perakendeciye olan müşteri güveninin müşteri bağlılığı üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Online alışverişte müşteri güvenini ve müşteri bağlılığını etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bu çalışmada online alışverişte perakendeciye olan müşteri güveninin müşteri bağlılığı üzerindeki etkisini ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu doğrultuda çalışmanın problemi, perakendeciye olan müşteri güveninin müşteri bağlılığı üzerinde ne denli etkili olduğudur. Araştırmanın problemini çözmek amacıyla kavramsal bir model geliştirilmiştir. Bu model ile müşterilerin online alışverişte müşteri güveni ve müşteri bağlılığını arasındaki ilişki ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Online Alışveriş

Online alışveriş, internet çağının ana karakteristik özelliklerinden biri haline gelmiştir. Ortaya konan çalışmalarda online alışveriş, e-mail yollama ve internette dolaşmaların hemen ardından en popüler internet aktiviteleri listesinde üçüncü sırada online alışveriş gelmektedir (Li ve Zhang, 2002). Bu süratli ilerleme ve farklılaşma hem uygulamacıları ve hem de akademideki kişileri söz konusu konu hakkında farklı çalışmalar yapmaya itmiştir.

İnternet sayfası dizaynı nitelikleri, hem alıcının güvenini kazanma aracılığıyla dolaylı olarak, hem de satın alma niyetini direkt şekilde etkilediği bilinir (Ganguly, Dash ve Cyr, 2009; Ou ve Sia, 2010). İnternet sayfası dizaynı, alıcıların online alışveriş yapma kararında etkili olabilmekte (Shergill ve Chen, 2005) ve müşteri ilişkilerinde, alıcının desteğini kolay hale getirme ve müşterileri sanal bir ortamda sahici alıcılar haline getirme anlamında kilit bir role sahiptir (Hausman ve Siekpe, 2009).

İletişim ve bilgi teknolojileri alanında ortaya çıkan yenilikler, ilk önce ticarete olacak şekilde pek çok alanda yaşanan değişim ve yeniliklere öncülük etmiştir. İnternetin hem kurumlar hem de müşteriler için farklı seçenekleri gün yüzüne çıkarmasıyla müşteri davranışları da başka bir boyut kazanmıştır (Marangoz, Özkoç ve Aydın, 2019, s. 3). Sanal ortamda pazarlama olanağının gelişmesi pazarlama öğeleri arasında bulunan fiyat, dağıtım, mal ve tutundurma etkinliklerinin alıcıların niteliklerine uygun şekilde değerlendirilmesini, sınıflandırılmasını ve değiştirilmesini mecburi duruma getirmiştir. İnternet üzerinden satış gerçekleştiren satıcıların sundukları fiyatlar, ödeme yollarının

çeşitlenebilir olması ve kapıya teslim gibi taşıma imkanlarının kolay ve uygun olması online alışverişi müşteriler açısından daha da cazip kılmaktadır. Öte yandan online alışveriş, alıcılar bakımından da daha az maliyetli bir satış kanalı yaratmaktadır (Armağan ve Temel, 2018). Aynı zamanda, teknolojik hizmetler ve internet aracılığıyla kolay alışveriş, iletişim, alıcı kredibilitelerini ölçme, kurumun mali durumunu ele alabilme gibi olanaklar da gün yüzüne çıkmıştır (Ugrin, Pearson ve Odom, 2007). Her geçen gün hızlanan globalleşme, kurumların alıcı ve personelleriyle hem zaman hem de mekân kaynaklı engellerin de üstesinden gelmesine imkân sağlamıştır. Öte yandan piyasa içerisinde daha küçük çaplı işletmeler çok daha büyük şirketler ile rekabet edebilir duruma gelmiştir. Ayrıca gider, işçilik, zaman, insan kaynakları, depo, mağaza gibi önemli ticari kavramlarda yaşanan tasarruflarla kurumların rekabet gücü artmıştır (Öcel ve Arslan, 2019).

Günümüze gelinceye kadar elektronik ortamda alım gerçekleştiren kişilerin genel profili eğitim düzeyi iyi, üst seviye gelir grubunda yer alan erkek müşterilerken, artık online alışveriş yapan, kadın ve genç sayısında ciddi bir artışın yaşandığı görülmektedir. E-ticaret kavramının her geçen gün gündelik hayatın ayrılmaz parçalarından biri haline dönüşmesi, kadınlara dair ürün skalasının genişlemesi, kadın müşterileri sanal alışverişe yönlendirmiştir. Bunun yanı sıra elektronik ortamdan alım yapan müşteriler, orta sınıf perakende tüketici düzeyine geçiş yapmakta, eğitim düzeyi de genele yaklaşmaktadır (Levy ve Weitz, 2001).

Müşteri Bağlılığı ve Müşteri Güveni

Müşteri bağlılığına ilişkin bir yaklaşım meydana getirebilmek için ilk olarak “Müşteri” sözcüğünün ne şekilde tanımlandığından söz etmek gerekir. Literatüre bakıldığında pek çok müşteri tanımlaması gerçekleştirildiği görülebilir. Satış, pazarlama, kaynak kullanımı, mal, ilişki, hizmet, kâr elde etme ve uzun vadeli büyüme süreci kavramı gündeme geldiğinde tüm şirketlerin orta noktasında müşterilerin olduğu bilinmektedir. 20. yy.’ın başlarında ilk kez “Müşteri” kavramı ortaya çıkmıştır. Buna karşın müşteri kelimesinin anlamının şirketlerce iyi seviyede algılanması ortalama yüz yıl sürmüştür. Müşteri, herhangi bir kurumun tedarik ve hizmet sağlayıcı aracılığıyla vereceği hizmeti en son seviyeye eriştiğinde, gereksinimlerini gidermek için hizmeti alan ve satın aldığı şeyin karşılığında, parayı bir değişim aracı olarak kullanan, dolayısıyla da kurumun devamlı karşılıklı ilişkileri daha iyi düzeye getirmek için birlikte çalıştıkları birey ya da şirketler şeklinde isimlendirilmektedir (Swift 2001). Karabulut tarafından ifade edilene göre (1989); müşteri, bireysel talepleri, arzu ve gereksinimleri çerçevesinde kurumların aslında pazarlama öğelerini satın alabilen ve bunun için uygun kapasiteye sahip olan gerçek bir birey şeklinde değerlendirilmektedir (Kılınç, 2005).

Bir diğer ifade ile, spesifik bir mağazadan veya kuruluştan düzenli sıklıklar ile mal veya hizmet alan birey “müşteri” olarak isimlendirilir. Burada müşterinin malı satın almaktaki amacı ticari bir sebebe dayalıysa “ticari müşteri” olarak adlandırılır (Odabaşı ve Barış 2017). Sprague, Gopalakrishnan ve McItyre (1992) tarafından müşteri kavramı, yalnızca mal ya da hizmet alan insan bir diğer ifade ile dış müşteri şeklinde değil, mal ya da hizmetten etki görebilen bireyler, organizasyonlar, sistem ve prosesler başka bir deyişle iç müşteri şeklinde ele almak gerekli olduğu ifade edilmiştir (Eroğlu 2005). Burada da olduğu gibi, müşteri olgusu pek çok taraftan değerlendirilip sınıflandırılmaktadır. Literatür incelendiğinde göze çarpan diğer bir çalışma, kurumların hedeflerine erişebilmesi için ilk olarak müşteri taleplerinin tespit edilmesinin gerekli olduğundan söz eder ve bu bağlamda müşteri üzerine odaklanmanın ehemmiyeti dolayısıyla, müşteri kavramını iç ve dış müşteri şeklinde iki başlıkta örnekleyip incelemektedir. Yapılan bir çalışmada eğitim hizmetlerine odaklanılmış, iç müşteri; eğitim sunan eğitimciler, hizmetten faydalanan öğrenciler ve kurum içerisinde görev alan idari yetkililerdir. Burada dış müşteri olarak değerlendirilenlerse, eğitim kurumunun gerçekleştirdiği süreçten etki gören hem resmi hem de özel nitelikli kurumlar, şirketler, öğrenci aileleri ve halktır. Dış müşterinin memnun olabilmesi için ilk olarak iç müşteri memnuniyetinin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Nitekim dış müşterinin memnuniyeti, iç müşteri memnuniyetinin bir neticesi olarak meydana gelmektedir. Dolayısıyla iç müşteriyi tatmin ederek çok daha nitelikli bir eğitim verebilmek için eğitimcilere, öğrencilere ve kurum içerisinde görev alan personellere uygun şartların oluşturulması gereklidir (Yıldız ve Ardıç 1999).

Güven olgusu sağlıklı bir karakterin beslenmesini sağlayan oldukça mühim etmenlerden bir tanesi olmakla beraber bireyler arasında kurulan ilişkilerinde temelinde yer almaktadır. Güven herhangi bir iş ortaklığının yapılabilmesi için birincil gereksinim olarak değerlendirilir. Sosyal çevrelerde ve piyasalarda sağlamlığın temelini meydana getirme konusunda ciddi bir göreve sahiptir. Güven herhangi bir ilişki içerisindeki tarafların iş ortaklığı yapmasına imkân sağlamasının yanında, ilişkileri kötü etkileyebilecek kavgaların azalmasını sağlayabilir, işlem masraflarını düşürebilir, ilişki için uygun olacak organizasyonel formlar tasarlayabilir, geçici olarak nitelendirilen iş gruplarının oluşumunu süratli şekilde kolay hale getirir ve bunun yanı sıra kriz karşısında efektif bir karşılık oluşturabilir (Rousseau, Sıktın, Burt ve Camerer, 1998). Psikologlar tarafından güven konusunda gerçekleştirilen çalışmalar genellikle güvenilen ve güvenen kişinin karakter özellikleri kapsamında limitlendirilir. Güven kavramı sosyologlar tarafından, bireyler arasında kurulan ilişkilerin ayrılmaz bir bölümü şeklinde değerlendirilirken; ekonomistler tarafından bu kavram, hesaba uygun oluşu ya da kurumsallık nitelikleri ile incelenmiştir.

Müşteri güveni kavramı, herhangi bir ilişkide, ilişkiyi kuran taraflardan bir tanesinin karşıdaki kişi tarafından verilmiş sözlerin tutulacağına dair olan inancının düzeyini ortaya koyan bir boyut olarak açıklanabilir. Bireyler arası kurulan ilişkilerin temelini meydana getirir ve iş ortaklığı için ilk gereksinimlerden biridir. Pazarlarda ve sosyal alanlarda sağlamlık temelini meydana getirmede ciddi bir öneme sahiptir. Müşteri güveni üzerinde etkili olan faktörler ise verilen biçimde listelenebilir (Hacıfendioğlu ve Çolular, 2008):

- Somut varlıklar,
- Güven aşılama,
- Tavsiye edilebilirlik,
- Hevesli (istekli) olma,
- Ambiyans (atmosfer, ortam),
- Empati

Morgan ve Hunt (1994), son dönemlerde gerçekleştirilen çalışmalarda güven kavramının, müşteri ile satıcı arasında kurulan iletişimi belirleyen en temel faktör olduğunu ifade etmiştir. Alıcı ile satıcı arasında kurulan ilişkide, güven olgusu kilit bir role sahiptir ve uzun vadeli ilişkilerde taraflardan her ikisini de üç ayrı şekilde etkileyebilir (Şahin, 2003):

- İlişki halindeki tarafların beraber kurdukları iş ortaklıkları ve gerçekleştirdikleri yatırımlar güven sayesinde devam ettirilebilir.
- Alıcı-müşteri arasındaki ilişkisinde güven olgusuna değer veren kurumlar kısa vadeli ve ilgi çekici imkanlar sunan tercihler karşısında direnerek, hali hazırda ilişkiyi sürdürdükleri taraflarla uzun vadede daha fazla fayda elde etme temeline dayanan bir ilişkiyi seçerler. Böylece nakliye, bürokrasi ve sigortalama giderleri de azaltılmış olur.
- Karşıt taraflar, ilişki içerisinde olan paydaşların fırsatçı tavır takınmayacağına güvenerek, riskli olan yatırımları dikkati şekilde değerlendirerek başlatma konusunda bir karara varabilirler.

Yöntem

Araştırma evrenini Kırşehir’de yaşayan bir perakendeci internet satış sitesinden alışveriş yapan tüketiciler oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme ise bir perakendeci internet satış sitesinden alışveriş yapan 500 katılımcı olarak belirlenmiştir. %5 hata (% 95 güven) ile örneklem belirlenmek istendiğinde, evrenin 1.000.000 birimden oluştuğu durumda ise 384’ tür (Cohen, Manion ve Morrison, 2000, s. 95). Araştırmada örnekleme yöntemi olarak kolayda örnekleme yöntemi kullanılacaktır. Kolayda örnekleme yöntemi, evrene üye olanların kesin olarak belirlenemediği durumlarda kullanılan bir teknik olup, bu yöntemde evrene ulaşmanın daha kolay ve maliyetinin az olduğu ifade edilmektedir (Coşkun, Altunışık ve Yıldırım, 2019).

Belirlenen 384 örneklem sayısı, evren sayısının belli olduğu durumlarda kullanılabilir bir yaklaşımdır. Bu doğrultuda evren tam olarak bilinmediğinden bir perakendeci internet satış sitesinden alışveriş yapan tüketicilere 500 anket formu uygulanacaktır. Araştırma kapsamında 450 kişiye ulaşılmış ve veri toplama süreci sonlandırılmıştır. Elde edilen veriler SPSS 24.00 paket programına kodlanmış, eksik ve hatalı veriler araştırma kapsamından çıkarılmıştır. Araştırma kapsamından çıkarılan verilerden sonra 418 anketin değerlendirmeye uygun olduğu görülmüştür.

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket tekniğinden yararlanılmıştır. Veriler online anket yoluyla toplanmıştır. Belirlenen örneklem doğrultusunda katılımcı sayısı 500 olarak belirlenmiştir. Ancak analiz edilebilir 418 anket elde edilmiştir. Anket formu demografik özellikler, daha önce güvenilirliği ve geçerliliği test edilen müşteri güveni ve müşteri bağlılığı ölçeklerinden oluşturulmuştur. Aşağıda ölçeklerle ilgili bilgiler mevcuttur.

Paylaşılan Değer Ölçeği, Morgan ve Hunt (1994); İletişim Ölçeği, Morgan ve Hunt (1994) ve Moorman vd. (1993); Faydacı Davranış Ölçeği, Morgan ve Hunt (1994) ve Klang (2001); Gizlilik ve Güvenlik Ölçeği Cheung ve Lee (2001) tarafından geliştirilmiştir. Yapısal güven için önlemler Morgan ve Hunt (1994) ve Egger'den (2000) alınmıştır. Güven ölçeğinin alt boyutları olan ilişki çıkarı, ayrılmanın maliyeti ve bağlılık ölçekleri ise, sonlandırma maliyetleri ve ilişki taahhüdü için ölçüm ölçekleri, Morgan ve Hunt (1994) ve Dabholkar'dan (1996) alınmıştır.

Araştırmada sınanmak üzere aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:

- H1: Yaş açısından müşteri güveni puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.
H2: Cinsiyet açısından müşteri güveni puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.
H3: Medeni durum açısından müşteri güveni puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.
H4: Öğrenim düzeyi açısından müşteri güveni puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.
H5: Aylık gelir açısından müşteri güveni puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.
H6: Meslek grubu açısından müşteri güveni puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.
H7: Son 1 yıl içerisinde Trendyol uygulamasından alışveriş yapma açısından müşteri güveni puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.
H8: Trendyol uygulamasını kullanım sıklığı açısından müşteri güveni puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.
H9: Trendyol uygulamasından ürün grubu satın alma açısından müşteri güveni puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.
H10: Yaş açısından müşteri bağlılığı puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.
H11: Cinsiyet açısından müşteri bağlılığı puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.
H12: Medeni durum açısından müşteri bağlılığı puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.
H13: Öğrenim düzeyi açısından müşteri bağlılığı puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.
H14: Aylık gelir açısından müşteri bağlılığı puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.
H15: Meslek grubu açısından müşteri bağlılığı puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.
H16: Son 1 yıl içerisinde Trendyol uygulamasından alışveriş yapma açısından müşteri bağlılığı puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.
H17: Trendyol uygulamasını kullanım sıklığı açısından müşteri bağlılığı puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.
H18: Trendyol uygulamasından ürün grubu satın alma açısından müşteri bağlılığı puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.
H19: Müşteri güveni ile müşteri bağlılığı arasında pozitif yönlü ilişki bulunmaktadır.
H20: Müşteri bağlılığı müşteri güveninin, pozitif yönde etkilemektedir.

Bulgular

Bu araştırmadan elde edilen veriler SPSS istatistiksel paket programındaki farklılık analizleri ve SPSS AMOS istatistik paket programında Yapısal Eşitlik Modelleme aracılığı ile analiz edilerek hipotezler test edilmiştir. Öncelikle anketler elde edilen veriler için frekans analizleri, verilerin normal dağılıma uyup uymama durumu ve araştırma değişkenleri arasındaki ilişki analizleri yapılmıştır. Bu analizlerden elde edilen bulgulara göre araştırma kapsamında oluşturulan hipotezler test edilmiştir.

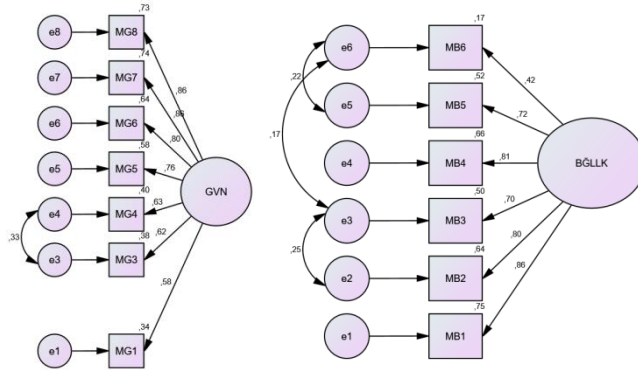
Çalışma verilerinin tanımlayıcı istatistikleri elde edilmiş ve tablolarda verilmiştir. Bunun yanında elde edilen çarpıklık ve basıklık katsayılarına göre verilerin normal dağılıma uygunluğu incelenmiştir. Çarpıklık ve basıklık katsayılarının -1,5; +1,5 aralığında olması dolayısı ile ölçek ve alt boyutlarının normal dağılıma uygun olduğu görülmüştür (Tabachnick ve Fidell, 2013).

Tablo 1

Tanımlayıcı İstatistikler ve Güvenirlik Analizi

	Minimum	Maximum	Ort.	Std. Sapma	Çarpıklık	Basıklık	Cronbach Alfa
Müşteri Güveni	1,00	5,00	3,47	0,63	-0,403	1,003	0,82
Müşteri Bağlılığı	1,00	5,00	,44	0,70	-0,263	0,588	0,86

Tablo 1’de müşteri güveni ve müşteri bağlılığı ölçeklerinin Cronbach Alfa katsayısına göre güvenilir ölçekler olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca çarpıklık ve basıklık katsayılarına göre normal dağılıma uygunluk gösterdiği görülmektedir. Araştırmada kullanılan müşteri güveni ve müşteri bağlılığı ölçeklerinin geçerliğini tespit etmek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen AMOS grafikleri Şekil 1’de sunulmaktadır.

Şekil 1. Müşteri Güveni ve Müşteri Bağlılığı Ölçeği DFA Diyagramları

Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen uyum iyiliği değerleri Tablo 2’de sunulmaktadır.

Tablo 2

Müşteri Güveni ve Müşteri Bağlılığı Ölçeği DFA Uyum İyiliği Değerleri

Uyum Kriterleri	Mükemmel Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Müşteri Güveni	Müşteri Bağlılığı
χ^2/sd	≤ 3	≤ 5	4,799	3,677
RMSEA	$0 < RMSEA < 0.05$	$0.05 \leq RMSEA \leq 0.10$	0,080	0,080
SRMR	$0 \leq SRMR < 0.05$	$0.05 \leq SRMR \leq 0.10$	0,032	0,019
NFI	$0.95 \leq NFI \leq 1$	$0.90 \leq NFI \leq 0.95$	0,961	0,983
TLI	$0.95 \leq NNFI \leq 1$	$0.90 \leq NNFI \leq 0.95$	0,949	0,968
CFI	$0.95 \leq CFI \leq 1$	$0.90 \leq CFI \leq 0.95$	0,968	0,987
GFI	$0.95 \leq GFI \leq 1$	$0.90 \leq GFI \leq 0.95$	0,960	0,983

Kaynak: (Meydan ve Şeşen, 2015, s. 22).

Müşteri bağlılığı ölçeği uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir hale getirilmesi için çeşitli modifikasyonlar yapılmıştır. Model için elde edilen katsayılar incelendiğinde orijinalinde 7 sorudan

oluşan ölçeğin 7. maddesi model dışında bırakılmıştır. İlgili maddelerin model dışında bırakılmasının sebebi, analiz sonucunda elde edilen düzeltme indekslerine ilişkin kovaryanslarda en yüksek skorun bu ifadeye ait olmasıdır. Analizden elde edilen uyum iyiliği değerleri incelendiğinde değerlerin kabul edilebilir sınırlarda olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar, geliştirilen kavramsal modelin veri ile uyumlu olduğunu, örneklem büyüklüğünün model için yeterli olduğu ve modelin istatistiksel olarak geçerli ve anlamlı olduğunu göstermektedir. Müşteri güveni ölçeği uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir hale getirilmesi için çeşitli modifikasyonlar yapılmıştır. Model için elde edilen katsayılar incelendiğinde orijinalinde 8 sorudan oluşan ölçeğin 2. maddesi model dışında bırakılmıştır. Araştırma kapsamında incelenen katılımcılara ait sosyo-demografik bilgiler Tablo 3'te sunulmaktadır.

Tablo 3
Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

		n	%
Yaşınız	18-25 Yaş Arası	159	38,0
	26-30 Yaş Arası	38	9,1
	31-35 Yaş Arası	42	10,0
	36-40 Yaş Arası	67	16,0
	41-45 Yaş Arası	52	12,4
	46 Yaş ve Üzeri	60	14,4
Cinsiyetiniz	Kadın	258	61,7
	Erkek	160	38,3
Medeni Durumunuz	Bekâr	255	61,0
	Evli	163	39,0
Öğrenim Düzeyiniz	İlköğretim	27	6,5
	Lise ve Dengi	73	17,5
	Önlisans	159	38,0
	Lisans	98	23,4
	Lisansüstü	61	14,6
Aylık Geliriniz	8500 TL'den az	175	41,9
	8501-10000 TL	67	16,0
	10001-15000 TL	84	20,1
	15000'den fazla	92	22,0
	Özel Sektör Çalışanı	56	13,4
	Kamu Sektörü / Memur	108	25,8
Mesleğiniz	Serbest Meslek/ İş yeri sahibi	40	9,6
	Öğrenci	131	31,3
	İşçi	19	4,5
	Emekli	15	3,6
	Çalışmıyor / Ev Hanımı / İşsiz	49	11,7
	1-3 kez	216	51,7
Son 1 yıl içerisinde Trendyoldan kaç kez alışveriş yaptınız?	4-6 kez	80	19,1
	6'dan fazla	122	29,2
	Hergün	52	12,4
Trendyolu ne sıklıkla kullanıyorsunuz?	Haftada bir kez	28	6,7
	Haftada birkaç kez	53	12,7
	Ayda bir kez	164	39,2
	Ayda birkaç kez	121	28,9
Trendyolda en çok hangi ürün üzerine alışveriş yapıyorsunuz?	Gıda	32	7,7
	Giyim	231	55,3
	Teknolojik Ürün	66	15,8
	Mobilya	11	2,6
	Kozmetik Ürün	44	10,5
	Aksesuar	34	8,1

Tablo 3'te araştırma kapsamındaki katılımcıların sosyo-demografik bilgileri detaylı bir şekilde verilmiştir. Araştırma kapsamında sosyo-demografik değişkenler ile ölçek puanları arasında yapılan farklılık analizleri Tablo 4'te sunulmaktadır.

Tablo 4

Sosyo-Demografik Değişkenler ile Ölçek Puanları Arasında Yapılan t Testleri

		Ort.	Std. Sapma	p
Müşteri Güveni	Kadın	3,5228	,65768	0,05
	Erkek	3,4031	,60135	
Müşteri Bağlılığı	Kadın	3,5039	,73366	0,02
	Erkek	3,3455	,64397	
Müşteri Güveni	Bekâr	3,4431	,60840	0,18
	Evli	3,5299	,68181	
Müşteri Bağlılığı	Bekâr	3,4252	,68839	0,51
	Evli	3,4715	,72932	

*p<0,05

Sosyo-demografik değişkenler ile ölçek puanları arasında yapılan t testlerine göre müşteri güveni ve müşteri bağlılığı ile cinsiyet açısından anlamlı farklılık bulunurken; medeni durum açısından farklılığa rastlanamamıştır. Tablo 5'te ise sosyo-demografik değişkenler ile ölçek puanları arasında yapılan tek yönlü varyans analizine (ANOVA) yer verilmiştir.

Tablo 5

Sosyo-Demografik Değişkenler İle Ölçek Puanları Arasında Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi

	Yaş	Ort.	Std. Sapma	Homojenlik	p					
Müşteri Güveni	18-25 Yaş Arası	3,3035	,51240	0,05	0,00					
	26-30 Yaş Arası	3,5592	,55197							
	31-35 Yaş Arası	3,6964	,71735							
	36-40 Yaş Arası	3,5224	,68945							
	41-45 Yaş Arası	3,7163	,76461							
	46 Yaş ve Üzeri	3,4729	,64894							
Müşteri Bağlılığı	18-25 Yaş Arası	3,3181	,61915	0,02	0,00					
	26-30 Yaş Arası	3,6391	,70201							
	31-35 Yaş Arası	3,6190	,86274							
	36-40 Yaş Arası	3,3518	,75688							
Müşteri Güveni	Öğrenim Durumu	41-45 Yaş Arası	3,6346	,72148	0,36	0,00				
		46 Yaş ve Üzeri	3,4643	,65525						
		Ort.	Std.	Homojenlik			p			
		İlköğretim	3,2963	,99467			0,03	0,00		
		Lise ve Dengi	3,4675	,60166						
		Önlisans	3,3270	,55006						
		Lisans	3,7003	,62815						
		Müşteri Bağlılığı	Aylık Gelir	Lisansüstü			3,6004	,60459	0,36	0,00
				İlköğretim			3,7090	,79291		
				Lise ve Dengi			3,3170	,72228		
Önlisans	3,3046			,63667						
Müşteri Güveni	Meslek	Lisans	3,6778	,70145	0,95	0,00				
		Lisansüstü	3,4614	,70150						
		Ort.	Std.	Homojenlik			p			
		8500 TL'den az	3,2957	,65246			0,43	0,07		
		8501-10000 TL	3,5653	,58158						
10001-15000 TL	3,5580	,60040								
15000'den fazla	3,6834	,60232								
8500 TL'den az	3,3469	,67693								
Müşteri Bağlılığı	Meslek	8501-10000 TL	3,4307	,80601	0,43	0,07				
		10001-15000 TL	3,5255	,63392						
		15000'den fazla	3,5606	,72108						
		Ort.	Std.	Homojenlik			p			
		Özel Sektör Çalışanı	3,6540	,63380			0,00	0,00		
Kamu Sektörü / Memur	3,6667	,60033								
Serbest Meslek/ İş yeri sahibi	3,5375	,52821								
Öğrenci	3,2920	,47677								
İşçi	3,1645	,68599								
Müşteri Güveni	Meslek	Emekli	3,3333	,61721	0,00	0,00				

Müşteri Bağlılığı	Çalışmıyor / Ev Hanımı / İşsiz	3,4668	,94365	0,00	0,51
	Özel Sektör Çalışanı	3,4694	,77709		
	Kamu Sektörü / Memur	3,5291	,67749		
	Serbest Meslek/ İş yeri sahibi	3,4607	,71574		
	Öğrenci	3,3424	,56415		
	İşçi	3,3609	,75498		
	Emekli	3,4190	,67971		
Müşteri Güveni	Çalışmıyor / Ev Hanımı / İşsiz	3,5190	,95462	0,63	0,07
	Son 1 yıl içerisinde Trendyoldan kaç kez alışveriş yaptınız?	Ort.	Std.		
			Sapma		
	1-3 kez	3,4149	,66489		
	4-6 kez	3,4891	,61854		
	6'dan fazla	3,5789	,59400		
Müşteri Bağlılığı	1-3 kez	3,3194	,74524	0,17	0,00
	4-6 kez	3,4964	,63684		
	6'dan fazla	3,6276	,62730		
	Trendyolu ne sıklıkla kullanıyorsunuz?	Ort.	Std.		
			Sapma		
Müşteri Güveni	Her gün	3,8534	,50954	0,16	0,00
	Haftada bir kez	3,5268	,69252		
	Haftada birkaç kez	3,4269	,57827		
	Ayda bir kez	3,3956	,69207		
	Ayda birkaç kez	3,4360	,57421		
	Her gün	,59369	,59369		
Müşteri Bağlılığı	Haftada bir kez	,56408	,56408	0,16	0,00
	Haftada birkaç kez	,60885	,60885		
	Ayda bir kez	,74388	,74388		
	Ayda birkaç kez	,70590	,70590		
	Trendyolda en çok hangi ürün üzerine alışveriş yapıyorsunuz?	Ort.	Std.		
			Sapma		
Müşteri Güveni	Gıda	3,3945	,65617	0,02	0,01
	Giyim	3,4113	,55911		
	Teknolojik Ürün	3,5701	,68610		
	Mobilya	3,8523	,49943		
	Kozmetik Ürün	3,7045	,78276		
	Aksesuar	3,4044	,77059		
Müşteri Bağlılığı	Gıda	3,3705	,58041	0,00	0,17
	Giyim	3,4057	,64020		
	Teknolojik Ürün	3,4048	,75990		
	Mobilya	3,8701	,55862		
	Kozmetik Ürün	3,5130	,97004		
	Aksesuar	3,6134	,72035		

Tablo 5'te sosyo-demografik değişkenler ile ölçek puanları arasında yapılan tek yönlü varyans analizi sunulmuştur. Elde edilen sonuçlara göre müşteri güveni ile yaş, öğrenim durumu, aylık gelir, meslek, Trendyol kullanım sıklığı ve Trendyoldan alışveriş yapma durumu arasında anlamlı farklılık belirlenmiştir. Diğer yandan müşteri bağlılığı ile yaş, öğrenim durumu, son 1 yıl içinde Trendyoldan alışveriş yapma durumu ve Trendyoldan alışveriş yapma durumu arasında anlamlı farklılık belirlenmiştir. Araştırmada değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemek amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Yapılan korelasyon analizi sonuçları Tablo 6'da verilmektedir.

Tablo 6

Araştırma Değişkenleri Arasındaki İlişkilere Yönelik Korelasyon Analizi

		Müşteri Güveni	Müşteri Bağlılığı
Müşteri Güveni	Korelasyon	1	0,395**
	p		0,000
	n	418	418
Müşteri Bağlılığı	Korelasyon	0,395**	1
	p	0,000	
	n	418	418

p=anlamlılık; n=katılımcı sayısı

olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkendeki değişimi açıklama oranı %15'tir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Yapılan bu araştırmanın müşteri bağlılığının müşteri güveni üzerindeki etkisini ölçmektir. Müşteri bağlılık düzeyinin müşteri güveni ve mutluluğu üzerinde pozitif yönde ve anlamlı bir şekilde etkilediğini destekleyen çalışmalar bulunmaktadır. Bu durumu Groth'un (2005), Anaza ve Zhao'nun (2013), Chen, Hsieh, Chang ve Chen (2015), Ponnusamy ve Ho'nun (2015), Zhu, Sun ve Chang, (2016), Chien-Jung'ın (2017) ve Nagy ve Marzouk'un (2018) gibi ilgili çalışmalarla desteklenmektedir.

Cinsiyet değişkeni ile ölçek puanları arasında yapılan analiz sonuçlarına göre; cinsiyet ile müşteri bağlılığı arasında anlamlı farklılık bulunurken; müşteri güveni arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Erkeklerin müşteri bağlılığı düzeyinin kadınlardan daha anlamlı olduğu görülmüştür. Özdenler (2017) çalışmasında cinsiyete göre farklılaşma olmadığı yönünde bulgular elde etmiştir.

Medeni durum değişkeni ile ölçek puanları arasında yapılan analiz sonuçlarına göre; medeni durum ile müşteri bağlılığı ve müşteri güveni arasında anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Özdenler (2017) çalışmasında medeni duruma göre farklılaşma olmadığı yönünde bulgular elde etmiştir. Ancak bekar bireyler çok daha fazla alışveriş yapabilmektedirler. Bunun nedeni tüm ihtiyaçlarını bireysel olarak karşılamaları gerekliliğinden kaynaklanabilmekte olup, literatürde durumu destekleyen çok fazla çalışma bulunmamaktadır. Özellikle bekâr ve evli bireylerin alışveriş durumları değerlendirilen çalışmalara daha fazla yer verilmesi uygun olacaktır.

Yaş değişkeni ile puanları arasında yapılan analiz sonuçlarına göre; 18-25 arası yaş grubu kişilerin ortalaması, 31-35 yaş grubu ve 41-45 yaş grubu kişilerin ortalamasından anlamlı derece yüksek olduğu görülmüştür. Source ve arkadaşları (2005) tarafından yapılan çalışmada; daha genç tüketiciler her ürün türünü online olarak satın alma eğiliminde oldukları tespit edilmiştir. Korkmaz'ın (2022) yapmış olduğu çalışmada yaş değişkenine yönelik farklılaşma olmadığı yönünde sonuçlar elde edilmiştir. Turgut (2022) çalışmasında 26-33 yaş grubunda farklılaşma olduğunu diğer yaş gruplarına göre daha anlamlı sonuçlar elde edilmiştir. Özdenler (2017) çalışmasında yaşa göre farklılaşma olmadığı yönünde bulgular elde etmiştir. Trendyol gibi alışveriş siteleri müşterilerinin tüm ihtiyaçlarını karşılamak için ürün çeşitliliği sunmaktadır. Bu nedenle her yaşa hitap edebilmektedirler. Son yıllarda internet kullanım oranları artış gösteren 45 yaş üstü kişilerin yine de gençlere nazaran daha az interneti kullanıyor olmaları ile bu durum açıklanabilmektedir.

Öğrenim durumu değişkeni ile ölçek puanları arasında yapılan analiz sonuçlarına göre; ilköğretim eğitim düzeyine sahip olan kişilerin ortalaması önlisans düzeyine sahip olan kişilere göre; lise ve dengi eğitim düzeyine sahip olan kişilerin ortalamasından lisans eğitim düzeyine sahip olan kişilere göre ve lisans eğitim düzeyine sahip olan kişilerin ortalaması önlisans eğitim düzeyine sahip olan kişilerin ortalamasına göre anlamlı derece yüksek olduğu görülmüştür. Diğer yandan ilköğretim eğitim düzeyine sahip olan kişilerin ortalaması lisans düzeyine sahip olan kişilerin ortalamasına göre; önlisans eğitim düzeyine sahip olan kişilerin ortalaması lisans ve lisansüstü düzeyine sahip olan kişilerin ortalamasına göre anlamlı derece yüksek olduğu görülmüştür. Korkmaz'ın (2022) yapmış olduğu çalışmada mezuniyet değişkenine yönelik farklılaşma olmadığı yönünde sonuçlar elde edilmiştir. Özdenler (2017) çalışmasında eğitim durumlarına göre farklılaşma olmadığı yönünde bulgular elde etmiştir. Kerse (2019) çalışmamızla benzer bulgular elde etmiştir.

Aylık gelir değişkeni ile ölçek puanları arasında yapılan analiz sonuçlarına göre; aylık gelir ile müşteri güveni arasında anlamlı farklılık bulunurken; müşteri bağlılığı arasında anlamlı farklılık bulunamamıştır. 8500 TL'den az kazanan kişilerin ortalaması 8501-10000 TL arasında kazananların ortalamasına göre anlamlı derece yüksek olduğu görülmüştür. Diğer yandan 10001-15000 TL arasında kazananların ortalaması 8500 TL'den az kazanan kişilerin ortalamasına göre anlamlı derece yüksek

olduğu görülmüştür. Özden (2017) çalışmasında gelire göre farklılaşma olduğunu tespit etmiştir. Kişilerin geliri arttıkça alışveriş eğilimlerinde artış yaşanmıştır.

Meslek değişkeni ile ölçek puanları arasında yapılan analiz sonuçlarına göre; meslek ile müşteri güveni arasında anlamlı farklılık bulunurken; müşteri bağlılığı arasında anlamlı farklılık bulunamamıştır. Özel sektör çalışanı kişilerin ortalaması öğrencilerin ortalamasından; kamu sektörü çalışanlarının öğrencilerin ortalamasından anlamlı derecede yüksektir.

Son 1 yıl içerisinde trendyol uygulamasından alışveriş yapma durumu ile müşteri bağlılığı arasında anlamlı farklılık bulunurken; müşteri güveni arasında anlamlı farklılık bulunamamıştır. 1-3 kez alışveriş yapanların ortalamasının 6'dan fazla yapanlarına ortalamasına göre anlamlı derecede yüksek olduğu görülmüştür. Trendyol kullanım sıklığı ile müşteri bağlılığı ve müşteri güveni arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. Trendyolu her gün kullananların ortalaması ayda bir kez ve ayda birkaç kez kullananların ortalamasına göre; Trendyolu haftada birkaç kez kullananların ortalaması her gün kullananların ortalamasına göre anlamlı derecede yüksek olduğu görülmüştür. Trendyoldan yapılan alışveriş ile müşteri güveni arasında anlamlı farklılık bulunurken; müşteri bağlılığı arasında anlamlı farklılık bulunamamıştır. Gruplar arasında ortalamaların farklılaşmadığı görülmüştür. Bu durumun gruplar arasındaki sayıların eşit dağılmamasından kaynaklandığı söylenebilir. Literatürde yer alan bir diğer çalışmaya baktığımızda Türk müşterilerin internet üzerinden gerçekleştirdiği alışverişe karşın duyduğu güven ve bağlılık ilişkisi, modernleşen ve geliştirilen dijital bazlı veya dijital çevreler ile ilişkili farklı iş modelleri bakımından değerlendirilmiştir. Gerçekleştirilen araştırma sonucunda elde edilen verilere bakıldığında, güven kavramının müşteri bağlılığı üzerinde oldukça ciddi etkilerinin olduğu tespit edilmiştir (Öztürk, 2015).

Araştırma sonucunda yapılacak öneriler aşağıda sıralanmıştır:

- Online alanda hizmet veren işletmelerin internet sayfalarını ve uygulamalarının ara yüzlerini daha kullanıcıya kolay anlaşılabilir şekilde tasarlamaları kendilerine yarar sağlayacaktır.
- Kullanıcıların online alışverişini fiziki alışverişe göre daha cazip bulmaları ve fayda algılarının artırılması için ödeme sistemleri güvenliği, hızlı kargo erişimi vb. faaliyetlerle cazip hale getirilebilir.
- Kullanıcılara yönelimlerini artırmak için çeşitli kampanya veya promosyon çalışmaları gerçekleştirilebilir.

Yapılan bu çalışma Trendyol e-perakende sitesinden alışveriş yapan müşteriler ile gerçekleştirilmiştir. Başka e-perakende sitelerinden alışveriş yapan müşterilerle araştırma tekrarlanarak, ortaya çıkan sonuçları karşılaştırmak yararlı olabilir. Ayrıca farklı bölgelerde, farklı demografik özelliklere sahip kesimlerde anket çalışmasının uygulanması farklı sonuçlar elde edilmesine etki edebilmektedir. Her araştırmada olduğu gibi bu araştırmada da bazı sınırlılıklar bulunmaktadır. Öncelikle araştırmanın Kırşehir ilinde gerçekleştirilmiş olması ve sadece 418 kişiye ulaşılabilmesi sonuçların genellendirilebilmesi açısından bir sınırlılıktır. Ayrıca bir uygulamanın kullanım düzeylerinin ölçülmesi de yine bir sınırlılık oluşturmaktadır.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Yazarlar makalenin oluşmasına %50 oranında katkıda bulunmuşlardır.

Çıkar Çatışması

Çalışmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum bulunmamaktadır.

Teşekkür ve Açıklamalar: Bu araştırma Doç. Dr. Fatih Ferhat ÇETİNKAYA danışmanlığındaki "Online Alışverişte Perakendeci ve Müşteri Arasındaki Bağlılık-Güven İlişkisi" adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Kaynaklar

- Anaza, N. A., and Zhao, J. (2013). Encounter-based antecedents of e-customer citizenship behaviors. *Journal of Services Marketing*, 27(2), 130-140.
- Armağan, E. ve Temel, E. (2018). Türkiye’de online kompulsif alışveriş davranışı üzerine ampirik bir çalışma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(4), 621-653.
- Chen, K. H., Hsieh, K. J., Chang, F. H., and Chen, N. C. (2015). The customer citizenship behaviors of food blog users. *Sustainability*, 7, 12502-12520.
- Civelek, M. E. (2017). *İşletmeden tüketiciye (B2c) elektronik ticaret alanında faaliyet gösteren işletmelerin web sitelerini yönetmelerinin net fayda üzerine etkisi: Kavramsal model önerisi*. Doktora Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Cohen, L., Manion, L., and Morrison, K. (2000). *Research methods in education*. (5th ed). Routledge Falmer, Taylor&Francis Group.
- Coşkun, R., Altunışık, R. ve Yıldırım, E. (2019). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. (10. Baskı). Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Egger, F. N. (2000). *Towards a model of trust for e-commerce system design. Working paper*. Center for User-System Interaction, Eindhoven University of Technology, Eindhoven.
- Eroğlu, E. (2005). Müşteri memnuniyeti ölçüm modeli. *İÜ İşletme Fakültesi İşletme Dergisi*, 34(1), 7-25.
- Friedman, T. L. (2009). *Yirmi birinci yüzyılın kısa tarihi dünya düzdür* (Çev. L. Cinemre). İstanbul: Boyner Yayınları.
- Ganguly, B., Dash, S. B., and Cyr, D. (2009). Website characteristics, trust and purchase intention in online stores: An empirical study in the Indian context. *Journal of Information Science & Technology*, 6(2), 24-44.
- Groth, M. (2005). Customer as good soldiers: Examining citizenship behaviors in internet service deliveries. *Journal of Management*, 31(1), 7-27.
- Hacıfendioğlu, Ş. ve Çolular, N. (2008). İlişkisel pazarlamada güven unsuru ve otel işletmelerinde uygulama. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(2), 107-126.
- Hausman, A. V., and Siekpe, J. S. (2009). The effect of web interface features on consumer online purchase intentions. *Journal of Business Research*, 62(1), 5-13.
- Kerse, Y. ve Gelibolu, L. (2020). Müşteri vatandaşlık davranışı oluşumunda lojistik hizmet kalitesinin, müşteri memnuniyetinin ve müşteri güveninin rolü: Aracılı bir model. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(3), 681-705.
- Kılınç, C. Ç. (2005) Sağlık sektöründe faaliyette bulunan hastane işletmelerinde müşteri ilişkileri yönetimi üzerine bir araştırma. *Review of Social*, 9(10), 309-332.
- Klang, M. (2001). Who do you trust? Beyond encryption, secure e-business. *Decision Support Systems*, 31(3), 293-302.
- Korkmaz, A. (2022). Sosyal medya etkileyicilerinin yaptığı tanıtımların örtülü reklam yasağı bakımından değerlendirilmesi. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 160, 181-210.

- Levy, M., and Weitz, B. A. (2001). *Retailing management*. New York: McGraw-Hill Irwin.
- Li, N., and Zhang P. (2002). *Consumer online attitudes and behavior: An assessment of research*. Eighth Americas Conference on Information Systems, 508-517.
- Marangoz, M. Özkoç, H.H. ve Aydın, E. A. (2019), Tüketicilerin internet üzerinden alışveriş davranışlarının açıklanmasına yönelik bir çalışma. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 1-22.
- Morgan, R. M., and Hunt, S. D. (1994). The commitment - trust theory of relationship marketing. *Journal of Marketing*, 58(3), 20-38.
- Nagy, E. S. A., and Marzouk, W. G. (2018). Factors affecting customer citizenship behavior: A model of university students. *International Journal of Marketing Studies*, 10(1), 54-70.
- Odabaşı, Y. (2017). *Satışta ve pazarlamada müşteri ilişkileri yönetimi (CRM)* (10. Baskı). Aura Yayıncılık. İstanbul.
- Öcel, Y. ve Arslan M. H, (2019). İnternet alışverişi ile tüketici güveni arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(71), 1103-1119.
- Özdener, İ. H. (2019). *E-Perakende hizmet kalitesinin marka değerine etkisi: Trendyol örneği*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Öztürk, S. (2015). *İnternette alışverişe yönelik güven ve bağlılığın kişisel etkenler ile çok kanallı - tek kanallı perakendecilik modelleri açısından incelenmesi*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Pilatin, A. ve Dilek, Ö. (2021). Tüketicilerin online alışveriş alışkanlıklarının demografik özellikler bakımından incelenmesi Doğu Karadeniz şehirleri üzerinde bir araştırma. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(1), 11-28.
- Rousseau D. M., Sıktın S. B., Burt R. S., and Camerer C. (1998). Not so different after all: A cross-discipline view of trust. *Academy of Management Review*, 23(3), 393-404.
- Ponnusamy, G., and Ho, J. S. Y. (2015). Customers as volunteers? E-Customer citizenship behavior and its antecedents. *Information Management and Business Review*, 7(3), 50-58.
- Shergill, G. S., and Chen, Z. (2005). Web-based shopping: Consumers' attitudes towards online shopping in New Zealand. *Journal of Electronic Commerce Research*, 6(2), 79-94.
- Source P, Perotti V., and Widrick, S. (2005). Attitude and age differences in online buying. *International Journal of Retail and Distribution Management*, 33(2), 122-132.
- Sprague, J.C., Gopalakrishnan, K.N., and McItyre, B.E. (1992). *Implementing internal quality improvement with the house of quality*, Quality Progress, USA.
- Swift, R. S. (2001). *Accelerating customer relationships: Using CRM and relationship technologies*. Prentice Hall Professional.
- Şahin, A. (2003). İşletmeden işletmeye elektronik ticaretin gelişmesinde ilişki pazarlamanın rolü - güven odaklı bir analiz. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 10(2), 21-30.
- Tabachnick, B. G., and Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics*. Boston: Pearson.

Taşlıyan, M., (2006), *Elektronik ticaret, kavramlar ve uygulamalar*. Sakarya Kitabevi.

Turgut, U. (2022). *Tüketicilerin online yiyecek ve içecek hizmetlerine yönelik tutum ve memnuniyetleri*. Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Karabük.

Ugrin, J. M., Pearson, J. M., and Odom, M. D. (2007), Profiling cyber-slackers in the workplace: Demographic, cultural, and workplace factors. *Journal of Internet Commerce*, 6(3), 75-89.

Yıldız, G. ve Ardıç, K. (1999). *Eğitimde toplam kalite yönetimi*. Bilgi Dergisi, 1(1), 73-82.

Zhu, D. H., Sun, H. I., and Chang, Y. P. (2016). Effect of social support on customer satisfaction and citizenship behavior in online brand communities: The moderating role of support source. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 31, 287-293.

Extended Abstract

Introduction

Online shopping is one of the fastest developing sectors in the world. In other words, the "flattening world" (Friedman, 2009, s. 333), which is becoming more and more globalised every day, increases this rapid rise more and more. As a matter of fact, the internet started to become commercialised in the 1990s. This situation has enabled online shopping to grow faster and faster every day. The rapid development of technology, faster access to technological resources, the development of software and transit transport have made online shopping applications much easier, accessible and cheaper. In this way, online shopping has become much more advantageous for sellers as well as buyers (Pilatin ve Dilek, 2021). Innovations in the field of communication and information technologies have led to changes and innovations in many areas, first in trade. Customer behaviour has also gained another dimension as the Internet has revealed different options for both institutions and customers (Marangoz, Özkoç, and Aydın, 2019, p. 3).

The subject of this research is to reveal the effect of customer trust in the retailer on customer loyalty in online shopping. There are many factors affecting customer trust and customer loyalty in online shopping. In this research, it is aimed to reveal the effect of customer trust in the retailer on customer loyalty in online shopping. In this direction, the problem of the study is how effective customer trust in the retailer is on customer loyalty. A conceptual model was developed to solve the problem of the study. With this model, it is tried to reveal the relationship between customer trust and customer loyalty in online shopping.

Method

The population of the research consists of consumers who shop from a retailer internet sales site living in Kırşehir. The sample of the research is determined as 500 participants who shop from a retailer internet sales site. When it is desired to determine the sample with 5% error (95% confidence), it is 384 when the universe consists of 1.000.000 units (Cohen et al., 2000, p. 95). Convenience sampling method will be used as the sampling method in the research. Convenience sampling method is a technique used in cases where the members of the universe cannot be determined precisely, and it is stated that it is easier and less costly to reach the universe in this method (Coşkun et al., 2019, p. 170). The 384 sample number determined is an approach that can be used in cases where the number of the universe is known. In this direction, since the universe is not fully known, 500 questionnaire forms will be applied to consumers shopping from a retailer's internet sales site. Within the scope of the research, 450 people were reached and the data collection process was finalised. The data obtained were coded into SPSS 24.00 package programme and missing and incorrect data were excluded from the scope of the research. After the data excluded from the scope of the research, 418 questionnaires were found to be suitable for evaluation. Questionnaire technique was used as a data collection tool in the study. In the study, data will be collected using quantitative research method. A printed questionnaire form was created to collect data. The printed questionnaire was converted into an online questionnaire. The number of participants was determined as 500 in line with the determined sample. The questionnaire form was created using demographic characteristics, customer trust and customer loyalty scales.

Findings

According to the t-tests conducted between socio-demographic variables and scale scores, a significant difference was found between customer trust and customer loyalty in terms of gender, while no difference was found in terms of marital status. According to the results obtained, a significant difference was found between customer trust and age, educational status, monthly income, occupation, frequency of using Trendyol and shopping from Trendyol. On the other hand, there is a significant difference between customer loyalty and age, educational level, shopping from Trendyol in the last 1 year and shopping from Trendyol. Accordingly, there is a positive, moderate and statistically

significant relationship between customer trust and customer loyalty. It can be said that the relationship between the two variables is approximately 40%. The correlation value (0,395) shows that there is no multicollinearity problem between the research variables. Structural equation modelling was used for the data obtained from the research and the relationships between variables. In this context, while customer trust is considered as an independent variable, customer loyalty is considered as a dependent variable. While customer trust is considered as an independent variable, customer loyalty is considered as a dependent variable. According to the results of the structural equation model, it was concluded that customer loyalty has a positive and significant ($\beta=0.39$; $p<0.001$) effect on customer trust. This finding also coincides with the correlation analysis. The ratio of independent variables explaining the change in the dependent variable is 15%.

Conclusion, Discussion and Recommendations

The aim of this research is to measure the effect of customer loyalty on customer trust. Within the scope of the research, a questionnaire study was conducted and the data obtained from the questionnaire forms were analysed through SPSS package program and SPSS AMOS package program. For the data obtained from the questionnaires, frequency analyses, whether the data fit the normal distribution, analyses between socio-demographic variables and scale scores and relationship analyses between research variables were performed. When the findings obtained from the analyses are evaluated, it is possible to say that customer loyalty has a significant effect on customer trust. There are studies that support that customer loyalty level has a positive and significant effect on customer trust and happiness. This is supported by relevant studies such as Groth (2005), Anaza and Zhao (2013), Chen et al. (2015), Ponnusamy and Ho (2015), Zhu et al. (2016), Chien-Jung (2017) and Nagy and Marzouk (2018). Suggestions to be made as a result of the research can be listed as follows: It will be beneficial for businesses providing services in the online field to design their web pages and application interfaces in a more useful and easy-to-understand way. In order for users to find online shopping more attractive than physical shopping and to increase their perception of benefit, payment systems security, fast shipping access, etc. can be made attractive with activities. Various campaigns or promotional activities can be carried out to increase user orientation.

A Review: Relative Clause Sentence Processing

Tuğba AYDIN YILDIZ
Zonguldak Bülent Ecevit University
tugbaaydinyildiz5@gmail.com
0000-0001-5248-2484

Derleme Makale

DOI: 10.31592/aeusbed.1346088

Geliş Tarihi: 18.08.2023

Revize Tarihi: 22.11.2023

Kabul Tarihi: 29.11.2023

Atıf Bilgisi

Aydın Yıldız, T. (2023). A review: Relative clause sentence processing. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(3), 1045-1061.

ABSTRACT

This study, in examining ambiguity decisions, a fundamental parsing procedure in natural language processing, aims to address whether there are distinctions in how native speakers and second language learners process speech or whether there are cross-linguistic effects. Studies have looked into how L1 and L2 speakers of different languages handle the RC ambiguity differently. In order to address the issues of transfer effects as well as the distinctions between L1 and L2 interpreting, differences between native speakers' and L2 learners' parsing selections, as well as some factors (working memory, animacy, discourse, syntax or semantic information, etc.) used during the experiments in ambiguity resolution, may add an entirely novel viewpoint. Although most of the studies tried to bring a solution with one-stage or two-stage models, the argument of this study is that there are definitely differences between the L1 and L2 processing and ambiguity resolving, and also, universality is impossible. Therefore, there needs to be much more evidences with the same instruments, tasks, and same sources of information conducted to vast amount of participant groups (from different ages, or different backgrounds) in order to reach a certain conclusion to state the reason behind this difference.

Keywords: Ambiguity, attachment, relative clause, sentence processing.

Bir Derlem: RC Cümle İşleme

Öz

Bu çalışma, dil işleme sürecinde kullanılan temel ayrıştırma prosedürlerinden biri olan belirsizlik ilişirme tercihinde, ana dili konuşanlar ile ikinci dil öğrenenlerin dili nasıl işlediği veya dille arası etkilerin olup olmadığı sorusuna cevap aramayı hedefler. Araştırmalar, L1 ve L2 konuşanlarının ilgi tümceciği (RC) belirsizliğini nasıl ele aldıklarını farklı bir bakış açısıyla değerlendirmiştir. Aktarım etkileri ile L1 ve L2 transferini ayırt etme arasındaki farklılıklara dikkat çekmek için, L1 konuşmacıların ve L2 öğrenenlerinin ayrıştırma seçimleri arasındaki farklar, ayrıca belirsizlik çözümlemesi deneylerinde kullanılan bazı faktörler (çalışma belleği (WM), canlılık, söylem, sözdizim veya anlamsal bilgi vb.) tamamen yeni bir bakış açısı ekleyebilir. Çoğu çalışma tek aşamalı veya çift aşamalı modellerle çözüm sunmaya çalışsa da, bu çalışmanın esas savı şudur: L1 ve L2 işleme ve belirsizliği çözüme arasında kesinlikle farklılıklar olduğu ve aynı zamanda evrenselliğin imkansız olduğudur. Bu nedenle, bu farkın arkasındaki nedeni belirtmek için çok daha fazla kanıtı ihtiyaç vardır. Aynı araçlar, görevler ve bilgi kaynaklarıyla yürütülen, farklı yaş gruplarından, çeşitli eğitim seviyelerinden ve akademik başarıdan katılımcı gruplarının geniş bir yelpazesine yapılan çok daha fazla çalışma gereklidir.

Keywords: Belirsizlik, cümle işleme, ilgi tümceciği, ilişirme.

Introduction

Relative clause attachment ambiguity has significantly influenced linguistic studies, especially in the last three decades. It is crucial to investigate potential cross-linguistic impacts of relative clause attachment on participants and determine whether their processing methods differ between their native language and second or third languages. Ambiguity studies constitute the primary elements for establishing reliable and substantial contributions as independent variables in the investigation of relative clause attachment. Additionally, the inclusion of language relationships, which influence inference or provide additional explanations, represents another notable advancement in this field.

The focus of recent L2 phrase processing research has been on the distinctions between L1 and L2 processing. There could be various causes for these variations. For instance, learners may use particular techniques to make up for an approximate absence of processing speed or grammatical

expertise. According to Clahsen and Felser (2006), such L2-specific interpreting could lead to L2 learners focusing more on lexical and semantic than syntactic input. Transfer of habits from the L1 to the L2, if processing is thought to be language-dependent, would be evident. Having the capacity to process linguistic information is crucial for effective language learning, hence it is especially necessary to have a better knowledge of the principles underlying L2 processing (Carroll, 2001). Findings from research on multilingual speakers of languages with distinct relative clause attachment preferences can be used to understand the phenomenon of cross-linguistic transmission in multilingual people (Rah, 2010). The transfer of lexical categories, for instance, is suggested by Vainikka and Young-Scholten (1996), showing that only those classes are inspired. Yet, according to another viewpoint, feature strength, which controls overt mobility, may not be transferred whereas both lexical and functional categories may be susceptible to it (Eubank, 1994).

Despite extensive research, there isn't a conclusive model that adequately explains the workings of sentence processing. Unconsciously, our thoughts and emotions transform into words or travel from our lips to the brain. Therefore, the study of language production and interpretation falls under the umbrella of sentence processing. Various models attempt to depict speech creation. The primary focus in sentence processing approaches revolves around the fundamental distinctions between two-stage models and constraint-based models, as well as the differentiation between syntax and discourse information. According to two-stage sentence processing models, the interpreter initially analyzes the sentence considering only the syntactic information. However, from the perspective of constraint-based models, diverse types of information (including discourse, pragmatics, lexical, among others) can interact and mutually influence comprehension.

In this context, the aim of the research has been defined as examining studies on RC attachment preferences through a systematic literature review and evaluating the methodological characteristics of these studies within the scope of this research. A literature review is a research design that involves a comprehensive examination of existing research, publications, or articles (Snyder, 2019). In such studies, researchers compile works conducted on a specific topic, field, or issue, summarize the current information, and present their findings. Generally, these reviews are conducted to identify current research trends, conflicts, or gaps, serving as a basis for future research directions. Literature reviews are used to comprehend and disseminate existing knowledge rather than implementing new experimental designs. In this review, I exhibit the most current and accessible studies which contain word-by-word online reading-time tasks or offline experiments, with different participant groups who are monolingual, bilingual, or multilingual. There are not any restrictions to structure the article because I want to discuss the studies that have examined how L1 and L2 learners process ambiguous constructions. To this end, I try to answer the following research questions:

1. Do L2 learners dissolve the ambiguity with similar parsing strategies that L1 speakers do?
2. How is the difference in parsing strategies between L1 and L2 speakers explained, if any?

After giving information regarding the theories that have been more extensively studied, and the previous studies on RC attachment ambiguity, I introduce the findings from each study that are combined in the last part, and broad conclusions about the aforementioned research questions are made.

Method

Research Design

For this review, a mixed-methods literature review was selected as the research design. To reach results, this method entails compiling, assessing, and integrating both qualitative and quantitative studies (Heyvaert et al., 2013). In respect to the research questions, it enables the analysis of studies, papers, implementations, and reviews from different domains. Four main goals can be achieved by a mixed-methods literature review, according to Arksey and O'Malley (2005): The initial objective is to ascertain the characteristics, connections and prevalence of relevant concepts and the components that go along with them. Furthermore, it compiles data for generalization by summarizing research findings and the theoretical background.

Literature Review Process

The databases used in the study consisted of Web of Science, Educational Resources Information Center (ERIC), Proquest dissertation, PsycINFO, PubMed, Scopus, ULAKBİM, National Thesis Center, and PubMed. These databases covered research from linguistics, psychology, and language education, among other disciplines. The Turkish and English translations of the terms "relative clause, attachment ambiguity, attachment preferences, sentence processing" were sought in the databases. The topic of the literature study was taken into consideration when choosing keywords.

Results

RC Attachment Ambiguity

One of the primary goals in investigating sentence processing is to comprehend the features of the parsing system, which utilizes various linguistic data to interpret the given information. The thorough examination of syntactic ambiguity within this framework has been crucial, as it aids in understanding the foundations of parsing techniques and constraints (Frazier and Clifton, 1996). Local processing of receiving words is preferred by locality constraints, for instance, as it uses up less memory space (Gibson and Pearlmutter, 1998). Surprisingly, it has been discovered that speakers of specific languages indicate an inclination for either high attachment (HA) or low attachment (LA) when it comes to the RC attachment ambiguity shown in (1), in which the RC may be linked to either the first noun phrase (NP1) (HA; interpretation: "*The servant of the actress was on the balcony*") or the second noun phrase (NP2) (LA; interpretation: "*The actress was on the balcony*"). Plenty of research looking into the variables influencing a range of RC attachment preferences was sparked by the discovery of such cross-linguistic disparities (Mitchell and Brysbaert, 1998).

1. Someone shot [NP1 the servant] of [NP2 the actress] [RC who was on the balcony].

According to this cross-linguistic diversity in RC attachment preferences, L2 scholars have begun to look at how L2 learners handle this kind of uncertainty to figure out how L1 processing and L2 processing differ from one another. Because the conversion of grammatical features has been extensively demonstrated in L2 acquisition research (Schwartz, 1998), it is additionally feasible that L2 learners transfer their L1 processing strategies to interpret L2 texts. Furthermore, it is intriguing to investigate if L2 learners are capable of developing tactics when they diverge from the rest of their L1s, despite the fact that it is commonly said that L2 learners do not develop native-like grammatical proficiency (Hawkins and Chan, 1997).

Previous investigations have been carried out to examine RC attachment preferences in separate languages (Aydin Yildiz, 2018; Hemforth et al., 2015; Kırkıcı, 2004; Papadopoulou and Clahsen, 2003) each focusing upon a particular aspect, and the methods it impacts attachment preferences. There are cross-linguistic deviations in RC attachment preferences, according to studies on this kind of structural ambiguity. On the contrary, earlier analysis has demonstrated that adult native English speakers prefer to attach an unclear RC to NP2 in this sort of phrases (Dekydtspotter et al., 2008). NP2 attachment preference has also been documented in other languages except English, including Japanese (Jun and Koike, 2008), Swedish, Romanian, and Norwegian (Ehrlich et al., 1999).

On the reverse aspect, statements similar to (1) have been documented to have high attachment (NP1) tendencies in languages like Arabic (Bidaoui and Abunasser, 2016), Dutch (Desmet et al., 2006), French (Dekydtspotter et al., 2008), German (Hemforth et al., 2015), Greek (Papadopoulou and Clahsen, 2003), Persian (Arabmofrad and Marefat, 2008), Russian (Iudina and Fedorova, 2009), Spanish (Dussias and Sagarra, 2007; Fernandez, 2003) and Turkish (Aydin Yildiz, 2018).

Sentence Processing Theories on RC Attachment

Several parsing models have been proposed to explore RC attachment patterns across various languages, as mentioned earlier. In this article, I specifically focus on some of these models, as they are relevant to the research discussed below. The resolution of syntactic ambiguity has been a focal point in comprehending L1 sentence comprehension. To understand how native speakers manage structural ambiguities in real-time processing and the methods or types of information they employ, numerous researchers have investigated globally or momentarily ambiguous constructions. In the realm of online processing, there are generally two categories of sentence processing models with differing assumptions regarding how ambiguous text gets resolved (Papadopoulou, 2005).

Investigating cross-linguistic parallels and variances has given birth to numerous recent studies on sentence processing, many of which have made an effort to determine whether a theory is universal or particular. The primary concepts of two-stage models like Frazier's Garden-Path by Frazier (1978) have been the focus of sentence processing approaches since they stress an internationally applicable set of interpretation principles. It is important to acknowledge that some distinctions have an impact on sentence processing, despite the constraint-based models' emphasis on the number of instances in which languages lack universal techniques (Bates, et al., 1999). For instance, the two-stage models state that the interpreters digest sentences as one entire sentence at once. Dealing with challenges of different severity is brought on by rebounds from initial misanalysis (Bader et al., 1999). Constraint-based interpretation attempts multiple analyses concurrently to get around these issues. As the interpreter creates alternatives of information across the text of more or less favoured conclusions, it is difficult to sort out the two-stage parsing. Readers can easily use many structures at once with constraint-based parsing, though. The parser does not require further options due to the fact that two-stage models propose revising the first evaluation from the perspective of computational economy.

According to Hopf et al. (2003), the Garden-Path phenomenon (which was improved by Frazier, 1978) is the processing difficulties that results from uncomfortably altered parsing biases. The two-stage processor initially evaluates favouring the syntactical information when it detects RC attachment uncertainty. This circumstance results in an accurate reconsideration of ambiguities if the previous assessment was inaccurate. As there is not additional source of data, the parsers pause during comprehending the phrases whenever there are ambiguities and a lack of syntactic information. The interpreters re-examine the details from the sources after running into any potential ambiguities in order to determine the correct reading. The constraint-based interpreter uses several sources of information (such as discourse or pragmatics) all at once, as opposed to the two-stage parsing, therefore reanalysing a phrase is not necessary. Interestingly, this theory contends that the first choice is based solely on the syntactic description. Although, the modification in the next stage may be taken into knowledge from other sources, such as verb-thematic information (Frazier, 1990), discourse framework (Ferreira and Clifton, 1986); and several additional sources of knowledge (Mitchell, 1994).

Late Closure is a strategy where the most recent elements are typically associated with the latest item that needs processing rather than with the elements at the beginning of a phrase. The fundamental principle of Late Closure is to utilize syntactic information as the initial basis for interpretation. Subsequently, Frazier and Dean Fodor (1978) suggested that this technique is inherent and universally applied, implying that all languages employ the same approach when dealing with ambiguous sentences. The central hypothesis is that there exists a universal processing strategy that evaluates the grammatical content of the languages without taking into account any potential distinctions. However, according to certain scholars (such as Cuetos and Mitchell, 1988; Just and Carpenter, 1992; Mazuka and Lust, 1990), languages have many distinct viewpoints and may even vary from person to person. This poses an immediate challenge to the known as universality of the Late Closure.

According to the Minimal Attachment Theory (by Frazier and Fodor, 1978), interpreters attempt to understand phrases in regard to the most basic syntactic structure that is consistent with the

information that is now available. The Minimal Attachment Theory states that the receiving data should be connected to the term being formed utilizing the fewest possible processing steps. Because the interpreters employ the most elementary interpretation that is believed to be the most appropriate one. Holmes et al. (1987), nevertheless, discovered that there was not any proof that Minimal Attachment was the primary interpretation method in a self-paced reading task. In order to be clear, it is pertinent to say that the Minimal Attachment principle cannot foresee whether low or high NP will be bound in RC ambiguity phrases like "...the secretary [NP1- high] of the lawyer [NP2- low] who is talking on the phone..." considering that the interpreter is going to employ the identical quantity of syntactic structure phrase.

The Constraint-Satisfaction Model operates on principles of parallel computing and has been influenced by earlier interactive models (McClelland and Rumelhart, 1981). While constraints on sentence comprehension are assumed to compete for resolution, Bates and MacWhinney (1987) formulated this model. The process involves concurrently constructing multiple interrelated representations of diverse kinds, termed as interpretation. Unlike the constraint-satisfaction model, which rejects a flexible and specific parsing approach combining grammatical information with specialized algorithms such as minimal attachment or late closure, both syntactic and lexical components are integrated for resolving ambiguities. The lexicon serves as the primary source of information, playing a crucial role in resolving both syntactic and lexical ambiguities (Trueswell et al., 1994). Within the lexicon, all data pertaining to phrases, particularly their syntactic functions, are stored, incorporating grammatical and uncertain connections among various forms of information rather than solely identifying them.

Constraint-based approaches are often one-stage models in which the interpreter conducts a single assessment while at the same time taking into account multiple sources of data. Furthermore, scholars agree that the foundation of constraint-based processing approaches is a preference for the already-existing sources of data (Spivey-Knowlton and Tanenhaus, 1998). In the two-stage interpreting, the user offers no less than one structural explanation. In contrast, the interpreter's attention offers multiple sources of data for the constraint-based computation. Current studies (Clifton and Duffy, 2001; Rayner and Clifton, 2002) have demonstrated that several additional sources of knowledge, besides the syntactic information, can alter the attachment preferences in settling the RC ambiguity by obscuring or removing it. As numerous variables, rather than just syntactic information, determine the first trigger in constraint-based sentence processing assets, these variables also keep affecting the availability of the analysis (MacDonald et al., 1994).

Van Gompel et al. (2000) created the Unrestricted Race model. The two-stage approach and the constraint-based approach are integrated in this model. As a result, the interpreter draws from multiple sources. The interpreter can favour discourse over various forms of data or syntactic information. According to this paradigm, the interpreter initially employs both syntactic and other sources of information when combining RC attachment.

The primary tenet of the Tuning Hypothesis is that the first selection of structural evaluations in interpreting is decided not by broad interpreting principles, but rather by the perspective that the specific viewer or participant may have had on previous occasions with uncertainties of the identical kind. This hypothesis was developed by Mitchell et al., in 1995. When the interpreter encounters an ambiguity, they will first solve it in the manner that was previously used (Cuetos et al., 1996). In a nutshell, the reader will attempt to figure out the ambiguity in a similar manner in subsequent interactions if the ambiguity was previously resolved in a specific manner. The most crucial source of information for ambiguity management is statistics.

Last but not least, Fodor (1998) put up the implicit prosody theory, which claims that whilst reading silently, the prosodic conceptions reflected upon analysing the attachment ambiguity are what actually govern sentences understood as RC attachment preferences. This implicit prosody explanation was initially inspired by research showing that shortened RCs typically attach locally while long RCs typically attach non-locally (Fernandez, 2003; Fodor, 1998). These findings were discovered to

correspond with the pattern of prosodic breaks in an actual experiment, where required non-local attachment sentences lengthened NP2 and required local attachment sentences lengthened NP1. The Implicit Prosody hypothesis was further reinforced by Jun (2003), who tested native speakers of English, Greek, Spanish, French, Farsi, Japanese, and Korean. He demonstrated that in each language, the standard prosody given upon reading worldwide ambiguous sentences including RC attachment demonstrates characteristics that connect with the stated attachment preferences in reading studies. Still, hardly any of these investigations demonstrate that the prosody is actually utilised throughout the on-line processing of RC attachments; instead, they are all secondary sources of support for the Implicit Prosody Hypothesis.

Clahsen and Felser (2006) presented the Shallow Structure Hypothesis (SSH). It suggests that adult learners' L1 and L2 comprehension differs because they rely heavily on lexical-semantic dimensions than syntactic signals for processing. The varying parsing procedures mainly in L1 and L2 with less confidence, in accordance with this viewpoint, play a vital role in processing for L2 learners. However, relying just on syntax to account for the variations in L1 and L2 learning is problematic because there are other possible causes that could also contribute. Examples include non-target-like prosody, "underlearned" or "overlearned" lexical access habits, heteromorphy of semantic areas, and the potential for RC discrepancies to reveal various interpretation instances. As was already established, SSH claims that foreign speakers absorb sentences differently than L1 speakers and choose to concentrate on lexical, semantic, and pragmatic information rather than using the sentence's structure to analyse it. As a result, L2 speakers do not acquire structural norms like syntax decoding; instead, they do it with information from other sources.

In the light of the mentioned theories, the next section will give information about previous L1 and L2 studies.

Previous Studies

The foundation of theories in sentence processing aims to elucidate how interpreters manage ambiguity. The body of literature challenging overarching theories suggesting explicit processing differences among languages is rapidly expanding. Consequently, the preference tends to be associated with the prominent pronoun, NP1 (Hemforth et al., 2015). This is because German attachment patterns seem more sensitive to pronouns compared to English attachment tendencies. Another supported aspect is the distinction between subject and object, as explored in the study conducted by Hemforth et al. (2015). Forty-eight German native speakers took part in the examination of subject and object NPs accompanied by relative clauses, revealing that the RC structure in German functions as both an anaphoric and syntactic mechanism.

In a separate study by Bergmann et al. (2008), English and Spanish subjects read aloud sentences, yet no correlation was found between prosodic patterns and attachment preferences. Despite uttering a substantial number of phrases in both languages, the major prosodic break occurred after NP2. Spanish speakers tended towards a high attachment interpretation, while English speakers favored a low attachment, evident from their responses to comprehension questions immediately following each performance. These findings challenge a prosodic interpretation as a general guide for attachment styles in this structure, also providing insights into the mechanics of reading aloud. In their 1999 research, Carreiras and Clifton juxtaposed the eye movements of Spanish- and English-speaking readers as they read identical sentences in their native tongues. They discovered that while English has a noticeable reading time benefit once the RC acts to adjust the second noun phrase, Spanish does not. When advanced English-Spanish and Spanish-English L2 speakers in the US were evaluated, Dussias (2003) discovered that both groups displayed an NP2 choice in their L2 off-line but did not exhibit this tendency when working online. The L1 effect can explain the results for English-Spanish speakers, but since Spanish speakers favour NP1, the NP2 selection in the Spanish-English sample cannot be explained by their L1. This might mean that Spanish-English L2 learners have picked up processing techniques resembling targets. Nevertheless, the RC preferences for attachment of advanced Spanish, German, and Russian speakers of Greek as well as Greek native speakers were examined by

Papadopoulou and Clahsen (2003) utilizing an offline acceptability assessment activity and an online self-paced reading task.

A clear inclination toward High Attachment (HA) would be expected when dealing with L2 Greek, given that speakers of these languages' L1s have previously shown a preference for it in earlier studies. This could either result from the transfer of L1 processing methods or the development of target-like strategies. However, the outcomes contradicted both hypotheses: L2 learners did not demonstrate any distinct attachment preferences. French-Mestre and Pynte (2000) employed eye-tracking tests, revealing distinct RC attachment tendencies. The study involved low and high English-French L2 speakers and low Spanish-French speakers, unveiling signs of learning and transfer in French RC attachment. While Spanish speakers consistently favored NP1, low-proficiency English speakers displayed a trend favoring NP2. Conversely, akin to French native speakers, highly proficient English-French L2 participants exhibited a preference for NP1. Nitschke et al. (2010) explored how German and Italian speakers processed sentences in their L2 post L1 transfer. In a syntactic priming test, both L1 and L2 speakers altered their preferred interpretations of ambiguous RC formulations, suggesting an influence of L1 transfer on L2 processing. Goad et al. (2021) investigated the impact of prosodic cues on English sentence understanding among Spanish-speaking learners, using a comprehension task with auditory inputs. Findings indicated that learners' proficiency correlated with the cues, suggesting L1 transfer effects. Despite conflicting evidence, recent research discovered that L2 readers are unresponsive to specific morphological marking necessary in L2 but not in L1 during online sentence comprehension (Jiang, 2007). Barto-Sisamout et al. (2009) examined two scenarios where L2 readers might encounter interference from their L1. In both scenarios, Spanish-English bilinguals did not exhibit processing issues, confirming interference effects. However, late Spanish English learners displayed a pattern suggesting interference effects when reading English sentences with personal direct objects in the "L1+L2-" condition.

On the other hand, some studies showed that there is not any similarity in sentence processing between L1 and L2. For instance, Marefat and Farzizadeh (2018) investigated the comprehension processes used by 62 highly skilled L2 Persian speakers in their L1 and L2 English via a self-paced reading test. The findings demonstrated that L2 learners employ the identical method as native English speakers in both of their languages, demonstrating a decline of the L1 processing habit and an increase in the target language (in their L2). In the study of Yao (2013), it was discovered that the L2 learners of Mandarin Chinese reacted differently to ambiguity decisions than the native speakers. Furthermore, no L1 transfer impacts were seen; independent of their L1s, the participants were not able to apply structure-driven tactics or make non-native-like parsing judgments. In the study of Felser et al. (2003), a pair of groups consisting of proficient L2 English speakers who spoke Greek or German as their mother tongue took part in a series of offline and online challenges. According to the findings, L2 students do not understand ambiguous statements of this nature in the same manner that mature L1 speakers of English do. No evidence suggested that the learners utilized any form of structure-based ambiguity resolution techniques, similar to those thought to influence sentence interpretation in monolingual adults. However, the lexical-semantic features of the preposition connecting the two potential antecedent noun phrases (of vs. with) did influence the learners' disambiguation tendencies.

Surprisingly, how does L2 affect the L1 process? In the study of Liu et al. (1992) the bilinguals exhibit a range of transfer behaviours, such as differentiation (the application of animacy methods in Chinese and word order strategies in English) and backward transfer (the employment of L2 techniques for processing in L1, which may be a sign of language erosion). Such atypical transfer behaviours are the result of a complicated interaction between factors, such as the age of exposure to L2 and how it is used in daily life. Therefore, the transfer of syntactic cues can take place not only from the first language (L1) to the second language (L2) but also in the opposite direction when the L2 is more dominant (Rah, 2010).

Interestingly, some factors can alter the participants' preferences in L1 and L2. The findings of two self-paced reading tests (Havik et al., 2009) that looked at how German proficient L2 learners of Dutch processed subject-object ambiguity online in Dutch RC formulations such as; "Dat is de vrouw

die de meisjes heeft/hebben gezien” are presented. The experiment was created in the perfect setting for the transmission of L1 processing choices to occur because native speakers of both Dutch and German have been demonstrated to favour a subject reading over an object reading of such briefly uncertain statements. The findings imply that working memory may influence interpreting choices when the requirements of the assignment are high, and in this situation, learners with high working memory spans exhibited patterns similar to those of native speakers with reduced working memory. Working memory span, nonetheless, had not any impact on the L2 learners' online processing during only comprehension or while only contextual data was accessible to help interpret selections. This was in contrast to the native speakers' online decision-making, despite the fact that the L1 and the L2 are very similar. Similarly, when the working memory is concerned, the results can be contradictory but not insoluble. Kim and Christianson (2013) proposed that the disparity in findings between English and Korean is due to the influences stemming from head-directionality. The findings of the investigation are consistent with the hypothesis that disparities in RC attachment preferences are better explained by working memory-based theories than by earlier language-dependent hypotheses. The relation between a person's individual WM and a language's entirety framework, which is a key element in RC attachment, is something they contend has been missed by earlier language-dependent explanations of cross-linguistic variances in RC interpretation.

Another factor is animacy. One can count on noteworthy indicators found in the clause, such as the enclitic marker *-i*, semantic congruity, or *in/animacy*. The initial cue, the RC enclitic marker (EM) *-i*, which is linked to the low attachment, was examined in the study of Shabani (2018) in relation to its function as a clarifying indicator to suggest the appropriate antecedent word. To determine the 49 Persian native speakers' attachment habits in canonical and EM-supported phrases, a total of 20 sentence triggers were produced, each of which contained two preceding nouns, one containing the marker and the other one not, accompanied by an RC. In contrast to the confusing pattern for the EM-supported phrases, the data indicated an obvious NP1 attachment choice for the canonical sentences. In the Mandarin language, the animacy factor was conducted in an experiment for native speakers. The "Verb NP1 de NP2" formulation was examined online by Hsieh et al., (2009) utilizing eye-tracking technology and the stop-making-sense paradigm (Boland et al., 1995). According to their research, Chinese L1 speakers sustain a variety of options across uncertain locations, with the RC evaluation ranking top. If the disfavored interpretation is sufficiently activated early in the ambiguous region, the re-ranking of possibilities could be extremely affordable. In a nutshell, the garden path effect is avoided and the computational expense for changing an RC structure into a VO structure is quite cheap when a semantic clue (for example, an inanimate noun promoting the VO assessment) was present prior to syntactic disambiguation. Animacy is also used in Turkish studies. Dinçtopal (2010) proposed that the distinct pattern seen with Turkish L2 learners of English might not be caused by syntactic information, but rather by lexical-semantic information when it comes to RC attachment in online experiments.

There are many different ways that modifiers, like RC, may be associated with components that provide several potential attachment sites, according to present models of parsing. Some theories such as the tuning hypothesis assume that people's past contact with language influences how well they parse. Others (such as garden-path) downplay any potential contribution made by prior linguistic knowledge and place more emphasis on the various influences of the sentence's structural features. Various demands concerning cross-linguistic variance in parsing preference are welcomed by the two points of view. In order to better understand attachment preferences in Dutch (Brysbaert and Mitchell, 1996), a questionnaire survey and two online tests were conducted. The results obviously contradict several of the established hypotheses and provide an array of challenges for most of the currently used parsing models. The results, on the other hand, are consistent with theories that include parsing processes that are adjusted by language experience.

Another point of view is subject-verb agreement. Using English as a second language, Juffs (1998) investigated certain implications of native language verb-argument structure on second language cognition. In a self-paced reading test, the speakers of Chinese, Japanese, or Korean, three Romance languages, and English were reported word-by-word reading times and grammaticality

judgment data. According to the results, cross-linguistic verb-argument structural discrepancies are not the only situations when parsing differences are trustworthy.

Interestingly, the study of Aydin Yildiz (2018) intends to ascertain if L2 speakers and monolinguals of English behave significantly or identically when it comes to handling discourse information during online and offline RC attachment ambiguity. A unique characteristic of the IC (implicit causality) idea is inference through discourse connections. This notion is intended to overcome syntactic knowledge during the settlement of the RC attachment since IC verbs necessitate further justification of the "why" in their use. According to earlier research (Rohde et al., 2011), discourse inference can influence the syntactic process; IC verbs produce an expectation relating to high attachment (non-local attachment), whereas non-IC verbs indicate low attachment (local attachment). According to the results, L2 learners preferred NP1 significantly in IC or Non-IC conditions, in online and offline experiments contrary to monolinguals (L1 speakers attached to NP2 in the absence of IC condition and NP1 in IC condition), which supports the SSH.

Discussion and Conclusion

The conclusions drawn from the studies under examination provide preliminary, albeit inconclusive, understandings of the topics they sought to answer.

With regard to the research questions, a difference was found in most of the studies between L1 and L2 processing as a result for the first research question. Moreover, the studies tried to give the reasons for this. When it came to the question of whether L2 learners may develop ambiguity resolution patterns that are comparable to those of native speakers, the majority of research found that L2 learners had slower processing speeds and less confidence in their parsing judgments than native speakers. These findings demonstrate that L1 and L2 phrase processing differ from one another, indicating that L2 parsing may be slightly slower than L1 processing (Fernández, 2003).

The difference was reviewed in some of the studies and the explanation given was that, as opposed to native speakers, L2 learners preferred high attachment more frequently for the second research question. Fernandez (1999) stated that the L1 transfer of the participants was the cause of this. In parallel, the study of Frenck-Mestre (2002) identified Spanish L2 learners of French as having L1 transfer to L2 RC attachment ambiguity resolution. Strong scientific proof for L1 transfer in the formation of L2 grammar has been provided (Schwartz, 1998). Moreover, one finding was that when Korean L2 learners of English resolved ambiguous sentences that contained RCs, they transmitted the high attachment preference (Kim, 2010). According to her, the L1-L2 transfer is valid. Hemforth et al. (2015) demonstrated that significant higher attachment (NP1) readings were seen for long RCs than for short ones. These results imply that the greater prevalence of NP1 attachment among certain individuals was due to differences in implicit prosodic phrasing. Another approach by Miyao and Omaki (2006) showed that as the online tasks lessened the processing load on respondents' working memory capacity, L2 learners demonstrated low attachment preferences. Karimi, Samadi and Babaii (2021) claimed that the learners probably transferred their processing strategies from their L1 (Persian) to their second language (English) as a result of cross-linguistic variances and their low competence point, and that, by adhering to the precepts of predicate proximity, they attached the ambiguous RC to a non-local site. However, the findings are consistent with the idea that even L2 learners who are extremely proficient do not reach native level competency in the second language (Jiang, 2007). According to Traxler, Pickering and Clifton (1998), the interpreter uses various kinds of information while processing ambiguous phrases, including discourse relation involvement and semantic plausibility, and these can be explained by the constraint-based models as including multiple sources of activation.

On the other hand, some of the previous studies found no difference between the parsing strategies of L1 and L2 speakers. For instance, the findings indicated that participants digested ambiguous statements in both Persian and English similarly to native English speakers.

Although additional empirical investigation is required to determine if there is difference between L1 and L2 language processing, and if any transfer of L1 or L2 learning actually occurs in the development of L2 processing in light of such possible methodological drawbacks, it is clear that no matter how proficient they are, L2 learners' attachment preferences differ from those of native

speakers. The abovementioned theories and models help us to understand the reasons behind this difference; however, the variances may originate from the different sources of information activated with RC attachment ambiguity, the size of the participant group or their demographic background, the data collection tools and types of tasks (online or offline), working memory competence, etc. I maintain that if a definitive conclusion is desired, a controlled experiment should be conducted using the same materials, in the same manner, with comprehensive information of a single type, and that the experiment should include vastly different participants. Only when the results consistently yield the same outcome across these studies can one make a conclusive generalization.

Contribution of Researchers

Contribution of researcher for this study is 100%.

Conflict Interest

There is no conflict of interest.

References

- Arabmofrad, A., and Marefat, H. (2008). Relative clause attachment ambiguity resolution in Persian. *Iranian Journal of Applied Linguistics*, 11(1), 29-49.
- Aydın Yıldız, T. (2018). *The role of discourse information in the resolution of RC attachment ambiguity in L2 English*, Ph.D. Thesis, Social Sciences of İstanbul Aydın University, İstanbul.
- Bader, M., Bayer, J., and Meng, M. (1999). *Case features in sentence comprehension*. Paper presented at the 12th annual CUNY Conference on Human Sentence Processing in New York, New York.
- Barto-Sisamout, K., Nicol, J., Witzel, J., and Witzel, N. (2009). Transfer effects in bilingual sentence processing. *Journal of Second Language Acquisition and Teaching*, 16, 1-26.
- Bentrovato, S., Devescovi, A., D'Amico, S., and Bates, E. (1999). Effect of grammatical gender and semantic context on lexical access in Italian. *Journal of psycholinguistic research*, 28, 677-693.
- Bergmann, A., Armstrong, M., and Maday, K. (2008). Relative clause attachment in English and Spanish: A production study. *Speech Prosody*, (pp. 507-508).
- Bidaoui, A., Foote, R., and Abunasser, M. (2016). Relative clause attachment in native and L2 Arabic. *International Journal of Arabic Linguistics*, 2(2), 75-95.
- Boland, J., Tanenhaus, M., Garnsey, S., and Carlson, G. (1995). Verb argument structure in parsing and interpretation: Evidence from wh-questions. *Journal of Memory and Language*, 34, 774-806.
- Brysbaert, M., and Mitchell, D. C. (1996). Modifier attachment in sentence parsing: Evidence from Dutch. *The Quarterly Journal of Experimental Psychology*, Section A, 49(3), 664-695.
- Carroll, S. E. (2001). *Input and Evidence*, (1-479). Amsterdam: John Benjamins.
- Carreiras, M., and Clifton, C. (1999). Another word on parsing relative clauses: Eyetracking evidence from Spanish and English. *Memory and Cognition*, 27(5), 826-833.
- Clahsen, H., and Felser, C. (2006). Continuity and shallow structures in language processing. *Applied Psycholinguistics*, 27(1), 107-126.
- Clifton, C., Jr., and Duffy, S. (2001). Sentence comprehension: Roles of linguistic structure. *Annual Review of Psychology*, 52, 167-196.

- Cuetos, F., and Mitchell, D. C. (1988). Cross-linguistic differences in parsing: Restrictions on the use of the late closure strategy in Spanish. *Cognition*, 30(1), 73-105.
- Dekydtspotter, L., Donaldson, B., Edmonds, A. C., Fultz, A. L., and Petrush, R. A. (2008). Syntactic and prosodic computations in the resolution of relative clause attachment ambiguity by English-French learners. *Studies in Second Language Acquisition*, 30(4), 453-480.
- Desmet, T., de Baecke, C., Drieghe, D., Brysbaert, M., and Vonk, W. (2006). Relative clause attachment in Dutch: On-line comprehension corresponds to corpus frequencies when lexical variables are taken into account. *Language and Cognitive Processes*, 21, 453-485.
- Dinçtopal-Deniz, N. (2010). Relative clause attachment preferences of Turkish L2 speakers of English. *Research in second language processing and parsing*, 53, 27-63.
- Dussias, P. E., and Sagarra, N. (2007). The effect of exposure on syntactic parsing in Spanish–English bilinguals. *Bilingualism: Language and cognition*, 10(1), 101-116.
- Ehrlich, K., Fernández, E. M., Fodor, J. D., Stenshoel, E., and Vinereanu, M. (1999). *Low attachment of relative clauses: New data from Swedish, Norwegian, and Romanian*. Poster presented at the 12th Annual CUNY Conference on Human Sentence Processing, New York.
- Eubank, L. (1994). Optionality and the initial state in L2 development. elopment. In: Hoekstra T and Schwartz B (eds). *Language acquisition studies in generative grammar* (pp.369-388). Amsterdam: John Benjamins.
- Felser, C., Roberts, L., Marinis, T., and Gross, R. (2003). The processing of ambiguous sentences by first and second language learners of English. *Applied Psycholinguistics*, 24(3), 453-489.
- Fernandez, E. M. (2003). *Bilingual sentence processing: Relative clause attachment in bilinguals and monolinguals*. Amsterdam: John Benjamins.
- Ferreira, F., and Clifton, C. (1986). The independence of syntactic processing. *Journal of Memory and Language*, 25, 75-87.
- Fodor, J. D. (1998). Learning to parse?. *Journal of Psycholinguistic Research*, 27, 285-319.
- Frazier, L. (1978). *On comprehending sentences: Syntactic parsing strategies*, Ph.D. Thesis, University of Connecticut, USA.
- Frazier, L. (1990). Parsing modifiers: Special purpose routines in the human sentence processing mechanism?. In D.A. Balota , G.B. Flores d'Arcais, and K. Rayner (Eds.), *Comprehension processes in reading* (pp. 303-330). Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale, NJ.
- Frazier, L., and Clifton, C. (1996). *Construal*. (p.1-236). Massachusetts: Mit Press.
- Frazier, L., and Fodor, J. D. (1978). The sausage machine: A new two-stage parsing model. *Cognition*, 6, 291-325.
- Frenck-Mestre, C., and Pynte, J. (1997). Syntactic ambiguity resolution while reading in second and native languages. *The Quarterly Journal of Experimental Psychology A*, 50(1), 119-148.
- Frenck-Mestre, C., and Pynte, J. (2000). Romancing syntactic ambiguity: Why the French and the Italians don't see eye to eye. In A. Kennedy, R. Radach, D. Heller, and J. Pynte (Eds.), *Reading as a Perceptual Process* (pp. 549-564). Elsevier, Oxford, UK.
- Gibson, E., and Pearlmutter, N. J. (1998). Constraints on sentence comprehension. *Trends in cognitive sciences*, 2(7), 262-268.
- Goad, H., Guzzo, N. B., and White, L. (2021). Parsing ambiguous relative clauses in L2 English: Learner sensitivity to prosodic cues. *Studies in Second Language Acquisition*, 43(1), 83-108.

- Havik, E., Roberts, L., Van Hout, R., Schreuder, R., and Haverkort, M. (2009). Processing subject-object ambiguities in the L2: A self-paced reading study with German L2 learners of Dutch. *Language Learning*, 59(1), 73-112.
- Hawkins, R., and Chan, C. Y. H. (1997). The partial availability of Universal Grammar in second language acquisition: The 'failed functional features hypothesis'. *Second language research*, 13(3), 187-226.
- Hemforth, B., Fernandez, S., Clifton Jr, C., Frazier, L., Konieczny, L., and Walter, M. (2015). Relative clause attachment in German, English, Spanish and French: Effects of position and length. *Lingua*, 166, 43-64.
- Heyvaert, M., Maes, B., and Onghena, P. (2013). Mixed methods research synthesis: Definition, framework, and potential. *Quality & Quantity*, 47, 659-676.
- Holmes, V. M., Kennedy, A., and Murray, W. S. (1987). Syntactic structure and the garden path. *The Quarterly Journal of Experimental Psychology*, 39A, 277- 293.
- Hopf, J. M., Bader, M., Meng, M., and Bayer, J. (2003). Is human sentence parsing two-stage or constraint-based?: Evidence from event-related brain potentials. *Cognitive Brain Research*, 15(2), 165-177.
- Hsieh, Y., Boland, J. E., Zhang, Y. and Yan, M. (2009). Limited syntactic parallelism in Chinese ambiguity resolution. *Language and Cognitive Processes*, 24(7/8), 1227-1264.
- Jiang, N. (2007). Selective integration of linguistic knowledge in adult second language learning. *Language Learning*, 57, 1-33.
- Juffs, A. (1998). Some effects of first language argument structure and morphosyntax on second language sentence processing. *Second Language Research*, 14(4), 406-424.
- Jun, S., A. (2010). The implicit prosody hypothesis and overt prosody in English. *Language and Cognitive Processes*, 25(7-9), 1201-1233.
- Jun, S. A., and Koike, C. (2008). Default prosody and relative clause attachment in Japanese. *Japanese-Korean Linguistics*, 13(1), 41-53.
- Just, M., and Carpenter, P. (1992). A capacity theory of comprehension: New frontiers of evidence and arguments. *Psychological Review*, 99, 122-149.
- Liu, H., Bates, E., and Li, P. (1992). Sentence interpretation in bilingual speakers of English and Chinese. *Applied Psycholinguistics*, 13(4), 451-484.
- Karimi, M. N., Samadi, E., and Babaii, E. (2021). Relative clause attachment ambiguity resolution in L1-persian learners of L2 English: The effects of semantic priming and proficiency. *Journal of Modern Research in English Language Studies*, 8(3), 153-185.
- Kırkıcı, B. (2004). The processing of relative clause attachment ambiguities in Turkish. *Turkic languages*, 8(1), 111-121.
- Kim, J. H., and Christianson, K. (2013). Sentence complexity and working memory effects in ambiguity resolution. *Journal of psycholinguistic research*, 42, 393-411.
- MacDonald, M. C., Pearlmutter, N. J., and Seidenberg, M. S. (1994). The lexical nature of syntactic ambiguity resolution. *Psychological Review*, 101, 676-703.
- Marefat, H., and Farzizadeh, B. (2018). Relative clause ambiguity resolution in L1 and L2: Are processing strategies transferred?. *Iranian Journal of Applied Linguistics*, 21(1), 125-161.

- Mazuka, R., and Lust, B. (1990). On parameter setting and parsing: Predictions for cross-linguistic differences in adult and child processing. In L. Frazier and J. de Villiers (Eds.), *Language processing and language acquisition* (pp. 163-205). Netherlands: Kluwer Press.
- McClelland, J. L., and Rumelhart, D. E. (1981). An interactive activation model of context effects in letter perception: Part I. An account of basic findings. *Psychological Review*, 88, 375-407.
- Mitchell, D. C. (1994). Sentence parsing. In M.A. Gernsbacher (Eds.), *Handbook of psycholinguistics* (pp. 375-409). New York: Academic Press.
- Mitchell, D. C., and Brysbaert, M. (1998). Challenges to recent theories of crosslinguistic variation in parsing: Evidence from Dutch. In D. Hillert (Ed.), *Sentence processing: A cross-linguistic perspective* (pp. 313-355). New York: Academic Press.
- Mitchell, D. C., Cuetos, F., Corley, M. M. B., and Brysbaert, M. (1995). Exposure-based models of human parsing: Evidence for the use of coarse-grained (nonlexical) statistical records. *Journal of Psycholinguistic Research*, 24, 469-488.
- Miyao, M., and Omaki, A. (2006, November). *No ambiguity about it: Korean learners of Japanese have a clear attachment preference*. In A supplement to the proceedings of the 30th Annual Boston University Conference on Language Development, Boston.
- Nitschke, S., Kidd, E., and Serratrice, L. (2010). First language transfer and long-term structural priming in comprehension. *Language and Cognitive Processes*, 25(1), 94-114.
- Papadopoulou, D. (2005). Reading-time studies of second language ambiguity resolution. *Second Language Research*, 21(2), 98-120.
- Papadopoulou, D., and Clahsen, H. (2003). Parsing strategies in L1 and L2 sentence processing: A study of relative clause attachment in Greek. *Studies in Second Language Acquisition*, 25(4), 501-528.
- Rah, A. (2010). Transfer in L3 sentence processing: Evidence from relative clause attachment ambiguities. *International Journal of Multilingualism*, 7(2), 147-161.
- Rayner, K., and Clifton, C., Jr (2002). Language comprehension. In D. L. Medin (Eds.), *Stevens handbook of experimental psychology* (pp. 261-316). Wiley, New York.
- Rohde, H., Levy, R., and Kehler, A., (2011). Anticipating explanations in relative clause processing. *Cognition*, 118, 339-358.
- Schwartz, B. D. (1998). The second language instinct. *Lingua*, 106(1-4), 133-160.
- Shabani, K. (2018). Resolving relative clause attachment ambiguity in Persian sentences. *Lingua*, 212, 10-19.
- Spivey-Knowlton, M. J., and Tanenhaus, M. K. (1998). Syntactic ambiguity resolution in discourse: Modeling the effects of referential context and lexical frequency. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 24, 1521-1543.
- Snyder, H. (2019). Literature review as a research methodology: An overview and guidelines. *Journal of Business Research*, 104, 333-339.
- Traxler, M. J., Pickering, M. J., and Clifton, C. Jr., (1998). Adjunct attachment is not a form of lexical ambiguity resolution. *Journal of Memory and Language*, 39, 558-592.
- Trueswell, J.C., Tanenhaus, M. K., and Garnsey, S. M. (1994). Semantic influences on parsing: Use of thematic role information in syntactic disambiguation. *Journal of Memory and Language*, 33, 285-318.

- Vainikka, A., and Young-Scholten, M. (1996). The early stages in adult L2 syntax: Additional evidence from Romance speakers. *Second Language Research*, 12(2), 140-176.
- Van Gompel, R. P. G., Pickering, M. J., and Traxler, M. J. (2000). Unrestricted race: A new model of syntactic ambiguity resolution. In A. Kennedy, R. Radach, D. Heller, and J. Pynte (Eds.), *Reading as a perceptual process* (pp. 621-648). New York: Elsevier Science.
- Yao, Y. (2013). *Rethinking Transfer Effects: Evidence from ambiguity resolution in Mandarin*. In Selected Proceedings of the 2011 Second Language Research Forum (pp. 44-53). Somerville, MA, USA.

Genişletilmiş Özet

Giriş

Farklı cümle bağlama tercihlerine sahip çok dilli konuşanlar üzerinde yapılan araştırmaların bulguları, çok dilli kişilerde çapraz-dilsel iletim olgusunun anlaşılmasında kullanılabilir (Rah, 2010). Örneğin, Vainikka ve Young-Scholten (1996), yalnızca belirli sınıfların etkilendiğini göstererek, sözcüksel kategorilerin aktarımını önermektedir. Ancak başka bir bakış açısına göre, iliştime tercih hareketliliğine ait özellikler dilden dile aktarılmayabilirken, hem sözcüksel hem de işlevsel kategoriler buna duyarlı olabilir (Eubank, 1994). Cümle işlemenin nasıl gerçekleştiğini yeterince açıklayan kesin bir model yoktur. Bilincimizin dışında, düşüncelerimiz ve duygularımız sözcüklere çevrilir veya dudaklarımızdan beyne gönderilir. Bu nedenle, dil üretimi ve yorumlamasının incelendiği alan "cümle işleme" olarak bilinir. Buna bağlı olarak, bu derlem çalışmasında, cümle işleme ile ilgili araştırmaların bulgularının açıkça ortaya konulmuştur. Diğer bir deyişle, derlemi yapılandırmak için herhangi bir kısıtlama bulunmamaktadır çünkü anadil (L1) ve ikinci dil (L2) öğrenenlerinin belirsiz yapıları nasıl işleme tabi tuttuklarını inceleyen çalışmaların tartışılması esas alınmıştır. Bu amaçla, araştırma soruları aşağıdaki gibidir:

1. L2 öğrenenleri, L1 konuşanlarıyla belirsizliği çözerken benzer ayrıştırma stratejileri uyguluyorlar mı?
2. Eğer varsa, L1 ve L2 konuşanları arasındaki ayrıştırma stratejilerindeki fark nasıl açıklanır?

İlgi Tümeceği (RC) İliştirme Tercih Belirsizliği

Cümle işleme araştırmalarının amaçlarından biri, sunulan verileri yorumlamak için pek çok türde dil verisini kullanan ayrıştırma sisteminin özelliklerini anlamaktır. Şaşırtıcı bir şekilde, belirli dillerin konuşmacılarının, RC bağlama belirsizliğinde (1) gösterilen, RC'nin ya birinci isime (NP1) (Yüksek Bağlama (HA) yorum: "Oyuncunun hizmetçisi balkonda idi") veya ikinci isime (NP2) (Düşük Bağlama (LA); yorum: "Oyuncu balkonda idi") bağlanabileceği durumda, HA veya LA eğilimi gösterdikleri keşfedilmiştir. Bu tür çapraz-dilsel farkların keşfi, çeşitli RC iliştime tercihlerini etkileyen değişkenlere yönelik birçok araştırmanın başlamasına neden olmuştur (Mitchell and Brysbaert, 1998).

1. Balkonda [_{RC} duran] [_{NP1} aktrisin _{HA}] [_{NP2} hizmetçisini _{LA}] vurdular.

Bu çapraz-dilsel farklılık nedeniyle, L2 öğrenenleri, L1 işleme ve L2 işleme birbirinden nasıl farklı olduğunu anlamak amacıyla bu tür belirsizlikleri nasıl ele aldıklarına bakmaya başlamışlardır. Dilbilgisel özelliklerin dönüşümünün L2 edinimi araştırmalarında yoğun bir şekilde gösterildiği gibi (Schwartz, 1998), L2 öğrenenlerinin L1 işleme stratejilerini L2 metinleri yorumlamak için aktarabileceği de mümkündür. Ayrıca, L2 öğrenenlerinin genellikle ana dil gibi dilbilgisel yetkinlik geliştirmede söylense de (Hawkins ve Chan, 1997), L2 öğrenenlerinin farklılaştıklarında, taktikler geliştirip geliştiremeyecekleri de merak edilmektedir. Bu konuyu açıklamada birçok teori, hipotez ve model geliştirilmiştir. Bunlardan en belirgin olanları aşağıdaki gibidir:

Late Closure: En son işlenen terimlerin, başlangıçtaki terimlerden daha çok, işlem yapılması gereken en son öge ile birleştirilme olasılığına sahip bir tekniktir. Temel ilkesi, yorumlamaya başlamak için sözdizimsel bilgiyi kullanmaktır. Frazier ve Dean Fodor daha sonra geliştirmişlerdir (1978); içsel ve evrensel olduğunu iddia etmişlerdir, bu da her dilin belirsiz cümleler için aynı yaklaşımı kullandığı anlamına gelir.

The Constraint-Satisfaction Modeli: Bates ve MacWhinney (1987) tarafından geliştirilmiştir. Belirsizlikler çözüldüğünde hem sözdizimsel hem de leksikal öğeler dikkate alınır ve bilgi kaynağı olarak leksikon kullanılır.

Unrestricted Race Modeli: Van Gompel, Pickering, ve Traxler (2000) tarafından ortaya konmuştur. Bu modelde, iki aşamalı yaklaşım ve kısıtlama tabanlı yaklaşım birleştirilir. Sonuç olarak, yorumlayıcı birden fazla kaynaktan yararlanır.

Tuning Hipotezi: Bu hipotez, Mitchell, Cuetos, Corley ve Brysbaert tarafından 1995 yılında geliştirilmiştir. Yorumlayıcı bir belirsizlikle karşılaştığında, önceden tecrübe ettiği yönteme göre bunu çözecektir.

Shallow Structure Hipotezi: Clahsen ve Felser (2006) (SSH) ortaya koymuştur. Bu hipotez, yetişkin öğrenenlerin L1 ve L2 anlamalarının farklı olduğunu öne sürer, çünkü işlem yapmak için sözdizimsel sinyaller yerine ağırlıklı olarak leksikal-semantik boyutlara güvenirlir. Bu bakış açısına göre, L1 ve L2 arasındaki farklı ayırıştırma prosedürleri, L2 öğrenenleri için işleme sürecinde daha az güvenle önemli bir rol oynar.

Literatür

Cümle işleme teorilerinin temeli, yorumlayıcıların belirsizlikle nasıl başa çıktığını açıklamaktır. Dil arasında işleme farklılıklarını açıkça iddia eden genel teorilere karşı çıkan literatür hızla genişlemektedir. Örneğin, özne ve nesne ikiliği, Hemforth vd., (2015) tarafından incelenen çalışmada ele alınmıştır. Sonuç olarak, Almanca'da göreceli cümle yapısının hem bir anafordan hem de sözdizimsel bir mekanizmadan oluştuğu sonucuna varılmıştır. Bergmann vd., (2008) tarafından yapılan çalışmada, İngilizce ve İspanyolca konuşanların sesli okudukları cümleler incelenmiş, ancak vurgusal biçimleme modeli ile ilişirme tercihi arasında bir ilişki bulunmamıştır. Carreiras ve Clifton (1999) araştırmalarında, İspanyolca ve İngilizce konuşan okuyucuların ana dillerinde aynı cümleleri okurken göz hareketlerini yan yana koymuştur. İngilizce cümlede ikinci isim öbeğini okumak için çalıştığında belirgin bir okuma süresi avantajına sahipken, İspanyolca'da böyle bir avantaja sahip değildir. Ancak, Papadopoulou ve Clahsen (2003) tarafından Yunanca anadile sahip, ileri düzeyde İspanyolca, Almanca ve Rusça konuşanlar ile sadece Yunanca ana dili konuşanların RC tercihleri incelendi ve bunun için çevrimdışı kabul edilebilirlik değerlendirme etkinliği ve çevrim içi kendinden ayarlı okuma araçları kullanılmıştır. Sonuç olarak, L2 öğrenenleri belirgin bir ilişirme tercihi gösteremedi. Benzer şekilde, Frenck-Mestre ve Pynte (2000) göz izleme testlerini kullanarak farklı RC ilişirme eğilimleri bulmuşlardır. Düşük düzeyde İngilizce-Fransızca L2 konuşmacılar, yüksek düzeyde İngilizce-Fransızca L2 konuşmacılar ve düşük düzeyde İspanyolca-Fransızca konuşmacılar üzerinde çalışmış ve Fransızca RC bağlamında öğrenme ve aktarım işaretleri keşfetmişlerdir. Bazı çalışmalar, L1 ve L2 arasında cümle işleme benzerliğinin olmadığını göstermiştir. Örneğin, Marefat ve Farzizadeh (2018), 62 Farsça anadil konuşmacısının ve İngilizce L2'leri üzerinde kendinden ayarlı okuma testi aracılığıyla kullandıkları anlama süreçlerini inceledi. Bulgular, L2 öğrencilerinin iki dilde de, anadil İngilizce konuşmacılarıyla aynı yöntemi kullandığını ve L1 işleme alışkanlığının azaldığını, bununla beraber hedef dili (L2'lerini) arttırdığını gösterdi. Yao'nun (2013) çalışmasında, Çince Mandarin L2 öğrencilerinin belirsizlik kararlarında ana dil konuşanlarından farklı tepkiler verdiği keşfedilmiştir. Aydın Yıldız (2018) çalışmasının ilginç bir özelliği, çevrim içi ve çevrim dışı RC ilişirme belirsizliği sırasında dilbilgisi bilgisini aşmaya yönelik olan anlam bağlantıları yoluyla sonuca varma (IC, örtülü nedensellik) fikridir. Bu örtülü nedensellik fikri, RC bağlamının yerleşimi sırasında IC fiillerinin kullanımında "neden" konusunda daha fazla açıklamayı gerektirir. Sonuçlara göre, L2 öğrenenleri, çevrim içi ve çevrim dışı deneylerde IC veya non-IC koşullarında anlamlı bir şekilde NP1'i tercih etmişlerdir, bu durum monolingualara (L1 konuşmacıları) ters düşmektedir (çünkü IC koşulu olmadığında NP2'ye bağlanmışlardır ve IC koşulu olduğunda NP1'e bağlanmışlardır), bu da SSH'yi desteklemektedir.

Tartışma ve Sonuç

Çalışma sorularına ilişkin olarak, çoğu çalışmada L1 ve L2 işleme arasında fark bulunmuş ve bu farkın nedeni açıklanmaya çalışılmıştır. L2 öğrenenlerinin, L1 konuşmacılara göre işlem hızlarının daha yavaş olduğu ve ayırıştırma değerlendirmelerinde daha az güvene sahip oldukları bulunmuştur.

Bu bulgular, L1 ve L2 cümle işleme arasındaki farkları göstermektedir ve L2 ayrıştırmanın L1 işlemeye göre biraz daha yavaş olabileceğini göstermektedir (Fernández, 2003).

Fark, bazı çalışmalarda gözden geçirilmiş ve L2 öğrenenleri, anadil konuşanlara kıyasla daha sık olarak yüksek bağlama (HA) tercih etmektedir şeklinde açıklanmıştır. Fernandez (1999), katılımcıların L1 aktarımının buna neden olduğunu belirtmiştir. Aynı şekilde, Frenck-Mestre (2002) çalışmasında, Fransızca L2 öğrenenlerinin L1 aktarımına sahip olduğu gözlenmiştir. Ayrıca, Kim (2010) çalışmasında, İngilizce L2 öğrenenlerinin Korece anlamlı cümleleri çözerken yüksek bağlama tercihi aktardıkları belirlenmiştir. Buna göre, L1-L2 aktarımının geçerli olduğu düşünülmektedir. Bu sonuçlar, belirli bireyler arasında NP1 bağlama tercihinin daha yaygın olmasının, içsel vurgusal yapı farklılıklarından kaynaklandığını ima etmektedir.

Miyao ve Omaki (2006) tarafından sunulan başka bir yaklaşım, çevrim içi görevlerin katılımcıların çalışma belleği kapasitesine olan yükünü azalttığı, bu nedenle L2 öğrenenlerinin düşük bağlama tercihleri gösterdiğidir. Karimi, Samadi ve Babaii (2021), öğrenenlerin muhtemelen çapraz-dilsel farklılıklar ve düşük yetenek düzeyleri sonucunda L1'lerinden (Farsça) ikinci dillerine (İngilizce) işleme stratejilerini aktardıklarını ve yargı ölçütlerine bağlı kalarak belirsiz RC'yi yerel olmayan bir yere bağladıklarını iddia etmiştir. Ancak, sonuçlar, son derece yüksek düzey L2 öğrenenlerinin bile ikinci dillerinde anadil seviyesine ulaşmadığını gösteren Jiang (2007) düşüncesiyle uyumludur.

L1 ve L2 dil işleme arasında fark olup olmadığını, L1 veya L2 öğrenmenin gerçekleşip gerçekleşmediğini belirlemek için daha fazla deneysel araştırmaya ihtiyaç vardır. Bu olası metodolojik dezavantajlar ışığında, ne kadar iyi derecede ikinci dile sahip olursa da, L2 öğrencilerinin bağlama tercihlerinin anadil konuşmacılardan farklı olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu teoriler ve modeller, bu farkın nedenlerini anlamamızda bize yardımcı olmaktadır. Ancak, farklı bilgi kaynaklarının RC bağlama belirsizliği ile etkinleştirilebileceği, katılımcı grup boyutu veya demografik özellikleri, veri toplama araçları ve görev tipleri (çevrim içi veya çevrim dışı), çalışma belleği yeteneği vb. gibi farklılıkların kaynaklarından dolayı farklılıklar oluşabilir.